

Κωνσταντίνος Δημ. Μαρίτσας
Ηλεκτρολόγος Μηχανικός ΑΣ Η/Μ του ΕΜΠ

Πολιτισμός και Φυσική Επιλογή

*«Μετά το θάνατό σου
θα 'σαι ό,τι ήσουν
και προτού γεννηθείς.»¹*

*«Όταν κοιτάζουμε στο σκοτάδι,
ο καθένας βλέπει
με το δικό του τρόπο.»²*

---

¹ Α. Σοπενάουερ, *Έρωτας & Ζωή*, Εκδ. Δαμιανού, Αθήνα 1990, σελ. 143.

² Claude Kordon, *Η Γλώσσα των Κυττάρων*, Εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα 1994, σελ. 16.

*Αφιερώνω το βιβλίο στις γυναίκες,
που μου χάρισαν τον έρωτα!*¹

---

¹ Χένρυ Μίλλερ, *Τροπικός του Καρκίνου*, Εκδ. Μπουκουμάνη, Αθήνα 1973, σελ. 12.

ΕΧΟΜΕΝΑ

Κωνσταντίνος Δημ. Μαρίτσας.....	1
ΡΟΛΟΓΟΣ.....	6
<i>ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ.....</i>	<i>34</i>
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.....	40
<i>Ο ΒΑΣΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ.....</i>	<i>40</i>
<i>ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ.....</i>	<i>41</i>
<i>ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΖΩΗΣ.....</i>	<i>47</i>
<i>ΖΩΗ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ. ΕΝΤΡΟΠΙΑ.....</i>	<i>48</i>
<i>ΤΡΕΙΣ ΗΡΩΕΣ.....</i>	<i>52</i>
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.....	57
<i>ΚΥΤΤΑΡΟ.....</i>	<i>57</i>
<i>ΟΡΓΑΝΑ.....</i>	<i>62</i>
<i>Απόσπασμα 1:.....</i>	<i>68</i>
<i>ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ.....</i>	<i>69</i>
<i>Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ.....</i>	<i>85</i>
<i>ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΤΥΧΑΙΩΝ ΔΟΚΙΜΩΝ.....</i>	<i>90</i>
<i>ΠΑΡΘΕΝΙΑ. ΣΠΕΡΜΑΤΟΖΩΑΡΙΑ ΚΑΙ ΩΑΡΙΑ.....</i>	<i>93</i>
<i>ΗΡΩΑΣ - ΕΡΩΤΑΣ.....</i>	<i>95</i>
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.....	98
<i>ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ.....</i>	<i>98</i>
<i>Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΤΗ ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ... 122</i>	<i>122</i>
<i>ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ «Α» - ΤΡΑΓΟΥΔΙ (ΓΛΩΣΣΑ, ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ)..... 123</i>	<i>123</i>
<i>ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ «Β» - ΟΜΟΡΦΙΑ (ΕΜΦΑΝΙΣΗ, ΕΠΙΣΤΗΜΗ)..... 128</i>	<i>128</i>
<i>ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ “Γ” - ΔΩΡΑ ..... 133</i>	<i>133</i>
<i>(ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ, ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ)..... 133</i>	<i>133</i>
<i>ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΔΡΕΣ..... 135</i>	<i>135</i>

<i>ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ</i>	136
<i>ΠΑΡΑΜΥΘΙ για ξεκούραση</i>	137
<i>ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΑ. ΠΑΙΓΝΙΔΙ</i>	146
<i>ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΖΩΑ</i>	149
<i>ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΒΙΑ (ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ)</i>	152
<i>ΕΡΩΤΑΣ</i>	158
<i>«ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ» (ή ΠΕΡΙ ΕΡΩΤΟΣ), ΠΛΑΤΩΝ</i>	164
<i>ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΡΩΤΑΣ</i>	168
<i>ΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΡΩΤΑ</i>	176
<i>ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΓΑΠΗ</i>	178
<i>ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ «ΨΥΧΗ»</i>	180
<i>ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ</i>	181
<i>ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ, ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΘΑΥΜΑ</i>	204
<i>ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΘΑΝΑΤΙΑ ΖΩΗ</i>	205
<i>ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ</i>	206
<i>ΜΑΚΡΟΝΗΣΟΣ (και ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ)</i>	209
<i>ΓΙΑΤΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΖΕΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΑΠΟ ΤΗΝ ΗΛΙΚΙΑ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩ- ΓΗΣ ΤΟΥ. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ</i>	215
<i>ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ</i>	223
<i>Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ</i>	225
<i>ΟΙΔΙΠΟΔΕΙΟ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑ</i>	225
<i>ΓΙΑΤΙ ΟΙ ΑΝΔΡΕΣ ΚΥΝΗΓΟΥΝ ΤΙΣ ΕΥΚΟΛΕΣ</i>	226
<i>Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΠΗΓΗ ΔΥΣΤΥΧΙΑΣ</i>	227
<i>ΓΙΑΤΙ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΕΧΑΣΑΝ ΤΟ ΤΡΙΧΩΜΑ ΤΟΥΣ</i>	238
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	246
<i>ΓΛΩΣΣΑ</i>	246
<i>ΤΕΧΝΗ</i>	252
<i>ΦΑΝΤΑΣΙΑ</i>	265
<i>ΒΙΑ - ΠΟΛΕΜΟΣ</i>	267

Περιεχόμενα	5
<i>ΓΙΑΤΙ ΟΙ ΗΛΙΘΙΟΙ ΕΥΗΜΕΡΟΥΝ</i>	271
<i>ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ (ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ)</i>	277
<i>ΠΟΡΝΗ, ΤΟΚΟΓΛΥΦΟΣ, ΕΜΠΡΗΣΤΗΣ</i>	284
<i>ΕΠΙΛΟΓΟΣ</i>	285
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	287
<i>ΑΛΗΘΕΙΑ</i>	287
<i>ΨΕΜΑ</i>	288
<i>ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΨΕΜΑ</i>	289
<i>ΓΝΩΣΗ, ΣΚΕΨΗ, ΓΛΩΣΣΑ, ΝΟΗΣΗ</i>	290
<i>ΑΝΘΡΩΠΟΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ - ΕΞΩΛΕΚΤΙΚΗ ΔΙΑΡΡΟΗ</i>	292
Ανιχνευτής.....	305
Ψέμα.....	305
Ψέμα, που λέγεται.....	305
Ψέμα, που βιώνεται.....	305
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6	306
<i>ΠΩΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΘΗΚΑΝ ΚΑΙ ΕΞΑΦΑΝΙΖΟΝΤΑΙ ΤΑ ΕΙΔΗ</i>	306
<i>ΧΡΗΣΗ ΚΑΙ ΑΧΡΗΣΤΙΑ. ΕΞΕΛΙΞΗ</i>	316
<i>ΓΙΑΤΙ ΟΙ ΑΡΣΕΝΙΚΟΙ ΑΠΟΓΟΝΟΙ ΜΟΙΑΖΟΥΝ ΣΤΗ ΜΑΝΑ ΚΑΙ ΟΙ ΘΗΛΥΚΟΙ ΣΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ</i>	320
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	322
Πρόβλημα: Πείνα.....	324
ΕΠΙΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΕΠΙΛΟΓΟΥ	327

ΡΟΛΟΓΟΣ

«Καλημέρα. Τα ψέματα είναι τρία: το Μικρό, το Μεγάλο και η Στατιστική». Αυτά ήταν τα λόγια του καθηγητή μου στο πρώτο μάθημα στο Πολυτεχνείο. Στη συνέχεια, για να στηρίξει το συλλογισμό του, μας έδωσε το εξής παράδειγμα: «Το καλοκαίρι, στην Αθήνα, αυξάνεται η κατανάλωση παγωτού. Παράλληλα αυξάνονται και οι πνιγμοί. Συμπέρασμα: η κατανάλωση παγωτού είναι αιτία πνιγμού! Το πραγματικό αίτιο όμως είναι το καλοκαίρι». Με άλλα λόγια, σε μια χαζή ερώτηση αντιστοιχεί χαζή απάντηση.

Όταν ρωτάμε κάτι, συνήθως μέσα στην ερώτηση είναι κρυμμένη η απάντηση. Είναι ο τρόπος σκέψης του ανθρώπινου εγκεφάλου, όπως θα αναλυθεί στο παρόν βιβλίο. Στο βιβλίο του *Ο Γυμνός Πίθηκος*¹ ο Ντέσμοντ Μόρρις υποβάλλει σωρεία ερωτήσεων, που οι περισσότερες περιέχουν τις απαντήσεις τους. Παράδειγμα είναι ο ίδιος ο τίτλος του βιβλίου, που προδιαγράφει αξιωματικά όλη τη δομή και θεωρία του. Ο τίτλος *Ο Γυμνός Πίθηκος* σημαίνει, ότι ο πίθηκος υπήρχε, ήταν τριχωτός, απώλεσε το τρίχωμά του, επιβίωσε γυμνός και εξελίχθηκε σε άνθρωπο. Επίσης, η ερώτηση «Γιατί, μα την αλήθεια, ο κυνηγός-πίθηκος θα 'πρεπε να εξελιχθεί σε γυμνό πίθηκο;»² περιέχει την απάντηση. Η ερώτηση επιβάλλει, με το «θα 'πρεπε», την απάντηση. Η ερώτηση δεν αφήνει περιθώριο αμφιβολιών, μήπως ο κυνηγός-πίθηκος δεν εξελίχθηκε σε γυμνό πίθηκο, μήπως εξελίχθηκε σε κάτι άλλο, ή κάτι άλλο εξελίχθηκε σε γυμνό πίθηκο ή και άλλες πιθανές δυνατότητες. Όχι, η ερώτηση αξιωματικά και μονοσήμαντα οδηγεί στην απάντηση, ότι ο κυνηγός-πίθηκος εξελίχθηκε σε γυμνό πίθηκο.

Παρόμοια ερώτηση διάβασα στο βιβλίο *Ο Κόσμος της Σοφίας*³: «Γιατί και η αστραπή και ο κεραυνός είναι αποτελέσματα μιας ηλεκτρικής αποφόρτισης. Βλέπουμε, λοιπόν, σ' όλη μας τη ζωή τον κεραυνό ν' ακολουθεί την αστραπή. Να, όμως, που αυτό δε σημαίνει ότι η αστραπή είναι η αιτία του κεραυνού. Στην πραγματικότητα, υπάρχει

¹ Ντέσμοντ Μόρρις, *Ο γυμνός πίθηκος*, Εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1970.

² Ντέσμοντ Μόρρις, *όπ.π.*, σελ. 59.

³ Γιοστέιν Γκάρντερ, *Ο Κόσμος της Σοφίας*, Εκδ. Νέα Σύνορα, Αθήνα 1994.

ένας τρίτος παράγοντας που προκαλεί και την αστραπή και τον κεραυνό.»¹

Νομίζω ότι ο Ντέσμοντ Μόρρις θα έπρεπε να ρωτήσει: «Γιατί, μα την αλήθεια, ο κυνηγός-πίθηκος θα 'πρεπε να εξελιχθεί σε γυμνό πίθηκο ή υπάρχει ένας τρίτος παράγοντας, που ίσως ακόμα δεν τον ξέρουμε;»

Γιατί όμως συμβαίνει συνέχεια η απάντηση να περιέχεται στην ερώτηση; Θα προσπαθήσω να απαντήσω με λίγα λόγια. Έχουμε ένα γεγονός: «Η ύπαρξη του ανθρώπου.» Το γεγονός επιφέρει την ερώτηση: «Πώς δημιουργήθηκε ο άνθρωπος;» Παράλληλα, υπάρχει και το γεγονός: «Η ύπαρξη του πιθήκου, που μοιάζει με τον άνθρωπο.» (*Η έννοια «μοιάζει» ερμηνεύεται από τους επιστήμονες σύμφωνα και ανάλογα με τις γνώσεις, που διαθέτουν τη χρονική στιγμή της έρευνας – οπτικά, DNA κτλ.*) Τα γεγονότα οδηγούν στην ερώτηση-απάντηση: «Μήπως ο άνθρωπος προήρθε από τον πίθηκο;» (*Η έννοια «προήρθε» ερμηνεύεται από τους επιστήμονες σύμφωνα και ανάλογα με τις γνώσεις, που διαθέτουν τη χρονική στιγμή της έρευνας – οπτικά, DNA κ.τλ.*) Και πάνω στην ερώτηση στηρίζεται ολόκληρη θεωρία, που υποστηρίζει, ότι ο πίθηκος εξελίχθηκε σε άνθρωπο, παραβλέποντας το «γιατί», όπως βέβαια και τον τρίτο παράγοντα. Απλώς, πρέπει να αποδειχθεί πάση θυσία, ότι «ο πίθηκος εξελίχθηκε σε άνθρωπο»!

Ας δούμε όμως έναν «τρίτο παράγοντα»: «Σκύλος. Το alter ego του ανθρώπου. Οι επιστήμονες παρατήρησαν ότι τα ζώα έχουν παρόμοια συμπεριφορά με τα νήπια και αυτό είναι αποτέλεσμα της εξελικτικής εξημέρωσης. "Φαίνεται ότι οι σκύλοι και τα νήπια έχουν παρόμοιες συμπεριφορές και πιστεύουμε ότι αυτό είναι αποτέλεσμα της εξελικτικής εξημέρωσης", λένε οι Ούγγροι επιστήμονες.»² Ούτε οπτική, ούτε βιολογική ομοιότητα, αλλά «εξελικτική εξημέρωση» είναι εδώ ο τρίτος παράγοντας!

Η ουσιαστική όμως ερώτηση είναι: «Μήπως το γεγονός Α προκάλεσε το γεγονός Β;» Στην παραπάνω περίπτωση, το γεγονός Α είναι

¹ Γιοστέιν Γκάρντερ, όπ.π., σελ. 331.

² Εφημερίδα *Το Βήμα*, Αθήνα, 12 Μαρτίου 2000.

«η ύπαρξη του πιθήκου» και το γεγονός Β είναι «η ύπαρξη του ανθρώπου». Είναι η «οπτική» ομοιότητα ανθρώπου και πιθήκου, που δημιούργησε την ερώτηση. Εδώ θα ήθελα να παρατηρήσω ότι: «... οι ανατομικές ομοιότητες δε συνεπάγονται κατηγορηματικά κάποια εξελικτική συγγένεια»¹. Η διαπίστωση ότι: «Το ανθρώπινο μωρό στις πρώτες οκτώ βδομάδες της ζωής του διατηρεί πολλά από τα χαρακτηριστικά του πιθήκου»², δεν πρέπει να οδηγεί στο συμπέρασμα ότι υπάρχει αναγκαστικά και εξελικτική συγγένεια. Η ίδια η διατύπωση: «διατηρεί πολλά από τα χαρακτηριστικά του πιθήκου» επιβάλλει την «εξελικτική συγγένεια». «Διατηρεί» σημαίνει «τα είχε και τα έχει». Προφανώς, η εκάστοτε γνώση των επιστημόνων δημιουργεί τις εκάστοτε ερωτήσεις και συσχετίσεις αλληλουχίας γεγονότων.

Όμως υπάρχει και τρίτο γεγονός, που δε λήφθηκε υπόψη στην προηγούμενη ερώτηση: «... σε ποντίκια, τα πειραματόζωα που πιο πολύ μοιάζουν με τον άνθρωπο».³ Το ποντίκι, και όχι ο πίθηκος, μοιάζει με τον άνθρωπο! (*Το πρώτο «μοιάζει» είναι «οπτικό», το δεύτερο είναι «βιολογικό», στη βάση του DNA*). Πρόωρα θα αναφέρω το εξής απόσπασμα: «Παραγωγή ανθρώπινων ωαρίων σε ... ποντίκια. Κρίσιμα ηθικά ερωτήματα γεννά ένα ιατρικό εγχείρημα Ιαπώνων και Αμερικανών επιστημόνων. Οι τελευταίοι μεταμόσχευσαν ανθρώπινο ιστό από τις ωοθήκες σε ποντίκια, τα οποία, με τη σειρά τους, έδειξαν ότι μπορούν να παράγουν ωάρια. ... Υπενθυμίζεται ότι, τον περασμένο χρόνο, Έλληνας γιατρός υποστήριξε ότι είχε πετύχει να παραγάγει ανθρώπινο σπέρμα από ποντίκια, εμφυτεύοντας σε αυτά κύτταρα, τα οποία ευθύνονται για την παραγωγή του».⁴ (Θα παρακαλέσω τον αναγνώστη να θυμηθεί το απόσπασμα, όταν διαβάσει για τον Άνθρωπο.)

Από τα παραπάνω, νομίζω, είναι ολοφάνερο πόσο «υποκειμενική» είναι η επιστήμη. Όσο σωστή είναι η πρόταση «Ο άνθρωπος μοιάζει με τον πίθηκο», τόσο σωστή είναι και η: «Ο άνθρωπος μοιάζει με το ποντίκι», ίσως και η: «Ο άνθρωπος μοιάζει με το σκύλο».

¹ Richard Leakey, *Η απαρχή του ανθρώπινου είδους*, Εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα 1996, σελ. 47.

² Ντέσμοντ Μόρρις, *Η σημασία της επαφής*, Εκδ. ΩΡΟΡΑ, Αθήνα, σελ. 24.

³ Φρανσουά Ζακόμπ, *Το ποντίκι, η μύγα και ο άνθρωπος*, Εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 1998, σελ. 106.

⁴ Εφημερίδα *Η Βραδινή*, Αθήνα, 9 Μαρτίου 2000.

Ίσως κάποτε γραφτεί βιβλίο με τίτλο *Το Γυμνό Ποντίκι!*

Δεν μπορώ να φανταστώ με τι θα λέγεται ότι μοιάζει ο άνθρωπος σε 50, 100 ή σε 1000 χρόνια; Ίσως το παρακάτω άρθρο να ξαναγράφεται κάθε 10 ή 20 χρόνια:

«Χριστιανισμός και Επιστήμη.

Πριν από 10 περίπου χρόνια, επιστήμονες από το Πανεπιστήμιο του Harvard της Αμερικής, της Ουψάλα στη Σουηδία και των Βασιλικών Βοτανικών Κήπων Kew στην Αγγλία άρχισαν (την ανάλυση) των φυτικών ειδών με βάση το γενετικό τους κώδικα...

Τα αποτελέσματα ήταν τόσο εκπληκτικά, που χρειάστηκε να τα επαναλάβουν άλλες δύο φορές για να τα επιβεβαιώσουν... Πριν από λίγα χρόνια, μία ομάδα επιστημόνων τα επανέλαβαν για να τα αποδείξουν λανθασμένα. Διαπίστωσαν όμως ότι ήταν ακριβή.

Οι επιστήμονες διαπίστωσαν ότι από γενετική άποψη οι υδρόβιοι λωτοί μοιάζουν με το γιγαντιαίο πλάτανο και τα λάχανα με την ευωδιαστή και σποροφόρο παπάγια.

Όταν, το Δεκέμβριο του 1998, ανακοινώθηκαν τα τελικά αποτελέσματα στο σημαντικό περιοδικό *Annals of the Missouri Botanical Gardens*, τα πάντα αναποδογύρισαν στον κόσμο της Βοτανολογίας.

Ο Δρ. Mark Chare, επικεφαλής της ομάδας για την αλληλουχία του DNA των φυτών, έκφρασε την έκπληξή του. "Το μεγάλο πρόβλημα είναι πώς να εξηγήσουμε τα ευρήματα αυτά σύμφωνα με τη θεωρία της εξέλιξης!"¹ (υπογράμμιση δική μου).

«Η ερώτηση, λοιπόν, που θα 'πρεπε κανείς να κάνει σε περιπτώσεις υπερβολικών, δογματικών ισχυρισμών, είναι: Ποιο είναι αυτό που πράγματι αληθεύει σ' αυτό τον ισχυρισμό; Ή ακόμη: Σε ποια περίπτωση αυτό εδώ είναι πράγματι αλήθεια;»²

Γι' αυτό, πολλοί επιστήμονες και ερευνητές «... δεν μπόρεσαν να βρουν τις σωστές απαντήσεις καθώς δεν έκαναν τις κατάλληλες ερωτήσεις».³ Εδώ θα αναφέρω ένα προσωπικό παράδειγμα. Φοιτητής έκανα ιδιαίτερα μαθήματα Φυσικής σε μαθητές. Λύνοντας ασκήσεις, διαπίστωσα ότι όλοι οι μαθητές διαβάζαν την άσκηση μια φορά και προ-

¹ Εφημερίδα *Χριστιανισμός*, Αθήνα, Ιούνιος 2001.

² Ludwig Wittgenstein, *Πολιτισμός και Αξίες*, Εκδ. Α.Καρδαμίτσα, Αθήνα 2000, σελ. 35.

³ Φρανσουά Ζακόμπ, όπ.π., σελ. 64.

σπαθούσαν να τη λύσουν. Όταν, μετά από δέκα λεπτά, τους ρωτούσα να μου πουν την άσκηση, κανένας μαθητής δεν μπορούσε να μου την πει! Όλοι προσπαθούσαν να λύσουν μια άσκηση, της οποίας δεν ήξεραν τα δεδομένα και τα ζητούμενα. Τότε άλλαξα τρόπο διδασκαλίας. Επέμενα ο μαθητής να διαβάσει την άσκηση δέκα φορές και να την κατανοήσει καλά, πιστεύοντας ότι η απάντηση περιέχεται στην ερώτηση.

Νομίζω αυτό έκανε ο Δαρβίνος και, ίσως, οι περισσότεροι επιστήμονες, που βρήκαν τις σωστές απαντήσεις: «... Αλλά, όπως σου είπα και προηγουμένως, ο Δαρβίνος ήταν πολύ προσεκτικός άνθρωπος. Βασανίστηκε πολύ καιρό με την ερώτηση, πριν αποτολμήσει να δώσει την απάντηση.»¹ (υπογράμμιση δική μου).

Όλα τα γεγονότα μπορούν να εξηγηθούν, εάν βρεθούν (τυχαία) στη σωστή αλληλουχία. Ο εγκέφαλος δε σκέφτεται με την καθομιλούμενη έννοια του όρου. Ο εγκέφαλος κάνει συνδυασμούς γεγονότων (γνώσεις, δοκιμές), και ο ευνοϊκότερος συνδυασμός επικρατεί. Ο ευνοϊκότερος με την έννοια της εναρμόνισης με τη γνώση της χρονικής στιγμής. «Τόσο στην τέχνη όσο και στην επιστήμη, το ουσιαστικό είναι να δοκιμάζει κανείς.»²

Ας δούμε πώς, κατά τη γνώμη μου, δουλεύει ο εγκέφαλος. Η επιστήμη διαθέτει γεγονότα, που προσπαθεί να τα εντάξει σε μία λογική σειρά. Δύο γεγονότα, A1 και A2, δημιουργούν δύο αλληλουχίες, την A1-A2 και A2-A1. Τρία γεγονότα, A1, A2 και A3, δημιουργούν τις κάτωθι αλληλουχίες: A1-A2-A3, A1-A3-A2, A2-A1-A3, A2-A3-A1, A3-A1-A2 και A3-A2-A1, ήτοι έξι (6) αλληλουχίες. Τα N γεγονότα, A1, A2, A3, ... και AN, δημιουργούν N! (N παραγωγικό) αλληλουχίες, δηλαδή $1 \times 2 \times 3 \times \dots \times (N-1) \times N$ αλληλουχίες (νόμος της Στατιστικής για μη επαναληπτικούς συνδυασμούς). Παράδειγμα, για δέκα (10) γεγονότα, υπάρχουν $10! = 3.628.800$ αλληλουχίες! Ο ανθρώπινος εγκέφαλος καλείται να τις αξιολογήσει όλες και να βρει την αληθινή, που συμβαίνει στη φύση. Γι' αυτό πολύ συχνά η ανεύρεση της αληθινής αλληλουχίας είναι απλά θέμα τύχης: «Και, όπως γράφει ο Ντομπζάνσκι, "η πιο δραματική ανακάλυψη στην επιστήμη γίνεται όταν κάποιος

¹ Γιοστέιν Γκάρντερ, όπ.π., σελ. 488.

² Φρανσουά Ζακόμπ, όπ.π., σελ. 197.

ξαφνικά βλέπει μια αλήθεια, που ήταν μπροστά στα μάτια όλου του κόσμου".»¹ Απλώς αυτή η αλήθεια (αλληλουχία) ήταν ανάμεσα σε εκατομμύρια άλλες αλήθειες (αλληλουχίες) και μόνο τυχαία κάποιος μπορεί να τη δει.

Πόσες ανακαλύψεις έγιναν τυχαία, χωρίς λογικό σχεδιασμό! Πόσες θεωρίες αποδείχθηκαν λανθασμένες! Ο εγκέφαλος, όπως και η φύση, κάνει συνδυασμούς, χιλιάδες συνδυασμούς, και ο επικρατέστερος εμφανίζεται στο συνειδητό.

«Κάτω απ' την αρχή της πραγματικότητας, το ανθρώπινο ον αναπτύσσει τη λειτουργία της σκέψης: Μαθαίνει να "δοκιμάζει" την πραγματικότητα, να διακρίνει μεταξύ καλού και κακού, σωστού και λάθους, χρήσιμου και βλαβερού.»²

Στην παραπάνω περίπτωση των γεγονότων Α (η ύπαρξη του πίθηκου) και Β (η ύπαρξη του ανθρώπου) υπάρχει και η ερώτηση: «Μήπως ο πίθηκος προήρθε από τον άνθρωπο;» Τότε ο Ντέσμοντ Μόρρις θα ρώταγε: «Γιατί, μα την αλήθεια, ο γυμνός πίθηκος θα 'πρεπε να εξελιχθεί σε κυνηγό πίθηκο;» (Όπως και «Μήπως ο κεραυνός προέρχεται από την αστραπή;») Και, να είστε σίγουροι, θα απαντούσε!

Ποια από τις δύο, όμως, θα μπορούσε να είναι η σωστή ερώτηση;

Α: «Γιατί, μα την αλήθεια, ο γυμνός πίθηκος θα 'πρεπε να εξελιχθεί σε κυνηγό πίθηκο;» ή

Β: «Γιατί, μα την αλήθεια, ο κυνηγός πίθηκος θα 'πρεπε να εξελιχθεί σε γυμνό πίθηκο;»

Από τη Θερμοδυναμική ξέρουμε ότι η σειρά των γεγονότων καθορίζεται από την εντροπία. Σύμφωνα με τον 2^ο Νόμο της Θερμοδυναμικής, σε ένα κλειστό σύστημα η εντροπία πάντα αυξάνεται. Άρα η σειρά των γεγονότων πρέπει να εξασφαλίζει την αύξηση της εντροπίας του συστήματος. Λογικά, ο γυμνός πίθηκος έχει μικρότερη εντροπία από τον κυνηγό πίθηκο, συνεπώς η σωστή ερώτηση είναι η «Α»: «Γιατί, μα την αλήθεια, ο γυμνός πίθηκος θα 'πρεπε να εξελιχθεί σε κυνηγό πίθηκο;», που εξασφαλίζει την αύξηση της εντροπίας.

¹ Πρόλογος του κ. Στ. Αλαχιώτη στο: Κ. Δαρβίνος, *Η Καταγωγή των Ειδών*, Εκδ. Παν. Πατρών, Πάτρα 1997, σελ. 19.

² Herbert Marcuse, *Έρωσ και Πολιτισμός*, Εκδ. Κάλβος, Αθήνα 1981, σελ. 24.

Και όμως, ο Ντέσμοντ Μόρρις υπέβαλε (στη φύση;) τη «B» ερώτηση. Θα επιθυμούσα πολύ κάποτε να ειπωθεί το εξής: «Αλλά, όπως σου είπα και προηγουμένως, ο Ντέσμοντ Μόρρις ήταν πολύ προσεκτικός άνθρωπος. Βασανίστηκε πολύ καιρό με την ερώτηση "Γιατί, μα την αλήθεια, ο κυνηγός πίθηκος θα 'πρεπε να εξελιχθεί σε γυμνό πίθηκο;" πριν αποτολμήσει να δώσει την απάντηση.»

Επίσης, με έκπληξη διάβασα στο βιβλίο *Η σημασία της επαφής*¹ του Ντέσμοντ Μόρρις τα παρακάτω: «Σ' όλες τις ανθρώπινες φυλές, τα μαλλιά μεγαλώνουν κατά μέσο όρο με το ρυθμό των 12 εκατοστών το χρόνο. Κάθε τρίχα ζει περίπου έξι χρόνια πριν πέσει και αντικατασταθεί από κάποια άλλη. Έχοντας υπόψη αυτά τα δεδομένα, μπορούμε να φανταστούμε πώς έδειχναν οι πρόγονοί μας που αγνοούσαν το κούρεμα κατά τους προϊστορικούς χρόνους. Τα μαλλιά τους έφταναν γρήγορα μέχρι τα γόνατα και ανέμιζαν ελεύθερα στον αέρα με κάθε τους κίνηση.»²

Το κείμενο μού έκανε εντύπωση, διότι θεώρησα ότι τα μακριά μαλλιά είναι μάλλον ενάντια στη φυσική επιλογή και την επιβίωση. Πρώτα, είναι αιτία μόλυνσεων από παράσιτα του δέρματος, όπως ψείρες, σκόροι, ψύλλοι και κοριοί και, δεύτερο, είναι πρόβλημα στη μετακίνηση, στο κυνήγι και στην άμυνα προς τα σαρκοβόρα ζώα.

Για τους παραπάνω λόγους αποφάσισα να ελέγξω την αλήθεια των αναφερομένων. Σύμφωνα με τον Ντέσμοντ Μόρρις, το μέγιστο μήκος της ανθρώπινης τρίχας ισούται με το γινόμενο (6χρόνια)x(12cm/χρόνο), ήτοι 72cm. Στη συνέχεια μπορούμε να κάνουμε τον επόμενο συλλογισμό: ο γράφων έχει ύψος 175cm η δε απόσταση από το κεφάλι μέχρι το γόνατό του είναι 120cm. Εφαρμόζοντας την απλή μέθοδο των τριών, έχουμε:

Σε ύψος 175cm αντιστοιχεί απόσταση κεφάλι-γόνατο 120cm

Σε ύψος Xcm αντιστοιχεί απόσταση κεφάλι-γόνατο 72cm (μήκος τρίχας)

Άρα $X = (175 \times 72) \text{cm} / 120$, $X = 105 \text{cm}$,

¹ Ντέσμοντ Μόρρις, ό.π.

² Ντέσμοντ Μόρρις, ό.π., σελ. 88.

Συνεπώς, σύμφωνα με τα αναφερόμενα από τον Ντέσμοντ Μόρρις, «οι πρόγονοί μας, που αγνοούσαν το κούρεμα κατά τους προϊστορικούς χρόνους», είχαν ύψος 1 μέτρο.

Όμως: «Η ανακάλυψη του σκελετού του αγοριού στην Τουρκάνα μάς παρέχει μια άριστη εικόνα της ανατομίας ενός πρώιμου ανθρώπου που έζησε περίπου 1,6 εκατομμύρια χρόνια πριν. Μπορούμε να δούμε ότι τα πρώτα άτομα του είδους *Homo erectus* ήταν ψηλά (το αγόρι της Τουρκάνα είχε ύψος περίπου 183 εκατοστά), μυώδη και με αθλητικό παράστημα.»¹ (*υπογράμμιση δική μου*).

Εδώ θα παρακαλούσα τον αναγνώστη να κρίνει μόνος του την αλήθεια ή όχι των παραπάνω.

Για κάθε γεγονός θα μπορούσε να ισχύει: «Το γεγονός αυτό μελετήθηκε μόλις πρόσφατα από επιστημονική άποψη, αλλά είναι πασίγνωστο εδώ και αιώνες.»² Παράδειγμα από το ίδιο βιβλίο: «Οι περισσότερες μητέρες δεν ξέρουν γιατί το κάνουν αυτό, αλλά η πείρα τους (*ποια πείρα; – σημείωση δική μου*) λέει ότι μ' αυτό τον τρόπο τα μωρά ηρεμούν ευκολότερα. Κι εφόσον αυτή η παρατήρηση ισχύει τόσο για τις δεξιόχειρες όσο και για τις αριστερόχειρες μητέρες, η εξήγηση βρίσκεται στην ηρεμιστική επίδραση της ακοής των χτύπων της μητρικής καρδιάς.»³

Στην εποχή μας κάθε γυναίκα γεννάει 1-2 παιδιά. Οι περισσότερες γυναίκες δεν ξέρουν καν πώς να γεννήσουν. Η γνώση της γέννας «χάθηκε» σε 2-3 γενεές! Για ποία πείρα μπορούμε να μιλήσουμε;

Άλλο παράδειγμα είναι το επόμενο: «Η Ζωή είναι συνδεδεμένη με το Μαύρο Ήλιο», ισχυρίζεται, μετά την τελευταία ολική έκλειψη του Ηλίου της χιλιετίας, ο αστρονόμος Γκονζάλες από την Ουάσινγκτον. Επειδή η Σελήνη είναι 400 φορές μικρότερη από τον Ήλιο, αλλά βρίσκεται 400 φορές πλησιέστερα στη Γη, είναι δυνατή η πλήρης έκλειψη του Ηλίου (από τη Γη, ο Ήλιος και η Σελήνη φαίνονται ισομεγέθεις). Λόγω της συνεχούς απομάκρυνσης της Σελήνης από τη Γη, πλήρεις εκλείψεις του Ηλίου ήσαν δυνατές τα τελευταία 150.000.000 έτη και θα είναι δυνατές για ακόμα 150.000.000 έτη. Στο ηλιακό σύ-

¹ Richard Leakey, όπ.π., σελ. 136.

² Ντέσμοντ Μόρρις, όπ.π., σελ. 82.

³ Ντέσμοντ Μόρρις, όπ.π., σελ. 19.

στημα υπάρχουν 64 Σελήνες, όμως μόνο στη Γη γίνεται πλήρης έκλειψη του Ηλίου. Σ' αυτό το χρονικό διάστημα, και μόνο στη Γη, εμφανίστηκε η Ζωή. Από τα παραπάνω, ο αστρονόμος Γκονζάλες βγάζει το συμπέρασμα ότι αυτά τα γεγονότα δεν μπορεί να είναι τυχαία, άρα οι πλήρεις εκλείψεις του Ηλίου είναι το αίτιο της εμφάνισης Ζωής! Τι πιο ωραίο παράδειγμα για τη δυνατότητα σύνδεσης διαφόρων φαινομένων μέσω της Στατιστικής. Οι εκλείψεις του Ήλιου και η Ζωή στη θέση του παγωτού και των πνιγμών, της αστραπής και του κεραυνού, του πιθήκου και του ανθρώπου.

Γι' αυτό: «... η απλή παρατήρηση δεν αποτελεί σε καμία περίπτωση το πρώτο βήμα για την επιστημονική γνώση· για να διαδραματίσει τον οπωσδήποτε απαραίτητο ρόλο της, πρέπει να καθοδηγείται από ένα ήδη επεξεργασμένο ερώτημα».¹ Η διατύπωση ερωτήσεων είναι το μεγαλύτερο πρόβλημα των επιστημόνων και όχι η απάντηση.

Όλοι, παντού και πάντα, ψάχνουν (*ρωτάνε για*) Νόμους, Σκοπούς, Κανόνες, Θεωρίες, Αίτια και Αποτελέσματα, χωρίς να ξέρουν αν όντως τα ζητούμενα (*οι απαντήσεις*) υπάρχουν. Μήπως και στην εποχή μας ψάχνουμε για άλυτα προβλήματα, όπως τα αντίστοιχα της Ελλάδας (τετραγωνισμός του κύκλου, τριχοτόμηση γωνίας, διπλασιασμός κύβου); Μήπως η ίδια μας η γλώσσα μάς έχει εγκλωβίσει σε ένα φαύλο κύκλο σκέψεων ή κάνοντας χαζές ερωτήσεις λαμβάνουμε (από τη φύση) χαζές απαντήσεις; Παράδειγμα από τον κόσμο της Φυσικής είναι ο νόμος της παγκόσμιας έλξης. Ο Newton περιέγραψε το νόμο μαθηματικά, αλλά κανείς δεν ξέρει γιατί δύο μάζες έλκονται.² Πώς η μία «μάζα» «καταλαβαίνει», «νιώθει», «αισθάνεται», «μαθαίνει» την «ύπαρξη» της άλλης «μάζας» και την «έλκει»! (Αλλά και τι σημαίνει: «μάζα», «καταλαβαίνει», «νιώθει», «αισθάνεται», «μαθαίνει», «ύπαρξη», «έλκει»;) Πώς την έλκει; Καμία απάντηση δε μας δίδει ο γνωστός, και σωστός, νόμος του Newton. Η σύγχρονη Φυσική έχει προτείνει κάποιες απαντήσεις για το «πώς» και «ότι», αλλά όχι για το

¹ Claude Kordon, *όπ.π.*, σελ. 12.

² John Ellis στο: *Υπερχορδές «η Θεωρία των Πάντων»*, Εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα 1989, σελ. 200: «Οι περισσότεροι φυσικοί δεν προσπαθούν να ανακαλύψουν νέους νόμους στη φύση, αλλά να κατανοήσουν καλύτερα πώς λειτουργούν οι ήδη γνωστοί».

«γιατί»: «Στην κβαντική θεωρία όλες οι δυνάμεις –είτε είναι δυνάμεις βαθμίδας είτε όχι– παράγονται από την ανταλλαγή σωματιδίων, τα οποία ονομάζω "αγγελιοφόρους".»¹ Και όμως, όλες αυτές οι θεωρίες, σύμφωνα με τον Werner Heisenberg: «... δεν παρέχουν καμιά πραγματική πληροφορία για το φυσικό περιεχόμενο του φαινομένου, για τα πράγματα που όντως συμβαίνουν μέσα στο άτομο».² Καμιά δεν απαντά στο «γιατί». «Δεν είναι βάσιμη αντίρρηση ότι η επιστήμη μέχρι τώρα δεν ρίχνει φως στο πολύ μεγαλύτερο πρόβλημα της ουσίας ή της καταγωγής της ζωής. Ποιος μπορεί να εξηγήσει ποια είναι η ουσία της έλξης της βαρύτητας;»³

Γι' αυτό η επιστήμη περιορίζεται στα γεγονότα. Μόνο στα γεγονότα. «Η κυριότερη ανακάλυψη που έφερε ο 20ός αιώνας στην έρευνα και την επιστήμη είναι, πιθανότατα, η άγνοιά μας για τη φύση.»⁴ Όσα γεγονότα και να εξηγηθούν, η άγνοιά μας για τη φύση παραμένει!

Ο «μη συνδυασμός γεγονότων» δε δημιουργεί ερωτήσεις του είδους: «Μήπως το γεγονός Α προκάλεσε το γεγονός Β;» αλλά «Πώς προκλήθηκε το γεγονός Γ;» Εδώ το ζητούμενο δεν είναι ο συνδυασμός (και η αλληλουχία) των γεγονότων, αλλά η εξήγηση του ίδιου του γεγονότος, που δεν μπορεί να απαντήσει η επιστήμη. Παράδειγμα:

¹ Abdus Salam, Βραβείο Νόμπελ Φυσικής 1979, *Ενοποίηση των Θεμελιωδών Δυνάμεων*, Εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα 1991, σελ. 43. Και στην ίδια σελίδα: «Διάλεξα το σπάνιο όνομα "αγγελιοφόρος", παρά τη λέξη "μεσολαβητής", που χρησιμοποιείται συχνά, υπερασπίζοντας την αντίστοιχη ονοματολογία RNA.»

Και στη σελίδα 46 ο Abdus Salam συνεχίζει:

«(α) Υπήρχε ο ηλεκτρομαγνητισμός, μία δύναμη βαθμίδας με ένα μοναδικό αγγελιοφόρο με σπιν 1, το φωτόνιο. Αυτή εθεωρείτο η κατεξοχήν δύναμη βαθμίδας.

(β) Με βάση τη δουλειά του Ιάπωνα φυσικού Hideki Yukawa, εθεωρείτο ότι η ισχυρή δύναμη ανάμεσα στα πρωτόνια και τα νετρόνια έχει τρεις αγγελιοφόρους με σπιν 0 (τα πιόνια). Αυτή δεν ήταν δύναμη βαθμίδας: μια τέτοια δύναμη πρέπει να μεταδίδεται με σωματίδια που έχουν σπιν 1. Τα πιόνια όμως έχουν σπιν 0.

(γ) Οι αγγελιοφόροι της ασθενούς δύναμης ήταν ακόμη άγνωστοι. Δεν ήταν ξεκάθαρο αν είχαν σπιν 0 ή σπιν 1, ενώ υπήρχαν αμφιβολίες ακόμη και για την ύπαρξή τους.

(δ) Τέλος, υπήρχε η βαρύτητα, που εθεωρείτο ότι απαιτούσε έναν αγγελιοφόρο με σπιν 2.»

² Abdus Salam, Βραβείο Νόμπελ Φυσικής 1979, *όπ.π.*, σελ. 88.

³ Κ. Δαρβίνος, *Η Καταγωγή των Ειδών*, Εκδ. Παν. Πατρών, Πάτρα 1997, σελ. 583.

⁴ Φρανσουά Ζακόμπ, *όπ.π.*, σελ. 211.

έχουμε ένα γεγονός: «Η ύπαρξη του ανθρώπου». Το γεγονός επιφέρει την ερώτηση: «Πώς δημιουργήθηκε ο άνθρωπος;» Η επιστήμη δεν μπορεί να εξηγήσει άμεσα το (μοναδικό αυτό) γεγονός. Η επιστήμη απαιτεί πλήθος γεγονότων, για να δημιουργήσει συνδυασμούς και αλληλουχίες. Παράλληλα όμως υπάρχει και το γεγονός: «Η ύπαρξη του πιθήκου, που μοιάζει με τον άνθρωπο». Τα γεγονότα οδηγούν στην ερώτηση-απάντηση: «Μήπως ο άνθρωπος προήρθε από τον πίθηκο;» (Και το ανάποδο: Έχουμε ένα γεγονός: «Η ύπαρξη του πιθήκου». Το γεγονός επιφέρει την ερώτηση: «Πώς δημιουργήθηκε ο πίθηκος;» Η επιστήμη δεν μπορεί να απαντήσει άμεσα στην ερώτηση. Παράλληλα όμως υπάρχει και το γεγονός: «Η ύπαρξη του ανθρώπου, που μοιάζει με τον πίθηκο». Τα γεγονότα οδηγούν στην ερώτηση-απάντηση: «Μήπως ο πίθηκος προήρθε από τον άνθρωπο;») Και πάνω στην ερώτηση στηρίζεται ολόκληρη θεωρία, που υποστηρίζει, ότι ο πίθηκος εξελίχθηκε σε άνθρωπο, (ή ότι ο άνθρωπος εξελίχθηκε σε πίθηκο), παραβλέποντας το «γιατί». Απλώς, πρέπει να αποδειχθεί πάση θυσία, ότι «ο πίθηκος εξελίχθηκε σε άνθρωπο!»

Αν η θεωρία (αλληλουχία γεγονότων) δεν αποδειχθεί, καταργείται και ψάχνουμε για άλλη θεωρία (άλλη αλληλουχία γεγονότων) προς απόδειξη. Και έτσι, μέχρι να βρεθεί η «σωστή» αλληλουχία, μέχρι τα γεγονότα να τοποθετηθούν στη σωστή σειρά! (Σωστά με την εκάστοτε επικρατούσα έννοια «σωστά»).

Θα ήθελα εδώ να εκφράσω μια σοφιστία. Σύμφωνα με τον Ντέσμοντ Μόρρις: «Σ' όλο τον κόσμο υπάρχουν σήμερα 193 είδη μικρών και μεγάλων πιθήκων. Τα 192 απ' αυτά τα είδη έχουν σώμα που καλύπτεται με τρίχωμα. Εξαίρεση αποτελεί ένας γυμνός πίθηκος που αυτοαποκαλείται άνθρωπος (*Homo sapiens*).»¹ Ας υποθέσουμε ότι οι πίθηκοι δημιουργήθηκαν από τον άνθρωπο, ισχυρισμός, που πρέπει να αποδειχθεί. Ο άνθρωπος ζούσε απροστάτευτος σε μια εχθρική φύση. Ήταν γυμνός, με αδύνατα χέρια και πόδια, με μικρά δόντια και νύχια. Ζούσε έτσι από τον Ισημερινό μέχρι τους Πόλους. Ήταν το εύκολο θήραμα των δυνατών και προσαρμοσμένων στη φύση άγριων ζώων. Και τότε «η εξέλιξη έδωσε τη λύση»: ο άνθρωπος απέκτησε τρίχωμα, για να ζεσταίνεται, απέκτησε δυνατά άκρα, δόντια και νύχια και, το

¹ Ντέσμοντ Μόρρις, *Ο γυμνός πίθηκος*, Εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1970, Εισαγωγή.

κυριότερο, προσαρμόστηκε στις συνθήκες του περιβάλλοντός του. Από ένα είδος ανθρώπου δημιουργήθηκαν 192 είδη πιθήκων, ανάλογα με το περιβάλλον, στο οποίο ζούσαν!¹ Παράδειγμα: «Ο γκρίζος σπίνος με το μυτερό και μακρύ ράμφος τρεφόταν κυρίως με σπόρους κουκουναριών. Ο μικρόσωμος, καλλίφωνος σπίνος χρησιμοποιούσε το ράμφος του για να τρώει έντομα που ζούσαν στους κορμούς των δέντρων και στα κλαδιά.»²

Θα ήθελα ο αναγνώστης να θυμηθεί τα παραπάνω, όταν διαβάσει το κεφάλαιο «Άνθρωπος».

Στις αρχικές ερωτήσεις: «Η ύπαρξη του ανθρώπου» η επιστήμη δεν μπορεί να δώσει λογική απάντηση, δηλαδή ευνοϊκή αλληλουχία γεγονότων, διότι απλούστατα, δεν υπάρχουν γεγονότα. Απάντηση δίδεται από τη «φιλοσοφία», που προσπαθεί το ανάποδο από την «επιστήμη», ήτοι αντί από τα γεγονότα να οδηγείται στην αλληλουχία, από την αλληλουχία να οδηγείται στα γεγονότα. Να τι ρώτησε ο Einstein τον Heisenberg για τη θεωρία, που του παρουσίασε: «Ποια φιλοσοφία βρίσκεται ως βάση της κάπως περίεργης θεωρίας σας; Η θεωρία μοιάζει αρκετά καλή, τι εννοούσατε όμως με τον όρο: μόνο παρατηρήσιμες ποσότητες;»³ Η επιστήμη διαθέτει γεγονότα, που προσπαθεί να τα εντάξει σε μία λογική σειρά. «Εάν πρέπει να εξαχθεί ένα γενικό συμπέρασμα από αυτό το κινήγι για νέα ερευνητικά μοντέλα, θα είναι σίγουρα αποκαλυπτικό για την ίδια την πορεία των πειραματικών επιστημών: όταν παρατηρείται έλλειψη επιστημονικών εννοιών, οι ερευνητές αλλάζουν μοντέλα και μετατρέπονται σε φυσιοδίφες: όλα συμβαίνουν σαν να θέλαμε να προμηθευτούμε νέο άγνωστο!»⁴

Η φιλοσοφία διαθέτει μία λογική σειρά, στην οποία προσπαθεί να εντάξει τα γεγονότα. (Φιλοσοφία: «... /// σύστημα αρχών, το οποίον τοποθετείται ή λαμβάνεται ως υπόθεση δια να εξηγηθή ή να ταξινο-

¹ Ευάγγελος Καφετζόπουλος, *Ο Σεξουαλικός Πίθηκος*, Εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα 1999, σελ. 150: «...: ο άνθρωπος αποσπάστηκε από τον κοινό εξελικτικό κορμό των ανώτερων πρωτευόντων πριν από 5,5 εκατομμύρια χρόνια, ταυτόχρονα με το γορίλα και πριν διαφοροποιηθούν τα διάφορα είδη των χιμπατζήδων. Το γεγονός αυτό, αν εξεταστεί με μια τολμηρή ματιά, δείχνει ότι ο άνθρωπος θα μπορούσε να είναι ο πρόγονος του χιμπατζή και όχι το αντίθετο!»

² Γιοστέιν Γκάαρντερ, *όπ.π.*, σελ. 489.

³ Abdus Salam, *όπ.π.*, σελ. 96.

⁴ François Gros, *Ο Πολιτισμός του Γονιδίου*, Εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα 1995, σελ. 50.

μηθή ωρισμένη σειρά γεγονότων /// ...»¹) Όπως φαίνεται, η φιλοσοφία είναι γενικότερη της επιστήμης και καλείται να απαντήσει σε θεμελιώδεις ερωτήσεις, στις οποίες η επιστήμη αδυνατεί να απαντήσει. «Το φιλοσοφικό ερώτημα της θέσης του ανθρώπου στη Γη και στο Σύμπαν, του νοήματος της ίδιας της ζωής, μπορεί να βρει απαντήσεις μέσα από τη μελέτη της ανθρώπινης εξέλιξης. Ως σήμερα, παρά τον ενάμιση αιώνα ζωής της εξελικτικής θεωρίας, οι επιστήμονες φαίνεται πως δεν μπορέσαμε να δώσουμε ικανοποιητικές απαντήσεις. Το γεγονός αυτό αντικατοπτρίζεται στη μεγάλη έκταση που έχουν λάβει μη επιστημονικές τάσεις, όπως είναι ο δημιουργισμός (creationism).»² (υπογράμμιση δική μου – προφανώς οι επιστήμονες δεν μπορούν να απαντήσουν σε φιλοσοφική ερώτηση!)

Παράλληλα όμως και η φιλοσοφία μπορεί εύκολα να οδηγηθεί σε λάθος θεωρίες. Παράδειγμα: «Αν κάποιος βρει ένα ρολόι στο δρόμο, δεν αμφιβάλει ούτε για μια στιγμή ότι κατασκευάστηκε από έναν ωρολογοποιό. Όταν κάποιος εξετάζει έναν πολύπλοκο οργανισμό, δεν έχει ούτε σε αυτή την περίπτωση την παραμικρή αμφιβολία ότι σχηματίστηκε από τη θέληση ενός Δημιουργού. Πώς, λοιπόν, να πιστέψει κανείς ότι το μάτι ενός θηλαστικού, με την ακρίβεια των στοιχείων που το αποτελούν, μπορεί να είναι αποτέλεσμα καθαρής τύχης;»³ Ο συλλογισμός είναι προφανώς ο επόμενος: Το γεγονός «ο άνθρωπος υπάρχει» πρέπει να βρει τη φιλοσοφική του εξήγηση. Μία εξήγηση είναι η κάτωθι: «υπάρχει θεός, ο οποίος δημιούργησε τον άνθρωπο». Το «θεώρημα» (γεγονός, που πρέπει να εξηγηθεί) της ύπαρξης του ανθρώπου εξηγείται με το «αξίωμα» (γεγονός, που θεωρείται δεδομένο και δε χρειάζεται εξήγηση) της ύπαρξης του θεού. Άρα η φιλοσοφία δημιούργησε την αναγκαία θεωρία, βάσει της οποίας εξηγούνται όλα τα γεγονότα της ύπαρξης του κόσμου. Δημιούργησε τη θεωρία του Δημιουργού, που δημιουργεί τα πάντα.

Το προηγούμενο παράδειγμα του Φρανσουά Ζακόμπ μου κέντρισε το ενδιαφέρον. Είναι περίεργο, που ενώ ο «δημιουργός» μπορεί να κατασκευάσει το μάτι ενός θηλαστικού, δεν μπορεί να κατασκευάσει ένα

¹ Γενική Παγκόσμιος Εγκυκλοπαίδεια, Εκδ. Πάπυρος-Λαρούς, Αθήνα 1963, τ.12, σελ. 744.

² Εφημερίδα *Το Βήμα*, Αθήνα, 27 Αυγούστου 2000.

³ Φρανσουά Ζακόμπ, *όπ.π.*, σελ. 136-137.

ρολόι! Ο Δημιουργός μπορεί να κατασκευάσει τον ωρολογιοποιό, αλλά δεν μπορεί να κατασκευάσει το ρολόι! Γιατί; Εδώ θα επαναλάβω τα λόγια του Κομφούκιου: «Αν τα ονόματα και οι λέξεις δεν είναι σωστές, η γλώσσα δε συμφωνεί με την αλήθεια των πραγμάτων.»¹ Ας δούμε προσεκτικά το προηγούμενο παράδειγμα: «Αν κάποιος βρει ένα ρολόι στο δρόμο, δεν αμφιβάλλει ούτε για μια στιγμή ότι κατασκευάστηκε από έναν ωρολογιοποιό.» (Εδώ βέβαια ξεχάσαμε «ποιος έφτιαξε το δρόμο;») Εξ ορισμού, ο ωρολογιοποιός κατασκευάζει ρολόγια. Άρα η ίδια η ερώτηση δίδει την απάντηση – Ποιος κατασκευάζει ρολόγια; Ο ωρολογιοποιός και όχι ο γαλατάς. Στη συνέχεια: «Όταν κάποιος εξετάζει έναν πολύπλοκο οργανισμό, δεν έχει ούτε σε αυτή την περίπτωση την παραμικρή αμφιβολία ότι σχηματίστηκε από τη θέληση ενός Δημιουργού.» Εξ ορισμού, ο δημιουργός κατασκευάζει οργανισμούς. Άρα η ίδια η ερώτηση δίδει την απάντηση – Ποιος κατασκευάζει οργανισμούς; Ο Δημιουργός, και όχι ο γαλατάς. Και στο τέλος: «Πώς, λοιπόν, να πιστέψει κανείς ότι το μάτι ενός θηλαστικού, με την ακρίβεια των στοιχείων που το αποτελούν, μπορεί να είναι αποτέλεσμα καθαρής τύχης;» Συλλογισμός: εφόσον ο Δημιουργός κατασκεύασε το μάτι ενός θηλαστικού, τότε δεν το κατασκεύασε η (καθαρή) τύχη! Προφανώς, ο χειρισμός της ίδιας της γλώσσας δημιούργησε τον παραπάνω συλλογισμό και όχι κάποια φιλοσοφική θεωρία. Απαντήσεις στα ερωτήματα: τι είναι «ρολόι», τι είναι «δημιουργός», τι είναι «τύχη», και ειδικά, «καθαρή τύχη», δεν υπάρχουν. Ο «δημιουργός» είναι ... δημιουργός και η «τύχη» είναι ... τύχη. Η δυνατότητα «ο δημιουργός» να είναι «η τύχη» απορρίπτεται αξιωματικά. Και όμως, σύμφωνα με τη Στατιστική, το αδύνατο γεγονός έχει μηδενική πιθανότητα, όμως το γεγονός με μηδενική πιθανότητα δεν είναι απαραίτητα αδύνατο! (Παράδειγμα, αν σχεδιάζουμε τυχαίες γραμμές, η πιθανότητα η γραμμή να δείχνει την Ανατολή, είναι μηδενική, όχι όμως αδύνατη.)

Η πιθανότητα να σχηματιστεί μία οργανική ένωση στις συνθήκες της γης είναι μηδενική, όχι όμως αδύνατη. «Διαπιστώθηκε ότι οι ζωντανοί ιστοί αποτελούνται από τρεις τύπους ουσιών: τα σάκχαρα (σακχαρίτες), τα λίπη (λιπίδια) και τα αλβουμινοειδή (που ονομάστηκαν «πρωτεΐνες» από τον G. J. Mudler το 1838). Σύντομα, κατέστη δυνατό να παραχθούν στο εργαστήριο οι αντιδράσεις στις οποίες ε-

¹ Φρανσουά Ζακόμπ, όπ.π., σελ. 203.

μπλέκονται αυτά τα μόρια, χάρη σε τεχνικές καθαρισμού και ανάλυσης που συνεχώς βελτιώνονταν.»¹ Η δημιουργία όμως ενός ρολογιού στις συνθήκες της γης είναι αδύνατη, άρα έχει μηδενική πιθανότητα. Άρα ευκολότερα κατασκευάζεται ο ωρολογοποιός απ' ό,τι κατασκευάζεται το ρολόι, με την έννοια των λέξεων του παραδείγματος.

Ας δούμε το παραπάνω παράδειγμα και από άλλη οπτική γωνία. Το ρολόι είναι προϊόν του Πολιτισμού, ενώ το μάτι είναι προϊόν της φυσικής επιλογής. Συνεπώς, η παραπάνω ανάλυση είναι εξαρχής λάθος και δείχνει πως μια λανθασμένη ερώτηση οδηγεί σε λανθασμένη απάντηση. Μόνο στην εποχή μας ο πολιτισμός μέσω της επιστήμης απέκτησε τη δυνατότητα να αντιγράφει τη φύση σε όλα τα επίπεδα. «Διδαχθείτε από τη φύση! Ό,τι το κτισμένο υπάρχει γύρω μας ως μορφή, το ανακάλυψε ο άνθρωπος παρατηρώντας (ή σεβόμενος) τη φύση. Στη Βόρεια Αφρική π.χ. η εκπληκτική τεχνική των μαλκάφ ανακαλύφθηκε μετά από παρατηρήσεις σε φωλιές τερμιτών. Οι Ινδιάνοι της Β. Αμερικής έμαθαν να αερίζουν τα σπίτια τους παρατηρώντας τις φωλιές των ποντικών.»² Οι «πολιτισμένοι άνθρωποι» εφαρμόζουν τα αποτελέσματα της φυσικής επιλογής στον κόσμο του πολιτισμού.

Συμπέρασμα: Εάν βρούμε κάπου ένα δεινόσαυρο (=μάτι), αυτό σημαίνει ότι υπάρχει ζωή (φυσική επιλογή). Εάν όμως βρούμε μπιριζόλες δεινοσαύρου (= ρολόι), αυτό σημαίνει ότι υπάρχει πολιτισμός.

Επίσης, ο άνθρωπος (πολιτισμός) δεν μπορεί να πετάει, όμως κατασκευάζει αεροπλάνα. Ο Δημιουργός (φυσική επιλογή) δε φτιάχνει ρολόγια, φτιάχνει όμως ωρολογοποιούς. Πού είναι η αντίφαση;

Βλέπουμε εδώ ότι η χρήση της γλώσσας μπορεί να οδηγήσει σε οποιοδήποτε προμελετημένο αποτέλεσμα. Η απλή σκέψη δύναται να αποκαταστήσει την αλήθεια και να την εκφράσει με ορθή χρήση των λέξεων.

Αυτός είναι ο τρόπος γραφής του βιβλίου. Ό,τι γράφεται να είναι μονοσήμαντα ορισμένο και κατανοητό με προσπάθεια σωστής χρήσης

¹ Claude Kordon, όπ.π., σελ. 21.

² Κώστα Στεφ. Τσίππια, *Βιοκλιματικός σχεδιασμός κτιρίων*, Εκδ. π-Systems International AE, Αθήνα 2000, σελ. 114.

της γλώσσας. Σκοπός ενός αντίστοιχου βιβλίου Φυσικής θα ήταν, χωρίς καθόλου μαθηματικά, με την απλή καθομιλούμενη γλώσσα να εξηγήσει την έλξη των σωμάτων. Ο Δημόκριτος ανακάλυψε τα άτομα χωρίς την ύπαρξη εργαστηρίων, παρά μόνο με τη σκέψη του, τη «φιλοσοφική» σκέψη του.¹ Ο Δημόκριτος ήταν φιλόσοφος και όχι επιστήμονας, φυσικός ή μαθηματικός: «... αισθανόμουν κάποια δυσφορία ακούγοντας να αποκαλούνται φυσικοί, φιλόσοφοι όπως ο Θαλής ή ο Δημόκριτος.»² Πώς γίνεται οι βάσεις όλων των επιστημών να θεμελιώθηκαν την εποχή, που δεν υπήρχε η τεχνολογία; Η Φυσική, η Χημεία, τα Μαθηματικά, η Αστρονομία ακόμα στηρίζονται σε αρχές, που διατυπώθηκαν πριν από 2500 χρόνια. Η Ατομική θεωρία διατυπώθηκε μόνο με τη λογική «φιλοσοφική» σκέψη, χωρίς την ύπαρξη ούτε ενός οργάνου, ούτε ενός πειράματος, ούτε ενός εργαστηρίου. Μόνο με τη «φιλοσοφική» σκέψη! «Όταν λέμε φιλοσοφία, εννοούμε ένα νέο τρόπο σκέψης, που γεννήθηκε γύρω στα 600 π.Χ. στην Ελλάδα. Ως τότε, μόνο οι θρησκείες ήταν αρμόδιες ν' απαντήσουν σ' όλα αυτά τα ερωτήματα. Οι θρησκευτικές αυτές εξηγήσεις περνούσαν από γενιά σε γενιά μέσα στους μύθους.»³

Η φιλοσοφία εφευρέθηκε και αναπτύχθηκε από τους Έλληνες. «"Οι αρχαίοι Έλληνες είχαν το χάρισμα να απορούν για πράγματα, τα οποία άλλοι λαοί θεωρούσαν αυτονόητα"...»⁴ Είναι χάρισμα να απορεί κανείς για όλα γύρω του. Όπως τα μικρά παιδιά, που δεν έχουν κανένα δεδομένο στη συνείδησή τους. «Με λένε Πλάτωνα, και θα σου κάνω τέσσερις ερωτήσεις. Πρώτα-πρώτα πρέπει να σκεφτείς πώς είναι δυνατό να ψήσει ένας φούρναρης πενήντα ολόιδια κουλούρια. Έπειτα, θα 'θελα να σκεφτείς γιατί όλα τα άλογα είναι ίδια. Στη συνέχεια, συλλογίσου και πες μου αν πιστεύεις ότι ο άνθρωπος έχει αθάνατη ψυχή. Και, τέλος, δώσε μου μια απάντηση στο τελευταίο μου ερώτημα: είναι το ίδιο λογικοί και μυαλωμένοι οι άντρες και οι γυναίκες;

¹ Stephen Hawking, *Το Χρονικό του Χρόνου*, Εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα 1988, σελ. 37: «Κατά την αριστοτελική παράδοση θα ήταν επίσης δυνατό να ανακαλύψουμε, με τη σκέψη και μόνο, όλους τους νόμους που κυβερνούν το Σύμπαν· δεν ήταν απαραίτητος ο έλεγχος με παρατηρήσεις.»

² Steven Weinberg, *Νόμπελ Φυσικής, Όνειρα για μια Τελική Θεωρία*, Εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα 1995, σελ. 20-21.

³ Γιουστίν Γκάρντερ, *όπ.π.*, σελ. 35-36.

⁴ Χρυσόστομος Εμμ. Καρπαθίου, *Η Εξέλιξη του Εγκεφάλου και το Αλφάβητο*, Εκδ. Έλλην, Αθήνα 1995, σελ. 11.

Καλή τύχη!»¹ Ποιος απορεί, ακόμα και σήμερα, με αντίστοιχες ερωτήσεις!

Κατά τη γνώμη μου, ο Δαρβίνος ήταν επιστήμονας και όχι φιλόσοφος. Έψαχνε παραδείγματα για να τα εντάξει στην επιστημονική θεωρία (αλληλουχία) του. «Μέσα στο κλίμα εκείνης της εποχής, ο Δαρβίνος δε βιάστηκε να δημοσιεύσει τις παρατηρήσεις του και για 22 χρόνια (από το 1837 που έκανε τις πρώτες παρατηρήσεις του σχετικά με την εξέλιξη μέχρι το 1859 που δημοσίευσε τη θεωρία του), προσπαθούσε να βρει πρόσθετα στοιχεία, χρησιμοποιώντας 1250 παραδείγματα, για να ενισχύσει τη θεωρία του.»² Πάνω στο λογικό ιστό της θεωρίας του ένταξε τα 1250 γεγονότα. Ο άνθρωπος, όπως και ο ίδιος παραδέχθηκε, δεν μπόρεσε να ενταχθεί στη θεωρία του. Τι αντιπροσωπεύουν όμως τα 1250 παραδείγματα μπροστά στα 4.500.000.000 είδη που υπήρχαν στη γη;³ «Τίποτα πιο πριν δε με είχε κάνει να αντιληφτώ με ακρίβεια, αν και είχα διαβάσει διάφορα επιστημονικά βιβλία, ότι η επιστήμη αποτελείται από ομαδοποιημένα γεγονότα έτσι ώστε να μπορούν να εξαχθούν απ' αυτά γενικοί νόμοι ή συμπεράσματα.»⁴ (Αυτός είναι ο ορισμός της Επιστήμης.) Κανένας δεν εγγυάται ότι κάθε άλλο γεγονός θα μπορεί να ενταχθεί στη θεωρία του Δαρβίνου. Παράδειγμα είναι ο άνθρωπος. Ο άνθρωπος δεν είναι αποτέλεσμα της φυσικής επιλογής, δεν ακολούθησε την «εξελικτική» πορεία των άλλων όντων, δεν εντάσσεται στη θεωρία του. «Χωρίς αντιρρήσεις, η εξέλιξη της ανθρωπότητας καθορίζεται από άλλους νόμους, διαφορετικούς από τους νόμους της βιολογικής εξέλιξης.»⁵

Υπάρχουν και άλλα γεγονότα, που δεν εντάσσονται στη θεωρία του Δαρβίνου. Μερικά από αυτά είτε δημιούργησαν νέες θεωρίες, είτε τροποποίησαν την αρχική θεωρία του Δαρβίνου. Καμιά θεωρία όμως,

¹ Γιοστέιν Γκάρντερ, *όπ.π.*, σελ. 101.

² Πρόλογος του Στ. Αλαχιώτη στο: Κ. Δαρβίνος, *Η Καταγωγή των Ειδών*, Εκδ. Παν. Πατρών, Πάτρα 1997, σελ. 19.

³ Τόντορ Γ. Νικόλοβ, *Ο μακρύς δρόμος της Ζωής*, Εκδ. Βουλγάρικη Ακαδημία Επιστημών, Σόφια 1994, οπισθόφυλλο.

⁴ Κάρολος Δαρβίνος, *Ταξιδεύοντας με το Μπιγκλ*, Εκδ. Στοχαστής, Αθήνα 1998, σελ. 44.

⁵ Τόντορ Γ. Νικόλοβ, *Ο μακρύς δρόμος της Ζωής*, Εκδ. Βουλγάρικη Ακαδημία Επιστημών, Σόφια 1994, σελ. 158 (δική μου μετάφραση).

μέχρι σήμερα, δεν απαντά στις ερωτήσεις «Ποιο είναι το νόημα της ζωής; Πώς άρχισαν όλα; Τι κάνουμε πάνω στη Γη;»¹ Παράδειγμα είναι ο Νεοδαρβινισμός: «Ο Νεοδαρβινισμός έχει υποστεί βέβαια κριτική, κυρίως από τους Γκουλντ και Κιμούρα, σε ορισμένα σημεία, όπως λ.χ. για τον απόλυτο ρόλο της φυσικής επιλογής στη διαδικασία δημιουργίας των ειδών, οι οποίοι όμως δεν αμφισβητούν την εξέλιξη. Εκείνο που υποστηρίζουν είναι ο ρόλος του τυχαίου, της ουδέτερης δηλαδή μετάλλαξης, η οποία δεν είναι καθαρά δαρβινική διαδικασία, αν και στο βιβλίο *Η Καταγωγή των Ειδών* υπάρχει το σπέρμα, η πρωτολειακή ιδέα όχι μόνο για την εν λόγω περίπτωση, αλλά και για πολλές άλλες περιοχές που σήμερα αποτελούν ερευνητικά σημεία αιχμής.»²

Σκοπός του βιβλίου είναι η «αναγκαιότητα και η εξήγηση των γεγονότων» και δεν είναι η «επαναδιατύπωση των γεγονότων», όπως πολύ ωραία χρησιμοποιεί την έκφραση ο Δαρβίνος. Εκφράσεις και «λογική», όπως τα παρακάτω, απορρίπτονται από το παρόν βιβλίο:

«Ένας άρρωστος στο κρεβάτι εκδηλώνει ένα σύνδρομο, που θα μπορούσαμε να το ονομάσουμε "στιγμιαίο βρέφος".

Ένας άνδρας που αισθάνεται "αδιάθετος" αρχίζει να δείχνει αδύναμος και απελπισμένος, και μ' αυτό τον τρόπο εκπέμπει ισχυρά ψευδοβρεφικά μηνύματα στη γυναίκα του. Εκείνη ανταποκρίνεται αμέσως με το αντίστοιχο σύνδρομο της "στιγμιαίας μητέρας".»³

Επίσης:

«Οι επιστήμονες έχουν εισαγάγει στη βιολογία τον όρο "ανταγωνισμός εξοπλισμών", για να περιγράψουν το αντίστοιχο φαινόμενο που παρατηρείται στην εξέλιξη.»⁴

Όλα τα γεγονότα, σύμφωνα με τα παραπάνω, εξηγούνται με «σύνδρομα», «αρχές», «σκοπούς», «εξελίξεις» κτλ. Ήτοι, βαφτίζοντας τα γεγονότα με επιστημονικούς όρους, νομίζουμε ότι εξηγήθηκαν. «Ο ψυχολόγος Edgar Zúrif, αστειευόμενος με τη συνήθεια των νευρολό-

¹ Φρανσουά Ζακόμπ, *όπ.π.*, σελ. 205.

² Πρόλογος του Στ. Αλαχιώτη στο: Κ. Δαρβίνος, *Η Καταγωγή των Ειδών*, Εκδ. Παν. Πατρών, Πάτρα 1997, σελ. 20-21.

³ Ντέσμοντ Μόρρις, *Η σημασία της επαφής*, Εκδ. ΩΡΟΡΑ, Αθήνα, σελ. 199.

⁴ Richard Leakey, *όπ.π.*, σελ. 210.

γων να δίνουν ένα εξεζητημένο όνομα σε κάθε σύνδρομο, πρότεινε το συγκεκριμένο να ονομαστεί "μπανανανομία".»¹

Τολμώ να πω, ότι το βιβλίο είναι απλώς λογικό, όσο και αυτός ο όρος δεν αμφισβητείται στις σελίδες του. Η λογική στηρίζεται στην «εις άτοπον απαγωγή», ή, για τους γνώστες της μαθηματικής λογικής, στην πρόταση «(η επιβίωση του ανθρώπου συνεπάγεται τη δημιουργία πολιτισμού) ισοδυναμεί με (η μη δημιουργία πολιτισμού συνεπάγεται τη μη επιβίωση του ανθρώπου)». Η γλώσσα είναι η καθομιλούμενη, η δε διάφοροι όροι χρησιμοποιούνται με την κοινή σημασία και όχι με τυχόν επιστημονική. Τολμώ να πω ότι το βιβλίο είναι «φιλοσοφικό», σύμφωνα με τον ορισμό της Φιλοσοφίας, όπως αναφέρεται στη συνέχεια.

Για να υπερασπίσω τον εαυτό μου, θα παραθέσω το εξής: «Λένε καμιά φορά οι άνθρωποι πως δεν μπορούν να εκφέρουν κρίση για το ένα ή το άλλο πράγμα, γιατί δε σπούδασαν Φιλοσοφία. Αυτό είναι εξοργιστική ανοησία, γιατί είναι σαν να λέει πως η Φιλοσοφία είναι ένα είδος επιστήμης. Ο κόσμος μιλάει γι' αυτήν όπως περίπου θα μιλούσε για την Ιατρική. Μπορούμε όμως να πούμε το εξής: Εκείνοι που δεν καταπιάστηκαν ποτέ με μια έρευνα φιλοσοφικής υφής, όπως, λ.χ., οι περισσότεροι μαθηματικοί, δεν είναι εξοπλισμένοι με τα κατάλληλα οπτικά όργανα για τέτοιου είδους έρευνες ή αναζητήσεις. Όπως περίπου κάποιος που δεν είναι μαθημένος να ψάχνει στο δάσος για λουλούδια, βατόμουρα ή χόρτα, δε βρίσκει φυσικά κανένα, γιατί το μάτι του δεν είναι εξασκημένο γι' αυτή τη δουλειά και γιατί δεν ξέρει πού ακριβώς πρέπει να ψάξει για να τα βρει. Έτσι και εκείνος που δεν έχει εξασκηθεί στη Φιλοσοφία θα προσπεράσει όλα τα σημεία, όπου οι δυσκολίες βρίσκονται κρυμμένες στο χορτάρι, ενώ αυτός που ξέρει θα σταθεί γιατί θα νιώσει πως εδώ υπάρχει κάποια δυσκολία, ακόμη κι αν δεν μπορεί να τη δει. Κι αυτός που ξέρει, δεν απορεί με το χρόνο που ακόμα κι ο ασκημένος χρειάζεται για να βρει τη δυσκολία, μ' όλο που αναγνωρίζει σαφώς την ύπαρξή της.

Όταν κάτι είναι καλά κρυμμένο, δύσκολα βρίσκεται.»²

¹ Steven Pinker, *Το Γλωσσικό Ένστικτο*, Εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα 2000, σελ. 353.

² Ludwig Wittgenstein, *όπ.π.*, σελ. 53.

Η Φιλοσοφία δεν είναι ένα είδος επιστήμης!

Παραθέτω αποσπάσματα από βιβλία και δημοσιεύσεις στον τύπο, πρώτα, γιατί δε μ' αρέσει να ιδιοποιούμαι ξένες σκέψεις και, δεύτερο, να πείθω τον αναγνώστη, γιατί εγώ δεν είμαι ούτε φιλόσοφος, ούτε ανθρωπολόγος, βιολόγος ή άλλης ειδικότητας σχετικής με το θέμα του βιβλίου, αλλά μηχανικός. Επίσης, πολλά αποσπάσματα επαναλαμβάνονται σε διαφορετικά κεφάλαια για να τονιστεί η «ενιαία» δομή των φαινομένων.

Ήτοι, σκοπός του βιβλίου είναι η εξήγηση του γύρω κόσμου χωρίς Νόμους, Σκοπούς, Κανόνες, Θεωρίες, Αίτια και Αποτελέσματα, παρά μόνο με τη σκέψη και την καθομιλούμενη γλώσσα, απαλλαγμένη από «επιστημονικές» και «φιλοσοφικές» έννοιες.

Για την ορθή χρήση της γλώσσας, θα παρεμβάλω την άποψη του Κομφούκιου:

«Σε μία συζήτηση ανάμεσα στον Κομφούκιο και έναν από τους μαθητές του, ο τελευταίος ρώτησε το Δάσκαλο τι θεωρούσε ουσιαστικό για να είναι κάποιος καλός κυβερνήτης. "Αυτό που χρειάζεται καταρχήν", απάντησε ο Δάσκαλος, "είναι να βάλει σε τάξη τα ονόματα και τις λέξεις". "Μα", απάντησε ο μαθητής, "δεν ήταν αυτή η ερώτηση". "Πόσο αμόρφωτος είσαι! Ένας άνθρωπος με ανώτερο πνεύμα, όταν δεν γνωρίζει, σιωπάει. Αν τα ονόματα και οι λέξεις δεν είναι σωστές, η γλώσσα δε συμφωνεί με την αλήθεια των πραγμάτων. Αν η γλώσσα δε συμφωνεί με την αλήθεια των πραγμάτων, δεν μπορεί κανείς ν' αντιμετωπίσει τις υποθέσεις με τον κατάλληλο τρόπο. Αν δεν μπορεί κανείς ν' αντιμετωπίσει τις υποθέσεις με τον κατάλληλο τρόπο, οι καλοί τρόποι και η μουσική δε θα μπορέσουν ν' αναπτυχθούν. Όταν οι καλοί τρόποι και η μουσική δεν μπορούν ν' αναπτυχθούν, οι τιμωρίες δε θ' αποδίδονται δίκαια. Όταν οι τιμωρίες δεν αποδίδονται δίκαια, οι λαοί δεν μπορούν να κινήσουν ούτε τα χέρια ούτε τα πόδια τους. Κατά συνέπεια, ένας άνθρωπος με ανώτερο πνεύμα εκτιμά ότι είναι αναγκαίο να χρησιμοποιεί ορθά τις λέξεις που μεταχειρίζεται για να μιλά και επίσης να εκφράζει συνειδητά τα όσα λέει. Αυτό που απαιτεί ο άνθρωπος με ανώτερο πνεύμα είναι να μην υπάρχει τίποτα το λανθασμένο στο λόγο του".»¹ (υπογράμμιση δική μου).

¹ Φρανσουά Ζακόμπ, όπ.π., σελ. 203-204.

Εδώ θα ήθελα να παραθέσω τρία (3) αποσπάσματα σχετικά με την ανάγκη (απαίτηση) ορθής χρήσης της γλώσσας:

Παράδειγμα 1^ο

«Αινίγματα της τεχνολογίας. (Εικόνα: Δύο καθηγητές μπροστά σε μια γέφυρα υπό κατασκευή). Φωνή από πάνω: "Φίρτου κατ', ίλα φίρτου κατ' σ' λέου κι ύστερι του φέρνουμι γυρουβλιά". "Είναι λοιπόν ακατανόητον, αγαπητέ συνάδελφε, πώς είναι δυνατόν να φέρει τις εις πέρας μίαν τοσοούτω σύνθετον και ακριβή εργασίαν ομιλών τοιαύτην γλώσσαν."»¹

Παράδειγμα 2^ο

«Και βέβαια είναι ποτέ δυνατό να διανοηθεί κανείς την Ιλιάδα, την Οδύσσεια, τον Επιτάφιο, τον Οιδίποδα Τύραννο και τόσες χιλιάδες άλλα έργα γραμμένα με σφηνοειδή ή ιερογλυφική γραφή, ή φοινικική ή ακόμα οποιαδήποτε άλλη, πρωτόγονη, γραφή και γλώσσα;»²

Παράδειγμα 3^ο

«Πράγματι! Η διαστροφή μιας σωματικής-βιολογικής λειτουργίας, ο εκβιασμός της (από οποιαδήποτε αιτία) για μια άλλη, ξένη προς τη φύση της, χρήση, είναι το πιο ακραίο και έκδηλο σημάδι μιας καθολικής ενδοψυχικής δαιμονικής μεταμορφώσεως και δουλείας, που έχει προηγηθεί αυτής της σωματικής-βιολογικής λειτουργικής διαστροφής και έχει προετοιμασθεί και έχει ολοκληρωθεί σύμφωνα με τη δαιμονική λογική και τη δαιμονική τεχνική δεοντολογία!»³ (*Προσωπικά, όσες φορές και να διάβασα το απόσπασμα, δεν κατάλαβα τίποτα.*)

(Ο αναγνώστης ας σκεφθεί μόνος του την ανάγκη σωστής χρήσης της γλώσσας. Εδώ, θα ήθελα να παραθέσω τον ορισμό του «σοφού», που μας είπε ο καθηγητής των Θρησκευτικών: «Σοφός είναι ο άνθρωπος που έχει άριστο σκοπό και άριστα μέσα».)

¹ Ludwig Wittgenstein, *όπ.π.*, σελ. 35.

² Χρυσόστομος Εμμ. Καρπαθίου, *όπ.π.*, σελ. 50.

³ Ιωάννη Κορναράκη, *Βία, η οδός του Θεού*, Εκδ. οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 82.

Τα προαναφερθέντα παραδείγματα χρήσης της γλώσσας και η έκφραση του Δαρβίνου: «Είναι τόσο εύκολο να κρύψουμε την άγνοιά μας κάτω από εκφράσεις, όπως το "σχέδιο της δημιουργίας", "ενότητα του σχεδίου", κ.λπ., και να νομίσουμε ότι δίνουμε μια εξήγηση, όταν απλώς μόνο επανεκθέτουμε το γεγονός»¹ είναι δύο αρχές, πάνω στις οποίες προσπαθεί να στηριχθεί το βιβλίο. Θα παρακαλούσα τον αναγνώστη να τις θυμάται, ώστε να αποφευχθεί η συνεχής επανάληψή τους.

Την εποχή που έγραφα το βιβλίο, διάβασα τη συνέντευξη του κ. Στιβ Τζόουνς, Βρετανού γενετιστή, στην εφημερίδα *Το Βήμα*. Επειδή αναφερόταν ακριβώς στα θέματα, που θέλω να θίξω, την παραθέτω ολόκληρη, για να τη διαβάσει και ο αναγνώστης:

«Το DNA κάνει λάθη. Η εξέλιξη συμβαίνει ακριβώς γιατί τα "επιτυχημένα λάθη" περνούν στην επόμενη γενιά.

Μια αλλαγή στο μυαλό μας μπορεί να αλλάζει το εξελικτικό μας μέλλον.

Από τα πιο απίθανα χαρακτηριστικά του ανθρώπου είναι το πόσο λίγο έχει αλλάξει *Γενετικά*.

– Αποδείξατε ότι η *Προέλευση των ειδών* αντέχει στο χρόνο και παραμένει ένα ισχυρό και εντυπωσιακό μακρό επιχείρημα. Μπορούμε να υποθέσουμε πως η επιβίωση της θεωρίας της Εξέλιξης υποδεικνύει πως είναι απολύτως σωστή;

– Νομίζω πως η θεωρία της Εξέλιξης είναι βαθύτατα σωστή με τον ίδιο τρόπο που είναι σωστή η διαπίστωση ότι η Γη περιστρέφεται γύρω από τον ήλιο. Η "Προέλευση" είναι ένα ευθύ επιχείρημα που αποδεικνύει ότι η εξέλιξη είναι αναπόφευκτη. Ο Δαρβίνος περικλείει το επιχείρημα αυτό σε τρεις λέξεις: "Καταγωγή με διαφοροποίηση" ("Descent with modification"). Σήμερα θα μπορούσε να ειπωθεί ως "Γενετική συν χρόνος" ("Genetic plus time"). Το γεγονός ότι τίποτε δεν μπορεί να αντιγραφεί τέλεια είναι απλή φυσική. Το DNA δεν μπορεί να αντιγράψει τον εαυτό του τέλεια. Κάνει λάθη. Η εξέλιξη συμ-

¹ Κ. Δαρβίνος, *Η Καταγωγή των Ειδών*, Εκδ. Παν. Πατρών, Πάτρα 1997, σελ. 584.

βαίνει ακριβώς γιατί αυτά τα λάθη περνούν στην επόμενη γενιά ως νέα εξελικτικά χαρακτηριστικά. Αν τα νέα αυτά χαρακτηριστικά ενισχύουν τη δυνατότητα ενός οργανισμού να επιβιώνει, τότε παραμένουν και διαιωνίζονται. Πρόκειται για τα αποκαλούμενα "επιτυχημένα λάθη" επάνω στα οποία βασίζεται η εξέλιξη. Πρόκειται για κάτι τόσο απλό. Είναι ανόητο να το αρνείται κανείς.

– Αφήνει η θεωρία χώρο για το "χέρι του θεού";

– Απολύτως! Όταν ο Γαλιλαίος βρέθηκε μπροστά στην Ιερά Εξέταση, ένα από τα επιχειρήματά του ήταν το εξής: Η Εκκλησία κάνει λάθος να αντιτίθεται στις επιστημονικές ανακαλύψεις γιατί αν η ανακάλυψη αποδειχθεί

–όπως στη δική του περίπτωση το γεγονός ότι η Γη γυρίζει γύρω από τον ήλιο– τότε η Εκκλησία φαίνεται ότι ωθεί τους ανθρώπους στην αμαρτία με το να τους αναγκάζει να πιστέψουν ένα ψέμα, δηλαδή το ότι η γη είναι το κέντρο του σύμπαντος. Ήταν ένα έξυπνο επιχείρημα. Σήμερα υπάρχουν πολλοί υποστηρικτές της θεωρίας της Εξέλιξης που είναι αφοσιωμένοι χριστιανοί. Πολλοί επιστήμονες είναι θρησκευόμενοι, αλλά ανάμεσα στους υποστηρικτές της θεωρίας της Εξέλιξης υπάρχει ένα ποσοστό θρησκευόμενων ανθρώπων υψηλότερο από το ποσοστό που υπάρχει ανάμεσα στους χημικούς για παράδειγμα. Και αυτό γιατί εκείνοι που αποδέχονται τη θεωρία της Εξέλιξης στην πραγματικότητα ενδιαφέρονται για το σχέδιο του θεού – αν θέλετε να το ονομάσετε έτσι. Δεν έχουν καμιά δυσκολία να δουν το χέρι του θεού πίσω από τη θεωρία της Εξέλιξης.

– Ποιο είναι το ισχυρότερο και ποιο το ασθενέστερο σημείο της θεωρίας;

– Το ισχυρότερο σημείο της θεωρίας είναι η ιδέα της φυσικής επιλογής, η οποία δεν είναι τίποτε άλλο από κληρονομήσιμες διαφοροποιήσεις στην ικανότητα της αναπαραγωγής. Διαφοροποιήσεις που συνέβησαν κατά λάθος και παρέμειναν γιατί έτυχε να βελτιώσουν την ικανότητα ενός οργανισμού να αναπαράγεται. Έτσι εξαπλώθηκαν στις μελλοντικές γενεές. Ο Δαρβίνος αντιλαμβανόταν την εξέλιξη ως την αφήγηση αυτών των "επιτυχημένων λαθών". Συνεπώς η ιδέα της φυσικής επιλογής είναι το ισχυρότερο σημείο της θεωρίας. Το ασθενέστερο σημείο της είναι η γενετική. Ο Δαρβίνος δε γνώριζε αρκετά για τους μηχανισμούς της κληρονομικότητας. Πίστευε ότι τα χαρακτηρι-

στικά των γονέων αναμειγνύονται και παράγουν τους απογόνους. Αν αυτό ήταν σωστό, τότε τα κληρονομικά χαρακτηριστικά είτε θετικά είτε αρνητικά για την επιβίωση θα εξαφανίζονταν στην επόμενη γενιά. Αν πάλι αυτό ήταν σωστό, η θεωρία της Εξέλιξης θα ήταν λάθος. Η σύγχρονη γενετική απέδειξε ότι η θεωρία της Εξέλιξης είναι σωστή γιατί αυτός ο ισχυρισμός είναι λάθος.

– Πώς το DNA κατορθώνει να είναι τόσο καλά συντονισμένο έτσι ώστε να κάνει λάθη, αλλά όχι περισσότερα απ' όσα μπορεί να αντέξει ένας οργανισμός;

– Κανείς δεν ξέρει την απάντηση. Οι χημικές αναδράσεις που περιλαμβάνονται στην αντιγραφή ενός μορίου DNA είναι τρομακτικές. Απλώς γιατί το μόριο αποτελείται από τρία δισεκατομμύρια τμήματα! Λογικά η αντιγραφή του δε θα ήταν δυνατή χωρίς δεκάδες χιλιάδες λάθη. Όμως η διαδικασία της αντιγραφής λειτουργεί γιατί έχει αναπτυχθεί ένας σύνθετος μηχανισμός που διορθώνει τα λάθη τη στιγμή που συμβαίνουν. Ο μηχανισμός αυτός είναι τόσο προηγμένος που θα περίμενε κανείς να διορθώνει όλα τα λάθη. Ξέρουμε ότι τα πολλά λάθη στην αντιγραφή του DNA απειλούν την επιβίωση του οργανισμού. Ξέρουμε ακόμη ότι μηδέν λάθη στην αντιγραφή του DNA ακινητοποιούν την εξέλιξη – και ως εκ τούτου απειλούν επίσης την επιβίωση. Ο διορθωτικός μηχανισμός μοιάζει να κρατά αυτή την ευαίσθητη ισορροπία, αλλά δεν ξέρουμε πώς. Η εξελικτική μετατυπία ("evolutionary mutation") είναι ένα από τα μεγάλα προβλήματα που ακόμη δεν κατανοούμε.

– Στο *Almost Like a Whale* αναφέρεστε στην περίπτωση του ιού του AIDS λέγοντας ότι εκφράζει απολύτως το επιχείρημα του Δαρβίνου. Πώς ακριβώς ο συγκεκριμένος ιός μπορεί να εξηγηθεί στο πλαίσιο της εξέλιξης;

– Πρέπει να το δει κανείς από την οπτική γωνία του ιού. Ο ιός του AIDS δεν έχει κανένα σχέδιο. Το μόνο που κάνει είναι να αντιγράψει τον εαυτό του αποτελεσματικά, όσο πιο γρήγορα μπορεί. Είναι γεγονός πως ο ιός υπήρχε στην Αφρική, ίσως εδώ και χιλιάδες χρόνια. Παρέμενε όμως σε μικρές κοινότητες. Οι κοινωνικές αλλαγές, η μετανάστευση και ο τουρισμός τού έδωσαν την ευκαιρία να βρει νέες ηπείρους, ακριβώς όπως ο Κολόμβος βρήκε την Αμερική. Έτσι άρχισε να εξαπλώνεται. Όμως, τον Οκτώβριο του 1999 ανακαλύφτηκε ότι στο

δυτικό κόσμο, ένα άτομο στα 16 έχει στο DNA του δύο αντίγραφα ενός συγκεκριμένου γονιδίου. Αυτοί οι άνθρωποι μπορεί να προσβληθούν από HIV και να μην το μάθουν ποτέ. Θα έχουν πυρετό και θα αισθανθούν άσχημα για μια εβδομάδα, αλλά γενικώς θα είναι απολύτως καλά παρότι θα είναι φορείς του ιού. Μπορούν να μεταδώσουν τον ιό, αλλά οι ίδιοι δε θα γίνουν ποτέ ασθενείς εξαιτίας αυτού του γονιδίου.

– Δηλαδή αν η επιδημία επιμείνει, τελικά θα ζήσουν μόνο οι άνθρωποι που φέρουν αυτό το γονίδιο:

– Ακριβώς. [*“Αν συμβαίνει κάτι τέτοιο, μπορούμε λοιπόν να αμφιβάλλουμε (δεδομένου ότι γεννιούνται πολύ περισσότερα άτομα απ’ όσα μπορούν να επιζήσουν), ότι άτομα που έχουν οποιοδήποτε πλεονέκτημα, όσο μικρό κι αν είναι, απέναντι σε άλλα, θα έχουν τις μεγαλύτερες πιθανότητες να επιζήσουν και να διαιωνίσουν το είδος τους;”¹ - η υποσημείωση δική μου]. Αν η επιδημία του AIDS γίνει πανδημία –κάτι όχι απίθανο– τότε μετά από 500 χρόνια θα ζουν μόνο οι άνθρωποι με αυτό το γονίδιο. Και τότε ο ιός του AIDS θα οδηγούνταν ίσως στην εξαφάνιση. Άρα υπάρχει μία συνεχής πάλη για επιβίωση ανάμεσα στον ιό και σε μας. Όμως, στην περίπτωση του ανθρώπου, υπάρχει ένας άλλος σημαντικός παράγοντας που διαμορφώνει το εξελικτικό μας μέλλον, και αυτός είναι η συμπεριφορά μας. Ειδικά στη Δύση, η σεξουαλική συμπεριφορά έχει αλλάξει σε τέτοιο βαθμό που ο ρυθμός της μετάδοσης έχει μειωθεί κατά 95%. Άρα, μία αλλαγή στο μυαλό μας μπορεί να αλλάξει το εξελικτικό μας μέλλον. Άνθρωποι που δεν έχουν το συγκεκριμένο προστατευτικό γονίδιο επιβιώνουν εξαιτίας της τροποποιημένης συμπεριφοράς τους. Κανένα άλλο ζώο δεν μπορεί να το κάνει αυτό.*

– Συμφωνείτε όμως με όσους ισχυρίζονται ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά ελέγχεται και αυτή από μια σειρά γονιδίων;

– Υπάρχει μια σημαντική διαφορά εδώ. Η ανθρώπινη συμπεριφορά επηρεάζεται από την εξέλιξη, όχι όμως από τα γονίδια. Η ιδέα ότι τα γονίδια καθοδηγούν τη συμπεριφορά μου είναι ανάλογη με την ιδέα ότι ήρθα σήμερα στο γραφείο γιατί με έφεραν τα πόδια μου. Ένα από τα πιο απίθανα χαρακτηριστικά του ανθρώπου είναι το πόσο λίγο έχει αλλάξει από γενετικής απόψεως. Η γενετική διαφορά ανάμεσα σε δυο κοινωνικές ομάδες χιμπατζήδων, που ζουν σε απόσταση 10 μιλίων, εί-

¹ Κ. Δαρβίνος, *όπ.π.*, σελ. 105.

να μεγαλύτερη από τη γενετική διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στους Αυστραλούς ιθαγενείς και στους Ισπανούς. Δεν υπάρχει ανάγκη να αλλάξει το σώμα μας προκειμένου να επιβιώσει, από τη στιγμή που αλλάζει το μυαλό μας. Το πεδίο δράσης της εξέλιξης έχει μετακινηθεί από το σώμα στο πνεύμα.¹ Η συμπεριφορά μας αλλάζει επηρεάζοντας την επιβίωσή μας. Όμως αυτό συμβαίνει εξαιτίας της ελεύθερης βούλησης – και όχι εξαιτίας των γονιδίων.

– Προβλέπετε ότι το επόμενο εξελικτικό βήμα θα είναι η συγχώνευση ανθρώπου και μηχανής;

– Αυτό συμβαίνει ήδη. Έχουμε εξελιχθεί έτσι ώστε να ζούμε με μηχανές. Οι μηχανές έχουν ήδη γίνει τμήμα μας. Ένα άλλο απίθανο χαρακτηριστικό του ανθρώπινου είδους είναι ο αριθμός των ανθρώπων που ζουν σήμερα. Υπάρχουν 6 δισεκατομμύρια άνθρωποι στον κόσμο. Είμαστε 50.000 φορές περισσότεροι απ' όσο η Γη επιτρέπει. Και αυτό γιατί έχουμε δημιουργήσει μηχανές. Χωρίς τεχνολογία, ο πληθυσμός της Γης θα ήταν σήμερα 120.000 άνθρωποι. Ο κανονικός πληθυσμός της Βρετανίας χωρίς το παραμικρό ίχνος τεχνολογίας είναι περίπου 10.000 άνθρωποι. Πράγματι, αυτός ήταν ο πληθυσμός της Βρετανίας ακριβώς πριν από τη γεωργική επανάσταση, πριν περίπου 10.000 χρόνια. Πάρτε το παράδειγμα του Λονδίνου. Το Λονδίνο –όπως και κάθε μεγάλη πόλη– εξαρτάται από το αποχετευτικό του σύστημα. Η πόλη θα είχε καταρρεύσει χωρίς αυτό το εκτεταμένο μηχανικό δίκτυο. Ο Ντισραέλι (σ.σ.: πρωθυπουργός της Βρετανίας του 19^{ου} αιώνα) έλεγε ότι "Το Λονδίνο δεν είναι μια πόλη, είναι ένα έθνος". Σήμερα υπάρχουν περισσότεροι άνθρωποι στο Λονδίνο απ' όσους υπήρχαν στη Βρετανία την εποχή του Ντισραέλι. Στην πραγματικότητα ζουν σήμερα περισσότεροι άνθρωποι στο Λονδίνο απ' όσους ζούσαν σε ολόκληρο τον κόσμο κατά τη διάρκεια του 98% της εξελικτικής ιστορίας μας. Και αυτό γιατί έχουμε ήδη συγχωνευθεί με τις μηχανές.

– Ας υποθέσουμε ότι η συγχώνευση θα συνεχιστεί και πως οι άνθρωποι θα εξελιχθούμε σε ανθρωποειδή. Πιστεύετε πως ένας γενετιστής-ανθρωποειδής του 25^{ου} αιώνα θα κοιτάξει πίσω στη *Θεωρία της Εξέλιξης* και κατάπληκτος θα δηλώσει πως ελάχιστα έχουν αλλάξει σε ό,τι αφορά στο κεντρικό επιχείρημα του Δαρβίνου;

¹ Τι είναι «πνεύμα»; (ερώτηση δική μου).

– Αν οι άνθρωποι γίνουν ανθρωποειδή, αυτό θα συμβεί εξαιτίας της εξέλιξης. Συνεπώς η εγκυρότητα της *Καταγωγής των ειδών* θα είναι ακόμη μεγαλύτερη τότε απ’ όσο είναι σήμερα.

– Τι θα λέγατε στον Δαρβίνο αν είχατε την ευκαιρία να τον συναντήσετε;

– Θα του έλεγα να μην ανησυχεί. Στο τέλος της ζωής του είχε μερικές αμφιβολίες σχετικά με τη θεωρία. Αν είχα την ευκαιρία να τον συναντήσω, θα του έλεγα να μην ανησυχεί. Ήταν απολύτως σωστός".¹» (οι υπογραμμίσεις είναι δικές μου).

Σε πολλά συμφωνώ και σε πολλά διαφωνώ. Για τις επόμενες όμως εκφράσεις:

– «δεν έχουν καμιά δυσκολία να δουν το χέρι του θεού πίσω από τη θεωρία της Εξέλιξης»,

– «από κληρονομήσιμες διαφοροποιήσεις στην ικανότητα της αναπαραγωγής»,

– «εξελικτική μετατυπία»,

– «μία αλλαγή στο μυαλό μας μπορεί να αλλάζει το εξελικτικό μας μέλλον»,

– «Το πεδίο δράσης της εξέλιξης έχει μετακινηθεί από το σώμα στο πνεύμα»,

– «είμαστε 50.000 φορές περισσότεροι απ’ όσο η Γη επιτρέπει»,

τολμώ να χρησιμοποιήσω τα λόγια του Δαρβίνου: «και να νομίσουμε ότι δίνουμε μια εξήγηση, όταν απλώς μόνο επανεκθέτουμε το γεγονός»². Αλλά και: «Έτσι πάλι είναι δύσκολο ν’ αποφύγουμε να προσποποιήσουμε τη λέξη φύση, αλλά λέγοντας φύση εννοώ μονάχα τη συνολική τελική δράση και το προϊόν πολλών φυσικών νόμων, και με τη λέξη νόμοι τη σειρά των γεγονότων όπως τη διαπιστώσαμε. Με λίγη εξοικείωση μ’ αυτή την ορολογία, κάτι τέτοιες επιπόλαιες αντιρρήσεις θα εκλείψουν.»³ (Πόσο δίκαιο έχει ο Κομφούκιος...)

Θα ήθελα εδώ να παρατηρήσω ότι, σύμφωνα με τον Dominique Lecourt, άλλο «η θεωρία της φυσικής επιλογής» και άλλο «η θεωρία της εξέλιξης», πράγμα, που ο Στιβ Τζόουνς, ο Βρετανός γενετιστής,

¹ Εφημερίδα *Το Βήμα*, Αθήνα, 19 Δεκεμβρίου 1999.

² Κ. Δαρβίνος, *ό.π.π.*, σελ. 584.

³ Κ. Δαρβίνος, *ό.π.π.*, σελ. 106.

θα έπρεπε να γνωρίζει καλά: «Για να γίνουν κατανοητά τα παραπάνω, πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι η θεωρία της φυσικής επιλογής είναι διαφορετικό πράγμα από την ιδέα της εξέλιξης, που είχε παρουσιαστεί πολύ πριν από τις μελέτες του Δαρβίνου».¹

Θα ήθελα να τονίσω στον αναγνώστη την παρακάτω έκφραση από την προηγούμενη συνέντευξη: «Αν οι άνθρωποι γίνουν ανθρωποειδή, αυτό θα συμβεί εξαιτίας της εξέλιξης. Συνεπώς η εγκυρότητα της *Καταγωγής των ειδών* θα είναι ακόμη μεγαλύτερη τότε απ' όσο είναι σήμερα.»

Ο άνθρωπος όμως δεν είναι αποτέλεσμα της φυσικής επιλογής. Ο άνθρωπος δεν μπορεί να επιβιώσει στη φύση. Από τους Πόλους μέχρι τον Ισημερινό δεν υπάρχει σημείο, όπου ο άνθρωπος μπορεί να επιβιώσει. Τότε πώς δημιουργήθηκε ο άνθρωπος; Γυμνός και αδύνατος θα πεθάνει αμέσως, αν εκτεθεί στις δυνάμεις της φύσης. «Χωρίς αντιρρήσεις, η εξέλιξη της ανθρωπότητας καθορίζεται από άλλους νόμους, διαφορετικούς από τους νόμους της βιολογικής εξέλιξης.»² Ποιοι είναι όμως αυτοί οι «νόμοι», κανείς δεν ξέρει. Βέβαια, πάντα υπάρχει και η αντίθετη άποψη.³

Μπορεί να είναι ο πολιτισμός, το αντίθετο της φυσικής επιλογής, όπως θα οριστεί στο παρόν βιβλίο!

---

¹ Dominique Lecourt στον Πρόλογο του François Gros, *Ο Πολιτισμός του Γονιδίου*, Εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα 1995, σελ. 11.

² Τόντορ Γ. Νικόλοβ, *Ο μακρύς δρόμος της Ζωής*, όπ.π., σελ. 158 (δική μου μετάφραση).

³ Ευάγγελος Καφετζόπουλος, όπ.π., σελ. 25: «Στις μέρες μας, βέβαια, ουδείς αμφισβάζει ότι ο άνθρωπος υπακούει, όπως όλα τα ζωικά είδη, στους νόμους της φύσης και της φυσικής επιλογής.»

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

«Και σκέφτηκε ότι τη φιλοσοφία
δεν μπορεί κανείς να τη μάθει,
έτσι όπως μαθαίνει τα άλλα μαθήματα.
Αυτό που μπορεί κανείς να μάθει
είναι να σκέφτεται φιλοσοφικά.»¹

Πάντα πίστευα ότι η επιστήμη είναι ανώτερη από τη φιλοσοφία. Ότι η επιστήμη εκφράζει την αλήθεια, η δε φιλοσοφία είναι κενός λόγος, ακαταλαβίστικες προτάσεις, που δε λένε τίποτα. Τώρα πια, πιστεύω ότι μόνο η φιλοσοφία μπορεί να προσεγγίσει την «αντικειμενική» αλήθεια και πραγματικότητα. «Όταν και κατά το μέτρο που μια επιστήμη βγαίνει από την περιοχή της ορθότητας και φτάνει σε μιαν αλήθεια, δηλαδή στην ουσιαστική αποκάλυψη των όντων σαν τέτοιων, τότε είναι φιλοσοφία.»²

Η φιλοσοφία δεν έχει, και δεν μπορεί να έχει, περιορισμούς. Ενώ: «Υπάρχει ένας περιορισμός στην επιστημονική έρευνα, η οποία αρνείται να αντιμετωπίσει ορισμένα ερωτήματα του είδους: Ποιο είναι το νόημα της ζωής; Πώς άρχισαν όλα; Τι κάνουμε πάνω στη Γη; Η επιστήμη δεν έχει τίποτα ν' απαντήσει σ' αυτά. Δεν ξέρω καν αν η επιστημονική πρόοδος θα επιτρέψει να δοθεί μία απάντηση. Ένας ολόκληρος τομέας έχει αποκλεισθεί από την επιστημονική έρευνα, αυτός που αφορά στην καταγωγή του κόσμου, τη σημασία της ανθρώπινης ζωής, τον "προορισμό" της ανθρώπινης ζωής. Όχι ότι αυτές οι ερωτήσεις είναι μάταιες. Ο καθένας από εμάς, αργά ή γρήγορα, τις θέτει. Αυτές οι ερωτήσεις, όμως, τις οποίες ο Karl Popper³ αποκαλούσε τελικές (ultimate), αφορούν στη θρησκεία, στη μεταφυσική, ή στην ποιί-

---

¹ Γιοστέιν Γκάαρντερ, *όπ.π.*, σελ. 58.

² Μάρτιν Χάιντεγγερ, *Η προέλευση του έργου τέχνης*, Εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1986, σελ. 102.

³ Karl Raimond Popper, 1902-1994, Βρετανός φιλόσοφος και επιστημολόγος αυστριακής καταγωγής.

ηση. Καμία επιστήμη δεν μπορεί να δώσει απαντήσεις σε αυτού του είδους τις ερωτήσεις.»¹ (η υπογράμμιση δική μου).

Η διαφορά επιστήμης και φιλοσοφίας είναι: η «επιστήμη» διαθέτει γεγονότα, που προσπαθεί να τα εντάξει σε μία λογική σειρά, ενώ η «φιλοσοφία» διαθέτει μία λογική σειρά, στην οποία προσπαθεί να εντάξει τα γεγονότα.

Στη συνέχεια παραθέτω τον ορισμό της «Φιλοσοφίας» και τη σημασία της λέξης «Επιστήμη».

Ο ορισμός της Φιλοσοφίας είναι:

«Φιλοσοφία η ΑΝ (φιλοσοφώ) η αγάπη της σοφίας (=γνώσεως) φιλομάθεια προσεκτική διερεύνησις /// απάθεια φιλοσοφική, στωικότης, το ασυγκίνητον, σύνολον αντιλήψεων ή πεποιθήσεων, αναφερομένων εις τας αρχάς των όντων και των πραγμάτων, εις τον ρόλον του ανθρώπου εντός του σύμπαντος /// σύστημα ιδεών, προϋποθέτον κριτικήν σκέψιν επί των προβλημάτων αυτών, διδασκαλία, σύστημα ενός φιλοσόφου, μιας σχολής μιας εποχής "η φιλοσοφία του Αριστοτέλους" /// σύστημα αρχών, το οποίον τοποθετείται ή λαμβάνεται ως υπόθεσις δια να εξηγηθή ή να ταξινομηθή ωρισμένη σειρά γεγονότων /// ιδιαίτερον σύστημα, το οποίον δημιουργεί τις δι' εαυτόν, δια την συμπεριφοράν του εις την ζωήν, η σύνεσις εκείνου, ο οποίος γνωρίζει να υπομένη με σταθερότητα τα ατυχήματα της ζωής: "Αντιμετωπίζω τον πόνον μου με φιλοσοφίαν" /// Γενική Φιλοσοφία, ονομασία διδομένη ενίοτε σήμερον εις την μεταφυσικήν /// Φιλοσοφία της φύσεως, σύστημα φιλοσοφικόν, επιζητούν να παράσχη ολοκληρωμένην ερμηνείαν του κόσμου δια της σκέψεως και ενίοτε δια της διαλεκτικής. (Η μορφή αυτή της φιλοσοφίας αντεπροσωπεύθη κυρίως υπό του Σέλλινγκ και του Εγέλου. Επεκρίθη υπό του Έγκελς εις το έργον του *Ο Λουδοβίκος Φόνερμπαχ και το τέλος της γερμανικής κλασσικής φιλοσοφίας*) /// πρώτη φιλοσοφία, παλαιά ονομασία της μεταφυσικής - (αρχ.) η θεωρητική σπουδή και μάθησις κατά σύστημα /// η κατ' επιστήμην άσκησις περί την ρητορικήν ή την διαλεκτικήν /// (μον.) (Εκκλ.) η θεολογία θεωρητικός βίος.»² (υπογράμμιση δική μου).

¹ Φρανσουά Ζακόμπ, όπ.π., σελ. 205.

² Γενική Παγκόσμιος Εγκυκλοπαίδεια, όπ.π., σελ. 744.

Η σημασία της λέξης «Επιστήμη» είναι:

«Επιστήμη

Ετυμολογία: [λόγ. αρχ. επιστήμη & σημδ. γαλλ. science, sciences (πληθ.) λατ. scientia μφρδ. του αρχ. επιστήμη].

Γραμματική: η , [epistvmi] O30

Σημασίες:

α. η ορθολογική και μεθοδική έρευνα του επιστητού και το σύνολο των συστηματοποιημένων γνώσεων, που προέρχονται από αυτή.

Παραδείγματα: Δημιουργία / εξέλιξη / πρόοδος / παρακμή της επιστήμης. Σχέσεις επιστήμης και φιλοσοφίας / τεχνολογίας / θρησκείας. Επιτεύγματα / εφαρμογές της επιστήμης.

α-1. σύνολο επιστημόνων.

β. κάθε κλάδος της επιστήμης, όπως αυτή έχει διαιρεθεί, ιδίως με βάση το αντικείμενο που ερευνά.

Παραδείγματα: Η ιατρική / νομική / μαθηματική / γεωπονική / θεολογική επιστήμη. Σπουδάζω μια επιστήμη - φοιτώ για να αποκτήσω γνώσεις γύρω από αυτήν. Ασχολούμαι με μια επιστήμη - είμαι επιστήμονας, ερευνητής κτλ. Η ορολογία μιας επιστήμης.

γ. (συνήθως πληθ.) για επιστήμες με κοινά στοιχεία, ιδίως με κοινό αντικείμενο.

Παραδείγματα: Διαίρεση των επιστημών. Φυσικές / κοινωνικές / ιστορικές / πολιτικές / ανθρωπιστικές επιστήμες. Επιστήμες του ανθρώπου. Καθαρές επιστήμες, που δεν έχουν καμία πρακτική εφαρμογής ANT εφαρμοσμένες επιστήμες. Εμπειρικές / απόκρυφες επιστήμες.

δ. (προφ.) ως υπερβολικός χαρακτηρισμός για ορισμένη δραστηριότητα ή σύνολο εμπειρικών γνώσεων.

Παραδείγματα: Η μαγειρική δεν είναι απλό πράγμα, είναι αληθινή επιστήμη. ΦΡ ανάγω κάτι σε επιστήμη.»¹

Ποια είναι η σχέση φιλοσοφίας και επιστήμης; Είναι αντίθετες ή αλληλοσυμπληρώνονται; Νομίζω, ότι μέχρι τον Αριστοτέλη², υπήρχε

¹ Διαδίκτυο: komvos.edu.gr/Lexika

² Victor Davis Hanson και John Heath, *Ποιος σκότωσε τον Όμηρο;*, Εκδ. Κάκτος, Αθήνα 1999, σελ. 27: «Ο Αριστοτέλης σημείωνε ότι "είναι πιθανό να έχει διερευνηθεί κάθε τέχνη και κάθε επιστήμη πολλές φορές, στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό,

μόνο η φιλοσοφία και όλοι ήσαν φιλόσοφοι. «Όταν λέμε φιλοσοφία, εννοούμε ένα νέο τρόπο σκέψης, που γεννήθηκε γύρω στα 600 π.Χ. στην Ελλάδα.»¹ Όταν όμως η γνώση προόδευσε, δύσκολα μπορούσε ένας άνθρωπος να ασχολείται με όλο το φάσμα της φιλοσοφίας – από την ατομική θεωρία μέχρι τη λογική. Τότε γεννήθηκε η ανάγκη διαχωρισμού της «γνώσης»: «Ήταν ο πατέρας (εννοεί τον Αριστοτέλη - *σημείωση δική μου*) της Συστηματολογίας, κι αυτός ξεχώρισε και κατέταξε σε κατηγορίες τους διάφορους τομείς της γνώσης.»² Αν παραφράσουμε το απόσπασμα ως εξής: «Ήταν ο πατέρας της Συστηματολογίας, κι αυτός ξεχώρισε και κατέταξε σε *επιστήμες* τους διάφορους τομείς της *φιλοσοφίας*», τότε θα είναι ξεκάθαρη η σχέση φιλοσοφίας και επιστήμης ή, ορθότερα, φιλοσοφίας και επιστημών.

Με την έννοια «τομείς» (ή επιστήμες) θεωρούνται τα σύνολα των ομοειδών φαινομένων, που οι άνθρωποι έχουν ομαδοποιήσει για να μελετήσουν.

Η ομαδοποίηση και ο διαχωρισμός της γνώσης (φιλοσοφίας) σε τομείς (επιστήμες) είναι καθαρά ανθρώπινη ενέργεια και δεν έχει καμιά σχέση με τη φύση. Η φύση είναι μία και ενιαία. Ποιος μπορεί να πει ότι τα ουράνια σώματα υπακούουν σε διαφορετικούς νόμους από τα στοιχειώδη σωματίδια ή ακόμα και από την ίδια τη ζωή;

Γι' αυτό και:

(α) Όταν αντιστοιχίσουμε τα μεγέθη δύο παράλληλων τομέων (επιστημών) της γνώσης (φιλοσοφίας), π.χ. ηλεκτρισμός και μηχανική, ένα προς ένα, τότε οι ίδιες μαθηματικές εκφράσεις που συνδέουν τα μεγέθη του ηλεκτρισμού συνδέουν και τα μεγέθη της μηχανικής. Οι «παράλληλοι τομείς» που αναφέρονται σε διαφορετικά φαινόμενα (π.χ. ηλεκτρισμός, μαγνητισμός, βαρύτητα κτλ.) αλλά στο ίδιο επίπεδο (π.χ. μικρόκοσμος, μακρόκοσμος κτλ.). Ήτοι οι ίδιοι νόμοι, με διαφορετική περιγραφή, ισχύουν σε όλους τους παράλληλους τομείς της γνώσης.

(β) Όταν αντιστοιχίσουμε τα μεγέθη δύο καθέτων τομέων της γνώσης, π.χ. πυρηνική και αστρονομία, ένα προς ένα, τότε οι ίδιες μαθηματικές εκφράσεις που συνδέουν τα μεγέθη της πυρηνικής συνδέουν

και να έχει χαθεί ξανά».

¹ Γιοστέιν Γκάρντερ, όπ.π., σελ. 35-36.

² Γιοστέιν Γκάρντερ, όπ.π., σελ. 135.

και τα μεγέθη της αστρονομίας. Οι «κάθετοι τομείς» αναφέρονται στα ίδια φαινόμενα, αλλά σε διαφορετικά επίπεδα. Ήτοι οι ίδιοι νόμοι, με διαφορετική περιγραφή, ισχύουν σε όλους τους κάθετους τομείς της γνώσης.

Συνεπώς:

(γ) Όταν αντιστοιχίσουμε τα μεγέθη δύο τομέων της γνώσης, πχ. πυρηνική και ψυχολογία, ηλεκτρισμός και βιολογία, ένα προς ένα, τότε οι ίδιες μαθηματικές εκφράσεις, που συνδέουν τα μεγέθη του ενός τομέα της γνώσης, συνδέουν και τα μεγέθη του άλλου τομέα της γνώσης.¹

Η έρευνα στους τομείς της γνώσης προχωρά με γοργούς, αλλά άνισους, ρυθμούς. Κάποιοι τομείς έχουν προοδεύσει πολύ, κάποιοι άλλοι καθόλου. Ένα παράδειγμα από τη Φυσική είναι το επόμενο: «Πώς μπορούμε να βεβαιώσουμε ότι το ηλεκτρόνιο είναι πράγματι στοιχειώδες; Μήπως είναι δυνατό αυτό που θεωρείται σήμερα θεμελιώδες να βρεθεί αύριο ότι είναι σύνθετο; Στο κάτω-κάτω τα σημερινά άτομα ήταν τα στοιχειώδη σωματίδια του δέκατου ένατου αιώνα. Δε θα μπορούσε η ιστορία να επαναληφθεί; Υπάρχουν πολλά πειραματικά δεδομένα, που μας κάνουν να πιστεύουμε ότι η ιστορία δεν θα επαναληφθεί και ότι σωματίδια, όπως το ηλεκτρόνιο, το πρωτόνιο και το νετρόνιο, ποτέ δε θα βρεθούν να είναι σύνθετα με την ίδια έννοια, με την οποία το άτομο του υδρογόνου βρέθηκε να είναι σύνθετο. (Σ.Μ. Αν το βιβλίο γραφόταν σήμερα, πολύ πιθανό ο συγγραφέας να είχε αποφύγει αυτή τη δήλωση).»²

Νιώθοντας ο άνθρωπος την ενότητα της φύσης, η πρόοδος της ατομικής θεωρίας προκαλεί παράλληλα πρόοδο και στις άλλες θεωρίες, όπως: «Ο George-Louis Buffon (1707-1788), ενθουσιώδης μαθητής και

¹ Stephen Hawking, *οπ.π.*, σελ. 16: «Επίσης, περιγράφω την πρόοδο που σημειώθηκε πρόσφατα στην ανακάλυψη "δυϊσμών" ή αντιστοιχιών μεταξύ φαινομενικά διαφορετικών θεωριών της φυσικής. Αυτές οι αντιστοιχίες αποτελούν ισχυρή ένδειξη ότι υπάρχει μια πλήρης ενοποιημένη φυσική θεωρία, αλλά υποδηλώνουν επίσης ότι ίσως είναι αδύνατον να εκφράσουμε αυτή τη θεωρία με μία μοναδική θεμελιώδη διατύπωση.» (Όχι μόνο στη φυσική... - σημείωση δική μου).

² Μαθήματα Φυσικής Πανεπιστημίου Berkeley, τ.4, *Κβαντική Φυσική*, Εκδ. ΕΜΠ, 1978, σελ. 8.

μεταφραστής του Νεύτωνα (1643-1727), προσπάθησε να βρει στα έμβρια σώματα την ασυνέχεια της ύλης και να παραλληλίσει τον κόσμο των όντων με τον κόσμο των πραγμάτων, όπως τον θεωρούσε η μηχανική στο εσωτερικό της ίδιας ατομικής θεωρίας: αυτή είναι η σημασία της εντελώς θεωρητικής έννοιας του οργανικού μορίου.»¹ Όλα υπακούουν στην ίδια λογική, όλα είναι ίδια.

Η αναζήτηση «μιας» θεωρίας, που να εξηγεί τα πάντα στη φύση είναι το όνειρο πολλών φιλοσόφων και επιστημόνων, όπως εκφράζεται στο βιβλίο *Όνειρα για μια Τελική Θεωρία - Η αναζήτηση των θεμελιωδών νόμων της φύσης*². Ελπίζω και το παρόν βιβλίο να συνεισφέρει, έστω και το ελάχιστο, προς αυτή την κατεύθυνση.

Θα ήθελα να κλείσω το παρόν κεφάλαιο με την άποψη περί φιλοσοφίας και επιστήμης ενός από τους επτά σοφούς της αρχαιότητας: «Χαριτωμένα, μάλιστα, μιλούσε και ο Βίων, ότι, όπως οι μνηστήρες, μη μπορώντας να πλησιάσουν την Πηνελόπη, συνευρίσκονταν με τις υπηρέτριές της, έτσι και κείνοι που δεν μπορούν να κατακτήσουν τη φιλοσοφία, αποσκελετώνονται σε άλλες εντελώς ανάξιες μελέτες». [Πλούταρχος, *Περί παιδων αγωγής*. 7D]³

---

¹ Claude Kordon, *όπ.π.*, σελ. 13.

² Steven Weinberg, *όπ.π.*

³ Victor Davis Hanson και John Heath, *όπ.π.*, σελ. 304.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Ο ΒΑΣΙΚΟΣ ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Βασικός σκοπός του βιβλίου είναι η απάντηση στην ερώτηση:

Γιατί ο Άνθρωπος έφτιαξε Πολιτισμό;
(και τι είναι Πολιτισμός;)

Ο άνθρωπος υπήρχε. Άρα ζούσε αρμονικά μέσα στη φύση (φυσικό περιβάλλον), έχοντας λύσει όλα του τα προβλήματα επιβίωσης: διατροφή (επιβίωση του όντος) και αναπαραγωγή (επιβίωση του είδους). Εάν δεν τα είχε λύσει, θα είχε εξαφανιστεί. Άρα, γιατί ο άνθρωπος αναγκάστηκε, για να επιβιώσει, να δημιουργήσει πολιτισμό; Μόνο ο άνθρωπος, ή και άλλα ζώα, δημιούργησαν πολιτισμό; Αυτό είναι το κύριο θέμα του βιβλίου – η απάντηση στο *γιατί!*

Για κάθε φιλόσοφο θα μπορούσε να ισχύει η ρήση για τον Σοπενάουερ: «Ο βαθύτατος ανορθολογισμός του Σοπενάουερ και ο επακόλουθος πεσιμισμός του διαφαίνεται στο γεγονός ότι, ενώ αναγνωρίζει σκοπούς στα ανθρώπινα σχέδια (διατηρώντας εν ισχύ το εκάστοτε πώς και ότι, τις τροπές της ανθρώπινης δράσης), αρνείται να απαντήσει σε ένα *γιατί* θεολογικού τύπου.»¹ Η απάντηση σ' αυτό το «*γιατί*» είναι ο σκοπός του βιβλίου.

Από το βασικό σκοπό (βασική ερώτηση) προκύπτουν και οι κάτωθι ερωτήσεις:

- Να εξηγήσει έννοιες όπως πολιτισμός, τέχνη, θρησκεία, αγάπη, έρωτας, αθλητισμός, ψυχή κτλ.
- Να εξηγήσει με μία θεωρία όλα τα γεγονότα, που συμβαίνουν γύρω μας, από την εμφάνιση της ζωής μέχρι τους πολέμους, τα επαγγέλματα κτλ.
- Να εξηγήσει με μία θεωρία τη ζωντανή και τη νεκρή φύση.

¹ Κωστή Παπαγιώργη, *Λάδια ξίδια*, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2001, σελ. 163.

– Να εξηγήσει την εμφάνιση του ανθρώπου και την πορεία του εκτός της φύσης.

– Να εξηγήσει με μία θεωρία πώς λειτουργεί ο εγκέφαλος, τι είναι η γλώσσα, η σκέψη, η γνώση κτλ.

ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ¹

Απλά, απ' ό,τι ξέρω, μέχρι σήμερα δεν υπάρχει ορισμός της ζωής. Ορισμός με την αυστηρή, μαθηματική έννοια, και όχι περιγραφικός, όπως: «Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, τα άψυχα πράγματα μπορούν ν' αλλάξουν μορφή μόνο αν κάποιος απέξω επιδράσει πάνω τους. Από την άλλη, έχουμε τα ζωντανά πλάσματα, που κρύβουν μέσα τους τη δυνατότητα της μεταμόρφωσής τους.»²

Αν ορίσουμε τη «ζωή», τότε θα μπορούμε να δημιουργήσουμε «ζωντανά» αεροπλάνα, «ζωντανά» αυτοκίνητα, «ζωντανά» σπίτια, «ζωντανούς» υπολογιστές, «ζωντανά» πλοία. Όλα θα είναι «ζωντανά», σχεδιασμένα από τους μηχανικούς του μέλλοντος, τους βιο-μηχανικούς, που θα σχεδιάζουν νέα DNA.

Η διαδικασία αυτή γίνεται τώρα με τη νεκρή φύση. Παράδειγμα, ο άνθρωπος ζούσε στις σπηλιές. Όταν πια οι σπηλιές δεν τον ικανοποιούσαν, έφτιαξε πέτρινα σπίτια. Η πέτρα όμως δεν έχει την επιθυμητή μορφή. Η κατεργασία της πέτρας ήταν πολύ επίπονη, από τη μεταφορά στον τόπο ανέγερσης του σπιτιού, μέχρι τη διαμόρφωσή της στο επιθυμητό σχήμα. Τότε ο άνθρωπος ανακάλυψε το τσιμέντο. Διέσπασε την πέτρα σε πολύ μικρά κομματάκια, τα οποία μετά συναρμολόγησε, σύμφωνα με την επιθυμία του. Το ίδιο έγινε με τα μέταλλα, το ξύλο κτλ., δηλαδή με τη «νεκρή» φύση.

Σήμερα, ανακαλύπτοντας το DNA, ο άνθρωπος κατάφερε να «διασπάσει τη ζωή στα μικρά συστατικά της». Συναρμολογώντας τα σύμφωνα με την επιθυμία του, θα μπορεί να δημιουργήσει δέντρο σε

¹ «Υπάρχει σήμερα μια άποψη, που συνεχώς ενισχύεται, ότι η ηλεκτρασθενής δύναμη είναι η αληθινή "δύναμη της ζωής" και ότι ο Θεός επινόησε το σωματίδιο Ζο για να προσδώσει στροφοκίνηση στα μόρια της ζωής», Abdus Salam, σελ. 60.

² Γιοστέιν Γκάρντερ, ό.π., σελ. 144.

σχήμα πολυκατοικίας, ψάρι σε σχήμα πλοίου, πουλί σε σχήμα αεροπλάνου. «Στο εγγύς μέλλον, οι υπολογιστές θα μας επιτρέψουν να μη μείνουμε περιορισμένοι στα ήδη γνωστά μόρια, των οποίων οι δράσεις έχουν καταγραφεί.»¹ Το ίδιο θα ισχύει και για τα κύτταρα.

Αλλά ποια είναι η σχέση νεκρής και ζωντανής φύσης; Μήπως ο διαχωρισμός είναι τεχνητός και η ερώτηση δεν έχει κανένα νόημα; Μήπως όλα είναι δημιούργημα της ανθρώπινης σκέψης ή απλά μόνο της ανθρώπινης γλώσσας; «Χωρίς γλώσσα δε σκεπτόμαστε, χωρίς σκέψη δε μιλάμε, μόνο που η συνάρτηση γλώσσα-σκέψη κάθε άλλο παρά προφανής είναι.»²

Ας δούμε τη σχέση νεκρής και ζωντανής φύσης, όπως τη φαντάστηκε ο Κ. Δαρβίνος:

Νεκρή φύση: «Ο Δαρβίνος, όμως, σαλπάροντας με το *Μπιγκλ*, πήρε μαζί του τον πρώτο τόμο του έργου *Principles of Geology*, του Άγγλου γεωλόγου Τσαρλς Λάιελ. Ο επιστήμονας αυτός θεωρούσε τη σημερινή διαμόρφωση της επιφάνειας της γης –με τα ψηλά βουνά και τις βαθιές κοιλάδες της– αποτέλεσμα μιας απίστευτα μακροχρόνιας και αργής εξέλιξης. Και εξηγούσε ότι και οι παραμικρές μεταβολές μπορούσαν να οδηγήσουν σε τεράστιες γεωγραφικές αλλοιώσεις, αν υπολόγιζε κανείς και τον απαραίτητο χρόνο.»³

Ζωντανή φύση: «Ο Δαρβίνος διαισθάνθηκε ότι αυτή η σκέψη μπορούσε να εξηγήσει τα ευρήματα απολιθωμένων θαλάσσιων ζώων ψηλά στις Άνδεις. Και όχι μόνο. Σε όλη του την ερευνητική σταδιοδρομία, ποτέ δεν ξέχασε ότι οι μικρές μεταβολές μπορούν να οδηγήσουν σε δραματικές μεταμορφώσεις, αν έχουν με το μέρος τους το χρόνο.»⁴

«Δε γνωρίζουμε αν η συσσώρευση τυχαίων μεταλλάξεων αρκεί πραγματικά για να εξηγήσει την εκπληκτική συνέχεια των μεταβολών που, στην κλίμακα των γεωλογικών χρόνων, απελευθέρωσαν τον έμβριο κόσμο από τους καταναγκασμούς ενός εχθρικού και απρόβλε-

¹ Claude Kordon, *όπ.π.*, σελ. 34.

² Κωστή Παπαγιώργη, *όπ.π.*, σελ. 146.

³ Γιοστέιν Γκάρντερ, *όπ.π.*, σελ. 487.

⁴ Γιοστέιν Γκάρντερ, *όπ.π.*, σελ. 488.

που περιβάλλοντος, και ανάπτυξαν τις στρατηγικές που επέτρεψαν τη νίκη μιας αρνητικής εντροπίας, αντίθετης στους φυσικούς νόμους της αταξίας.»¹

Μήπως η ζωή είναι θερμοδυναμική διαδικασία, αντίθετη της εντροπίας (θάνατος), σύμφωνα με το σχήμα:

Ζωή²: Τίποτα => Νεκρή φύση => Ζωντανή φύση
Θάνατος: Ζωντανή φύση => Νεκρή φύση => Τίποτα

Θα ήθελα να παρατηρήσω ότι όχι μόνο τι είναι «ζωή» δεν ξέρουμε, αλλά ούτε τι είναι η «νεκρή φύση», ούτε καν το «τίποτα», από το οποίο, με τη «μεγάλη έκρηξη», προήρθαν όλα!

Ας προσπαθήσουμε να εφαρμόσουμε αντιστοιχία σε έννοιες της ζωντανής και νεκρής φύσης, σύμφωνα με το παρακάτω σχήμα:

A) Ζωντανή φύση

Φυσικό σύστημα
 Κύτταρο
 Όργανο
 Οργανισμός
 Πόλη
 Κράτος
 Ομοσπονδία κρατών
 Κράτη
 Θάνατος

Νεκρή φύση

Περιοδικός πίνακας
 Άτομο
 Μόριο
 Πλανήτης
 Ηλιακό σύστημα
 Γαλαξίας
 Σύστημα γαλαξιών
 Σύμπαν
 Χρόνος ημιζωής³

¹ Claude Kordon, όπ.π., σελ. 96.

² «Η εμφάνιση της ζωής στη Γη αντιπροσωπεύει μείωση της εντροπίας της, όπως υ-
 πολογίζεται από τη Θερμοδυναμική, αφού η Γη απορροφά ενέργεια από τον Ήλιο
 και αποβάλλει ενέργεια προς το Διάστημα», Steven Weinberg, σελ. 306.

³ «Ακόμα και για το πρωτόνιο ο προβλεπόμενος χρόνος ζωής είναι 10^{32} έτη», Abdus Salam, σελ. 66.

Β) Επίσης και: «Ας δοκιμάσουμε να φτιάξουμε ένα απλό σχεδιάγραμμα των σχέσεων ανάμεσα στα τρία μέρη του ανθρώπινου σώματος και της ανθρώπινης κοινωνίας:

<i>Σώμα</i>	<i>Ψυχή</i>	<i>Αρετή</i>	<i>Πολιτεία</i>
Κεφάλι	Λογική	Σοφία	Κυβερνήτης
Στήθος	Θέληση	Θάρρος	Φύλακας
Υπογάστριο	Επιθυμία	Μέτρο	Τάξη εμπόρων» ¹

Ακριβώς, όπως και η εξέλιξη του ανθρώπου, όπου τα εγκεφαλικά κύτταρα κυριάρχησαν.

Γ) Μπορούμε να κάνουμε και την ακόλουθη αντιστοιχία:

Εγκέφαλος	Κυβέρνηση	Εταίρος
Χέρια, Πόδια	Εργάτες, Στρατός	Εργάτες
Γεννητικά Όργανα	Γυναικόπαιδα	Εκπαιδευόμενοι

Η προσπάθεια αντιστοιχίσης είναι παμπάλαια: «Οι φυσιοδίφες, όπως είδαμε, προσπαθούν να ταξινομήσουν τα είδη και τις οικογένειες κάθε κλάσης σε εκείνο που ονομάζεται Φυσικό Σύστημα.»² Το Φυσικό Σύστημα είναι ανάλογο του Περιοδικού Πίνακα των Στοιχείων της νεκρής φύσης.

Η προσπάθεια αντιστοιχίσης εννοιών της νεκρής και ζωντανής φύσης κινδυνεύει να εξελιχθεί σε αυτοσκοπό: «Όμως πολλοί φυσιοδίφες θεωρούν ότι κάτι περισσότερο υπονοείται με το Φυσικό Σύστημα. Πιστεύουν ότι αποκαλύπτει το σχέδιο του Δημιουργού, αλλά μου φαίνεται ότι τίποτε δε θα προστεθεί στη γνώση μας, αν δε διευκρινιστεί ότι με το σχέδιο του Δημιουργού υπονοούνται η τάξη στο χρόνο ή το χώρο ή και τα δύο.»³

Αντίστοιχη είναι και η οργάνωση των ζώντων οργανισμών, των κοινωνιών και του Σύμπαντος, της ζωντανής και της νεκρής φύσης.

¹ Γιοστέιν Γκάρντερ, ό.π., σελ. 119.

² Κ. Δαρβίνος, ό.π., σελ. 508.

³ Κ. Δαρβίνος, ό.π., σελ. 509.

Ζωντανή φύση: «Αν ανατρέξουμε στο παρελθόν, μόλις πριν από μερικές χιλιάδες χρόνια, θα δούμε την αρχική εμφάνιση του πολιτισμού: καθώς η κοινωνική οργάνωση γινόταν ολοένα πολυπλοκότερη, τα χωριά αντικαταστάθηκαν από κώμες, οι κώμες από πόλεις-κράτη, και οι πόλεις-κράτη από εθνικά κράτη. Αυτή η φαινομενικά αμετάκλητη αύξηση του βαθμού πολυπλοκότητας, ωθείται από την πολιτισμική εξέλιξη και όχι από τη βιολογική αλλαγή.»¹

Παραφράζοντας την προηγούμενη πρόταση χρησιμοποιώντας την αντιστοιχία ζωντανής και νεκρής φύσης, έχουμε – Νεκρή φύση: «Αν ανατρέξουμε στο παρελθόν, μόλις πριν από μερικά εκατομμύρια χρόνια, θα δούμε την αρχική εμφάνιση του πολιτισμού: καθώς η κοινωνική οργάνωση γινόταν ολοένα πολυπλοκότερη, η σκόνη αντικαταστάθηκε από πλανήτες, οι πλανήτες από ηλιακά συστήματα, και τα ηλιακά συστήματα από γαλαξίες. Αυτή η φαινομενικά αμετάκλητη αύξηση του βαθμού πολυπλοκότητας, ωθείται από την πολιτισμική εξέλιξη και όχι από τη βιολογική αλλαγή.»

Η «αύξηση του βαθμού πολυπλοκότητας» σημαίνει ελάττωση της εντροπίας, ήτοι ζωή. Επιπλέον, σ' όλες αυτές τις οργανώσεις υπάρχουν ανοργάνωτα στοιχεία. Στους ζώντες οργανισμούς είναι τα μικρόβια, οι ιοί, δηλαδή οι αρρώστιες, στις κοινωνίες είναι τα κακοποιά άτομα, δηλαδή οι κλέφτες, δολοφόνοι, στο Σύμπαν είναι οι κομήτες, μετεωρίτες, που δεν ανήκουν σε κανένα σύστημα. Το ίδιο ισχύει και στο μικρόκοσμο με τα στοιχειώδη σωματίδια, όπως τα νετρίνα.

Μήπως η ζωντανή και η νεκρή φύση έχουν ίδια ιστορία, ίδια εξέλιξη, ίδιους νόμους; Η ιστορία της νεκρής και της ζωντανής φύσης μού θυμίζει το παρακάτω παραμύθι:

«Μια φορά και έναν καιρό υπήρχε ένας βασιλιάς, που ήθελε να μάθει την ιστορία όλων των ανθρώπων της γης. Μάζεψε, λοιπόν, μια μέρα τους σοφούς του βασιλείου του και τους διέταξε να γράψουν την ιστορία όλων των ανθρώπων. Αμέσως οι σοφοί ξεκίνησαν τη συγγραφή. Δούλεψαν νυχθημερόν για είκοσι συνεχή χρόνια. Στο τέλος, παρουσίασαν στο βασιλιά την ιστορία όλων των ανθρώπων της γης, αποτελούμενη από εκατό χιλιάδες τεράστιους τόμους. Ο βασιλιάς όμως ήδη ήταν ηλικιωμένος και δε θα προλάβαινε, πριν πεθάνει, να διαβά-

¹ Richard Leakey, όπ.π., σελ. 133-134.

σει όλους τους τόμους. Τους διέταξε λοιπόν να συντμήσουν την ιστορία σε λιγότερους τόμους. Αμέσως οι σοφοί ξεκίνησαν να δουλεύουν. Δούλεψαν νυχθημερόν για άλλα είκοσι συνεχή χρόνια. Στο τέλος παρουσίασαν στο βασιλιά την ιστορία όλων των ανθρώπων της γης, αποτελούμενη από χίλιους τεράστιους τόμους. Ο βασιλιάς όμως ήταν ακόμα πιο ηλικιωμένος και δε θα προλάβαινε, πριν πεθάνει, να διαβάσει όλους τους τόμους. Τους διέταξε λοιπόν να συντμήσουν την ιστορία σε λιγότερους τόμους. Αμέσως οι σοφοί ξεκίνησαν να δουλεύουν. Δούλεψαν νυχθημερόν για άλλα είκοσι συνεχή χρόνια. Στο τέλος παρουσίασαν στο βασιλιά την ιστορία όλων των ανθρώπων της γης, αποτελούμενη από ένα και μόνο βιβλίο. Ο βασιλιάς όμως ήταν ήδη ετοιμοθάνατος. Ρώτησε λοιπόν τους σοφούς: "Δε θα βρεθεί κανείς να μου πει, πριν πεθάνω, την ιστορία όλων των ανθρώπων της γης;" Τότε ο σοφότερος όλων πλησίασε και του ψιθύρισε στο αυτί: "Γεννήθηκαν, πόνεσαν, πέθαναν. Αυτή είναι η ιστορία όλων των ανθρώπων της γης, βασιλιά μου".»

Εκτός από τους ανθρώπους, «Σήμερα στο δικό μας πλανήτη υπάρχουν περί τα 10 εκατομμύρια είδη, ζωικά και φυτικά. Ενώ όλη η ιστορία της γης είναι ζωντανεμένη από την απίθανη διέλευση άνω των 4,5 δισεκατομμυρίων ειδών, φυτικών και ζωικών.»¹ Ποια είναι η ιστορία όλων των ειδών που παρελάσανε στη γη; Μήπως το παραπάνω παραμύθι περιγράφει την ιστορία των 4,5 δισεκατομμυρίων ειδών, φυτικών και ζωικών: «Δημιουργήθηκαν (από το τίποτα), Πόνεσαν (Φυσική Επιλογή), Πέθαναν (Εξαφανίστηκαν, Χρόνος ημιζωής);» «Πράγματι, η εξαφάνιση φαίνεται να είναι η μοιραία κατάληξη όλων των ειδών: σήμερα έχει εξαφανιστεί περισσότερο από το 99,9% όλων των ειδών που υπήρξαν ποτέ.»²

Πώς εξαφανίζονται τα είδη είναι εύκολο να εξηγηθεί, πώς εμφανίζονται όμως είναι δύσκολο. Μήπως δημιουργήθηκαν μια φορά μόνο; Προσωπικά, δεν μπορώ να φανταστώ μηχανισμό δημιουργίας νέων ειδών εκτός από την αρχική δημιουργία από το Mecano, όπως το εννοεί ο Φρανσουά Ζακόμπ: «Το σύνολο του έμβριου κόσμου μοιάζει, λοι-

¹ Τόντορ Γ. Νικόλοβ, όπ.π., οπισθόφυλλο (δική μου μετάφραση).

² Richard Leakey, όπ.π., σελ. 106.

πόν, μ' ένα είδος γιγαντιαίου Mecano.»¹ Όπως δεν μπορώ να φανταστώ δημιουργία νεκρής ύλης, πέραν της αρχικής δημιουργία της Μεγάλης Έκρηξης (αρχή διατήρησης της ύλης). Και όσοι καταφέραν να ξεφύγουν από τη φυσική επιλογή (άνθρωπος) υπάρχουν και θα υπάρχουν! Μήπως την ίδια μοίρα θα έχουν και τα σημερινά 10 εκατομμύρια ζωικά και φυτικά είδη; Μήπως αυτή είναι και η ιστορία της νεκρής φύσης, των στοιχειωδών σωματιδίων, των αστερών, των πλανητών και των γαλαξιών;

Εδώ, θα θέσω πρόωρα ένα ερώτημα στους οικολόγους, τους υπερασπιστές της φύσης: Κάθε φορά που ένα είδος εξαφανιζόταν, γιατί δεν καταστραφόταν η ισορροπία της φύσης; 4,5 δισεκατομμύρια φυτικών και ζωικών ειδών (δημιουργήθηκαν και) εξαφανίστηκαν χωρίς να καταστραφεί η ισορροπία της φύσης, χωρίς οικολογικά προβλήματα. Γιατί; Προφανώς η εξαφάνιση ενός είδους δεν καταστρέφει την ισορροπία της φύσης, αλλά η μετακίνηση της ισορροπίας της φύσης προκαλεί την εξαφάνιση των ειδών, που δεν μπορούν να παρακολουθήσουν το ρυθμό μεταβολής των συνθηκών της φύσης. Μόνο ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να προσαρμόζεται στις μεταβολές της φύσης και αυτό διότι απλώς έχει δημιουργήσει δικό του περιβάλλον έξω από τη φύση με τεχνητό κλιματισμό, τεχνητό φωτισμό, τεχνητή διατροφή, τεχνητή αναπαραγωγή κτλ. Μήπως η επιβίωση απαιτεί έξοδο από τη φύση και τη φυσική επιλογή; Τι σημαίνει όμως έξοδος από τη φύση και από τη φυσική επιλογή; Υπάρχει κάτι άλλο εκτός από τη φυσική επιλογή; Ναι, ο πολιτισμός! Ο πολιτισμός είναι το αντίθετο της φύσης και της φυσικής επιλογής, όπως θα υποστηριχθεί στη συνέχεια του παρόντος βιβλίου. «Χωρίς αντιρρήσεις, η εξέλιξη της ανθρωπότητας καθορίζεται από άλλους νόμους, διαφορετικούς από τους νόμους της βιολογικής εξέλιξης.»² Ήτοι, η εξέλιξη της ανθρωπότητας καθορίζεται από «μη φυσικούς» νόμους, όπως είναι ο «νόμος» του πολιτισμού.

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

¹ Φρανσουά Ζακόμπ, όπ.π., σελ. 121.

² Τόντορ Γ. Νικόλοβ, όπ.π., σελ. 158 (δική μου μετάφραση).

Εάν υπήρχε ορισμός της ζωής, θα ήταν πολύ εύκολο να εξηγηθεί η δημιουργία και να περιγραφεί πλήρως η ζωή. Νομίζω πολύ πιο δύσκολο είναι να οριστεί η νεκρή φύση: τι είναι το ηλεκτρόνιο, το νεutrino, το σύμπαν; Πώς δημιουργήθηκε η ύλη; Αυτές οι ερωτήσεις είναι απείρως δυσκολότερες από τις αντίστοιχες ερωτήσεις για τη ζωή. Ίσως η δυσκολότερη ερώτηση, από την οποία θα πρέπει να ξεκινήσουν τα πάντα, είναι η:

«Τι είναι το Τίποτα;»¹

Εάν κάποιος απαντήσει πώς δημιουργήθηκε το ηλεκτρόνιο από το «Τίποτα», η απάντηση για το πώς δημιουργήθηκε η ζωή θα φαντάζει παιγνίδι!

ZΩΗ² ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ. ENTΡΟΠΙΑ

Με τη ζωή δημιουργήθηκε και ο θάνατος. Βασικό γνώρισμα της ζωής είναι ο θάνατος. Η αρχή της ζωντανής ύλης είναι: «Η ζωή πρέπει να αναπαραχθεί πριν έρθει ο θάνατος» ή «Κάθε ζωντανός οργανισμός πρέπει να αναπαραγάγει πριν πεθάνει». «Όταν μιλάμε για ζωή, μιλάμε για αναπαραγωγή.»³ Με την παραπάνω έννοια το αρσενικό είναι «μη ζωντανό», διότι δεν αναπαράγεται. Αν μείνουν μόνο αρσενικά, η ζωή, όπως και να ορίζεται, θα εξαφανιστεί. Επίσης και το θηλυκό είναι «μη ζωντανό». Μαζί, όμως, το αρσενικό και το θηλυκό είναι «ζωντανά». Ας δούμε και ακόμα μια αντίφαση. Έστω το κύτταρο A. Μετά τη δι-

¹ Michael Green όπ.π., σελ. 142: «Το ουσιαστικό πρόβλημα εμφανίζεται στην κβαντομηχανική θεωρία διότι η έννοια της κατάστασης ελάχιστης ενέργειας δεν έχει νόημα αν υπάρχουν τα ταχυνία. Η κατάσταση αυτού που ονομάζουμε κενό χώρο θα ήταν ασταθής, διότι θα ήταν δυνατό να διασπαστεί σ' αυτά τα σωματίδια. Μ' άλλα λόγια, το κενό θα μπορούσε να εκραγεί σε έναν άπειρο αριθμό ταχυονίων. Έτσι δε γνωρίζουμε πώς να αποδώσουμε νόημα σε μια θεωρία που περιέχει τέτοια σωματίδια.» (Το «κενό» δεν είναι «το τίποτα» – σημείωση δική μου).

² Richard Feynman όπ.π., σελ. 240: «Αυτή είναι η κατάσταση όσον αφορά στα φαινόμενα της ζωής, της συνείδησης κτλ. Με ποιο τρόπο συμβαίνουν και ποιο το φιλοσοφικό τους περιεχόμενο είναι ωραίες ερωτήσεις που δεν πρόκειται όμως να απαντηθούν, έστω κι αν οι φυσικοί ανακαλύψουν όλους τους θεμελιώδεις νόμους της φύσης.»

³ Φρανσουά Ζακόμπ, όπ.π., σελ. 44.

χοτόμησή του θα προκύψουν δύο νέα κύτταρα, τα Β και Γ. Το Α δεν υπάρχει πια. Αφού δεν υπάρχει ή θα πέθανε ή δε θα υπήρχε ποτέ. Εάν το Α ήταν ζωντανό και πέθανε, τότε πού είναι το πτώμα του; Εάν δεν υπήρχε, τότε δε θα ήταν ούτε και «ζωντανό». Άρα το κύτταρο Α ήταν «μη ζωντανό».

Από τα παραπάνω, φαίνεται ότι όλα ανάγονται στον ορισμό της ζωής και του θανάτου!

Στη φύση, όλα εξελίσσονται με κριτήριο την αύξηση της εντροπίας (τα πράγματα πάντοτε έχουν την τάση να πηγαίνουν από το κακό στο χειρότερο).¹ Βέβαια, υπάρχει και η αντίθετη άποψη «... πως ο κόσμος προχωρεί κατά την αντίθετη διεύθυνση, δηλαδή απ' το κακό προς το καλό...»², ήτοι ελάττωση της εντροπίας. Προφανώς στην πρώτη περίπτωση (αύξηση της εντροπίας), μιλάμε για τη «φύση» (φυσική επιλογή), ενώ στη δεύτερη περίπτωση (ελάττωση εντροπίας), μιλάμε για τον «πολιτισμό».

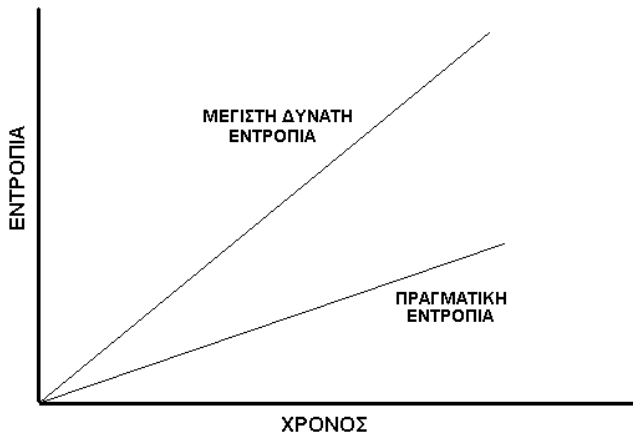
Από τα στοιχειώδη σωματίδια μέχρι τους γαλαξίες κυριαρχεί η ίδια αρχή της αύξησης της εντροπίας. Οι φυσικοί μιλάνε για «θερμικό θάνατο» του σύμπαντος (Στατιστική Φυσική). Μετά τη «μεγάλη έκρηξη» δημιουργήθηκαν (άρα ελάττωση της εντροπίας!!!) τα ουράνια σώματα, τοποθετήθηκαν σε τροχιές (ηλιακά συστήματα), οργανώθηκαν σε γαλαξίες και συστήματα γαλαξιών! Όλα αυτά σημαίνουν ελάττωση της εντροπίας. Πώς έγιναν όλα αυτά; Πώς προήρθε όλη αυτή η τάξη;

Μια απάντηση είναι η παρακάτω:

---

¹ Stephen Hawking, *όπ.π.*, σελ. 150: «Μια ακριβής διατύπωση αυτής της ιδέας περιέχεται στον Δεύτερο Νόμο της Θερμοδυναμικής. Ο νόμος αυτός αναφέρει ότι η εντροπία ενός απομονωμένου φυσικού συστήματος αυξάνεται πάντοτε, και πως, όταν συνδεθούν μεταξύ τους δύο συστήματα, η εντροπία του ενιαίου τελικού συστήματος είναι μεγαλύτερη από το άθροισμα της εντροπίας των δύο αρχικών συστημάτων.» Και σελ. 205: «Με άλλα λόγια, ο Δεύτερος Νόμος της Θερμοδυναμικής είναι μια μορφή του γνωστού νόμου του Μέρφου: τα πράγματα πάντοτε έχουν την τάση να πηγαίνουν από το κακό στο χειρότερο.»

² Immanuel Kant, *Η Θρησκεία*, Εκδ. Κ.Γκοβόστη, Αθήνα, σελ. 18.

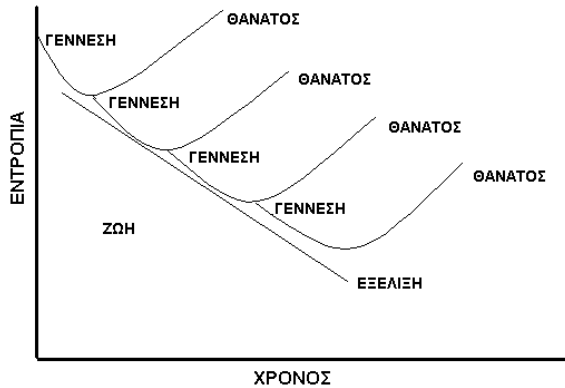
«Η σύγχρονη άποψη για το "θερμικό θάνατο" του σύμπαντος. Η πραγματική εντροπία ενός εσαεί διαστελλόμενου σύμπαντος αυξάνει διαρκώς με την πάροδο του χρόνου, αλλά η μέγιστη δυνατή εντροπία ενός σύμπαντος, που περιέχει την ίδια ποσότητα ύλης, αυξάνεται ταχύτερα. Επομένως, με την πάροδο του χρόνου, το σύμπαν θα απομακρύνεται όλο και περισσότερο από το θερμικό θάνατο της πλήρους ισορροπίας στη μέγιστη δυνατή εντοπία του.»¹

Συνεπώς πρόκειται για την ελάττωση της σχετικής εντροπίας. Με απλά λόγια, όταν αυξάνει η δυνατότητα αταξίας, η συνηθισμένη αταξία μάς φαίνεται σαν τάξη.

Σε κάποιο βιβλίο διάβασα την ερώτηση: «Γιατί μεγαλώνουμε;» Τώρα μπορώ να δώσω την απάντηση, παραφράζοντας τα ισχύοντα για το σύμπαν: Η πραγματική εντροπία ενός αυξανόμενου ανθρώπου αυξάνει διαρκώς με την πάροδο του χρόνου, αλλά η μέγιστη δυνατή εντροπία του αυξάνεται ταχύτερα. Επομένως, με την πάροδο του χρόνου, ο άνθρωπος θα απομακρύνεται όλο και περισσότερο από το θάνατο. Ο άνθρωπος όμως δεν μπορεί να αυξάνει εσαεί. Κάποια στιγμή θα φτάσει στην ελάχιστη σχετική εντροπία και από εκεί και πέρα η εντροπία θα αυξάνεται, μέχρι να ξεπεράσει μια ορισμένη τιμή και να επέλθει ο θάνατος. Τη στιγμή της ελάχιστης εντροπίας, ο άνθρωπος θα

¹ John D. Barrow, *Η Απαρχή του Σύμπαντος*, Εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα 1995, σελ. 48.

αναπαραγάγει και ο κύκλος της ζωής θα συνεχιστεί. Το ίδιο ισχύει για κάθε ζωντανό οργανισμό. Κάθε ζωντανός οργανισμός κάνει μια «βουτιά» στην εντροπία, ελαττώνοντας την εντροπία του είδους. Αυτές «οι βουτιές» αποτελούν την εξέλιξη.

Ο μόνος τρόπος για να ελαττωθεί η (σχετική) εντροπία ενός σώματος είναι να αυξηθεί η εντροπία ενός άλλου, έτσι ώστε η εντροπία του συστήματος των δύο σωμάτων να αυξηθεί. Το ίδιο συμβαίνει με τον άνθρωπο, το ψωμί και το τυρί. Ο άνθρωπος τρώει το ψωμί και το τυρί για να ελαττώσει τη (σχετική) εντροπία του, η δε εντροπία του ψωμιού και του τυριού αυξάνεται, έτσι ώστε η συνολική εντροπία του συστήματος *άνθρωπος-ψωμί-τυρί* να αυξηθεί. Και έτσι, ώσπου πια δεν είναι δυνατό να συγκρατηθεί η αύξηση της εντροπίας και ο άνθρωπος πεθαίνει. Γι' αυτό και τρώμε! Το ίδιο συμβαίνει και στη νεκρή φύση, όπου όλα απαιτούν ενέργεια για να συγκρατήσουν την αύξηση της εντροπίας και στο τέλος πεθαίνουν – χρόνος ημιζωής. Ποιος πλήρωσε την εντροπία του σύμπαντος, των γαλαξιών, των ηλιακών συστημάτων, των αστερών και των πλανητών, της νεκρής φύσης (άτομα, νετρόνια, ηλεκτρόνια, ποζιτρόνια, νετρίνα), της ζωντανής φύσης (κύτταρα);

Ο άνθρωπος έχει επινοήσει διατάξεις ελάττωσης της εντροπίας, με σκοπό την τεχνολογική πρόοδο (= ελάττωση εντροπίας) της κοινωνίας. Αυτές οι διατάξεις είναι οι βιομηχανίες. Ας δούμε σαν παράδειγμα ένα εργοστάσιο αυτοκινήτων. Στο εργοστάσιο εισέρχονται οι πρώτες ύλες, ήτοι μέταλλο, πλαστικό, γυαλί κτλ., με μεγάλη εντροπία. Μέσα στο εργοστάσιο οι πρώτες ύλες τακτοποιούνται (= ελάττωση εντροπίας)

ας) σε αυτοκίνητα, με κόστος την κατανάλωση ενέργειας. Το καινούριο αυτοκίνητο βγαίνοντας από το εργοστάσιο έχει την ελάχιστη εντροπία. Από εκείνη τη στιγμή αρχίζει η αύξηση της εντροπίας του, ήτοι βλάβες, φθορές, δυστυχήματα, μέχρι που να καταλήξει στην κατάσταση μέγιστης εντροπίας, δηλαδή τη διάλυσή του στις πρώτες ύλες, από τις οποίες κατασκευάστηκε.

Μήπως η ζωή είναι το ανάποδο της αύξησης της εντροπίας, όπως ο πολιτισμός είναι το ανάποδο της φυσικής επιλογής;

Είμαι ικανοποιημένος με τον εξής ορισμό, που ισχύει και στη νεκρή φύση και στη ζωντανή φύση (όσο βέβαια ο διαχωρισμός έχει νόημα):

Θάνατος => Αύξηση Εντροπίας
 Ζωή => Ελάττωση Εντροπίας¹

Με τους παραπάνω ορισμούς δεν έχει νόημα ο διαχωρισμός νεκρής και ζωντανής φύσης, διότι «η ζωή» οργάνωσε τους πλανήτες σε ηλιακά συστήματα, όπως τα κύτταρα σε όργανα!

ΤΡΕΙΣ ΗΡΩΕΣ

Στο τέλος του κεφαλαίου θα ήθελα να αναφέρω τους τρεις λογοτεχνικούς ήρωές μου, που, τολμώ να πω, με έχουν επηρεάσει και διαμορφώσει. Είναι οι:

- Κάπτεν Νέμο του Ιουλίου Βερν,
- Γουльф (Λύκος) Λάρσεν του Τζακ Λόντον και
- Αλέξης Ζορμπάς του Νίκου Καζαντζάκη.

Και οι τρεις είναι εκφραστές της θεωρίας του Δαρβίνου, ο καθένας με τον τρόπο του:

- ο Κάπτεν Νέμο με την αμέτοχη περιέργεια του κινητού στο ακίνητο,

¹ Ευάγγελος Καφετζόπουλος, όπ.π., σελ. 61: «Το 1982, ο Alexey Kondrashov, του Κέντρου Ερευνών Υπολογιστών στο Πόσινο, κοντά στη Μόσχα, πρότεινε ότι το σεξ στρέφει τον τροχό ανάποδα.»

- ο Λύκος Λάρσεν με τον αγώνα του για περισσότερη μαγιά και
- ο Αλέξης Ζορμπάς με τον έρωτά του για τη ζωή.

Θα παραθέσω ένα απόσπασμα από το βιβλίο του Τζακ Λόντον *Ο Θαλασσόλυκος*¹, στο οποίο φαίνεται ξεκάθαρα η θεωρία του Δαρβίνου, αλλά και οι αντιρρήσεις και θέσεις του «πολιτισμένου» ανθρώπου:

«Σαν επίλογο σε αυτό το επεισόδιο θέλω να παραθέσω ένα δείγμα της συζήτησης που είχα με τον Γουλφ Λάρσεν ενώ έπλενα τα πιάτα.

"Είχες τα χάλια σου το απόγευμα", άρχισε. "Γιατί;"

Κατάλαβα ότι ήξερε τι μου είχε ανακατέψει το στομάχι, όπως του Χάρισον, κι ότι προσπαθούσε να το πάει εκεί που ήθελε. Του έκανα λοιπόν τη χάρη και απάντησα: "Με πείραξε η κτηνώδης συμπεριφορά απέναντι σ' εκείνο το παιδί".

"Κάτι σαν ναυτία ε;» είπε μ' ένα κοφτό γελάκι. "Μερικούς τους πιάνει, άλλους όχι".

"Δεν είναι έτσι", αντέτεινα.

"Ακριβώς έτσι είναι", επέμεινε. "Η γη είναι γεμάτη κτηνωδία, όπως η θάλασσα γεμάτη κίνηση. Μερικούς τους πιάνει ναυτία με την πρώτη, μερικούς με τη δεύτερη. Αυτό είναι όλο".

"Καλά, για σένα δεν έχει καμμιά αξία η ζωή, μόνο να τη σαρκάζεις ξέρεις;"

"Αξία; Τι αξία;" Με κοίταξε και στα σταθερά, ακίνητα μάτια του διακρινόταν ένα κυνικό χαμόγελο. "Τι είδους αξία; Πώς τη μετράς; Ποιος τη θεμελιώνει σαν αξία;"

"Εγώ", απάντησα.

"Και πόσο αξίζει λοιπόν η ζωή ενός ανθρώπου για σένα; Έλα, περιμένω απάντηση.

Πόσο αξίζει μια ανθρώπινη ζωή; Είναι δυνατό να μετρηθεί; Εγώ, που είχα πάντα μεγάλη ευχέρεια στην έκφραση, είχα χάσει τα λόγια μου μπροστά σ' αυτό τον άνθρωπο. Και η αιτία ήταν εν μέρει η ισχυρή προσωπικότητά του, αλλά περισσότερο η μοναδικότητα της φιλοσοφίας του. Σε αντίθεση με όλους τους άλλους οπαδούς του υλισμού που είχα συναντήσει και με τους οποίους είχα μια κοινή αφετηρία, μ' αυτόν δεν είχα τίποτα κοινό. Με μπέρδευε ίσως η ριζική απλότητα της

¹ Τζακ Λόντον, *Ο Θαλασσόλυκος*, Εκδ. Γράμματα, Αθήνα 1996.

σκέψης του. Καθώς το ερώτημά του στόχευε απευθείας, χωρίς να αφήνει περιθώρια αμφισβήτησης, στον πυρήνα του θέματος, παραμερίζοντας όλες τις επιφανειακές λεπτομέρειες, ένιωθα σαν να βούλιαζα στα βαθιά νερά ανήμπορος να βγω στην επιφάνεια. Η αξία της ζωής: Τι να του πεις; Για μένα η αξία της ζωής ήταν πάντα μια αξιωματική, αυταπόδεικτη αλήθεια, για την οποία δεν είχα ποτέ αναρωτηθεί. Και τώρα μπροστά στην αμφισβήτηση του αξιώματος, δεν είχα τίποτε να απαντήσω.

"Είναι αυτό που λέγαμε χτες", είπε. "Για μένα η ζωή είναι κάτι σαν μαγιά, σαν ζύμωση που καταβροχθίζει μια άλλη ζωή για να επιβιώσει. Κι όλη αυτή η ιστορία είναι ένα μεγάλο χοιροστάσιο. Απ' την άποψη της προσφοράς και της ζήτησης, η ζωή είναι το πιο φτηνό πράγμα στον κόσμο. Οι ποσότητες του νερού, της γης, του αέρα, είναι περιορισμένες, ενώ οι πηγές της ζωής είναι ανεξάντλητες. Η φύση είναι τρομερά σπάταλη. [Καθώς η φυσική επιλογή ενεργεί μόνο συσσωρευόμενες μικρές, διαδοχικές, ευνοϊκές αλλαγές, δεν μπορεί να προκαλέσει μεγάλες ή ξαφνικές μεταβολές. Μπορεί να ενεργήσει μόνο με μικρά και αργά βήματα. Έτσι, ο κανόνας *Natura non facit saltum* (:η φύση δεν κάνει άλματα), που κάθε καινούρια προσθήκη στη γνώση μας τείνει να επιβεβαιώσει, είναι κατανοητός μ' αυτή τη θεωρία. Μπορούμε να δούμε γιατί σ' όλη τη φύση ο ίδιος τελικός σκοπός κερδίζεται με μια σχεδόν άπειρη ποικιλία μέσων, γιατί κάθε ιδιορρυθμία, άπαξ αποκτηθεί, κληρονομείται για πολύ καιρό, και δομές ήδη τροποποιημένες με πολλούς διαφορετικούς τρόπους πρέπει να προσαρμοστούν για τον ίδιο γενικό σκοπό. Μπορούμε, μ' ένα λόγο να δούμε γιατί η φύση είναι σπάταλη σε ποικιλίες, αν και είναι φειδωλή σε καινοτομίες. Αλλά γιατί αυτό θα ήταν ένας νόμος της φύσης, αν κάθε είδος έχει δημιουργηθεί ανεξάρτητα, κανένας άνθρωπος δεν μπορεί να εξηγήσει.¹ – υποσημείωση δική μου]. Σκέψου τα ψάρια και τα εκατομμύρια αυγά που γεννούν. Σκέψου εσένα κι εμένα – τη δυνατότητα που κρύβει το σώμα μας να δημιουργήσει εκατομμύρια ζωές. Αν είχαμε την ευχέρεια από πρακτική άποψη να αξιοποιήσουμε κάθε σπέρμα ζωής που υπάρχει μέσα μας, θα γινόμασταν γενάρχες εθνών και ηπείρων. Ζωή; Σιγά τα λάχανα! Το φθηνότερο πράγμα στον κόσμο. Πάντα με το χέρι απλωμένο για ζητιανιά. Η φύση τη σκορπά δεξιά κι αριστερά χωρίς καμιά φειδώ. Εκεί

¹ Κ. Δαρβίνος, όπ.π., σελ. 573.

που υπάρχει χώρος για μία ζωή, η φύση γεννά χίλιες, και η μια ζωή τρώει την άλλη, ώσπου επικρατεί η πιο δυνατή, η πιο βρόμικη".

"Έχεις διαβάσει Δαρβίνο", είπα, "αλλά τον παρανόησες και κατέληξες σε λάθος συμπεράσματα. Η μάχη για την επιβίωση δε σημαίνει την άλογη δίψα για καταστροφή κάθε άλλης ζωής".

Ανασήκωσε τους ώμους. "Σίγουρα οι αντιρρήσεις σου αφορούν μόνο στους ανθρώπους, γιατί τα ζώα, τα πουλιά και τα ψάρια τα σκοτώνεις κι εσύ όσο κι εγώ ή οποιοσδήποτε άλλος. Αλλά η ανθρώπινη ζωή δε διαφέρει σε τίποτε, παρά την αντίθετη αίσθηση που έχεις εσύ. Γιατί θα 'πρεπε να θεωρώ πολύτιμο αυτό το πάμφθινο πράγμα που ονομάζεται ζωή; Υπάρχουν περισσότεροι ναυτικοί από καράβια, περισσότεροι εργάτες από φάμπρικες και μηχανές. Κι απ' όλους αυτούς τους εξαθλιωμένους συμπολίτες σου, που ζουν σε τρώγλες και τους θερίζουν σαν τις μύγες οι αρρώστιες και η πείνα, περισσεύουν πάντα ένα σωρό και πεθαίνουν, γιατί δεν έχουν ένα ξεροκόμματο ή μια μπουκιά κρέας – ζωή δολοφονημένη κι αυτό. Δεν έχεις δει ποτέ τους χαμάληδες του λιμανιού να τσακώνονται σαν άγρια θηρία για το ποιος θα πρωτοπάρει μια δουλειά;"

Απομακρύνθηκε προς τη σκάλα, αλλά γύρισε το κεφάλι για να πει κάτι ακόμη. "Η μόνη αξία που έχει η ζωή είναι αυτή που αποδίδει η ίδια στον εαυτό της. Και είναι επόμενο να μεροληπτεί και να την υπερεκτιμά. Πάρε αυτόν που ανέβηκε στα κατάρτια. Θεωρεί τον εαυτό του σαν το πιο πολύτιμο πράγμα στον κόσμο, πιο ακριβό απ' όλα τα διαμάντια και τα ρουμπίνια του κόσμου. Κι αυτό δεν ισχύει, βέβαια, για σένα και για μένα, αλλά μόνο για τον ίδιο. Μα εγώ δεν αποδέχομαι την εκτίμησή του. Ο κακομοίρης, νομίζει πως η ζωή τελειώνει με την αφεντιά του. Δε θα 'ταν η παραμικρή απώλεια για τον κόσμο, αν έπεφτε και τα μυαλά του χύνονταν στην κουβέρτα σαν το μέλι απ' την κηρύθρα. Η ζωή του δεν έχει καμία αξία για τον κόσμο. Τα αποθέματα είναι τεράστια. Μόνο για τον εαυτό του έχει αξία, αλλά είναι τελείως πλασματική, γιατί, αν πεθάνει, δε θα έχει συναίσθηση ότι έχασε τον εαυτό του. Μόνο αυτός θεωρεί ότι αξίζει περισσότερο απ' τα διαμάντια και τα ρουμπίνια. Μ' έναν κουβά νερό καθαρίζεις το κατάστρωμα απ' τα διαμάντια και τα ρουμπίνια, κι αυτός ούτε καν θα το ξέρει. Δεν έχει να χάσει τίποτε, γιατί, χάνοντας τον εαυτό του, χάνει και την επίγνωση της απώλειας. Έτσι δεν είναι; Εσύ τι λες;"

"Ότι τα λόγια και οι πράξεις σου έχουν τουλάχιστον συνέπεια", ήταν το μόνο που μπόρεσα να πω πριν συνεχίσω το πλύσιμο των πιάτων.»¹ (υπογράμμιση δική μου).

Θα ήθελα να κάνω μία παρατήρηση. Στο βιβλίο *Ο Θαλασσόλυκος* φαίνεται η έννοια του πολιτισμού και, ειδικά, οι επιδράσεις του πάνω στους άνδρες και τις γυναίκες. Ηρωες είναι δύο άνδρες και μία γυναίκα. Ο ένας άνδρας, ο Γουλφ Λάρσεν, είναι η προσωποποίηση της βίας, δηλαδή της φυσικής επιλογής. Ο άλλος, ο Χόμφρεϋ Βαν Γουάιντεν, είναι η προσωποποίηση της επιλογής, που επέβαλε ο πολιτισμός, δηλαδή της επιλογής βάσει της γλώσσας, της εμφάνισης και της ιδιοκτησίας. Η γυναίκα στο τέλος επιλέγει βάσει των κριτηρίων του πολιτισμού και όχι βάσει της φυσικής επιλογής. Ο Χόμφρεϋ Βαν Γουάιντεν κερδίζει τη γυναίκα, ο δε Γουλφ Λάρσεν πεθαίνει. Θα παρακαλούσα τον αναγνώστη να ξαναδιαβάσει αυτές τις γραμμές, όταν φθάσει στον ορισμό του πολιτισμού.

---

¹ Τζακ Λόντον, *όπ.π.*, σελ.66-68.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΚΥΤΤΑΡΟ

«Οι ιστορικοί της βιολογίας συμφωνούν ότι ο όρος "κύτταρο" εμφανίστηκε για πρώτη φορά σε ένα έργο του Robert Hooke (1635-1703) που εκδόθηκε το 1665 με τίτλο *Micrographia or Some Physiological Descriptions of Minute Bodies Made by Magnifying Glasses* (Μικρογραφία ή μερικές φυσιολογικές περιγραφές μικροσκοπικών σωμάτων που έγιναν με μεγεθυντικούς φακούς).»¹

«Το 19^ο αιώνα, όμως, ήταν που επιβεβαιώθηκε μία διπλή συγγένεια σε όλα τα έμβρυα όντα. Συγγένεια ως προς τη σύσταση καταρχήν, εφόσον με την απόδειξη της ύπαρξης του κυττάρου, κάθε ζωντανός οργανισμός θεωρήθηκε ως ένας "κλώνος", ως μία αποικία από κύτταρα. Όποιες και αν ήταν οι λειτουργίες τους, νευρικές, μυϊκές, αδενικές κτλ., όλα τα κύτταρα αποτελούνταν από παρόμοια συστατικά, τα οποία είχαν ταξινομηθεί ως υδατάνθρακες, λίπη, πρωτεΐνες και νουκλεϊκά οξέα.

Συγγένεια ως προς την καταγωγή στη συνέχεια με τη θεωρία της εξέλιξης...»² (υπογράμμιση δική μου).

Υπάρχουν θεωρίες και πειράματα, που εξηγούν και αποδεικνύουν τη δυνατότητα δημιουργίας οργανικών ενώσεων στη φύση. Πώς, όμως, έγινε το πρώτο, ή τα πρώτα, κύτταρο, κανείς δεν ξέρει. «Είναι προφανές, ότι η αληθινή ζωή ξεκινά με την εμφάνιση των κυττάρων.»³ Εδώ η πρώτη προφανής παρατήρηση είναι η: εάν υπάρχει «αληθινή ζωή», τότε θα υπάρχει και «ψεύτικη ζωή»! Όπως και κανείς δεν ξέρει πώς έγινε το πρώτο άτομο ή το πρώτο πρωτόνιο ή το πρώτο

¹ Claude Kordon, όπ.π., σελ. 10.

² Φρανσουά Ζακόμπ, όπ.π., σελ. 128.

³ Τόντορ Γ. Νικόλοβ, όπ.π., σελ. 60 (δική μου μετάφραση).

ηλεκτρόνιο κτλ. (Ακόμα θυμάμαι την ερώτηση, που άκουσα από έναν καθηγητή μου: «Γιατί όλα τα ηλεκτρόνια είναι ίδια;» Και η απάντηση: «Επειδή υπάρχει μόνο ένα, που έχει τρελαθεί.» Αλλά και ο Πλάτωνας αναρωτήθηκε: «Έπειτα, θα 'θελα να σκεφτείς γιατί όλα τα άλογα είναι ίδια.»¹) «Σ' αυτό το πρώιμο στάδιο η ζωή θα ήταν αδύνατη με τη μορφή ενός είδους οργανισμού: αυτός θα είχε καταναλώσει γρήγορα τη δική του "αρχική σούπα"! Η μετέπειτα εξέλιξη δείχνει, ότι τα προβιόντα βρήκαν δρόμο με αισιόδοξη προοπτική. Πρώτο βήμα ήταν η τάση για έντονη ποικιλομορφία των ιδιοτήτων τους και σε πρώτη θέση η δημιουργία και ανάπτυξη της δυνατότητας για σύνθεση των οργανικών υλικών από ανόργανα υλικά με την επίδραση του ηλιακού φωτός, ήτοι της αυτοτροφικής διατροφής.»² Στη συνέχεια, στο ίδιο βιβλίο, αναφέρεται: «Για να υπάρξει και να δώσει την αρχή της ζωής, η αρχική προβιονική μάζα έπρεπε να αντιδράσει στην επίδραση της αυξανόμενης ανομοιογένειας και αλλαγής του περιβάλλοντος. Η εξέλιξη βρήκε τη σωστή διέξοδο: δημιουργία διαφορετικών ζωσών μορφών, καθεμία εκ των οποίων προσαρμόζεται σε ορισμένες συνθήκες. Η δημιουργία και η ανάπτυξη της ποικιλομορφίας γίνεται βασική στρατηγική της ζωής στις συνθήκες του αδιάκοπα μεταβαλλόμενου φυσικού περιβάλλοντος.»³ (υπογράμμιση δική μου). (Θα επιθυμούσα εδώ να υπενθυμίσω στον αναγνώστη τη «σοφιστία»: από τον έναν άνθρωπο δημιουργήθηκαν 192 είδη πιθήκων!) Δεν μπορώ σ' αυτό το σημείο να μην επαναλάβω τα λόγια του Κ. Δαρβίνου: «Είναι τόσο εύκολο να κρύψουμε την άγνοιά μας κάτω από εκφράσεις, όπως το "σχέδιο της δημιουργίας", "ενότητα του σχεδίου", κ.λπ., και να νομίσουμε ότι δίνουμε μια εξήγηση, όταν απλώς μόνο επανεκθέτουμε το γεγονός.»⁴ Το προαναφερθέν κείμενο μπορεί να είναι σωστό από «επιστημονική» άποψη (όπως ο νόμος του Newton), αλλά δε δηλώνει τίποτα από «φιλοσοφική» άποψη, δεν απαντά στο γιατί.

¹ Γιοστέιν Γκάρντερ, ό.π., σελ. 101.

² Τόντορ Γ. Νικόλοβ, ό.π., σελ. 58 (δική μου μετάφραση).

³ Τόντορ Γ. Νικόλοβ, ό.π., σελ. 68 (δική μου μετάφραση).

⁴ Κ. Δαρβίνος, ό.π., σελ. 584.

Γιατί η ζωή δημιουργήθηκε; Ποιος νοιάζεται για τη διατήρηση και εξέλιξη των ζώντων όντων; Γιατί όλα αυτά;⁵

Πιο αναλυτικά, από «επιστημονική» άποψη περιγράφει σωστά τα γεγονότα, ίσως με περίσσεια φιλολογικών στοιχείων, αλλά από «φιλοσοφική» άποψη το κείμενο δηλώνει είτε την άγνοιά μας για την εξέλιξη της ζωής, είτε ότι τα προβιόντα, τα μονοκύτταρα και οι διάφορες οργανικές ενώσεις ήταν φοβερά έξυπνες, ίσως ακόμα είχαν και συνείδηση (βλ. στη συνέχεια Γ. Ζαρκαδάκη²), για να βρουν τέτοιες λύσεις και να τις εφαρμόσουν, είτε τέλος, ότι υπάρχει ο Θεός, ο Δημιουργός ή η Φύση, που καθοδηγεί τα πάντα με τάσεις, εξελίξεις, δυνάμεις κτλ. Ήτοι, το κείμενο απλώς περιγράφει με λόγια την εξέλιξη της ζωής, χωρίς να εξηγεί πώς και γιατί έγιναν τα γεγονότα κατ' αυτό τον τρόπο. Θα ήθελα απλά να χρησιμοποιήσω την έκφραση του Κ. Δαρβίνου: «Κάτι τέτοιο θα παρουσίαζε το Έργο του Δημιουργού ως καθαρό περιγέλω ή απάτη»³, εάν μόνο η «επιστημονική» επαναδιατύπωση των γεγονότων ήταν αρκετή για να ξέρουμε τα πάντα και να εξηγηθούν όλα τα φυσικά φαινόμενα. Με τον ίδιο τρόπο, ο νόμος του Newton θα εξηγούσε *γιατί* τα υλικά σώματα έλκονται.

Θα προσπαθήσω να δώσω μία «φιλοσοφική» εξήγηση των προαναφερθέντων, ας υποθέσουμε σωστών από «επιστημονική» άποψη, γεγονότων. Το πρώτο κύτταρο, αν ήταν κύτταρο με τη σημερινή έννοια, δημιουργήθηκε τυχαία. Όλα τα επόμενα δημιουργήθηκαν από το πρώτο κύτταρο.⁴ Ο κοινός παρανομαστής όλων των «ζώντων» κυττάρων

⁵ «Το νόημα της λέξης "γιατί" είναι τρομερά ασαφές. Ο φιλόσοφος Ernest Nagel δίνει έναν κατάλογο από δέκα παραδείγματα ερωτήσεων, στα οποία το "γιατί" χρησιμοποιείται με δέκα διαφορετικούς τρόπους, για παράδειγμα, "γιατί ο πάγος επιπλέει στο νερό;" ή "γιατί ο Κάσσιος σχεδίασε τη δολοφονία του Καίσαρα;" ή ακόμα "γιατί οι άνθρωποι έχουν πνεύμονες;», Steven Weinberg, *όπ.π.*, σελ. 37.

² Γιώργου Ζαρκαδάκη, *Το Μυστήριο του Νου*, από την ιστοσελίδα www.greekbooks.gr, Δεκέμβριος 2001.

³ Κ. Δαρβίνος, *όπ.π.*, σελ. 196.

⁴ Claude Kordon, *όπ.π.*, σελ. 18: «Το 1885 αυτές οι εμπειρικοθεωρητικές απόψεις για την πρόλευση των κυττάρων καταρρίφθηκαν από τον Rudolf Virchow (1821-1902). Τέσσερα χρόνια αργότερα, στο έργο του *Cellularpathologie* (Κυτταρική παθολογία), έδωσε επιτέλους την απάντηση με το διάσημο αφορισμό "*omnis cellula a cellula*". Κάθε κύτταρο προέρχεται από ένα προϋπάρχον κύτταρο (και όχι

(εδώ ο όρος «ζώντων» χρησιμοποιείται με κάθε επιφύλαξη) ή ο σκοπός της ζωής είναι: «κάθε ζωντανός οργανισμός πρέπει να "αναπαράγει" πριν πεθάνει». Είναι το μόνο αξίωμα του βιβλίου και δύναται να θεωρηθεί ως το κύριο χαρακτηριστικό της ζωής ή η διαφορά της ζωντανής από τη νεκρή ύλη. Εδώ ο όρος «αναπαράγει» έχει την εξής έννοια: «κάθε ζωντανός οργανισμός πρέπει να "ελαττώσει την εντροπία" πριν πεθάνει», δηλαδή σκοπός του ζώντος οργανισμού είναι η ελάττωση της εντροπίας, πράγμα που συμβαδίζει με τον ορισμό της ζωής. Επίσης, δεν υπήρχε κανένας λόγος οι απόγονοι των πρώτων κυττάρων να ήσαν ίδιοι με τους προγόνους τους. Τότε δεν υπήρχε το DNA. Το DNA δημιουργήθηκε πολύ αργότερα από τη δημιουργία της προζωής¹ και της ζωής.² Άρα, πριν τη δημιουργία του DNA, μόνο τα τυχαία επιτυχημένα κύτταρα επιβίωναν και αναπαρήγαν. Το παραχθέν κύτταρο δεν ήταν όμως αναγκαστικά επιτυχημένο, διότι δεν υπήρχε λόγος να μοιάζει με το κύτταρο, από το οποίο προήρθε. Άρα, μόνο τα επιτυχημένα κύτταρα, που παρήγαγαν όμοια κύτταρα επιβίωσαν και αναπαράχθηκαν. «Το φαινόμενο της ζωής ερμηνεύεται με την ύπαρξη των γονιδίων, τα οποία βρίσκονται σε ένα επιμηκυμένο μόριο με τη μορφή διπλής έλικας περιτυλιγμένης μέσα σε κάθε κύτταρο DNA.»³ Και «... στην ταυτοποίηση του μορίου του DNA που είχε ανακαλύψει ο Miescher ως του μορίου-κλειδιού που εξασφαλίζει τη διαιώνιση κάθε κυτταρικού οργανισμού».⁴ Το DNA, δηλαδή η «μνήμη», εξασφάλισε τα «επιτυχημένα» κύτταρα να παραγάγουν όμοια «επιτυχημένα» κύτταρα. Τα «αποτυχημένα» κύτταρα εξαφανίστηκαν και δε θα μάθουμε ποτέ τίποτα γι' αυτά. Ομοίως, δε θα μάθουμε ποτέ τίποτα για τα «αποτυχημένα» όργανα, οργανισμούς, όπως και για τους «αποτυχημένους» ανθρώπους. Ακριβώς το ίδιο συμβαίνει με τους αρχαίους Ολυμπιακούς Αγώνες. Σήμερα ξέρουμε τους ολυμπιονίκες («επιτυχημένους»), αλλά ποτέ δε θα μάθουμε τους συναγωνιστές αυτών («αποτυχημένους»). Επίσης, ξέρουμε τον Ωνάση, τον Γκαγκάριν, τον Μωχάμετ Άλι, αλλά δε θα μάθουμε ποτέ ποιοι θέλανε να γίνουν Ωνάσης,

---

από άμορφη ουσία).»

¹ Ο όρος «προζωή» αναφέρεται από τον Τόντορ Γ. Νικόλοβ, όπ.π., σελ. 48.

² Τόντορ Γ. Νικόλοβ, όπ.π., σελ. 52.

³ François Gros, όπ.π., σελ. 40.

⁴ François Gros, όπ.π., σελ. 38-39.

Γκαγκάριν, Μωχάμετ Άλι και αποτύχανε. Όπως λέει και ο ποιητής: «Κανείς δεν τους θυμάται. Δικαιοσύνη.»¹ Μήπως το ίδιο ισχύει και για τη νεκρή φύση; Ξέρουμε τα «επιτυχημένα» στοιχειώδη σωματίδια, αλλά δεν ξέρουμε, και δε θα μάθουμε ποτέ, τα «αποτυχημένα» σωματίδια. Η πυρηνική σχάση παράγει ίδια νετρόνια. Μήπως και η νεκρή φύση έχει κάποιο «DNA», ώστε όλα τα στοιχειώδη σωματίδια να είναι ίδια; Το ίδιο ισχύει για τη γλώσσα και τις λέξεις. «Η λέξη κρύβει μέσα της μια ιστορία, μια εμπειρική αφήγηση, που με τους αιώνες θάβεται –όπως κάποιοι ναοί στα θεμέλια των νεόδμητων οικημάτων– για να εδραιωθεί μια πιο αφηρημένη και γενική χρήση.»² Είναι από δύσκολο μέχρι αδύνατο από τις σημερινές λέξεις να ανακαλυφθεί η προέλευσή τους.

Βάσει των παραπάνω, διαφωνώ ότι «Μετά τη δημιουργία του γενετικού κωδικού η εξέλιξη είναι πλέον θέμα δοκιμών.»³ Άπειρες δοκιμές γίνονταν πριν τη δημιουργία του «γενετικού κωδικού». Το DNA, εξασφαλίζοντας την ομοιότητα των απογόνων και προγόνων, ήτοι τη «διαιώνιση κάθε κυτταρικού οργανισμού», περιόρισε τις δοκιμές στο ελάχιστο. Σε αντίθεση, θα πρότεινα την εξής διατύπωση: «Μετά τη δημιουργία του γενετικού κωδικού, η εξέλιξη είναι πλέον θέμα χρόνου.» Όμως, ο όρος «εξέλιξη» σημαίνει αύξηση του βαθμού πολυπλοκότητας, ήτοι ελάττωση της εντροπίας: «Μετά τη δημιουργία του γενετικού κωδικού, η ελάττωση της εντροπίας είναι πλέον θέμα χρόνου.» Επειδή όμως ο ίδιος ο γενετικός κωδικός έχει προκύψει από ελάττωση της εντροπίας: «Μετά τη δημιουργία της ζωής, η ελάττωση της εντροπίας είναι τελικά πλέον θέμα χρόνου.» Αλλά η ζωή είναι ελάττωση της εντροπίας, άρα: «Η ελάττωση της εντροπίας είναι πλέον θέμα χρόνου.» (Πόσο δίκαιο έχει ο Κομφούκιος...).

Συνεπώς, αρχικά δημιουργήθηκε μία τεράστια ποικιλία κυττάρων. Κάθε κύτταρο ήταν προσαρμοσμένο σε συγκεκριμένες συνθήκες περιβάλλοντος, π.χ. κύτταρα ζούσαν στη θάλασσα, στη στερεά, στο σκοτάδι, στο φως, στη ζέστη, στο κρύο κτλ. Από την τεράστια ποικιλία κυττάρων επέζησαν μόνο όσα «τυχαία» ήσαν προσαρμοσμένα στις συνθήκες περιβάλλοντος. Με άλλα λόγια, η (ζώσα) ύλη έκανε δοκιμές

¹ Γιώργος Σεφέρης, *Δ' ΑΡΓΟΝΑΥΤΕΣ*.

² Κωστή Παπαγιώργη, *όπ.π.*, σελ. 140.

³ Τόντορ Γ. Νικόλοβ, *όπ.π.*, σελ. 58 (δική μου μετάφραση).

και όσες ήσαν επιτυχείς συνέχισαν και διαιώνισαν τη ζωή, επιβίωσαν και αναπαραγάγανε. Εδώ, θα επαναλάβω τα λόγια του Λύκου Λάρσεν, του Θαλασσόλυκου: «Πάντα με το χέρι απλωμένο για ζητιανιά. Η φύση τη σκορπά δεξιά κι αριστερά χωρίς καμιά φειδώ. Εκεί που υπάρχει χώρος για μία ζωή, η φύση γεννά χίλιες, και η μια ζωή τρώει την άλλη, ώσπου επικρατεί η πιο δυνατή, η πιο βρόμικη».¹ Η ζώσα ύλη περιείχε μεγάλη ποικιλία μορφών και μόνο οι (τυχαία) κατάλληλες, ή οι (τυχαία) προσαρμοσμένες επιβίωσαν και αναπαραγάγανε. Ήτοι, η γη ήταν γεμάτη από κύτταρα απείρων ειδών.

Βασικό γνώρισμα της ζωής είναι η Αρχή της φυσικής επιλογής, συνεπώς η Αρχή του Δαρβίνου εφαρμόζεται και στα κύτταρα. Ο αγώνας επιβίωσης εμφανίστηκε με τα πρώτα κύτταρα. Τα κύτταρα πολεμούσαν μεταξύ τους για την εξασφάλιση πρώτων υλών, φωτός, νερού, οξυγόνου κ.ά. «Ο αγώνας για την επιβίωση σκληρότερος μεταξύ ατόμων και ποικιλιών του ίδιου είδους».² Ακριβώς όπως: «Επίσης περιγράφει γλαφυρά τον οίκο και την κοινωνία, το αρχαίο Άργος, όπου δεν υπάρχει κανένας δικαστικός θεσμός, και προσκαλεί τους θεατές να στοχαστούν τις τραγικές συνέπειες αυτής της έλλειψης: μέλη της ίδιας οικογένειας εξολοθρεύουν ο ένας τον άλλο και το Άργος βυθίζεται στον τρόμο και το σκοτάδι.»³ Οι κάτοικοι του Άργους πολεμούσαν μεταξύ τους όπως τα κύτταρα!

ΟΡΓΑΝΑ

«Η ζωή βρίσκεται στην κούνια της – ο ωκεανός, αλλά οι συνθήκες σταδιακά μεταβάλλονται και γίνονται πιο ποικίλες. Αυτό δημιούργησε νέες απαιτήσεις στους μονοκύτταρους οργανισμούς. Αυτοί προσπαθούν να υπερνικήσουν τις νέες δυσκολίες δημιουργώντας νέα δομή – πολυκύτταρική. Ίσως το πρώτο βήμα ήταν η δημιουργία αποικιών από

¹ Τζακ Λόντον, όπ.π., σελ. 66-68.

² Κ. Δαρβίνος, όπ.π., σελ. 99.

³ Γεώργιος Αναγνωστόπουλος, «Η Δικαιοσύνη στην *Ορέστεια* και η ανάγκη του Δικαστικού θεσμού» στο βιβλίο *Πόλις και Πολιτισμός*, Εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 1998, σελ. 81.

κύτταρα. Αρχικά τα κύτταρα στις αποικίες ήσαν όμοια. Αργότερα γίνεται εξειδίκευση των κυττάρων κατά λειτουργία: διατροφή, αναπαραγωγή κτλ.»¹ (υπογράμμιση δική μου) Η έκφραση: «Αυτοί προσπαθούν να υπερνικήσουν...» ίσως να σημαίνει νόηση, συνείδηση, σκοπός κτλ., αλλά δεν απαντά στο καθαρά «επιστημονικό» ερώτημα: «Με ποιο τρόπο αυτά τα στοιχεία –τα κύτταρα– συνδυάζονται για να σχηματίσουν έναν οργανισμό;»² Αν θέσουμε το ερώτημα με τη «φιλοσοφική» μορφή: «Γιατί αυτά τα στοιχεία –τα κύτταρα– συνδυάζονται για να σχηματίσουν έναν οργανισμό;» ή «Γιατί οι σταδιακά μεταβαλλόμενες συνθήκες δημιούργησαν την απαίτηση στα κύτταρα να εξελιχθούν σε πολυκύτταρους οργανισμούς;», δε νομίζω ο συγγραφέας (Τόντορ Γ. Νικόλοβ), να μπορεί να απαντήσει. Καταρχήν το αίτιο, νομίζω, ήταν η φυσική επιλογή (ή ο πολιτισμός, το αντίθετο της φυσικής επιλογής). Ο *ορισμός* της φυσικής επιλογής είναι: «Ονόμασα αυτή την αρχή, σύμφωνα με την οποία διατηρείται κάθε μικρή παραλλαγή, αν είναι ωφέλιμη, με τον όρο φυσική επιλογή, για να τονίσω τη σχέση της με την ανθρώπινη δυνατότητα της επιλογής.»³ (υπογράμμιση δική μου). Εδώ θα ήθελα να προσθέσω, με την άδεια του Δαρβίνου: «κάθε τυχαία μικρή παραλλαγή».

Δράττομαι της ευκαιρίας να παρατηρήσω από τώρα, ότι ο όρος «εξέλιξη» είναι παραπλανητικός. Σε όλα τα σχετικά βιβλία υπάρχουν εκφράσεις του τύπου: «η εξέλιξη βρήκε λύσεις!» Η «εξέλιξη» δε βρίσκει λύσεις, γιατί απλούστατα εξέλιξη δεν υπάρχει, είναι ενάντια στην εντροπία, είναι ενάντια στη φύση. Η εξέλιξη, με την έννοια του βιβλίου, είναι ελάττωση της εντροπίας και προκύπτει από τις τυχαίες ωφέλιμες αλλαγές, από τις «τυχαίες λύσεις», που συμβαίνουν στη φύση, χωρίς να καταργούνται οι φυσικοί νόμοι.

Αλλά ας προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στην ερώτηση: «Γιατί αυτά τα στοιχεία –τα κύτταρα– συνδυάζονται για να σχηματίσουν έναν οργανισμό;» Η ίδια η ερώτηση δίδει και την απάντηση: «Αυτοί προσπαθούν να υπερνικήσουν...» κτλ. Η σωστή αντιμετώπιση του θέματος είναι αν η ερώτηση έχει νόημα, μήπως δηλαδή η ίδια η ερώτηση μάς οδηγεί σε λανθασμένες απαντήσεις. Θα ήθελα να υπενθυμίσω,

¹ Τόντορ Γ. Νικόλοβ, *όπ.π.*, σελ. 90 (δική μου μετάφραση).

² Claude Kordon, *όπ.π.*, σελ. 19-20.

³ Κ. Δαρβίνος, *όπ.π.*, σελ. 86.

ότι ο Δαρβίνος: «Βασανίστηκε πολύ καιρό με την ερώτηση, πριν αποτολμήσει να δώσει την απάντηση.»¹

Ας δούμε απλά τα δεδομένα – γεγονότα και παραδοχές. Πρώτο γεγονός: «Η ζωή βρίσκεται στην κούνια της – ο ωκεανός, αλλά οι συνθήκες σταδιακά μεταβάλλονται και γίνονται πιο ποικίλες.» Δεύτερο γεγονός: «Πρώτο βήμα ήταν η δημιουργία αποικιών από κύτταρα.» Επίσης ισχύει η παραδοχή της Αρχής του Δαρβίνου, που δύναται να εφαρμοστεί για τα κύτταρα, συμπληρώνοντας ως εξής: «Ο αγώνας για την επιβίωση σκληρότερος μεταξύ ατόμων και ποικιλιών του ίδιου είδους κυττάρων.»

Συνδυάζοντας τα γεγονότα και την παραδοχή, έχουμε: Μέσω της φυσικής επιλογής («κάθε μικρή παραλλαγή») επιβίωσαν τα κύτταρα, που (τυχαία) δημιούργησαν πολυκυτταρικές αποικίες (όργανα), ήτοι τα κύτταρα, που κατάργησαν τον μεταξύ τους αγώνα για επιβίωση.

Η κατάργηση του αγώνα για επιβίωση είναι ο πολιτισμός: «Ο πολιτισμός είναι ένας μεγάλος οργανισμός που καθορίζει σε κάθε μέλος του μια θέση, όπου μπορεί να εργαστεί στο πνεύμα του συνόλου, και είναι πέρα για πέρα δίκαιο η δύναμή του να μετριέται ανάλογα με το πόσο πέτυχε απ' τη σκοπιά του συνόλου.»² Οι αποικίες κυττάρων είναι ίσως η πρώτη εκδήλωση πολιτισμού. Πέτυχε την επιβίωση του συνόλου, όπου το σύνολο δύναται να είναι το όργανο, ο οργανισμός, η κοινωνία, η πόλη, το κράτος.

Τα άλλα απλά εξαφανίστηκαν. Από τα δυσεκατομμύρια κύτταρα, που υπήρχαν στον ωκεανό, ίσως να δημιούργησαν αποικία 10, 100 ή 1000. Ήτοι ένα πολύ μικρό ποσοστό κυττάρων, τα οποία επέζησαν μέχρι σήμερα. Για τα υπόλοιπα κύτταρα, που εξαφανίστηκαν, το πιο πιθανό είναι να μη μάθουμε ποτέ τίποτα. Είναι οι γνωστοί ολυμπιονίκες και οι άγνωστοι συναγωνιστές αυτών, που δε νίκησαν. Λογικό είναι, οι πρώτες πολυκυτταρικές αποικίες να ήσαν από όμοια κύτταρα, ήτοι κύτταρα με ίδιες ανάγκες για διατροφή, π.χ. φως, νερό, οξυγόνο.

Συνεπώς η ερώτηση: «Γιατί αυτά τα στοιχεία –τα κύτταρα– συνδυάζονται για να σχηματίσουν έναν οργανισμό;» δεν έχει νόημα! (Νόηση: *ανίχνευση ψέματος* - βλ. *συνέχεια στο βιβλίο*.) «Η εξέλιξη είναι

¹ Γιοστέιν Γκάρντερ, όπ.π., σελ. 488.

² Ludwig Wittgenstein, όπ.π., σελ. 24.

πλέον θέμα χρόνου» και όλα έγιναν τυχαία, χωρίς σκοπούς, συνειδήσεις, νόηση κτλ., με μόνο σύμμαχο το χρόνο.

Ήτοι, πρώτα καταργήθηκε ο αγώνας μεταξύ ομοειδών και πολλά κύτταρα με όμοια λειτουργία δημιούργησαν διάφορα όργανα με διαφορετικές ιδιότητες. Γιατί όμως οι πολυκυτταρικές ενώσεις επικράτησαν; Στα κύτταρα, ο θάνατος του κυττάρου σημαίνει κατάργηση της αναπαραγωγής, στα όργανα όμως ο θάνατος ενός κυττάρου δε σημαίνει θάνατο για το όργανο, που εξακολουθεί να ζει. Εξάλλου, η ζωή και ο θάνατος για ένα κύτταρο είναι έννοιες σχετικές, όπως και για τα αρσενικά και θηλυκά, όπως προαναφέρθηκε.

Τα κύτταρα στον ωκεανό ήσαν: «... ένα είδος γιγαντιαίου Mecano. Τα ίδια κομμάτια μπορούν να αποσυναρμολογηθούν και να συναρμολογηθούν με διαφορετικό τρόπο, ώστε να σχηματίσουν διαφορετικές μορφές. Στη βάση, όμως, είναι πάντα τα ίδια στοιχεία που χρησιμοποιούνται».¹ Εδώ πρέπει να προστεθεί, ότι οι «διαφορετικές μορφές», όπως και τα κύτταρα, μπορούσαν να ήσαν «επιτυχημένες» ή «αποτυχημένες». Μόνο οι επιτυχημένες, εξορισμού, επιβίωσαν. Τις αποτυχημένες, που ήταν και η μεγάλη πλειονότητα, δε θα τις μάθουμε ποτέ!²

Πιστεύω, ότι το ίδιο ισχύει και για τη νεκρή φύση, πάντα με την υπόθεση ότι ο διαχωρισμός «ζωντανής» και «νεκρής» είναι ανθρωπίνος. Η φύση είναι μία!

Συνεχίζοντας, η ίδια Αρχή του Δαρβίνου εφαρμόζεται στα όργανα. Τα όργανα πολεμούσαν μεταξύ τους για την εξασφάλιση πρώτων υλών, φωτός, νερού, οξυγόνου κ.ά. Λόγω της ανομοιογένειας του περιβάλλοντος (κρύο, ζέστη, φως, σκοτάδι, νερό, αέρας, χρώμα κτλ.) δημιουργήθηκαν αμέτρητες διαφορετικές μορφές οργάνων. Δημιουργήθηκαν με τη διαδικασία του τυχαίου και μόνο όσα ήσαν κατάλληλα για επιβίωση στις δεδομένες συνθήκες περιβάλλοντος επιβίωσαν, ήτοι πολλαπλασιαστήκανε. «Γιατί, σύμφωνα με τη θεωρία της δημιουργί-

¹ Φρανσουά Ζακόμπ, *όπ.π.*, σελ. 121.

² Εφημερίδα *Ναυτεμπορική*, Αθήνα, 12 Σεπτεμβρίου 2001: «Αποικίες "κυττάρων". *The New York Times* (ΗΠΑ) – Ομάδα ειδικών επιστημόνων κατέληξε στο συμπέρασμα ότι θα χρειασθούν νέες "αποικίες" ανθρώπινων αρχέγονων κυττάρων με στόχο να επιτευχθεί η πρόοδος της επιστήμης.»

ας, να υπάρχει τόσο μεγάλη ποικιλότητα και τόσο λίγες πραγματικές καινοτομίες; Γιατί όλα τα μέρη και τα όργανα πολλών ανεξάρτητων όντων, που καθένα υποτίθεται ότι δημιουργήθηκε ξεχωριστά για την κατάλληλη θέση του στη φύση, να είναι συνήθως τόσο στενά συνδεδεμένα μεταξύ τους με βαθμιαίες αλλαγές; Γιατί η φύση να μην κάνει άλματα από μία δομή σε μία άλλη;»¹ Νομίζω ότι ήδη δόθηκε απάντηση στην ερώτηση του Δαρβίνου και, μάλιστα, με τη δική του Αρχή της φυσικής επιλογής.

Εδώ θα ήθελα να καταθέσω και μία άλλη άποψη:

«Ας δούμε, όμως, τι λειπει η παλαιοντολογία. Αφότου εμφανίστηκαν τα πρώτα κύτταρα και επί 2,5 δισεκατομμύρια χρόνια, η εξέλιξη της ζωής κυλούσε με απελπιστικά αργούς ρυθμούς. Τίποτα το σπουδαίο δε γινόταν. Οι μορφές ζωής που επικρατούσαν, σχεδόν αναλλοίωτες, ήταν τα κυανοφύκη και τα προκαρυωτικά βακτήρια. Και οι δύο μορφές ζωής ήταν μονοκύτταροι οργανισμοί χωρίς πυρήνα (γι' αυτό και αποκαλούνται "προκαρυωτικοί"). Και τότε, πριν από 1,5 δισεκατομμύριο χρόνια, σημειώθηκε ένα μεγάλο εξελικτικό άλμα: σύμφωνα με την επικρατούσα θεωρία της "συμβίωσης", που διατυπώθηκε από τη Lynn Margulis, διαφορετικά προκαρυωτικά κύτταρα για να επιβιώσουν αναγκάστηκαν να ενωθούν μεταξύ τους (κάποια έγιναν ο πυρήνας και κάποια άλλα τα κυτταρικά οργανίδια: μιτοχόνδρια, πλαστίδια): έτσι δημιουργήθηκαν τα πρώτα ευκαρυωτικά κύτταρα. (Ήταν ίσως η στιγμή, που "η τύχη χαμογέλασε" στα κύτταρα - σημείωση δική μου.) Στη συμβίωση αυτή προστέθηκαν και κάποιες ευκίνητες σπειροχαίτες, οι οποίες εισέβαλαν στα ευκαρυωτικά κύτταρα, "χαρίζοντάς" τους ως ανταπόδοση δύο εκπληκτικές βιολογικές καινοτομίες: τους μικροσωληνίσκους και τον κυτοσκελετό. Ήταν μια συγχώνευση οργανισμών από την οποία ωφελήθηκαν όλοι. Τα προκαρυωτικά κύτταρα παρέσχαν θρεπτικό περιβάλλον και αρκετή βιοχημική ενέργεια στις σπειροχαίτες, οι οποίες ανταπέδωσαν την ευεργεσία μέσω των μηχανισμών της μίτωσης, αλλά και της κίνησης που χάριζε ο κυτοσκελετός τους (πλέγμα πρωτεϊνών μέσα στο κυτταρόπλασμα). Στα επόμενα ένα δισεκατομμύριο χρόνια, τα ευκαρυωτικά κύτταρα συνέχισαν με σχετικά γοργούς ρυθμούς την εξέλιξή τους, δημιουργώντας

¹ Κ. Δαρβίνος, όπ.π., σελ. 231.

τους πρώτους πολυκυτταρικούς οργανισμούς. Και τότε, μέσα σε μια «σύντομη» χρονική περίοδο 10 μόλις εκατομμυρίων ετών, η Γη γέμι-σε από νέα είδη ζώων και φυτών! Ξαφνικά γεννήθηκαν όλα τα φύλα από τα οποία κατάγονται τα σημερινά είδη. Η δραματική αυτή επιτά-χυνση του ρυθμού της εξέλιξης συνέβη πριν από 540 εκατομμύρια χρόνια και ονομάζεται «έκρηξη του Καμβρίου». Η αρχή του Καμβρί-ου σημαδεύεται από την ανεξήγητη εμφάνιση στη γεωλογική ιστορία των θαλάσσιων οργανισμών με ασβεστολιθικά κελύφη. Στα πετρώμα-τα του Καμβρίου έχουν ανευρεθεί αποκλειστικά θαλάσσια απολιθώ-ματα, τα περισσότερα ασπόνδυλα. Τα κυρίαρχα ζώα του Καμβρίου ή-ταν οι τριλοβίτες (οι πρόγονοι των σημερινών καρκινοειδών), ωστόσο εμφανίστηκαν και άλλα είδη, όπως τα βραχιονόποδα, τα μαλάκια και τα εχινόδερμα, ενώ έχουν βρεθεί και θραύσματα αγνάθων (οργανι-σμοί που μοιάζουν με ψάρια χωρίς γνάθους). Η χλωρίδα αποτελού-νταν αποκλειστικά από φύκια. Τι προκάλεσε την "έκρηξη του Καμ-βρίου"; (*"Η εξέλιξη είναι πλέον θέμα χρόνου" - σημείωση δική μου.*)

Ας τολμήσουμε να υποθέσουμε ότι ήταν η συνείδηση, κι ας εξετά-σουμε κατά πόσον η υπόθεσή μας στέκει εν σχέσει με τη λογική της βιολογικής εξέλιξης. Η υποθετική πρωτο-συνείδηση πρέπει να απέφε-ρε τα πρώτα δείγματα νοήμονος συμπεριφοράς, όπως η αποφυγή ε-χθρών και η ανάπτυξη καλύτερων στρατηγικών τροφής και αναπαρα-γωγής. Με άλλα λόγια, πρέπει να επαύξησε θεαματικά το βαθμό και την ικανότητα προσαρμογής. Γι' αυτό και κυριάρχησε στο γονότυπο και εξαπλώθηκε σιγά-σιγά σε όλες τις μορφές ζωής που ακολούθη-σαν. Η νοήμων συμπεριφορά αυξάνει τις πιθανότητες ενός είδους να επιβιώσει –άρα και να μεταλλαχθεί– ώστε να αποφύγει την εξαφάνι-ση. Έτσι διευκολύνεται η εξήγηση του φαινομένου της ζωής στη Γη. Η έκρηξη του Καμβρίου μπορεί να θεωρηθεί ως το λαμπρό αποτέλε-σμα της συνισταμένης "ελεύθερης βούλησης" των πρωτοοργανισμών. Το γεγονός της "εφεύρεσης" της πρωτο-συνείδησης ως βασικής αιτίας της έκρηξης του Καμβρίου μπορεί να επιβεβαιωθεί και με την εις άτο-πον απαγωγή. Αν υποθέσουμε ότι οι πρωτο-οργανισμοί δεν διέθεταν πρωτο-ποιότητες, αλλά εμφάνιζαν απλώς ευφυή συμπεριφορά –ήταν δηλαδή κάτι σαν ντετερμινιστικά "αυτόματα" τύπου Turing–, τότε δε θα μπορούσαν να αξιολογήσουν τις πληροφορίες που δέχονταν ως προς τα συναισθήματα "πόνου", "ευχαρίστησης" ή "φόβου", με αποτέ-

λεσμα να μην αντιδρούν αποτελεσματικά στις συνεχώς μεταβαλλόμενες περιβαλλοντικές συνθήκες. Οι οργανισμοί λοιπόν θα ήταν "ζόμπι", χωρίς κανένα κίνητρο για επιβίωση ή αναπαραγωγή. Με άλλα λόγια, χωρίς τη γέννηση της συνείδησης, η βιολογική εξέλιξη δε θα παρήγε ποτέ πολύπλοκους οργανισμούς.»¹ (υπογράμμιση δική μου).

Ο αναγνώστης κρίνει τις διάφορες απόψεις.

Εδώ θα ήθελα να παραθέσω αποσπάσματα, που υποστηρίζουν την άποψή μου, ότι η ζωή είναι ένα καθαρό φυσικό φαινόμενο, που υπακούει στους νόμους της φύσης (χημεία, φυσική, μαθηματικά και τυχειότητα):

Απόσπασμα 1:

«Με τον Λουί Παστέρ (1822-1895), ιδρυτή της μικροβιολογίας, φίλο και συνάδελφο του Claude Bernard, η χημεία κατέληξε να εισαχθεί στις επιστήμες της ζωής.»²

Απόσπασμα 2:

«Τα σύνορα μεταξύ των δύο φάσεων – της φάσης της καθαρά χημικής εξέλιξης και της φάσης της αυτοοργάνωσης των βιολογικών μακρομορίων, είναι πολύ υποθετικά και δεν είναι προσδιορισμένα χρονικά.»³

Απόσπασμα 3:

«Η προβιολογική φάση είναι χημική και μπορεί να περιγραφεί με τις αρχές της κβαντικής μηχανικής.»⁴

Απόσπασμα 4:

¹ Γιώργου Ζαρκαδάκη, όπ.π., Ιανουάριος 2002.

² Claude Kordon, όπ.π., σελ. 20.

³ Τόντορ Γ. Νικόλοβ, όπ.π., σελ. 52 (δική μου μετάφραση).

⁴ Τόντορ Γ. Νικόλοβ, όπ.π., σελ. 57 (δική μου μετάφραση).

«Ένας από τους πατέρες της κβαντικής μηχανικής, ο Erwin Schroedinger (1887-1961), συνεισέφερε στην προβολή αυτού του νέου κινήματος, με το περίφημο έργο του *What is Life* (Τι είναι ζωή;), που δημοσιεύθηκε το 1945.»¹

Απόσπασμα 5:

«Οι μηχανισμοί αναγνώρισης είναι ειδικοί για κάθε κυτταρικό τύπο και όχι για κάθε ανεξάρτητο νευρώνα, έτσι ώστε η σύνδεση των νευρώνων δεν προκαθορίζεται σε κάθε κύτταρο ξεχωριστά, αλλά ολικά, σε κάθε πληθυσμό. Έτσι παραμένει μέσα στο σύστημα ένα περιθώριο απροσδιοριστίας, ώστε ένας νευρίτης που ανήκει σε ένα δεδομένο πληθυσμό μπορεί θεωρητικά να συνδεθεί με οποιοδήποτε νευρώνα του πληθυσμού-στόχου.»²

Όλα τα παραπάνω, και ειδικά οι τελευταίες παραπομπές, ισχύουν και για τη νεκρή φύση. Τα στοιχειώδη σωματίδια, τα άτομα και τα μόρια, τα ουράνια σώματα, οι γαλαξίες ίσως να προέκυψαν με την ίδια διαδικασία της τυχαιότητας – τα ηλεκτρόνια επιβίωσαν, οι πλανήτες και τα αστέρια επιβίωσαν, οι γαλαξίες επιβίωσαν. Για τα «αποτυχημένα» είδη ύλης ίσως δε μάθουμε ποτέ τίποτα.

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ

Μέσω της φυσικής επιλογής επιβίωσαν τα όργανα, που (τυχαία) δημιούργησαν πολυοργανικές αποικίες (οργανισμοί), ήτοι τα όργανα, που κατάργησαν τον μεταξύ τους αγώνα για επιβίωση. Ακριβώς όπως τα κύτταρα. Μπορούμε να παραφράσουμε τη σχετική παράγραφο από το βιβλίο του Γιώργου Ζαρκαδάκη, *Το Μυστήριο του Νου*, ως εξής: «Και τότε, πριν από εκατομμύρια χρόνια, σημειώθηκε ένα μεγάλο εξελικτικό άλμα: σύμφωνα με την επικρατούσα θεωρία της "συμβίωσης", που διατυπώθηκε από τη Lynn Margulis, διαφορετικά όργανα για να επιβιώσουν αναγκάστηκαν να ενωθούν μεταξύ τους (κάποια έ-

¹ Claude Kordon, ό.π., σελ. 22-23.

² Claude Kordon, ό.π., σελ. 90.

γιναν ο εγκέφαλος και κάποια άλλα τα υπόλοιπα όργανα: πνεύμονες, κόκαλα, αίμα, καρδιά): έτσι δημιουργήθηκαν οι πρώτοι οργανισμοί.»

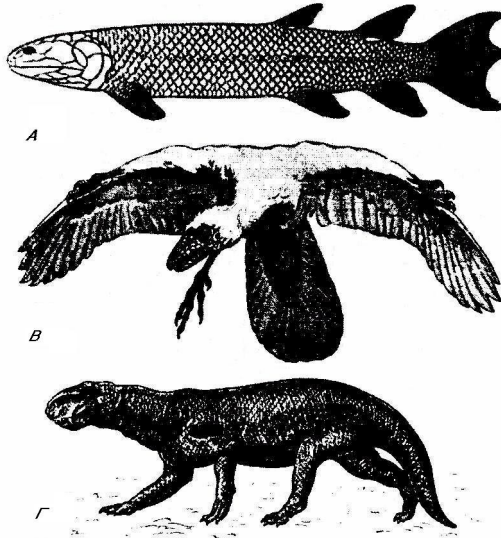
Γιατί όμως οι πολυοργανικές ενώσεις επικράτησαν; Στα όργανα, ο θάνατος των κυττάρων σημαίνει κατάργηση της αναπαραγωγής, στους οργανισμούς, όμως, ο θάνατος ενός οργάνου δεν σημαίνει θάνατο για τον οργανισμό, που εξακολουθεί να ζει. Γι' αυτό, όλα τα ζώα έχουν ίδια όργανα και είναι δυνατή η μεταμόσχευση οργάνων μεταξύ διαφορετικών ζώων και ανθρώπου και ζώων, αλλά και πολλά όργανα, αν και άχρηστα, υπάρχουν ακόμα στον οργανισμό του ζώου, που δεν τα χρειάζεται. «Τα όργανα ή τα μέρη σ' αυτή την περίεργη κατάσταση, που φέρουν τη σφραγίδα του άχρηστου, είναι εξαιρετικά κοινά, ή μάλλον γενικά, σ' όλη τη φύση.»¹

Λογικό είναι, οι πρώτες πολυοργανικές αποικίες να ήσαν από ανόμοια όργανα, όργανα που βοηθούσε το ένα το άλλο. Ήτοι, στη συνέχεια, καταργήθηκε ο αγώνας μεταξύ ανομοίων και πολλά όργανα με διαφορετική λειτουργία δημιούργησαν διάφορους οργανισμούς με διαφορετικές ιδιότητες.

Τα διάφορα όργανα του οργανισμού έχουν διαφορετική διάρκεια ζωής, όπως π.χ. οι αδένες. Η οστεοπόρωση δημιουργήθηκε με την αύξηση του ορίου ζωής, που ο υπεύθυνος αδένας δεν ακολούθησε. Ακριβώς όπως τα ανταλλακτικά ενός αυτοκινήτου το καθένα έχει δική του προέλευση, κατασκευή και, συνεπώς, διάρκεια ζωής. Αλλά και η απόρριψη ενός οργάνου από τον οργανισμό, ερμηνεύεται με την παραπάνω θεωρία. Το ξένο όργανο εκλαμβάνεται ως εισβολέας στον οργανισμό, όπως ακριβώς ο ξένος στρατός σε μια χώρα ή ο κομήτης σε ένα ηλιακό σύστημα.

Μπορούμε να πούμε, σε αντιστοιχία με τα κύτταρα, ότι τα όργανα ήσαν: «... ένα είδος γιγαντιαίου Mecano. Τα ίδια κομμάτια μπορούν να αποσυναρμολογηθούν και να συναρμολογηθούν με διαφορετικό τρόπο, ώστε να σχηματίσουν διαφορετικούς οργανισμούς. Στη βάση, όμως, είναι πάντα τα ίδια στοιχεία που χρησιμοποιούνται.»

¹ Κ. Δαρβίνος, όπ.π., σελ. 549.

«Παραδείγματα μεταβατικών ειδών:
 Α - Από τα ψάρια προς τα αμφίβια.
 Β - Από τα ερπετά προς τα πουλιά.
 Γ - Από τα ερπετά προς τα θηλαστικά.»¹

Θα ήθελα να παραθέσω και μία άλλη άποψη: «Μπορούμε μόνο να πούμε πως είναι έτσι, με βάση τη συνηθισμένη άποψη της ανεξάρτητης δημιουργίας κάθε όντος, ότι έχει ευχαριστήσει τον Δημιουργό να φτιάξει όλα τα ζώα και φυτά κάθε μεγάλης κλάσης με ένα ομοιόμορφο σχέδιο, αλλά αυτό δεν είναι επιστημονική εξήγηση.

Η εξήγηση είναι σε μεγάλο βαθμό απλή με βάση τη θεωρία της επιλογής μικρών διαδοχικών τροποποιήσεων – κάθε τροποποίηση είναι επικερδής κατά κάποιο τρόπο στην παραλλαγμένη μορφή, αλλά συχνά επηρεάζει άλλα μέρη του οργανισμού με την αλληλεξάρτηση.»²

Σαν παρένθεση, εδώ θα ήθελα να συγκρίνω την εξέλιξη της ζωής και την εξέλιξη της γλώσσας, όπως περιγράφεται στο βιβλίο του Steven Pinker *Το Γλωσσικό Ένστικτο*: «Κατά τον Τσόμσκι, αν ένας ε-

¹ Τόντορ Γ. Νικόλοβ, όπ.π., σελ. 112 (δική μου μετάφραση).

² Κ. Δαρβίνος, όπ.π., σελ. 531-532.

πιστήμονας από τον Άρη επισκεπτόταν τη Γη, θα κατέληγε σίγουρα στο συμπέρασμα ότι, πέρα από τα αμοιβαία ακατανόητα λεξιλόγια τους, οι γήινοι μιλούν μία και μόνο γλώσσα.»¹ Αντίστοιχα, όλοι οι γήινοι είναι απόγονοι ενός κυττάρου. Και συνεχίζει: «Η συνολική εντύπωση είναι ότι η καθολική γραμματική μοιάζει σαν ένα αρχετυπικό σωματικό σχέδιο που ανευρίσκεται σε τεράστια πλήθη ζώων μιας συνομοταξίας. Για παράδειγμα, σε όλα τα αμφίβια, τα ερπετά, τα πτηνά και τα θηλαστικά υπάρχει μια κοινή σωματική αρχιτεκτονική, με μία σπονδυλική στήλη διαιρεμένη σε τμήματα, τέσσερα αρθρωτά άκρα, μία ουρά, ένα κρανίο κ.ο.κ... Οι διαφορές ανάμεσα στις γλώσσες είναι παρόμοιες. Φαίνεται πως υπάρχει ένα κοινό σχέδιο συντακτικών, μορφολογικών και φωνολογικών κανόνων και αρχών, με ένα μικρό σύνολο διαφοροποιούμενων παραμέτρων σαν κατάλογος επιλογών.»²

Η Αρχή του Δαρβίνου εφαρμόζεται και στις αποικίες οργάνων (οργανισμούς). Οι αποικίες οργάνων πολεμούσαν μεταξύ τους για την εξασφάλιση πρώτων υλών, φωτός, νερού, οξυγόνου κ.ά. Μέσω της φυσικής επιλογής (ή του πολιτισμού) επιβίωσαν οι αποικίες οργάνων (οργανισμοί), που (τυχαία) δημιούργησαν μορφές και διατάξεις προσαρμοσμένες να ζήσουν στο περιβάλλον. Κατ' αυτό τον τρόπο σύνθεσης: «Οι οργανισμοί ακόμη και από την πιο μακρινή περίοδο της ιστορίας του κόσμου έχει διαπιστωθεί ότι μοιάζουν ο ένας με τον άλλο σε κατιούσες βαθμίδες, έτσι που μπορούν να ταξινομηθούν σε ομάδες και υποομάδες.»³ Το Mecano...

Οι συνδυασμοί οργάνων σε οργανισμούς θεωρητικά ήσαν άπειροι πριν τη δημιουργία του «γενετικού κωδικού». Ο «γενετικός κώδικας», εξασφαλίζοντας την ομοιότητα των απογόνων και προγόνων, ήτοι τη «διαιώνιση κάθε οργανισμού», περιόρισε τις δοκιμές στο ελάχιστο. Ακριβώς λόγω του «γενετικού κωδικού»: «... ξέρουμε με βεβαιότητα ότι σήμερα δεν μπορεί να δημιουργηθεί νέα ζωή και ούτε καν ένα βακτηρίδιο ή ένας ιός. ... Μπορούμε να πούμε, μάλιστα, ότι ο ελέφαντας –ή ο άνθρωπος– είναι στην πραγματικότητα μια αποικία μονοκύτταρων οργανισμών. Γιατί στο κάθε κύτταρο του κορμιού μας είναι απο-

¹ Steven Pinker, όπ.π., σελ. 261.

² Steven Pinker, όπ.π., σελ. 269.

³ Κ. Δαρβίνος, όπ.π., σελ. 507.

θηκευμένο το ίδιο γενετικό υλικό. ... Ένα από τα μεγαλύτερα αινίγματα της ζωής είναι το ότι τα ίδια κύτταρα των πολυκύτταρων οργανισμών είναι, παρ' όλα αυτά, ικανά να ειδικεύονται στις λειτουργίες τους. Το κάθε κύτταρο έχει μέσα του αποθηκευμένες όλες τις κληρονομικές ιδιότητες, αλλά δεν τις δραστηριοποιεί όλες. Μερικές απ' αυτές τις ιδιότητες –ή γονίδια– είναι «ενεργοποιημένες» και άλλες όχι. Ένα κύτταρο συκωτιού παράγει άλλου είδους πρωτεΐνες απ' ό,τι ένα νευρικό κύτταρο ή ένα κύτταρο του δέρματος. Και στα τρία αυτά κύτταρα, όμως, βρίσκουμε το ίδιο μόριο DNA, ολόκληρο, δηλαδή, το σχέδιο κατασκευής του οργανισμού μας.»¹ Η ύπαρξη του DNA και των γονιδίων ελάττωσε τη δυνατότητα δοκιμών. Είναι σίγουρο ότι το ποντίκι θα γεννήσει ποντίκι και το γρασίδι - γρασίδι. Άπειρες δοκιμές γίνονταν όταν δεν υπήρχαν το DNA και τα γονίδια και οι απόγονοι δε μοιάζανε καθόλου με τους προγόνους. Το ίδιο μπορούμε να πούμε και για τη νεκρή φύση, ήτοι: «... ξέρουμε με βεβαιότητα ότι σήμερα δεν μπορεί να δημιουργηθεί νέα ύλη και ούτε καν ένα ηλεκτρόνιο ή ένα νετρίνο». Μήπως υπάρχουν αντίστοιχα DNA και γονίδια στη νεκρή φύση; Όλα τα στοιχειώδη σωματίδια είναι ίδια, άρα υπάρχει σχέδιο, που κάπου είναι αποθηκευμένο!

Μπορούμε να συνοψίσουμε τα παραπάνω ως εξής:

- τα κύτταρα διαιωνίζονται βάσει του DNA,
- τα όργανα διαιωνίζονται βάσει των γονιδίων,
- οι οργανισμοί διαιωνίζονται βάσει του εγκεφάλου.

Για να στηριχθεί ακόμα περισσότερο το προαναφερθέν αποτέλεσμα, θα παραθέσω την επόμενη αναφορά:

«Πολλά τμήματα που ποικίλλουν ως προς τον αριθμό και τη δομή, συνήθως προέρχονται από ανάλογα τμήματα χωρίς ιδιαίτερη εξειδίκευση ως προς κάποια συγκεκριμένη λειτουργία, ώστε οι μεταβολές τους δεν ελέγχονται στενά από τη φυσική επιλογή. Πιθανό επακόλουθο της ίδιας αιτίας είναι το γεγονός ότι οι οργανισμοί που βρίσκονται χαμηλά στην κλίμακα παρουσιάζουν μεγαλύτερη ποικιλότητα από εκείνους που βρίσκονται στις ανώτερες βαθμίδες της και έχουν μεγάλη εξειδίκευση. Τα πρωτογενή όργανα, που δεν έχουν συγκεκριμένη λει-

---

¹ Γιοστέιν Γκάρντερ, όπ.π., σελ. 504.

τουργία, δε ρυθμίζονται από τη φυσική επιλογή και επομένως ποικίλλουν.»¹

Εκ πρώτης όψεως ο Κ. Δαρβίνος αναιρεί τη δική του θεωρία: «δεν ρυθμίζονται από την φυσική επιλογή». Θα πρότεινα την ακόλουθη εξήγηση: Η επιβίωση και η αναπαραγωγή ακολουθούν την αρχή της φυσικής επιλογής, ήτοι μόνο ο ικανός να επιβιώσει οργανισμός θα αναπαραγάγει. Όσο καιρό όμως η μνήμη (DNA, γονίδια, γενετικός κώδικας) είναι ανύπαρκτη ή αδύνατη (δηλαδή καθόλου ή λίγες πληροφορίες μεταδίδονται από τον πρόγονο στον απόγονο), τόσο ο απόγονος διαφέρει περισσότερο από τον πρόγονο, δηλαδή οι συνθήκες επιβίωσης δε μεταδίδονται εξ ολοκλήρου, αλλά μόνο κατά ένα ποσοστό. Γι' αυτό: «οι οργανισμοί που βρίσκονται χαμηλά στην κλίμακα (μικρή μνήμη - σημείωση δική μου) παρουσιάζουν μεγαλύτερη ποικιλότητα (έλαβαν λίγες πληροφορίες - σημείωση δική μου) από εκείνους που βρίσκονται στις ανώτερες βαθμίδες της (μεγάλη μνήμη - σημείωση δική μου) και έχουν μεγάλη εξειδίκευση (έλαβαν πολλές πληροφορίες - σημείωση δική μου)». Η αρχή της φυσικής επιλογής ισχύει από τη στιγμή της δημιουργίας του Σύμπαντος, ήτοι από τη Μεγάλη Έκρηξη ή από οποιοδήποτε άλλο τρόπο δημιουργίας του.

Ο ίδιος τρόπος σκέψης μπορεί να συνεχιστεί για τους ανθρώπους, την οικογένεια, το γένος, το χωριό, την πόλη, το κράτος, τη συνομοσπονδία κρατών κτλ. Επίσης και για τη νεκρή φύση: άτομα, μόρια, υλικά, πλανήτες, ηλιακά συστήματα, γαλαξίες. Ο Claude Bernard (1813-1878) έγραφε: «Η απλούστερη από τις μορφές με την οποία παρουσιάζεται η ζώσα ύλη είναι το κύτταρο. Το κύτταρο είναι ήδη ένας οργανισμός: αυτός ο οργανισμός μπορεί να είναι από μόνος του μια ανεξάρτητη οντότητα, μπορεί να είναι το ατομικό στοιχείο του οποίου η κοινωνία είναι το ζώο ή το φυτό».² Από το κύτταρο μέχρι το κράτος και από το ηλεκτρόνιο μέχρι το γαλαξία η εξέλιξη εξηγείται με μία θεωρία.

Στη συνέχεια παραθέτω αναφορές, που στηρίζουν, κατά τη γνώμη μου, τον παραπάνω ισχυρισμό:

¹ Κ. Δαρβίνος, ό.π., σελ. 197.

² Claude Kordon, ό.π., σελ. 20.

Αναφορά 1η

«Και όσο περισσότερο αναλύονται οι δομές, τόσο περισσότερο εξαφανίζονται οι διαφορές ανάμεσα στους οργανισμούς και επιβεβαιώνεται η ενότητα της ζωής. ... Όλα τα όντα που ζουν σ' αυτό τον πλανήτη, σε όποιο περιβάλλον και αν ζουν, όποιο και να είναι το μέγεθός τους ή ο τρόπος ζωής τους, είτε πρόκειται για το γυμνοσάλιαγκα, τον αστακό, τη μύγα ή την καμηλοπάρδαλη, αποδείχθηκε ότι όλα τους αποτελούνται από ίδια μόρια. ... Σήμερα βρισκόμαστε μπροστά στο ακόλουθο παράδοξο: οργανισμοί, που έχουν πολύ διαφορετικές μορφές μεταξύ τους, έχουν δομηθεί με τη βοήθεια των ίδιων γονιδίων. Η ποικιλία των μορφών οφείλεται σε μικρές αλλαγές στα ρυθμιστικά συστήματα που διέπουν την εκδήλωση αυτών των γονιδίων.»¹

Η ίδια παράγραφος μπορεί να αναφερθεί στη νεκρή φύση ως εξής:

«Και όσο περισσότερο αναλύονται οι δομές, τόσο περισσότερο εξαφανίζονται οι διαφορές ανάμεσα στα υλικά και επιβεβαιώνεται η ενότητα της ζωής. ... Όλα τα υλικά που υπάρχουν σ' αυτό τον πλανήτη, σε όποιο περιβάλλον και αν ζουν, όποιο και να είναι το μέγεθός τους ή ο τρόπος ζωής τους, είτε πρόκειται για το υδρογόνο, το χρυσό, το νερό ή την πέτρα, αποδείχθηκε ότι όλα τους αποτελούνται από ίδια άτομα. ... Σήμερα βρισκόμαστε μπροστά στο ακόλουθο παράδοξο: υλικά, που έχουν πολύ διαφορετικές μορφές μεταξύ τους, έχουν δομηθεί με τη βοήθεια των ίδιων σωματιδίων. Η ποικιλία των μορφών οφείλεται σε μικρές αλλαγές στα ρυθμιστικά συστήματα που διέπουν την εκδήλωση αυτών των σωματιδίων.» Η λέξη «ζωή» σκόπιμα παρέμεινε, για να δηλώσει την έννοια της αρνητικής εντροπίας.

Αναφορά 2η

«Ατενίζοντας προς την αρχή της ζωής, όταν όλα τα έμβια όντα, όπως μπορούμε να πιστέψουμε, παρουσίαζαν την πιο απλή κατασκευή, οι ειδικοί αναρωτήθηκαν πώς ήταν δυνατό να γίνουν τα πρώτα βήματα προς την πρόοδο ή τη διαφοροποίηση. Ο κ. Herbert Spencer θα α-

¹ Φρανσουά Ζακόμπ, όπ.π., σελ. 21-22.

παντούσε πιθανόν πως, μόλις ένας απλός μονοκύτταρος οργανισμός δημιουργήθηκε, με την ανάπτυξη ή με τη διαίρεση ή μετατράπηκε σε πολυκύτταρο ή προσκολλήθηκε σ' οποιαδήποτε υποστηρικτική επιφάνεια, θα μπήκε σ' ενέργεια ο νόμος πως "οι ομόλογες ενότητες οποιασδήποτε τάξης διαφοροποιούνται κατ' αναλογία με τη διαφορά που παρουσιάζουν οι εξωτερικές δυνάμεις από τις οποίες επηρεάζονται". Αλλά, καθώς δεν έχουμε γεγονότα να μας καθοδηγήσουν, οι ειδικασίες μας σχετικά μ' αυτό το θέμα είναι σχεδόν ανώφελες. Πάντως είναι λάθος να υποθέσουμε πως δε θα υπήρχε αγώνας για την ύπαρξη και συνεπώς ούτε και φυσική επιλογή ώσπου να παραχθούν πολλές μορφές. Οι μεταβολές και σ' ένα μονάχα είδος που κατοικεί σ' έναν απομονωμένο σταθμό, μπορεί να είναι ευνοϊκές και έτσι να μεταβληθεί όλη η μάζα των ατόμων ή να σχηματιστούν δύο ευδιάκριτες μορφές. Αλλά, όπως παρατήρησα προς το τέλος της Εισαγωγής, κανείς δεν πρέπει να νιώσει έκπληξη επειδή παραμένουν τόσα ανεξήγητα σημεία στην καταγωγή των ειδών, αν λάβουμε υπόψη τη βαθιά άγνοια στην οποία βρισκόμαστε όσον αφορά στις αμοιβαίες σχέσεις των κατοίκων της γης σήμερα και πολύ περισσότερο κατά τις περασμένες εποχές.»¹ (υπογράμμιση δική μου).

Αναφορά 3η

«Πιστεύω ότι τα ζώα κατάγονται από το πολύ τέσσερις ή πέντε μόνο προγόνους και τα φυτά από έναν ίσο ή μικρότερο αριθμό. Η αναλογία θα με οδηγούσε ένα βήμα πιο πέρα, δηλαδή στην πεποίθηση ότι όλα τα ζώα και τα φυτά κατάγονται από ένα και το αυτό πρωτότυπο.»²

Αναφορά 4η

«Όλα τα ζωντανά όντα αποτελούνται, επομένως, από τα ίδια μόρια που οργανώνονται με διαφορετικούς τρόπους.»³

Αναφορά 5η

¹ Κ. Δαρβίνος, ό.π., σελ. 154.

² Κ. Δαρβίνος, ό.π., σελ. 587.

³ Φρανσουά Ζακόμπ, ό.π., σελ. 23.

«Όλα όσα μαθαίνουμε από τους πολυποίκιλους οργανισμούς που ζουν στη Γη μάς δείχνουν ότι, πιθανότατα, κατάγονται όλοι από έναν και μοναδικό πρόγονο. Φαίνεται, επομένως, ότι η ζωή εμφανίστηκε μία και μοναδική φορά στη Γη, ότι προέκυψε από μια σειρά γεγονότων το καθένα από τα οποία είναι εξαιρετικά απίθανο και ότι, αν κάποια από αυτά τα γεγονότα δεν είχαν συμβεί, η ζωή όπως τη γνωρίζουμε δε θα υπήρχε.»¹

Αναφορά 6η

«Όταν βλέπουμε ένα οποιοδήποτε μέρος ή όργανο να αναπτύσσεται κατά ένα σημαντικό βαθμό ή τρόπο σ' ένα είδος, το άμεσο συμπέρασμα είναι ότι αυτό είναι μεγάλης σπουδαιότητας για το συγκεκριμένο είδος. Ωστόσο αυτό το μέρος ή όργανο σε τέτοιες περιπτώσεις έχει την τάση να ποικίλλει. Γιατί να συμβαίνει κάτι τέτοιο; Με βάση την άποψη ότι κάθε είδος έχει δημιουργηθεί ανεξάρτητα, με όλα του τα μέρη, όπως εμφανίζονται τώρα, δεν μπορώ να δώσω καμία εξήγηση. Αλλά από την άποψη ότι ομάδες ειδών έχουν προέλθει από κάποια άλλα είδη και έχουν τροποποιηθεί από τη φυσική επιλογή, νομίζω ότι μπορούμε να δώσουμε μια εξήγηση.»²

Αναφορά 7η

«Καθώς η φυσική επιλογή δρα διά μέσου της ζωής και του θανάτου, με τη ζωή και το θάνατο, με την επιβίωση των καλύτερα προσαρμοσμένων ατόμων, δοκίμασα μερικές φορές μεγάλη δυσκολία στο να κατανοήσω την προέλευση ή το σχηματισμό μικρής σημασίας οργάνων, μια δυσκολία τόσο μεγάλη αν και διαφορετικής φύσεως όπως και στην περίπτωση των πιο τέλειων και πολύπλοκων οργάνων.»³

Από το κύτταρο μέχρι το κράτος και από το ηλεκτρόνιο μέχρι το γαλαξία, η εξέλιξη (*αρνητική εντροπία*) εξηγείται με μία θεωρία...

¹ Φρανσουά Ζακόμπ, όπ.π., σελ. 47.

² Κ. Δαρβίνος, όπ.π., σελ. 182.

³ Κ. Δαρβίνος, όπ.π., σελ. 231.

Την εποχή που έγραφα την τρέχουσα παράγραφο, διάβασα τη συνέντευξη του κ. François Jacob στην εφημερίδα *To Βήμα*. Επειδή αναφερόταν ακριβώς στο θέμα, την παραθέτω ολόκληρη, για να τη διαβάσει και ο αναγνώστης:

«François Jacob: Οι εκπλήξεις του "μοριακού μαστορέματος»

Ο François Jacob, ομότιμος καθηγητής στο Κολέγιο της Γαλλίας και στο Ινστιτούτο Παστέρ, την ημέρα της Πρωτοχρονιάς έδωσε την εναρκτήρια διάλεξη στο "Πανεπιστήμιο όλων των γνώσεων", που έχει οργανωθεί ως ειδική Αποστολή 2000, με θέμα "Τι είναι η ζωή".

Η εφημερίδα *Le Monde* δημοσίευσε εκτεταμένο απόσπασμα αυτής της ομιλίας το οποίο απέδωσε στα ελληνικά –και παρουσιάζει σήμερα *To Βήμα*– ο κ. Βαγγέλης Μπρίκας, ερευνητής βιοχημείας, συγγραφέας του βιβλίου *Η αποφασιστική καμπή στη μοριακή βιολογία*.

Η μοριακή βιολογία μάς επιτρέπει να διευκρινίσουμε πολλά προβλήματα που σχετίζονται με την εξέλιξη. Σε αυτή την ομιλία μου θα αναφερθώ μόνο σε δύο. Το πρώτο είναι το ερώτημα αν –και με ποιο τρόπο– είναι διαφορετικά τα μόρια στους διάφορους οργανισμούς. Επί αρκετό χρονικό διάστημα θεωρούσαμε ότι ήταν ολότελα διαφορετικά. Και ακόμη, ότι αυτό που δίνει στους οργανισμούς τις ιδιότητές τους και τις ιδιομορφίες τους είναι η διαφορετική φύση των μορίων τους. Με άλλα λόγια, ότι οι κατσίκες είχαν μόρια κατσίκας και τα σαλιγκάρια μόρια σαλιγκαριού και ότι οι ιδιομορφίες που χαρακτηρίζουν τις κατσίκες οφείλονται στα μόρια της κατσίκας.

Βαθμιαία, με τη βελτίωση στα μέσα και στις μεθόδους ανάλυσης των πρωτεϊνών και των γονιδίων, μελετώντας περισσότερους οργανισμούς, διαπιστώσαμε ότι ορισμένα μόρια, όπως η αιμοσφαιρίνη των ερυθρών αιμοσφαιρίων, είναι τα ίδια ή σχεδόν τα ίδια σε ολότελα διαφορετικούς οργανισμούς. Προοδευτικά μάς έγινε φανερό ότι όλα τα ζώα, όλα τα έμβια, συγγενεύουν σε τέτοιο βαθμό, που δεν τον υποπευόμασταν προηγουμένως.

Τα γονίδια και οι πρωτεΐνες δεν είναι μοναδικά το καθένα τους, δεν αποτελούν ιδιαίτερες ιδιοσυγκρασίες, χαρακτηριστικές σε κάθε είδος εμβίου. Βρήκαμε μοριακές δομές εντελώς παραπλήσιες από το ένα

στο άλλο είδος. Επιπλέον, στο ίδιο είδος βρήκαμε συχνά εξαιρετικά συγγενείς δομές, που επιτελούν πολύ διαφορετικές λειτουργίες.

Παρά τις προφανείς μορφολογικές διαφορές, το ποντίκι, η μύγα και ο άνθρωπος μοιράζονται πολλές ομοιότητες σε επίπεδο πρωτεϊνών και γονιδίων. Η διαπίστωση αυτή, η οποία αποτέλεσε μεγάλη έκπληξη για τους επιστήμονες, συνιστά τη βάση του μηχανισμού του μοριακού μαστορέματος, σημαντικού συστατικού της εξελικτικής πορείας που οδήγησε στη δημιουργία των ειδών.

Η παραγωγή των γονιδίων

Εφόσον κάθε γονίδιο, κάθε πρωτεΐνη, τα θεωρούσαμε μοναδικά αντικείμενα, ως προϊόντα μιας μοναδικής αλληλουχίας συστατικών μονάδων

–νουκλεοτιδίων ή αμινοξέων–, το καθένα από αυτά τα γονίδια ή πρωτεΐνες δεν ήταν δυνατό να σχηματιστεί παρά μόνο με μια νέα δημιουργία, που προφανώς ήταν πάρα πολύ απίθανη.

Υπάρχει όμως σημαντικός αριθμός από οικογένειες πρωτεϊνών με παρόμοια δομή, οι οποίες σχηματίζουν πρωτεΐνες με δομή μωσαϊκού, που τις συγκροτούν μοτίβα παρόντα σε πολλές πρωτεΐνες, ενώ διαπιστώθηκε, στη διάρκεια της εξέλιξης, ότι οι πρωτεΐνες διατηρούν τα ειδικά μοτίβα της δομής τους και ενεργά "τοπία" τους, παρ' όλη την τεράστια μορφολογική διαφοροποίηση. Όλα αυτά δείχνουν ότι η εξέλιξη διαδραματίστηκε με διαφορετικό τρόπο από αυτόν που θεωρούσαμε ως σήμερα.

*Η βιολογική εξέλιξη πραγματοποιείται ακολουθώντας μια διαδικασί-
α πολύ διαφορετική από αυτή, που παραδεχόμασταν ως τώρα.*

Πραγματικά, η βιοχημική εξέλιξη φαίνεται ότι έχει εκτελεστεί σύμφωνα με δύο αρχές που αφορούν η μία στη δημιουργία νέων μορίων και η άλλη στην επιλογή τους.

Η δημιουργική πλευρά της βιοχημικής εξέλιξης δεν ξεκινά από το μηδέν. Πραγματοποιείται με την κατασκευή του νέου με αφετηρία το παλιό. Τον τρόπο αυτόν τον ονόμασα "μοριακό μαστόρεμα". (Τολμώ

να χρησιμοποιήσω τα λόγια του Κ.Δαρβίνου: "Είναι τόσο εύκολο να κρύψουμε την άγνοιά μας κάτω από εκφράσεις, όπως το "σχέδιο της δημιουργίας", "ενότητα του σχεδίου", κ.λπ., και να νομίσουμε ότι δίνουμε μια εξήγηση, όταν απλώς μόνο επανεκθέτουμε το γεγονός.¹ - σημείωση δική μου). Τα πρώτα γονίδια θα σχηματίστηκαν με αφετηρία βραχείες αλληλουχίες νουκλεοτιδίων, τριάντα ή σαράντα. Οι αλληλουχίες αυτές μεγάλωσαν κατόπιν, είτε με ένα είδος μάτισμα με τσοντάρισμα της μιας αλληλουχίας με την άλλη είτε αναδιπλασιαζόμενες μία ή περισσότερες φορές.

Πραγματικά, έχουν βρεθεί σε πολλά γονίδια τα ίχνη ενός, δύο ή τριών διαδοχικών αναδιπλασιασμών, τους οποίους ακολουθούν σημαντικές λίγο-πολύ διαφοροποιήσεις. Ο διπλασιασμός είτε τμήματος του DNA είτε ολόκληρου γονιδίου παρουσιάζεται ως ένας από τους συνήθεις τρόπους μοριακού μαστορέματος.

Διάφορες οικογένειες γονιδίων, όπως αυτές που αφορούν στις αιμοσφαιρίνες, στους ρυθμιστικούς παράγοντες ή στα γονίδια της οικογένειας των ανοσοσφαιρινών, που εκπληρούν συγγενικές λειτουργίες αναγνώρισης αντιγόνων, προσκόλλησης κυττάρων ή που παίζουν ρόλο οδηγού νευραξόνων, όλα αυτά τα βιολογικά εργαλεία έχουν διαμορφωθεί με διαδοχικούς αναδιπλασιασμούς.

Δεύτερος τρόπος παραγωγής γονιδίων είναι ο ανασυνδυασμός τμημάτων που προϋπάρχουν και ο σχηματισμός γονιδίων μωσαϊκής δομής. Εδώ επεμβαίνει επίσης η λειτουργία της επιλογής. Μια σημαντική έκπληξη ήταν η διαπίστωση της σχεδόν απαραβίαστης εμμονής των μοτίβων αναγνώρισης κατά τη διάρκεια της μακροχρόνιας εξέλιξης. Η σταθερότητα αυτή, παρ' όλη την τεράστια ποικιλότητα των ειδών, εξηγείται με τους ισχυρούς περιορισμούς που αφορούν σ' αυτά τα "τοπία αναγνώρισης" βάσει όλων των μοριακών αλληλεπιδράσεων, δηλαδή ολόκληρης της δραστηριότητας του κυττάρου. Η ειδίκευση των μοριακών αλληλεπιδράσεων είναι αναγκαίο να έχει διατηρηθεί. Από το γεγονός αυτό προκύπτει μια αδράνεια στις δομές που παίζουν ρόλο κατά τη διάρκεια της εξέλιξης. Η αδράνεια αυτή αφορά σ' ένα τμήμα γονιδίου, τμήμα που κωδικεύει, ή εξόνιο, τμήμα που προσδιορίζει το "τοπίο αναγνώρισης". Δεν αφορά όμως στα τμήματα του γονιδίου που δεν κωδικεύουν ή ιντρόνια. Ούτε και τα γειτονικά τμήματα,

¹ Κ. Δαρβίνος, όπ.π., σελ. 584.

δηλαδή τη φύση των τμημάτων που συνέχονται με το προσκείμενο εξόνιο. Είναι λοιπόν δυνατόν τα ιντρόνια και τα γειτονικά τμήματα του DNA να ποικίλλουν με σχετική ελευθερία. Με αυτό τον τρόπο δημιουργείται η δεύτερη δυνατότητα μοριακού μαστορέματος: ένα ξαναταίριασμα τμημάτων του DNA και εξονίων ώστε να σχηματιστούν πρωτεΐνες μωσαϊκής δομής. Για μια ακόμη φορά πρόκειται για "συνδυαστική" στοιχείων περιορισμένου πλήθους που παράγει μια τεράστια ποικιλία δομών, με αποτέλεσμα το σχηματισμό των κυριότερων συστατικών του κυττάρου.

Η βιοχημική εξέλιξη δε βασίζεται παρά σε δευτερεύοντα βαθμό στις μεταλλάξεις, αντίθετα απ' ό,τι πιστεύαμε επί μεγάλο χρονικό διάστημα. Πριν από κάθε άλλο, προκύπτει από τον αναδιπλασιασμό τμημάτων του DNA και από το ξαναταίριασμά τους. Σε αυτή την εξέλιξη υπάρχουν πραγματικά αμετάβλητα σημεία, ένα είδος μικρά νησιά που αποτελούν τα "τοπία" ειδικής αναγνώρισης. Γύρω από τα τμήματα του DNA που κωδικεύουν αυτά τα "τοπία" ανταλλάσσονται κάπως ελεύθερα με άλλα τμήματα του DNA, σαν ένα είδος μπαλέτου. Σε αυτές τις συνθήκες, οι βασικές δομές, τα "τοπία" αναγνώρισης, παρουσιάζονται σε όλους τους οργανισμούς, μέσα σε πλαίσια που μπορεί να διαφέρουν κάθε φορά.

Πρέπει να δεχθούμε ότι όλα τα ζώα, που υπάρχουν σήμερα πάνω στη γη, καταγονται από έναν οργανισμό, ο οποίος έζησε πριν από 600 εκατομμύρια χρόνια και περιείχε ολόκληρη τη συστοιχία αυτών των γονιδίων.

("Εγώ θεωρώ ότι όλα τα είδη ενός γένους προέρχονται από έναν κοινό πρόγονο, πώς προέρχονται και τα δύο φύλα ενός είδους. Συνεπώς, οποιοδήποτε μέρος μιας δομής ενός κοινού προγόνου ή ενός πρώιμου απογόνου του γίνει μεταβλητό, η ποικιλότητα αυτού του μέρους, είναι πολύ πιθανό, ότι θα εκλαμβανόταν ως πλεονέκτημα από τη φυσική και φυλετική επιλογή, προκειμένου να προσαρμόσει τα διάφορα είδη στις διαφορετικές θέσεις, και, κατά τον ίδιο τρόπο, τα δύο φύλα του ίδιου είδους το ένα στο άλλο, ή να προσαρμόσει τ' αρσενικά στην πάλη

με τ' άλλα αρσενικά για την κατάκτηση των θηλυκών".¹ - σημείωση δική μου.)

Ένα αρμονικό σύνολο

Το σύνολο του έμβιου κόσμου, από την άποψη αυτή, μοιάζει με ένα είδος τεράστιου Meccano. Τα ίδια συστατικά είναι δυνατό να αποσυναρμολογηθούν και να συναρμολογηθούν και πάλι με διαφορετικό τρόπο ώστε να κατασκευαστούν σύνολα με διαφορετικές μορφές. Αλλά, βασικά, χρησιμοποιούνται πάντα τα ίδια στοιχεία. Η δομή των γονιδίων και των πρωτεϊνών με μορφή μωσαϊκού προσδίδει σε αυτά τα βιομόρια τη δυνατότητα πολλαπλών αλληλεπιδράσεων. Ο σχηματισμός πρωτεϊνικών συμπλεγμάτων, που μερικές φορές είναι πολύ ογκώδη, αυξάνει ακόμη περισσότερο αυτές τις δυνατότητες. Με τον τρόπο αυτό, για να πραγματοποιηθούν ορισμένες λειτουργικές δραστηριότητες που απαιτούν πολλαπλές αναδράσεις, μπαίνουν σε δράση ειδικά σύνολα δομών. Τέτοια είναι ιδιαίτερα η περίπτωση λειτουργικών επεμβάσεων στη διάρκεια της κυτταρικής διαίρεσης ή στην αλληλεπίδραση κυττάρου με άλλο κύτταρο ή σε ορισμένα στάδια της μορφογένεσης.

Ο έμβιος κόσμος περιλαμβάνει βακτήρια και φάλαινες, ιούς και ελέφαντες, οργανισμούς που ζουν σε πολικές περιοχές σε -20 βαθμούς Κελσίου. Όλοι όμως οι οργανισμοί αυτοί παρουσιάζουν μια εντυπωσιακή ενότητα δομής και λειτουργίας. Αυτό που χαρακτηρίζει μια πεταλούδα σε σχέση με ένα λιοντάρι ή μια όρνιθα σε σχέση με μια μύγα δεν είναι τόσο οι διαφορές στα χημικά συστατικά τους όσο η οργάνωση αυτών των συστατικών.

Ανάμεσα σε γειτονικές ομάδες έμβιων, για παράδειγμα στα σπονδυλωτά, η χημεία είναι η ίδια. Αυτό που κάνει ένα σπονδυλωτό να διαφέρει από ένα άλλο είναι περισσότερο η αλλαγή στο χρονικό διάστημα της έκφρασης και στην ποσότητα των προϊόντων, που προκύπτουν από τη δράση των γονιδίων στη διάρκεια της εμβρυϊκής ανάπτυξης παρά οι μικρές διαφορές που παρατηρούμε στη χημική δομή αυτών των προϊόντων.

¹ Κ. Δαρβίνος, όπ.π., σελ. 187.

Ο άνθρωπος και η ... μύγα

Στη φύση, η πολυπλοκότητα συχνά γεννιέται από τη συνδυαστική (ή τις δοκιμές - σημείωση δική μου): η συνδυαστική των στοιχειωδών σωματιδίων δημιουργεί τα άτομα, η συνδυαστική των ατόμων κατασκευάζει τα μόρια, η συνδυαστική των κυττάρων καταλήγει στους οργανισμούς. Η ίδια διαδικασία βρίσκεται στη βάση στο σχηματισμό των γονιδίων και των πρωτεϊνών: συνδυαστική τμημάτων, όπου το καθένα έχει μια ειδική λειτουργία και ξανασυνταιριάζονται ατελείωτα ώστε να μπορούν να παίξουν ποικίλους ρόλους. Ένα μικρό πλήθος τμημάτων του DNA με αυτό τον τρόπο επαρκεί για το σχηματισμό ενός τεράστιου πλήθους γονιδίων.

Αποτέλεσε έκπληξη η ανακάλυψη ως ποιο βαθμό διατηρήθηκαν διάφορα μόρια στη διάρκεια της εξέλιξης. Όχι μόνο πρωτεΐνες με δομή αιμοσφαιρίνης στα ερυθρά αιμοσφαίρια, οι «ακτίνες» και οι μυοσΐνες στους μυς ή οι κερατίνες στα μαλλιά και στα νύχια ή τα κυτοχρώματα που επεμβαίνουν στην κυτταρική αναπνοή, αλλά, επίσης, οι ρυθμιστικές πρωτεΐνες, που κατευθύνουν την ανάπτυξη της μορφής του ζώου. Δύο παραδείγματα αρκούν για να δείξουν αυτή την καταπληκτική διατήρηση των μορίων, που παρέμειναν αναλλοίωτα. Στη μύγα, που έχει ένα μακρινό γενετικό παρελθόν, αποδείχθηκε ότι υπάρχουν γονίδια, που εξασφαλίζουν ήδη στο στάδιο του αβγού την τοποθέτηση των αξόνων στο μελλοντικό έμβρυο και κατόπιν τις θέσεις, όπου καταμερίζεται το σώμα του εμβρύου σε ζώνες και αργότερα τις θέσεις που καθορίζουν τον προορισμό και τη μορφή στην καθεμία από αυτές τις ζώνες.

Προκάλεσε γενική κατάπληξη το γεγονός ότι αυτά τα ίδια γονίδια βρέθηκαν επίσης σε όλα τα ζώα που εξετάστηκαν, στο ένα ύστερα από το άλλο: στο βάτραχο, στο σκουλήκι, στον ποντικό και στον άνθρωπο! Ποιος θα το έλεγε πριν από 15 μόνο χρόνια ότι τα γονίδια που καθορίζουν το πλάνο ενός ανθρώπινου όντος είναι τα ίδια με αυτά που λειτουργούν στη μύγα ή στο σκουλήκι;

Πρέπει να δεχθούμε ότι όλα τα ζώα που υπάρχουν σήμερα πάνω στη γη κατάγονται από έναν οργανισμό που έζησε πριν από 600 εκατομμύρια χρόνια και περιείχε ολόκληρη τη συστοιχία αυτών των γονι-

δίων.¹ Ένα άλλο παράδειγμα, όχι λιγότερο εκπληκτικό: τα μάτια. Στα ζώα βρίσκουμε μια σειρά ματιών που έχουν δομηθεί με βάση πολύ διαφορετικές αρχές. Συγκεκριμένα, τα μάτια με πολυεδρική δομή στα έντομα και τα μάτια με κρυσταλλοειδή φακό στα κεφαλόποδα (χταπόδια, σουπιές, καλαμάρια) και στα σπονδυλωτά. Παρότι είναι διαφορετικοί αυτοί οι δύο τύποι ματιών, στη δομή τους χρησιμοποιούν τα ίδια γονίδια, μαστορεμένα με διαφορετικό τρόπο, για την κατασκευή οργάνων, που εκπληρούν την ίδια λειτουργία, που έχουν όμως πολύ διαφορετική αρχιτεκτονική.

("Πώς ένα νεύρο γίνεται ευαίσθητο στο φως, δύσκολα θα μπορούσε να μας ενδιαφέρει περισσότερο από το πώς η ζωή η ίδια έχει προέλθει."² - σημείωση δική μου.)

Στη διάρκεια αυτού του μισού αιώνα που πέρασε, ανέκυψε μια καινούρια θεώρηση του έμβριου κόσμου.»³

---

¹ Έναν ή άπειρους οργανισμούς, όπως αναφέρθηκε στο παρόν βιβλίο - σημείωση δική μου.

² Κ. Δαρβίνος, *όπ.π.*, σελ. 215.

³ Εφημερίδα *Το Βήμα*, Αθήνα, 30.1.2000

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ

«Πάνω απ' όλα πρέπει να τονίσουμε ότι δεν υπάρχει τίποτε το προσβλητικό στο να εξετάζεις τους ανθρώπους σαν ζώα.»¹

Γιατί, μα την αλήθεια, μας ενδιαφέρει τόσο η καταγωγή του ανθρώπου, και γιατί αυτή η καταγωγή θα έπρεπε να έχει διαφορετική εξήγηση από την καταγωγή των άλλων ζώωντων οργανισμών;

Εάν ξεπεράσουμε τον στείρο εγωισμό, ότι δηλαδή ο άνθρωπος είναι «το κάτι άλλο, προικισμένος με διάφορα προτερήματα», οι μόνες διαφορές από τα άλλα ζώα, που προσωπικά εντοπίζω, είναι:

- ο άνθρωπος τρώει τα πάντα,
- ο άνθρωπος ζει παντού,
- ο άνθρωπος αναπαράγει πάντα.

Επίσης, βασική διαφορά είναι η ύπαρξη ενός είδους ανθρώπου, που ζει από τους Πόλους μέχρι τον Ισημερινό. Ή έστω τέσσερα είδη: ο άσπρος, ο μαύρος, ο κίτρινος και ο κόκκινος άνθρωπος. Όλα τα άλλα ζώα απαντούν σε εκατοντάδες είδη, το καθένα προσαρμοσμένο στο στενά φυσικό περιβάλλον. Υπάρχουν 192 είδη πιθήκων, περίπου 400 είδη δελφινιών κτλ. Για κάθε ζώο ισχύει η προαναφερθείσα περίπτωση του σπίνου: «Ο γκριζος σπίνος ... Ο μικρόσωμος, καλλίφωνος σπίνος ...»². Και όμως: «Σύμφωνοι. Αλλά υπάρχει ένα μόνο είδος ανθρώπου.»³ Γιατί;

(Θα επιθυμούσα εδώ να υπενθυμίσω στον αναγνώστη τη «σοφιστία»: από τον έναν άνθρωπο δημιουργήθηκαν 192 είδη πιθήκων!)

Όπως προαναφέρθηκε, μέσω της φυσικής επιλογής επιβίωσαν τα όργανα, που (τυχαία) δημιούργησαν πολυοργανικές αποικίες (οργανισμοί), ήτοι τα όργανα, που κατάργησαν τον μεταξύ τους αγώνα για επιβίωση (πολιτισμός). Επιβίωσαν όσα έβαλαν τάξη (τάξη => ελάττω-

¹ Ντέσμοντ Μόρρις, *Ανθρωποπαράτηρηση - Η ανθρώπινη συμπεριφορά*, Εκδ. Αρσενίδη, Αθήνα, σελ. 8.

² Γιοστέιν Γκάαρντερ, *όπ.π.*, σελ. 489.

³ Γιοστέιν Γκάαρντερ, *όπ.π.*, σελ. 495.

ση εντροπίας => ζωή) ανάμεσα από τα όργανα. Τα εγκεφαλικά κύτταρα έγιναν κυρίαρχα και εξουσίασαν τα υπόλοιπα εντός του οργανισμού. Η δομή του ανθρώπου είναι η ίδια με τη δομή των φυλών, των κοινωνιών, των κρατών, αλλά και των επιχειρήσεων και εταιρειών. Ο εγκέφαλος (ο έξυπνος, η κυβέρνηση, το δυνατό κράτος, η διοίκηση) κυριαρχεί. Στον άνθρωπο, ο εγκέφαλος αναπτύχθηκε υπερβολικά, το μέγιστο δυνατό. «Στο δικό του μακρύ δρόμο η ζωή έχει δοκιμάσει διαφορετικές τάσεις εξέλιξης, αλλά μόνο μία απ' αυτές έφθασε στη δημιουργία όντος με υψηλή ανάπτυξη του εγκεφάλου. Ο εγκέφαλος είναι μία από τις μεγαλύτερες βιολογικές υπεροχές του ανθρώπου έναντι των άλλων ζώων. Σε σχέση με τις υπόλοιπες ανατομικές ιδιαιτερότητες, ο άνθρωπος λίγο διαφέρει από τα ζώα.»¹

Η εξέλιξη του ανθρώπου δε διαφέρει από την εξέλιξη των κυττάρων και των οργάνων. Εάν θεωρήσουμε ότι ο άνθρωπος είναι απλά «μία επιτυχημένη» δοκιμή, μπορούμε να παραφράσουμε το ανωτέρω απόσπασμα ως εξής:

– Κύτταρα:

«Το DNA είναι μία από τις μεγαλύτερες βιολογικές υπεροχές του επιτυχημένου κυττάρου έναντι των άλλων κυττάρων.»

– Όργανα:

«Τα γονίδια είναι μία από τις μεγαλύτερες βιολογικές υπεροχές του επιτυχημένου οργάνου έναντι των άλλων οργάνων.»

– Οργανισμοί:

«Ο εγκέφαλος είναι μία από τις μεγαλύτερες βιολογικές υπεροχές του επιτυχημένου οργανισμού έναντι των άλλων οργανισμών.»²

Επιπλέον, για τα κύτταρα, τα όργανα και τους οργανισμούς ισχύουν τα παρακάτω, όπως ήδη αναφέρθηκε:

¹ Τόντορ Γ. Νικόλοβ, όπ.π., σελ. 137 (δική μου μετάφραση).

² Ευάγγελος Καφετζόπουλος, όπ.π., σελ. 15: «Η δυνατότητα δημιουργίας πολιτισμού έχει βάσεις γενετικές (άλλα είδη ζώων δεν την έχουν), το είδος όμως του πολιτισμού δεν καθορίζεται από γενετικούς παράγοντες. Διά του πολιτισμού, η εξέλιξη μπορεί να προχωρήσει ταχύτερα στο ανθρώπινο είδος.» Ο Ευάγγελος Καφετζόπουλος όμως δεν ορίζει στο βιβλίο του την έννοια «πολιτισμός».

– Τα σημερινά κύτταρα είναι απόγονοι των ελαχίστων επιτυχημένων κυττάρων, που απέκτησαν DNA. Το DNA απλά εξασφάλισε την ομοιότητα προγόνων και απογόνων.

– Τα σημερινά όργανα είναι απόγονοι των ελαχίστων επιτυχημένων οργάνων, που απέκτησαν γονίδια. Τα γονίδια απλά εξασφάλισαν την ομοιότητα προγόνων και απογόνων.

– Οι σημερινοί οργανισμοί είναι απόγονοι των ελαχίστων επιτυχημένων οργανισμών, που απέκτησαν εγκέφαλο. Ο εγκέφαλος απλά εξασφάλισε την ομοιότητα προγόνων και απογόνων.

Και για όλα ισχύει η θεωρία της «συμβίωσης», που διατυπώθηκε από τη Lynn Margulis: διαφορετικά κύτταρα-όργανα-οργανισμοί, άνθρωποι-πόλεις-κράτη αλλά και ηλεκτρόνια-πρωτόνια, πλανήτες-ηλιακά συστήματα, για να επιβιώσουν αναγκάστηκαν να ενωθούν μεταξύ τους. Επιβίωσαν μόνο όσα τυχαία ενώθηκαν μεταξύ τους. Τα άλλα χάθηκαν.

Για τον άνθρωπο το μόνο, που μπορούμε να προσθέσουμε, είναι ότι: «Ο εγκέφαλος είναι μία από τις μεγαλύτερες βιολογικές υπεροχές του ανθρώπου έναντι των άλλων ζώων.»¹ Κατά τα υπόλοιπα, η εξέλιξη του ανθρώπου δεν διαφέρει, και δεν υπάρχει λόγος να διαφέρει, από τα άλλα ζώοντα (ή νεκρά) στοιχεία της φύσης. «Η θεωρία του Δαρβίνου υποστήριζε ακόμα ότι ο άνθρωπος ήταν το αποτέλεσμα μιας σειράς λίγο ως πολύ τυχαίων εξελικτικών παραλλαγών – κι ακόμα περισσότερο, το αποτέλεσμα ενός αξιοκαταφρόνητου "αγώνα για επιβίωση".»² Ήτοι η θεωρία του Δαρβίνου υποστηρίζει, ότι ο άνθρωπος δημιουργήθηκε με την ίδια διαδικασία, που δημιουργήθηκε κάθε ζωντανό πλάσμα στον κόσμο. Εγώ απλά θα προσθέσω: «και κάθε νεκρό».

Ο σημερινός άνθρωπος προέκυψε από ελάχιστους επιτυχημένους, που, λόγω του εγκεφάλου, διαιωνίσθηκαν. Όπως από τα λίγα κύτταρα, που ενώθηκαν, προέκυψαν τα σημερινά. Από το επόμενο απόσπασμα προκύπτει σαφώς ο ανωτέρω ισχυρισμός: «Για διάφορους τεχνικούς λόγους, το μιτοχονδριακό DNA μάς βοηθάει ιδιαίτερα να ανατρέξου-

¹ Τόντορ Γ. Νικόλοβ, όπ.π., σελ. 137 (δική μου μετάφραση).

² Γιοστέιν Γκάρντερ, όπ.π., σελ. 497.

με στη διαδοχή των γενεών, ώστε να έχουμε μια εικόνα από την πορεία της εξέλιξης. Και εφόσον το DNA κληρονομείται μέσα από τη μητρική γενεαλογική γραμμή, τελικά οδηγεί σε έναν και μοναδικό θηλυκό πρόγονο. Σύμφωνα με τις αναλύσεις, οι σύγχρονοι άνθρωποι μπορούν να ανιχνεύσουν τη γενετική τους καταγωγή καταλήγοντας σ' ένα θηλυκό άτομο που έζησε στην Αφρική ίσως πριν από 150.000 χρόνια. (Ωστόσο, πρέπει να έχουμε κατά νου ότι αυτό το μοναδικό θηλυκό ήταν μέλος ενός πληθυσμού ίσως 10.000 ατόμων· δεν ήταν μία και μόνη Εύα με τον Αδάμ της.)»¹ (υπογράμμιση δική μου). Ας θυμηθούμε τα κύτταρα και ας παραφράσουμε τη σχετική παράγραφο: «Από τους δισεκατομμύρια ανθρώπους, που υπήρχαν στην γη, ίσως να δημιούργησαν αποικία 10, 100 ή 1000. Ήτοι ένα πολύ μικρό ποσοστό ανθρώπων, οι οποίοι επέζησαν μέχρι σήμερα. Για τους υπόλοιπους ανθρώπους, που εξαφανίστηκαν, το πιο πιθανό είναι να μη μάθουμε ποτέ τίποτα.»

Μέχρι εδώ, με τη θεωρία της φυσικής επιλογής απαντήθηκε η ερώτηση πώς, με ποια διαδικασία, δημιουργήθηκε ο άνθρωπος. Απάντηση: ο άνθρωπος δημιουργήθηκε όπως όλα τα άλλα ζώα!

Η απάντηση, όμως, στις ερωτήσεις γιατί υπάρχει μόνο ένα είδους ανθρώπου και γιατί:

- ο άνθρωπος τρώει τα πάντα,
- ο άνθρωπος ζει παντού,
- ο άνθρωπος αναπαράγει πάντα,

δεν μπορεί να δοθεί από τη φυσική επιλογή. Η απάντηση δίδεται από τον πολιτισμό, όπως θα φανεί στη συνέχεια του βιβλίου.

Υπάρχουν και ερωτήσεις του είδους: «Γιατί, μα την αλήθεια, ο κυνηγός πίθηκος θα 'πρεπε να εξελιχθεί σε γυμνό πίθηκο;»² Η ερώτηση προδιαθέτει την απάντηση, ότι ο άνθρωπος προήρθε από τον πίθηκο! Όμως κανένας δεν έκανε τις ακόλουθες ερωτήσεις, που λογικά συνεπάγονται άμεσα από την προηγούμενη ερώτηση:

- Γιατί, μα την αλήθεια, το μουλάρι θα 'πρεπε να εξελιχθεί σε άλογο;

¹ Richard Leakey, όπ.π., σελ. 153.

² Ντέσμοντ Μόρρις, όπ.π., σελ. 59.

- Γιατί, μα την αλήθεια, η τίγρις θα 'πρεπε να εξελιχθεί σε λιοντάρι;
- Γιατί, μα την αλήθεια, η τουλίπα θα 'πρεπε να εξελιχθεί σε τριαντάφυλλο;
- Γιατί, μα την αλήθεια, η μαρίδα θα 'πρεπε να εξελιχθεί σε σαρδέλα;

Και προφανώς ο κατάλογος των ερωτήσεων δε θα είχε τελειωμό. Πουθενά, όμως, δεν έχω δει διατυπωμένη ούτε μία από τις παραπάνω ερωτήσεις. Προφανώς, γιατί δεν υπάρχει απάντηση! Η ίδια η αρχική ερώτηση ξεχωρίζει τον άνθρωπο από τα άλλα ζώα, που ήδη είναι λάθος. Επειδή δεν μπορεί να δοθεί σωστή απάντηση σε λάθος ερώτηση, γι' αυτό αυτές οι ερωτήσεις θα μένουν πάντα μετέωρες και χωρίς (σωστές) απαντήσεις.

Σχετικές αναφορές:

Αναφορά 1η

«Ακριβώς. Οι λέξεις κλειδιά για τη φιλοσοφία και την επιστήμη στα μέσα του περασμένου αιώνα ήταν "φύση", "περιβάλλον", "ιστορία", "εξέλιξη" και "ανάπτυξη". Ο Μαρξ είχε υποστηρίξει ότι η ανθρωπινή συνείδηση ήταν ένα προϊόν της υλικής βάσης της κοινωνίας. Ο Δαρβίνος απέδειξε ότι ο άνθρωπος είναι το αποτέλεσμα μιας μακράς βιολογικής εξέλιξης. Κι ο Φρόιντ, μελετώντας το υποσυνείδητο, αποκάλυψε ότι οι ενέργειες του ανθρώπου οφείλονται συχνά σε ορισμένα "ζώδια" ένστικτα ή ορμέμφυτα, που είναι βαθιά ριζωμένα μέσα στη φύση του.»¹

Αναφορά 2η

«Ο ανθρωπολόγος του πανεπιστημίου του Καίμπριτζ Robert Foley έχει υπολογίσει ότι, εάν η εξελικτική ιστορία των διπόδων ανθρωποειδών πιθήκων ακολούθησε το συνηθισμένο πρότυπο της ακτινωτής προσαρμογής, πρέπει να έχουν υπάρξει τουλάχιστον δεκαέξι είδη κατά το διάστημα από την εμφάνιση της ομάδας, πριν από επτά εκατομ-

¹ Γιοστέιν Γκάρντερ, όπ.π., σελ. 482-483.

μύρια χρόνια, μέχρι σήμερα. Το σχήμα του φυλογενετικού δέντρου αρχίζει με έναν μόνο κορμό (το ιδρυτικό είδος), εξαπλώνεται καθώς εξελίσσονται νέοι κλάδοι κατά την πάροδο του χρόνου, και κατόπιν "απογυμνώνεται", καθώς τα είδη εξαφανίζονται αφήνοντας ένα μόνο κλάδο που επιβιώνει, τον *Homo sapiens*. ... Το ερώτημα είναι: Τι συνέβη νωρίτερα από τα δύο εκατομμύρια χρόνια; Πόσα κλαδιά υπήρχαν στο φυλογενετικό δέντρο και ποια ήταν η μορφή τους;»¹ (υπογράμμιση δική μου).

Το ίδιο αναρωτιέται και ο Γ. Ζαρκαδάκης στο βιβλίο του: *Το Μυστήριο του Νου* (απόσπασμα από την ιστοσελίδα www.greekbooks.gr, Ιανουάριος 2002): «Και τότε, μέσα σε μια "σύντομη" χρονική περίοδο 10 μόλις εκατομμυρίων ετών, η Γη γέμισε από νέα είδη ζώων και φυτών! ... Η δραματική αυτή επιτάχυνση του ρυθμού της εξέλιξης συνέβη πριν από 540 εκατομμύρια χρόνια και ονομάζεται "έκρηξη του Καμβρίου". Τι προκάλεσε την "έκρηξη του Καμβρίου";»

Ίσως η μεγαλύτερη απογοήτευση είναι η απάντηση, ότι «τίποτα» δεν έγινε, «τίποτα» δεν προκάλεσε την «έκρηξη του Καμβρίου». Όλα έγιναν τυχαία!

ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΤΥΧΑΙΩΝ ΔΟΚΙΜΩΝ²

Ανέκαθεν οι άνθρωποι ήθελαν να εξηγήσουν τον γύρω κόσμο. Παραθέτω μία από τις πολλές εξηγήσεις:

«Κοσμογονία - Θεογονία. Πρώτα-πρώτα το Χάος έγινε, ύστερα η πλατύστηθη η Γη, το αιώνια στέρεο βάθρον όλων (των αθανάτων που κατέχουνε του χιονοσκεπέαστου του Ολύμπου την ακροκορφή, τα ζοφωμένα Τάρταρα μέσα στις μεγαλόδρομης της γης τα βάθη) και ο

¹ Richard Leakey, *όπ.π.*, σελ. 71-72.

² Stephen Hawking, *όπ.π.*, σελ. 252: «3) Δεν υπάρχει θεωρία για το Σύμπαν, τα γεγονότα δεν είναι δυνατό να προβλεφθούν πέρα από κάποια όρια, αλλά συμβαίνουν με αυθαίρετο και τυχαίο τρόπο.» Και σελ. 253: «...στην παρέμβαση του Θεού, μια τέτοια παρέμβαση, όμως, θα ήταν πολύ παράξενη, γιατί δεν υπάρχει καμιά ένδειξη ότι έχει οποιονδήποτε σκοπό».

Έρωσ, που μέσα στους αθάνατους ο πλέον ωραίος είναι, τα μέλη ξεκλειδώνει αυτός και των θεών και των ανθρώπων όλων την ψυχή λυγάζει μέσα στα στήθη τους και σβήνει την περίσκεψη από το νου τους. Κι από το Χάος το Έρεβος γεννήθηκε και η μαύρη η Νύχτα κι από τη Νύχτα πάλι ο Αιθέρας και η Ημέρα τούς γέννησε απ' το σπέρμα του Ερέβους, ερωτικά σαν έσμιξε μαζί του.»¹

Με κάπως σύγχρονους επιστημονικούς όρους, το παραπάνω θα μπορούσε να σημαίνει, ότι ο Κόσμος είναι ανακατανομή του Τίποτα. Από το Τίποτα έγιναν καταρχήν ο Χώρος, ο Χρόνος και η Ενέργεια με διαδικασία ελάττωσης της Εντροπίας, ήτοι Ζωής. Με δύο λόγια: «η τακτοποίηση του Τίποτα», «η ελάττωση της εντροπίας» και «η ζωή» είναι όροι ταυτόσημοι. Η «ζωή» είναι διαδικασία και όχι κατάσταση. Τα αντικείμενα ή «πεθαίνουν» = «αυξάνουν την εντροπία» ή «επιβιώνουν» = «ελαττώνουν την εντροπία».

Και ό,τι έγινε ήταν θέμα τύχης. Μόνο η τύχη με σύμμαχο το χρόνο δημιούργησε ό,τι σήμερα υπάρχει. Η φύση δεν έχει σκοπούς, εξελίξεις. Η Φύση (ή η φύση) δεν ξέρει τίποτα, δε ρυθμίζει τίποτα, δεν εξελίσσει τίποτα. Απλώς ισορροπεί, ή απλώς υπάρχει. Με απλά λόγια, μπορούμε να πούμε ότι μόνο δοκιμάζει. Αναλυτικά: Πάντα οι απόγονοι διαφέρουν λίγο ή πολύ από τους προγόνους. Η μνήμη αναπτύσσεται (DNA, γονίδια, εγκέφαλος), και το εύρος των διαφορών μικραίνει με τα χρόνια. Παράδειγμα: η σκύλα θα γεννήσει σκυλί. Το ον που θα επιβιώσει (αναπαραγάγει) θα μεταδώσει τις ιδιότητες, τις απαραίτητες για την επιβίωση. Παράδειγμα: η αντιλόπη θα γεννήσει περισσότερο και λιγότερο ταχείς απογόνους. Οι ταχύτεροι θα επιβιώσουν (αναπαραγάγουν). Το ίδιο ισχύει και για το λιοντάρι. «Ο Δαρβίνος, διαπιστώνοντας ότι συχνά η θεωρία του ερμηνευόταν λανθασμένα τόσο από τους αντιπάλους του όσο και από τους υποστηρικτές του, επαναλάμβανε ακούραστα ότι η φυσική επιλογή δεν είναι μια "δυνατότητα" επιλογής. Η φύση δεν προσπαθεί να εκπληρώσει κάποιο σκοπό που τον έχει ήδη προκαθορίσει η ίδια. Με δεδομένη τη μεταβλητότητα των ει-

¹ Ησίοδος, *Άπαντα*, Εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα, σελ. 191.

δών, η φυσική επιλογή δεν είναι παρά το απαραίτητο επακόλουθο του ζωτικού ανταγωνισμού.»¹ (*υπογράμμιση δική μου*)

Τα αρσενικά, που επιβίωσαν, δίδουν αγώνα (μέχρι θανάτου) για να αναπαραγάγουν, ήτοι να γονιμοποιήσουν τα θηλυκά. Άρα η επιλογή γίνεται στα αρσενικά. Έτσι, όμως, τα αρσενικά θα εξαφανίζονταν, εάν δεν υπήρχε μνήμη-θηλυκά. Παράλληλα, τα αρσενικά θα βελτιώνονταν, τα δε θηλυκά θα παρέμεναν στάσιμα. Γι' αυτό ο αρσενικός απόγονος μοιάζει στο θηλυκό πρόγονο, ο δε θηλυκός απόγονος μοιάζει στον αρσενικό πρόγονο. Αρσενικό-δοκιμή, θηλυκό-μνήμη. Το βελτιωμένο (κατάλληλο να επιβιώσει) αρσενικό δημιουργεί βελτιωμένο θηλυκό, ώστε τα δύο είδη να συμβαδίζουν. Ο αγώνας στη φύση είναι βίαιος, μέχρι θανάτου, μεταξύ των αρσενικών. Ο νικητής γονιμοποιεί. Στους ανθρώπους, ο νικητής αυτός αποκαλείται «ήρωας».

---

¹ Dominique Lecourt στον Πρόλογο του: *Ο Πολιτισμός του Γονιδίου*, Εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα 1995, σελ. 11.

ΠΑΡΘΕΝΙΑ. ΣΠΕΡΜΑΤΟΖΩΑΡΙΑ ΚΑΙ ΩΑΡΙΑ

Σύμφωνα με τον Ντέσμοντ Μόρρις: «Ο παρθενικός υμένας λειτουργεί σαν μια μερικής δύναμης τροχοπέδη στη σεξουαλική τάση της γυναίκας, υπενθυμίζοντάς της επιτακτικά ότι, πριν να κάνει το τελικό βήμα, θα πρέπει να έχει προηγούμενα αναπτύξει ένα βαθύ συναισθηματικό δεσμό, ένα δεσμό που θα είναι αρκετά ισχυρός, ώστε να μπορεί να υπερνικήσει την αρχική σωματική ταλαιπωρία που προκαλεί η πρώτη συνουσία.»¹

Στο παραπάνω κείμενο μπορούμε να υποβάλουμε δεκάδες ερωτήσεις, όπως:

- τι είναι «δύναμη»;
- τι είναι «τροχοπέδη»;
- τι είναι «τάση»;
- ποιος «της υπενθυμίζει»;
- τι είναι «βαθύ συναισθηματικός δεσμός»;
- και τελικά, «γιατί»;

Δε νομίζω ότι υπάρχουν απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα.

Νομίζω ότι 400.000.000 σπερματοζώαρια ξεκινούν για να γονιμοποιήσουν το ωάριο, ήτοι να σπάσουν το εξωτερικό περίβλημά του και να εισέλθουν μέσα για να εγχύσουν το σπερματικό υγρό. Δεν είναι το πρώτο νικητής, αλλά αυτό που θα φτάσει στο ωάριο και θα διατρήσει το περίβλημά του. Το γρήγορο, το δυνατό, το έξυπνο! Το σπερματοζώαριο που «μπορεί», ο ήρωας!

Ομοίως, δεκάδες άνδρες ξεκινούν για να γονιμοποιήσουν τη γυναίκα, ήτοι να σπάσουν τον υμένα της και να εισέλθουν μέσα της για να εγχύσουν το σπέρμα. Για τον άνδρα-ήρωα, τον άνδρα, που νίκησε τους άλλους και επιλέχθηκε να γονιμοποιήσει τη γυναίκα, ο υμένας αποτελεί ακόμα μια δοκιμασία επιλογής του, ακόμα μία δυσκολία, που πρέπει να υπερνικήσει για να κατακτήσει το δικαίωμα να τεκνοποιήσει, το δικαίωμα η γυναίκα να γεννήσει τα δικά του (άξια) παιδιά. Αυ-

¹ Ντέσμοντ Μόρρις, *Ο γυνός πίθηκος*, Εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1970, σελ. 123.

τός, που «μπορεί» να σπάσει τον υμένα θα εγχύσει το σπέρμα μέσα στη γυναίκα.

Η ίδια διατύπωση, που ισχύει για το σπέρμα, ισχύει και για τον άνδρα. Ο υμένας είναι ένα κομμάτι της φυσικής επιλογής, που καλείται να υπερνικήσει ο άνδρας, όπως και το σπερματοζώαριο. Δε γονιμοποιεί το πρώτο σπερματοζώαριο, που φθάνει στο ωάριο, αλλά το πρώτο, που διασπά το περίβλημα του ωαρίου.

Η ίδια διαδικασία, η ίδια θεωρία, άνδρας-γυναίκα και σπερματοζώαριο-ωάριο!

Αλλά και οι εξετάσεις για την εισαγωγή στα πανεπιστήμια μήπως δεν είναι ένας παρθενικός υμένας, που πρέπει να σπάσουν οι υποψήφιοι φοιτητές; Όχι όποιος «ξέρει», αλλά όποιος «μπορεί» εισέρχεται στο πανεπιστήμιο.

Γιατί όμως η γυναίκα έχει ένα (1) ωάριο και ο άνδρας 400.000.000 σπερματοζώαρια; Δε θα ήταν πιο «λογικό» και πιο εύκολο και ο άνδρας να είχε ένα (1) σπερματοζώαριο; Ή γιατί και η γυναίκα να μην είχε 400.000.000 ωάρια; (Η λέξη *λογικό* είναι σε εισαγωγικά για να τονιστεί αφενός η σχετικότητα της έννοιας και αφετέρου η σύγκρουση της ανθρώπινης λογικής με τη φύση.)

Όλη η φύση, ακόμα και η ζωή, που είναι ελάττωση της εντροπίας, ακολουθεί το νόμο της αύξησης της εντροπίας. Με απλά λόγια, η αύξηση εντροπίας σημαίνει ότι η ποιότητα των κυττάρων του ανθρώπου πέφτει με την πάροδο του χρόνου. Αυτό ισχύει και για τα σπερματοζώαρια. Ο μόνος τρόπος να ικανοποιηθούν και οι δύο αντίθετες αρχές είναι το μεγάλο πλήθος κυττάρων, έτσι ώστε η συνολική εντροπία να αυξηθεί με παράλληλη μείωση της εντροπίας μικρού αριθμού σπερματοζωαρίων. Αυτό σημαίνει ότι από τα 400.000.000 σπερματοζώαρια του άνδρα τα 399.999.950 είναι χειρότερα και μόνο τα 50 είναι καλύτερα (οι αριθμοί είναι ενδεικτικοί). Συνεπώς, και η συνολική εντροπία αυξάνει (φύση) και η μερική εντροπία ελαττώνεται (ζωή). Μόνο αυτά τα 50 σπερματοζώαρια έχουν το δικαίωμα να διασπάσουν το περίβλημα (παρθενιά) του ωαρίου.

Τώρα μπορούμε να εξετάσουμε και τα υπόλοιπα θέματα:

– Γιατί ο άνδρας δεν έχει ένα (1) σπερματοζώαριο;

Αν όντως ο άνδρας είχε ένα σπερματοζώαριο, τότε η επιλογή θα γινόταν στο επίπεδο του άνδρα. Ήτοι από 400.000.000 άνδρες μόνο οι 50 θα είχαν σπερματοζώαριο καλύτερο και θα έπρεπε να γονιμοποιήσουν τις... 50 γυναίκες, που θα έπρεπε στη συνέχεια να γεννήσουν... 400.000.000 άνδρες, για να επαναληφθεί ο κύκλος της ζωής.

– Γιατί η γυναίκα δεν έχει 400.000.000 ωάρια;

Αν η γυναίκα είχε 400.000.000 ωάρια, ομοίως θα ίσχυε ότι τα 399.999.950 θα ήσαν χειρότερα και μόνο τα 50 θα ήσαν καλύτερα (οι αριθμοί είναι ενδεικτικοί). Αυτό σημαίνει ότι το επιλεγέν ένα (1) από τα 400.000.000 σπερματοζώαρια στο σώμα της γυναίκας θα πρέπει να επιλέξει ένα (1) ωάριο από τα 400.000.000 ωάρια, που θα συναντήσει στη μήτρα της γυναίκας.

Ο άνθρωπος, και γενικά τα δίφυλα όντα, ισορρόπησε στη λύση το ένα από τα δύο να είναι σταθερό (ωάριο) και να επιλέγεται το άλλο (σπερματοζώαριο). Απ' αυτό προκύπτουν τα παρακάτω:

– Η γυναίκα (το θηλυκό) επιλέγει και τον άνδρα και το σπερματοζώαριο, αναπτύσσοντας αντίστοιχους μηχανισμούς. Η παρθενιά είναι ένας μηχανισμός επιλογής του άνδρα.

– Η γυναίκα (το θηλυκό) είναι ήδη επιλεγμένη από τη φύση. Γι' αυτό το λόγο, η γυναίκα έχει περιορισμένη αναπαραγωγική περίοδο. Πέραν αυτής, η αυξημένη εντροπία της δεν της επιτρέπει την παραγωγή «επιλεγμένων» ωαρίων.

– Ο άνδρας (το αρσενικό) αντίθετα μπορεί να αναπαράγει όσο ζει, επειδή πάντα υπάρχει η πιθανότητα να παραγάγει έστω και ένα (1) καλύτερο σπερματοζώαριο, που θα περάσει τους μηχανισμούς επιλογής της γυναίκας και θα γονιμοποιήσει το ωάριο.

– Οι αναλογίες καλών προς κακών σπερματοζωαρίων και ανδρών (αρσενικών) προς γυναικών (θηλυκών) έχουν διαμορφωθεί έτσι ώστε να ικανοποιούνται η αύξηση της εντροπίας και η διατήρηση του είδους.

ΗΡΩΑΣ - ΕΡΩΤΑΣ

Μου έχει κάνει εντύπωση η ομοιότητα κάποιων λέξεων, όπως ήρωας και έρωτας, θεός και θέατρο κτλ. Εάν δεχθούμε την Εράσμειο προφορά «η = εε», «ω = οο», τότε η ομοιότητα ήρωας και έρωτας γίνεται ακόμα πιο έντονη. Το λεξικό *Πάπυρος-Larousse-Britannica* δεν τα συσχετίζει. Για το «έρως» αναφέρει απλώς θέμα ερασ- και τίποτε άλλο, ενώ το «ήρωας» αποδίδει σε ιαπετική ρίζα ser-: προφυλάσσω, προστατεύω, σχετιζόμενο ίσως με την Ήρα. Επίσης γράφει ότι η ηρωολατρεία, θεοποίηση νεκρών ηρώων, οι οποίοι γίνονται περίπου ημίθεοι, οντότητες μεταξύ θεών και ανθρώπων, αν και στον Όμηρο δεν εκφράζεται ιδιαίτερα, είναι παναρχαία, όπως δεικνύει η δοτική του μυκηναϊκού τύπου triserōe, «στον τριπλό ήρωα», που σημαίνει τον «πολύ αρχαίο ήρωα». Ο Robert Temple, «Ο άγνωστος Σείριος», τα ανάγει όλα αυτά, και το «ήλιος», στον Ώρο της Ίσιδος και του Οσίριδος. Μερικά από τα επιχειρήματά του: Ο Ώρος είναι ηλιακός και Σειριακός, θεός (ταυτιζόμενος, εν πολλοίς, με τον Απόλλωνα), η Ίσις με την Αθηνά και τον αστέρα Σείριο, (αστερισμό του Κυνός), και ο Όσιρις με τον Διόνυσο και τον αστερισμό του Ωρίωνος (ο Ωρίων έχει επίσης την ίδια ρίζα με τον Ώρο). Ώρος, αιγυπτιακά χέρου, από το οποίο χέλου (χ)ήλιος, κατά Temple, πάντα. Αλλά χέρου επίσης ονομάζεται ο φαραώ, ως αντιπρόσωπος του θεού Ήλιου στη γη και ημίθεος (ήρωας), μεταξύ θεών και ανθρώπων. Στο χέρου επίσης ανάγει το έριον, μαλλί, και το χρυσόμαλλον δέρας. Ο δε Ηρακλής (Ηρας κλέος), επίσης ηλιακή μορφή και προστατευόμενος της Ήρας, κατά μια άποψη, την οποία επίσης ανάγει στο χέρου), συμπεριλαμβανόταν μεταξύ των Αργοναυτών, κατά τινες μάλιστα αρχικώς ήταν και κυβερνήτης της Αργούς. Από την Αργώ, ark-κιβωτός, άρκτος, Αρκαδία, Αρθούρος. Από την ίδια ρίζα και ο Σείριος. Βλέπε επίσης την Κίρκη. Κόρη του Ηλίου και της Πέρσης, αδελφή του Αιήτου, του βασιλέως των Κόλχων, με πρωτεύουσα την Αία, όπου το χρυσόμαλλον δέρας, και της Πασιφάης, συζύγου του Μίνωος. Εξαγνίζει τον Ιάσωνα και την Μήδεια από τα φονικά που είχαν διαπράξει. Κίρκος όμως είναι και είδος γερακιού, αυτή μάλιστα η λέξη χρησιμοποιείται για το ιερό γεράκι του Απόλλωνος. Αλλά το γεράκι είναι και το ιερό πτηνό και σύμβολο του Ώρου. Στις ινδικές Βέδες, ελληνικά Φοίδα, ο ήλιος παρομοιάζεται με γεράκι. Στο ιερό νησί της Κίρκης, την Αιαία, κατ' άλλους στην Ιταλία, κατ' άλλους

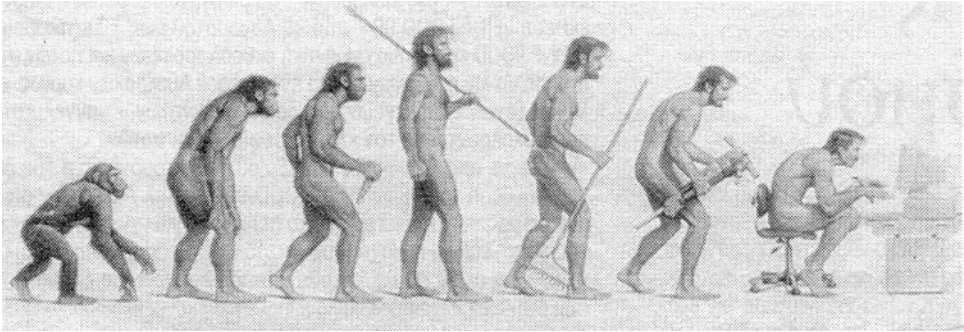

στην Καραϊβική, πεθαίνει ο Ωρίων. Επίσης Κίρκη στα αγγλικά church - ναός, εκκλησία.

Για τους ήρωες (της επιβίωσης) ο Περικλής θα έλεγε:

Ανδρών επιφανών πάσα γυνή τάφος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

(Μία εικόνα = χίλιες λέξεις)

Την τελευταία ώρα της σχολικής χρονιάς, ο δάσκαλος ξεκίνησε ένα παιχνίδι ερωτήσεων και απαντήσεων, αιγιμάτων και σπαζοκεφαλιών, όπως «Τι θα πάθει το άσπρο μαντίλι όταν πέσει στην μαύρη θάλασσα; – Θα βραχεί!». Στο τέλος, ο δάσκαλος ρώτησε:

«Όταν δύο άνθρωποι μαλώσουν, ποιος θα υποχωρήσει;»

Κανένας μαθητής δεν ήξερε την απάντηση. Προφανώς αυτό το «αίγιμα» δεν ήταν γνωστό και όλες οι προσπάθειές μας απέτυχαν. Η σωστή απάντηση, που μας έδωσε ο δάσκαλος, ήταν:

«Ο πιο πολιτισμένος!»

Τότε ήμουν 14 ετών, μαθητής στη Βουλγαρία. Δυστυχώς δε θυμάμαι το όνομα του δασκάλου, αλλά 30 χρόνια δεν ξέχασα την απάντηση: «ο πιο πολιτισμένος!» Γιατί θα υποχωρήσει ο πιο πολιτισμένος; Η απορία μου με οδήγησε στη βασική ερώτηση: «Τι είναι πολιτισμός;» Τριάντα χρόνια προσπαθούσα να κατανοήσω την έννοια «πολιτισμός». Στο τέλος, δίδοντας τον Ορισμό του Πολιτισμού (*Πολιτισμός είναι η επιβίωση του αδυνάτου*) κατάλαβα πόσο δίκαιο είχε ο δάσκαλός μου. Τον ευχαριστώ...

Σχετικά με τη βία μεταξύ των ανθρώπων, στο βιβλίο του Ντέσμοντ Μόρρις *Η σημασία της επαφής*, διάβασα: «Γιατί ακόμα και η βίαιη σωματική επαφή προσφέρει αρκετό έδαφος για την καλλιέργεια ενός βαθύτερου δεσμού σε προσωπική βάση. Βέβαια είναι παράλογο να προχωρήσει κανείς σε γενικεύσεις και η ενδεχόμενη καλλιέργεια κάποιου δεσμού, όχι πάντα σίγουρου, δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν απόλυτη δικαιολογία για την άσκηση της βίας, αλλά η επισήμανση του φαινομένου έπρεπε να γίνει. ... «Κάνε έρωτα, μην κάνεις πόλεμο» ... Βέβαια, δε θέλω να εκτεθώ υποστηρίζοντας τη βία. Υπογραμμίζω ότι ακόμη και η αγριότητα του κινηματογραφικού κλισέ με βρίσκει αντίθετο. Αλλά, ως ερευνητής, είμαι υποχρεωμένος να παρατηρήσω, ότι στις μέρες μας ορισμένοι άνθρωποι έχουν καταπιέσει τόσο πολύ την επιθετικότητά τους, ώστε και αν δεχθούν μια βίαιη πρόκληση δεν πρόκειται ποτέ να διανοηθούν να απλώσουν χέρι στον άλλο. Πιστεύω, λοιπόν, ότι η ακραία εφαρμογή της έννοιας της μη-βίας οδηγεί μοιραία σε μια νέα μορφή μη-επαφής.»¹ (*υπογράμμιση δική μου*).

Πόσο όμορφα το είπε ο δάσκαλος:

«– Όταν δύο άνθρωποι μαλώσουν, ποιος θα υποχωρήσει;

– Ο πιο πολιτισμένος!»

Ο αδύνατος, ο άτολμος, ο απροστάτευτος άνθρωπος είναι ο δημιουργός και φορέας του πολιτισμού.

Αλλά και στη μάχη μεταξύ λαών πάντα υποχωρεί ο πιο πολιτισμένος: «Γύρω στο 800 π.Χ. ήταν οι πρώτοι παραμεσόγειοι Σημίτες που υποτάχθηκαν στους Ασσυρίους. Σαν πιο πολιτισμένοι και γραμματισμένοι από τους κατακτητές, όπως και στην περίπτωση Ελλήνων και Ρωμαίων, επέδρασαν σ' αυτούς πολιτιστικά πολύ ισχυρά και τους δάνεισαν την αραμαϊκή γλώσσα και γραφή.»² Έχει πολύ δίκαιο ο Πολ Τσόγκας όταν αναρωτιέται: «Είναι σα νάσαι σε μια παρέα κι ένας νάσαι πολύ πλούσιος και ένας άλλος νάχει πολλούς μυς. Ποιος έχει τη δύναμη;»³ Ο πλούσιος, όπως θα φανεί στη συνέχεια, είναι εκπρόσωπος του πολιτισμού.

¹ Ντέσμοντ Μόρρις, *Η σημασία της επαφής*, Εκδ. ΩΡΟΡΑ, Αθήνα, σελ. 221.

² Κωνσταντίνου Σιαμάκη, *Το Αλφάβητο*, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 493.

³ Γιάννης Ε. Διακογιάννης, *Δύο φεγγάρια στην Αμερική*, Εκδ. ΛΗΔΡΑ, Αθήνα 1992, σελ. 48.

Το έρεισμα για την συγγραφή του παρόντος βιβλίου, όπως προείπα, ήταν η απορρία μου «*Τι είναι Πολιτισμός*». Διαβάζοντας σχετικά βιβλία, ανακάλυψα πολλούς ορισμούς του Πολιτισμού, όπως: «Σύμφωνα με τη θεωρία του Φρόντ, η σύγκρουση, με τη μορφή που παίρνει μέσα στον πολιτισμό, προκαλείται και διαιωνίζεται από το γεγονός ότι επικρατεί η Ανάγκη, (Lebensnot), ο αγώνας για την επιβίωση. ... Η Lebensnot τώρα εμφανίζεται ως η ανάγκη κι η ελλειμματικότητα που αποτελούν μέρος της οργανικής ζωής καθαυτής. Ο αγώνας για την επιβίωση κάνει αναγκαία την απωθητική τροποποίηση των ενστίκτων, κυρίως εξαιτίας της έλλειψης επαρκών μέσων και πόρων για ολοκληρωμένη, άπονη κι άκοπη ικανοποίηση των αναγκών των ενστίκτων. Αν αυτό αληθεύει, η απωθητική οργάνωση των ενστίκτων στον αγώνα για την επιβίωση θα ήταν αποτέλεσμα εξωγενών παραγόντων – εξωγενών με την έννοια ότι δεν είναι μέρος της "φύσης" των ενστίκτων, αλλά προέρχεται από τις ειδικές ιστορικές συνθήκες κάτω από τις οποίες αναπτύσσονται τα ένστικτα.»¹ Η παράγραφος θα μπορούσε χωρίς κανένα πρόβλημα να ισχύει και για τα ζώα και για τα φυτά...

Κοινό γνώρισμα όλων των *προσπαθειών ορισμού του Πολιτισμού* είναι η χρήση αφηρημένων εννοιών με μεταφυσικούς σκοπούς, όπως: «Στην προσπάθειά του να κατανοήσει τον κόσμο και τον εαυτό του μέσα σ' αυτόν, ο άνθρωπος φτιάχνει γλώσσα, μύθο, φιλοσοφία, επιστήμη, τέχνη. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι ο πολιτισμός στο σύνολό του αποτελεί "πορεία προοδευτικής αυτοαπελευθέρωσης του ανθρώπου"², με την έννοια ότι ο πολιτισμός αποβλέπει στο να απαλλάξει τη ζωή από το υλικό της βάρος.»³ (;!)

Θα ήθελα εν συντομία να αναλύσω τον ορισμό (η ίδια περίπου ανάλυση ισχύει για όλους τους ορισμούς ή προσπάθειες ορισμών). Ο ορισμός ξεκινά με τη φράση: «Στην προσπάθειά του να κατανοήσει τον κόσμο και τον εαυτό του μέσα σ' αυτόν ...». Η μόνη προσπάθεια του ανθρώπου είναι η επιβίωση του ίδιου και του γένους. Η έννοιες «κόσμος» και «εαυτός» είναι μάλλον αποτέλεσμα του πολιτισμού παρά

¹ Herbert Marcuse, *όπ.π.*, σελ. 138.

² Πβ. Ernst Cassirer, *Δοκίμιο για τον άνθρωπο*, Εισαγωγή στη φιλοσοφία του ανθρώπινου πολιτισμού, μτφρ. Τάκη Κονδύλη, Αθήνα, Κάλβος, 1972, σελ. 339.

³ Θ. Αναστασοπούλου - Καπογιάννη, «Τέχνη και Αυτογνωσία»: *Πόλις και Πολιτισμός*, Εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 1998, σελ. 165.

αίτιο ή ορισμός. Και συνεχίζει: «... ο άνθρωπος φτιάχνει γλώσσα, μύθο, φιλοσοφία, επιστήμη, τέχνη...». Καταρχήν όλες οι αναφερόμενες έννοιες δεν ορίζονται, πχ. «γλώσσα» έχουν και τα ζώα, είναι δε προφανές ότι όλα αυτά είναι αποτέλεσμα του πολιτισμού. Πώς ο άνθρωπος αποφάσισε να φτιάξει τέχνη; Πώς η τέχνη τον βοήθησε να επιβιώσει; Τι σχέση έχει η τέχνη με τη φυσική επιλογή; Ουδεμία απάντηση! Και φτάνουμε στον «ορισμό» του πολιτισμού: «πορεία προοδευτικής αυτοαπελευθέρωσης του ανθρώπου!» Η έννοια «πορεία» έχει μεταφυσικό σκοπό, η έννοια «αυτοαπελευθέρωση» έχει σωρεία μεταφυσικών σκοπών. Τι σημαίνει «αυτοαπελευθέρωση»; Ο άνθρωπος ήταν δούλος του εαυτού του; Δεν αναλύω το «προοδευτικής», διότι φοβάμαι μην αστοχήσω πολύ. Τι συμβαίνει όμως κατά τη διάρκεια της «προοδευτικής», κανείς δεν ξέρει. Πώς δε ο πολιτισμός (και γιατί) αποβλέπει να απαλλάξει τη ζωή από το υλικό της βάρος, κανείς δεν ξέρει. Ποιο είναι το υλικό βάρος της ζωής; Ουδεμία απάντηση! Το βασικότερο όμως γνώρισμα όλων των ορισμών, είναι ότι θεωρούν αξιωματικά ότι ο άνθρωπος έφτιαξε πολιτισμό. Ο ίδιος ορισμός θα μπορούσε να παραφραστεί ως εξής: «Στην προσπάθειά του να κατανοήσει τον κόσμο και τον εαυτό του μέσα σ' αυτόν, ο πίθηκος φτιάχνει γλώσσα, μύθο, φιλοσοφία, επιστήμη, τέχνη. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι ο πολιτισμός στο σύνολό του αποτελεί "πορεία προοδευτικής αυτοαπελευθέρωσης του πιθήκου", με την έννοια ότι ο πολιτισμός αποβλέπει να απαλλάξει τη ζωή από το υλικό της βάρος.» Γιατί ο άνθρωπος και όχι ο πίθηκος, το ποντίκι ή το πεύκο; Κανένας δεν αναφέρει γιατί (μόνο) ο άνθρωπος έφτιαξε πολιτισμό. Πώς από τη φυσική επιλογή ο άνθρωπος έφτασε στον πολιτισμό; Με άλλα λόγια, κανείς δεν αναρωτήθηκε γιατί η ανάγκη επιβίωσης του ανθρώπου τον οδήγησε στον πολιτισμό. Γιατί τα άλλα ζώα ή φυτά δεν ακολούθησαν τον ίδιο δρόμο; Γιατί δεν έφτιαξε πολιτισμό το λιοντάρι, το δελφίνι ή το τριαντάφυλλο; Μήπως τον ακολούθησαν; Μόνο ο άνθρωπος: «Με τη σχετική ευρεία ανάπτυξη της νοημοσύνης και του πολιτισμού, εισήγαγε μια νέα διάσταση και έναν νέο εξελικτικό μηχανισμό στην εικόνα της εξέλιξης, που στην καλύτερη περίπτωση μόνο αμυδρά προδιαγράφονταν στα άλλα ζώα.»¹ Σήμερα, όμως, πολλά ζώα ακολουθούν τα ίχνη του ανθρώπου προς τον πολιτισμό, «... και δεν αποκλείεται ακόμα και τα

¹ Richard Leakey, όπ.π., σελ. 112-113.

ζώα να έχουν θρησκεία: Μπορούμε επίσης να πούμε πως οι ελέφαντες έχουν κάποια θρησκεία...»¹ Καμία απάντηση δεν έχει δοθεί στις παραπάνω ερωτήσεις! Ούτε καν έχουν διατυπωθεί οι ερωτήσεις, ίσως από το φόβο της απάντησης. Και όμως, η ανάγκη επιβίωσης οδήγησε τον άνθρωπο, και μόνο τον άνθρωπο, στον πολιτισμό, όπως αυτός ορίζεται στο βιβλίο.

Στη συνέχεια αναφέρονται μερικοί ορισμοί του Πολιτισμού:

Ορισμός 1ος

«Η μεθοδική θυσία της λίμπιντο, η άκαμπτη εφαρμοζόμενη αποτροπή του προς κοινωνικά χρήσιμες δραστηριότητες και εκφράσεις, είναι ο πολιτισμός.»²

Ορισμός 2ος

«Ο πολιτισμός αρχίζει όταν ο πρωτογενής αντικειμενικός σκοπός – η ακέραη ικανοποίηση αναγκών– εγκαταλειφθεί αποτελεσματικά.»³

Ορισμός 3ος

«Ο αρχαϊκός και κλασικός ελληνικός πολιτισμός καλλιεργήθηκε και αναπτύχθηκε κυρίως μέσα στις "πόλεις" (άλλωστε και ο όρος "πολιτισμός" παράγεται από τον όρο "πόλις") και κατά δεύτερο λόγο σε "κοινά" που είχαν μέλη τους "πόλεις". Αυτό το γεγονός δεν είναι τυχαίο: οφείλεται σε συνθήκες που διαμορφώθηκαν ειδικά στις πόλεις. ... Επί πλέον αυτών, οι δημοκρατικές "πόλεις" ειδικότερα, παρέχοντας "ισονομία" και "ισηγορία" και δίνοντας σε όλους τους πολίτες ευκαιρίες αναδείξεως, επέτυχαν την εκδήλωση και αξιοποίηση πολυάριθμων φυσικών δώρων, μεγαλύτερων και μικρότερων, σε όλους τους τομείς της πράξεως και της σκέψεως, που διαφορετικά θα χάνονταν.»⁴

¹ Ζακλίν Λαγκρέ, *Η Φυσική Θρησκεία*, Εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1996, σελ. 18-19.

² Herbert Marcuse, *όπ.π.*, σελ. 13.

³ Herbert Marcuse, *όπ.π.*, σελ. 21-22.

⁴ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδ. Εκδοτική Αθηνών ΑΕ, Αθήνα, τ. Γ2, σελ. 189.

Η φράση «...σε όλους τους πολίτες...» σημαίνει ότι επίκτητα καταργείται η (φυσική) επιλογή και όλοι οι πολίτες (ήτοι άνδρες) απέκτησαν ίδια δικαιώματα, ήτοι όλοι οι άνδρες απέκτησαν το δικαίωμα της αναπαραγωγής χωρίς αγώνα.¹

Ορισμός 4ος

«Στην ελληνική αρχαιότητα, πολιτισμός ήταν η παιδεία που προσέφερε η πόλις σε όλους τους πολίτες της. Ο άρτιος πολίτης αποκτούσε "παιδευσιν" μέσω των θεατρικών παραστάσεων, των θρησκευτικών τελετών και εορτών, της όρχησης και της μουσικής. Τα έπη του Ομήρου αποτελούσαν πανανθρώπινο αγαθό διδασκαλίας στα εκπαιδευτήρια από τον 5^ο αιώνα π.Χ. Ο Πλάτων στην *Πολιτεία* και στους *Νόμους* προκρίνει τη διδασκαλία της λογοτεχνίας και της μουσικής με στόχο την κατάκτηση της αρμονίας και του μέτρου. Ο Αριστοτέλης στα *Πολιτικά* περιλαμβάνει στο εκπαιδευτικό του σχέδιο τη μουσική και τη ζωγραφική.»²

Ορισμός 5ος

«Ο πολιτισμός είναι ένας μεγάλος οργανισμός που καθορίζει σε κάθε μέλος του μια θέση, όπου μπορεί να εργαστεί στο πνεύμα του συνόλου, και είναι πέρα για πέρα δίκαιο η δύναμή του να μετριέται ανάλογα με το πόσο πέτυχε απ' τη σκοπιά του συνόλου.»³

Επίσης:

«Ο πολιτισμός είναι ένας καθιερωμένος τύπος. Ή τουλάχιστον προϋποθέτει έναν καθιερωμένο τύπο.»⁴

¹ Victor Davis Hanson και John Heath, *όπ.π.*, σελ. 79: «Απεναντίας, μας λένε οι Έλληνες, η πόλις είναι η καλύτερη και η μοναδική μας πιθανότητα να ελαχιστοποιηθεί για κάποιο χρόνο πάνω σε τούτη τη γη το κακό που θα κάνουμε ο ένας στον άλλον.»

² «Εισαγωγή»: *Πόλις και Πολιτισμός*, Εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 1998, σελ. 9.

³ Ludwig Wittgenstein, *όπ.π.*, σελ. 24.

⁴ Ludwig Wittgenstein, *όπ.π.*, σελ. 125.

«Ο Wittgenstein κάνει διάκριση ανάμεσα στον πολιτισμό ως το σύνολο των ανθρωπίνων *επιτευγμάτων* (τεχνολογικών και μη) και τη *μορφή ζωής* μιας ορισμένης εποχής (Zivilisation) από τη μια, και στον πολιτισμό ως το *αξιακό σύστημα* μιας εποχής, που της δίνει το χαρακτήρα της, που συνιστά τη φυσιογνωμία της (Kultur) από την άλλη...»¹

Ο αναγνώστης ας κρίνει εάν οι παραπάνω «ορισμοί» όντως ορίζουν την έννοια πολιτισμός.

Αλλά ας παρακολουθήσουμε την εξέλιξη του πολιτισμού στάδιο-στάδιο. Στην αρχή θα ήθελα να υπενθυμίσω στο φίλο αναγνώστη τη λογική βάση του βιβλίου: «(η επιβίωση του ανθρώπου συνεπάγεται τη δημιουργία πολιτισμού) ισοδυναμεί με (η μη δημιουργία πολιτισμού συνεπάγεται τη μη επιβίωση του ανθρώπου)». Στη συνέχεια θα προσθέσω και ότι: «ο άνθρωπος από τη δημιουργία του είναι το πλέον αδύνατο και απροστάτευτο ζωντανό πλάσμα στον πλανήτη μας, αλλά που συγχρόνως διαθέτει τον μεγαλύτερο εγκέφαλο». «Η βιολογική αδυναμία του ανθρώπου είναι η προϋπόθεση του ανθρωπίνου πολιτισμού.»² Όμως και πολλά ζώα είναι «βιολογικά αδύνατα»: κουνέλια, βάτραχοι, αρνιά και κατσίκια, και ας μη μιλήσουμε για τα φυτά: τουλίπες, γρασίδι. Και όμως (μέχρι τώρα) κανένα δεν έχει δημιουργήσει πολιτισμό! Και όμως ο άνθρωπος επιβίωσε δημιουργώντας πολιτισμό! Πώς όμως τα κατάφερε; Για να το εξηγήσουμε, θα προσπαθήσουμε να περιγράψουμε την ιστορία χιλιετιών σε λίγες μόνο γραμμές.

Ο άνθρωπος, αδύνατος και απροστάτευτος, αφανιζόταν από δύο αίτια, πρώτον από τα άλλα ζώα, για τα οποία αποτελούσε το εύκολο θύμα, και, δεύτερον, από τον αγώνα μεταξύ των αρσενικών για την αναπαραγωγή του είδους, αγώνα που ήδη αναλύσαμε. Η Κλαούντια ντι Τζόρτζιο στο άρθρο της «Προϊστορικό Θρίλερ: Ο άνδρας του Σιμιλάου είχε δολοφονηθεί» αναφέρει: «"Εν πάση περιπτώσει", λέει ο Ρόλο, "η ανακάλυψη θα επιβεβαίωνε για μια ακόμα φορά ότι η Νεολιθική E-

¹ Ludwig Wittgenstein, *όπ.π.*, σελ. 138.

² Έριχ Φρομ, *Ο φόβος μπροστά στην ελευθερία*, Εκδ. Μπουκουμάνη, Αθήνα, Γ' εκδ., σελ. 48.

ποχή ήταν μια βίαιη πραγματικότητα. Εδώ και καμιά δεκαριά χρόνια ανακαλύπτονται νεολιθικοί τάφοι από τους οποίους προκύπτει (π.χ. λίθινα όπλα που βρίσκονται ακόμα σφηνωμένα στους σκελετούς) ότι μεταξύ των φυλών εκείνης της εποχής υπήρχαν πολλές συγκρούσεις. Έχουν βρεθεί ομαδικοί τάφοι, απ' όπου προκύπτει ότι ολόκληρος ο πληθυσμός ενός χωριού –άντρες, γυναίκες, γέροι και παιδιά– θάφτηκαν μετά από μαζικές δολοφονίες. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι πρόκειται για μια εποχή μεγάλων μεταναστεύσεων και τα αρχαιολογικά στοιχεία εκείνης της περιόδου καταγράφουν πολιτιστικές αλλαγές στην περιοχή του Τιρόλου".»¹ (υπογράμμιση δική μου.) Ποιες όμως είναι οι «πολιτιστικές αλλαγές»; Στο ερώτημα απαντά ο Βιτσέντσο Τσεράμι στο άρθρο του «Ένα έγκλημα 5000 ετών», όπου περιγράφει τη δολοφονία ενός ανδρός, του Έτζι, όπως βαφτίστηκε ο άνδρας του Σιμιλάου: «Προσπάθησε (εννοεί τον Έτζι - σημείωση δική μου) να γυρίσει στο πλευρό και ακριβώς εκείνη τη στιγμή σκέφτηκε ότι μάλλον τον είχε σκοτώσει ο Σεμπάστιαν, ένας τύπος αγροίκος και βιαστικός, ο οποίος ήθελε να του πάρει τη γυναίκα με οιοδήποτε τρόπο. (Ο αγώνας μεταξύ των αρσενικών για αναπαραγωγή - σημείωση δική μου.) Στην πραγματικότητα, ο Έτζι τού την είχε προσφέρει επανειλημμένως για να βρει την ησυχία του. Αλλά όμως εκείνη, η Γκέρτρουντ, δεν ήθελε ούτε να το ακούσει. Δεν της άρεσε, είχε μαύρα δόντια, το στόμα του βρομούσε διότι, όπως στις αρχές της Πλειστοκαίνου, έτρωγε ακόμα ωμό κρέας, συμπεριλαμβανομένων και ποντικών και σκορπιών. Η ίδια η Γκέρτρουντ είχε παρακαλέσει τον άντρα της να απομακρύνει αυτό τον ερωτύλο, τον Σεμπάστιαν.»² Οι «πολιτιστικές αλλαγές», που αναφέρθηκαν, θα γίνουν σαφείς στη συνέχεια του βιβλίου. Σύμφωνα με τον Δαρβίνο «Ο αγώνας για την επιβίωση σκληρότερος μεταξύ ατόμων και ποικιλιών του ίδιου είδους.»³ Την ίδια αρχή του Δαρβίνου βλέπουμε και στη θρησκεία: «Αυτό είναι το πάγιο (από αδαμική κληρονομιά) πρόβλημα κάθε διαπροσωπικής σχέσεως, που λειτουργεί κάτω από τη βία της αντιδικίας της δικής μου εικόνας με την εικόνα του πλησίον μου.

¹ Περιοδικό *Το Δέντρο*, Αθήνα, Ιανουάριος-Μάρτιος 2002, τ. 116, σελ. 69-70.

² Περιοδικό *Το Δέντρο*, Αθήνα, Ιανουάριος-Μάρτιος 2002, τ. 116, σελ. 66.

³ Κ. Δαρβίνος, *όπ.π.*, σελ. 99.

Σε κάθε διαπροσωπική σχέση, είτε φανερά είτε μη φανερά, λειτουργεί η αντιδικία της ιδεατής εικόνας⁴ του εαυτού μου με την εικόνα του πλησίον μου. Πρόκειται για την πιο ανελέητη ίσως δαιμονική βία, που ταλαιπωρεί το ανθρώπινο πρόσωπο στις περισσότερες (ή όλες) περιπτώσεις διαπροσωπικής σχέσεως.»⁵

Στη θρησκεία «ο αγώνας για την επιβίωση» περιγράφεται και ως εξής:

«—"Η γαρ σαρξ μου αληθώς έστι βρώσις, και το αίμα μου αληθώς έστι πόσις"!

...

Επρόκειτο πράγματι για ένα σκληρό λόγο, απαράδεκτο στην ανθρώπινη ακοή ("τις δύναται αυτού ακούειν;") και φρικτό και αποτρόπαιο και για τη στοιχειώδη ακόμη ευαισθησία μιας ανθρώπινης καρδιάς!

Αλλά ο Χριστός ήλθε στον κόσμο "ίνα μαρτυρήση τη αληθεία", για να αποκαλύψη και διδάξη ολόκληρη την αλήθεια.»³

Και επιπλέον: «—"Ηκούσατε ότι ερρέθη, οφθαλμόν αντί οφθαλμού και οδόντα αντί οδόντος."»⁴

Αυτό το αξίωμα συμπεριφοράς ανταποδόσεως (ή αυτοδικίας) σε ισότιμα μεγέθη, κάθε κακής πράξεως και καταστροφικής ενεργείας από τον πλησίον, είχε προκύψει από την κατεστημένη ηθική μιας παλιάς εποχής πνευματικής παρακμής.»⁵

Συνεπώς, ο άνθρωπος (ο άνδρας) ήταν καταδικασμένος σε αφανισμό. Η μόνη διέξοδος ήταν η κατάργηση του βίαιου, εμφυλίου κυριολεκτικά αγώνα για επικράτηση και αντικατάστασή του με άλλα κριτήρια επιλογής. Το ίδιο με άλλα λόγια και σε άλλες εποχές: «... επειδή ζούσαν πολύ κοντά στη φρίκη και στον τρόμο, επειδή γνώριζαν τις

⁴ Για την έννοια του όρου «ιδεατή εικόνα», με την οποία χρησιμοποιείται στο παρόν κείμενο, βλπ. Karen Horney, *Οι συγκρούσεις του εσωτερικού μας κόσμου*. Μτφρ. Τ. Ευδόκα και Δ. Χριστοφορίδη. Εκδόσεις Α. Καραβία. Αθήναι 1967, σελ. 130 εξ.

⁵ Ιωάννη Κορναράκη, *Βία, η οδός του Θεού*, Εκδ. οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1996, σελ. 47-48.

³ Ιωάννη Κορναράκη, *όπ.π.*, σελ. 176-177.

⁴ Ματθ. 5, 38.

⁵ Ιωάννη Κορναράκη, *όπ.π.*, σελ. 182.

αρνητικές δυνάμεις, ένιωσαν την ανάγκη να παρεμβάλουν ανάμεσα στον κόσμο και στον εαυτό τους αυτό το σωτήριο μύθευμα των θεών».¹ Παρόλο, ότι το απόσπασμα αναφέρεται στους ανθρώπους, θα μπορούσε να ισχύει για κάθε ζωντανό οργανισμό. Γιατί (μόνο) οι άνθρωποι; Ο άνθρωπος (ο άνδρας) βρήκε αυτή τη διέξοδο χάρη στον εγκέφαλο, που διέθετε. «Αλλά το προανθρώπινο ον κατάφερε να γίνει άνθρωπος, όταν έγινε κοινωνικό ον και από την τυφλή ταύτισή του με τη φύση αντιμετώπισε τη φύση, δημιουργώντας δικές του συνθήκες βίωσης και ύπαρξης ανύπαρκτες ως τότε στη φύση.»² Οι άλλοι ζώντες οργανισμοί απλά δε διέθεταν τον απαιτούμενο εγκέφαλο για να «γνωρίζουν» και «νιώθουν».

Η κατάργηση του βίαιου αγώνα, του βασικού αιτίου αφανισμού του ανθρώπου (του άνδρα) έγινε από τον άνθρωπο (τον άνδρα) συνειδητά. «Ναι! Ο άνθρωπος "μεταποιήθηκε", με τη συνέργεια της δαιμονικής βίας σε "Θεό"! Ο όφις είχε, από κάποια άλλη άποψη, "δίκαιο"! Ο άνθρωπος έγινε "Θεός"!»³

Και μόνο ο άνθρωπος, λόγω του μυαλού του, κατάργησε τον βίαιο εμφύλιο αγώνα. Ήτοι, μόνο ο άνθρωπος κατάργησε συνειδητά τη διαδικασία της φυσικής επιλογής. «Χωρίς αντιρρήσεις, η εξέλιξη της ανθρωπότητας καθορίζεται από άλλους νόμους, διαφορετικούς από τους νόμους της βιολογικής εξέλιξης.»⁴

Καταργώντας το βίαιο αγώνα, δημιούργησε κοινωνία ομοίων οργανισμών – κοινωνία ανθρώπων. Είναι ο ίδιος μηχανισμός όπου ίδια κύτταρα δημιούργησαν αποικίες. Έπρεπε όμως να βρει ένα υποκατάστατο του βίαιου εμφυλίου αγώνα, του τρόπου επιλογής των αρσενικών από τα θηλυκά. Και τον βρήκε στην αναπαράσταση – στο χορό!⁵

¹ Κωστή Παπαγιώργη, ό.π., σελ. 165.

² Μανώλη Γλέζου, *Το φαινόμενο της αλλοτρίωσης στη γλώσσα*, Εκδ. Βέγας, Αθήνα 1977, σελ. 265.

³ Ιωάννη Κορναράκη, ό.π., σελ. 36.

⁴ Τόντορ Γ. Νικόλοβ, ό.π., σελ. 158 (δική μου μετάφραση).

⁵ Μια άλλη εξήγηση προτείνει ο Richard Buckminster Fuller στο *Η Τέχνη και ο Άνθρωπος - Η θέση και ο ρόλος της τέχνης στην κοινωνία*, Unesco, Εκδ. «Χ. Τεγόπουλος - Ν. Νίκας Ο.Ε.», Αθήνα, σελ. 98: «Ίσως, πριν από πάρα πολλά χρόνια, να υπήρξε ένας άνθρωπος, που βρισκόταν μακριά από τη φυλή του, ίσως να ήταν επάνω σε κάποιο βουνό που δέσποζε στο χωριό του. Πεινούσε κι είχε πάει σ' ανα-

Στα Βαλκάνια και σήμερα υπάρχουν οι άνδρες «πεχλιβάνηδες», που συμμετέχουν σε αγώνες ελεύθερης πάλης. Σήμερα οι αγώνες έχουν κανόνες, δύο εκ των οποίων είναι: ο αγώνας σταματά, εάν ο ένας ματώσει, και απαγορεύεται το σπάσιμο δοντιών, επειδή η αποκατάστασή τους είναι ακριβή. Και στα ζώα παρατηρείται η απλή αναπαράσταση του εμφυλίου αγώνα με το υποκατάστατο του χορού. «Όπως πολλές άλλες όψεις της σωματικής επαφής, ο χορός έχει κι αυτός μια μεγάλη ιστορία και συνδέεται άμεσα με το ζωικό μας παρελθόν. ... Είτε φτεροκοπώντας γύρω γύρω, είτε γέρνοντας δεξιά κι αριστερά, είτε πηδώντας πάνω κάτω, το πουλί εκφράζει διαρκώς τις προθέσεις του στον ερωτικό του σύντροφο.»¹ Ίσως όμως τα ζώα το αντέγραψαν από τους ανθρώπους. «Τα αποτελέσματα αυτής της εξέλιξης εκφράζονται σε πολλά είδη ζώων και με την μορφή τελετουργικής αναπαράστασης απειλητικών κινήσεων, καθώς και με την μορφή "χορών μάχης".»²

Μέσα από την αναπαράσταση του βίαιου εμφυλίου αγώνα, η γυναίκα έπρεπε να διαλέξει τον ήρωα, το νικητή για να συνουσιάσει μαζί του. Σήμερα αναπαράσταση του εμφυλίου αγώνα αποτελούν οι: «Πολεμικοί χοροί. Πυρρίχιος είναι το σημαντικότερο είδος πολεμικού χορού, που αναπτύχθηκε στις δωρικές πολιτείες της αρχαίας Ελλάδας κυρίως στη Λακωνία. Το όνομα προέρχεται από τη λέξη "πυρρίχη", με την οποία προσδιορίζεται η όρχηση ενόπλων ανδρών που αποσκοπούσε κυρίως στην πολεμική αγωγή των νέων. Μεγαλοπρεπής, εντυπωσιακός και με γοργό ρυθμό, ο χορός ήταν απομίμηση μάχης, καθώς οι χορευτές έφεραν πολεμική εξάρτηση, ήταν σε δύο σειρές επιτιθέμενοι και αμυνόμενοι και μιμούνταν τις κινήσεις των πολεμιστών. Ήταν χοροί που χορεύονταν σε θρησκευτικές γιορτές της αρχαίας Ελλάδας στη Σπάρτη και στην Αθήνα, στα Παναθήναια. Αργότερα προσαρτήθηκαν στους ποντιακούς χορούς. Ξ.Μ.»³ Το θηλυκό καλεί-

---

ζήτηση τροφής για τον εαυτό του και τη φυλή του. Έμεινε πολλές μέρες ακίνητος και ξαφνικά βρήκε τροφή. Έπρεπε να ειδοποιήσει τη φυλή, να της δώσει να καταλάβει πως είχε βρει κάτι να φάνε. Και τότε, εκεί ψηλά στο βουνό, άρχισε να κάνει μεγάλες κινήσεις που η φυλή του θα μπορούσε να τις δει από το χωριό. Ίσως έτσι να γεννήθηκε ο χορός.» Ο αναγνώστης ως κρίνει την ορθότητα των αναφερθέντων.

¹ Ντέσμοντ Μόρρις, *όπ.π.*, σελ. 225.

² Ντέσμοντ Μόρρις, *Ο γυμνός πίθηκος*, Εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1970, σελ. 232.

³ Εφημερίδα *Ναυτεμπορική*, Αθήνα, 29 Αυγούστου 2001.

ται να διαλέξει τον καλύτερο χορευτή/πολεμιστή, ήτοι τον «εικονικό» ήρωα.

Η αλλαγή στον τρόπο επιλογής επέφερε και άλλες αλλαγές, που φαίνονται ακόμα και σήμερα. Ο ήρωας της φυσικής επιλογής ήταν ο άνδρας, που γύριζε νικητής από τον πόλεμο ή το κυνήγι¹, ήτοι η επιλογή γινόταν μακριά από το βλέμμα των γυναικών. Όπως λέει και ο ποιητής: «Οι ήρωες προχωρούν στα σκοτεινά.»² Οι γυναίκες δεν ήταν μάρτυρες του αγώνα επιβίωσης (επιλογής) του άξιου για αναπαραγωγή άνδρα. Αντίθετα, με το «χορό μάχης» η επιλογή γινόταν άμεσα από τις γυναίκες και μάλιστα δημόσια. Οι άνδρες άρχισαν να επιδεικνύουν τα προσόντα επιλογής τους χορεύοντας και τραγουδώντας μπροστά στις γυναίκες. Ο Ροδόλφο Βαλεντίνο, ο Έλβις, ακόμα και ο Σάκης Ρουβάς είναι οι απόγονοι αυτών των ανδρών, που σαγηνεύουν τις γυναίκες με τη δημόσια εκδήλωση της επιλογής για αναπαραγωγή.

Η «εξέλιξη του ήρωα» από τη φυσική επιλογή στον πολιτισμό φαίνεται από τη σύγκριση των ακόλουθων δύο αποσπασμάτων:

Φυσική επιλογή:

«Κι ο Ψευδαριστοτέλης λέει, ότι οι ηγεμόνες των αρχαίων μόνο ήταν ήρωες, οι δε λαοί άνθρωποι.»³ Χαρά των γυναικών να επιλέγουν ανάμεσα από ηγεμόνες...

Πολιτισμός:

«Διότι οι άνακτες της εποχής εκείνης ήταν αρχιπειραταί και λήσταρχοι και ζωοκλέφτες.»⁴ Αυτοί κλέβανε και τις γυναίκες, που πλέον δεν είχαν το δικαίωμα της επιλογής...

«Οι περισσότερες από τις χορευτικές μας κινήσεις κατάγονται από την ίδια πηγή, αλλά στη δική μας περίπτωση δεν εξελίχθηκαν σε μια σταθερή τελετουργική μορφή. Αναπτύχθηκαν με τον ανθρώπινο τρόπο, δηλαδή πολιτιστικά, και παρουσιάζουν μian ανεξάντλητη ποικιλία»

¹ Φρίντριχ Νίτσε, *Τάδε έφη Ζαρατούστρας (Ο υπεράνθρωπος)*, Εκδ. Διαμανός, Αθήνα, σελ. 45: «Είναι αλήθεια: αγαπάμε την ζωή, όχι γιατί συνηθίσαμε τη ζωή, μα γιατί είναι γυναίκα και αγαπάει μονάχα τους πολεμιστές.»

² Γιώργος Σεφέρης, *Τελευταίος σταθμός*.

³ Κωνσταντίνου Σιαμάκη, *Το Αλφάβητο*, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 305.

⁴ Κωνσταντίνου Σιαμάκη, *Το Αλφάβητο*, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 437.

α.»¹ Οι πρώτες γενεές αντέγραφαν τη φύση. Οι επόμενες όμως γενεές σιγά-σιγά αντί να αντιγράφουν τη φύση άρχισαν να αντιγράφουν τις προηγούμενες γενεές, χάνοντας το συνδετικό κρίκο με τη φύση. Αντιγράφοντας έχασαν και τον αρχικό σκοπό και η αντιγραφή έγινε αυτοσκοπός, έγινε «τελετή», «μαγεία» και «θρησκεία», δραστηριότητες μη φυσικές. Χάθηκε η αρχή...

Όσο ο χορός απομακρυνόταν από την αληθινή μάχη, τόσο η γυναίκα έπρεπε να αλλάζει και τα κριτήρια επιλογής. Οι ενστικτώδεις κραυγές πόνου έπρεπε να αντικατασταθούν με επίκτητες, τα κτυπήματα με απλή επαφή. Η γυναίκα διάλεγε τον άνδρα νικητή, είτε στο πεδίο της μάχης, είτε στο πεδίο του αθλητισμού ή χορού, που ήταν η αναπαράσταση της μάχης. «Αντικειμενικός σκοπός της μάχης δεν ήταν η εξόντωση των αντιπάλων, αλλά η κυριαρχία στο πεδίο της μάχης, ...».² Η κυριαρχία επί των γυναικών. Γι' αυτό πολλές φορές για να αποφευχθεί η (άσκοπη) αιματοχυσία μονομαχούσαν οι αρχηγοί των στρατών ή μόνο επίλεκτα τμήματα.³ Αυτό και μόνο πιστοποιούσε τη νίκη. Αλλά και στα ζώα η οικονομία της φύσης κυριαρχεί. «Το αποτέλεσμα δεν είναι θάνατος για τον άτυχο ανταγωνιστή, αλλά λίγοι ή κανένας απόγονος.»⁴ Σκοπός δεν είναι ο θάνατος του ανταγωνιστή, αλλά το δικαίωμα της αναπαραγωγής. Αμερικανοί και Άγγλοι επιστήμονες, από έρευνες στο Σερενγκέτι, διαπίστωσαν, ότι ο βρυχηθμός του βασιλιά των ζώων, του λιονταριού, στην ουσία παρέχει πληροφόρηση αποσκοπούσα στην αποφυγή της άσκοπης αιματοχυσίας. Μια οικογένεια λιονταριών απαριθμεί περίπου είκοσι μέλη, που αποτελούνται κατά το πλείστον από θηλυκά και μικρά. Σκοπός των θηλυκών είναι η εκπαίδευση και η διατροφή της νέας γενιάς. Η παρουσία ενός ή δύο αρσενικών στην οικογένεια έχει σκοπό την ασφάλεια και την αναπαραγωγή. Η επιστήμονες έβαλαν σε απομακρυσμένα θηλυκά να ακούσουν ηχογραφημένο βρυχηθμό ξένου αρσενικού. Αφού τα θηλυκά διαπίστω-

¹ Ντέσμοντ Μόρρις, *όπ.π.*, σελ. 226.

² *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδ. Εκδοτική Αθηνών ΑΕ, Αθήνα, τ. Γ2, σελ. 222.

³ Ακόμα και σήμερα, Φεβρ. 2003, για να αποφευχθεί ο πόλεμος, ο Σαντάμ Χουσεϊν κάλεσε σε «τηλεοπτική» μάχη τον Μπους.

⁴ Κ. Δαρβίνος, *όπ.π.*, σελ. 114.

σαν, ότι η ξένη ομάδα είναι ασθενέστερη, ειδοποίησαν τα δικά τους αρσενικά, τα οποία ξεκίνησαν την αναζήτηση των εισβολέων. Οι έρευνες έδειξαν, ότι εάν η μία οικογένεια έχει περισσότερα από τρία αρσενικά, τότε η διεκδίκηση δεν οδηγεί σε αιματοχυσία.

Οι άνδρες κλήθηκαν να αναπαριστούν τη μάχη όσο πιο πειστικά γίνεται, οι δε γυναίκες να προσαρμόσουν τα κριτήρια επιλογής στο νέο τρόπο ανταγωνισμού των ανδρών. «Έτσι, όπως πιστεύω, τα αρσενικά ή τα θηλυκά οποιοδήποτε ζώου έχουν τις ίδιες γενικές συνήθειες ζωής, αλλά διαφέρουν σε δομή, χρώμα ή στολισμό. Οι διαφορές προκλήθηκαν κυρίως από τη φυλετική επιλογή, δηλαδή από το ότι ορισμένα αρσενικά είχαν ορισμένα πλεονεκτήματα απέναντι σε άλλα αρσενικά, είτε σε όπλα, είτε σε μέσα άμυνας, είτε σε γοητεία, που τα μεταβίβασαν στους αρσενικούς τους απογόνους.»¹ Το κριτήριο της βίαιης επικράτησης η γυναίκα κλήθηκε να το αντικαταστήσει με άλλα, πολιτισμένα, στα οποία, με την αρχή της φυσικής επιλογής, προσαρμόστηκαν οι άνδρες.²

Τα πρώτα κριτήρια επιλογής, μέσα από το χορό (ή αθλητισμό), όπου δεν υπήρχαν νικητές και ηττημένοι, η γυναίκα (ο άνθρωπος) τα αναζήτησε στη φύση. Γι' αυτό υποθέτουμε, ότι ήσαν:

- «το τραγούδι (γνώση, γλώσσα, τέχνη, φιλοσοφία)»,
- «η εμφάνιση (ομορφιά³, επιστήμη)» και
- «τα δώρα (ιδιοκτησία⁴, τεχνολογία)».

Αλλά και ο Desmond Morris παρατηρεί την αλλαγή των κριτηρίων στο βιβλίο του *Ανθρωποπαράτηρηση - Η ανθρώπινη συμπεριφορά*⁵, δί-

¹ Κ. Δαρβίνος, όπ.π., σελ. 115.

² Η αρχή της φυσικής επιλογής ισχύει και στον πολιτισμό, με τα αντίστοιχα κριτήρια: ο «τυχαία» καλύτερος προσαρμοσμένος στα πολιτισμένα κριτήρια επιλέγεται από τη γυναίκα.

³ Ευάγγελος Καφετζόπουλος, όπ.π., σελ. 255-256: «Αν κι η ομορφιά υπάρχει στη φύση, λένε πολλοί, μόνο ο άνθρωπος μπορεί να τη δει. Είναι κάτι τόσο ανθρώπινο, ώστε δεν μπορεί να ανήκει στη βιολογική φύση του ανθρώπου αλλά στον πολιτισμό του.»

⁴ Εάν δεν υπήρχαν οι γυναίκες, όλο το χρήμα του κόσμου δε θα είχε καμία αξία. - Αριστοτέλης Ωνάσης.

Η εξουσία είναι το πιο καλό αφροδισιακό. - Χένρι Κίσιγκερ.

δοντας τη δική του εξήγηση. Αναλυτικά, για τις πρωτόγονες κοινωνίες (φυσική επιλογή), αναφέρει:

«Στις πρωτόγονες συνθήκες, η κυριαρχία επιτυγχάνεται με την επίδειξη σωματικής δύναμης. Το πιο δυνατό μέλος μιας ομάδας μπαίνει στην πρώτη θέση της πυραμίδας και το πιο αδύνατο στην τελευταία.»

Αντίστοιχα, για τις σύγχρονες κοινωνίες (πολιτισμός), αναφέρει:

«Στις σύγχρονες ανθρώπινες κοινωνίες, η σωματική δύναμη έχει αντικατασταθεί από άλλες μορφές κυριαρχίας. Η μυϊκή δύναμη έχει παραχωρήσει τη θέση στην κληρονομική εξουσία, τη ρυθμιστική εξουσία και τη δημιουργική εξουσία.»

Και δίδει την εξήγηση:

«Τους σωματικά ρωμαλέους τους έχουν αντικαταστήσει οι Κληρονόμοι, οι Ρυθμιστές και τα Ταλέντα.»

Ήτοι, βαφτίζοντας τους πλούσιους, τους έξυπνους και τους όμορφους ως Κληρονόμους, Ρυθμιστές και Ταλέντα αντίστοιχα, ισχυρίζεται ότι εξηγεί την αλλαγή των κριτηρίων. Βέβαια, δεν απαντά στην ερώτηση γιατί ο άνθρωπος άλλαξε τα κριτήρια επιλογής και κυριαρχίας. («Είναι τόσο εύκολο να κρύψουμε την άγνοιά μας κάτω από εκφράσεις, όπως το "σχέδιο της δημιουργίας", "ενότητα του σχεδίου", κ.λπ., και να νομίσουμε ότι δίνουμε μια εξήγηση, όταν απλώς μόνο επανεκθέτουμε το γεγονός.»¹) Ο λόγος της αλλαγής των κριτηρίων είναι η μετάβαση από τη βία της φύσης στη μη-βία του πολιτισμού.

«Το τραγούδι, την εμφάνιση και τα δώρα», ως τρόπο επιλογής των αρσενικών από τα θηλυκά (πολιτιστικά κριτήρια), μπορούμε να τα δούμε σε διάφορες μορφές και σε διάφορες επιστήμες, θρησκείες, όπως παρακάτω:

«Τα έμβρια όντα χαρακτηρίζονται από τρία στοιχεία: την ύλη, την ενέργεια και την πληροφορία.»²

«" Όσπερ των εκουσίων πειρασμών τρία εισί τα καθολικώτερα αίτια, υγεία, πλούτος και εύκλεια, ούτω και τα των ακουσίων τρία εισί,

⁵ Ντέσμοντ Μόρρις, *Ανθρωποπαράτηρηση - Η ανθρώπινη συμπεριφορά*, Εκδ. Αρσενίδη, Αθήνα, σελ. 121.

¹ Κ. Δαρβίνος, *όπ.π.*, σελ. 584.

² Φρανσουά Ζακόμπ, *όπ.π.*, Αθήνα 1998, σελ. 190.

ζημίαι, ασθένεια, λιοδορία. Γίνονται δε ταύτα τισίν εις οικοδομήν, τισί δε εις καθαίρεσιν"!»²

Οι δύο αναφορές είναι απλή ένδειξη της ορθότητας της υπόθεσης!

Ο άνδρας προσαρμόστηκε στα νέα «πολιτιστικά» κριτήρια. Η υπόθεση αυτή στηρίζεται σε δύο λόγους. Πρώτον, γιατί ακόμα και σήμερα «το τραγούδι, η εμφάνιση και τα δώρα» αποτελούν εκφράσεις (ερωτικής) προτίμησης στους ανθρώπους (άνδρες), ανεξάρτητα από την πολιτιστική στάθμη, και δεύτερον, γιατί συναντιούνται και στα ζώα. Είναι γνωστό ότι πολλά ζώα κερδίζουν την ερωτική (αναπαραγωγική) σύντροφο με την έμφυτη ή και την επίκτητη ομορφιά, τραγουδώντας, όπως και προσφέροντας δώρα: «Τέλος, οι ανθρωπολόγοι έχουν παρατηρήσει ότι συχνά οι αρχηγοί των φυλών και είναι προικισμένοι ομιλητές και έχουν πολλές γυναίκες – αυτό θα μπορούσε να κεντρίσει θαυμάσια τη φαντασία όσων αδυνατούν να διανοηθούν πώς είναι δυνατόν οι γλωσσικές δεξιότητες να έχουν από δαρβινική άποψη κάποια σημασία.»³ Αλλά και στις «πολιτισμένες» κοινωνίες, οι επιτυχημένοι δημόσιοι άνδρες είναι οι καλοί χειριστές της γλώσσας – και αξιώματα κατέχουν και γυναίκες έχουν.

Προφανώς, οι πρώτες προσπάθειες του ανθρώπου (του άνδρα) είχαν οδηγό τη μίμηση της φύσης: τραγουδούσε μιμούμενος τους ήχους της φύσης, στολιζόταν με τα χρώματα της φύσης, χάριζε αντικείμενα προερχόμενα από τη φύση. «Δηλαδή η μητρική γλώσσα του πρώτου ανθρώπου είναι η γλώσσα της φύσεως.»⁴ Της φύσης, που τον περιβάλλει άμεσα.

Και όλων το κριτήριο και το μέτρο ήταν η φύση. Η ανάγκη απομάκρυνσης από τη φύση δημιούργησε στον άνθρωπο (άνδρα) επίκτητες ιδιότητες, όπως φαντασία, αφαίρεση κτλ., που τον απομάκρυναν όλο και περισσότερο από τα ζώα. Ο άνδρας τραγουδούσε (απέκτησε γλώσσα), στολιζόταν (δημιούργησε ομορφιά), χάριζε δώρα (αποκτούσε περιουσία). Ο άνδρας με τη φαντασία δημιούργησε νέα εικονική πραγματικότητα για τη γυναίκα, πράγμα που δε χρειαζόνταν τα ζώα

¹ 5. Μαξίμου, στ. 1404.

² Ιωάννη Κορναράκη, όπ.π., σελ. 154.

³ Steven Pinker, όπ.π., σελ. 415.

⁴ Χρυσόστομος Εμμ. Καρπαθίου, όπ.π., σελ. 56.

και οι γυναίκες. «Οι άνθρωποι, όντας εφοδιασμένοι με τη γλώσσα, είχαν την ικανότητα να δημιουργήσουν νέα είδη κόσμων μέσα στην φύση: τον κόσμο της ενδοπαρατηρησιακής συνειδητότητας και τον πολιτισμό, τον κόσμο που επινοούμε και μοιραζόμαστε με τους άλλους.»¹ Η ορθότερη απόδοση της αναφοράς είναι: «Οι άνδρες, όντες εφοδιασμένοι με τη γλώσσα, είχαν την ικανότητα να δημιουργήσουν νέα είδη κόσμων μέσα στη φύση: τον κόσμο της ενδοπαρατηρησιακής συνειδητότητας και τον πολιτισμό, τον κόσμο που επινοούν και μοιράζονται με τις γυναίκες». Το επόμενο απόσπασμα δηλώνει ξεκάθαρα τη δημιουργία της «εικονικής πραγματικότητας», (οι προσθήκες εντός παρενθέσεων είναι δικές μου): «Επιβεβαιώνει τη σχετικιστική φιλοσοφία ότι ακούμε (*εμείς, οι γυναίκες*) αυτό που προσδοκούμε να ακούσουμε (*τους ηρωισμούς των ανδρών*), ότι η γνώση μας καθορίζει την αντίληψή μας, και τελικά ότι δεν έχουμε (*εμείς, οι γυναίκες*) άμεση επαφή με καμιά αντικειμενική πραγματικότητα.»² Οι άνδρες κλήθηκαν να δημιουργήσουν αυτό τον κόσμο, ώστε, καταργώντας τον εμφύλιο αγώνα, να δώσουν κριτήρια επιλογής τους από τις γυναίκες. Έτσι δίδεται απάντηση στην ερώτηση: «Αλλά πώς γεννήθηκαν τα νοήματα – οι γενικεύσεις και αφαιρέσεις που συγκροτούν τη γλώσσα;»³

«Η προέλευση και η αρχέγονη μορφή του γλωσσικού παιχνιδιού είναι μια ενέργεια, μόνο απ' αυτήν μπορούν να προκύψουν οι περιπλοκότερες μορφές.

Ο Λόγος –θέλω να πω– είναι προϊόν πολιτισμού. "Εν αρχή ην η Πράξις".»⁴ Ο Λόγος δημιουργήθηκε για να συμπληρώνει την Πράξη, το χορό, την απομίμηση της (εμφύλιας) μάχης.

Ήδη φθάσαμε στον πρώτο ορισμό, ή στο πρώτο βήμα, του πολιτισμού: «Πολιτισμός είναι η αντικατάσταση του βίαιου εμφυλίου αγώνα επικράτησης με μη βίαιους αγώνες». Η γυναίκα, το θηλυκό, επέλεγε τον νικητή με κριτήρια τραγουδιού, εμφάνισης και δώρων. Από τον α-

¹ Richard Leakey, *όπ.π.*, σελ. 181.

² Steven Pinker, *όπ.π.*, σελ. 210.

³ Α.-Φ. Χριστίδης, *Γλώσσα, Πολιτική, Πολιτισμός*, Εκδ. Πόλις, Αθήνα 1999, σελ. 29.

⁴ Ludwig Wittgenstein, *όπ.π.*, σελ. 56.

γώνα τραγουδιού γεννήθηκε η γλώσσα (τέχνη, φιλοσοφία), από τον αγώνα εμφάνισης – η ομορφιά (εμφάνιση, επιστήμη) και από τα δώρα – η ιδιοκτησία (τεχνολογία). Έτσι έγινε το πρώτο βήμα για την εξασφάλιση της ανθρώπινης ύπαρξης.

Καταργώντας όμως τον εμφύλιο βίαιο αγώνα, ο άνθρωπος αδυνάτιζε βιολογικά, επειδή αναπαρήγαν και οι αδύνατοι, ήτοι έγινε ακόμα πιο εύκολο θύμα για τους εχθρούς του, τα ζώα. Εύκολα τότε πια έκανε το δεύτερο βήμα, δηλαδή κατάργησε και το βίαιο αγώνα με τα ζώα, αντικαθιστώντας τον πάλι με το χορό. Για να γίνει πραγματική η αναπαράσταση της μάχης ανδρών και ζώων, έπρεπε οι χορευτές (άνδρες) να μιμηθούν τη μορφή και την κραυγή των ζώων, παράλληλα τα γεγονότα να γίνονται αντιληπτά από το ακροατήριο, γυναίκες, που θα επέλεγε τους νικητές άνδρες. [«Εφόσον θεωρεί (εννοεί τον Αριστοτέλη – σημείωση δική μου) τη μίμηση έμφυτο γνώρισμα του ανθρώπου...»¹]. Για να πετύχουν, οι άνδρες φορούσαν τα τομάρια των ζώων (αρκούδες, λύκοι, ελάφια κτλ.) και κραύγαζαν αναπαριστώντας τις κραυγές των ζώων. Παράλληλα έπρεπε να «περιγράφουν» τη μάχη. Έτσι δημιουργήθηκε η (ανδρική) φαντασία. Φορώντας τα τομάρια των ζώων για την ανάγκη του χορού, ο άνθρωπος ανακάλυψε ότι, παράλληλα, τα τομάρια τον ζέσταιναν και τον προστάτευαν. Έτσι ανακαλύφθηκε ο ρουχισμός. Αφού ο άνθρωπος υπήρχε, ήταν αναγκαστικά προσαρμοσμένος στη φύση, αλλιώς θα εξαφανιζόταν. Άρα πριν, δεν υπήρχε ανάγκη ρουχισμού. Ο ρουχισμός, για τις ανάγκες του χορού, ήταν το αίτιο να χάσει ο άνθρωπος το τρίχωμά του.

«Υπάρχουν πια οι αποδείξεις –αρχαιολογικά ευρήματα και οι σύγχρονοι πρωτόγονοι λαοί– που πείθουν ότι, πριν πάει στο κυνήγι, προέβαινε σε ειδική τελετή, για την επιτυχία της αποστολής του. Τα ειδικά φωνητικά σήματα προηγούνται του έργου. Εκφωνούνταν ως στοιχείο μαγικής δύναμης για να πετύχει η αποστολή.»²

«Ο πρωτόγονος άνθρωπος» δεν πίστευε σε τίποτε άλλο, παρά στη δική του επιβίωση και στην επιβίωση του γένους. Οι τελετές και οι μαγικές δυνάμεις (κανείς δεν ορίζει τι σημαίνει «μαγική δύναμη») είναι μάλλον δική μας δημιουργία. Πιστεύω ότι οι τελετές ήταν ο τρό-

¹ Κωστή Παπαγιώργη, όπ.π., σελ. 138.

² Μανώλη Γλέζου, όπ.π., σελ. 115.

πος επιλογής των ανδρών-ηρώων, όπως ήδη προαναφέρθηκε στο βιβλίο. «Επίσης, οι ποιητές μάς παρουσιάζουν τους *ήρωες* ντυμένους με *δέρματα άγριων θυρίων* να κουβαλούν τα τομάρια τους.»³ Θα πρότεινα τη διατύπωση: «Υπάρχουν πια οι αποδείξεις –αρχαιολογικά ευρήματα– που πείθουν ότι, πριν πάει για αναπαραγωγή, προέβαινε σε ειδική τελετή, για την επιτυχία της αποστολής του. Τα ειδικά φωνητικά σήματα προηγούνται του έργου. Εκφωνούνταν ως στοιχείο επιλογής για να πετύχει η αποστολή – η επιλογή προς αναπαραγωγή.» Οι «σύγχρονοι πρωτόγονοι λαοί» δεν αποτελούν αποδείξεις. Οι μιμήσεις τους δεν είναι μίμηση της φύσης, αλλά μίμηση των προηγούμενων γενεών, έτσι ώστε ο αρχικός σκοπός έχει ήδη χαθεί. Ήτοι και οι ίδιοι οι «σύγχρονοι πρωτόγονοι λαοί» δεν ξέρουν γιατί προβαίνουν στις διάφορες τελετουργίες.

Ακόμα και σήμερα υπάρχουν έθιμα που θυμίζουν αυτό το στάδιο του πολιτισμού. Έτσι φθάσαμε στο δεύτερο ορισμό του πολιτισμού: «Πολιτισμός είναι η αντικατάσταση του βίαιου αγώνα επικράτησης με μη βίαιους αγώνες». Έχοντας ο άνθρωπος ήδη γλώσσα, ομορφιά και ιδιοκτησία ήταν εύκολο να οργανώσει τη ζωή του σε ομάδες με μοιρασμένες αρμοδιότητες.

Αφού κατάργησε εντελώς τη βία ως κριτήριο (φυσική επιλογή), η γυναίκα άρχισε να διαλέγει με βάση την ομιλία (μουσική, λόγος), την ομορφιά (στολισμός, μόδα, τέχνη) και τα δώρα (πλούτος, ιδιοκτησία). Ο άνθρωπος πλέον από τη φυσική (ασυνείδητη) επιλογή μεταπήδησε στην επίκτητη (συνειδητή) επιλογή. Έχασε το τρίχωμά του, έγινε αδύνατος για επιβίωση, γιατί επικράτησε ο πολιτισμός και η επίκτητη επιλογή. Ήτοι, ο άνθρωπος δεν είναι αποτέλεσμα της φυσικής επιλογής!

Εδώ θα ήθελα να παρατηρήσω το εξής: ακόμα και στην εποχή μας, στο χώρο της τέχνης επικρατεί μια ερωτική ελευθερία. Μεταξύ των ηθοποιών, των τραγουδιστών και γενικά των καλλιτεχνών, οι ερωτικές εκδηλώσεις, φιλία, αγκαλιές, θεωρούνται φυσιολογικές και δεν προκαλούν. (Είναι οι επώνυμοι, που εκδηλώνουν δημόσια τις πράξεις ε-

³ Giambattista Vico, «La science nouvelle», 1725, Gallimard, σελ. 88, από το βιβλίο του Κωστή Παπαγιώργη, *Λάδια ζιδια*, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2001, σελ. 151.

ρωτικής επιλογής). Αντίθετα, στα άλλα επαγγέλματα δεν υπάρχει αυτή η ελευθερία. Οι δικηγόροι, οι μηχανικοί, οι αγρότες δε φιλιούνται και αγκαλιάζονται με την ευκολία των καλλιτεχνών. Προφανώς, διότι οι καλλιτέχνες είναι οι απόγονοι των δημόσια διαγωνιζομένων ανδρών με σκοπό την επιλογή από τη γυναίκα, είναι οι φορείς της αναπαραγωγής.

Τελικός ορισμός του πολιτισμού:

Πολιτισμός είναι η επιβίωση του αδυνάτου.

Ο προειρημένος ορισμός συμφωνεί με πολλές προσπάθειες ορισμού του πολιτισμού, αλλά και με πολλές ιδιότητες του πολιτισμού, όπως:

– «Χωρίς αντιρρήσεις, η εξέλιξη της ανθρωπότητας καθορίζεται από άλλους νόμους, διαφορετικούς από τους νόμους της βιολογικής εξέλιξης.»¹ Ίσως η απάντηση στο ερώτημα «ποιοι είναι αυτοί οι νόμοι;» είναι «ο πολιτισμός», η επιβίωση του αδυνάτου.

– «Η πρόταση του Sigmund Freud ότι ο πολιτισμός βασίζεται πάνω στη μόνιμη καθυπόταξη των ενστίκτων έχει παρθεί για δεδομένη.»² Η επιβίωση του αδυνάτου επιβάλλει καθυπόταξη των ενστίκτων.

– «Η αποτελεσματική υποταγή των ενστίκτων σε απωθητικούς ελέγχους επιβάλλεται όχι από τη φύση αλλά από τον άνθρωπο.»³ Ο άνθρωπος «αποφάσισε» την επιβίωση του αδυνάτου και όχι η φύση.

Στο τέλος, μπορούμε να δούμε πώς περιγράφεται μια μέρα του «πρωτόγονου ανθρώπου», πριν από ενάμιση εκατομμύριο χρόνια, από τον Richard Leakey:

«Εδώ, σε μια καμπή του ποταμού, βλέπουμε μια μικρή ομάδα ανθρώπων, πέντε γυναίκες και ένα σωρό βρέφη και παιδιά. Είναι δυνατοί και έχουν αθλητικό παράστημα. Φλυαρούν μεγαλόφωνα, μερικοί ανταλλάσσουν προφανή κοινωνικά ευφυολογήματα, κάποιιοι συζητούν για τα σχέδια της ημέρας.

¹ Τόντορ Γ. Νικόλοβ, ό.π., σελ. 158 (δική μου μετάφραση).

² Herbert Marcuse, ό.π., σελ. 13.

³ Herbert Marcuse, ό.π., σελ. 26.

...

..., κάνουν ό,τι κάνουν όλα τα παιδιά: παίζουν υποδουόμενα ρόλους, παιχνίδια που προδιαγράφουν την ενήλικη ζωή τους. Σήμερα, ένα από αυτά τα παιδιά υποτίθεται ότι είναι αντιλόπη, κι έχει βάλει στο κεφάλι του κλαδιά για κέρατα, ενώ τα άλλα δύο είναι κυνηγοί που πλησιάζουν προσεκτικά τη λεία τους.

...

Η δυνατότητα να κινούνται αθόρυβα και να κρύβονται επιδέξια ώστε να γίνονται αθέατοι μέσα στο περιβάλλον, καθώς και η ικανότητά τους να γνωρίζουν πότε πρέπει να χτυπήσουν, είναι τα ισχυρότερα όπλα αυτών των κυνηγών.

Τελικά, παρουσιάστηκε μια ευκαιρία και, συμφωνώντας μεταξύ τους σιωπηρά, οι τρεις άνδρες προχώρησαν σε στρατηγικές θέσεις.

...

Ο ενθουσιασμός από το θρίαμβο του κυνηγιού έχει πλέον καταλαγιάσει, οι άνδρες και οι γυναίκες συζητούν χαλαρωμένοι για την ημέρα που πέρασαν χωριστά.»¹

Από την περιγραφή μπορούμε να υπογραμμίσουμε τα κύρια θέματα:

- οι γυναίκες φλυαρούν μεγαλόφωνα,
- τα παιδιά παίζουν υποδουόμενα ρόλους αντιλόπης και κυνηγών,
- οι άνδρες κυνηγούν σιωπηρά,
- άνδρες και γυναίκες συζητούν για την ημέρα, που πέρασε.

Καταρχήν, η περιγραφή ταιριάζει σε παρέα κυνηγών και των οικογενειών τους, που με τα 4x4, τις καρμπίνες και όλο τον εξοπλισμό έχει πάει για κυνήγι στο χωριό των κουμπάρων.

Πέραν όμως αυτού, δημιουργούνται οι παρακάτω απορρίες:

- Για τι φλυαρούν οι γυναίκες, και μάλιστα μεγαλόφωνα, πριν από ενάμιση εκατομμύριο χρόνια; Σήμερα είναι εύκολο να απαντήσουμε: για τη μόδα, για τη γειτόνισσα, για την τηλεόραση, για τα σκάνδαλα, για τον καιρό. Τότε όμως, πριν από ενάμιση εκατομμύριο χρόνια,

¹ Richard Leakey, *όπ.π.*, σελ. 127-130.

για ποιο λόγο φλυαρούσαν; Δεν είχαν δουλειά να κάνουν ή είχαν τόσα ενδιαφέροντα από τη ζωή; Δε φοβούνταν καθόλου τα άγρια θηρία;

– Τα παιδιά παίζουν... Δεν ξέρω τι νόημα είχε το ρήμα «παίζω» πριν από ενάμιση εκατομμύριο χρόνια. Φαίνεται ότι ζούσαν ανέμελα στη φύση, χωρίς κανένα φόβο.

– Οι άνδρες κυνηγούν σιωπηρά, όπως οι λύκοι, άρα δε χρειάζονταν γλώσσα.

– Οι άνδρες και οι γυναίκες συζητούν για την ημέρα, που πέρασε. Για ποιο θέμα; Σήμερα είναι εύκολο να απαντήσουμε: πολιτική, σχολείο, εργασία, κοινωνικές σχέσεις. Τότε, όμως, πριν από ενάμιση εκατομμύριο χρόνια, για ποιο λόγο συζητούσαν; Δεν είχαν δουλειά να κάνουν ή είχαν τόσα ενδιαφέροντα από τη ζωή; Τι σημαίνει «συζήτηση» πριν από ενάμιση εκατομμύριο χρόνια;

Συμπέρασμα: η γλώσσα δημιουργήθηκε για κουτσομπολιό! «Η αναδρομή επιτρέπει προτάσεις του τύπου *Αυτός ξέρει ότι αυτή νομίζει πως αυτός φλερτάρει τη Μαίρη* και άλλα μέσα για τη μετάδοση του κουτσομπολιού, ενός πρόδηλα παγκόσμιου ανθρώπινου ελαττώματος.»¹ Και έτσι έγινε. Η γλώσσα δημιουργήθηκε από τους άνδρες όχι για να κυνηγούν, αλλά για να σαγηνεύουν τις γυναίκες με κουτσομπολιά, ψέματα και κάθε άλλο μέσο, μόνο και μόνο για να επιλεγούν προς αναπαραγωγή.

Για να επιβιώσει ο αδύνατος θα πρέπει κάποιος να τον προστατέψει. Αυτός είναι ο νόμος. «Ο Ησίοδος αναζητά την προέλευση των νόμων και το πεδίο εφαρμογής τους. Υποστηρίζει ότι οι κανόνες που καθορίζουν τι είναι δίκαιο ή άδικο έχουν δοθεί στους ανθρώπους από τους θεούς και αφορούν μόνο τους ανθρώπους χωρίς να επεκτείνονται στον υπόλοιπο κόσμο.»² Οι νόμοι είναι αποτέλεσμα του πολιτισμού, που καλείται να προστατέψει και εξασφαλίσει την επιβίωση των αδύνατων μελών της κοινωνίας.

«Ήδη ο όρος "σεβασμός των δικαιωμάτων του ατόμου" είναι από τη φύση του η άλλη όψη της δικαίας λειτουργίας μιας διαπροσωπικής σχέσεως, του σεβασμού δηλ. των ατομικών μου καθηκόντων και των ατομικών μου υποχρεώσεων (οφειλών) προς τον πλησίον μου, από τον

¹ Steven Pinker, όπ.π., σελ. 414.

² Γεώργιος Αναγνωστόπουλος, όπ.π., σελ. 79.

οποίο κι εγώ απαιτώ το σεβασμό των δικαιωμάτων μου. Δικαιώματα και καθήκοντα αποτελούν, σε μια γνήσια ανθρωπίνη και σωστή διαπροσωπική σχέση, μια αμφίδρομη (αμοιβαία) επικοινωνία αυτοσεβασμού και αλληλοκατανόησης.»¹ Ο όρος «σεβασμός των δικαιωμάτων του ατόμου» είναι το ανάποδο από τη φυσική επιλογή, αντιβαίνει στον αγώνα ανάμεσα από τα ίδια είδη. Ο σεβασμός εξασφαλίζει τον αδύνατο, που δεν μπορεί μόνος του να υπερασπίσει τον εαυτό του.

Και στο τέλος:

«– Κάϊν, πού είναι ο αδελφός σου;»² Κάιν, που είναι ο αδύνατος, που έπρεπε να επιβιώσει;

Σχηματικά, τα παραπάνω μπορούν να απεικονιστούν ως κάτωθι:

Πολιτισμός		
Τραγούδι	Ομορφιά	Ιδιοκτησία
Σεβασμός, Δικαιοσύνη, Ειρήνη, Φαντασία, Αγάπη, Έρωτας, Θρησκεία, Πνεύμα, Μεταθανάτια ζωή, Τέχνη, Αθλητισμός, Γλώσσα, Φιλοσοφία, Επιστήμη, Ηθική, Πολιτική, Αισθητική, Σκέψη, Γνώση, Ανάλυση, Αφαίρεση, Χορός, Θέατρο, Ιδέα, Νόηση, Συναισθημα, Γραφή, Αλήθεια, Ψέμα, Ψυχή, Λόγος, Έννοια, Ανθρωπισμός, Χιούμορ, Τύψεις, Γέλιο, Κλάμα κτλ.		

Θέλω να τονίσω, ότι οι αναφερόμενες έννοιες δεν είναι αυτόνομες και ανεξάρτητες η μία από την άλλη. Παράδειγμα, το χιούμορ ίσως είναι μίγμα φαντασίας και γνώσης, οι τύψεις μίγμα ηθικής, ανθρωπισμού και γνώσης κ.τλ.

«Ο άνθρωπος, που αναδύθηκε από την ιερή κολυμβήθρα, πέρασε από τη βία του "παλαιού ανθρώπου" στη βία της δημιουργίας και οικο-

¹ Ιωάννη Κορναράκη, ό.π., σελ. 81.

² Ιωάννη Κορναράκη, ό.π., σελ. 53.

δομής του "καινού ανθρώπου" εν Χριστώ Ιησού.»¹ Η βία του παλαιού ανθρώπου ήταν η φυσική επιλογή, η επιβίωση του δυνατού, η "βία" του καινού ανθρώπου είναι ο πολιτισμός, η επιβίωση του αδυνάτου.

Υπάρχει σύνδεση μεταξύ των τριών (3) εκφράσεων του πολιτισμού, ήτοι μεταξύ του τραγουδιού (της γλώσσας), της ομορφιάς και της ιδιοκτησίας. Οι λέξεις-κλειδιά σε οποιαδήποτε γλώσσα είναι τα ρήματα «είμαι» και «έχω». Το ρήμα «είμαι» απαιτείται για την πραγματοποίηση της επιλογής των ανδρών από τις γυναίκες βάσει της εμφάνισης: «εγώ είμαι όμορφος» και το ρήμα «έχω» απαιτείται για την επιλογή βάσει της ιδιοκτησίας: «εγώ έχω ιδιοκτησία». Εάν ο πολιτισμός βασιζόταν σε άλλα κριτήρια επιλογής, π.χ. τρέξιμο ή ψάρεμα, οι λέξεις-κλειδιά θα ήσαν «τρέχω»: «εγώ τρέχω γρήγορα» και «ψαρεύω»: «εγώ ψαρεύω με επιτυχία». Η αγγλική γλώσσα τα πήρε αυτούσια από τα ελληνικά: «είμαι» - «I am» και «έχω» - «I have». Επιπλέον, όλες οι γλώσσες παρουσιάζουν χαρακτηριστικές ομοιότητες, κυρίως στις πρωταρχικές έννοιες, όπως τα ρήματα «είμαι» και «έχω», τις λέξεις για τον/τους θεό/θεούς, τους αριθμούς, τον πατέρα, τη μητέρα κ.ο.κ.

Παράλληλα, και η γλώσσα είναι «όμορφη». «Επιπλέον, αφού η ομορφιά του ονόματος έγκειται στον ήχο ή στο δηλούμενο πράγμα ..., αν ονομάσει κανείς την ποίηση *κραυγήν Καλλιόπης*, τότε αυτό το «κρα» δεν συνάδει με τη δηλούμενη ομορφιά ...»² Η γλώσσα, ως αποτέλεσμα του τραγουδιού - μίμηση των ήχων της φύσης, πρέπει να είναι όμορφη.

Στο τέλος θα ήθελα να αναφέρω πώς κατάντησε τον άνθρωπο ο πολιτισμός, σύμφωνα με τον Brown, προσπαθώντας να αποτυπώσει τα χαρακτηριστικά του Καθολικού Ανθρώπου:

«Τα ευρήματά του εκπλήσσουν σχεδόν τον καθένα, θα παρουσιάσω λοιπόν εδώ την ουσία τους. Σύμφωνα με τον Brown, τον Καθολικό Άνθρωπο τον χαρακτηρίζουν τα εξής:

Απόδοση μεγάλης αξίας στην ευφράδεια. Κουτσομπολιό. Ψέμα. ... Αφήγηση και διήγηση ιστοριών. ... Δυαδικές διακρίσεις συμπεριλαμ-

¹ Ιωάννη Κορναράκη, ό.π., σελ. 202.

² Κωστή Παπαγιώργη, ό.π., σελ. 109.

βανομένων των αρσενικό-θηλυκό, ..., φυσικό-πολιτιστικό, καλό-κακό. ... Καλλωπισμός του σώματος και κόμμωση. Σεξουαλική ελκυστικότητα, βασιζόμενη εν μέρει σε σημάδια υγείας και, όσον αφορά τις γυναίκες, στη νεότητα. Υγιεινή. Χορός. Μουσική. Παιγνίδι, συμπεριλαμβανομένης της πάλης. ... Κάποιος βαθμός οικονομικής ανισότητας. ... Περισσότερη επιθετικότητα και βία στους άνδρες. ... Δώρα. ... Νόμοι, δικαιώματα και υποχρεώσεις. ... Πίστη σε υπερφυσικές δυνάμεις. Μαγεία για την παράταση και αύξηση της ζωής, και για την προσέλκυση του αντίθετου φύλου. ... Εξηγήσεις για τις ασθένειες και το θάνατο. Ιατρική. ... Πένθος για τους νεκρούς.»¹

Νομίζω ότι ο Καθολικός Άνθρωπος είναι καθαρά δημιούργημα του πολιτισμού και δε θα έπρεπε κανείς να εκπλήσσεται με την περιγραφή του.

Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΣΤΗ ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ

Η αρχή της φυσικής επιλογής, όπως διατυπώθηκε από τον Κ. Δαρβίνο, ισχύει παντού και πάντα, αρκεί να ορισθούν τα κριτήρια και ο χώρος επιλογής.

«Ονόμασα αυτή την Αρχή, σύμφωνα με την οποία διατηρείται κάθε μικρή παραλλαγή, αν είναι ωφέλιμη, με τον όρο φυσική επιλογή, για να τονίσω τη σχέση της με την ανθρώπινη δυνατότητα της επιλογής.» ²			
Φύση		Πολιτισμός	
Βία	Γλώσσα	Ομορφιά	Ιδιοκτησία

Σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα, έχουμε:

- A) Χώρος - Φύση, Κριτήριο - Δύναμη
- B) Χώρος - Πολιτισμός, Κριτήριο - Γλώσσα, Ομορφιά, Πλούτος

¹ Steven Pinker, όπ.π., σελ. 427-429.

² Κ. Δαρβίνος, όπ.π., σελ. 86.

Στη φύση επιβιώνει ο δυνατότερος, στον πολιτισμό επιβιώνει ο ομιλητικότερος, ο ομορφότερος, ο πλουσιότερος. Ίσως θα ήταν σωστότεροι οι όροι φυσική επιλογή (φύση) και πολιτιστική επιλογή (πολιτισμός).

Στη συνέχεια του βιβλίου ακολουθείται η ορολογία του πίνακα, όπου λέγοντας φυσική επιλογή και πολιτισμός εννοούνται τα αντίστοιχα κριτήρια επιλογής.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ «Α» - ΤΡΑΓΟΥΔΙ (ΓΛΩΣΣΑ, ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ)

«Υπήρξαν και υπάρχουν κατά καιρούς διάφορες απόψεις και θέσεις, σχετικά με την προέλευση της γλώσσας στον άνθρωπο, σχετικά με τη δημιουργία της πρώτης γλώσσας και του πρώτου αλφαβήτου, οι οποίες όμως απόψεις και θέσεις, παρέμειναν απλές και ουσιαστικά αναπόδεικτες.»¹ Έχω την εντύπωση ότι κανένας σήμερα δεν ξέρει γιατί ο άνθρωπος δημιούργησε γλώσσα! «Σε μια εργασία την οποία δημοσίευσε στο *Human Neurobiology*, επισήμανε ότι, ενώ ήταν αδύνατον να αποδείξει πότε ή πώς πρωτοεμφανίστηκε η γλώσσα, ήταν πιθανόν η καταγωγή της να επεκτείνεται "πολύ πίσω στο παλαιοντολογικό παρελθόν".»² «Σε κάποιο σημείο της ιστορίας επινοήθηκε και εκλεπτύνθηκε η γλώσσα, και από τότε τη μαθαίνουμε.»³

Στα περισσότερα βιβλία, που έχω διαβάσει, η δημιουργία της γλώσσας δικαιολογείται ως ανάγκη επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων, από ανάγκη επικοινωνίας στο κυνήγι μέχρι την ανάγκη της «εξωτερίκευσης των πνευματικών ανησυχιών του ανθρώπου»! Δε θα επεκταθώ σε γνωστά θέματα, αλλά θα θέσω τις ερωτήσεις, στις οποίες η παραπάνω θεώρηση δεν απαντά:

– Ο άνθρωπος υπήρχε και πριν τη δημιουργία της γλώσσας. Άρα είχε λυμένα τα προβλήματα επιβίωσης (και επικοινωνίας) χωρίς τη γλώσσα, όπως την εννοούμε τώρα. Συνεπώς ποια η ανάγκη δημιουργίας γλώσσας; «Ο γλωσσολόγος Χοϋμπολτ τονίζει "Ο άνθρωπος είναι

¹ Χρυσόστομος Εμμ. Καρπαθίου, όπ.π., σελ. 5.

² Richard Leakey, όπ.π., σελ. 193.

³ Steven Pinker, όπ.π., σελ. 376.

άνθρωπος μόνο μέσω της γλώσσας, αλλά για να εφεύρει τη γλώσσα θα πρέπει να υπήρξε άνθρωπος".»¹ Ο άνθρωπος υπήρχε πριν τη γλώσσα ή, με άλλα λόγια, ο άνθρωπος δημιούργησε γλώσσα.

– Η γλώσσα του ανθρώπου διαφέρει από την «γλώσσα» των άλλων ζώων. «Η βασική διαφορά μεταξύ της ανθρώπινης γλώσσας και πρωτογενέστερων συστημάτων επικοινωνίας (π.χ. τα ζωικά συστήματα επικοινωνίας) είναι ότι στην πρώτη η εμπειρία αποτυπώνεται γενικευτικά και αφαιρετικά.»² Η ανθρώπινη γλώσσα περιέχει αφηρημένες έννοιες, μάλλον άσχετες με την ανάγκη επιβίωσης.

– Πολλά ζώα κυνηγούν ομαδικά και με τακτική χωρίς τη χρήση γλώσσας, με την ανθρώπινη έννοια. Εντυπωσιάστηκα όταν έμαθα πώς κυνηγάνε οι λύκοι και οι φάλαινες:

Οι λύκοι κυνηγάνε σε ομάδες των πέντε (5) λύκων. Το πρόβλημα, που πρέπει να επιλύσουν είναι η γρήγορη κούρασή τους. Γι' αυτό χωρίζονται σε δύο τμήματα των τριών (3) και δύο (2) λύκων αντίστοιχα. Η ομάδα των τριών (3) λύκων θέτει σε κίνηση το κοπάδι των ζώων προς την κατεύθυνση, όπου έχει σταθεί η ομάδα των δύο (2) λύκων. Όταν το κοπάδι φτάσει στους δύο (2) λύκους, οι τρεις (3) πρώτοι έχουν κουραστεί και το κυνήγι το συνεχίζουν από εκείνο το σημείο οι δύο (2) ξεκούραστοι λύκοι.

Ακόμα πιο εντυπωσιακά ψαρεύουν ρέγγες οι φάλαινες. Όταν εντοπίσουν το κοπάδι από ρέγγες, οι φάλαινες καταδύονται κάτω από το κοπάδι και το εγκλωβίζουν γύρω-γύρω με κυλινδρική επιφάνεια από φυσαλλίδες αέρα. Οι ρέγγες δε διέρχονται από τις φυσαλλίδες και αναδύονται στην επιφάνεια. Εκεί γίνονται θύματα των φαλαινών.

Και στα δύο παραδείγματα οι κυνηγοί συνεργάζονται χωρίς τη χρήση γλώσσας και δε βλέπω την ανάγκη δημιουργίας, εφεύρεσης γλώσσας, με την ανθρώπινη, πάντα, έννοια. «Η ανθρώπινη γλώσσα αποτελεί πονοκέφαλο για την εξελικτική θεωρία, επειδή είναι πάρα πολύ πιο ισχυρή απ' όσο μπορεί κανείς να εξηγήσει με όρους επιλεκτικής αρμοστικότητας. Μια γλώσσα με απλούς κανόνες απεικόνισης, του είδους που θα μπορούσε κανείς να υποθέσει ότι διαθέτει ο χιμπατζής, φαίνεται ότι προσφέρει όλα τα πλεονεκτήματα που συνδέει κα-

¹ Μανώλη Γλέζου, ό.π., σελ. 22.

² Α.-Φ. Χριστίδης, ό.π., σελ. 26-27.

νείς φυσιολογικά με τις συζητήσεις για το κυνήγι μαστοδόντων και άλλα παρόμοια.»¹

Ακόμα πιο εντυπωσιακές είναι οι μέλισσες. Όταν η κυψέλη ζεσταθεί περισσότερο από το ανεκτό, οι μέλισσες την ψύχουν με αέρα, φτερουγίζοντας στην είσοδο. Εάν η κυψέλη δεν ψυχθεί, τότε «αυξάνουν την ψύξη» φέρνοντας νερό, το οποίο εξατμίζεται με τον αερισμό. Ήτοι, για την ψύξη της κυψέλης χρησιμοποιούν τη λανθάνουσα θερμότητα εξάτμισης του νερού και, μάλιστα, χωρίς γλώσσα συνεννόησης!

Εφόσον η γλώσσα εφευρέθηκε και δεν ανακαλύφθηκε, ποια ανάγκη οδήγησε σε αυτή την εφεύρεση; Μπορεί η ανάγκη γλώσσας να προκλήθηκε από κάποια αλλαγή του φυσικού περιβάλλοντος; Αν ναι, τότε γιατί απ' όλα τα ζώντα είδη μόνο ο άνθρωπος δημιούργησε γλώσσα; Αλλά και ποιο φυσικό περιβάλλον μπορεί να απαιτήσει γλώσσα για την επιβίωση του είδους;

Θα ήθελα να παραθέσω κάποιες απόψεις για την εμφάνιση της γλώσσας:

«Και είχαν την ευκαιρία (εννοεί τους Έλληνες - σημείωση δική μου) να μπορέσουν να χρησιμοποιήσουν αυτό το αριστερό εγκεφαλικό ημισφαίριο (εννοεί: "...το εγκεφαλικό ημισφαίριο του λόγου, το λεκτικό εγκεφαλικό ημισφαίριο..."²), πολύ νωρίτερα από τους άλλους λαούς εκείνης της εποχής, και για το λόγο αυτό άλλωστε και υπάρχουν ακόμα, ενώ αντίθετα όλοι οι υπόλοιποι λαοί εκείνης της εποχής, έχουν εξαφανιστεί.»³ Θα παραβλέψουμε το προφανές ερώτημα «πώς υπάρχει το εγκεφαλικό ημισφαίριο του λόγου πριν από το λόγο;» Και αυτό, επειδή ο συγγραφέας δίδει την ακόλουθη απάντηση: «Η γραφή αυτή μέσω του Ελληνικού αλφαβήτου, η γραφή και η γλώσσα των Ελλήνων, θα τροφοδοτήσει τροποποιώντας τον ζωώδη εγκέφαλο του ανθρώπου, σε λογικό εγκέφαλο, σε πνευματικό εγκέφαλο, σε ανθρώπινο εγκέφαλο.»⁴ Αφήνω τον αναγνώστη να κρίνει μόνος του την αλήθεια των παραπάνω συλλογισμών. Και συνεχίζει ο συγγραφέας την εξήγηση της δημιουργίας της γλώσσας:

¹ Steven Pinker, όπ.π., σελ. 413.

² Χρυσόστομος Εμμ. Καρπαθίου, όπ.π., σελ. 12.

³ Χρυσόστομος Εμμ. Καρπαθίου, όπ.π., σελ. 12.

⁴ Χρυσόστομος Εμμ. Καρπαθίου, όπ.π., σελ. 5.

«Θα προσπαθήσουμε λοιπόν να μελετήσουμε τις βιολογικές συνθήκες, τις οποίες τόσο χαρακτηριστικά αναφέρει ο R. H. Robins, ...»¹

«Ας δούμε όμως αυτές τις προτεινόμενες από τον καθηγητή R.H.Robins, βιολογικές συνθήκες, οι οποίες επέδρασαν στη γλώσσα, ...»²

«... πριν μπούμε πραγματικά στη βιολογική προσέγγιση του θέματος.»³

Ιδού οι βιολογικές συνθήκες, που ανάγκασαν τον άνθρωπο να εφεύρει γλώσσα:

«Αντίθετα ο δημιουργός, δημιουργώντας διά του λόγου, "...και είπεν ο Θεός Γενηθήτω... και εγένετο", θέτει στην ίδια εικόνα και ομοίωση τον άνθρωπο δίδοντάς του λόγο.»⁴

Και ο λόγος ήταν απαραίτητος για την επιβίωση του ανθρώπου «... και για το λόγο αυτό άλλωστε και υπάρχουν ακόμα (*εννοεί τους Έλληνες - σημείωση δική μου*), ενώ αντίθετα όλοι οι υπόλοιποι λαοί εκείνης της εποχής έχουν εξαφανιστεί.»⁵ Όσο και να θέλω να συμφωνήσω με τα παραπάνω, δεν μπορώ να δεχθώ την αντίφαση ο Θεός να δημιουργεί τον (Έλληνα) άνθρωπο με λόγο και παράλληλα να εξαφανιστούν όσοι (μη Έλληνες) άνθρωποι δεν είχαν λόγο. Κάποιος κάνει λάθος, ή ο Θεός ή ο συγγραφέας.

Για την πληρότητα θα αναφέρω: «Ένα παράδειγμα της κριτικής που άσκησαν οι Έλληνες στους μύθους, βρίσκουμε στο φιλόσοφο Ξενοφάνη, που γεννήθηκε γύρω στα 570 π.Χ. Οι άνθρωποι, λέει ο Ξενοφάνης, έπλασαν τους θεούς κατ' εικόνα και ομοίωσή τους ...»⁶

Μήπως τελικά ο Ξενοφάνης έχει δίκαιο;⁷

Η άγνοιά μας για το πώς και γιατί δημιουργήθηκε η γλώσσα παρέχει άπειρες ευκαιρίες για τον καθένα να προτείνει αξιωματική εξήγηση, όπως στο παραπάνω παράδειγμα ο Θεός. Τολμώ να χρησιμοποιή-

¹ Χρυσόστομος Εμμ. Καρπαθίου, *όπ.π.*, σελ. 14.

² Χρυσόστομος Εμμ. Καρπαθίου, *όπ.π.*, σελ. 15.

³ Χρυσόστομος Εμμ. Καρπαθίου, *όπ.π.*, σελ. 44.

⁴ Χρυσόστομος Εμμ. Καρπαθίου, *όπ.π.*, σελ. 54.

⁵ Χρυσόστομος Εμμ. Καρπαθίου, *όπ.π.*, σελ. 12.

⁶ Γιοστέιν Γκάαρντερ, *όπ.π.*, σελ. 41.

⁷ Victor Davis Hanson και John Heath, *όπ.π.*, σελ. 50: «Οι ομηρικοί ήρωες –και θεοί– έγιναν ξαφνικά ιστορικά πρόσωπα...»

σω και εδώ τα λόγια του Ντέσμοντ Μόρρις «Φτάσαμε όμως σ' ένα σημείο που θα πρέπει να σταματήσουμε για λίγο, γιατί βγαίνουμε έξω από το βιολογικό τομέα και μπαίνουμε στην περιοχή του πολιτισμού.»¹ Στη θέση του πολιτισμού μπορεί να είναι η θρησκεία, ο μύθος, οι εξωγήινοι κτλ.

Στο παρόν βιβλίο προσβέυεται η άποψη, ότι η γλώσσα δημιουργήθηκε από τους άνδρες για να περιγράψουν τους ηρωισμούς τους στις γυναίκες με σκοπό την επιλογή του καλύτερου για αναπαραγωγή. «Στις κοινωνικές μας σχέσεις, τον αγώνα δεν τον κερδίζει ο ταχύς, αλλά ο εύγλωττος – ο ρήτορας που αιχμαλωτίζει, ο ευφράδης γόης, το πειστικό παιδί που κερδίζει τον σωματώδη γονιό του και επιβάλλει τη βούλησή του.»² Ήτοι, σύμφωνα με τον Steven Pinker, ενώ «ο ταχύς» θα ήταν ο λογικός νικητής βάσει της φυσικής επιλογής, εντούτοις στις ανθρώπινες κοινωνίες νικητής είναι «ο ρήτορας», που δεν είναι αποτέλεσμα της φυσικής επιλογής. Εντύπωση μου προκαλεί η άποψη του ιδίου του Steven Pinker, ότι «Η γλώσσα δεν είναι ένα πολιτιστικό δημιούργημα...»³, που αντιβαίνει στην αμέσως προηγούμενη διαπίστωσή του. Η γλώσσα είναι πολιτιστικό δημιούργημα!

Γι' αυτό και μέχρι σήμερα οι άνδρες είναι καλύτεροι χειριστές της γλώσσας από τις γυναίκες, ενώ οι γυναίκες είναι καλύτεροι ακροατές. (*Οι άνδρες ανέπτυξαν τη Σκέψη, οι γυναίκες τη Νόηση - βλ. συνέχεια στο βιβλίο.*) Ο Πολιτισμός, ή, καλύτερα, τα κριτήρια, που επέβαλε ο πολιτισμός, δημιούργησαν έναν «απέραντο ωκεανό» μεταξύ του ανθρώπου και της φύσης, της γυναίκας και της φύσης. Και σήμερα ακόμα οι γυναίκες πασχίζουν για καθαριότητα, ήτοι για απομάκρυνση από τη φύση. Η γλώσσα, η επιστήμη και η τεχνολογία απομόνωσαν τον άνθρωπο, τη γυναίκα, και τον εγκλώβισαν σ' ένα τεχνητό περιβάλλον. «Ανάμεσα στον άνθρωπο και το περιβάλλον του παρεμβάλλεται ένας απέραντος ωκεανός, όπου κάθε σταγόνα του είναι και μία λέξη. Γνωρίζουμε τον κόσμο πιο πολύ από τις λέξεις που τον συμβολίζουν και πολλές φορές γνωρίζουμε μόνο τις λέξεις και αγνοούμε το συμβολισμό τους, αγνοούμε τι σημαίνουν.»⁴ Πιο σωστά, ανάμεσα στη γυναίκα

¹ Ντέσμοντ Μόρρις, *Ο γυμνός πίθηκος*, Εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1970, σελ. 31-32.

² Steven Pinker, *όπ.π.*, σελ. 19.

³ Steven Pinker, *όπ.π.*, σελ. 20.

⁴ Μανώλη Γλέζου, *όπ.π.*, σελ. 39.

και το περιβάλλον οι άνδρες παρεμβάλλουν έναν απέραντο ωκεανό από λέξεις. «Με τον ίδιο τρόπο, όπως και στη Γη του Πυρός, η γλώσσα των Ινδιάνων φαίνεται να είναι μοναδικά προσαρμοσμένη για να προσδίδει ονόματα και στα πιο ασήμαντα χαρακτηριστικά της γης.»¹ Οι γυναίκες γνωρίζουν τον κόσμο, που οι άνδρες δημιούργησαν γι' αυτές. Οι άνδρες είναι «οι μεσάζοντες» μεταξύ της φύσης και των γυναικών, αντιγράφουν τη φύση και την παρουσιάζουν στις γυναίκες. «Για τον ίδιο λόγο και οι τεχνητές γλώσσες (Esperanto, Ido, Volapuk, Novital, Interlingua, Occidental), αν και πλησιάζουν έναν αιώνα ζωής, δεν κατάφεραν να γίνουν φυσικές, ζωντανές γλώσσες και να επικρατήσουν.»² Οι τεχνητές γλώσσες δεν προέρχονται από τη φύση. Ο άνδρας, που τις χρησιμοποιεί, απορρίπτεται από τις γυναίκες.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ «B» - ΟΜΟΡΦΙΑ (ΕΜΦΑΝΙΣΗ, ΕΠΙΣΤΗΜΗ)

Παραφράζοντας τα λόγια του Μανώλη Γλέζου, μπορούμε να πούμε ότι για την εμφάνιση ισχύει:

«Ανάμεσα στον άνθρωπο και το περιβάλλον του παρεμβάλλεται ένας απέραντος ωκεανός, όπου κάθε σταγόνα του είναι και μία "εικόνα". Γνωρίζουμε τον κόσμο πιο πολύ από τις "εικόνες" που τον συμβολίζουν και πολλές φορές γνωρίζουμε μόνο τις "εικόνες" και αγνοούμε το συμβολισμό τους, αγνοούμε τι σημαίνουν.» Πιο σωστά, ανάμεσα στη γυναίκα και το περιβάλλον οι άνδρες παρεμβάλλουν έναν απέραντο ωκεανό από εικόνες. Οι γυναίκες γνωρίζουν τον κόσμο, που οι άνδρες δημιούργησαν γι' αυτές. Οι άνδρες είναι «οι μεσάζοντες» μεταξύ της φύσης και των γυναικών, αντιγράφουν τη φύση και την παρουσιάζουν στις γυναίκες. Ακριβώς η ίδια εξήγηση, όπως για τη δημιουργία της γλώσσας.

«Και στον Τιθωνό γέννησεν η Ηώς τον Μέμνονα, τον βασιλέα των Αιθιόπων και τον άρχοντα Ημαθίωνα, ενώ για τον Κέφαλο έφερε στον κόσμο εξαίσιο γιο, τον άριστο Φαέθοντα, ισόθεον άντρα. Αυτόν, ενώ

¹ Κάρολος Δαρβίνος, *Ταξιδεύοντας με το Μπιγκλ*, Εκδ. Στοχαστής, Αθήνα 1998, σελ. 175.

² Μανώλη Γλέζου, *όπ.π.*, σελ. 43.

έθαλλε το τρυφερό λουλούδι της ευγενικής του νιότης, παιδί με τρυφερή ψυχή, η Αφροδίτη τον εσήκωσε η γλυκοχαμόγελη γοργά και στα πανάγια ιερά της φύλακα τον έκανε, ένα θείο πνεύμα.»¹ Ο άνδρας είναι ο βασιλιάς, ο εξάισιος, ο άριστος, ο ισόθεος, ο τρυφερός, ο θείος. Σε πόσα χωριά και σήμερα δε γίνονται αγώνες στολισμού και τραγουδιού με αγωνιζόμενους κατά το πλείστον άνδρες, με σκοπό την εξασφάλιση της προτίμησης των γυναικών;

«Η παράβαση της εντολής του Θεού παρέδωσε τον παραβάτη αδαμικό άνθρωπο στην αιχμαλωσία των αισθήσεων.² Η Εύα "είδε"³ το δένδρο και καθώς το είδε, αιχμαλωτίστηκε από τη θέα του και παραδόθηκε "ταις επιφανείαις των αισθητών",⁴ στις εικόνες, τις παραστάσεις και γενικά στη θέα των αισθητών εικόνων των πραγμάτων της υλικής κτίσεως.»⁵ Νομίζω και στη θρησκεία ξεκάθαρα περιγράφεται ο πολιτισμός, όπου η Εύα επιλέγει με κριτήρια εμφάνισης (και ιδιοκτησίας) τον Αδάμ της και όχι με τη φυσική επιλογή. Εδώ ο Θεός είναι η φυσική επιλογή, την οποία ο άνθρωπος παράτησε.⁶

«Μπορούμε μέχρι ενός σημείου να καταλάβουμε πώς συμβαίνει να υπάρχει τόσο πολλή ομορφιά στη φύση, γιατί αυτό μπορεί ν' αποδοθεί κατά μέγα μέρος στη δράση της επιλογής. Το ότι η ομορφιά, σύμφωνα με την άποψή μας γι' αυτήν, δεν είναι γενική, πρέπει να γίνει παραδεκτό από οποιονδήποτε που θα δει μερικά δηλητηριώδη φίδια, μερικά ψάρια και κάποιες ειδεχθείς νυχτερίδες με μια διαστρεβλωμένη ομοιότητα με την ανθρώπινη μορφή. Η φυλετική επιλογή έχει δώσει τα πιο λαμπρά χρώματα, κομψά πρότυπα και άλλα στολίδια στ' αρσενικά, και μερικές φορές και στα δύο φύλα πολλών πουλιών, πεταλούδων κι άλλων ζώων. Στα πουλιά έχει κάνει συχνά τη φωνή του αρσενικού μελωδική για το θηλυκό, όπως και για τ' αυτιά μας. Τα άνθη και οι καρποί έχουν γίνει ευδιάκριτα με λαμπρά χρώματα, σε αντίθεση με το

¹ Ησίοδος, *όπ.π.*, σελ. 193.

² Πρβλ. «Η φθορά γαρ εν τη αισθήσει καθέστηκεν, και ο των γεγονότων προς άλληλα πόλεμος» (1. Μαξίμου, στ. 353).

³ 1. Νείλου, στ. 356.

⁴ Αγ. Μαξίμου, *Περί θεολογίας κτλ. Εκατοντάς ΣΤ' Φιλοκαλία*, τομ. Γ', σελ. 356.

⁵ Ιωάννη Κορναράκη, *όπ.π.*, σελ. 218.

⁶ Όσο, *Τάντρα - Πνευματικότητα και Σεξ*, Εκδ. ΡΕΜΠΕΛ, Αθήνα 2002, σελ. 49: «Ξεχάστε τον πολιτισμό, σαν να μην υπήρξε ποτέ. Επιστρέψτε στον κήπο της Εδέμ.»

πράσινο φύλλωμα, για να μπορούν τα λουλούδια εύκολα να φαίνονται, να δέχονται επισκέψεις και να γονιμοποιούνται από τα έντομα και τα σπέρματα να διασπείρονται από τα πουλιά. Για το πώς συμβαίνει ορισμένα χρώματα, ήχοι και μορφές να δίνουν ευχαρίστηση στον άνθρωπο και στα κατώτερα ζώα, δηλαδή πώς αποκτήθηκε στην αρχή η αίσθηση της ομορφιάς στην απλούστερή της μορφή, δεν ξέρουμε τίποτα περισσότερο από το πώς κάποιες οσμές και γεύσεις έγιναν στην αρχή ευχάριστες.¹ (υπογράμμιση δική μου). Απλά, οι γυναίκες γνωρίζουν τον κόσμο, που οι άνδρες δημιούργησαν γι' αυτές. Οι άνδρες είναι «οι μεσάζοντες» μεταξύ της φύσης και των γυναικών, αντιγράφουν τη φύση και την παρουσιάζουν στις γυναίκες. Έτσι, αντιγράφοντας τη φύση, δημιουργήθηκαν τα κριτήρια της ομορφιάς. «Τα λουλούδια ή τα ζώα που εμείς οι άνθρωποι βρίσκουμε άσχημα μάς φαίνονται σαν τεχνουργήματα. "Μοιάζει με ..." λέμε. Τούτο ρίχνει φως στο νόημα των λέξεων "άσχημος" και "ωραίος".»² Το ωραίο για τον άνθρωπο είναι άσχημο για το χιμπαντζή. Η ομορφιά είναι υποκειμενική με μόνο σκοπό την προσέλκυση του άλλου φύλλου, και συγκεκριμένα του θηλυκού. Το αρσενικό στολίζεται για να προσελκύσει το θηλυκό. Και σήμερα, άνδρες και γυναίκες ξυρίζονται για να είναι όμορφοι και να προσελκύουν το άλλο φύλο. «Για παράδειγμα, βλέπουμε ότι οι άνδρες διαφόρων φυλών θαυμάζουν έναν τελείως διαφορετικό τύπο ομορφιάς στις γυναίκες.»³ Η προτίμηση του άνδρα για ομορφιά καθόρισε τη γυναίκα. Επιβίωσε η γυναίκα, που άρεσε στους άνδρες, όπως και ο άνδρας, που άρεσε στις γυναίκες. Η ίδια διαδικασία συνεχίζεται και σήμερα: «Υπάρχει ένας ολόκληρος μηχανισμός (μέρος του οποίου είναι και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης) ο οποίος κάνει τη γυναίκα "γλάστρα" σε όλη την κοινωνική διεργασία, ένα σώμα χωρίς μυαλό, ένα χαριτωμένο κεφάλι χωρίς φωνή. Αυτός ο μηχανισμός δεν καθοδηγείται από κάποιο κέντρο, αλλά αναπαράγεται συνεχώς.»⁴ (υπογράμμιση δική μου). Ιδού ο μηχανισμός: «Σιγά-σιγά η γνώση του ζωντανού πρωτύπου απαγορευόταν. Έπαψαν πια να το βλέπουν, δε γνωρίζουν πια παρά τα έργα των παλαιών διδασκάλων και τ' αντιγράφουν

¹ Κ. Δαρβίνος, *Η Καταγωγή των Ειδών*, Εκδ. Παν. Πατρών, Πάτρα 1997, σελ. 574.

² Ludwig Wittgenstein, *όπ.π.*, σελ. 30.

³ Κ. Δαρβίνος, *όπ.π.*, σελ. 236.

⁴ Εφημερίδα *Τύπος της Κυριακής*, Αθήνα, 3 Δεκεμβρίου 2000.

δουλικά. Με τον καιρό δεν αντιγράφουν παρά αντίγραφα αντιγράφων και ούτω καθ'εξής. Κάθε γενιά απομακρύνεται και κατά μια βαθμίδα από το πρωτότυπο. Ο καλλιτέχνης παύει πια να έχει ατομικές εμπνεύσεις και αισθήματα, είναι μια απλή μηχανή αντιγραφής.»¹ Ουσιαστικά, ο πολιτισμός επεκράτησε, εγκαθιδρύθηκε, όταν η επόμενη γενεά αντέγραψε την προηγούμενη και το φυσικό πρότυπο ξεχάστηκε. «Φύση» έγινε η προηγούμενη γενεά.

Η διαδικασία «αντιγραφής αντιγράφων» φαίνεται και στην «εξέλιξη» ενός μόνο καλλιτέχνη. Παράδειγμα είναι ο Ολλανδός ζωγράφος Μοντριάν και ο τρόπος, που ζωγράφιζε ένα δέντρο:

---

¹ Ιππόλυτου Τάιν, *Η φιλοσοφία της τέχνης*, Εκδ. Γκοβόστη, Αθήνα, σελ. 20.

Αυτό γίνεται και σήμερα, και μάλιστα στα πανεπιστήμια, ήτοι στους κύριους φορείς του πολιτισμού:

«Στο Πανεπιστήμιο της Indiana των Η.Π.Α. δημιουργήθηκε πρόσφατα ένα νέο τμήμα Παιδαγωγικής όπου, εν όψει των αναγκών της βιομηχανίας σε προσωπικό με προσόντα "γραμματισμού" στις νέες τεχνολογίες της πληροφορικής, αναπτύσσονται προγράμματα διδασκαλίας της πληροφορικής τεχνολογίας σε πολύ πρώιμες ηλικίες».¹

«Αν και θα κόστιζε πολύ λιγότερα να επισκεφτούν την ίδια τη φύση και τον πληθυσμό της, επιλέγονται τα CD Roms και η "τεχνητή" φύση (virtual nature).»²

«Όταν το CD Rom αντικαθιστά την άμεση επαφή με τη φύση, εκεί όπου είναι δυνατή, ο εκπαιδευτικός του ρόλος έχει μετατραπεί σε αντιεκπαιδευτικό ρόλο, σε μια "τραγωδία της γνώσης", όπως θα έλεγαν ορισμένοι, σε μια "βιομηχανία της λήθης" σύμφωνα με μια άλλη διατύπωση.»³

Στην εποχή μας, η εμφάνιση καθορίζεται από τη «μόδα». Συνεπώς, με την έννοια του βιβλίου, η «μόδα» είναι ένα από τα βασικά γνωρίσματα του πολιτισμού. Όμως, μέχρι σήμερα, η «μόδα» δεν έχει αναγνωριστεί από την κοινωνία ως φορέας και εκδήλωση πολιτισμού και τέχνης. Ένδειξη για την ορθότητα των απόψεων του βιβλίου είναι το άρθρο «Το μουσείο και το πολυκατάστημα» της κας Χριστίνας Κουλούρη, στο οποίο αναφέρεται: «... Ο προβληματισμός αυτός γίνεται ακόμη πιο επίκαιρος από το γεγονός ότι η μόδα όχι μόνο κυριαρχεί στη σύγχρονη καταναλωτική κοινωνία, αλλά έχει γίνει επίσης αντικείμενο εκθέσεων σε μουσεία με βάση άλλοτε ανθρωπολογικά και άλλοτε αισθητικά κριτήρια. Με τη διοργάνωση αυτών των εκθέσεων τα

¹ Α.-Φ. Χριστίδης, όπ.π., σελ. 189.

² Α.-Φ. Χριστίδης, όπ.π., σελ. 190.

³ Α.-Φ. Χριστίδης, όπ.π., σελ. 191.

μουσειά αναγνωρίζουν και επικυρώνουν την πολιτισμική σημασία της μόδας.»¹ (υπογράμμιση δική μου). Όντως η ομορφιά (εμφάνιση, μόδα) είναι μία από τις τρεις εκδηλώσεις του πολιτισμού.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ “Γ” - ΔΩΡΑ

(ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ, ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ)

Παραφράζοντας τα λόγια του Μανώλη Γλέζου, μπορούμε να πούμε ότι για την ιδιοκτησία ισχύει:

«Ανάμεσα στον άνθρωπο και το περιβάλλον του παρεμβάλλεται ένας απέραντος ωκεανός, όπου κάθε σταγόνα του είναι και ένα "αντικείμενο". Γνωρίζουμε τον κόσμο πιο πολύ από τα "αντικείμενα" που τον συμβολίζουν και πολλές φορές γνωρίζουμε μόνο τα "αντικείμενα" και αγνοούμε το συμβολισμό τους, αγνοούμε τι σημαίνουν.»

Παντού δε στον κόσμο οι άνδρες κάνουν δώρα στις γυναίκες, ακόμα και στο ζωικό βασίλειο, με σκοπό την επιλογή για αναπαραγωγή.

«Η Δήμητρα, η λαμπρή θεά, σμίγοντας σ' έρωτα γλυκό με τον ήρωα Ιασίωνα σε ένα χέρσο χωράφι τριαλετρισιμένο, μέσα στις Κρήτης την εύφορη χώρα, εγέννησε τον Πλούτο τον ευεργετικό. Κι' αυτός γυρίζει όλη τη γη και την απέραντη πλάτη της θάλασσας, κι' αυτόν που βρεθεί προς του και στα χέρια του ο Πλούτος έρθει, πλούσιο τον κάνει και μεγάλο βιός του δίνει.»² Πάντα ο πλούτος ήταν κριτήριο επιλογής. Ο μηχανισμός είναι ίδιος, όπως για τη γλώσσα και την εμφάνιση. Ο άνδρας πρέπει να είναι ομιλητικός, όμορφος και πλούσιος για να επιλεγεί από τη γυναίκα.

«ΟΜΗΡΟΥ ΟΔΥΣΣΕΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Φιλοσοφώτερον...ποίησης...
μάλλον τά καθόλου...λέγει

¹ Εφημερίδα *Το Βήμα*, Αθήνα, 17 Μαρτίου 2002.

² Ησίοδος, *οπ.π.*, σελ. 191.

Αριστοτέλης, *Περί Ποιητικής*, 1451b, 5-8»¹

Στην παραπάνω εργασία, ο συγγραφέας αποδεικνύει, ότι η *Οδύσσεια* δεν είναι ένα έργο περιπλάνησης και νόστου, αλλά έργο πολιτικό. Σ' αυτό ο Όμηρος συγκρίνει την ήπια και συναινετική ηγετική συμπεριφορά έναντι της βίας και του καταναγκασμού κατά την άσκηση της εξουσίας. Ήτοι τη διαφορά μεταξύ των κριτηρίων της φύσης και του πολιτισμού. Το κριτήριο της βίας (φύση) αντιπαραβάλλεται συνέχεια με την πραότητα (πολιτισμός). Ο Οδυσσεύς σε κάθε περιπέτειά του ασκεί την εξουσία είτε με βία, είτε με πραότητα, είτε με συνδυασμό της βίας και της πραότητας. Στο τέλος γυρίζει μόνος ήρωας και νικητής στην Ιθάκη. Στην συνέχεια θα παραθέσω μία περίληψη της παραπάνω εργασίας. Ο Όμηρος, στο πρόσωπο του Οδυσσέα, παρουσιάζει τον τέλειο ηγέτη, ήπιο και πράο. Με την έννοια του βιβλίου, ο Οδυσσεύς είναι ο «πολιτισμένος» ηγέτης. Ο πολιτισμένος ηγέτης θα μπορούσε να είναι επιτυχημένος, αν και οι αρχόμενοι ήσαν «πολιτισμένοι». Οι ναυτικοί του Οδυσσέα ήταν μείγμα «πολιτισμένων» και «μη πολιτισμένων». Σε κάθε περιπέτεια ο Οδυσσεύς προσπαθεί να επιβληθεί σ' αυτό το μείγμα με τη χρήση είτε βίας, είτε πειθούς, ανάλογα με τη σοβαρότητα της περίπτωσης.

Στους Κίκκονες ο ηγετικός ρόλος του Οδυσσέα εξαντλείται στην ορθή εκτίμηση των συνθηκών, την ορθή πρόβλεψη και την προσπάθεια να πείσει όλους τους συντρόφους του. Ο Οδυσσεύς δεν ασκεί καταναγκασμό για να σώσει τους συντρόφους του, τους αφήνει να έχουν την ευθύνη. Ο ίδιος δε θέλει να επιβάλει καταναγκαστικά τις αποφάσεις του. Είναι ένας πολιτισμένος ηγέτης.

Στους Λωτοφάγους, ο Οδυσσεύς συμπεριφέρεται αντίθετα. Ο Οδυσσεύς ασκεί καταναγκασμό σ' όλους τους συντρόφους του για να τους σώσει. Επιβάλλει καταναγκαστικά τις αποφάσεις του. Είναι ένας μη πολιτισμένος ηγέτης.

Στους Κύκλωπες, ο Οδυσσεύς διαλέγει να ασκήσει πειθώ, αλλά όχι σε όλους, αλλά μόνο στους «πολιτισμένους» ναύτες του. Αφήνει τους κακούς ναύτες στο απομακρυσμένο νησάκι και παίρνει μαζί του μόνο δώδεκα ναύτες από το δικό του πλοίο, τους πιο καλούς.

¹ Νίκος Καλαϊτζής, «Ομήρου Οδύσσεια και Πολιτική Φιλοσοφία» στο: *Πόλις και Πολιτισμός*, Εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 1998, σελ. 49-78.

Στο νησί του Αιόλου, ο Οδυσσέας διαπιστώνει ότι η άσκηση της εξουσίας οδηγεί στη βία. Η μη άσκηση βίας οδηγεί τους συντρόφους του στο να ανοίξουν τον ασκό του Αιόλου.

Στους Λαιστρυγόνες, ο Οδυσσέας διαλέγει να ασκήσει πειθώ, όχι σε όλους, αλλά μόνο στους «μη πολιτισμένους» ναύτες του. Αφήνει τους κακούς ναύτες να επιβληθούν και αράζει μόνο το δικό του πλοίο έξω από το λιμάνι. Ουσιαστικά, δίχως χρήση βίας, ο Οδυσσέας δε λειτουργεί σαν ηγέτης.

Στο νησί της Κίρκης ο Οδυσσέας είναι αποφασισμένος να μην ασκήσει την εξουσία (να μην ασκήσει βία). Δίδει ρόλο ηγέτη στον Ευρύλοχο. Ήτοι έχουμε πλέον δύο ηγέτες, τον «πολιτισμένο» Οδυσσέα και τον «μη πολιτισμένο» Ευρύλοχο. Ο Οδυσσέας βγαίνει νικητής από τη σύγκρουση. Ο Οδυσσέας καταλήγει, ότι η άσκηση της εξουσίας, χωρίς τη χρήση βίας, δεν είναι δυνατή.

Για τον ίδιο λόγο, οι άνθρωποι είναι ανίκανοι να αποδεχτούν τις εντολές και τις απαγορεύσεις της κοινωνίας και του πολιτισμού τους, που είναι απαραίτητες για τη ρύθμιση της κοινωνικής ζωής. Το κυριότερο πάθος που δεν επιτρέπει στους ανθρώπους να έχουν ηγέτη τον συναινετικό, πράο, ιδανικό ηγέτη είναι η δίψα για κύρος και δύναμη, που δε δικαιούνται.

Γι' αυτό και η βία αλλάζει πρόσωπο. «Όπου η σκληρότητα δεν περνάει, η δαιμονική βία θα περάσει στην κολακεία. Όπου η ανοικτή και χωρίς μάσκα πρόκληση δεν πρόκειται να βρη ανταπόκριση από το ανθρώπινο πνεύμα, η βία θα φορέσει το λευκό χιτώνα της αγνότητας των προθέσεων, στολισμένο με το διάσημα των ανωτέρων και υψηλών ιδανικών της ζωής.»¹

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΔΡΕΣ

Ο πολιτισμός μπέρδευσε τους ρόλους γυναικών και ανδρών. Στα ζώα και τις πρωτόγονες φυλές, το αρσενικό, ο άνδρας, στολίζεται και επιλέγεται από το θηλυκό, τη γυναίκα. Ο άνδρας κυνηγάει και παλεύει. Στον πολιτισμό, ο άνδρας άρχισε να επιλέγεται με μη φυσικά κριτήρια: γλώσσα, ομορφιά, ιδιοκτησία. Ο αδύναμος άνδρας επιβίωνε

¹ Ιωάννη Κορναράκη, όπ.π., σελ. 78.

και αναπαρήγε. Σιγά-σιγά ο άνδρας άρχισε ακόμα και να επιλέγει, η δε γυναίκα να στολίζεται για να προσελκύσει τον άνδρα, γεγονός αντίθετο με το φυσικό, όπου ο άνδρας πρέπει να πείσει τη γυναίκα για την αξία του. Υπάρχει αναντιστοιχία συνειδητού και υποσυνείδητου. Οι ρόλοι αναμίχθηκαν. Η γυναίκα παριστάνει τον ηττημένο άνδρα, ο δε άνδρας παριστάνει την επιλεγμένη από τη φύση γυναίκα, χωρίς να αγωνιστεί.

Ακόμα και οι Έλληνες είχαν την απορία εάν άνδρες και γυναίκες ήσαν ίσοι και όμοιοι: «"Με λένε Πλάτωνα, και θα σου κάνω τέσσερις ερωτήσεις. ... Και, τέλος, δώσε μου μια απάντηση στο τελευταίο μου ερώτημα: είναι το ίδιο μυαλωμένοι οι άνδρες και οι γυναίκες; Καλή τύχη!"»¹

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ

Αξιοματικά η γυναίκα, το θηλυκό, είναι πλασμένη με ένα μεγάλο χρέος και ευθύνη: τη διατήρηση του γένους. «Και μονάχα της γυναίκας τ' αγνάντεμα φθάνει για να δείξει πως δεν είναι προορισμένη ούτε για τις μεγάλες δημιουργίες του νου, ούτε για τα μεγάλα έργα της ύλης. Η γυναίκα πληρώνει το δικό της χρέος στη ζωή όχι με τη δράση, αλλά με την οδύνη (Weltschmerz), με τους πόνους της γέννας, με τις ανήσυχες έγνοιες της για το νήπιο.»² Η γυναίκα είναι υπεύθυνη για τη μελλούμενη γενεά! «Και τώρα τραγουδήστε, Ολύμπιες Μούσες γλυκολάλες, κόρες εσείς του Δία που κρατάει την καταγίδα, τραγουδήστε τις θεές, αυτές π' όντας αθάνατες μπήκανε στο κρεβάτι ανδρών θνητών και γέννησαν ισόθεα τέκνα.»³ Η γυναίκα ήταν ο δημιουργός του πολιτισμού και συγχρόνως το θύμα του. Η γυναίκα-θεά, έχοντας την αθανασία μέσα της, τη μήτρα, κλήθηκε να επιλέγει, με κριτήρια ενάντια στη φύση της, τον άνδρα, τον πατέρα των παιδιών της. Η γυναίκα είναι η αθάνατη θεά, ο άνδρας είναι ο θνητός.

¹ Γιοστέιν Γκάρντερ, όπ.π., σελ. 101.

² Α.Σοπενάουερ, όπ.π., σελ. 87.

³ Ησίοδος, όπ.π., σελ. 191.

ΠΑΡΑΜΥΘΙ για ξεκούραση

Ρώτησαν το Ράδιο Ερεβάν ποια γυναίκα είναι «τίμια». Το Ράδιο δυσκολεύθηκε να απαντήσει και απευθύνθηκε προς το Ράδιο Παρίσι. Ανάμεσα στους δύο ραδιοσταθμούς διεξήχθη ο κάτωθι διάλογος:

- Ποια γυναίκα είναι «τίμια»;
- Αυτή που έχει ένα σύζυγο και έναν εραστή.
- Μα αυτή η γυναίκα είναι «διεφθαρμένη»!
- Όχι, «διεφθαρμένη» είναι η γυναίκα που έχει ένα σύζυγο και πολλούς εραστές.
- Μα αυτή η γυναίκα είναι «έκφυλη»!
- Όχι, «έκφυλη» είναι η γυναίκα που δεν έχει σύζυγο και έχει πολλούς εραστές.
- Μα αυτή η γυναίκα είναι «ξεπεσμένη»!
- Όχι, «ξεπεσμένη» είναι η γυναίκα που δεν έχει ούτε σύζυγο ούτε εραστή.
- Μα αυτή η γυναίκα είναι «μοναχική»!
- Όχι, «μοναχική» είναι η γυναίκα που έχει σύζυγο και δεν έχει εραστή.

«Στις θεολογίες του Ιουδαϊσμού, του Χριστιανισμού και του Ισλαμισμού, οι θεές έχουν χαθεί από τη γη. Η φυγή τους και η κυριαρχία του θεολογικού διαστήματος από τον άρρενα σημιτικό Θεό (ο οποίος, σε αντίθεση με το Δία, δεν έχει ούτε σύζυγο ούτε φίλη) έχει επιφέρει την υποτίμηση της γυναικείας φύσης. Η γυναικεία φύση δεν έχει πια τη θέση της ενσάρκωσης της θεϊκής ουσίας αλλά εκείνου που είναι διαφορετικό από το θεϊκό, ίσως είναι κιόλας η ενσάρκωση του αντιθεϊκού. Η αποξένωση του θεϊκού στη γυναικεία φύση έχει επιφέρει τη μείωση της γυναικείας αξίας στα μάτια των ανδρών και συμβάλλει στο αίσθημα αυτο-αναξιοτήτας της γυναίκας. Εξαιτίας αυτής της αδικίας, άνδρες και γυναίκες υποφέρουν. Όταν η ιερότητα των γυναικών δεν αναγνωρίζεται και δεν επιβεβαιώνεται, η ανθρωπίνη ύπαρξη απειλείται με εξάλειψη.»¹ (υπογράμμιση δική μου).

¹ John Murgungi, «Μια Σπονδή στην Δήμητρα» στο: *Πόλις και Πολιτισμός*, Εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 1998, σελ. 33-34.

Σύμφωνα με τη φυσική επιλογή, η γυναίκα, ήδη επιλεγμένη, επέλεγε τον άνδρα-«ήρωα» με τον οποίο θα τεκνοποιήσει: «Η ελληνική λέξη ήρωας αποδίδει σήμερα την έννοια του ημίθεου, του όντος που μετείχε τόσο της ανθρώπινης όσο και της θείας φύσης, εφ' όσον όφειλε τη γέννησή του στην ένωση κάποιου θεού ή θεάς με κάποια θνητή ή θνητό. Ωστόσο η ερμηνεία αυτή δεν ταυτίζεται απόλυτα με την αρχική σημασία της λέξης.

Στον όμηρο χαρακτηρίζονταν ως ήρωες οι ηγεμόνες, οι ανδρείοι πολεμιστές και όσοι είχαν καλλιεργήσει ιδιαίτερα ταλέντα, όπως ο πολυμήχανος Οδυσσέας και ο καλλίφωνος ραψωδός Δημόδοκος (*το τραγούδι! - σημείωση δική μου*). Για τον Ησίοδο, οι ήρωες δεν ήταν πια κοινοί θνητοί, αλλά είχαν ανέλθει σε μια ανώτερη σφαίρα. Η ανθρωπότητα της εποχής φάνταζε στα μάτια του ποιητή πολύ μικρή σε σχέση με τους ρωμαλέους και τολμηρούς προγόνους. Έτσι αποκάλεσε τους ήρωες αυτούς ημίθεους και τους παρουσίασε να ζουν αιώνια στη χώρα των Μακάρων, ευτυχισμένοι, χωρίς βάσανα και θλίψη. Στα κατοπινά χρόνια η απόσταση μεταξύ των ημίθεων και των ανθρώπων έτεινε να γεφυρωθεί και οι ήρωες αποτέλεσαν τους ένδοξους νεκρούς των παλαιών εποχών και λατρεύτηκαν με ιδιαίτερες τιμές. (*Ουσιαστικά ο Πολιτισμός επεκράτησε, εγκαθιδρύθηκε, όταν η επόμενη γενεά αντέγραψε την προηγούμενη και το φυσικό πρότυπο ξεχάστηκε. «Φύση» έγινε η προηγούμενη γενεά. - σημείωση δική μου.*)

Μέσα στους τάφους τους, οι ήρωες δεν ήταν για τους αρχαίους άψυχα όντα, αλλά ισχυρές πνευματικές δυνάμεις, που μπορούσαν να εμφανίζονται στους θνητούς, να τους βοηθούν ή να τους κατατρέχουν. Πολύ συχνά παρουσιάζονταν ως μεσολαβητές στις προσευχές των ανθρώπων προς τους θεούς. Κάθε πόλη, κάθε φυλή, αλλά και κάθε οικογένεια εξασφάλιζε ενότητα και ευδαιμονία τιμώντας τους δικούς της ξεχωριστούς ήρωες, όμως όλοι μαζί υμνούσαν τους κοινούς προγόνους, τους πανελλήνιους ήρωες! (Ανάμεσα στους πανελλήνιους ήρωες ξεχωριστή θέση κατείχαν ο Ηρακλής, ο Θησέας και όσοι πρωταγωνίστησαν στις διηγήσεις για τον Τρωικό Πόλεμο.)»¹

Ήρωες ήσαν μόνο άνδρες, δεν υπήρχε γυναίκα ηρωίδα! Στη σημερινή, όμως, εποχή, οι γυναίκες όχι μόνο καλούνται να επιλέγουν με επίκτητα κριτήρια, αλλά καλούνται να επιλέγονται, ήτοι να αγωνίζο-

¹ *Ελληνική Μυθολογία και Λατρεία*, Εκδ. Χαϊτάλη, Αθήνα, σελ. 148.

νται για την κατάκτηση του άνδρα. Η συνειδητή επιλογή και το επιλέγεσθαι δημιούργησε το «συνειδητό», η επίκτητη επιλογή περιορίστηκε στο «υποσυνείδητο», η δε φυσική επιλογή εκτοπίστηκε στο «ασυνείδητο».

«Επίσης σε λίγο έρχονται και οι γυναίκες σε αντίθεση με την πορεία του πολιτισμού και αναπτύσσουν την παρελκυστική και ανασταλτική επίδρασή τους, οι ίδιες γυναίκες, που αρχικά με τις απαιτήσεις της αγάπης τους είχαν θέσει το θεμέλιο του πολιτισμού. Οι γυναίκες εκπροσωπούν τα συμφέροντα της οικογένειας και της σεξουαλικής ζωής. Η πολιτιστική εργασία έγινε περισσότερο υπόθεση των ανδρών, τους θέτει διαρκώς δυσκολότερα προβλήματα, τους εξαναγκάζει σε μετουσίωση των ορμών, όπου οι γυναίκες δεν μπορούν να ανταποκριθούν εύκολα. Επειδή ο άνθρωπος δεν διαθέτει απεριόριστες ποσότητες ψυχικής (έννοια της ψυχής στο βιβλίο: λύπηση για τον αδύνατο άνδρα - *σημείωση δική μου*) ενέργειας, πρέπει να εκτελέσει τα καθήκοντά του με κατάλληλη κατανομή της σεξουαλικής ενέργειας. Ό,τι καταναλώνει για πολιτιστικούς σκοπούς, το αφαιρεί κατά μεγάλο μέρος από τις γυναίκες και τη σεξουαλική ζωή: η διαρκής του συνεργασία με άνδρες, η εξάρτησή του από τις σχέσεις προς αυτούς τον αποξενώνουν μάλιστα από τα καθήκοντά του ως συζύγου και πατέρα. Έτσι η γυναίκα βλέπει πως από τις απαιτήσεις του πολιτισμού απωθείται στα παρασκήνια και παίρνει απέναντί του εχθρική στάση.»¹ Η γυναίκα εξαναγκάστηκε να γίνει άνδρας. Όχι απλώς άνδρας, αλλά ηττημένος άνδρας! Ακόμα και: «Ο Αριστοτέλης πιστεύει κατά βάση ότι κάτι λείπει από την γυναίκα, ότι είναι ένας "ατελής άνδρας". Κατά την διαδικασία της αναπαραγωγής, η γυναίκα παίζει ρόλο παθητικό και δεκτικό, ενώ ο άνδρας είναι ενεργητικός και δοτικός.»² Ο «ατελής άνδρας» μπορεί να είναι ο ηττημένος άνδρας του πολιτισμού.

Ο νικητής άνδρας (άνδρας) ασκεί βία στον ηττημένο άνδρα (γυναίκα). «Οι άρρενες είναι γενικά βίαιοι προς τις γυναίκες. Περιορίζουν τις γυναίκες για να αποκαλύψουν τους εαυτούς τους με ανδροπρέπεια στους άλλους άρρενες. Αυτός είναι ακριβώς ο τρόπος με τον οποίο χειρίζεται ο Άδης την κόρη της Δήμητρας.»³

¹ Σίγκμουντ Φρόντ, *Ο Πολιτισμός πηγή δυστυχίας*, Εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1974, σελ. 38.

² Γιουστίν Γκάαρντερ, *όπ.π.*, σελ. 148.

³ John Murungi, *όπ.π.*, σελ. 25-26.

Καταργώντας τη βία, ο άνδρας έχασε τον τρόπο ερεθισμού. Με το χορό (πολιτισμό) η γυναίκα διάλεγε τον άνδρα, που έπειτα έπρεπε να τον αναγκάσει να γονιμοποιήσει. Έτσι η γυναίκα αναγκάστηκε να πάρει το ρόλο του ηττημένου άνδρα. Ξαφνικά η κοινωνία άρχισε να αποτελείται από άνδρες νικητές (άνδρες) και άνδρες ηττημένους (γυναίκες). Η γυναίκα έγινε υποτακτική, περιποιητική. Αυτό περιγράφεται ξεκάθαρα στη θρησκεία, που και η ίδια είναι αποτέλεσμα του πολιτισμού:

«Ο όφις και η Εύα, από την άποψη αυτή, είναι δύο "αρχέτυποι" συμπαίκτες, στο παιχνίδι της βίας, σε κάθε, σχεδόν, διαπροσωπική σχέση. Το γεγονός, ότι στη συγκεκριμένη αυτή περίπτωση η βία ασκείται μονομερώς, δηλ. μόνο από την πλευρά του όφι, δείχνει απλώς, ότι, στη γενετική φάση της βίας, στο ανθρώπινο πρόσωπο, ήταν φυσικό να είχε το επάνω, και επομένως, το μοναδικό, χέρι ο γεννήτορας της βίας αυτής.»¹ Εδώ, όφιος είναι ο νικητής άνδρας.

Όλη η οικιακή εργασία έγινε ... γυναίκα. Η γυναίκα μαγειρεύει, καθαρίζει, πλένει, με σκοπό την περιποίηση του άνδρα. Έγινε το ασθενές φύλο, το κατώτερο, το νικημένο, ώστε ο άνδρας να είναι πάντα νικητής και ερεθισμένος: «Γι' αυτό συμβαίνει τα κορίτσια να θαρρούν γενικώς τις δουλειές του σπιτιού ή τα καθήκοντα της σειράς τους σαν πράγματα πάρεργα και χωρίς σπουδαιότητα, ενώ στον έρωτα, στις ερωτικές επιτυχίες και σ' ό,τι σχετικό, σαν η στολισιά τους, ο χορός κ.λπ. αναγνωρίζουνε την αληθινή τους κλίση.»²

Ο σκοπός της γυναίκας – η διατήρηση του είδους, ήτοι η επιλογή και η τεκνοποίηση με τον άνδρα (ήρωα), καταπιέστηκε. Η γυναίκα σήμερα καλείται να σκέπτεται σαν (ηττημένος) άνδρας, δηλαδή να χρησιμοποιεί τη δουλικότητα για την κατάκτηση του άνδρα. Η γυναίκα, η θεά, κατάντησε κοινή θνητή! Ο άνδρας φοβάται και δε θέλει τη γυναίκα νικήτρια, τη μορφωμένη και την πλούσια. Γι' αυτό η μόρφωση (διάνοια) της γυναίκας πέφτει απότομα με την αφαίρεση του ρουχισμού, σύμφωνα με έρευνα επιστημόνων από το Κολοράντο των ΗΠΑ. Συγκεκριμένα, ψυχολόγοι έθεσαν εύκολα μαθηματικά προβλήμα-

¹ Ιωάννη Κορναράκη, όπ.π., σελ. 42.

² Α. Σοπενάουερ, όπ.π., σελ. 88.

τα σε άνδρες και γυναίκες, εξετάζοντας την εξάρτηση ανάμεσα στα ρούχα και την απόδοση του μυαλού. Οι άνδρες δεν έχασαν το μυαλό τους, ανεξάρτητα από τον ρουχισμό, σε αντίθεση με τις γυναίκες, που λησμόνησαν πόσο κάνει «δύο και δύο», όταν έμειναν με τα εσώρουχα. Η γυναίκα δεν ενδιαφέρεται για τίποτα το «πολιτιστικό», με την έννοια του βιβλίου, ενδιαφέρεται μόνο για τη διατήρηση του είδους, με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Άλλη εκδήλωση της μεταμόρφωσης της γυναίκας σε άνδρα (με την έννοια της φυσικής επιλογής) είναι η μορφή της γυναίκας-επαγγελματία, με το σιδερωμένο κοστούμι και το επίκτητο χαμόγελο στο πρόσωπο, δείχνοντας βλέψεις για επαγγελματική επιτυχία! Απεδείχθη, από έρευνα στην Αγγλία, ότι οι γυναίκες όχι μόνο δεν επιθυμούν να κατακτήσουν τις επαγγελματικές θέσεις των ανδρών, αλλά ότι και με χαρά θα είχαν παραιτηθεί από την εργασία τους. Φάνηκε ότι οι περισσότερες γυναίκες, οι οποίες κάνουν επαγγελματική σταδιοδρομία, στην πραγματικότητα μισούν την εργασία τους, στην οποία αφιερώνουν όλη την ημέρα. Ενώ οι γυναίκες, που αναγκάζονται να συνδυάσουν επάγγελμα και οικιακά, κουράζονται τόσο πολύ, που κάποια στιγμή σταματούν να σιδερώνουν τα ρούχα τους, σταματούν να χαμογελούν, λογομαχούν με τους συναδέλφους και τους προϊσταμένους τους, μάλιστα ξεχνάνε να βάλουν κραγιόν. Για όλα αυτά, που αναγκάζονται να κάνουν, κατηγορούν τους άνδρες τους, που δεν είναι ικανοί να θρέψουν την οικογένεια. Παράλληλα, όλες οι εργαζόμενες γυναίκες κερδίζουν περισσότερο από τους περισσότερους άνδρες. Η γυναίκα-άνδρας είναι καλύτερη από τον άνδρα, γιατί σ' ό,τι κάνει βλέπει τη μητρότητα, το παιδί, τη διαιώνιση του είδους. Όταν η σταδιοδρομία πάρει τη θέση του παιδιού, η γυναίκα επαγγελματίας γίνεται η μάνα, που τα δίδει όλα για την επιβίωση της εργασίας, της επαγγελματικής επιτυχίας, ή ένας άνδρας πολύ καλύτερος από τους άνδρες! Ο νέος τύπος γυναίκας δεν έχει επιφανειακά (συνειδητό) τίποτα το κοινό με την παραδοσιακή νοικοκυρά ή και σύζυγο. Η φεμινίστρια εργάζεται παντού. Η φιλόδοξες γυναίκες μισούν τις δουλειές του σπιτιού, τρέχουν στα γυμναστήρια και πίνουν και καπνίζουν σαν άνδρες. Τελευταίες έρευνες έδειξαν ότι η πλειονότητα των γυναικών διατηρεί ερωτικές επαφές με περισσότερους από έναν άνδρες. Συνήθως οι μητέρες κρύβουν τον αληθινό πατέρα. Οι επιστήμονες εξηγούν αυτή τη συμπεριφορά με την τάση των γυναικών να κάνουν παιδιά με «κα-

λους» άνδρες, ήτοι με άνδρες-ήρωες. Συνεπώς, η επιλογή λειτουργεί στη γυναίκα, η οποία αναγκάζεται να επιλέξει σύζυγο (ή να επιλεγεί από το σύζυγο) με επίκτητα κριτήρια, αλλά τον πατέρα του παιδιού της τον επιλέγει με άλλα, πιο φυσικά, κριτήρια. Ήτοι, μπορεί να επιλέξει για σύζυγο γέρο και πλούσιο, ή να επιλεγεί ως όμορφη απ' αυτόν, αλλά θα τεκνοποιήσει με νέο, ωραίο και έξυπνο.

«Με λένε Πλάτωνα, και θα σου κάνω τέσσερις ερωτήσεις. ... Και, τέλος, δώσε μου μια απάντηση στο τελευταίο μου ερώτημα: είναι το ίδιο λογικοί και μυαλωμένοι οι άντρες και οι γυναίκες; Καλή τύχη!»¹

«Από την ισότητα των φύλων το ενδιαφέρον μετατοπίζεται στην ομοιότητά τους. Μια έρευνα από τη Γαλλία ανακεφαλαιώνει όσα γνωρίζαμε και πρακτικά». Αν ντε Κερβαντουέ, Ζανίν Μοσύ Λαβώ, Οι γυναίκες δεν είναι σαν τους άλλους.

... Το συμπέρασμα της έρευνας συνοψίζεται σε μία φράση: «Είμαστε διαφορετικοί». Τουλάχιστον όσον αφορά τις εκδηλώσεις των δυο φύλων σε πέντε τομείς. Πρώτον, σε σχέση με τον προσωπικό λόγο. Στις γυναίκες αρέσει να κουβεντιάζουν για την προσωπική τους ζωή ενώ οι άνδρες εμφανίζονται άκρως επιφυλακτικοί. Οι γυναίκες συζητούν μεταξύ τους, όταν όμως βρίσκονται με το άλλο φύλο υφίστανται, ως επί το πλείστον, τον ανδρικό μονόλογο, όχι μόνο επί θεμάτων ευρύτερου ενδιαφέροντος, πολιτικών και πολιτισμικών, αλλά και στα περισσότερα καθημερινά, όπως τα επαγγελματικά, τα αυτοκίνητα και τα αθλητικά. Για τα ίδια θέματα συζητούν και οι άνδρες μεταξύ τους, μόνο που τότε προστίθεται ένα ακόμη αντικείμενο εξόχου ενδιαφέροντος: οι γκόμενες. Δεύτερον, οι γυναίκες πιστεύουν πως είναι γενικά δυνατότερες, υστερώντας μόνο στη σωματική ρώμη, η οποία όμως εξακολουθεί και στις σημερινές κοινωνίες, δυστυχώς γι' αυτές, να παίζει καθοριστικό ρόλο. Ένδειξη της ισχύος τους είναι και το γεγονός πως νιώθουν ωριμότερες και περισσότερο επιδεκτικές αλλαγών και ανατροπών. Πάντως παραδέχονται ότι είναι λιγότερο δημιουργικές. Τρίτον, στο κεφαλαιώδες ζήτημα της εργασίας. Αν και οι γυναίκες εισέρχονται πλέον μαζικά στην αγορά εργασίας, επιμένουν να δίνουν το προβάδισμα στην ιδιωτική ζωή. Ωστόσο οι νεότερες υπο-

¹ Γιοστέιν Γκάρντερ, όπ.π., σελ. 101.

λογίζουν όλο και περισσότερο την επαγγελματική καθιέρωση. Τέταρτον, οι πάντες συμφωνούν πως η γυναικεία σεξουαλικότητα δεν είναι αντίγραφο της ανδρικής. Δυστυχώς η έρευνα δεν επεκτείνεται επί του θέματος. Αρκείται να υπογραμμίσει την ανάγκη της γυναίκας να επενδύει συναισθηματικά την οιαδήποτε ερωτική συνεύρεση. Επιπροσθέτως, όπως φαίνεται και στη Γαλλία, εφαρμόζουν δύο μέτρα και δύο σταθμά: ο μεν άνδρας epαίρεται για το πλήθος των ερωτικών του κατακτήσεων ενώ η γυναίκα σιωπά, τρέμοντας στη σκέψη πως μπορεί να χαρακτηριστεί εύκολη. Πέμπτος και τελευταίος τομέας, η πολιτική. Μια και οι γυναίκες άργησαν να ασχοληθούν με τα κοινά, αναμενόμενο είναι οι απόψεις τους περί του ευκταίου να διαφοροποιούνται αισθητά. Οι Γαλλίδες θεωρούν πως κεντρική μέριμνα της πολιτικής θα πρέπει να είναι ο άνθρωπος. Μάλιστα επιμένουν σε συγκεκριμένες ενέργειες, εκφράζοντας αποστροφή για τα παχυλά λόγια, όπως και για τα οικονομικά σκάνδαλα.»¹

Η γυναίκα-θεά κατάντησε άνδρας! Συνεχίζει όμως να αγωνίζεται για την «ποιότητα» της μελλούμενης γενεάς. «Οι νέοι άνδρες, οι όμορφοι κι εύρωστοι, είναι από τη φύση προορισμένοι για τον πολλαπλασιασμό της ανθρώπινης γενεάς, προς το σκοπό να μην εκφυλιστεί. Τέτοια είναι η σταθερή θέληση που εκφράζεται απ' τη φύση με τα πάθη των γυναικών. Αυτός απ' όλους τους νόμους είναι ο πιο αρχαίος και πιο δυνατός. Κι αλλοίμονο λοιπόν στα συμφέροντα και στα δικαιώματα που του παρουσιάζονται πρόσκομμα. Στην αρμόδια στιγμή τα πάντα θα συντριφτούνε δίχως λύπηση καμιά.

Γιατί η κρύφια ηθική, που δεν μολογιέται και είναι μάλιστα ανεπίγνωστη, αλλά έμφυτη στις γυναίκες, είναι τούτη εδώ:

"Είμαστε εξουσιοδοτημένες ν' απατούμ' εμείς εκείνους που φαντάζονται πως με το να φροντίζουνε για τη συντήρησή μας οικονομικώς μπορούνε για ωφέλειά τους να καταπατήσουνε τα δικαιώματα του είδους. Σε μας είναι εμπιστευμένα τα δικαιώματα αυτά και σε μας κυρίως είναι θεμελιωμένη η σύσταση και η διατήρηση του είδους, η δημιουργία της μελλοντικής γενεάς, εμείς πρέπει μ' όλη μας την επίγνωση να δουλέψουμε γι' αυτό".»²

¹ Εφημερίδα *Το Βήμα*, Αθήνα, 27 Αυγούστου 2000.

² Α.Σοπενάουερ, όπ.π., σελ. 92-93.

Στον πολιτισμό και ο άνδρας άρχισε να επιλέγει, η δε γυναίκα να στολίζεται για να προσελκύσει τον άνδρα.¹ Ο στολισμός έχει σκοπό να παρουσιάσει τη γυναίκα ως ηττημένο άνδρα, για να δημιουργήσει στον άνδρα την εντύπωση ότι είναι νικητής και να τον διεγείρει. Γι' αυτό η γυναίκα βάφει τα χείλη και τα νύχια κόκκινα (αίμα), τα μάτια μπλέ ή πράσινα (μώλωπες από χτυπήματα), φορά αλυσιδάκια στα χέρια, το λαιμό, τα πόδια (αλυσοδεμένος δούλος). Ο άνδρας στολίζεται ως νικητής, η δε γυναίκα ως ηττημένη!

Στα παραμύθια, η γυναίκα είναι η πριγκιποπούλα, η αξιωματικά επιλεγμένη από τη φύση για τεκνοποίηση, που περιμένει στο σκοτεινό της πύργο (αιδοίο;) το βασιλόπουλο. Το βασιλόπουλο είναι νέο, ωραίο, πλούσιο και γλυκομίλητο (επικήτητη επιλογή, συνειδητό), αλλά πάντα πρέπει να σκοτώσει τον κακό δράκο (φυσική επιλογή, υποσυνείδητο) για να κατακτήσει τη γυναίκα.

Η γυναίκα, εκτός φύσης, επέλεγε τον όμορφο άνδρα, που τις μετέδωσε αυτό το χαρακτηριστικό. Σήμερα η γυναίκα είναι δημιούργημα του άνδρα. Ο άνδρας, για να τεκνοποιήσει μαζί της τη θέλει ψηλή, λεπτή, με μεγάλο στήθος, με χείλη σαρκώδη, με μέση δακτυλίδι κτλ., ανεξάρτητα από τις βιολογικές λειτουργίες αυτών των οργάνων. Ανάλογα με τις απαιτήσεις των ανδρών έχουν αναπτυχθεί και οι αντίστοιχες γυναίκες (διαφορά λευκών και μαύρων).

---

¹ Στ. Ν. Αλαχιώτης, «Η Φυλετική επιλογή», Εφημερίδα *Το Βήμα*, Αθήνα, 13.02.2000: «Και καθώς κατέβαιναν τα σκαλάκια της Γεροκωστοπούλου, έβλεπαν στην πράξη τη φυλετική επιλογή ανάμεσα στα αμέτρητα ζευγαράκια των στεκιών. Η σημερινή νέα εποχή έχει αλλάξει όμως τον ανταγωνισμό, που δεν είναι μόνο ανάμεσα στα αγόρια, αλλά και στα κορίτσια. Απελευθερωμένα ήθη, ίσως πιο κοντά στον άνθρωπο, που διαφέρει από τα άλλα ζώα. Και πάντοτε καταφέρνει να προκαλεί σύγχυση στην φυσική επιλογή – μεγάλη η ευθύνη του, στ' αλήθεια.»

«ΔΑΦΝΙΣ

Κορμοστασιά ίσια, όμορφα δόντια, υγεία γερή, τούτα θα τα πάρει κι από τους δυο μας: αλήθεια, οι δυο μας αντάμα δυνόμαστε να δωρίσουμε κάθε τελειότητα στο μελλούμενο άτομο, γι' αυτό σε ποθώ πώτερο από κάθε άλλη γυναίκα.

ΧΛΟΗ

Κι εγώ σε ποθώ το ίδιο.»¹

«Υπάρχουν βέβαια κι άλλα προβλήματα που έχει ν' αντιμετωπίσει η νέα μητέρα, αλλά διάλεξα αυτά τα δύο, γιατί φαίνονται ότι προσφέρουν ακόμα μιαν απόδειξη στην άποψη ότι το γυναικείο στήθος είναι κατά κύριο λόγο μάλλον ένας σεξουαλικός μηχανισμός σημάτων, παρά μια προτεταμένη μηχανή γάλακτος.»² Και στη συνέχεια ο Ντέσμοντ Μόρρις αναφέρει: «Τώρα όμως φαίνεται πως αυτή η υπόθεση ήταν λαθεμένη και ότι, στο είδος μας, το σχήμα του στήθους προορίζεται πρωταρχικά για σεξουαλική και όχι για μητρική λειτουργία.»³

«Επειδή βρίσκονται σε αμηχανία μη μπορώντας να εξηγήσουν τη σημασία των μοναδικών βλενωδών χειλιών μας, οι ανατόμοι δηλώνουν μόνο ότι η ιστορική τους εξέλιξη "δεν έχει ακόμα εντελώς κατανοηθεί" και υποθέτουν ότι ίσως νάχει κάποια σχέση με το θηλασμό του βρέφους, που διαρκεί πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα. Αλλά και το βρέφος του χιμπατζή βυζαίνει επίσης σε μεγάλο βαθμό και απόδοση, και φαίνεται μάλιστα να είναι, με τα περισσότερα μυώδη και αρπακτικά χείλη του, καλύτερα εξοπλισμένο γι' αυτό το σκοπό. Η υπόθεση αυτή δεν εξηγεί επίσης την ανάπτυξη της έντονης γραμμής του περιθωρίου μεταξύ των χειλιών και του γύρω προσώπου, κι ούτε μπορεί να εξηγήσει την καταπληκτική διαφορά που υπάρχει ανάμεσα στα χείλη των λευκών και των μαύρων.»⁴

¹ Α.Σοπενάουερ, όπ.π., σελ. 80.

² Ντέσμοντ Μόρρις, όπ.π., σελ. 158.

³ Ντέσμοντ Μόρρις, όπ.π., σελ. 159.

⁴ Ντέσμοντ Μόρρις, όπ.π., σελ. 102.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΙΑ. ΠΑΙΓΝΙΑ

«Το παιδί πρέπει να εκπολιτιστεί, να μορφωθεί, να μάθει τρόπους, να καλλιεργηθεί.»¹

«Καθώς οι μήνες περνούν, ένας νέος τρόπος συμπεριφοράς του βρέφους αρχίζει να παρουσιάζεται: αναδύεται στην επιφάνεια η επιθετικότητα.»² Τα κριτήρια της φύσης δεν έχουν κατασταλεί στα παιδιά, και ειδικά στα αγόρια. Η βία είναι ο μόνος τρόπος επιβολής τους επί των αντιπάλων για την κατάκτηση του δικαιώματος της αναπαραγωγής, ήτοι της επιλογής τους από τα κορίτσια. Συνεπώς, τα πιο φυσιολογικά παιδιά (αγόρια) είναι τα βίαια. Σύμφωνα με δημοσιεύματα, μάρτυρες ξυλοδαρμών και ανταλλαγής απειλών στα σχολεία έχουν γίνει οι μαθητές, κυρίως των αστικών κέντρων, βάσει έρευνας της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς και του Εθνικού Συμβουλίου Νεολαίας της Ελλάδας. Συγκεκριμένα, το 60,1% των μαθητών έχουν βιώσει τη βία στο σχολείο. Στις αστικές περιοχές το ποσοστό είναι υψηλότερο, ήτοι 63,7%, ενώ στην Αθήνα είναι 71,8%, στη Θεσσαλονίκη είναι 77,5%. Αντίθετα, στην Πελοπόννησο και στη Στερεά Ελλάδα είναι 44%. Τα παιδιά, όπως και οι γυναίκες, είναι τα θύματα του πολιτισμού, ήτοι της έλλειψης βίας. Το παιδί αναζητά τη βία. Στην επαρχία τη βιώνει συχνότερα, γι' αυτό το ποσοστό βίας στο σχολείο είναι μικρότερο σε σχέση με τις πόλεις, όπου η βία λείπει εντελώς από τη ζωή των παιδιών. Άρα, λογικά, τα παιδιά αναζητούν τη βία στο σχολείο. Παράδειγμα οι ΗΠΑ, όπου η ολική έλλειψη βίας αναγκάζει τα παιδιά ακόμα και σε φόνους συνομηλίκων τους στα σχολεία!

Την απαραίτητη δόση βίας τα παιδιά (τα αγόρια) την παίρνουν από τα έργα βίας, που όσο και να τα καταπολεμά η κοινωνία, η ίδια η κοινωνία τα παράγει, γιατί είναι αναγκαία.³

¹ Όσσο, όπ.π., σελ. 87.

² Ντέσμοντ Μόρρις, *Ο γυνός πίθηκος*, Εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1970, σελ. 189.

³ Ευάγγελος Καφετζόπουλος, όπ.π., σελ. 31: «Η αδυναμία της κοινωνιολογίας να ερμηνεύσει την παράνομη ή εγκληματική συμπεριφορά ήταν απογοητευτική.»

Πώς τα παιδιά (τα αγόρια) θα απομακρυνθούν από τη βία και θα μυηθούν στον πολιτισμό; Πώς θα «καταργήσουν» την έμφυτη βία της φυσικής επιλογής, που τα ακολουθεί από τη γέννησή τους; Η απάντηση ήδη δόθηκε και είναι προφανής: ακολουθώντας την πορεία της ανθρωπότητας από τα κριτήρια της φύσης στα κριτήρια του πολιτισμού.

Η πορεία είναι:

– πρώτο βήμα - *η αντικατάσταση του βίαιου εμφύλιου αγώνα επικράτησης με μη βίαιους αγώνες.*

Τα αγόρια έχουν την τάση να παλεύουν για την κυριαρχία με βίαια μέσα. Ο πολιτισμός αντικατέστησε τα βίαια μέσα πάλης με το παιχνίδι. Το παιχνίδι είναι ένα μέσο ανάδειξης νικητή χωρίς βία, χωρίς συγκρούσεις, χωρίς αιματοχυσία και θύματα. Τα παιδιά «παίζοντας» αναδεικνύουν τους νικητές.

– δεύτερο βήμα - *η αντικατάσταση του βίαιου αγώνα επικράτησης με μη βίαιους αγώνες.*

Ομοίως με το παιχνίδι, ο πολιτισμός κατέργησε το βίαιο αγώνα με τα ζώα. Πόσα σκυλάκια, γατάκια, βατραχάκια έχουν σκοτωθεί από τα παιδιά; Με το παιχνίδι τα παιδιά μαθαίνουν να αγαπάνε (να προστατεύουν) τα ζώα.

– τρίτο βήμα - *η επιβίωση του αδυνάτου.*

Τελικός σκοπός του παιχνιδιού είναι η μύηση του παιδιού στις αρχές του πολιτισμού, στην επιβίωση του αδυνάτου.

Αυτή τη διαδικασία περιγράφει ο Desmond Morris: «Οι ενήλικοι ανταλλάσσουν πολλές γροθιές στο μπράτσο, ανακάτεμα των μαλλιών, δάγκωμα του αυτιού, σπρωξίματα, αρπάγματα, σφιξίματα και δαγκωνιές ... Μερικές φορές αντιπροσωπεύουν το μόνο τρόπο που μπορεί ένα άτομο να έρθει σε στενή επαφή με ένα άλλο, παράδειγμα ο πατέρας με τον έφηβο γιο του – γιατί ξέρει ότι μια φανερά τρυφερή κίνηση θα τον βάλει σε αμηχανία.»¹ Με το παιχνίδι, οι ενήλικοι παρέχουν ει-

¹ Ντέσμοντ Μόρρις, *Ανθρωποπαράτηρηση - Η ανθρώπινη συμπεριφορά*, Εκδ. Αρσενίδη, Αθήνα, σελ. 101.

κονική βία στα παιδιά. Οι γροθιές, το δάγκωμα, το σπρώξιμο, το άρπαγμα, το σφίξιμο, οι δαγκωνιές με το παιχνίδι χάνουν τη βίαιη πλευρά τους και προετοιμάζουν το παιδί για το χάδι, το φιλί, την αγάπη, τον έρωτα.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΖΩΑ

Στην παράγραφο «Πολιτισμός» αναφέρθηκαν επιγραμματικά ερωτήσεις του είδους: γιατί ο άνθρωπος και όχι ο πίθηκος, το ποντίκι ή το πεύκο δημιούργησε πολιτισμό; Πώς από την φυσική επιλογή ο άνθρωπος έφτασε στον πολιτισμό; Με άλλα λόγια, κανείς δεν αναρωτήθηκε γιατί η ανάγκη επιβίωσης του ανθρώπου τον οδήγησε στον πολιτισμό; Γιατί τα άλλα ζώα ή φυτά δεν ακολούθησαν τον ίδιο δρόμο; Γιατί δεν έφτιαξε πολιτισμό το λιοντάρι, το δελφίνι ή το τριαντάφυλλο; Μήπως τον ακολούθησαν; Μήπως και άλλα ζώα έχουν πολιτισμό ή έστω ακολουθούν τα βήματα του ανθρώπου; «Γιατί οι συγγενείς μας, τα ζώα, δεν έχουν τέτοιο πολιτιστικό αγώνα; Δεν το ξέρουμε. Πολύ πιθανόν μερικά απ' αυτά, οι μέλισσες, τα μυρμήγκια, οι τερμίτες αγωνίστηκαν εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια ώσπου να φτάσουν σε εκείνους τους κρατικούς θεσμούς, σε εκείνη την κατανομή των λειτουργιών, σε εκείνον τον περιορισμό των ατόμων που θαυμάζουμε σήμερα. Χαρακτηριστικό για τη σημερινή μας κατάσταση είναι ότι οι αισθήσεις μας λένε πως σε κανένα απ' αυτά τα κράτη των ζώων και με κανέναν από τους ρόλους που έχουν ανατεθεί εκεί στο ξεχωριστό ον δεν θα είμαστε ευτυχισμένοι. Σε άλλα ζώα είναι δυνατό να έχει επέλθει εξίσωση ανάμεσα στις επιδράσεις του περιβάλλοντος και στις αντιμαχόμενες μέσα τους ορμές και έτσι η εξέλιξη να έχει οδηγηθεί σε στασιμότητα. Στον πρωτόγονο άνθρωπο μία νέα εφόρμηση της Libido προκάλεσε ίσως νέα έξαψη της ορμής της καταστροφής. Εδώ υπάρχουν πάρα πολλά ερωτήματα, στα οποία δεν μπορούμε να απαντήσουμε ακόμη.»¹ «Δεν μπορούμε να απαντήσουμε ακόμη» γιατί απλούστατα δεν υπάρχουν ερωτήσεις! Κανείς δεν: «Βασανίστηκε πολύ καιρό με την ερώτηση, πριν αποτολμήσει να δώσει την απάντηση.»² Χωρίς να ξέρουμε τι είναι πολιτισμός, τι είναι ζωή, τι είναι εξέλιξη, προφανώς δεν μπορούμε να απαντήσουμε σε ερωτήσεις, που περικλείουν τις προαναφερθείσες έννοιες.

Εάν δεχθούμε τον ορισμό του πολιτισμού ως την επιβίωση του αδυνάτου, και τη ζωή ως ελάττωση της εντροπίας, τότε προφανώς τα

¹ Σίγκμουντ Φρόυντ, όπ.π., σελ. 51.

² Γιουστίν Γκάαρντερ, όπ.π., σελ. 488.

ζώα ακολουθούν τα ίχνη του ανθρώπου. Πολλά ζώα έχουν καταργήσει τον αγώνα επιβίωσης και συμβιώνουν μεταξύ τους. Λέαινα υιοθετεί αντιλόπη, σκυλιά προστατεύουν τραυματισμένο αετό, γάτες περιποιούνται πουλιά και χιλιάδες άλλα παραδείγματα μάς αποδεικνύουν ότι τα ζώα ανακάλυψαν τον πολιτισμό (επιβίωση του αδυνάτου): «Το τραγούδι του Ορφέα ειρηνεύει τον ζωικό κόσμο, συμφιλιώνει το λιοντάρι με το αρνί και το λιοντάρι με τον άνθρωπο.»¹

Στο άρθρο «Σκύλος. Το alter ego του ανθρώπου. Οι επιστήμονες παρατήρησαν ότι τα ζώα έχουν παρόμοια συμπεριφορά με τα νήπια και αυτό είναι αποτέλεσμα της εξελικτικής εξημέρωσης», αναφέρεται: «Στα 1980, ο Χάρι Φρανκ του Πανεπιστημίου του Μίσιγκαν περιέγραψε ότι ένας λύκος δεν μπορούσε να εκπαιδευθεί να υπακούει σε προσταγές του τύπου "κάτσε κάτω", αλλά μάθαινε να ανοίγει μια πόρτα χειριζόμενος έναν περίπλοκο μηχανισμό όταν έβλεπε έναν άλλον λύκο να κάνει το ίδιο. Αντίθετα, τα εκπαιδευμένα σκυλιά δεν μπορούσαν να μάθουν να ανοίγουν την πόρτα ακόμα και ύστερα από μακρόχρονη παρατήρηση του μηχανισμού. Ο Φρανκ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η εξημέρωση έκανε τους σκύλους υπάκουους, αλλά τους αφαίρεσε την ικανότητά τους να λύνουν προβλήματα.»²

Τι σημαίνει «εξελικτική εξημέρωση»; Νέα επιστημονική επαναδιατύπωση για να εξηγηθεί το γεγονός ή ακόμα μία εκδοχή του παγωτού και των πνιγμών; Εγώ απλά νομίζω ότι ο λύκος (φυσική επιλογή) είναι πιο έξυπνος από τον σκύλο (πολιτισμός-επιβίωση του αδυνάτου). Πόσοι άνθρωποι μπορούν να χειριστούν μια απλή συσκευή χωρίς το ογκώδες εγχειρίδιο χρήσης, που πολλές φορές είναι γραμμένο για ηλίθιους;

Η ομοιότητα ανθρώπων και ζώων είναι εντυπωσιακή στα θέματα αναπαραγωγής. Όλοι ξέρουμε ότι όσο πιο υψηλό είναι το επίπεδο των ανθρώπων, τόσο λιγότερα παιδιά κάνουν. Η εξήγηση είναι απλή. Όσο περισσότερος θάνατος (αύξηση της εντροπίας) τόσο περισσότερη ζωή (ελάττωση της εντροπίας). Μόνο βλέποντας το θάνατο δημιουργείται η ανάγκη αναπαραγωγής. Στις πρωτόγονες κοινωνίες ο θάνατος είναι πολύς, άρα και η αναπαραγωγή υψηλή. Στις αναπτυγμένες κοινωνίες

¹ Herbert Marcuse, όπ.π., σελ. 171.

² Εφημερίδα *Το Βήμα*, Αθήνα, 12 Μαρτίου 2000.

ο θάνατος είναι λίγος, άρα και η αναπαραγωγή χαμηλή. «Αυτός που θα εξηγήσει κατηγορηματικά γιατί, για παράδειγμα, ένας ελέφαντας ή μια αλεπού δεν γεννάει κάτω από περιορισμό στη φυσική του πατρίδα, ενώ ο κατοικίδιος χοίρος ή σκύλος γεννάει ελεύθερα κάτω από τις πιο ποικίλες συνθήκες, θα είναι ταυτόχρονα ικανός να δώσει μια οριστική απάντηση στην ερώτηση γιατί δύο διακριτά είδη, καθώς και οι υβριδικοί τους απόγονοι, όταν διασταυρώνονται, γίνονται γενικά λίγο-πολύ στείροι, ενώ δύο εξημερωμένες ποικιλίες όταν διασταυρώνονται και οι μιγάδες απόγονοί τους είναι τελείως γόνιμες.»¹ Ο ελέφαντας ή η αλεπού δε γεννάει κάτω από περιορισμό στη φυσική του πατρίδα (φυσική επιλογή), γιατί δε βλέπει το θάνατο. Ο κατοικίδιος χοίρος ή σκύλος γεννάει ελεύθερα παντού, γιατί είναι πολιτισμένος (επιβίωση του αδυνάτου).

Για να αναπαραγάγουν: «Στα περισσότερα σαρκοβόρα ζώα βλέπουμε το αρσενικό να δαγκώνει βίαια το σβέρκο του θηλυκού και νομίζουμε ότι το βιάζει. Στην πραγματικότητα, το αρσενικό δεν μπορεί ποτέ να εισαγάγει το πέος του στο αιδοίο του θηλυκού, αν το τελευταίο δεν έχει την ίδια διάθεση. Το δάγκωμα που βλέπουμε να γίνεται στο σβέρκο δεν είναι ένδειξη βιασμού, αλλά αντίθετα ο τρόπος που έχουν τα σαρκοβόρα ζώα για να εκφράσουν τα τρυφερά ερωτικά τους αισθήματα.»² «Τρυφερά ερωτικά αισθήματα» στα σαρκοβόρα ζώα! Καταρχήν κανένα ζώο δεν κάνει έρωτα, εκτός ίσως από το δελφίνι.³ Το αρσενικό με τη βία διεγείρει το θηλυκό, υπενθυμίζοντάς του το θάνατο. Το ίδιο συμβαίνει και στους ανθρώπους, π.χ. νοσοκόμες, αεροσυνοδούς κτλ. Και ενώ ο Desmond Morris μιλάει για έρωτα στα ζώα, συνεχίζει: «Συγκρίνοντας τη σεξουαλική διάθεση του θηλυκού πθήκου με τη γυναίκα, παρατηρούμε ότι ο πθήκος επιδιώκει το ζευγάρι μόνον όταν πλησιάζει η μέρα της ωορρηξίας και διατηρεί τη δεκτικότητά του για μία βδομάδα. Σ' αυτές τις λίγες μέρες, ο θηλυκός πθήκος παραμένει μόνιμα ερεθισμένος σεξουαλικά χωρίς διακυμάνσεις πριν ή μετά το ζευγάρι. Αντίθετα, σε ό,τι αφορά τη γυναίκα, παρατηρούμε ότι κάθε συνουσία αποτελεί και μια σύντομη περίοδο σεξουαλικής δεκτικότητας, που έχει πλέον αποσυνδεθεί από τη φύση

¹ Κ. Δαρβίνος, *όπ.π.*, σελ. 563.

² Ντέσμοντ Μόρρις, *Η σημασία της επαφής*, Εκδ. ΩΡΟΡΑ, Αθήνα, σελ. 104-105.

³ Περισσότερες πληροφορίες μπορεί ο αναγνώστης να βρει στο: Ευάγγελος Καφετζόπουλος, *όπ.π.*

της ωορρηξίας και συνδέεται μόνον με τα προσυνουσιακά ερεθίσματα που της προσφέρει ο άνδρας. Μ' άλλα λόγια η γυναίκα δεν εξαρτά τη σεξουαλική της διάθεση από την ωορρηξία, αλλά από την παρουσία και τη δράση του σεξουαλικού συντρόφου. Αυτή η θεμελιώδης διαφοροποίηση της γυναίκας ως προς το τυπικό σεξουαλικό πρότυπο των ανωτέρων θηλαστικών οδηγεί αναπόφευκτα σε μια ασύλληπτη περιπλοκότητα της σωματικής επαφής των ανθρώπων και αποτελεί τη βάση της ερωτικής επαφής.

Η διαπίστωση αυτή μάς θέτει μοιραία το ερώτημα της καταγωγής του περίπλοκου σεξουαλικού ανθρώπινου πρότυπου. ... Φαίνεται ότι η απάντηση βρίσκεται στις στενές σωματικές επαφές της σχέσης του μωρού με τη μητέρα του, όπως τις περιγράψαμε προηγουμένως. ... Από την άποψη της συμπεριφοράς, ο τρόπος που εκδηλώνουν τα αισθήματά τους οι ερωτευμένοι μοιάζει σαν επιστροφή στη βρεφική ηλικία.»¹ Η φράση «η απάντηση βρίσκεται στις στενές σωματικές επαφές της σχέσης του μωρού με τη μητέρα του» μπορεί να εφαρμοστεί για κάθε ζώο και όχι μόνο για τον άνθρωπο.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι ο άνθρωπος και τα ζώα διανύουν τον ίδιο δρόμο προς τον πολιτισμό, μόνο που ο άνθρωπος προηγείται λόγω του μεγαλύτερου εγκεφάλου, που (τυχαία) διαθέτει. Σε θέματα αναπαραγωγής, η συμπεριφορά είναι εντελώς ίδια, με την παρατήρηση, ότι επιπλέον ο άνθρωπος κάνει έρωτα. Ο έρωτας είναι η μόνη διαφορά ανθρώπων και ζώων και θα αναλυθεί στη συνέχεια του βιβλίου.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΒΙΑ (ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ)

Μετά τα γεγονότα της 11/09/2001 ο κ. Ι. Στ. Παπαδόπουλος, αναπληρωτής καθηγητής Ιατρικής Πανεπιστημίου Αθηνών, διαπιστώνει: «*Η συνειδητή παραγωγή καταστροφικών κινδύνων. Η σχιζοφρενικά μεταλλαγμένη ανθρώπινη λογική έχει οδηγήσει στην παραγωγή επικίνδυνων προϊόντων, χωρίς να υπάρχει αναγκαιότητα ύπαρξής τους, για να ορίσει ακολούθως μέτρα πρόληψης των βλαβών για τον άνθρωπο και τη φύση (αν διαχωρίζονται μεταξύ τους) που προέρχονται από αυτά τα προϊόντα. Συγκεκριμένα: παράγουμε επικίνδυνα για το*

¹ Ντέσμοντ Μόρρις, όπ.π., σελ. 131-132.

σώμα και την ψυχή παιχνίδια για τα προσπαθούμε μετά, με επιτροπές, συμβούλια και νομοθεσία, να περιορίσουμε τις συνέπειες. Παράγουμε τρόφιμα με βλαβερότατες ουσίες (βελτίωσης χρώματος, δημιουργίας ψευδογεύσεων!) για να επιβάλουμε ακολούθως στον παραγωγό να σημειώνει την επικινδυνότητά τους με ειδικές προειδοποιητικές πινακίδες (που λίγοι τις καταλαβαίνουν) και με κόκκινα γράμματα. Παράγουμε φίλμς που δηλητηριάζουν ύπουλα ψυχή, πνεύμα, συνήθειες, νοοτροπία, για να δημιουργήσουμε μετά διάφορα προειδοποιητικά σύμβολα στην τηλεόραση και να ρίξουμε την ευθύνη στον γονέα με τη φράση «κατάλληλο για ανηλίκους, απαραίτητη η συγκατάθεση των γονέων».

Έτσι φθάνουμε και στην έρευνα, παραγωγή και αποθεματοποίηση καταστροφικών όπλων, των ονομαζόμενων χημικών και βιολογικών. Αφού, λοιπόν, με τεράστια χρηματικά ποσά τα ερευνήσουμε και τα παράγουμε, μετά προσπαθούμε να μειώσουμε τις συνέπειες όταν αυτές αρχίσουν να απειλούν βέβαια τις βιομηχανικές χώρες. Αφού δημιουργήσουμε συνειδητά τους τεράστιους κινδύνους, παράγουμε ακολούθως συμβούλια, επιτροπές και συνεργεία μείωσης των κινδύνων, αντιδότα, ειδικές στολές και φάρμακα. Σχιζοφρενικό και παράλογο κύκλωμα με ασύδοτη κερδοσκοπία και χρήση του ναρκωτικού που λέγεται εξουσία και από το οποίο δεν υπάρχει δυνατότητα ανεξάρτησης.

Ο Ι. Στ. Παπαδόπουλος είναι αναπληρωτής καθηγητής Ιατρικής Πανεπιστημίου Αθηνών.»¹

Παράλληλα, όλοι μας θαυμάζουμε τα πολεμικά αεροπλάνα, που είναι φτιαγμένα για να μας σκοτώσουν κάποια μέρα. Αν ο καθηγητής διάβαζε Δαρβίνο, θα διαπίστωνε ότι όταν ένας πληθυσμός αυξηθεί υπερβολικά, αναπτύσσονται μηχανισμοί (αυτο) καταστροφής του.² «Όταν ένα είδος, χάρη στις εξαιρετικά ευνοϊκές συνθήκες, αυξάνεται υπερβολικά σε αριθμούς σε μια μικρή περιοχή –τουλάχιστον αυτό φαίνεται να συμβαίνει με τα ζώα που κυνηγάμε– συχνά ενσκήπτουν επιδημίες. Και εδώ έχουμε έναν περιοριστικό έλεγχο ανεξάρτητο του

¹ Εφημερίδα *Τα Νέα*, Αθήνα, 18 Οκτωβρίου 2001.

² Ντέσμοντ Μόρρις, *Ανθρωποπαράτηρηση - Η ανθρώπινη συμπεριφορά*, Εκδ. Αρσενίδη, Αθήνα, σελ. 16: «Η αγριότητα και η βία του εικοστού αιώνα συγκρίνεται μόνο με την αιματοχυσία που παρατηρείται στις ζωικές ομάδες όταν ζουν κάτω από συνθήκες υπερπληθυσμού.»

αγώνα για την επιβίωση.»¹ Η επιδημία μπορεί να είναι μικρόβιο, κομήτης ή αλήτης, όπως αναφέρεται στον πρόλογο του βιβλίου. Εδώ είναι «ο αλήτης», τρομοκράτης ή τιμωρός, ο οποίος σκοτώνει! Γι' αυτό η ανθρώπινη ζωή δεν έχει αξία.² Πιο πολλή αξία έχει το γατάκι ή το σκυλάκι, που σιγά-σιγά εξαφανίζονται. Ο μηχανισμός αυτοκαταστροφής είναι κατά βάσιν αντιερωτικός – όταν δε βλέπουμε το θάνατο πρέπει να τον παράγουμε. Και έτσι: «... ο πόλεμος γίνεται τραχύτερος και απομακρύνεται ολοένα περισσότερο από το αθλητικό πνεύμα και τον παλαιό ηθικό και ημιθρησκευτικό κώδικα διεξαγωγής του».³

«Πώς μπορούμε να επιτρέπουμε στην πολιτισμένη μας εποχή να σφάζονται εκατομμύρια παιδιά στο Βιετνάμ, τη στιγμή που για τις γάτες και τους σκύλους μας φροντίζουμε να υπάρχει πάντα στέγη, τροφή και ιατρική μέριμνα; ... Πώς συμβαίνει να δίνουμε τόσο μητρική και πατρική στοργή στα μωρά των άλλων ζωικών ειδών, και να αδιαφορούμε για τα δικά μας μωρά; ... Η απάντηση στα ερωτήματα που θέτουν δεν δίνεται εύκολα.»⁴

Και όμως την απάντηση, όσο και αν φαίνεται περίεργο, τη δίδει ο ίδιος ο Desmond Morris ... σε άλλο βιβλίο του: «Η αγριότητα και η βία του εικοστού αιώνα συγκρίνεται μόνο με την αιματοχυσία που παρατηρείται στις ζωικές ομάδες όταν ζουν κάτω από συνθήκες υπερπληθυσμού. ... Για παράδειγμα μια από τις συνέπειες του υπερπληθυσμού στα ζώα είναι η μείωση της γονεϊκής φροντίδας, έτσι που τα μικρά δεν λαβαίνουν την αγάπη και την προσοχή που είναι φυσιολογική στο είδος τους.»⁵ Και το «ανθρώπινο ζώο», όπως όλα τα άλλα ζώα, προφανώς ακολουθεί πιστά και σέβεται (ακόμα) τους νόμους της φύσης και της φυσικής επιλογής.

Ο Desmond Morris απαντά, επειδή η απάντηση είναι πολύ εύκολη. Από τη σκοπιά του παρόντος βιβλίου θα την αναλύσω παραθέτοντας ένα ανέκδοτο: «Το πλοίο βουλιάζει και όλοι έχουν αποβιβαστεί στις βάρκες εκτός από έναν άνδρα, που κρατά στο ένα χέρι ένα καρπούζι

¹ Κ. Δαρβίνος, *όπ.π.*, σελ. 93.

² Τζακ Λόντον, *όπ.π.*, σελ.66-68.

³ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδ. Εκδοτική Αθηνών ΑΕ, Αθήνα, τ. Γ2, σελ. 218.

⁴ Ντέσμοντ Μόρρις, *όπ.π.*, σελ. 235.

⁵ Ντέσμοντ Μόρρις, *Ανθρωποπαράτηρηση - Η ανθρώπινη συμπεριφορά*, Εκδ. Αρσενίδη, Αθήνα, σελ. 16.

και στο άλλο το παιδί του. Από τις βάρκες όλοι τού φωνάζουν να πετάξει το καρπούζι στην θάλασσα και να πηδήξει με το παιδί στην βάρκα. Μετά από λίγο ο άνδρας πετάει το παιδί στην θάλασσα και με το καρπούζι στο χέρι πηδάει στην βάρκα. Στην απορία των άλλων ανθρώπων γιατί πέταξε το παιδί στην θάλασσα αυτός απάντησε: σπόρο για παιδί έχω, σπόρο για καρπούζι δεν έχω!» Δικά μας μωρά υπάρχουν εκατομμύρια, γατάκια και σκυλάκια δεν υπάρχουν, γι' αυτό φροντίζουμε τα αδύνατα ζώα. Πολιτισμός είναι η επιβίωση του αδυνάτου ανθρώπου και ζώου. Όλοι λυπούμαστε στη θέα ενός ανάπηρου σκύλου όσο και ενός ανάπηρου ανθρώπου. Επιπλέον, απάντηση στην παραπάνω ερώτηση: πώς συμβαίνει να δίνουμε τόσο μητρική και πατρική στοργή στα μωρά των άλλων ζωικών ειδών, και να αδιαφορούμε για τα δικά μας μωρά, δίδουν τα ίδια τα ζώα, που φροντίζουν τα μωρά των άλλων. Η λέαινα φροντίζει την υπό εξαφάνιση αντιλόπη, διότι «ξέρει», ότι εάν η αντιλόπη εξαφανιστεί θα εξαφανιστεί και η ίδια η λέαινα. Μόνο ο άνθρωπος δεν καταλαβαίνει τη φύση και κάνει τέτοιες ερωτήσεις. Παρόλο, ότι: «Στις μέρες μας η παρουσία τριών και πλέον δισεκατομμυρίων ανθρώπων πάνω στον πλανήτη, αποτελούν και την καλύτερη απόδειξη για τον παραπάνω ισχυρισμό.»¹ Ήδη είμαστε έξι δισεκατομμύρια και νιώθουμε πόσο φθηνή είναι η ανθρώπινη ζωή και πόσο ακριβή είναι η ζωή μιας υπό εξαφάνιση φάλαινας.

Η ανθρώπινη ζωή είναι τόσο φθηνή, που: «Ο χριστιανισμός, όπως και ο βουδισμός, πιστεύει πως ο άνθρωπος μπαίνει στον κόσμο αμαρτωλός, τυφλά πάθη τον έχουνε πλάσει, γιατί ο γάμος, όπως το διατυπώνει ο απόστολος Παύλος, είναι μόνο συγκατάβαση γινόμενη σ' εκείνους, που η θέλησή τους δεν είναι αρκετά δυνατή για να νικήσει τον εαυτό τους. Η διαιώνιση του είδους είναι κάτι κακό, κι αυτή δα την έννοια έχουν το δόγμα της προπατορικής αμαρτίας και το δόγμα της υπερφυσικής γέννησης του Σωτήρος.»² «Η διαιώνιση του είδους είναι κάτι κακό» όταν αντιβαίνει στη φύση. Είναι ο μηχανισμός αυτοκαταστροφής του είδους, που εξαπλώθηκε πολύ, παράλληλα βέβαια με το βίαιο θάνατο – τον πόλεμο. Αν διαιωνίζουμε το είδος χωρίς φραγμούς, τότε ο πόλεμος αναγκαστικά είναι η μόνη λύση. Έτσι έμμεσα, η διαιώνιση του είδους είναι κάτι κακό, που όμως αποτρέπει το

¹ Ντέσμοντ Μόρρις, ό.π., σελ. 137.

² Α.Σοπενάουερ, ό.π., σελ. 17.

περισσότερο κακό – τον πόλεμο. «Και δε χρειάζεται να φέρνουμε τόσο χοντρά παραδείγματα. Πάρε την περίπτωση μιας πλημμύρας. Πολλοί άνθρωποι χρειάζονται βοήθεια. Τα συναισθήματά μας μάς υποχρεώνουν να σπεύσουμε. Τη στιγμή εκείνη, αν αφήναμε την ψυχρή λογική να καθοδηγήσει τα βήματά μας, μπορεί και να σκεφτόμασταν ότι δεν είναι και κακή ιδέα ν' αφήσουμε μερικούς να πεθάνουν, αφού ο υπερπληθυσμός είναι, έτσι κι αλλιώς, το υπ' αριθμόν ένα πρόβλημα του σημερινού κόσμου.»¹ Όλοι όμως θα σπεύσουν να σώσουν ένα γατάκι, καλούμενοι από τη φωνή της άγριας φύσης.

Όταν ο πολιτισμός αντικατέστησε τον βίαιο αγώνα με άλλους (μη βίαιους) στέρησε από τον άνθρωπο τη χαρά, την ηδονή (την πληροφορία του θανάτου) της βίας, της νίκης, της επικράτησης επί του αντιπάλου. «Η τραγωδία, η οποία μας κάνει να νιώθουμε ευχαρίστηση στη θέα της δυστυχίας, ...»² Η εικόνα του ηττημένου αντιπάλου είναι η αρχή της διαδικασίας αναπαραγωγής. Η βία γίνεται πρόσωπο με πρόσωπο! Μέχρι τότε ηδονή χάριζε ο αγώνας (η βία), η δε αναπαραγωγή ήταν το έπαθλο (δικαίωμα και υποχρέωση). Αλλά και στα ζώα σήμερα, ηδονή χαρίζει ο αγώνας, η αναπαραγωγή είναι μία φυσική λειτουργία, όπως όλες οι άλλες – διατροφή, ύπνος κτλ. Γι' αυτό τα ζώα δεν αναπαράγονται φυλακισμένα – η αναπαραγωγή δεν είναι ηδονή, χαρά, σκοπός. Είναι απλά υποχρέωση του νικητή (του ήρωα στους ανθρώπους) της φυσικής επιλογής. Εάν το ζώο δεν αγωνιστεί και δε δει (πληροφορηθεί, βιώσει) το θάνατο, τότε δεν έχει λόγο να αναπαράγει. «Εκείνος που είναι ικανός να εξηγήσει γιατί ο ελέφας κι ένα πλήθος άλλων ζώων είναι ανίκανα να αναπαραχθούν όταν διατηρούνται εν μέρει μονάχα αιχμάλωτα στην πατρίδα τους, θα είναι ικανός να εξηγήσει τον αρχικό λόγο που τα υβρίδια είναι τόσο συχνά στείρα. Θα είναι ταυτόχρονα ικανός να εξηγήσει πώς συμβαίνει οι ράτσες μερικών από τα εξημερωμένα ζώα μας, που βρέθηκαν συχνά κάτω από καινούργιες κι όχι ομοιόμορφες συνθήκες, να είναι απόλυτα γόνιμες μεταξύ τους, αν και κατάγονται από ξεχωριστά είδη, που πιθανόν θα ήταν αρχικά στείρα αν διασταυρώνονταν. Οι παραπάνω δύο παράλληλες σειρές γεγονότων μού φαίνεται πως συνδέονται μεταξύ τους με κάποιο κοινό

¹ Γιοστέιν Γκάαρντερ, *όπ.π.*, σελ. 334-335.

² Michel Har, *Το έργο τέχνης*, Εκδ. Scripta, Αθήνα 1998, σελ. 21.

αλλά άγνωστο δεσμό, που αναφέρεται ουσιαστικά στην αρχή της ζωής. Αυτή η αρχή, σύμφωνα με τις απόψεις του Herbert Spencer, είναι πως η ζωή εξαρτάται από την ή συνίσταται στην αδιάκοπη δράση και αντίδραση διαφόρων δυνάμεων που, όπως συμβαίνει παντού στη φύση, τείνουν πάντα σε μια ισορροπία, κι όταν αυτή η τάση διαταράσσεται λίγο από οποιαδήποτε αλλαγή, οι ζωτικές δυνάμεις κερδίζουν σε δύναμη.»¹

Ο πολιτισμός καλείται να δίδει ελεγχόμενες δόσεις βίας στα μέλη της κοινωνίας. Εάν οι δόσεις είναι μικρές, τότε δημιουργούνται φαινόμενα ανεξέλεγκτης βίας, όπως η παιδική εγκληματικότητα. Πάντα απορούσα γιατί, ενώ όλη η κοινωνία τα κατηγορεί, τα έργα βίας υπάρχουν και παράγονται. Όλοι ασχολούνται με μία κλασική θεατρική παράσταση, τα έργα όμως τύπου «Πάμπο» είναι πιο προσοδοφόρα, άρα πιο δημοφιλή. Προφανώς, επειδή ο άνθρωπος απαιτεί τη δόση βίας από την κοινωνία. Ο πολιτισμός είναι ξένος προς την ανθρώπινη φύση. Εξ άλλου: «Σύμφωνα με τον Φρόντ, ο πολιτισμός αρχίζει με τη μεθοδική ανακοπή των πρωτογενών ενστίκτων. Διακρίνονται δύο βασικοί τρόποι διοργάνωσης των ενστίκτων: (α) Η ανακοπή του σεξουαλισμού που καταλήγει στην δημιουργία ομαδικών σχέσεων με διάρκεια και συνεχή επέκταση. (β) Η ανακοπή των καταστροφικών ενστίκτων που οδηγεί στην καθυπόταξη του ανθρώπου και της φύσης, στην ατομική και την κοινωνική ηθική.»²

Στη συνέχεια θα παραθέσω την περιγραφή μιας δόσης βίας, που μας παρέχει ο πολιτισμός: «Όταν έχουμε να κάνουμε με επαγγελματίες παλαιστές η μίμηση αυτής της μεταβολής γίνεται σκόπιμα για να εντυπωσιάσει το κοινό. Ο "κακός" προκαλεί με τη συμπεριφορά του τον "ήρωα", που παριστάνει τον προσβεβλημένο, διαμαρτύρεται και ζητά τη συμπάρασταση των θεατών. Στη συνέχεια επιτίθεται ενάντια στον αντίπαλο. Η πάλη ξεκινά με τους συμβατικούς όρους της πάλης και σταδιακά εξελίσσεται προς την πραγματική βία. Η όλη παράσταση –εφόσον πάντα για παράσταση πρόκειται– συναρπάζει τους θεατές. Η υποτιθέμενη "ανεξέλεγκτη" επίθεση είναι κι αυτή τυποποιημένη, κάτι που γνωρίζει πολύ καλά το κοινό, που απολαμβάνει ωστόσο το θέαμα.

¹ Κ. Δαρβίνος, ό.π., σελ. 355.

² Herbert Marcuse, ό.π., σελ. 113.

Τελικά έρχεται η φάση του καθοριστικού χτυπήματος, αρκετά οδυνηρού για τον νικημένο, αλλά κι αυτό είναι μέσα στην παράσταση, γιατί ποτέ δεν προκαλεί μια βιαιότερη επίθεση. Ο χρόνος έχει περάσει, η παράσταση έληξε, και όλοι φεύγουν ευχαριστημένοι.

Αφήνουμε όμως αυτό το επικίνδυνο θέαμα, και επιστρέφουμε στις τρυφερότερες μορφές σωματικής επαφής, όπως για παράδειγμα ο χορός.»¹

Στην παραπάνω παράσταση όλοι οι θεατές ταυτίζονται με το νικητή, τον «ήρωα» για να βιώσουν μαζί του την ανάγκη και συγχρόνως το δικαίωμα για αναπαραγωγή.

ΕΡΩΤΑΣ

«Η ελληνική γλώσσα, όπως και όλο το σύστημα Ελληνισμός, απαιτεί υπερβατική σκέψη και ΕΡΩΤΑ. Όμως για να καταλάβουμε τι εστί ΕΡΩΣ, καθ' ότι ιερά λέξεις, κανείς πρέπει να μελετήσει το ΕΝ ΔΕΛΦΟΙΣ -Ε- του Πλουτάρχου:

Τρεις φορές τοποθετήθηκε ένα Ε (ΕΨΙΛΟΝ) στην κορυφή τού Αετώματος τού Ναού τού Απόλλωνος στους Δελφούς, κατάντικρυ σε όποιον πλησίαζε την κεντρική, ανατολική Πύλη του, πάντοτε συνοδευόμενο από το ΓΝΩΘΙ ΣΑΥΤΟΝ στην κάτω αριστερή γωνία και το ΜΗΔΕΝ ΑΓΑΝ στην κάτω δεξιά τού ιδίου Αετώματος. Ήταν γνωστά σαν "Δελφικά παραγγέλματα", το δε Ε το "προεδρεύον" αυτών. το παλαιότερο από αυτά (τα Ε) ήταν ξύλινο κι αναφέρεται σαν "Ε των Σοφών", γιατί αφιερώθηκε από τον Σόλωνα κατά μία εκδοχή, κατά δε άλλη, από όλους μαζί τούς τότε αναγνωρισμένους Σοφούς. Όταν αυτό εφθάρη, οι Αθηναίοι ανέθεσαν στο Ναό το δεύτερο, το οποίο ήταν χάλκινο. Σε αντικατάσταση και αυτού, η Λιβία Δρουσέλλα, σύζυγος τού Αυγούστου, αφιέρωσε το τρίτο και τελευταίο, από καθαρό χρυσό. Η μοναδική πληροφορία για το Ε των Δελφών προέρχεται από τον Πλούταρχο (46 - 127 μ.Χ.), ο οποίος ως Ιερέυς δια βίου τού Απόλλωνος, πρέπει να ήταν κοινωνός και γνώστης των Μυστηρίων. Το ότι λοιπόν ένα γράμμα του Αλφαβήτου, είναι το αποκλειστικό αντικείμενο μιας ολόκληρης διατριβής του, δείχνει, όπως και τα γραφόμενα,

¹ Ντέσμοντ Μόρρις, όπ.π., σελ. 224.

την μεγάλη σημασία πού ένας συγγραφέας τής ολκής του, απέδιδε σ' αυτό. Το ότι κανείς άλλος δεν έγραψε γι' αυτό, αλλά κι ο τρόπος (σε μορφή διαλόγου) πού ο ίδιος ο Πλούταρχος το παρουσιάζει, συνηγορούν ότι πρόκειται για κλείδα των Δελφικών Μυστηρίων, γιατί, ως γνωστόν, η αποκάλυψη στοιχείων τους στους αμήτους, αποτελούσε ηθικό και ποινικό αδίκημα. Στον διάλογο αυτόν προβάλλονται διάφορες ερμηνείες από τούς διαλεγόμενους, σαν προσωπικές των απόψεις, μερικές αδύναμα τεκμηριωμένες, άλλες ισχυρά, πολλές αλληλοαναιρούσες. Σε κάποιες επεμβαίνει ο ίδιος ο Πλούταρχος, με πληθώρα αναλύσεων, μη παίρνοντας ρητή θέση, αλλ' ωστόσο καθοδηγώντας διακριτικά τον αναγνώστη.

Δεν μπορεί έτσι να κατηγορηθεί ότι αποκαλύπτει τα των Μυστηρίων, αλλά προτρέπει σε συλλογισμούς προσέγγισής των, τηρώντας το ρηθέν από τον Ηράκλειτο ότι: «Ο ΑΝΑΞ Ο ΕΝ ΔΕΛΦΟΙΣ, ΟΥΤΕ ΛΕΓΕΙ, ΟΥΤΕ ΚΡΥΠΤΕΙ, ΑΛΛΑ ΣΗΜΑΙΝΕΙ».

Τα δε σημαίνοντα διαφέρουν ως προς την προσέγγισή των, ανάλογα με την πνευματική, την ποιοτική και την μυητική διαβάθμιση των πιστών. Γιατί κι ο ίδιος ο Θεός έχει ανάλογα ονόματα προς αυτούς: είναι ΛΟΞΙΑΣ για τούς μη νοούντες, ΠΥΘΙΟΣ για εκείνους που αρχίζουν να μαθαίνουν, να ερωτούν, να ενημερώνονται και ΔΗΛΙΟΣ και ΦΑΝΑΙΟΣ σε όσους φανερώνεται και διαφαίνεται κάποια Αλήθεια. Είναι ΙΣΜΗΝΙΟΣ σ' αυτούς που γνωρίζουν την αλήθεια και ΛΕΣΧΗΤΟΡΙΟΣ σ' εκείνους που μεταχειρίζονται αυτήν την Αλήθεια, φιλοσοφώντας.

Η πρώτη άποψη στο διάλογο, δηλωμένη από τον αδελφό τού Πλουτάρχου Λαμπρία, είναι πώς οι πέντε από τούς επτά Σοφούς, οι Χίλων, Θαλής, Σόλων, Βίας και Πιττακός θέλοντας να διαχωρισθούν από τούς άλλους δύο, τον Κλεόβουλο τον Λίνδιο και τον Περίανδρο τον Κορίνθιο, οι οποίοι με πλάγια μέσα εξεπόρθησαν τη φήμη τού Σοφού, αφιέρωσαν το Ε (δηλαδή τον αριθμό 5) στον Θεό, δηλώνοντας έτσι το πραγματικό πλήθος των.

Άλλος είπε πως το Ε, όντας το δεύτερο των γραμμάτων, των εχόντων Φωνήν (φωνηέντων), δηλώνει τον Απόλλωνα, τον δεύτερο τη τάξει, μετά τον Δία, Θεόν.

Η τρίτη άποψη, τού Ιερέος Νικάνδρου, είναι ότι, επειδή το Ε γράφεται και ΕΙ (βλ. Δειπνοσοφιστού βιβλ. β' .5: "πάντες οι Αρχαίοι τώ ΟΥ αντί τού Ο μακρού στοιχείου προσεχρώντο, παραπλησίως και τώ ΕΙ αντί τού Ε μακρού. Ωσπερ ορώμεν καν τη Ιλιάδι το πέμπτον βιβλίον σημειούμενον διά τού ΕΙ.), είναι χαρακτηριστικό των προς χρησιμοδότησιν ερωτημάτων (εάν), αλλά και μόριο ευχής ή παράκλησης (ΕΙ-θε).

Η άποψη τού Θεόντος, πού ακολουθεί, είναι πως ο Θεός ευνοώντας την Διαλεκτική, παραδέχεται αυτό το μόριο (ΕΙ) τού συλλογισμού και χρησιμοποιώντας το συχνά στους Χρησμούς του, προτείνει τη χρήση του στους Φιλοσόφους. Γιατί Φιλοσοφία είναι η έρευνα τής Αλήθειας και φως τής Αλήθειας η απόδειξη και τής απόδειξης αρχή ο συναπτόμενος συλλογισμός. Και κανένα πράγμα δεν υπάρχει χωρίς αιτία και κανένα συλλογισμός δίχως λογική προϋπόθεση.

Ο Εύστροφος ο Αθηναίος υποστηρίζει πως το Ε δηλώνει την έννοια των αριθμών ως Πεμπάς, αφού οι Σοφοί το αριθμείν ονομάζουν "πεμπάζειν". Εκφράζει έτσι την Πυθαγόρεια θέση ότι ο αριθμός είναι πρώτη και απόλυτη αιτία των πάντων κι ότι ο Θεός αεί γεωμετρεί.

Την άποψη αυτή συμπληρώνει ο ίδιος ο Πλούταρχος, λέγοντας ότι οι αριθμοί διαιρούνται σε άρτιους και περιττούς και η Μονάδα είναι κοινή κατά τη δύναμη και στα δύο είδη, αφού προστιθέμενη, κάνει τον άρτιο περιττό και τον περιττό άρτιο. Το δύο είναι ο πρώτος άρτιος και το τρία ο πρώτος περιττός. Το άθροισμα αυτών των δύο δίνει αριθμό εξαιρετικής τιμής, γιατί πρώτος αυτός αποτελείται από πρώτους και έχει ονομαστεί από τούς Πυθαγόρειους Γάμος, λόγω τής ομοιότητάς του με την ενωτική σχέση τού άρτιου προς το θήλυ και τού περιττού προς το άρρεν. Γιατί από καμιά ανάμιξη των δεν γεννιέται άρτιος, μα πάντα περιττός και ποτέ άρτιος όταν προστεθεί σε άρτιο δεν γεννά περιττό, ούτε βγαίνει από τη φύση του, από αυτήν ακριβώς την αδυναμία του να γεννήσει άλλον. Αντίθετα, περιττοί όταν προστεθούν σε περιττούς, γεννούν πολλούς άρτιους, γιατί πάντα αποτελούν το γόνιμο στοιχείο. Το πέντε (Ε) λέγεται και φύση γιατί με τον πολλαπλασιασμό επί τον εαυτό του τελειώνει πάντα στον εαυτό του. Γιατί και η φύση, πού από το σπόρο μετά από διάφορες μεταμορφώσεις, αποδίδει πάλι σπόρο, πάντα τελειώνει στον εαυτό της. Κι όταν αυτό (το Ε) προστίθεται στον εαυτό του, γεννά εκ περιτροπής ή τον εαυτό του ή την

δεκάδα, κι αυτό γίνεται επ' άπειρον. Η ένωση λοιπόν τής Πεμπάδος (Ε) με τον εαυτό της δεν γεννά τίποτε ατελές ή αλλιώτικο, αλλ' έχει καθορισμένες μεταβολές. Γεννά ή τον αριθμό τού είδους της ή τον τέλειο αριθμό. Εδώ ακριβώς βρίσκεται το κοινό με τον Απόλλωνα, γιατί ο Θεός υμνείται ως αιώνιος και άφθαρτος από την ίδια του την φύση, και άλλοτε ως πυρ τα πάντα εξομοιώνει προς τα πάντα (ΠΥΡΟΣ Τ' ΑΝΤΑΜΕΙΒΕΣΘΑΙ ΠΑΝΤΑ), άλλοτε δε καταφεύγει σε μεταμορφώσεις τού εαυτού του ως προς τη μορφή, τη διάθεση και τη δύναμη, όπως ακριβώς κι ο Κόσμος.

Αλλά και στη Μουσική πού τόσο αρέσει στον Θεό, η Πεμπάς έχει την σημασία της. Γιατί πέντε είναι οι ορθές συμφωνίες και αν και υπάρχουν πολλά διαστήματα μεταξύ των τόνων, η Μελωδία, πέντε μόνο χρησιμοποιεί: τη Δίεση, το Ημιτόνιο, τον Τόνο, το Τριημιτόνιο και το Δίτονο.

Μα και κατά τον Πλάτωνα, αν υπάρχουν περισσότεροι από έναν κόσμοι, τότε αυτοί είναι πέντε. Αλλά κι αν υπάρχει μόνο ένας, όπως λέγει ο Αριστοτέλης, αυτός αποτελείται από πέντε: τον κόσμο τής Γης, τον κόσμο τού Ύδατος, αυτόν τού Πυρός, τον τέταρτο τού Αέρος και τον πέμπτο που άλλοι ονομάζουν Ουρανό, άλλοι Φως, άλλοι Αιθέρα και άλλοι Πέμπτη Ουσία ή Πεμπτουσία. Αρκετοί Φιλόσοφοι συσχετίζουν μ' αυτούς τούς πέντε κόσμους, τις πέντε αισθήσεις, γιατί θεωρούν ότι η αφή είναι σκληρή και γεώδης, η γεύση από την υγρότητα της αποκτά αντίληψη για τις ποιότητες γευστών. Η όσφρηση επειδή είναι αναθυμιάσεις και άρα γεννάται από την θερμότητα, έχει τη φύση τού πυρός. Ο αέρας όταν προσκρούει στο αυτί γίνεται φωνή και ήχος. Και τέλος η όραση διαλάμπει από το φως και τον Αιθέρα.

Ο διάλογος κλείνει με την άποψη τού Αμμωνίου που υποστηρίζει ότι ούτε αριθμό, ούτε τάξη, ούτε σύνδεσμο, ούτε κάποιο άλλο ελλίπον μόριο λέξεως, δηλώνει το Ε. Αλλά ότι είναι αυτοτελής τού Θεού προσαγόρευση και προσφώνηση. Ο Θεός όταν πλησιάζει κάποιος στο Ναό, τον χαιρετά και τον προσαγορεύει με το "Γνώθι σαυτόν", κι αυτός ανταπαντά "ΕΙ" (είσαι), αναγνωρίζοντας και ομολογώντας ότι πραγματικά Αυτός υπάρχει. Καί "ΕΙ ΕΝ", γιατί είναι Ένας (ΕΝ ΔΕ ΑΠΟΛΛΩΝ) - γι' αυτό λέγεται Α-πολλών - αρνούμενος τα πολλά και το πλήθος. Λέγεται και Ιήϊος γιατί είναι Ένας και μόνος, και Φοίβος γιατί οι Αρχαίοι έτσι ονόμαζαν κάθε καθαρό κι αγνό.

Ο Πλούταρχος τελειώνει εδώ τον διάλογο, με την τελευταία άποψη να αναιρεί όλες τις προηγούμενες, χωρίς κάποιο συμπερασματικό επίλογο ή σχόλιο, μη κλείνοντας ουσιαστικά το θέμα κι αφήνοντας να εννοηθεί ότι υπάρχουν πιθανώς και άλλες πτυχές τής Αλήθειας. Τηρεί έτσι, ως Μύστης και Ιερέυς, τις Μυστηριακές επιταγές, κάνοντας συγχρόνως ένα άνοιγμα προς τούς έξω και αμήνητους. Άνοιγμα που έχει από μια μεριά σκοπιμότητα, σε μια εποχή παρακμής τού Μαντείου και ανταγωνισμού του από άλλες θρησκείες και Θεούς που εισήγαγαν οι Ρωμαίοι από τα πέρατα τής Αυτοκρατορίας, αλλά και ανάγκη τής προβολής και δικαίωσης τού Κοσμικού και Νοητικού χαρακτήρα τής Απολλώνιας Θεοσέβειας.

Από τούς νεότερους συγγραφείς μόνο δύο έχουν γράψει για το Ε των Δελφών. Ο Στέφ. Καραθεοδωρής, Ιατρός (Κωνσταντινούπολις 1847) και ο Γ. Λευκοφρύδης, Δικηγόρος (Αθήναι 1977), οι οποίοι αφού αναφέρονται στα τού Πλουτάρχου, διατυπώνουν ο καθένας κι από μια δική του άποψη. Ο μεν πρώτος επισημαίνοντας ότι το Ε συμβολίζει τον Θεό, το συνδέει με το γράμμα (συλλαβή) τού Εβραϊκού αλφαβήτου, που επίσης συμβολίζει το Θεϊόν, υποστηρίζοντας ότι είναι μετάφρασή του και συνεπώς αποτέλεσμα μαθητείας κι αποδοχής τής Εβραϊκής Θρησκείας. Άποψη λανθασμένη, αφού δεν υπάρχει καμιά μαρτυρία αυτής τής κατεύθυνσης [υπάρχουν πολλές γι' αντίστροφη επίδραση τού Εβραϊκού Πολιτισμού (αν υπήρξε αυτογενής τέτοιος) στον Ελληνικό], ούτε κι από αυτόν ακόμα τον συνήθως φίλια διακείμενο προς τα των Φοινίκων και Γεφυραίων, Ηρόδοτο. Αφ' ενός γιατί όλα τα Πολιτιστικά και Θεογονικά στοιχεία των (πλήν τού δόγματος τού κυρίαρχου και εκλεκτού λαού) τα πήραν από τούς γύρω λαούς και ιδιαίτερα από τούς Αιγυπτίους (π.χ. παραβλ. Ύμνον προς ΑΤΤΟΝ - 1450π.Χ. με 103-ο Ψαλμό Δαβίδ - 1000 π.Χ), όπου ο θεμελιωτής τού Έθνους και των Νόμων των, Μωυσής (1200π.Χ.) υπήρξε αξιωματούχος και μνημένος Ιερών γνώσεων. Γνώσεις όμως που και οι Αιγύπτιοι εδιδάχθησαν από τον Έλληνα Ερμή (9000π.Χ.) και τον επίσης Έλληνα Ορφέα όταν μεταβάς στην Αίγυπτο "εξελόχευσεν Ιερόν Λόγον". Και αφ' ετέρου γιατί τα στοιχεία χρονολόγησης των εξελικτικών φάσεων τού Ελληνικού Πολιτισμού δεν αφήνουν αμφιβολίες για την Πατρότητα και τις κατευθύνσεις εξάπλωσής του. Ο δε δεύτερος, Λευκοφρύδης, συνδέοντας το Δελφικό Ε με την κατά την άποψή

του αποκωδικοποίησης τού έργου τού Αριστοτέλη "Ὀργάνων Ὀργανον", υποστηρίζει ότι πρόκειται για διακριτικό σύμβολο ενός Πλανητικού συστήματος στον αστερισμό τού Λαγού και τού συνωνύμου του Κοσμοσκάφους. Αν και η λογική τής αποκωδικοποίησης τού έργου είναι ισχυρή, εναπόκειται στην κρίση τού κάθε ερευνητή να καταλήξει για το ακραίο ή όχι τής θέσης αυτής.

Η δική μου άποψη για το γράμμα αυτό τού Ελληνικού Αλφαβήτου, είναι ότι αποτελεί σε Κοσμικό επίπεδο, καθαρό συμβολισμό τού Ενούντος Θείου. Στη Σαμοθράκη έχουν βρεθεί κεραμικά πιάτα που χρησιμοποιούνταν σε τελετές των Καβειρίων Μυστηρίων. Τα μισά από αυτά είχαν χαραγμένο ένα Θ (Θήτα) και τα υπόλοιπα ένα Ε. Και τα δύο συμβολίζουν το Θεϊόν. Το πρώτο σαν Κέντρο τού Σύμπαντος Όλου, το δεύτερο σαν Ενωτικό των Πάντων στοιχείο. Η Ελληνική γλώσσα δεν είναι απλά μια γλώσσα επικοινωνίας. Είναι το παράγωγο μιας Κοσμικής, Συμπαντικής γεωμετρικής Μήτρας κωδικοποιημένων Εννοιολογήσεων. Ο Φιλόστρατος αναφέρει ότι: "Παλαμήδης εύρε τα γράμματα ουχ υπέρ τού γράφειν μόνον, αλλά και υπέρ τού γινώσκειν α δεί μή γράφειν". Κατά τον Λουκιανό, ο Παλαμήδης, υιός τού Ναυπλίου, Ομηρικός ήρωας και εφευρέτης τού Αλφαβήτου, "... πρώτος ημίν τούς νόμους τούτους διατυπώσας, ου τη τάξει μόνον καθ' ήν προεδρίαν βεβαιούνται, διώρισεν τι πρώτον έσται ή δεύτερον, αλλά και ποιότητας ας έκαστον έχει και δυνάμεις συνείδον". Χαρακτηριστικά δηλαδή τού Αλφαβήτου εκτός από τη σειρά των γραμμάτων είναι και οι ποιότητες αυτών, αλλά και οι δυνάμεις. Τι σημαίνει όμως, τα γράμματα έχουν ποιότητες και δυνάμεις; Δυνάμεις να κάνουν τι, ή δυνάμεις τίνων; Η Ελληνική γλώσσα είναι Λόγος, και ο Λόγος είναι πρώτιστα αναλογία. Κι εκφράζεται πολυσήμαντα και κατ' αναλογία σε άπειρα διαβαθμιστικά επίπεδα. Από τα πλέον γήινα σαν επικοινωνία, έως τα πλέον Κοσμικά σαν Κοσμικές, Συμπαντικές έννοιες. Έτσι το Ν είναι Νόηση. Το Λ είναι Λόγος. Ο Λόγος όταν αποκτά βάση (-), γίνεται -Δ- Διαστημοποιείται, αποκτά Διαστάσεις. Το Ο είναι μια Ολότητα, ένα Πάν. Το Όλον με το Κέντρο του, ο Δημιουργός και η Δημιουργία, αδιαίρετα μαζί, είναι το Θ (Θήτα) το Θεϊόν, το Συν-Πάν. Το Ε είναι τα τρία στοιχεία (οι τρεις παράλληλες γραμμές) τού Τρισυπόστατου Θείου, ενούμενα. Εξ ου και Ένωση = ώση προ το ΕΝ - ώθηση προς τη Θεία Νόηση. Αντίθετα το είναι τα ίδια στοιχεία διαχωριζόμε-

να, το Ξένον, το μη ίδιον. Η έννοια τού Τρισυπόστατου Θείου δεν είναι ούτε πρωτιά, ούτε αποκλειστικότητα τής Χριστιανικής Θρησκείας. Προϋπήρχε σε όλες σχεδόν τις Θρησκείες, σαν Θεϊκή Τριάς που αποτελείται από το Άρρεν, Ανορίζον στοιχείο τού Δημιουργού κι επικαλύπτοντος, το θήλυ στοιχείο τού Συντηρητού (*γυναίκα - μνήμη, σημείωση δική μου*), τού ορίζοντος και Μητρο-παραγωγού, και το Άρρεν, δυναμικό στοιχείο τού Καταστροφέα και Αναγεννητού, τού Δομοποιού και Ζωοποιού και Φωτοδότη (*άνδρας - δοκιμή, σημείωση δική μου*). Στις Ινδίες είναι ο Μπράχμα, ο Βισνού κι ο Σίβα. Στην Αίγυπτο ο Όσιρις, η Ίσις ή η Αθώρ κι ο Όρος. Στην Ελλάδα ο Ζευς, η Δή-μητρα ή κάποια άλλη Θεά, σύμβολο θήλειας Μήτρας-Ενέργειας κι ο Απόλλων. Στον Χριστιανισμό, ο Πατήρ, το Άγον (Άγιον) και ορίζον Πνεύμα κι ο Υιός.

Κατά την γνώμη μου λοιπόν, το Ε δηλώνει, τον Ενωτικό χαρακτήρα τού Τρισυπόστατου Θείου και γι' αυτό αφιερώθηκε, μαζί με τα "Γνώθι σαυτόν" και "Μηδέν Άγαν", που είναι επίσης Ενωτικά παραγγέλματα - αφού δεν νοείται Ένωση χωρίς την βαθιά, Νοητική γνώση τού Εγώ, αλλ' ούτε και προσέγγισή της με παραθλαστικές λειτουργίες υπερβολής - στον Θεό τού Φωτός και τής Αρμονίας. Αυτό το στοιχείο τής Ένωσης συνηγορεί προς την ονομασία "Γάμος", που έδωσαν στο Ε, οι Πυθαγόρειοι. Αλλ' όχι μόνον γιατί όντας σαν στοιχείο-ο Λόγου, πολυσήμαντο, ισχύει ταυτόχρονα και σε όλες τις άλλες απόψεις - επίπεδα που αναφέρει στο διάλογό του ο Πλούταρχος, κι ίσως σε αρκετές ακόμα που και άλλοι θα νοήσουν.

Επαμ. Παντελεμίδης»¹

«ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ» (ή ΠΕΡΙ ΕΡΩΤΟΣ), ΠΛΑΤΩΝ

Συμπόσιον, το (συμπίνω) ως και νυν, συμπόσιον, ευωχία, συνδιασκέδασις - II οι αποτελούντες το συμπόσιον, οι συμπόται - III η αίθου-

¹ Βιβλιογραφία: Πλούταρχον: *Περί του Ε του εν Δελφοίς*, Μαυρουδή Χρ.: *Δελφικά Μυστήρια*, Σιέττου Γ.: *Καβείρια Μυστήρια*, Elliot W.S.: *Ατλαντίδα*, Καραθεοδωρή Στ.: *Περί του εν Δελφοίς EI*, Λευκοφρύδη Γ.: *Σταγειρο-Επιμλον*, Δάκογλου Ιππ.: *Η πατρότης του Φθογγικού Αλφαβήτου* (Δαυλός 150).

σα του συμποσίου. *Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης*, Ιωαν. Σταματάκου.)

Σύμφωνα με τη μέχρι σήμερα φιλολογική έρευνα, το «Συμπόσιον» είναι ένα έργο το οποίο γράφτηκε λίγο μετά το 385π.Χ. Η περίοδος από το 386 π.Χ. ως το 367 π.Χ. θεωρείται από τις πιο παραγωγικές και ωριμότερες περιόδους του Πλάτωνα καθώς σε αυτήν γράφτηκαν και άλλα σημαντικά του έργα, όπως *Φαίδων*, *Παρμενίδης*, *Πολιτεία*, *Φαίδρος* κ.λπ. Το 385π.Χ. ο Πλάτων ήταν 43 ετών, μόλις είχε επιστρέψει από την περιπλάνησή του στις Συρακούσες και είχε ήδη ιδρύσει την περίφημη Ακαδημία του.

Ήδη έχουν περάσει 14 χρόνια από τότε που το κλεινόν άστρ καταδίκασε σε θάνατο το δάσκαλο και εμπνευστή του Πλάτωνα, τον Σωκράτη. Ο Σωκράτης ήταν ο πρώτος φιλόσοφος που γέννησε η Αθήνα και καταδικάστηκε με την κατηγορία ότι δεν πίστευε στους θεούς της πόλης και διέφθειρε τους νέους. Το θέμα της θανατικής καταδίκης του Σωκράτη εξακολουθεί να συζητείται στην Αγορά όπως και το θέμα της διπλής προδοσίας του Αλκιβιάδη που τελικά δολοφονήθηκε από τους Σπαρτιάτες.

Έτσι, δεν είναι καθόλου τυχαίο το ότι στο «Συμπόσιον» το εγκώμιο του Σωκράτη το πλέκει ο Αλκιβιάδης, ο οποίος παραδέχεται πόσο ντρέπεται που δεν ακολουθεί τις συμβουλές του φιλοσόφου, αλλά παρσύρεται από τις επιθυμίες του πλήθους. Λέει χαρακτηριστικά ο Αλκιβιάδης: «Γιατί με αναγκάζει να παραδεχτώ ότι ενώ έχω ακόμα πολλές ελλείψεις, παραμελώ τον εαυτό μου και ασχολούμαι με τις υποθέσεις των Αθηναίων. Έχω πάθει εξάλλου σε σχέση με αυτό τον άνθρωπο κάτι που κανείς δε θα περίμενε να συμβεί σ' εμένα: να ντρέπομαι κάποιον. Κι όμως εγώ μόνο αυτόν τον ντρέπομαι. Γιατί ξέρω πως, ενώ δεν μπορώ να μη συμφωνήσω μαζί του ότι πρέπει να κάνω αυτά που με συμβουλεύει, όταν απομακρυνθώ θα νικηθώ από τις τιμές του πλήθους. Δραπετεύω λοιπόν και τον αποφεύγω, και όταν τον δω, ντρέπομαι για όσα είχαμε συμφωνήσει».

Το «Συμπόσιον» διαδραματίζεται σε ένα σαλόνι των Αθηνών, στο σπίτι του νεαρού ποιητή Αγάθωνα, ο οποίος μόλις έχει αναδειχθεί νικητής στους τραγικούς αγώνες με την πρώτη του τραγωδία. Αναπόφευκτα, λοιπόν, η ελίτ της αθηναϊκής κοινωνίας παρευρίσκεται στο σπίτι του για να τον συγχαρεί. Ο Σωκράτης και ο μαθητής του Αριστόδημος,

ο Ευρυξίμαχος, που είναι γιατρός, ο Φαίδρος, ο Αλκιβιάδης, ο Πausανίας, που είναι ο εραστής του Αγάθωνα και διάφοροι άλλοι, οι οποίοι δεν αναφέρονται στο έργο, στέκονται σιωπηλοί συνδαιτυμόνες και παρατηρητές της υπέροχης συζήτησης που πρόκειται να ξεκινήσει.

Σύμφωνα με τις συνήθειες της εποχής, οι άντρες είναι μισοξαπλωμένοι δυο-δυο σε κλίνες και δειπνούν πάνω σε τραπέζια, που βρίσκονται σε κάθε κλίνη. Αφού τελειώσει το πρώτο αυτό μέρος, το επονομαζόμενο δείπνον ή σύνδειπνον, ακούγονται σπονδές και παιάνες για να επακολουθήσει το δεύτερο και κύριο μέρος, πότος ή σύμποτος. Στο συγκεκριμένο συμπόσιο αποφασίζουν να πιουν από λίγο ο καθένας πριν αρχίσουν να μιλούν για τον Έρωτα και τον τρόπο που ο καθένας αντιλαμβάνεται το θεό.

Οι λόγοι τους είναι περίτεχνοι, αναφωνούνται από ανθρώπους του πνεύματος, παραμένουν όμως συνηθισμένοι και ίσως και λίγο βαρετοί. Ο πρώτος, που ξεχωρίζει, είναι αυτός του Αριστοφάνη. Λόγος εμπνευσμένος και γεμάτος σπирτάδα, ο Αριστοφάνης γίνεται διασκεδαστικός και η ευφυΐα του διαφαίνεται τόσο μέσα από τις απόψεις του όσο και μέσα από τον τρόπο, που τις διατυπώνει. Λέει λοιπόν για το θεό Έρωτα: «Εμένα μου φαίνεται ότι οι άνθρωποι δεν έχουν καταλάβει καθόλου τη δύναμη του Έρωτα, γιατί αν την είχαν καταλάβει θα κατασκεύαζαν για χάρη του τα μεγαλύτερα ιερά και βωμούς, και θα έκαναν τις μεγαλύτερες θυσίες, κι όχι όπως τώρα που δεν κάνουν τίποτα γι' αυτόν, ενώ θα έπρεπε να κάνουν περισσότερα από ό,τι για όλους τους άλλους».

Ο Αριστοφάνης στο λόγο του διηγείται πως οι άνθρωποι στην πολύ παλιά εποχή δεν ήταν δύο γένη αλλά τρία. Εκτός από το αρσενικό και το θηλυκό υπήρχε και ένα ακόμα αποτελούμενο από τα δύο πρώτα, που στην εμφάνιση έμοιαζε και με θηλυκό και με αρσενικό. Το αρσενικό γένος, σύμφωνα με αυτό το μύθο, είχε γεννηθεί από τον ήλιο. Το θηλυκό γένος από τη γη. Τέλος το «ανδρόγυνο» είχε γεννηθεί από τη Σελήνη, η οποία, σύμφωνα με τους Ορφικούς, είχε δύο φύσεις, αρσενική και θηλυκή. Κάποτε όμως το τρίτο γένος, λόγω της μεγάλης έπαρσης, που το χαρακτήριζε, αποφάσισε να εναντιωθεί στους θεούς του Ολύμπου. Θυμωμένος ο Δίας αποφάσισε να κόψει τα «ανδρόγυνα» στη μέση και, όποιον έκοβε, έβαλε τον Απόλλωνα να επουλώνει τα τραύματα, αφήνοντας όμως σημάδια για να θυμούνται τις απερίσκεπτες πράξεις

τους και να μην εναντιωθούν ξανά στους θεούς. Έτσι λοιπόν η φύση διχοτομήθηκε· ποθώντας το καθένα το μισό του πήγαινε μαζί του.

Το συμπέρασμα λοιπόν του Αριστοφάνη είναι το εξής: Όσοι λοιπόν από τους άντρες είναι τμήμα εκείνου, που ονομαζόταν τότε «ανδρόγυνο», αγαπούν τις γυναίκες και όσες πάλι αγαπούν τους άντρες και μοιχεύουν, προέρχονται από αυτό το είδος. Όσες όμως γυναίκες είναι τμήμα γυναίκας, αυτές δεν ενδιαφέρονται και πολύ για τους άντρες, αλλά μάλλον προς τις γυναίκες είναι στραμμένες, και οι λεσβίες από αυτό το είδος προέρχονται. Και όσοι είναι τμήμα αρσενικού, κυνηγούν τα αρσενικά, αγαπάνε τους άντρες και χαίρονται να ξαπλώνουν μαζί τους και να αγκαλιάζονται με άντρες. Και είναι αυτοί οι καλύτεροι από τα παιδιά και τους εφήβους· όντες περισσότερο ανδρείοι από τη φύση τους δεν το κάνουν από αναισχυντία, αλλά από θάρρος και ανδρεία και αρρενωπότητα, προτιμώντας το όμοιό τους. Και η μεγαλύτερη απόδειξη γι' αυτό είναι το ότι όταν τελειώσει η εκπαίδευσή τους, μόνο αυτοί γίνονται στην πολιτική άνδρες αληθινοί. Του ολόκληρου λοιπόν η επιθυμία και η επιδίωξη ονομάζεται Έρωτας.

Τελευταίος μιλάει ο Σωκράτης για τον Έρωτα. Και στο λόγο του Σωκράτη κρύβεται όλη η γοητεία του έργου. Ο φιλόσοφος παίζει με τους συνομιλητές του, τους οδηγεί εκεί ακριβώς που αυτός θέλει και, αφού αναγκαστικά και λόγω των επιχειρημάτων του συμφωνούν μαζί του, τότε πια είναι ελεύθερος να εκθέσει τις απόψεις του. Αντί να κάνει αυτό όμως, απλά διηγείται μια συζήτηση περί έρωτος, που είχε με μια γυναίκα από τη Μαντίνεια, τη Διοτίμα, η οποία ήταν σοφή σ' αυτά και σε πολλά άλλα. Η Διοτίμα λοιπόν υποστήριζε, και με τη σειρά του ο Σωκράτης, πως ο Έρωτας δεν είναι θεός, αλλά ούτε και άνθρωπος. Βρίσκεται ανάμεσα στα δύο, είναι αυτός, που μεταφέρει τα θεία στους ανθρώπους και τα ανθρώπινα στους θεούς. Τα ερωτικά, κατά τη Διοτίμα, δεν είναι μια διδασκαλία εύκολη και απλή και ο κάθε άνθρωπος δεν μπορεί να τη διδαχτεί ή να την ακολουθήσει. Πρέπει από μικρός να εξασκείται σε αυτή και να περάσει από πολλά και ποικίλα στάδια μέχρι να προσεγγίσει το τέλειο και να κατανοήσει τη μία και μοναδική αλήθεια. Όποιος λοιπόν μέχρι εδώ ως προς τα ερωτικά διαπαιδαγωγηθεί βλέποντας σωστά το ένα μετά το άλλο τα ωραία, έχοντας ήδη φτάσει προς το τέλος των ερωτικών, ξαφνικά θα αντικρίσει μια θαυμάσια ως προς τη φύση της ομορφιά: Πρώτα απ' όλα είναι αιώνιο και ούτε γεν-

νιέται ούτε χάνεται, ούτε αυξάνεται ούτε ελαττώνεται, κι έπειτα δεν είναι από τη μία άποψη ωραίο, από την άλλη άσχημο, ούτε άλλοτε ωραίο, άλλοτε όχι. Ούτε πάλι θα του φανερωθεί το ωραίο σαν πρόσωπο ή χέρια ή κανένα άλλο σωματικό χαρακτηριστικό, ούτε σαν λόγος ή σαν γνώση, αλλά σαν κάτι που υπάρχει μόνο του με τον εαυτό του, με ενιαία μορφή, αιώνιο, και όλα τα άλλα ωραία μετέχουν εκείνου κατά τέτοιο τρόπο, ώστε, όταν γεννιούνται τα άλλα και χάνονται, εκείνο ούτε να αυξάνεται ούτε να ελαττώνεται καθόλου ούτε να παθαίνει τίποτα. Από το ένα στα δύο και από τα δύο σε όλα τα ωραία σώματα, κι από τα ωραία σώματα στις ωραίες ασχολίες, από τις ασχολίες στην απόκτηση ωραίων γνώσεων, έως ότου από τις γνώσεις φτάσεις σε εκείνη τη γνώση, η οποία δεν είναι τίποτα άλλο από τη γνώση της ίδιας της ομορφιάς, και γνωρίσεις τελειώνοντας αυτό που είναι η ίδια η ομορφιά. Σ' αυτό το σημείο της ζωής, αγαπητέ Σωκράτη, είπε η ξένη από τη Μαντίνεια, περισσότερο από κάθε άλλο, αξίζει να ζει ο άνθρωπος: όταν βλέπει την ίδια την ομορφιά.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΡΩΤΑΣ

«Μεταφυσική του Έρωτα. ... Αδεξιότητα και ανεπάρκεια των φιλοσόφων, όσων μιλήσανε για τον έρωτα. ... Η πλάση νέας ύπαρξης είναι ο σκοπός του. Το ένστικτο του έρωτα ενεργεί πάντα για το συμφέρον του είδους με βλάβη του ατόμου.»¹

Όπως και για τον ορισμό του πολιτισμού, έτσι και για τον ορισμό του έρωτα έχουν γραφτεί πολλά, αλλά κανείς δεν ξέρει τι είναι ο έρωτας, ποία η ανάγκη για έρωτα και τελικά γιατί μόνο ο άνθρωπος κάνει έρωτα;

«Απ' όλους τους φιλοσόφους ο Πλάτων είναι και πάλι αυτός που κατάγινε με τον έρωτα, κυρίως στο *Συμπόσιο* και στον *Φαίδρο*. Αλλ' ό,τι σχετικό λέει ανάγεται στον κύκλο των μύθων και των ευφυολογιών και αφορά ιδίως την παιδευσιμότητα.

Ο Ρουσώ ελάχιστα λέει για τον έρωτα στο *Λόγο περί ανισότητας* κι αυτά σφαλικά κι ασυμπλήρωτα.

¹ Α.Σοπενάουερ, όπ.π., σελ. 23.

Ο Καντ στο τρίτο μέρος της *Πραγματείας* για το αίσθημα του ωραίου και του υψηλού καταπιάνεται με το θέμα επιπόλαια και κάποτε με ανακρίβεια σαν άνθρωπος που είναι ολότελα ανίδεος.

Ο Πλάτνερ, στην ανθρωπολογία του, μόνο κοινές και τρεχούμενες σκέψεις διατυπώνει.

Αξίζει όμως ν' αναφερθεί ο ορισμός του Σπινόζα για τη μεγάλη του απλοϊκότητα: «Amore est titilatio, concominante idea causae externae» (*"Ηθικής"* Δ.Θεώρημα 44, απόδειξη).¹

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η προσπάθεια συσχετισμού του έρωτα και του θανάτου (όχι ζωής!):

A) «Η υπέρτατη σχέση μεταξύ Έρωτα και Θανάτου παραμένει σκοτεινή.»²

B) «Από την κοινή φύση των ενστίκτων αναπτύσσονται δυο ανταγωνιστικά ένστικτα. Τα ένστικτα της ζωής (Έρωτος) επιβάλλονται στα ένστικτα του θανάτου.»³

Γ) «Η αναζήτηση της κοινής προέλευσης των δύο βασικών ενστίκτων (εννοεί τον Έρωτα και τον Θάνατο - σημείωση δική μου) δεν μπορεί πια ν' αποσιωπηθεί.»⁴

Αλλά και για ποιο λόγο «ν' αποσιωπηθεί»; Είναι κακό ή επικίνδυνο ο έρωτας και ο θάνατος να έχουν κοινή προέλευση; Υπάρχει τέτοια εξιδανίκευση του έρωτα, που ο καθένας τρέμει και στη σκέψη να ασχοληθεί με την προέλευσή του. «Γιατί διαφορετικά πώς μπορούμε πλέον να μιλούμε για έρωτα; Οι βιολόγοι συνηθίζουν να αναφέρονται στη λέξη "έρωτας" σαν να επρόκειτο για την απόρροια μιας ρομαντικής πολιτιστικής αντίληψης, χωρίς ιδιαίτερο επιστημονικό ενδιαφέρον. Και παραγνωρίζουν το γεγονός ότι ο έρωτας είναι –τουλάχιστον– ένα βιολογικό δεδομένο.»⁵ Ο έρωτας δεν είναι «ένα βιολογικό φαινόμενο», ούτε βέβαια «απόρροια μιας ρομαντικής αντίληψης χωρίς επιστημονικό ενδιαφέρον». Δεν είναι «ένα βιολογικό φαινόμενο», διότι μόνο ο άνθρωπος από τα δυσεκατομμύρια ζωντανά είδη κάνει έρωτα. Δεν εί-

¹ Α.Σοπενάουερ, όπ.π., σελ. 27-28.

² Herbert Marcuse, όπ.π., σελ. 36.

³ Herbert Marcuse, όπ.π., σελ. 35.

⁴ Herbert Marcuse, όπ.π., σελ. 37.

⁵ Ντέσμοντ Μόρρις, όπ.π., σελ. 10.

να «απόρροια μιας ρομαντικής αντίληψης χωρίς επιστημονικό ενδιαφέρον», διότι η ίδια η διατύπωση στερείται επιστημονικής βάσης. Άρα η ερώτηση «τι είναι έρωτας», ακόμα δεν έχει απαντηθεί. Παρ' όλα αυτά ισχυριζόμαστε, ότι ο άνθρωπος κάνει έρωτα! Επιπλέον, είναι το μόνο ζώο, που κάνει έρωτα και μάλιστα πρόσωπο με πρόσωπο.¹

«Και, πάνω απ' όλα αυτά, ο θάνατος! Πολύ ενωρίς κατάλαβε ο άνθρωπος, ότι η αντιδικία του με τη βία τελείωνε μ' ένα αναπόφευκτο γεγονός, με το θάνατο!

Αυτό εσήμαινε πλέον για τον άνθρωπο, ότι η βία εγκαινίαζε την είσοδό του στην ζωή ("Και τη γυναίκή είπε... εν λύπαις τέξη τέκνα") αλλά και έκλεινε τελεσίδικα ("μοιραία" και αναπόφευκτα) την αυλαία της υπάρξεως, "έσχατος γαρ εχθρός ο θάνατος!"² «Η βία εγκαινίαζε την είσοδό του στην ζωή...» Η βία, η ζωή, ο θάνατος και ο έρωτας είναι έννοιες στενά συνδεδεμένες. Ο άνδρας πονάει πριν την αναπαραγωγή (βίαιος αγώνας), η δε γυναίκα μετά την αναπαραγωγή (γέννα), ώστε να αποκτηθεί η συναίσθηση του θανάτου. Ο πόνος, η βία, ο θάνατος δίδουν ηδονή και διέγερση για αναπαραγωγή.³

Γι' αυτό, ακόμα και σήμερα, η βία είναι διεγερτική και συνοδεύει τον έρωτα. Ο άνδρας θέλει να βλέπει τον ηττημένο αντίπαλο, που στον έρωτα παριστάνει η γυναίκα: «Το παρατεταμένο κοίταγμα από πολύ κοντά παρατηρείται όχι μόνο σε ερωτικές καταστάσεις, αλλά και σε απειλητικές.»⁴ Το κόκκινο χρώμα, το χρώμα του αίματος του αντιπάλου, τον διεγείρει. Νυχιές, δαγκωματιές, χτυπήματα είναι κατά το *Κάμα Σούτρα*⁵ («*Κάμα Σούτρα*. Το διασημότερο ερωτικό λογοτέχνημα παγκοσμίως») άκρως διεγερτικά. Αναφέρει το *Κάμα Σούτρα*:

«Νυχιές:

Όταν το πάθος γίνεται έντονο, η πίεση με τα νύχια και το γρατσούνισμα του σώματος, γίνονται στις εξής περιπτώσεις:

¹ Για τα βοοβο βλ. Ευάγγελος Καφετζόπουλος, όπ.π.

² Ιωάννη Κορναράκη, όπ.π., σελ. 39.

³ Φρίντριχ Νίτσε, όπ.π., σελ. 71: «Δύο πράγματα θέλει ο πραγματικός άνδρας: Κίνδυνο και Παιγνίδι. Γι' αυτό επιθυμεί την γυναίκα, γιατί 'ναι το πιο επικίνδυνο παιγνίδι.»

⁴ Ντέσμοντ Μόρρις, *Ανθρωποπαράτηρηση - Η ανθρώπινη συμπεριφορά*, Εκδ. Αρσενίδη, Αθήνα, σελ. 73.

⁵ Δίσκος ακτίνας, *Kama Sutra*, ελληνική έκδοση.

Στην πρώτη επίσκεψη, την ώρα προετοιμασίας για ταξίδι, την ώρα της συμφιλίωσης με έναν αγαπημένο, όταν η γυναίκα έχει μεθύσει.

Αλλά επειδή οι νυχιές δεν είναι κάτι συνηθισμένο, θα πρέπει να γίνονται μεταξύ αυτών που είναι δεμένοι με έντονο πάθος μεταξύ τους και μπορεί να συνοδεύονται και από δαγκωματιές.

Τα καλά νύχια είναι τα λαμπερά, καλοσχηματισμένα, καθαρά, ολόκληρα, κυρτά, μαλακά και γυαλισμένα.

Μέρη για νυχιές:

Οι μασχάλες, ο λαιμός, τα στήθη, τα χείλη, το τζαγκάνα, ή το μεσαίο μέρος του σώματος και οι μηροί.

Είδη Νυχίσματος:

1. Ηχητικό, όταν ακούγεται μόνον ο ήχος από τα νύχια, καθώς το άτομο τα περνά πάνω από το σαγώνι, τα στήθη, το κάτω χείλος, ή τον κορμό του άλλου τόσο απαλά που τον κάνει να ανατριχιάζει χωρίς να αφήνει κανένα σημάδι.
2. Μισοφέγγαρο, όταν τα νύχια αφήνουν κυρτό σημάδι στον λαιμό και τα στήθη.
3. Κύκλος, όταν τα "μισοφέγγαρα" είναι αντικριστά, κάνουν τον "κύκλο". Αυτό γίνεται συνήθως στον αφαλό, στις μικρές κοιλότητες, στα οπίσθια και στις ενώσεις των μηρών.
4. Γραμμή, όταν το σημάδι από την νυχιά μοιάζει με γραμμή.
5. Νύχια Τίγρης, όταν η νυχιά της «γραμμής» αποτυπώνεται κυρτή πάνω στο στήθος.
6. Πόδι Παγωνιού, όταν και τα πέντε νύχια αφήνουν, συγχρόνως, ένα κυρτό σημάδι πάνω στο στήθος.
7. Πήδημα Λαγού, όταν τα πέντε νύχια, κοντά το ένα στο άλλο, αφήνουν σημάδι στην θηλή ή το στήθος.
8. Φύλλο Κυανού Λωτού, όταν το σημάδι από την νυχιά είναι στο στήθος ή τους γοφούς και μοιάζει με φύλλο κυανού λωτού.

Από τα νύχια μπορούν να γίνουν και σημάδια διαφορετικών τύπων από αυτά που αναφέρθηκαν πιο πάνω, αφού οι αρχαίοι συγγραφείς λένε ότι όπως υπάρχουν αναρίθμητες βαθμίδες επιδεξιότητας μεταξύ των ανδρών (η εφαρμογή αυτής της τεχνικής είναι γνωστή σε όλους)

έτσι υπάρχουν και απεριόριστοι τρόποι σημαδέματος με τα νύχια. Και καθώς η πίεση και το σημάδεμα με τα νύχια εξαρτάται από τον έρωτα, κανένας δεν μπορεί να πει με βεβαιότητα πόσα διαφορετικά είδη σημαδέματος υπάρχουν. Κι' αυτό συμβαίνει, σύμφωνα με τον Βατσιαγιάννα, γιατί όπως η ποικιλία είναι αναγκαία στον έρωτα έτσι και η πρόκληση του έρωτα μέσω της ποικιλίας.

Νυχιές δεν θα πρέπει να γίνονται σε παντρεμένες γυναίκες εκτός από κάποια είδη σημαδιών σε απόκρυφα μέρη του σώματος, τα οποία ενισχύουν την ερωτική διάθεση και μένουν σαν ερωτικά ενθύμια.

Υπάρχουν επίσης και οι ακόλουθοι αφορισμοί επί του θέματος:

Η ερωτική διάθεση μιας γυναίκας, όταν βλέπει στα απόκρυφα μέρη της νυχιές παλιές και ξεθωριασμένες ανανεώνεται και ξαναφουντώνει. Όταν δεν υπάρχουν νυχιές να θυμίζουν το πέρασμα του έρωτα πάνω στο κορμί, τότε η ερωτική διάθεση μειώνεται, όπως όταν υπάρχει έλλειψη συνουσίας για μεγάλο διάστημα.

Ακόμα και όταν ένας ξένος δει από απόσταση μια κοπέλα με σημάδια νυχιών στα στήθη, γεμίζει από έρωτα και σεβασμό για αυτήν.

Επίσης ένας άνδρας που έχει τα σημάδια από νυχιές και δαγκωματιές σε ορισμένα σημεία του σώματός του επηρεάζει το μυαλό και της πιο δύσκολης γυναίκας.

Με άλλα λόγια τίποτα δεν επηρεάζει την ερωτική διάθεση τόσο όσο τα νυχίσματα και οι δαγκωματιές.

Δάγκωμα:

Όλα τα μέρη που μπορούν να φιληθούν, μπορούν και να δαγκωθούν, εκτός από το πάνω χείλος, το εσωτερικό του στόματος και τα μάτια.

Τα είδη δαγκώματος είναι τα εξής:

1. Το Κρυφό Δάγκωμα. Διακρίνεται μόνο από την έντονη κοκκινίλα που αφήνει.
2. Το Εξογκωμένο Δάγκωμα. Όταν το δέρμα πιέζεται και από τις δύο πλευρές.
3. Το Σημείο. Όταν ένα μικρό σημείο του δέρματος δαγκώνεται, μόνο από δύο δόντια.
4. Σειρά Σημείων. Όταν μικρά μέρη του δέρματος δαγκώνονται από όλα τα δόντια.

5. Το Κοράλλι και το Πετράδι. Όταν το δάγκωμα γίνεται με τα δόντια και τα χείλη μαζί. Τα χείλη είναι το κοράλλι και τα δόντια το πετράδι.
6. Σειρά Πετραδιών. Όταν το δάγκωμα γίνεται από όλα τα δόντια.
7. Το Σπαστό Σύννεφο. Ανόμοια κυκλικά δαγκώματα που σχηματίζονται από τα διαστήματα των δοντιών και γίνονται στο στήθος.
8. Δάγκωμα Αγριόχοιρου. Το δάγκωμα που γίνεται στα στήθη και στους ώμους και αποτελείται από πολλές φαρδιές σειρές, η μια κοντά στην άλλη με μεταξύ τους κόκκινα διαστήματα.

Πάνω σε αυτό το θέμα υπάρχουν ακόμα κάποια εδάφια:

Όταν ένας άνδρας δαγκώσει μια γυναίκα δυνατά, θα πρέπει αυτή θυμωμένα να του το ανταποδώσει με διπλάσια ένταση. Έτσι ένα "Σημείο" θα πρέπει να ανταποδοθεί με μια "Σειρά Σημείων" και μια "Σειρά Σημείων" με ένα "Σπαστό Σύννεφο" και αν έχει διεγερθεί αρκετά θα πρέπει να αρχίσει μαζί του ερωτικό καβγαδάκι. Εδώ θα πρέπει να τραβήξει τον εραστή της από τα μαλλιά, να σπρώξει το κεφάλι του προς τα κάτω, να φιλήσει το κάτω χέιλος του και τότε μεθυσμένη από έρωτα να κλείσει τα μάτια και να τον δαγκώσει σε διάφορα μέρη. Ακόμα και σε δημόσιους χώρους, την ημέρα, αν ο εραστής της δείξει τα σημάδια που του έχει προκαλέσει στο σώμα του, θα πρέπει αυτή να χαμογελάσει και με ύφος επιτιμητικό να του δείξει τα σημάδια που της έκανε αυτός. Έτσι όταν ένας άνδρας και μια γυναίκα δέχονται ο ένας τα γούστα του άλλου, ο έρωτάς τους δεν θα πεθάνει ούτε σε εκατό χρόνια.»¹

Ο πολιτισμός έκανε από το δάγκωμα το φιλή, από το χτύπημα το χάδι και από τη Βία τον Έρωτα.² Ειδικά, από δάγκωμα μεταξύ ανδρών σε φιλή μεταξύ ανδρών και γυναικών, από χτύπημα μεταξύ ανδρών σε χάδι μεταξύ ανδρών και γυναικών και από βία μεταξύ ανδρών σε έρω-

¹ Δίσκος ακτίνας, *Kama Sutra*, ελληνική έκδοση.

² Ευάγγελος Καφετζόπουλος, όπ.π., σελ. 112: «Υπάρχουν όμως λόγοι να πιστευούμε ότι το σεξ χρησιμοποιείται για να μειώνει τον ανταγωνισμό και να αποφεύγονται οι συγκρούσεις.»

τα μεταξύ ανδρών και γυναικών.¹ «Στην αγωνία του να εξοπλίζεται ασταμάτητα ενάντια στις καθημερινές επιθέσεις, φτάνει συχνά στην κατάσταση όπου κάθε επαφή την θεωρεί αποκρουστική. Το να αγγίξει ή να αγγιχθεί σημαίνει πλέον να πληγώσει ή να πληγωθεί.»² Ο έρωτας έγινε για τον άνδρα υπερηφάνεια ενώ για τη γυναίκα ντροπή. Για τον άνδρα, ο έρωτας είναι νίκη, ενώ για τη γυναίκα ήττα. Έτσι γεννήθηκε και η (ανδρική) ομοφυλοφιλία, η οποία δεν υπάρχει στα ζώα.³ Ο άνδρας ψάχνει τη βία – έρωτα. Γι' αυτό η βία σήμερα συνοδεύεται από γενετήσιο υβρεολόγιο, πχ. αντί «θα σου σώσω το κεφάλι», η απειλή διατυπώνεται «θα σε γ...» ή «θα σου γ...(κάποια θηλυκή συγγενή)». Σήμερα με τον έρωτα, ο άνθρωπος δε βιώνει το θάνατο, παρά μόνο το υποκατάστατό του. Όσοι τον βιώνουν, αναπαράγουν, πχ. νοσοκόμες, αεροσυνοδίνες, αλλά και τσιγγάνοι, στις χώρες με μεγάλη θνησιμότητα κτλ. Τα έργα βίας δίδουν δόσεις βίας στους ανθρώπους, που τη χρειάζονται. Στον αθλητισμό όλοι ταυτίζονται με τον νικητή, ώστε να αποκτήσουν το δικαίωμα της αναπαραγωγής. Μπορούμε να ορίσουμε τον έρωτα ως υποκατάστατο της βίας στον πολιτισμό, ως η ηδονή της βίας κατά την αναπαραγωγή. Μόνο ο άνθρωπος (ίσως και τα δελφίνια) κάνουν έρωτα, ήτοι συνουσιάζουν για ηδονή. Αλλά και οι θηλυκοί πιγκουίνοι κάνουν έρωτα έναντι δώρων πέτρες (κριτήριο ιδιοκτησίας, πλούτου) από τους νεαρούς αρσενικούς – πολιτισμός, που παρατηρήθηκε στο ζωικό βασίλειο.

Αλλά και οι διαστροφές: σαδισμός, μαζοχισμός, βιασμός, υπάρχουν ακόμα. Ο (νικητής) άνδρας ασκεί βία κατά τον έρωτα για να γευθεί την ηδονή της βίας και της νίκης (επί του άλλου άνδρα), έστω και

¹ Ντέσμοντ Μόρρις, όπ.π., σελ. 101: «Η Ψευδο-Επίθεση. Οι ενήλικοι ανταλλάσσουν πολλές γροθιές στο μπράτσο, ανακάτεμα των μαλλιών, δάγκωμα του αυτιού, σπρωξίματα, αρπάγματα, σφιξίματα και δαγκωνιές που, ενώ είναι βασικά επιθετικές εκδηλώσεις, γίνονται με τόσο ελαφρύ και περιορισμένο τρόπο ώστε δεν πληγώνουν. ... Μερικές φορές αντιπροσωπεύουν το μόνο τρόπο που μπορεί ένα άτομο να έρθει σε στενή επαφή με ένα άλλο, παράδειγμα ο πατέρας με τον έφηβο γιο του – γιατί ξέρει ότι μια φανερά τρυφερή κίνηση θα τον βάλει σε αμηχανία.»

² Ντέσμοντ Μόρρις, όπ.π., σελ. 323.

³ Ευάγγελος Καφετζόπουλος, *Ο Σεξουαλικός Πίθηκος*, Εκδ. «Κάτοπτρο», Αθήνα 1999, σελ. 119: «Επιδίδονται (εννοεί τα bonobo - σημείωση δική μου) στο σεξ με το παραμικρό ερέθισμα ή την πιο φευγαλέα πρόκληση και με κάθε δυνατό τρόπο, περιλαμβανομένου και του στοματικού ή του ομοφυλοφιλικού, ενώ τα θηλυκά είναι δεκτικά για μεγάλες χρονικές περιόδους.»

την τελευταία στιγμή και με τη γυναίκα (με τον ηττημένο άνδρα). «Ο Φρόντ αναρωτήθηκε πού οφείλεται η τόσο εξαιρετική ακαμψία που διακρίνει την απαγόρευση των διαστροφών. Συμπέρανε ότι κανένας δεν μπορεί να ξεχάσει πως οι διαστροφές δεν είναι μόνο αηδιαστικές, αλλά επίσης τερατώδεις και τρομακτικές – "σα να εξασκούσαν μιαν επίδραση μαγνητική, σα να χρειαζόταν κατά βάθος να στραγγαλισθεί ένας κρυφός φθόνος αυτών που τις απολαμβάνουν".¹ Φαίνεται πως οι διαστροφές περιέχουν μια promesse de bonheur ισχυρότερη από εκείνη του "κανονικού" σεξουαλισμού. Από πού πηγάζει η υπόσχεση αυτή; Ο Φρόντ τόνισε τον "αποκλειστικό" χαρακτήρα των παρεκτροπών από την κανονικότητα, την απόρριψη από μέρους τους της διαιωνιστικής σεξουαλικής πράξης. Έτσι οι διαστροφές εκφράζουν ανταρσία στην υποταγή του σεξουαλισμού κάτω από την τάξη της αναπαραγωγής και ενάντια στους θεσμούς που εγγυώνται αυτή την τάξη.»² Οι διαστροφές εκφράζουν περισσότερο τον υγιή άνδρα, που οδηγείται μάλλον από τη φυσική επιλογή παρά από τον πολιτισμό και επαναστατεί έναντι της καταστολής, που επιβάλλει ο πολιτισμός.

Από εφημερίδα των ημερών μας διαβάζουμε «Βία κατά Αμερικανίδων. Σχεδόν μία στις τέσσερις Αμερικανίδες θα πέσει θύμα οικογενειακής βίας κατά τη διάρκεια της ζωής της, σύμφωνα με μία μελέτη του Εθνικού Ινστιτούτου Δικαιοσύνης, που δόθηκε στη δημοσιότητα. Το 25% των γυναικών και το 7,5% των ανδρών στις ΗΠΑ θα δεχθούν επίθεση, μία τουλάχιστον φορά, από τον πρώην ή την νυν σύζυγό τους ή από τον ερωτικό τους σύντροφο!» Αλλά και κατηγορούμενος για φόνους γυναικών δηλώνει: «Έχω ανάγκη από βοήθεια! Ποτέ δεν έχω κάνει έρωτα με ιερόδουλη χωρίς να προσπαθήσω να την σκοτώσω.»³ Η βία και ο έρωτας συνυπάρχουν πάντα είτε άμεσα είτε έμμεσα: «Θάνατος σε απευθείας μετάδοση. Snuff Movies. Ταινίες και βίντεο με σφαγές, αποκεφαλισμούς, πετσοκόμματα. Μια κοπέλα δήλωσε ότι ερεθίστηκε σεξουαλικά από τη σκηνή ενός ξεκοιλιάσματος!»⁴ (υπο-

¹ Γενική Εισαγωγή στην Ψυχανάλυση, σελ. 282.

² Herbert Marcuse, ό.π., σελ. 57.

³ Ντέσμοντ Μόρρις, *Ανθρωποπαράληψη - Η ανθρώπινη συμπεριφορά*, Εκδ. Αρσενίδη, Αθήνα, σελ. 125: «Στην περίπτωση του βιασμού, η πιο συχνή αιτία είναι πραγματικά η ανικανοποίητη ανάγκη του άνδρα για κυριαρχία.»

⁴ Εφημερίδα *Το Βήμα - ΒηMagazino*, Αθήνα, 28 Οκτωβρίου 2001.

γράμμιση δική μου). Πόσες όμως γυναίκες ερεθίζονται σεξουαλικά στην «ιδέα» του θανάτου; Νοσοκόμες και αεροσυνοδοί ζουν συνέχεια με την ιδέα του θανάτου. Νομίζω ότι είναι από τις πιο «εύκολες» γυναίκες. Η θέα του θανάτου δημιουργεί την ανάγκη αναπαραγωγής.

Άφησα για το τέλος τη σχέση «Βία - Παιχνίδι - Έρωτας». Στο κεφάλαιο «Πολιτισμός και παιδιά. Παιχνίδι» αναφέρθηκε: «Οι γροθιές, το δάγκωμα, το σπρώξιμο, το άρπαγμα, το σφίξιμο, οι δαγκωνιές με το παιχνίδι χάνουν τη βίαιη πλευρά τους και προετοιμάζουν το παιδί για το χάδι, το φιλί, την αγάπη, τον έρωτα.» Η καταργημένη βία στο παιδί γίνεται παιχνίδι, στον ενήλικα γίνεται έρωτας.

Θα ήθελα να τονίσω τη σχέση «Βία - Παιχνίδι - Έρωτας» με ένα παράδειγμα. Ήθελα να συζητήσω τη σχέση έρωτα και βίας με τον καθηγητή Β.Κ. Πριν ξεκινήσω την συζήτηση, μου διηγήθηκε ότι στη γειτονιά του αντιμετωπίζουν το εξής πρόβλημα: «Η νεαρή καθηγήτρια έβαλε κακούς βαθμούς σε ένα μαθητή της (βία). Πιστεύοντας ότι αδικήθηκε, ο μαθητής προξένησε ζημιές στο αυτοκίνητο της καθηγήτριας (παιχνίδι). Και εκείνη τον ερωτεύθηκε (έρωτας)!» Ακούγοντας την παραπάνω ιστορία, ούτε καν ξεκίνησα τη συζήτηση για τη σχέση έρωτα και βίας.

ΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΡΩΤΑ

«Αν δεις δύο ανθρώπους που κάνουν έρωτα,
θα νομίσεις ότι παλεύουν.»¹

Όλα τα ζώα αναπαράγουν ως εξής: «Ο αρσενικός πλησιάζει από πίσω το θηλυκό και αυτό υψώνει τα οπίσθιά του και τα κατευθύνει προς το αρσενικό, έτσι ώστε η γεννητική του χώρα να είναι από πίσω ορατή σ' αυτό. Βλέπει, πλησιάζει, και επιβαίνει από πίσω. (Ακόμα και σήμερα ο άνδρας έλκεται και ερεθίζεται από τα οπίσθια της γυναίκας!) Καμιά κατά μέτωπο επαφή δεν υπάρχει στη διάρκεια της συνουσίας, όπου η πρόσθια γεννητική χώρα του αρσενικού έρχεται σε στενή επαφή με την οπίσθια πλευρά του θηλυκού. Στο δικό μας είδος, η κατάσταση

¹ Όσο, όπ.π., σελ. 126.

είναι πολύ διαφορετική. Όχι μόνο υπάρχει μακράς διάρκειας πρόσωπο με πρόσωπο προσυνουσιακή δραστηριότητα, αλλά και η ίδια η συνουσία συντελείται πρωταρχικά κατά μέτωπο.»¹ Η από πίσω συνουσία εξασφαλίζει στο αρσενικό και το θηλυκό τον έλεγχο του περιβάλλοντος και την εντόπιση εχθρών. Η στιγμή της συνουσίας προφανώς εκθέτει τα ζώα σε κίνδυνο. Γι' αυτό τα ζώα δεν οργιάζουν, αλλά διατηρούν τις αισθήσεις τους, η συνουσία είναι σύντομη, εξυπηρετώντας αποκλειστικά το σκοπό της αναπαραγωγής, η δε προσοχή τους είναι στραμμένη στην εντόπιση τυχόν κινδύνου. Με λίγα λόγια δεν υφίσταται η έννοια του έρωτα (πολιτισμός) στα ζώα. Στον άνθρωπο, ο έρωτας αντικατέστησε τη βία, η οποία συντελείται κατά μέτωπο. Ο άνθρωπος, καταργώντας τη φυσική επιλογή, δημιούργησε τον έρωτα σαν μοναδική πηγή ικανοποίησης. Οργιάζει σαν νικητής, κάνει έρωτα για απόλαυση (βίωση του θανάτου) και όχι μόνο για αναπαραγωγή, δεν κινδυνεύει από το εχθρικό περιβάλλον, απ' το οποίο ήδη έχει αποχωρήσει. Οι στάσεις του έρωτα στην ουσία είναι οι στάσεις της καταργημένης βίας.² «Για παράδειγμα, ο άνδρας είναι πάντοτε πάνω στην γυναίκα - από τη γυναίκα. Είναι μια εγωιστική στάση, γιατί ο άντρας αισθάνεται πάντα ότι είναι καλύτερος, ανώτερος. Πώς μπορεί να βρεθεί κάτω από τη γυναίκα; Αλλά σε ολόκληρο τον κόσμο, στις πρωτόγονες κοινωνίες, η γυναίκα είναι πάνω από τον άνδρα. Έτσι, στην Αφρική, αυτή η στάση είναι γνωστή ως ιεραποστολική στάση – γιατί, όταν πήγαν για πρώτη φορά στην Αφρική οι ιεραπόστολοι, οι χριστιανοί ιεραπόστολοι, οι πρωτόγονοι δεν μπορούσαν να καταλάβουν: "Μα τι κάνουν; Θα τη σκοτώσουν τη γυναίκα!"»³ Η «ιεραποστολική» στάση είναι εφεύρεση του πολιτισμού, όπου ο έρωτας δεν είναι φυσική αναπαραγωγή, είναι η ανάγκη της βίας, της κυριαρχίας, της νίκης, που παρέχει το δικαίωμα αναπαραγωγής. Ας θυμηθούμε και εδώ τον κατηγορούμενο για φόνους γυναικών: «Ποτέ δεν έχω κάνει έρωτα με ιερόδουλη χωρίς να προσπαθήσω να τη σκοτώσω».

¹ Ντέσμοντ Μόρρις, *Ο γυνός πίθηκος*, Εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1970, σελ.108.

² Ντέσμοντ Μόρρις, *Ανθρωποπαράτηρηση - Η ανθρώπινη συμπεριφορά*, Εκδ. Αρσενίδη, Αθήνα, σελ. 125: «Στην πραγματικότητα ο "βιαστής" πίθηκος μπορεί να είναι αρσενικός ή θηλυκός και το "βιαζόμενο" ζώο οποιοδήποτε φύλου. Το σημαντικό είναι πως το από πάνω ζώο κυριαρχεί και το από κάτω κυριαρχείται.»

³ Όσσο, *όπ.π.*, σελ. 130-131.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΓΑΠΗ

Και για την αγάπη, όπως για τον έρωτα, θα μπορούσε να είχε γραφτεί:

«Μεταφυσική της Αγάπης. ... Αδεξιότητα και ανεπάρκεια των φιλοσόφων, όσων μιλήσανε για την αγάπη.»

Για την αγάπη: «Ο Fromm γράφει: Η γνήσια αγάπη έχει τις ρίζες της στην παραγωγικότητα και, γι' αυτό, μπορεί να ονομαστεί "παραγωγική" αγάπη.»¹ Εφόσον η αγάπη χαρακτηρίζεται με τα επίθετα «γνήσια» και «παραγωγική», τότε θα υπάρχουν πολλά είδη αγάπης, ήτοι:

- γνήσια παραγωγική αγάπη,
- μη γνήσια παραγωγική αγάπη,
- γνήσια μη παραγωγική αγάπη και
- μη γνήσια μη παραγωγική αγάπη.

Ο Φρομμ όμως δεν δίδει τον ορισμό της αγάπης.

«Κατά το Φρόνυτ, η αγάπη μέσα στον πολιτισμό μας μπορεί και πρέπει να εφαρμόζεται σαν "σεξουαλισμός ανακομμένος στην επιδίωξη του σκοπού του", με όλες τις απαγορεύσεις και τους περιορισμούς που του επιβάλλονται από μια μονογαμική-πατριαρχική κοινωνία. Πέρα από τις νόμιμες εκδηλώσεις της, η αγάπη είναι καταστροφική και με κανένα τρόπο συντελεστής παραγωγικότητας και εποικοδομητικής εργασίας. Η αγάπη, όταν την παίρνει κανένας στα σοβαρά, κηρύσσεται παράνομη: "Στη σημερινή πολιτισμένη ζωή δεν υπάρχει πια χώρος για μια απλή φυσική αγάπη μεταξύ δυο ανθρώπινων όντων".²»³ Ομοίως, κατά τον Φρόνυτ, υπάρχουν τα εξής είδη αγάπης:

- απλή φυσική αγάπη,
- μη απλή φυσική αγάπη,
- απλή μη φυσική αγάπη και
- μη απλή μη φυσική αγάπη.

Ομοίως, ο Φρόνυτ όμως δεν δίδει τον ορισμό της αγάπης.

¹ Herbert Marcuse, ό.π., σελ. 264.

² Ο Πολιτισμός και οι Δυστυχίες Του, σ. 77 σημείωση.

³ Herbert Marcuse, ό.π., σελ. 265.

Ποια είναι η ετυμολογία της λέξης «αγάπη»; «Οι πανθειστές ανατρέχουν στους αρχαίους σοφούς (Κάτωνα, Σωκράτη και κυρίως Κικέρωνα) και συζητούν ελεύθερα στα λιτά τους δείπνα (τις λεγόμενες *αγάπες*) τα φιλοσοφικά ζητήματα.»¹ Άρα «αγάπη» σημαίνει «δείπνος» και, κατά συνέπεια, διατροφή, ίσως και εξασφάλιση.² Όταν ο άνδρας λέει «σ' αγαπώ» σε μία γυναίκα εννοεί ότι δύναται να τη γονιμοποιήσει και να εξασφαλίσει τους απογόνους. «Εκείνο που κατακτάει την καρδιά τους είναι η δύναμη και το θάρρος του άνδρα, γιατί αυτές οι ιδιότητες υπόσχονται ρωμαλέα παιδιά και φαίνονται να τους εξασφαλίζουνε γενναίο προστάτη.»³ Η γυναίκα αναζητά εξασφάλιση για τον εαυτό της και τα παιδιά της, εξασφάλιση για τη διαίωνιση του είδους. Τούτο μπορεί να κάνει ο άνδρας μέχρι την ηλικία αναπαραγωγής του, ήτοι μέχρι το 40ο έτος της ηλικίας του. Μετά τι γίνεται; Μετά την ηλικία αυτή ο άνδρας παρέχει μόνο την εξασφάλιση ή της γυναίκας ή των απογόνων ή βλέπει τη (νεαρή) γυναίκα του και σαν απόγονο.⁴ Είναι η κρίση του μεσήλικα άνδρα, που ζει περισσότερο από την ηλικία αναπαραγωγής του. Το τέλος της ηλικίας αναπαραγωγής οδηγεί στο θάνατο.

Ο καθένας μπορεί να αναρωτηθεί: «Σε όλα αυτά τα πράγματα, όμως, πού πήγε η αγάπη; Η αγάπη είναι η πράξη της προσφοράς, της προσφοράς του εαυτού στον άλλο χωρίς όρους... Οι ενήλικες σχέσεις αγνοούν την αγάπη...»⁵ Ο άνδρας προσφέρει εξασφάλιση, αγαπά τη γυναίκα. Με αυτή την έννοια, η γυναίκα δεν αγαπά, αλλά είναι αποδέκτης της αγάπης.

¹ Ζακλίν Λαγκρέ, *όπ.π.*, σελ. 79.

² «Η αγάπη συνίσταται στην αμοιβαία κοινωνία, δηλαδή, αυτός που αγαπά να δίνει στο αγαπώμενο πρόσωπο και να μοιράζεται μαζί του αυτό που έχει, ή από αυτό που έχει ή που μπορεί, και αντίστροφα επίσης ο αγαπώμενος με αυτόν που τον αγαπά», Ignacio de Loyola, *Πνευματικές Ασκήσεις*, Εκδ. Πίστη και Ζωή, Αθήνα 1997, σελ. 243.

³ Α. Σοπενάουερ, *όπ.π.*, σελ. 49.

⁴ Όσσο, *όπ.π.*, σελ. 57: «Όταν κάποιον τον αγαπάς, τον προσέχεις.»

⁵ Ντέσμοντ Μόρρις, *Η σημασία της επαφής*, Εκδ. ΩΡΟΡΑ, Αθήνα, σελ. 93.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ «ΨΥΧΗ»

Η γυναίκες αναγκάστηκαν να αναπαράγουν και με άνδρες μη-ήρωες, με αδύνατους άνδρες. Σαν λογικό αποτέλεσμα και οι μάνες άρχισαν να φροντίζουν και αγαπούν (αγάπη - εξασφάλιση) τα αδύνατα παιδιά. «Όταν ο άνδρας λέει "σ'αγαπώ" σε μία γυναίκα εννοεί ότι δύναται να τη γονιμοποιήσει και να εξασφαλίσει τους απογόνους», όπως αναφέρεται στο βιβλίο, τα αδύνατα παιδιά, ενάντια στο νόμο της φύσης. Έτσι η γυναίκα δημιούργησε «ψυχή». Ήτοι, ψυχή είναι το ενδιαφέρον για τον αδύνατο άνδρα, για τα αδύνατα παιδιά. Πονάει (η ψυχή) για τον αδύνατο άνδρα, για το άρρωστο και ανήμπορο παιδί. Η ψυχή έγινε το αντίδοτο, η επίκτητη άμυνα του αδύνατου ανθρώπου έναντι της φύσης, των δυνάμεων της φύσης, που δεν μπορεί να αντιμετωπίσει ως αδύνατος, και της φυσικής επιλογής (της βίας, που δεν μπορεί να αντιμετωπίσει ως αδύνατος).

«Ο Κάιν πρέπει (αισθάνεται, όπως φαίνεται, ως εσωτερική βία και ασταμάτητη παρόρμηση την ανάγκη αυτή) να αντιδράση στην εμπειρία της υπαρξιακής του μειονεξίας και ταπεινώσεως. Αλλά ποιος θα τον βοηθήση; Ποιος θα του συμπαρασταθή στο πρόβλημά του;»¹ Θα του συμπαρασταθεί «η ψυχή», που προστατεύει τους μειονεκτούντες και ταπεινούς. Παράλληλα, «Ο Χριστός έδινε στη "Βασιλεία του Θεού" το νόημα της αγάπης προς το συνάνθρωπο, της φροντίδος και της βοήθειας προς τον αδύναμο, και της συγγώμης προς τους αμαρτωλούς.»² Ξανά, η αγάπη είναι η φροντίδα και βοήθεια και, μάλιστα, προς τον αδύναμο, τον φορέα του πολιτισμού.

Ψυχή είναι η αγάπη για τον αδύνατο, η αγάπη είναι η εξασφάλιση απογόνων, άρα η ψυχή είναι η εξασφάλιση απογόνων των αδυνάτων, ενάντια στη φυσική επιλογή. Αυτό λέει και η Εκκλησία: «Σύντομα οι ίδιοι εκκλησιαστικοί και διδάσκαλοι της Εκκλησίας και ο ίδιος ο Μ. Βασίλειος απεδέχθησαν τη θεμελιώδη αυτή αρχή του Χριστού και οι μοναχοί δι' έργων ευποιΐας, αγαθοεργίας και βοηθείας παντός πάσχοντος, ασθενούς, διωκομένου ή πτωχού, ανακούφιζαν τον πόνον του πλησίον και έτσι τα μοναστήρια κατέστησαν καταφύγιον παντός αναξιοπαθόντος και διωκομένου. ... Εκκλησία και Πολιτεία είναι συνυ-

¹ Ιωάννη Κορναράκη, όπ.π., σελ. 46.

² Γιοστέιν Γκάαρντερ, όπ.π., σελ. 195.

πεύθονοι και από κοινού και χωρίς αναβολή πρέπει να θεραπεύσουν ριζικά την πάσχουσα κοινωνία».¹ Πάλι η γυναίκα έγινε το θύμα. Από επιλεγμένη από τη φύση για να επιλέγει τον άνδρα-ήρωα, με τον οποίον θα γεννήσει άξια τέκνα, έγινε «ψυχή», που τεκνοποιεί με τον καθένα άνδρα (ήρωα ή αδύνατο), χωρίς επιλογή ή με κριτήρια επίκτητα και ξένα προς τη φύση. Ανέκαθεν ψυχή είχαν οι γυναίκες, οι δε άνδρες πάντα ήσαν άψυχοι, ήτοι ακολουθούσαν περισσότερο τη φυσική επιλογή.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Και για τη θρησκεία, όπως για την αγάπη και τον έρωτα, θα μπορούσε να είχε γραφτεί:

«Μεταφυσική της Θρησκείας. ... Αδεξιότητα και ανεπάρκεια των φιλοσόφων, όσων μιλήσανε για τη θρησκεία.»

Μία εκ των πολλών προσπαθειών ορισμού ή και περιγραφής της θρησκείας είναι η κάτωθι:

«"Θρησκεία είναι η ενασχόλησή μας με κάποια ανώτερη φύση που αποκαλείται θεϊκή και η απόδοση λατρείας σ' αυτή" ... "ένα σύνολο δοξασιών και ηθών που συνιστά τη σχέση του ανθρώπου με τη θεϊκή δύναμη". ... η κάθετη σχέση των ανθρώπων προς τη θεότητα και η οριζόντια σχέση των πιστών μεταξύ τους.»²

Ο Ζακλίν Λαγκρέ, βέβαια, δε μας λέει τι είναι: «ανώτερη φύση», «θεϊκή», «λατρεία», «δοξασία», «θεϊκή δύναμη» κτλ. Με τον ίδιο τρόπο μπορούμε να περιγράψουμε οποιαδήποτε έννοια, ακόμα και τη ... μαγειρική: «"Μαγειρική είναι η ενασχόλησή μας με κάποια ανώτερη φύση που αποκαλείται θεϊκή και η απόδοση λατρείας σ' αυτή" ... "ένα σύνολο δοξασιών και ηθών που συνιστά τη σχέση του ανθρώπου με τη θεϊκή δύναμη". ... η κάθετη σχέση των ανθρώπων προς τη θεότητα και η οριζόντια σχέση των πεινασμένων μεταξύ τους.» Ή τον αθλητισμό: «"Αθλητισμός είναι η ενασχόλησή μας με κάποια ανώτερη

¹ Ζάχου Ν.Εηροτόρη, *Η Μονή Αγάθωνος και ο Ηγούμενος Γερμανός Δημάκος*, Β' Έκδοση, Αθήνα 1997, σελ. 146.

² Ζακλίν Λαγκρέ, όπ.π., σελ. 12.

φύση που αποκαλείται θεϊκή και η απόδοση λατρείας σ' αυτή" ... "ένα σύνολο δοξασιών και ηθών που συνιστά τη σχέση του ανθρώπου με τη θεϊκή δύναμη". ... η κάθετη σχέση των ανθρώπων προς τη θεότητα και η οριζόντια σχέση των αθλητών μεταξύ τους.»¹

Κανείς όμως δεν δίδει τον ορισμό της θρησκείας.

Για να προσπαθήσουμε να ορίσουμε τη θρησκεία, θα πρέπει να δούμε πώς γεννήθηκε, πώς δημιουργήθηκε η θρησκεία. Καταρχήν ο άνθρωπος εφεύρε τον πολιτισμό, ήτοι ο άνθρωπος κατάργησε τη βία και την αντικατέστησε με το «χορό μάχης». Από το «χορό μάχης» γεννήθηκαν τα κριτήρια γλώσσας, ομορφιάς και περιουσίας.

Ας διαβάσουμε προσεκτικά την παρακάτω αναφορά:

«Για παράδειγμα, σε κάποιο σπήλαιο που ανήκε στον κόμη Be-gouen, το σπήλαιο Τρουά Φρερ, υπάρχει μια εικόνα μιας χίμαιρας με χαρακτηριστικά ανθρώπου και ζώου που είναι γνωστή ως Μάγος. Το πλάσμα στέκεται στα πίσω πόδια του, και το πρόσωπό του είναι στραμμένο προς τον επισκέπτη. Φοράει στο κεφάλι ένα μεγάλο ζευγάρι κέρατα και φαίνεται να αποτελείται από τα μέρη του σώματος πολλών διαφορετικών ζώων, συμπεριλαμβανομένου του ανθρώπου. Αυτή δεν είναι μια απλή απεικόνιση, "διαμορφωμένη χωρίς τη μεσολάβηση γνωστικού αναστοχασμού", όπως θα υποστήριζε ο Halverson. Το ίδιο ισχύει και για το πρώτο πλάσμα στην Αίθουσα των Ταύρων, στο Λασκώ. Είναι γνωστό ως Μονόκερω, και μπορεί να θεωρηθεί ότι πρόκειται για άνθρωπο μεταμφιεσμένο σε ζώο ή ίσως για κάποια χίμαιρα.»² (Ο Richard Leakey βέβαια δε μας λέει τι σημαίνουν οι λέξεις «χίμαιρα», «μάγος», «πλάσμα», «αναστοχασμός».)

¹ Ζακλίν Λαγκρέ, όπ.π., σελ. 12.

² Richard Leakey, όπ.π., σελ. 168.

Ένα πρόσωπο από το παρελθόν. Ο συνδυασμός ανθρώπινων και ζωικών χαρακτηριστικών, όπως αυτός στο λεγόμενο Μάγο από το σπήλαιο Τρουά Φρερ, στη νοτιοδυτική Γαλλία, δεν είναι ασυνήθιστος στην τέχνη της Ανώτερης Παλαιολιθικής Εποχής. Υποδηλώνει ότι η τέχνη έχει σαμανιστική προέλευση.»¹

Στο παρόν βιβλίο, στη δημιουργία του πολιτισμού αναφέρθηκε: «Για να γίνει πραγματική η αναπαράσταση της μάχης ανδρών και ζώων, έπρεπε οι χορευτές (άνδρες) να μιμηθούν τη μορφή και την κραυγή των ζώων, παράλληλα τα γεγονότα να γίνονται αντιληπτά από το ακροατήριο, γυναίκες, που θα επέλεγε τους νικητές άνδρες. Για να πετύχουν, οι άνδρες φορούσαν τα τομάρια των ζώων (αρκούδες, λύκοι, ελάφια κτλ.) και κραύγαζαν αναπαριστώντας τις κραυγές των ζώων.» Προφανώς, οι πρώτες γενεές πολιτισμένων ανθρώπων προσπαθούσαν να μιμηθούν τη μορφή και την κραυγή των ζώων, ήτοι τη φύση.

Αλλά ακόμα και σήμερα, σε λαϊκές γιορτές σ' όλο τον κόσμο, όπως π.χ. στη Βολιβία και την Ινδία, οι άνδρες μεταμφιέζονται σε «χίμαιρες», φορώντας τομάρια, κέρατα και προσωπίδες ζώων.

¹ Richard Leakey, όπ.π., σελ. 178.

Ινδία: Προσωπιδοφόρος, που έλαβε μέρος σε λαϊκή γιορτή (φωτ. Unesco)

Βολιβία: Προσωπιδοφόρος, που έλαβε μέρος στη γιορτή του Αυγούστου στην περιοχή της λίμνης Τιτικάκα (φωτ. Unesco - Cart)

(Παρατήρηση - Η προηγούμενη περιγραφή του Richard Leakey για τη χίμαιρα με χαρακτηριστικά ανθρώπου και ζώου, που στέκεται στα πίσω πόδια του, που φοράει στο κεφάλι κέρατα και που αποτελείται από μέρη σώματος πολλών ζώων, συμπεριλαμβανομένου και του ανθρώπου, ταιριάζει απόλυτα στους σύγχρονους προσωπιδοφόρους από τη Βολιβία και την Ινδία. Από τη Ν. Αμερική μέχρι την Ασία, ήτοι σ' όλο τον κόσμο, η πορεία του πολιτισμού και της θρησκείας ήταν ίδια.)

Η φύση παρείχε το μέτρο του ωραίου, του καλίφωνου, του ιδιοκτήτη, δηλαδή του νικητή. Οι άνθρωποι ήσαν ήδη πολιτισμένοι, χωρίς θρησκεία. Ήρθε όμως μια γενιά, η οποία, αντί να αντιγράψει τη φύση, αντέγραψε την προηγούμενη γενιά! Και από τότε, κάθε επόμενη γενιά αντέγραφε την προηγούμενη. Αυτή η αντιγραφή μπορεί να παρομοιαστεί με την αναπαραγωγή των κυττάρων, των οργάνων και των οργανισμών, ήτοι η αντιγραφή δεν ήταν τέλεια, με αποτέλεσμα: «Κάθε γενιά απομακρύνεται και κατά μια βαθμίδα από το πρωτότυπο.»¹ Το DNA της γενιάς, η μήμη, κάνει λάθη και έτσι υπάρχει μια συνεχής απομάκρυνση από την αρχή, δηλαδή από τη φύση. Μετά όμως από πολλές γενεές ήρθε πάλι μια γενιά, η οποία αναρωτήθηκε γιατί γίνονται όλα αυτά. Αυτή η γενιά ήταν πλέον οριστικά αποκομμένη από τη φύση. Δεν ήξερε ότι οι άνδρες αντίγραφαν τη φύση, τους ήχους της φύσης, τα χρώματα της φύσης, τα αντικείμενα της φύσης. Αυτή η γενιά δεν ανήκε στη φύση, δεν προήρθε από τη φύση. Σ' αυτή τη γενιά, όπως βέβαια και στις προηγούμενες, δεν ίσχυε ο νόμος της φυσικής επιλογής. Αλλά τότε, από πού προήρθε, πού ανήκει;

Προήρθε από τους «ένδοξους» προγόνους, από τους νεκρούς ήρωες, από τους «ζωόμορφους» θεούς, που πρέσβευαν την επιβίωση του αδυνάτου, εκτός της φύσης και ενάντια στη φύση. Η γενιά αυτή δημιούργησε τον πρώτο ζωόμορφο θεό, στον οποίο έπρεπε να μοιάζει ο χορευτής, αφού το πρωτότυπο, η αρκούδα, είχε πια λησμονηθεί. Η μετέπειτα πορεία είναι εύκολη και λογική. Από το ζωόμορφο θεό δημιουργήθηκε ο ανθρωπόμορφος θεός και στη συνέχεια ο

---

¹ Ιππόλυτου Γάιν, όπ.π., σελ. 20.

πνευματικός θεός. Οι επόμενες γενεές ήσαν εκτός από πολιτισμένες και θρήσκες.

Συνεπώς, μπορούμε αρχικά να ορίσουμε τη θρησκεία ως τη φύση, με τον νόμο της επιβίωσης του αδυνάτου, που δημιούργησε ο άνθρωπος (ο άνδρας) για τον εαυτό του (για τις γυναίκες). Με άλλα λόγια, θρησκεία είναι η δημιουργία πολιτισμένης φύσης.

Και εδώ υπάρχει διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών. Οι γυναίκες κλίθηκαν να ζήσουν στη θρησκεία (φύση, με το νόμο της επιβίωσης του αδυνάτου, που δημιούργησε ο άνδρας). Με άλλα λόγια, οι γυναίκες έγιναν πολύ πιο θρήσκες από τους άνδρες. Και σήμερα οι γυναίκες εξακολουθούν να ζουν στην εικονική πραγματικότητα της θρησκείας, στην πολιτισμένη φύση, που δημιούργησαν οι άνδρες γι' αυτές. Οι άνδρες, ως δημιουργοί της θρησκείας, ξέρουν ότι δεν είναι πραγματική, και γι' αυτό είναι πολύ λιγότερο θρήσκοι, απ' ό,τι οι γυναίκες.

Στην παρακάτω αναφορά μπορούμε να δούμε τη δημιουργία του κόσμου, των θεών, των ηρώων και των ανθρώπων μέσα σε μια φύση, που δημιούργησε η θρησκεία, μέσα σε μια πολιτισμένη φύση, όπου επιβιώνουν οι αδύνατοι:

«ΚΟΣΜΟΓΟΝΙΑ - ΘΕΟΓΟΝΙΑ

Πρώτα-πρώτα το Χάος έγινε, ύστερα η πλατύστηθη η Γη, το αιώνια στέρεο βάθρον όλων (των αθανάτων που κατέχουνε του χιονοσκεπάστου του Ολύμπου την ακροκορφή, τα ζοφωμένα Τάρταρα μέσα στις μεγαλόδρομης της γης τα βάθη) και ο Έρωσ, που μέσα στους αθάνατους ο πλέον ωραίος είναι, τα μέλη ξεκλειδώνει αυτός και των θεών και των ανθρώπων όλων την ψυχή λυγάει μέσα στα στήθη τους και σβήνει την περίσκεψη από το νου τους. Κι' από το Χάος το Έρεβος γεννήθηκε και η μαύρη η Νύχτα κι' από τη Νύχτα πάλι ο Αιθέρας και η Ημέρα τους γέννησε απ' το σπέρμα του Ερέβους, ερωτικά σαν έσμιξε μαζί του.

Κι' η Γη λοιπόν εγέννησε πρώτα-πρώτα ίσο με τον εαυτό της τον Ουρανό τον αστερόπληθον, να την σκεπάζει ως πέρα από παντού και για να γίνει των μακάριων των θεών το αιώνιο στέρεο βάθρο και γέννησε και τα Όρη τα μεγάλα, των θεών μονιές – χαρά των ομματιών. Η ίδια και το πέλαγος εγέννησε, που δεν κενώνεται ποτέ

και με τα κύματα λυσομανάει, τον Πόντο, και χωρίς το ερωτοσμίξιμο το ηδονικό τον γέννησε, αλλά κατόπι με τον Ουρανό επλάγιασε και γέννησε τον βαθυστρόβιλον Ωκεανό, τον Κοίο και τον Κρείο, τον Υπερίονα και τον Ιαπετό, τη Θεία και τη Ρέα, τη Θέμιδα, τη Μνημοσύνη, τη Φοίβη τη χρυσοστεφάνωτη και τη γλυκόθωρη Τηθύα, κι' απ' αυτούς ύστερα γεννήθηκεν ο Κρόνος με το δόλιο νου του, απ' όλους ο νεώτερος κι' ο φοβερότερος από τους γιούς, κι' οχτρεύτη τον πατέρα του τον ζωογόνο.

Γέννησε και τους Κύκλωπες, καρδιές περίσσια πολεμόχαρες τον Βρόντη, τον Στερόπη και τον τρομερό τον Άργη. Και στ'άλλα ήταν αυτοί με τους θεούς τους άλλους όμοιοι, και μόνο που στη μέση του μετώπου τους ήταν βαλμένο μονάχα ένα μάτι, κι' όσο γι' αυτά που εκάνανε και δυνατοί 'σανε κι' από τον Ουρανό γεννήθηκαν τρεις άλλοι ακόμα γιοι, μεγάλοι, φοβεροί –κι' αμελέτητοι νάναι!–, ο Κόττος, ο Βριάρεως και ο Γύης, κι' ήσαν τα τέκνα τούτα τερατώδη, σάλευαν απλησίαστα εκατό απ' τους ώμους χέρια καθενός, κι' από τους ώμους φύτρωναν στα μέλη τα γιγαντοδύναμα πενήντα καθενός κεφάλια, κι' είχαν και δύναμιν ακατανίκητη και τρομερή όσο πης στο μέγα ανάστημά τους! *(φυσική επιλογή - παρατήρηση δική μου.)*

Τόσοι λοιπόν από τη Γη κι' από τον Ουρανό γεννήθηκαν κι' απ' όλα τα γεννήματα του κόσμου ήσαν αυτοί τα φοβερότερα, για τούτο κι' ο πατέρας τους απ' την αρχή τους οχτρευόταν και τον καθένα τους μόλις γεννιότανε, τον έκρυβε μέσ' στα κατάβαθα της Γης, και δεν τον άφηνε στο φως να ανέβη, και χαίρονταν ο Ουρανός με τούτο του τ' απαίσιον έργο. Μα η Γη, βαρυστομαχιασμένη η πελώρια Γη, πολυβογγούσε, και μια κακή και δόλια τέχνη εσκεφτηκε να βάλει μπρος, να ξεμπερδέψει. Γέννησε αμέσως μέσα της τη φλέβα του αστραπόλαμπου σιδήρου, έφτιαξε μέγα δρέπανο κι ώρισε στα ακριβά παιδιά της τι να κάμουν.

Η Γη λοιπόν θέλοντας να βρει το δίκηο της καρδιάς της και θάρρος δίνοντας τούς είπε: –"Παιδιά δικά μου εσείς κι' ενός γονιού κακούργου, αν θέτε να μ' ακούσετε, τάδικο που τραβούμε απ' τον πατέρα σας, μπορούμε να του το πληρώσουμε, και δεν θα φταίμε εμείς, μια και πρωτάρχισεν αυτός τα ανόσια έργα". Έτσι είπε, κι' όλους φόβος τους κυρίεψε, κι' ούτε κανείς τους μπόρεσε ν' αρθρώσει λέξη, μα ο μέγας Κρόνος, με το δόλιο νου, πήρε το θάρρος, και στην

μάννα τη σεβάσμιά του απάντησε απ' την άλλη: –"Μάννα μου, εγώ το παίρνω απάνω μου να ξετελέψω τέτοια πράξη κι' ούτε με νοιάζει εμέ για τον πατέρα μου –π' αμελέτητος νάναι!– μια και πρωτάρχισεν αυτός τ' ανόσια έργα". Έτσι' είπε, κι' αναγαλλίαση βαθεία μέσ' στις πελώριας Γης τα στήθη εχύθηκε. Τον κάθισε λοιπόν η Γη μέσ' σε καρτέρι κρύβοντάς τον, στο χέρι τούβαλε το δράπανο το κοφτερόδοντο και τούβαλε στο νου καταλεπτώς τη δόλια πράξη. Κι' ήρθε τη νύχτα φέρνοντας ο μέγας Ουρανός και με γλυκό πόθο τον έρωτα να κάμει, αγκάλιασε απ' ολόγυρα τη Γη και πάνω της τεντώθη απ' άκρη σ' άκρη, κι' αξάφνου τότε ο γιός, απ' το καρτέρι του, άρπαξε με τ' αριστερό και το πελώριο παίρνοντας με το δεξί το χέρι του δρεπάνι, που ήταν μακρύ και κοφτερόδοντο, θέρισε ορμητικά του ίδιου του γονιού του τ' αμελέτητα, κι' αμέσως τάφισε απ' τα χέρια του να ξαναφύγουν πίσω. Μ' αυτά δεν φύγαν απ' τα χέρια του έτσι στα χαμένα, γιατί όσες στάλες έπεσαν αιμάτου, όλες η Γη τις δέχτηκε και με καιρούς και χρόνια τις Ερινύες εγέννησε τις φοβερές και τους μεγάλους Γίγαντες που λάμπουν στ' άρματά τους και που κρατούν στα χέρια τους μακρυά, και τις Νύμφες, που στην απέραντη τη Γη Μελίες τις λένε. Και τ' αμελέτητα λοιπόν αμέσως μόλις τάκοψε με το δρεπάνι, τάρριξε απ' τη στεριά στον πόντο τον πολυτρικύμιστο, κι' έπλεαν στη θάλασσα πολύν καιρό. Μα ολόγυρά τους λευκός αφρός απ' το κομμάτι αυτό της σάρκας της αθάνατης ανέβαινε, κι' απ' τον αφρό γεννήθηκε μια κόρη. Κοντοζύγωσε πρώτα στ' άγια Κύθηρα, κι' ύστερα διάβηκε από 'κεί στη θαλασσόζωση την Κύπρο. Και βγήκεν η σεβάσμια, η ωραία θεά, και γύρω - γύρω χλόη κάτω απ' τα λυγερά τα πόδια της ξεφύτρωνε, και τούτην Αφροδίτη λεν' οι άνθρωποι και οι θεοί, γιατί γεννήθηκε από τον αφρό, και τήνε λένε και Κυθήρεια, γιατί τα Κύθηρα πλησίασε. Και τη συντρόφεψ' ο Έρωτας κι' ο Ίμερος ο ωραίος την ακολούθησε, μόλις αυτή γεννήθηκε και στων θεών ανέβαινε το γένος. Και τούτη απ' την αρχή την τιμή πήρε και τον κλήρο έλαχε, νάχη μεσ' στους αθάνατους θεούς και τους ανθρώπους, τα χάδια τα παρθενικά και τα γλυκοχαμόγελα και τις απάτες και την γλυκειά την ηδονή, το σμίξιμο το ερωτικό και τα γλυκά καμώματα όλα. Κι' εκείνους ωνομάτισε Τιτάνες ο πατέρας, ο μέγας Ουρανός τους γιους του βρίζοντας πούχε γεννήσει ο ίδιος, κι' έλεγε πως

τεντώνοντας πολύ την αδικίαν επράξαν αποτρόπαιο έργο και θάρθη ένας καιρός να το πληρώσουν.

Κι' η Νύχτα γέννησε το φοβερό Μοιραίο και τον μαύρο δαίμονα τον Ψυχοβγάλη και τον Θάνατο, γέννησε και τον Ύπνο, και των ονείρων το λαό εγέννησε (και τους εγέννησε χωρίς με κάποιον να πλαγιάση η σκοτεινή θεάινα Νύχτα). (βλ. *Πολιτισμός και Μεταθανάτια ζωή - παρατήρηση δική μου*.) Ύστερα πάλι γέννησε τον Μώμο και τον αλγεινό το Μόχθο, γέννησε και τις Εσπερίδες, που πέρ' από τον ξακουσμένο Ωκεανό τα μήλα τα χρυσά φυλάνε και τον κήπο με τα καρποφόρα δέντρα, γέννησε και τις Μοίρες τις καλές μα και τις σκληροτιμωρούσες Κήρες, αυτές που των θεών και των ανθρώπων κάθε παραπάτημα προσέχουνε, και μήτε παύουν οι θεές την τρομερή ποτέ οργή τους, πριν τιμωρήσουν όποιον έτυχε να σφάλη. Γέννησε και τη Νέμεσι, κακό μεγάλο στους θνητούς ανθρώπους, η ολέθρια Νύχτα, κι' ύστερ' από τούτη την Απάτα γέννησε και την ερωτική Ηδονή, και το καταραμένο Γήρας (βλ. *Γιατί ο άνθρωπος ζει περισσότερο από την ηλικία αναπαραγωγής του; - παρατήρηση δική μου*.), γέννησε και τη δυνατόψυχη την Έριδα. Κι' η μισημένη η Έριδα τον Πόνο εγέννησε που βασανίζει, γέννησε και τη Λήθη και την Πείνα, και τις Πληγές που δάκρυ τις ποτίζει, τους Πόλεμους, τους Φόβους και τις Μάχες και τ' Αντροσκοτώματα και τις Φιλονικίες και τ' απατηλά τα Λόγια και τις Κρισοδικίες και την Κακονομία και την Απάτη, πούναι συχνά φιλί-κλειδί τα δύο τους, – και τον Όρκο, π' αλήθεια αυτός τις πιο πολλές έχει σωριάσει συφορές του ανθρώπου, γιατί, αλλοί και τρισαλλοί σ' αυτόν που ψεύτικα –κι' είναι εις γνώση του– τον πάρη!

Και το Νηρέα, που ψέμμα δεν αγγίζει κι' ό,τι πη είν' αλήθεια, γέννησε ο Πόντος, κι' είναι το πρώτο βέβαι' απ' τα παιδιά του αυτός, όμως τον λένε Γέροντα, γιατί είναι μαλακός κι' αξίζει όση κι' αν πης εμπιστοσύνη, μήτε του δίκιου που ποτέ ξεχνάει το μέτρο, μα πάντα δίκαιους στοχασμούς κι' όλο αγαθότη του γεννάει ο νους του – κατόπι τον τεράστιο Θαύμαντα γέννησε και βασιλικό του γιο τον Φόρκυ (σμίγοντας με τη Γη) και την Κητώ την ομορφόθωρη, και την Ευρυβία που έχει σίδερο ψυχή στα στήθη μέσα. Και ζηλεμένα θεαινών παιδιά, απ' τον Νηρέα κι' απ' την ομορφομάλλα τη Δωρίδα, την κόρη του Ωκεανού, του τέλειου ποταμού, γεννήθηκαν στον πόντο,

τον ακένωτο η Πλωτώ κι' η Ευκράντη κι' η Σαώ και η Αμφιρίτη, η Ευδώρα, η Θέτιδα και η Γαλήνη και η Γλαύκη κι' η Κυμοθόη και η Σπειώ και η Θόη και η Εράσμια η Αλία κι' η Πασιθέα και η Ερατώ και η Ευνίκη η ροδοχέρα και η Μελίτη η χαριτωμένη κι' η Ευλιμένη και η Αγαύη και η Δωτώ και η Πρωτώ κι' η Φέρουσα και η Δυναμένη και η Νησαίη και η Ακταίη και η Πρωτομέδεια και η Δώριδα και η Πανόπεια και ο ομορφόθωρη Γαλάτεια κι' η Ιπποθόη η εράσμια κι' η ροδοχέρα η Ιππονόη κι' η Κυμοδόκη που στο φτερό τα κύματα μέσα στον μαύρο πόντο και τις πνοές των μανιασμένων ανέμων μαλακώνει με την Κυματολήγη και με την ομοφοστράγαλη Αμφιρίτη – και η Κυμώ γεννήθηκε κι' η Ηιόνη και η ομοφοστέφανη Αλιμήδη και η Γλαυκονόμη η γλυκοχαμόγελη κι' η Ποντοπόρεια κι' η Λειαγόρη κι' η Ευαγόρη κι' η Λαομέδεια κι' η Πολυνόη κι' η Αυτονόη κι' η Λυσιάνασσα (και η Ευάρνη, ωραία στο σώμα κι' αφεγάδιαστη στο θώρι), και η Ψαμάθη, ένα κορμί όλο χάρη, κι' η Μενίπη η θεία, και η Νησώ κι' η Ευπόμπη και η Θεμιστώ και η Προνόη κι' η Νημερτής, που έχει πάρει το μυαλό του αθάνατου πατέρα της. Αυτές λοιπόν απ' το Νηρέα τον έξοχο γεννήθηκαν οι κόρες οι πενήντα που ξέρουν έργα ασύγκριτα να κάνουν. Κι' ο Θαύμας πήρε του Ωκεανού του βαθυρέματου την κόρη, την Ηλέκτρα, κι' αυτή και την γοργοπόδαρη γέννησεν Ίριδα και τις ομορφομάλλες Άρπυιες, την Αελλώ και την Ωκυπέτη, που, με τα γρήγορα φτερά καθώς πετούν ανάμεσα ουρανού και γης, με των ανέμων τις πνοές και τα πετούμενα ίσα τρέχουν. Και με τον Φόρκυ η Κητώ τις ομορφόθωρες γέννησε Γραίες, ασπρόμαλλες από γεννησιμιού τους, και που οι αθάνατοι θεοί και οι χαμόζωοι άνθρωποι τις λένε Γραίες, την Πεμφρηδώ την ομορφόπεπλη και την κροκόπεπλη την Εννώ, και τις Γοργόνες, που κατοικούν πιο πέρ' από τον ξακουσμένο Ωκεανό, (πέρα στην άκρη της Νυκτός, εκεί που κατοικούν κι' οι λιγερόφωνες οι Εσπερίδες), η Σθενώ και η Ευρυάλη και η Μέδουσα, που ήταν γραφό μεγάλη συμφορά να πάθη. Γιατί αυτή ήτανε θνητή κι' αθάνατες κι' αγέραστες οι άλλες δύο και με τη μιαν ερωτοπλάγιασεν ο Γαλανόμαλλος μέσ' σε λειβάδι μαλακό και μέσ' σε λούλουδα ανοιξιάτικα.

Μ' από τη Μέδουσα, σαν ο Περσέας λαιμόκοψε την κεφαλή της, ξεπήδησε ο πελώριος Χρυσάορας και τ' άλογον ο Πήγασος. Κι' αυτός επήρε τούτο τ' όνομα γιατί στου Ωκεανού κοντά εγεννήθη τις πηγές,

κι' εκείνος γιατί κράταγε σπάθα χρυσή με τ' ακριβά του χέρια. Και πέταξεν αυτός και, την προβατοθρόφα γην αφήνοντας, επήγε στους θεούς, και τώρα μένει στου Διός, όταν την αστραπή και τη βροντή τινάζει. Και ο Χρυσάωρ εγέννησε τον τρικέφαλο το Γηρυόνη, σμίγοντας με του ξακουσμένου Ωκεανού την κόρη Καλλιρρόη. Μα τον θανάτωσε ο Ηρακλής ο αντρειωμένος για τις στριφτόποδες τις αγελάδες, αφού το ρέμα πέρασε του Ωκεανού, και σκότωσε τον Όρθρο και τον αγελαδοβοσκό τον Ευρυτίωνα στη μάντρα την τρισκότεινη πέρ' από τον Ωκεανό τον ξακουσμένο. Κι' εκείνη κι' άλλο τέρας γέννησε, που τίποτε δεν το δαμάζει, και που δε μοιάζει μ' άνθρωπο θνητό ή μ' αθάνατο θεό, μέσα σ' ωραία σπηλιά, τη θεική την Έχιδνα την τρομερόψυχη, από τη μέση αυτή κι' απάνω μια μαργιολομάτα κι ομορφόθωρη είναι ξωτικά, από τη μέση όμως και κάτω τέρας είναι, φίδι φοβερό και μέγα, αχόρταγο και πλουμιστό, μέσ' στους κρυσώνες της πανάγιας γης συρμένο (εκεί πούναι το σπήλαιο κάτω απ' τον βράχο τον βαθουλωτό, μακριά από τους αθάνατους θεούς κι' απ' τους θνητούς ανθρώπους, εκεί οι θεοί τής ώρισαν τα ξακουσμένα ανάκτορά της νάχη), κι' αυτή στον τόπο των Αρίμων κάτω απ' τη γη κρατήθηκεν η Έχιδνα η ολέθρια, η ξωτικά η αθάνατη κι' αγέραστη τον όλο χρόνο. Και λένε πως μ' αυτή την κόρη την μαργιολομάτα γλυκά ο Τυφώνας ερωτόσμιξεν ο τρομερός, ο ανόσιος και ο άνομος κι' αυτή γκαστρώθηκε που λες, και γέννησε κάτι παιδιά π' άλλο να δης κι' άλλο ν' ακούσης! – τον Όρθρο πρώτα εγέννησε το σκύλλο του Γηρυόνη. Δεύτερο γέννησε τον ακαταδάμαστο –κι' αμελέτητος να'ναι!– τον Κέρβερο, αχόρταγο, τ' Αδη το σκύλλο το χαλκόφωνο, πενηντακέφαλον, ανήλεο και τρομεροδύναμο. Τρίτο την Ύδρα την Λερναία γέννησε, π' άλλο από το κακό κι' από τον όλεθρο στο νου δεν είχε, και που η θεά την εμεγάλωσε η λευκοχέρα η Ήρα, που έθρεφ' αχόρταγην οργή για τον αντρείο τον Ηρακλέα, όμως αυτήν του Δία ο γιος, βλαστάρι από τη φάρα του Αμφιτρύωνα, θανάτωσε με τ' άσπλαγχο το χάλκινο σπαθί του ο Ηρακλής, με τον Ιόλαο τον πολεμόχαρο και με της Αθηνάς –π' αυτή δίνει τα λάφυρα– τις τέχνες. Κι' αυτή γέννησε ακόμη και τη Χίμαιρα π' αμείλιχτη φωτιά αναπνέει, πελώρια και φοβερή, γοργοπόδαρη, τρομεροδύναμη. Τρεις είχε τούτη κεφαλές, τη μία λιονταριού αστραπόματου, γίδας την άλλη, και φιδιού δράκοντα

τρομερώτατου, την άλλη. Και τούτη ο Πήγασος εδάμασε κι' ο αντρείος Βελλεροφόντης. Μα εκείνη ακόμα εγέννησε τη Σφίγγα την κακούργα, όλεθρο στο λαό του Κάδμου, με τον Όρθρο σαν εσμίχτηκε, και το λιοντάρι της Νεμέας. Κι' αυτό η Ήρα ανάθρεψε, του Δία η πολυδόξαστη ομοκρέβατη και στις Νεμέας τα χαμηλά τ' ακρόρραχα τον φώλιασε, κακό μεγάλο στους ανθρώπους, γιατί εκεί πέρα μένοντας έβγαινε και κατάστρεφε τους ανθρώπους, βασιλεύοντας στον Τρητό της Νεμέας και στον Απέσαντα, αλλά κι' αυτόν εδάμασεν η δύναμη τ' αντρειωμένου του Ηρακλή. Και τέλος, η Κητώ τον Φόρκυ ερωτοσμίγοντας γέννησε στερνοπαίδι τρομερό ένα φίδι, που μέσα στους τρισκότεινους της γης κρυψώνες, στ' άκρια του κόσμου πέρατα, τα μήλα αυτό τα ολόχρυσα φυλάει.

Αυτή λοιπόν απ' την Κητώ κι' από το Φόρκυ η φάρα βγήκε.

Και η Τηθύα εγέννησε στον Ωκεανό τους Ποταμούς με τα νερά τα γοργοστρόβιλα, το Νείλο και τον Αλφειό και τον Ηριδανό το βαθυστρόβιλο, και το Στρυμόνα και το Μαϊάνδρο και τον ομορφορρέματο τον Ίστρο, το Φάσι και το Ρήσο και τον Αχελώο τον ασημοκύματο, το Νέστο και το Ροδίο και τον Αλιάκμονα και τον Επτάπορο, τον Γρανικό, τον Αίσηπο και τον Σιμόντα το θεϊκό, τον Πηνειό, τον Έρμο και τον Κάϊκο το ομορφόρρο και το μεγάλο το Σαγγάριο, το Λάδωνα και τον Παρθένιο, τον Εύηνο, τον Άρδησκο και τέλος το θεϊκό το Σκάμανδρο. Και γέννησε την ιερή γενιά των θυγατέρων του, αυτές με την βοήθεια του αφέντη Απόλλωνα και των Ποταμών αντρώνουνε τους νέους στη γη και τέτοια από το Δία την κλήραν έχουνε, η Πειθώ κι' η Αδμήτη κι' η Ιάνθη και η Ηλέκτρα και η Δωριδα και η Πρυμνώ και η θεόμορφη Ουρανία και η Ιππώ και η Κλυμένη και η Ρόδεια και η Καλλιρρόη και η Ζευζώ και η Κλυτία και η Ιδυΐα κι' η Πασιθή και η Πληξάυρη και η Γαλαξάυρη και η γλυκεία Διώνη και η Μηλόβοσις κι' η Θόη κι' η ομορφόθωρη η Πολυδώρη και η Κερκίς, θάμα κορμί, και η μεγαλόμματα η Πλουτώ κι' η Περσηίς κι' η Ιάνειρα και η Ακάστη και η Ξάνθη και η Πετραία η ερωτική κι' η Μενασθώ κι' η Ευρώπη και η Μήτις κι' η Ευρυνόμη κι' η Τελεστώ η κροκόπεπλη κι' η Χρυσήις κι' η Ασία και η λαχταριστή η Καλυψώ και η Ευδώρη και η Τύχη και η Αμφιρώ και η Ωκυρρόη και η Στύγα, που από τις άλλες όλες η ανώτερη είναι. Αυτές λοιπόν απ' την Τηθύα κι' απ' τον Ωκεανό γεννήθηκαν οι πιο παλιές

και τιμημένες θυγατέρες. Βέβαια είναι και πολλές άλλες ακόμα. Γιατί είναι τρεις χιλιάδες καμαροπερπάτητες Ωκεανίδες, που μυριοζωοδότειρες όλη τη γη και του Ωκεανού τα βάθη όμοια παντού κατέχουνε, λαμπρά των θεών τέκνα. Μα υπάρχουν κι' άλλοι τόσοι ποταμοί, με ρέματα βουερά, παιδιά του Ωκεανού, που γέννησεν η πόντια η Τηθύα, είναι πολύ κοπιαστικό τα ονόματα όλων ν' αραδιάση ανθρώπου γνώση, ξέρουνε τον καθένα αυτοί που ολόγυρά του κατοικούνε.

Κι' η Θεία το μεγάλον Ηλιο και τη λαμπερή Σελήνη και την Αυγή, που φέρνει αυτή το φως και στους ανθρώπους όλους πόχουνε τη γη και σ' όλους τους αθάνατους θεούς που κατοικούνε τον πλατύ ουρανό, γέννησε η Θεία ερωτοσμίγοντας στου Υπερίονα το κρεβάτι.

Κι' η Ευρυβία με τον Κρείο ερωτοσμίγοντας γέννησε τον Αστραίο το μέγα και τον Πάλλαντα, η σεβασμία θεά, και τον Περσαίο που καθένα στη σοφία ξεπερνάει. Κι' η Αυγή με τον Αστραίο γέννησε τους δυνατόκαρδους ανέμους, και τον ξαστερωτή το Ζέφυρο και το γοργόδρομο Βορέα και το Νότο, ερωτικά με το θεό σαν πλάγιασεν η θέαινα. Κατόπιν απ' αυτούς γέννησ' η Ηριγένει τ' άστρο τον Αυγερινό και τ' άλλα τ' άστρα τα φλογοβόλα που στεφανώνουνε τον Ουρανό. Κι' η Στύγα η κόρη του Ωκεανού, σμίγοντας με τον Πάλλαντα έκαμε στ' ανάκτορα το Ζήλο και την καμαροπερπάτητη τη Νίκη, κι' έκαμε και το Κράτος και τη Βία, τα πολυζάκουστα παιδιά της. Μακριά απ' το Δία γι' αυτούς σπίτι κανένα δεν υπάρχει μήτε τόπος να σταθούνε, δρόμος γι' αυτούς δεν είναι που ο θεός να μη τους οδηγήη, μα πάντα δίπλα απ' το βροντόκτυπο κάθονται Δία. Έτσι η Στύγα τ' αποφάσισε, η αθάνατη Ωκεανίδα, τη μέρα εκείνη που ο Ολύμπιος αστραποβόλος κάλεσεν όλους τους θεούς στον μέγαν Ολυμπο κι' είπε, πως όποιος από τους θεούς μ' αυτόν θα πολεμούσε τους Τιτάνες, κανένα γέρας δεν θα στερηθή καθένας, είτε αυτός, τ' αξίωμα πούχε πρώτα θα εξακολουθήση να'χη κι' όποιος χωρίς αξίωμα και χωρίς τιμή απ' τον Κρόνο είχε μείνει, αυτός κι' αξίωμα και τιμή θα πάρη καθώς πρέπει. Ήλθε λοιπόν η Στύγα πρώτη η αθάνατη στον Όλυμπο μαζί με τα παιδιά της, καθώς ο ακριβός γονιός της τη συμβούλεψε. Ο Δίας την ετίμησε και περίσσια της έδωκε δώρα, κι' ώρισε νάναι αυτή των θεών ο πιο μεγάλος όρκος και τα παιδιά της σ' όλους τους καιρούς μαζί μ' αυτόν να μένουν. Και βέβαια σ' όλους,

ό,τι υποσχέθηκε, πέρα για πέρα τόκαμε, κι' αυτός, υπέρτατος άρχοντας βασιλεύει κι' εξουσιάζει.

Και η Φοίβη αυτή στο πολυπόθητο του Κοίου ήρθε κρεβάτι, κι' έτσι θεά από θεού τον έρωτα το σπέρμα εδέχτη και τη Λητώ τη γαλανόπεπλην εγέννησε, τη γλυκειά πάντα, γλυκειά απ' την πρώτη μέρα, τη σπλαχνικότερη απ' όλους μεσ' στον Όλυμπο, το ίδιο τρυφερή για τους ανθρώπους όπως και για τους αθάνατους θεούς. Η ίδια και την Αστερία γέννησε, που τούτο τ' όνομα έχει το χρυσό, την Αστερία, που ο Πέρσης κάποτε γυναίκα του ακριβή να γίνει ωδήγησε στο μέγα ανάκτορό του.

Κι' η Αστερία το σπέρμα εδέχτηκε και την Εκάτη εγέννησεν, αυτή που περισσότερο απ' όλους τίμησεν ο Δίας, ο γιος του Κρόνου, και δώρα της εχάρισε λαμπρότατα, μερίδιο να'χη κι' απ' τη γη κι' απ' την ακένωτη τη θάλασσα, όμως κι' απ' τον αστρόπληθο τον ουρανό μερίδιο πήρε, κι' απ' όλους τους αθάνατους η περισσότερο είναι τιμημένη. Γιατί και τώρ' ακόμη, κάθε άνθρωπος που σύμφωνα με την συνήθεια ωραία θυσία προσφέροντας γυρεύει κάποια χάρη, επικαλείται την Εκάτη. Και βέβαια, αυτόν που πρόθυμα η θεά δεχτεί την προσευχή του, εύνοια μεγάλη ακολουθεί χωρίς αργοπορία, την ευτυχία του δίνει αυτή, γιατί τη δύναμη η θεά την έχει.

Ναι, γιατί, όσοι από τη Γη κι' από τον Ουρανό γεννήθηκαν κι' αξίωμα κάποιο λάχαν, της πρόσφεραν μερίδ' από την κλήρα τους, και μόνο ενάντια σ' αυτήν ο Δίας, ο γιος του Κρόνου, δεν μεταχειρίστηκε τη βία, και τίποτε δεν της αφαίρεσεν απ' όσα μεσ' τους πρώτους τους θεούς Τιτάνες είχε λάχει, αλλά κρατάει από 'ξαρχής αυτή ότι το πρώτο μοίρασμα της έχει δώσει και μερτικό απ' τη γη κι' από τον ουρανό κι' από τη θάλασσα κι' ούτε γιατί μοναχοκόρη βρέθηκ' η θεά μικρότερα προνόμια πήρε, απεναντίας, ακόμα πιο πολλά, γιατί αυτός που την τιμάει ο Δίας είναι.

Πάρα πολύ σ' όποιον θελήσει τη βοήθεια δίνει και τον ωφελεί. *(Πολιτισμός - σημείωση δική μου,)* Πλάι στους σεβάσμιους καθίζει εκείνη όταν δικάζουν, και μεσ' στις συνελεύσεις του λαού λαμπρύνει όποιον θελήσει μα κι' όταν για τον πόλεμο, που ρίχνει τα κορμιά, αρματώνωντ' οι άντρες, κι' εκεί η θεία παραστέκει όποιους θελήσει, τη νίκη πρόθυμα να δώσει και σ' αυτούς τη δόξα να προσφέρει. Κι' είν' ευεργετική για τους ανθρώπους κι' όταν πάλι

παραβγαίνουνε σ' αγώνα κι' εκεί τους παραστέκει και τους δίνει τη βοήθειά της η θέαινα, κι' όποιος νικήσει με την δύναμη και με την αντοχή, ωραίο το έπαθλον ανάλαφρα και χαίροντας αρπάζει, και μια μεγάλη στους γονιούς χαρά προσφέρει και μεσ' στους καβαλλάρηδες καλόβολη όποιος θέλει παραστέκει.

Μα και σ' αυτούς που τη γλαυκή την πικροθάλασσα δουλεύουν, αν την Εκάτη κράζουνε και το βροντόχτυπο τον Κοσμοσειστή, η δοξασμένη θέαινα πολύ δίνει το ψάρεμα κι' αμέσως, όπως αμέσως κάνει να χαθεί, κι' ας φαίνονταν δικό τους, αν θελήσει. Κι' όμοια καλή με τον Ερμή στις στάνες, τα ζωντανά πληθαίνει, και τ' αγελαδοκόπαδα και τα πλατιά κοπάδια των γιδιών και τα κοπάδια των πυκνόμαλλων αρνιών, σαν η ψυχή της το θελήσει, από τα λίγα κάνει τα πολλά, αλλά κι' από πολλά τα κάνει λίγα.

Έτσι λοιπόν, αν και μοναχοκόρη η μάνα της την έκαμε, μέσ' τους αθάνατους τιμήθηκε με κάθε κλήρα, μα ο Δίας, ο γιος του Κρόνου και τροφό την έκαμε των νέων που μαζί με κείνη τα μάτια ανοίγουνε στο φως της μεγαλόλαμπης Αυγής. Έτσι απ' τον πρώτο καιρό των νέων ήταν η τροφός και τα προνόμοια είχε τούτα. *(Επιβίωση του αδυνάτου - παρατήρηση δική μου.)*

Κι' η Ρέα στην εξουσία του Κρόνου μπήκε και γέννησέ του τέκνα δοξασμένα, την Εστία, τη Δήμητρα και τη χρυσοπέδιλην Ήρα και τον Άδη το μεγαλοδύναμο πόχει τ' ανάχτορά του κάτω από τη γη και την καρδιάν αλύγιστη, και το βροντόχτυπο τον Κοσμοσειστή, και τον Δία με το βαθύ μυαλό, πατέρα των θεών και των ανθρώπων, που κάτω απ' τη βροντή του ολάκερη τραντάζεται η πελώρια γης ως πέρα.

Κι' αυτούς τον έναν ύστερ' απ' τον άλλον τους εκατάπινε ο μέγας Κρόνος, μόλις καθείς τους απ' την ιερή κοιλιά της μάνας εκατέβαινε στα γόνατά της. Έτρεμεν η καρδιά του μη κανέναν άλλος απ' αυτόν, απ' τα δοξασμένα τ' Ουρανού τ' αγγόνια, πάρη μέσ' στους αθάνατους του βασιλιά τ' αξίωμα. Γιατί είχε μάθει από τη Γη κι' απ' τον αστρόπληθο τον Ουρανό, πως του ήταν πεπρωμένο κάποτε να νικηθεί από το παιδί του κι' ας ήταν ο ίδιος ισχυρός – απ' του μεγάλου Δία το θέλημα. Έτσι λοιπόν, μ' άγρυπνο μάτι, αυτός στη βάρδια κι' όλο προσμένοντας, τα τέκνα του κατάπινε, μα και τη Ρεάν ακοίμητος καιημός την τυραννούσε. Αλλά σαν ήρθε κι' η στιγμή το Δία τον πατέρα των θεών και των ανθρώπων να γεννήσει, τότε τους ακριβούς

ικέτευε γονιούς της, τη Γη και τον αστρόπληθο τον Ουρανό, να στρώσουνε μαζί της κάποιο σχέδιο, πως θα μπορούσε τ' ακριβό παιδί της να γεννήσει, δίχως είδηση να πάρει εκείνος, για να πληρώσει τις κατάρες του πατέρα του και των παιδιών του που κατάπινε ο μέγας Κρόνος με το δόλιο νου του. Κι' αυτοί στις ακριβής τους θυγατέρας πρόθυμα το λόγο γύρανε τ' αυτί και συμφώνησαν, κι' ένα προς ένα τις ιστόρησαν, όσα να γίνουν ήταν πεπρωμένο γύρ' απ' τον βασιλιά τον Κρόνο και το γιο με την ατρόμαχτη καρδιά του. Και την εστείλανε λοιπόν στη Λύκτο, στην πλούσια της Κρήτης χώρα, τη μέρα που ήταν να γεννήσει το πιο νέο απ' τα παιδιά της, το μεγάλο Δία, και δέχτηκε το βρέφος η πελώρια Γη στην Κρήτη τη μεγάλη να τον θρέψει και να τον φροντίζει. Και τότε, μέσ' απ' της γρήγορης νύχτας τα σκότη φέρνοντάς τον, ήρθε στη Λύκτο πρώτα και παίρνοντάς τον με το χέρι της, σ' απατήτη τον έκρυψε σπηλιά μέσα στις άγιας γης τα βάθη, στο Αιγαίο βουνό το κατασκέπαστο από βλάστηση. Και στ' Ουρανού το γιο, στον μέγα άνακτα, στον πρώτο βασιλέα των θεών, σπαργάνωσε μεγάλο ένα λιθάρι και του τώδωσε χέρι με χέρι και κείνος τότε παίρνοντας στα χέρια του, τόρριξε στην κοιλιά του, ο δύστυχος! Και δεν του πέρασε απ' το νου πως για κατόπι, αντί του λιθαριού, έμεν' ο γιος του χωρίς τίποτε να πάθει, ο γιος του ο ακατανίκητος, που μιαν ημέρα με τα χέρια και τη δύναμή του τον πατέρα του νικώντας θα τον γκρέμιζε απ' τ' αξιώμά του, και θα γινόταν βασιλιάς αυτός μέσ' στους αθάνατους.

Γοργά-γοργά κατόπιν η ζωή και τα εξαισία μέλη μεγάλωναν του θεού, και χρόνοι σαν γυρίσανε πολλοί, απ' την κοιλιά του ο μέγας Κρόνος με το δόλιο νου ανέβασε και πάλι τη γενιά του, από τις τέχνες και τη δύναμη του γιου του νικημένος. Και πρώτα-πρώτα το λιθάρι ξέρασε που τόχε καταπιεί στερνό, κι' ο Δίας το πήρε και το στήριξεν επάνω στην πλατύδρομη τη Γη μέσ' στην αγία Πυθώνα, κατ' από τις πλαγιές του Παρνασού, σημάδι ν' απομείνει αιώνιο και οι άνθρωποι οι θνητοί να το θαυμάζουν. (Κι' έλυσε του πατέρα του τ' αδέλφια αυτός απ' τα πικρά δεσμά τους, τα τέκνα τ' Ουρανού, που τάδεσε ο πατέρας του στους παραλογισμούς του, κι' αυτοί δεν λησμονήσανε τη χάρι τούτη της ευεργεσίας, με τη βροντή του δώσανε, τον κεραυνό που κατακαίει τα πάντα και την αστραπή, που πρώτα τάκρυβεν η Γη, και

που σ' αυτά βασίζεται και στους θνητούς και στους αθάνατους ο Δίας βασιλεύει.)

Κι' ο Ιαπετός του Ωκεανού την κόρη την ομορφοστράγαλη Κλυμένη επήρε, ανέβηκε μαζί της στο γαμήλιο το κρεβάτι, κι' αυτή τον Ατλαντα του γέννησε το γιο με την ατρόμαχτη ψυχή, του γέννησε και το μεγαλοφάνταστο Μεινοίτιο και τον Προμηθέα τον εύστροφο και γρήγορο στο νου, και τέλος τον αδέξιο τον Επιμηθέα που απ' την αρχή συμφορά στάθηκε για τους ανθρώπους που τους τρέφει το ψωμί, γιατί εδέχτηκε αυτός πρώτος την παρθένα πούπλασεν ο Δίας. Τον ασεβή Μεινοίτιον ο Δίας με το μακρύ το βλέμμα γκρέμισε μέσ' στο βυθό του Ερέβους, με το φλογοβόλο χτυπώντας κεραυνό, για το ξεφρένιασμα και την ασύγκριτη τη δύναμή του. Ο Άτλας, σ' ανάγκη υποταγμένος τρομερή, ορθός στα πέρατα της γης, μπροστά στις λιγερόφωνες τις Εσπερίδες, κρατάει τον πλατύτατο ουρανό με το κεφάλι και τ' ακάματά του χέρια, γιατί την κλήρα τούτη να'χη τώρισε ο βαθύβουλος ο Δίας. Όσο και για τον Προμηθέα πούχε τα πολλά σοφίσματα, μ' αφεύγατα δεσμά, βαρύμοχτα δεσμά, τον έδεσε και με κολώνα τον εκάρφωσε μηηγμένη ως τη μέση, και καταπάνω του απλοφτέρουγο ξεσήκωσε αετό, κι' αυτός το συκώτι τού 'τρωγε το αθάνατο, κι' όσο τη μέρα τούτρωγε το τεντοφτέρουγο όρνιο, ολονυχτίς μεγάλωνε και πάντα ήταν ακέριο. Μα τ' όρνιο τούτο, της Αλκμήνης της ομορφοστράγαλης ο γιος, ο Ηρακλής, το σκότωσε κι' από τη μαύρη τούτη αρρώστια λύτρωσε του Ιαπετού το γιο και τον λευτέρωσε απ' τα πάθη, κι' όχι χωρίς το θέλημα του Ολύμπιου Δία πόχει τον υπέρτατο το θρόνο και που ήθελε τη δόξα του Ηρακλή του Θηβογεννημένου ακόμη μεγαλύτερη, παρά μπροστά, στη γη την πολυθρέφτα, με τη φροντίδα τούτη τίμησε το μεγαλόδοξό του γιο, κι' αν κι' ήταν οργισμένος, τη χολή παράτησε πούχε του Προμηθέα, γιατί συναγωνίζονταν στο νου τον ίδιον αυτόν, το γιο του Κρόνου, π' ακέριος αναβράζει από το μέγα θάρρος.

Ήτανε τότε που κανόνιζαν στη Μηκώνη τις σχέσεις τους οι θεοί και οι θνητοί άνθρωποι. Τότε λοιπόν με μεγάλη του προθυμία μοίρασε ένα μεγαλόσωμο βόδι ο Προμηθέας και θέλησε να ξεγελάσει το νου του Δία. Για το ένα απ' τα δύο μέρη έβαλε τα κρέατα και τα εντόσθια τα παχιά μέσα σε ξύγκι και τα σκέπασε με την κοιλιά του βοδιού, για τ' άλλο, με τα δόλια τα σοφίσματά του πήρε τ' άσπρα κόκκαλα του

βοδιού, τα ταχτοποίησε και τάβαλε χάμου κι' αυτά, σκεπάζοντάς τα μ' άσπρο ξύγκι. Πάνω σ' αυτό λοιπόν του μίλησε ο πατέρας των θεών και των ανθρώπων και του είπε: – «Γιε του Ιαπετού, πιο δοξασμένε απ' όλους τους αφέντες, στάθηκες, φίλε, μεροληπτικός στο μοίρασμά σου τούτο.» Έτσι, μαλώνοντάς τον, είπε ο Δίας πόχει τις αιώνιες τις βουλές. Κι' ο Προμηθέας με τους δόλιους στοχασμούς, τούπε χαμογελώντας μ' αλαφρό χαμόγελο και μ' άγρυπνο το νου στην απάτη που μηχανευόταν: – «Δία πανένδοξε κι' απ' όλους τους αθάνατους θεούς ο πιο μεγάλος, να, διάλεξε από τούτες τη μερίδα π' αγαπά η ψυχή σου.» Έτσι, με την απάτη στο μυαλό, του μίλησε, κι' ο Δίας πόχει τις αιώνιες βουλές, ένιωσε, δεν του ξέφυγεν η απάτη κι' έβαλε το κακό στο νου για τους θνητούς ανθρώπους, που κι' αποφασισμένος ήταν να το κάμη. Με τα δύο χέρια σήκωσε τ' άσπρο ξύγκι, κι' η οργή δεξιά-ζερβά του πήρε την ψυχή και την καρδιά του μαύρισε χολή, σαν είδε τ' άσπρα του βοδιού τα κόκκαλα και πως την έπαθε απ' τη δόλια τέχνη. Κι είν' απ' αυτό που στους αθάνατους θεούς στη γη τα έθνη των ανθρώπων κόκκαλα άσπρα στους βωμούς τους φλογερούς επάνω καίνε. Και με καρδιά λοιπόν πολύ βαρειά, ο Δίας, που τα νέφη συμμαζεύει, του είπε: – «Α, γιε του Ιαπετού, πούσαι σοφός καθώς κανένας άλλος, βλέπω, καλέ μου φίλε, πως την τέχνη της απάτης δεν λησμόνησες ακόμη.» (*Το ψέμα - σημείωση δική μου.*) Έτσι οργισμένος τούπε ο Δίας πόχει τις αιώνιες βολύες, κι' από τα τότε αναθυμούμενος το δόλο πάντα δεν κατεύθυνε πια την ορμή της ακάματης φλόγας στα φράξα για τους ανθρώπους τους θνητούς που κατοικούν στην γην επάνω. Αλλά ο αντρείος ο γιός του Ιαπετού τον εξαπάτησε, κλέβοντας μέσα σε κούφιο καλάμι της φλόγας της ακάματης τη μακρόφεγγη λάμψη. Μα τούτη η πράξι δάγκωσε μέσ' στην ψυχή κατάβαθα το Δία π' από ψηλά βροντάει και την καρδιά του μαύρισε η χολή καθώς ανάμεσα είδε στους ανθρώπους τη μακρόφεγγη της φλόγας λάμψη. Κι' ευθύς, αντί για τη φωτιά, ένα κακό δημιούργησε για τους ανθρώπους προωρισμένο. Επήρε γη ο ξακουστός Χωλός κι' ομοίωμα έπλασε σεμνής παρθένας, γιατί αυτή 'ταν η βουλή του γιού του Κρόνου. Κι' η γλαυκομάτα η θείαινα Αθηνά την έζωσε και την εστόλισε μ' ολόασπρο φόρεμα, και στο κεφάλι πέπλο κεντητό τής έρριξε, που ήτανε θάμα να το βλέπεις. Κι' ολόγυρα ψηλά στο μέτωπο χρυσό τής έβαλε στεφάνι, π' ο ξακουστός Χωλός ο

ίδιος τόφτιαξε με τη λεπτή την τέχνη των χεριών του, το Δία πατέρα για να 'φχαριστήση, και στο στεφάνι ένα σωρό πλουμίσματα ήταν χαραγμένα, θάμα να τα βλέπεις! – των ζωντανών όλων εικόνες, όσα τρέφει κι' η στεριά κι' η θάλασσα, τούβαλε τέτοια ένα σωρό – και γοητεία το κόσμημα πολύ αστραποβολούσε –, θάματ' αληθινά, που έλεγες κι' ήταν ζωντανά και θα τ' ακούσεις. Τότε λοιπόν αφού έπλασε κακό τόσον ωραίον αντί για το καλό, τ' οδήγησε έξω εκεί που ήταν κι' οι άλλοι θεοί και οι άνθρωποι, κι' ήταν εκείνη όλο καμάρι για το στολισμό της γλαυκομάτας θείνας πόχει τον ισχυρότατο πατέρα. Και οι θεοί οι αθάνατοι και οι θνητοί οι άνθρωποι απόμειναν από τον θαυμασμό σαν είδαν τη βαθεία κι' ακαταμάχητη παγίδα αυτή για τους ανθρώπους προωρισμένη. Γιατί απ' αυτή ξεφύτρωσε των γυναικών το γένος το καταραμένο, που δίπλα στους θνητούς πληγή μεγάλη κι' αυτές ζούνε, που διόλου δεν ταιριάζουνε στη φτώχεια την καταραμένη, μα στα πλούτη μόνο. (*Πολιτισμός - σημείωση δική μου.*) Έτσι και μέσ' στα κρεμαστά τα σμάρια τους οι μέλισσες τρέφουνε τους κηφήνες, που άλλο, εξόν απ' το κακό, δεν έχουνε στο νου τους. Αυτές ολημερίς, ώσπου να πέσει ο ήλιος, τρέχουν καθημερινά και τις λευκές κερήθρες σχηματίζουν, κι' εκείνοι μέσα στα μελίσσια τα γυρνά κουρνιάζουνε και ρίχνουνε τον κάματο τον ξένο στην κοιλιά τους. Λοιπόν ολότελα όμοια συμφορά έπλασε ο Δίας, που από ψηλά βαρυβροντά, για τους ανθρώπους τις γυναίκες, που είν' ένα μ' όλα του θνητού τα βάσανα τα μαύρα, και στο καλό που πήρανε κακό τούς έδωκε άλλο. Να πεις το γάμο πως δεν θες και τις φροντίδες της γυναίκας κι' έτσι δεν κάμης παντρεία, και φτάσεις τα γεράματα χωρίς κανέναν νάχης για να σε γηροκομά, τότε το βιος σου βέβαια δεν θα στερηθείς, μα σαν πεθάνεις μακρινοί θα σου το μοιραστούνε. Αν πάλι λάχης παντρεία δεν είναι αδύνατο σεμνή γυναίκα νάβρης που να τάχη τετρακόσια, μα τότε πάλι σ' όλο σου το βίο θάχης το κακό που το καλό θα τρώει. Μ' αν μπλέξεις με κανένα τρελλοκέφαλο γυναίκας, όσο θα ζεις θα φέρνεις μέσα σου μια πίκρα που στιγμή απ' την καρδιά κι' απ' την ψυχή σου δεν θα ξεκολλάει, και να το ξέρεις πως γιατρεία στη συμφορά την τέτοια δεν υπάρχει. (*Κριτήρια επιλογής, πλούτος - παρατήρηση δική μου.*)

Γιατί δεν είναι μορετό, του Δία κανείς το νου να ξεγελάσει ή να ξεφύγει. Ο ίδιος ο καλόβολος, του Ιαπετού τα τέκνο, ο Προμηθέας,

την τρομερή δεν ξέφυγεν οργή του, και τώρα, αν κι' ήταν και σοφός, κάποιος ανάγκης τρομερός δεσμός τότε κρατάει.»¹

Και συνεχίζει ο Ησίοδος για τη δημιουργία των ηρώων και των ανθρώπων:

«V ΗΡΩΟΓΟΝΙΑ

Και τώρα τραγουδήστε, Ολύμπιες Μούσες γλυκολάλες, κόρες εσείς του Δία που κρατάει την καταγίδα, τραγουδήστε τις θεές, αυτές π' όντας αθάνατες μπήκανε στο κρεβάτι ανδρών θνητών και γέννησαν ισόθεα τέκνα.

Η Δήμητρα, η λαμπρή θεά, σμίγοντας σ' έρωτα γλυκό με τον ήρωα Ιασίωνα σε χέρσο ένα χωράφι τριαλετρισμένο, μέσα στις Κρήτης την εύφορη χώρα, εγέννησε τον Πλούτο τον ευεργετικό. (*Πολιτισμός - σημείωση δική μου.*) Κι' αυτός γυρίζει όλη τη γη και την απέραντη πλάτη της θάλασσας, κι' αυτόν που βρεθεί μπρος του και στα χέρια του ο Πλούτος έρθει, πλούσιο τον κάνει και μεγάλο βίος τού δίνει.

Κι' η Αρμονία η κόρη της χρυσής Αφροδίτης εγέννησε στον Κάδμο την Ινώ και τη Σεμέλη και την ομορφομάγουλη την Αγαύη και την Αυτονόη, που την παντρεύτηκε ο Αρισταίος ο μακρομάλλης, και τέλος τον Πολύδωρο στη Θήβα την ομορφοστέφανη.

Και η Καλλιρρόη, η κόρη του Ωκεανού, σμίγοντας με τον έρωτα της πολύχρυσης Αφροδίτης με το γερόψυχο Χρυσάορα γέννησε γιο που απ' όλους τους θνητούς ο δυνατότερος ήταν, το Γηρυόνη, που τον σκότωσαν ο αντρείος ο Ηρακλής για τις στριφόποδες της αγελάδες μέσα στη θαλασσόζωστην Ερύθεια.

Και στον Τιθωνό γέννησαν η Ηώς τον Μέμνονα, τον βασιλέα των Αιθιοπών και τον άρχοντα Ημαθίωνα, ενώ για τον Κέφαλο έφερε στον κόσμο εξάισιο γιο, τον άριστο Φαέθοντα, ισόθεον άντρα. Αυτόν, ενώ έθαλλε το τρυφερό λουλούδι της ευγενικής του νιότης, παιδί με τρυφερή ψυχή, η Αφροδίτη τον εσήκωσε η γλυκοχαμόγελη γοργά και στα πανάγια ιερά της φύλακα τον έκανε, ένα θείο πνεύμα.

Και του Αιήτη την κόρη, του βασιλιά που σκέπει ο Δίας, ο γιος του Αίσινα, έτσι καθώς θελήσανε οι θεοί που αιώνια ζούνε, την πήρε απ' το παλάτι του Αιήτη, όταν κατόρθωσε τους βαρύμοχτους άθλους και

---

¹ Ησίοδος, όπ.π., σελ. 105-161.

τους πολλούς που τ' όριζε ένας βασιλιάς τρανός και τρανοφαντασμένος, άδικος αγροίκος, και με κακούργες πράξεις, ο Πελιάς. Κι' όταν κατόρθωσε τους άθλους έφτασε στην Ιωλκό, ύστερ' από πολλούς μόχτους, φέρνοντας στο γοργό καράβι μαζί του τη Μήδεια, την κόρη τη χαριτοβλέφαρη, του Αίσονα ο γιος κι' αυτός ανθόκορμη γυναίκα του την πήρε. Κι' αυτή στην εξουσία μπαίνοντας του Ιάσονα του βασιλιά, εγέννησε το Μήδειο, το γιο της, που τον ανάθρεψε στα βουνά ο Χείτων, ο γιος της Φιλύρας – και του μεγάλου Δία το σχέδιο γινόταν.

Αλλά κι' από τις κόρες του Νηρέα, του θαλάσσιου γέροντα η Ψαμάθη, η λαμπρή θεά, με τον έρωτα του Αιακού στη χάρη της χρυσής της Αφροδίτης, εγέννησε τον Φώκο, και η θεά η Θέτιδα η ασημόποδη, μπαίνοντας στου Πηλέα την εξουσία, εγέννησε τον Αχιλλέα, τον ήρωα πούχε λιονταριού καρδιά και των εχθρών τις φάλαγγες που εσπούσε.

Και τον Αινεία γέννησεν η ομορφοστέφανη Κυθήρεια σμίγοντας σ' έρωτα γλυκό με τον ήρωα τον Αγκίση, στις δασωμένες πολύπτυχες κορφές της Ιδης.

Και η Κίρκη, του Ηλίου, του γιου του Υπερίονα, η κόρη, γέννησε με τον έρωτα του καρτερόψυχου Οδυσσέα τον Άγριο και τον Λατίνο τον αντρειότατο και ισχυρό που πολύ μακριά, μέσ' στην αγκάλη των ιερών νησιών βασίλευαν σ' όλες τις χώρες των δοξασμένων Τυρρηνών. Κι' η Καλυψώ η λαμπρή θεά εγέννησε στον Οδυσσέα το Ναυσίθοο και το Ναυσίνοο, σμίγοντας στο γλυκό έρωτά του.

VI ΜΕΤΑΒΑΣΙΣ ΕΙΣ ΤΑΣ ΗΟΙΑΣ

Αυτές λοιπόν οι αθάνατες ανεβαίνοντας στο κρεβάτι θνητών ανθρώπων γέννησαν ισόθεα τέκνα. Μα τώρα τραγουδήστε μου τις γυναίκες, εσείς γλυκόλαλες Μούσες Ολύμπιες, κόρες του Δία που κρατάει την καταγίδα.»¹

Από την παραπάνω αναφορά, πιστεύω ότι φαίνονται σαφέστατα η δημιουργία του κόσμου, της νεκρής και ζωντανής φύσης, η μετάβαση από τη φυσική επιλογή στην επιβίωση του αδυνάτου, η δημιουργία των «αξιών» του πολιτισμού, όπως ήδη προαναφέρθηκαν: «Σεβασμός,

---

¹ Ησίοδος, όπ.π., σελ. 191-195.

Δικαιοσύνη, Ειρήνη, Φαντασία, Αγάπη, Έρωτας, Θρησκεία, Πνεύμα, Μεταθανάτια ζωή, Τέχνη, Αθλητισμός, Γλώσσα, Φιλοσοφία, Επιστήμη, Ηθική, Πολιτική, Αισθητική, Σκέψη, Γνώση, Ανάλυση, Αφαίρεση, Χορός, Θέατρο, Ιδέα, Νόημα, Συναίσθημα, Γραφή, Αλήθεια, Ψέμα, Ψυχή, Λόγος, Έννοια, Ανθρωπισμός, Χιούμορ, Τύψεις, Γέλιο, Κλάμα» κτλ., η δημιουργία των κριτηρίων επιλογής των ανδρών από τις γυναίκες. Για κάθε έννοια η θρησκεία πρέπει να εξηγήσει την προέλευσή της. Επειδή όλες είναι δημιουργήματα του ανθρώπου και, κατά συνέπεια, δεν υπάρχουν στη φύση, η θρησκεία τα εξηγεί αξιωματικά, ήτοι σαν αρχικές έννοιες. Πλήθος θεοτήτων εξηγούν την «πολιτισμένη» φύση, από το θάνατο μέχρι τη γέννηση. Και αυτό σε όλες τις θρησκείες. Μπορούν στη συνέχεια να γραφτούν δεκάδες κεφάλαια ή και αυτόνομα βιβλία, όπως: «Πολιτισμός και σεβασμός», «Πολιτισμός και δικαιοσύνη», «Πολιτισμός και ειρήνη», «Πολιτισμός και φαντασία», «Πολιτισμός και αγάπη» κτλ. Όλα βέβαια θα μοιάζουν μεταξύ τους, διότι θα έχουν ως βάση την επιβίωση του αδυνάτου.

Με τη θρησκεία ο άνθρωπος προσπαθεί να εξηγήσει την καταγωγή του, τη νεκρή και ζωντανή φύση, τα φαινόμενα, δηλαδή τα πάντα, που τον περιτριγυρίζουν και τα οποία τού είναι ξένα, αλλά με το νόμο του πολιτισμού, με το νόμο της επιβίωσης του αδυνάτου. Με τη θρησκεία ο άνθρωπος διαχώρησε τη θέση του από τη φύση και θεωρεί τον εαυτό του «κάτι άλλο», δημιούργημα ιδιαίτερο ενός ιδιαίτερου δημιουργού. Ο δημιουργός του είναι ο θεός (επιβίωση του αδυνάτου) και όχι η φύση (φυσική επιλογή). Η περίπτωση ο θεός και η φύση να ταυτίζονται, αποκλείεται από τη θρησκεία. Μπορούμε να πούμε ότι «επιστήμη» και «θρησκεία» είναι ταυτόσημες έννοιες με διαφορά στο αντικείμενο μελέτης και έρευνας. Στο άρθρο του «Η Θρησκεία πρέπει να γίνη μία από τις επιστήμες;» ο Βασίλειος Διαμαντάκης αναφέρει: «Έτσι πρέπει να συμφωνήση στο ότι η θρησκεία πρέπει να είναι μία επιστήμη, δυναμική και όχι στείρα και στατική, όπως η ιουδαιοχριστιανική θεολογία σήμερα.»¹ Η επιστήμη μελετά και ερευνά τη «πραγματική φύση - φυσική επιλογή», η δε θρησκεία μελετά και ερευνά την «μη πραγματική φύση - επιβίωση του

---

¹ Περιοδικό *Δαυλός*, Αθήνα, Μάρτιος 2002, τ. 243, σελ. 15670.

αδυνάτου», την οποία δημιούργησε ο άνθρωπος στη διάρκεια των αιώνων. Στα σύνορα επιστήμης και θρησκείας βρέθηκαν, μεταξύ των πολλών, ο Γαλιλαίος¹ και ο Μπρούνο. Και οι δύο μείνανε στην ιστορία, ο ένας με τη φράση «Και όμως κινείται» και ο άλλος με το μαρτυρικό θάνατό του. Εάν από τότε υπήρχε ο διαχωρισμός των αντικειμένων μελέτης, η ανθρωπότητα δε θα είχε διαπράξει αυτά, και πολλά άλλα, εγκλήματα.²

Τελικά, μπορούμε να ορίσουμε:

- Θρησκεία είναι η μελέτη και έρευνα της πολιτισμένης φύσης και
- Επιστήμη είναι η μελέτη και έρευνα της πραγματικής φύσης.

Στα προηγούμενα αναφέρθηκε, ότι και τα ζώα παρουσιάζουν δείγματα πολιτισμένης συμπεριφοράς, όπως η υιοθέτηση μιας αντιλόπης από λέαινα. Τότε θα έπρεπε να παρουσιάζουν και δείγματα θρησκευτικότητας: «Οι σκεπτικιστές υιοθετούν την αντίθετη άποψη: καθολική ομοφωνία δεν υφίσταται, υπάρχουν λαοί άθεοι (στο Μεξικό, στη Βραζιλία³ ή στις όχθες του Γάγγη) και δεν αποκλείεται ακόμα και τα ζώα να έχουν θρησκεία: Μπορούμε επίσης να πούμε πως οι ελέφαντες έχουν κάποια θρησκεία ...»⁴ Έχω διαβάσει για ταφικές τελετές, όπου οι ελέφαντες θρηνούν για το νεκρό συγγενή τους.

Μου έκανε εντύπωση η ομοιότητα των λέξεων θρησκεία και θεός, θέαμα, θέατρο, θήλυ. Είναι φανερό και γενικά αποδεκτό, ότι το γράμμα «Θ» συμβολίζει το θεϊόν. Αυτό προκύπτει από μελέτη τόσο των αρχαιολογικών ευρημάτων, όσο και της ελληνικής γλώσσας. Υπάρχουν διάφορες γραφές για το «Θ», που εκφράζουν διάφορες

¹ Stephen Hawking, όπ.π., σελ. 166: «Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία είχε κάνει ένα μεγάλο λάθος, όταν, στην περίπτωση του Γαλιλαίου, προσπάθησε να αποφανθεί για ένα θέμα που ανήκε στην αρμοδιότητα της επιστήμης, και υποστήριξε ότι ο Ήλιος κινείται γύρω από τη Γη.»

² Stephen Hawking, όπ.π., σελ. 80: «Αντίθετα, η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία οικειοποιήθηκε το μοντέλο της Μεγάλης Έκρηξης, και το 1951 διακήρυξε επίσημα ότι αυτή η ιδέα συμφωνεί με τη Βίβλο.»

³ Η περίπτωση των Τουπινάμπα, που περιγράφει ο Jean de Lery και εξετάζει ο Duplessis-Mornay τον 16^ο αιώνα και ο Λοκ τον 17^ο (*Δοκίμιο*, I, 3, §9).

⁴ Ζακλίν Λαγκρέ, όπ.π., σελ. 18-19.

έννοιες του Θείου, όπως το πανάρχαιο, το μυητικό και το πυθαγόρειο «Θ», το οποίο και επεκράτησε. Το κοσμικό «Θ» των μυστών είναι ο κύκλος και το κέντρο του, ήτοι το όλον και το κέντρο του. Είναι η ταύτιση του Δημιουργού και του Δημιουργήματος, που εξηγεί την προέλευση της «πολιτισμένης» φύσης, όπως τη δημιούργησε ο άνθρωπος. Αυτή η θρησκευτική άποψη των προγόνων μας ήταν η γενεσιουργός αιτία των απίστευτων πνευματικών επιτευγμάτων τους. Το Θείο ευρίσκεται παντού, οι άνθρωποι είναι φορείς και δημιουργοί του, και ως εκ τούτου η επιδίωξη της διαιώνισης της θρησκείας είναι επιβεβλημένη, αλλά και αυτονόητη. Η λέξη «θεός» θα ήταν αδιανόητη αν δεν είχε «Θ». Επειδή η διαιώνιση του είδους γίνεται κυρίως από τη γυναίκα, θα ήταν αδιανόητο να μην υπάρχει «Θ» στο «θήλυ».

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ, ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΘΑΥΜΑ¹

Όπως προαναφέρθηκε:

- Θρησκεία είναι η μελέτη και έρευνα της πολιτισμένης φύσης και
- Επιστήμη είναι η μελέτη και έρευνα της πραγματικής φύσης.

Η επιστήμη, στη μελέτη και έρευνα της πραγματικής φύσης, χρησιμοποιεί την παρατήρηση και το πείραμα. Για τη θρησκεία, στη μελέτη και έρευνα της πολιτισμένης φύσης, το πείραμα αντικαθίσταται από το θαύμα. Όλο το οικοδόμημα της θρησκείας βασίζεται στα θαύματα, από τα οποία βγαίνουν τα συμπεράσματα για την πολιτισμένη φύση. Σταματώ εδώ την ανάλυση για να μη θίξω το θρησκευτικό αίσθημα των πιστών. Αλλά και η θεωρία της σχετικότητας στηρίχθηκε σε «θαύματα», σε «νοητικά πειράματα», που «... ο Αϊνστάιν ήταν υποχρεωμένος να φαντάζεται...»² Τα

¹ Immanuel Kant, όπ.π., σελ. 104-105: «Αν όμως ρωτήσει κανένας τι εννοούμε άμα λέμε θαύματα, μπορούμε (επειδή δεν κατορθώσαμε να μάθουμε παρά μόνο τι είναι αυτά όσον αφορά εμάς, δηλαδή την πρακτική χρήση του λογικού μας) να πούμε πως είναι συμβάντα, που η αιτία τους κι' οι νόμοι τους μας είναι κατ' ανάγκην άγνωστοι, και θα μείνουν άγνωστοι.» *Είναι τα αίτια και οι νόμοι του πολιτισμού - σημείωση δική μου.*

² ΥΠΕΡΧΟΡΔΕΣ "Η θεωρία των Πάντων", Εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα 1989, σελ. 30.

περισσότερα πειράματα, που χρειαζόταν ο Αϊνστάιν, ήταν αδύνατα την εποχή του. Τα διαστημικά ταξίδια και οι επιταχυντές στοιχειωδών σωματιδίων δεν υπήρχαν. Έτσι ο Αϊνστάιν δημιουργούσε πειράματα και αποτελέσματα με το μυαλό του, πάνω στα οποία οικοδομήθηκε η θεωρία της σχετικότητας. Ακριβώς με αυτό τον τρόπο η θρησκεία με τα θαύματα οικοδομεί την θεωρία της πολιτισμένης φύσης.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΘΑΝΑΤΙΑ ΖΩΗ

Μετά την κατάργηση της βίας, ο άνθρωπος είδε το φυσικό θάνατο. Μέχρι τότε ο άνθρωπος σκοτωνόταν ή από ανθρώπους ή από ζώα σε μικρή ηλικία και η σάρκα του γινόταν τροφή, ήτοι ήταν ένα ισότιμο μέλος της τροφικής αλυσίδας. Τώρα, με τον πολιτισμό, βιώνει το φυσικό θάνατο, που, ως μη φυσιολογικό, δεν μπορούσε να εξηγήσει. Ο άνθρωπος δεν πέθαινε «φυσιολογικά» ως θύμα, αλλά «έφευγε» εν ειρήνη για κάπου. Η θρησκεία ανέλαβε να εξηγήσει αυτό το φαινόμενο με το νόμο του πολιτισμού. Δημιούργησε το «θεό» Θάνατο, όπως το αναφέρει ο Ησίοδος: «Κι' η Νύχτα γέννησε το φοβερό Μοιραίο και τον μαύρο δαίμονα τον Ψυχοβγάλη και τον Θάνατο, γέννησε και τον Υπνο, και των ονείρων το λαό εγέννησε (και τους εγέννησε χωρίς με κάποιον να πλαγιάση η σκοτεινή θέαινα Νύχτα).» (*υπογράμμιση δική μου*.) Ξαφνικά, όχι μόνο ο ζωντανός άνθρωπος, αλλά και ο νεκρός, βγήκαν από τη φυσική επιλογή και την τροφική αλυσίδα. Το «πτώμα» είναι αποτέλεσμα του πολιτισμού. Έπρεπε να θάβει τους νεκρούς, που ήσαν έξω από τη φυσική επιλογή, έξω από τη φύση.

Η θέα των νεκρών από φυσικό, και όχι από βίαιο, θάνατο, δημιούργησε τη συνείδηση του θανάτου, άρα και του αντιθέτου, της ζωής. «Ο Homo sapiens, ο άνθρωπος ο λογικός, είναι το μόνο είδος που γνωρίζει ότι υπάρχει και φυσικά γνωρίζει, όπως λέει ο Αριστοτέλης, ότι θα πεθάνει.»¹ Αλλά και η θρησκεία αναφέρει το ίδιο: «Όμως ήδη, η πρώτη εμπειρία του πρώτου ανθρωπίνου ζεύγους, αμέσως μετά την παράβαση της εντολής του Θεού, ήταν εμπειρία

¹ Πρόλογος του κ. Στ. Αλαχιώτη στο: Κ. Δαρβίνος, *Η Καταγωγή των Ειδών*, Εκδ. Παν. Πατρών, Πάτρα 1997, σελ. 15.

θανάτου.»¹ Η παράβαση της εντολής του Θεού, όπως ήδη αναφέρθηκε, είναι η απομάκρυνση από τη φυσική επιλογή και τη βία και η εγκαθίδρυση της επιβίωσης του αδυνάτου. Καταργώντας το βίαιο θάνατο, ο άνθρωπος βίωσε το μη φυσικό θάνατο από φυσιολογικά αίτια. Βίωσε τον ήρεμο θάνατο. Τα ζώα δε βιώνουν το φυσικό θάνατο. Βιώνουν το βίαιο θάνατο, που τους προκαλεί την ανάγκη για αναπαραγωγή.

«Η πιο αλγεινή εμπειρία στην ανθρώπινη κοινωνία είναι ο φόβος του θανάτου, ή απλά η επίγνωση του θανάτου, η οποία έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της μυθολογίας και της θρησκείας.

.....

... κανένας δεν έχει βρει ενδείξεις ότι οι χιμπατζήδες έχουν επίγνωση της ίδιας της θνητότητάς τους, του επικείμενου θανάτου.»²

Ζωή, θάνατος, φυσική επιλογή και πολιτισμός, είναι έννοιες στενά συνδεδεμένες, που δεν μπορούν να χωριστούν. Είναι η εντροπία με τις δύο πορείες της: ελάττωση και αύξηση. Η θέα του θανάτου δημιουργεί την ανάγκη για ζωή, ήτοι αναπαραγωγή στους ζωντανούς ανθρώπους. Την ίδια ακριβώς ανάγκη για ζωή δημιουργεί και για τους νεκρούς ανθρώπους. Πώς ο νεκρός άνθρωπος θα νικήσει τον θάνατο; Ίσως έτσι εφευρέθηκε η έννοια της μεταθανάτιας ζωής, το αντίστοιχο της αναπαραγωγής των ζωντανών ανθρώπων. Ο νεκρός δεν αναπαράγει, άρα η μόνη δυνατότητα νίκης επί του θανάτου είναι η μεταθανάτια ζωή. Ίδια εξήγηση, ίδια θεωρία.

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ

---

¹ Ιωάννη Κορναράκη, όπ.π., σελ. 66-67.

² Richard Leakey, όπ.π., σελ. 222.

ΠΛΑΤΩΝ (*Γοργίας*, 524B)

Ο θάνατος δεν είναι τίποτε άλλο, παρά ο διαχωρισμός δύο πραγμάτων, του ενός από το άλλο, δηλαδή της ψυχής από το σώμα.

ΠΛΑΤΩΝ (*Φαίδων*, 10E)

Όταν επέρχεται ο θάνατος στον άνθρωπο, το μεν θνητό μέρος αυτού, καθώς φαίνεται, πεθαίνει, το δε αθάνατο, η ψυχή, σηκώνεται και φεύγει σώο και άφθαρτο.

Επιτάφιο επίγραμμα ιεροφάντη (*Εφημερίδα Αρχαιολόγων* 1883, σελ. 81)

Ωραία πραγματικά απόκρυφη διδασκαλία μάς δόθηκε από τους θεούς, ότι δηλαδή ο θάνατος, όχι μόνο δεν είναι κακό (επιζήμιο) για τους ανθρώπους, αλλά αντίθετα είναι ωφέλιμο πράγμα.

ΜΑΡΚΟΥ ΑΥΡΗΛΙΟΥ (*Τα εις Εαυτόν* Η, ιη)

Ό,τι πεθαίνει δε χάνεται, αλλά μένει μέσα στη φύση.

ΘΑΛΗ (*Διογ. Λαερτ. Βιοι Φιλοσ.* I, 35)

Τίποτα δε διαφέρει ο θάνατος από τη ζωή.

ΚΑΛΛΙΝΟΥ (*Ανθολ. Στοβαίου* NA, 19)

Ο θάνατος τότε θα έλθει, όποτε οι Μοίρες ορίσουν.

ΟΜΗΡΟΥ (*Ιλιάς*, Π, 672)

Ο ύπνος και ο θάνατος είναι δίδυμα αδέρφια.

ΠΛΑΤΩΝΑ (*Νόμοι*, 828D)

Η ένωση της ψυχής με το σώμα δεν είναι με κανένα τρόπο ανώτερη από το χωρισμό τους. (Όπως είναι η γέννηση, έτσι είναι και ο θάνατος).

ΣΟΦΟΚΛΗ (*Ανθολ. Στοβ. ΡΙΗ, 12*)

Όποιος από τους ανθρώπους φοβάται πολύ το θάνατο, γεννήθηκε μωρός. Η έννοια του θανάτου ανήκει στη Μοίρα. Όταν έλθει ο καιρός, ακόμα και στα ανάκτορα του Δία αν καταφύγεις, είναι αδύνατο να τον αποφύγεις.

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ (*Ηθικά, 474D*)

Πρέπει ν' ακολουθήσουμε την άποψη του Αναξαγόρα, εξαιτίας της οποίας αναφώνησε, όταν πέθανε το παιδί του: «Ήξερα ότι γέννησα θνητό».

ΑΝΤΙΦΑΝΗ (*Ανθολ. Στοβ. ΡΚΔ, 27*)

Πένθησε με μέτρο τους γνωστούς σου. Γιατί δεν έχουν πεθάνει, αλλά τον ίδιο δρόμο που όλοι αναγκαστικά θα περάσουμε, αυτοί τον πήραν πρώτοι.

ΠΛΑΤΩΝΑ (*Γοργίας, 522E*)

Το θάνατο κανένας δεν πρέπει να φοβάται, εκτός αν είναι εντελώς ανόητος και δειλός. Την αδικία, όμως, πρέπει να φοβάται. Γιατί, αν η ψυχή φτάσει στον Άδη με το βάρος των χειροτέρων αδικημάτων, θα είναι γι' αυτήν η μεγαλύτερη απ' όλες τις συμφορές.

ΕΠΙΚΤΗΤΟΥ (*Εγχειρίδιο, V*)

Τους ανθρώπους ταράζουν όχι οι καταστάσεις που περνούν, αλλά οι ιδέες που έχουν γι' αυτές. Ο θάνατος δεν είναι κάτι φοβερό, γιατί τότε θα ήταν και για το Σωκράτη. Το θάνατο τον κάνει φοβερό η ιδέα ότι είναι φοβερός.

ΕΠΙΚΤΗΤΟΥ (*Εγχειρίδιο, XI*)

Να μη πεις για οποιοδήποτε πράγμα ότι το «έχασα», αλλά ότι, το «απέδωσα». Πέθανε το παιδί σου; Απεδόθη. Πέθανε η γυναίκα σου; Απεδόθη. Σου κλέψανε τη περιουσία σου; Μα κι' αυτή απεδόθη. Όσο

σου δίνεται να το έχεις, φρόντιζέ το, ως κάτι ξένο, όπως οι περαστικοί το ξενοδοχείο.

ΜΑΚΡΟΝΗΣΟΣ (και ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ)

(μαρτυρία)

Η πορεία από τη φυσική επιλογή στον πολιτισμό μπορεί να ανιχνευτεί σε όλες τις εκδηλώσεις της νεκρής και ζωντανής φύσης. Εδώ θα αναφέρω την πορεία, που ακολουθήθηκε (όσο ακολουθήθηκε) στο κολαστήριο της Μακρονήσου.

Γράφει ο Τάσος Δανιήλ¹:

Φυσική επιλογή: «Καμιά σχέση φιλίας και αλληλεγγύης, μεταξύ των ποινικών κρατούμενων. Με την ανοχή της διοίκησης επιβολή των νταήδων στους πιο φουκαράδες, προνόμια των νταήδων και των απ' αυτούς διορισμένων αξιωματούχων σε διάφορα βοηθητικά πόστα (μάγειροι, θαλαμάρχες, καθαριστές, καφετζήδες, πολλές φορές γραφικά κλπ.), βίαιη εκμετάλλευση των αδυνάτων από τους δυνατούς, εισαγωγή (δήθεν παράνομη) πορνό, οινοπνευματούχων και χασισιού.»

Πολιτισμός: «Οι θαλαμάρχες, οι μάγειροι, οι καθαριστές ήταν πολιτικοί κρατούμενοι. Έλειψε το πορνό, το οινόπνευμα, το καφενείο και προπαντός το χασίσι. Δημιουργήθηκε πολιτισμός, διαλέξεις, σχολεία, αθλητισμός, θέατρο και κινηματογράφος που τον έφεραν οι Αμερικανοί και αξιοποιήθηκε από τους κομμουνιστές κρατούμενους.»

Η σύγκριση φυσικής επιλογής και πολιτισμού: «Δύο πολιτισμοί, δύο νοοτροπίες, δύο ιδεολογίες, συγκρούονταν σκληρά – η κατεστημένη αστική των νταήδων και της διαφθοράς και η αγωνιστική προλεταριακή κομμουνιστική του πολιτισμού και της ψυχικής ανάτασης.»

Νομίζω ότι δε χρειάζεται κανένα επιπλέον σχόλιο.

Εδώ θα ήθελα να παραθέσω μια μαρτυρία για τη Μακρόνησο του πατέρα μου, Δημήτριου Μαρίτσα:

---

¹ Συλλογική εργασία, ΜΑΚΡΟΝΗΣΟΣ - Ιστορικός τόπος, Εκδ. Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 2002, σελ. 459.

«Ονομάζομαι Δημήτριος Μαρίτσας και κατάγομαι από μικροαστική οικογένεια. Γεννήθηκα στην Αθήνα το 1924. Ο πατέρας μου Κωνσταντίνος Μαρίτσας, από οικογένεια αγροτική καταγόμενη από τον Πύργο της Ηλείας, σπούδασε Χημικός Μηχανικός στο Πολυτεχνείο Αθηνών και Φυσικομαθηματικός στο Πανεπιστήμιο της ίδιας πόλης. Από το 1928 εργάζεται στον Α.Σ.Ο. (Αυτόνομος Σταφιδικός Οργανισμός).

Σπούδασα Νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Τελείωσα τη σχολή χωρίς όμως να κατορθώσω να δώσω πτυχιακές εξετάσεις, διότι λίγο πριν από αυτές εξορίστηκα στο Μακρονήσι.

Η οικογένειά μου, φιλελεύθερη και πατριωτική, βοήθησε το κίνημα κατά την πρώτη Κατοχή, βοηθώντας υλικά και ηθικά τον ΕΛΑΣ και ΕΑΜ. Ακολούθησε δε την πολιτική του ΕΑΜ.

Έχοντας προοδευτικές οικογενειακές αρχές, οργανώθηκα στις αρχές του 1944 στο ΕΑΜ στην Καισαριανή και ταυτόχρονα υπηρετούσα στον εφεδρικό ΕΛΑΣ της συνοικίας. Οργανώθηκα κάπως αργά λόγω οικογενειακών ατυχημάτων και γιατί μέχρι τότε δεν είχα ξεκαθαρισμένη πολιτική κατεύθυνση. Πριν οργανωθώ στο ΕΑΜ και σε ηλικία 14-15 ετών ήμουν στον προσκοπισμό, μαθητής των της 3ης Πρακτικού Λυκείου κατά το 1938-39. Απ' εκεί, ως πρόσκοπος και με διάταγμα της φασιστικής κυβέρνησης του Μεταξά, πέρασα μαζί με όλους τους προσκόπους στην Ε.Ο.Ν. Επειδή δε ήμουν δόκιμος αρχηγός προσκόπων, στην Ε.Ο.Ν. μού έδωσαν το βαθμό του ομαδάρχη και αργότερα λοχίτη.

Η δράση μου στο λίγο χρονικό διάστημα που έμεινα στην Ε.Ο.Ν. ήταν παθητική. Αυτό οφειλόταν στις δημοκρατικές μου αρχές και στην αντιπάθειά μου προς το καθεστώς του Μεταξά. Αισθήματα καλλιεργημένα απ' την οικογένειά μου. Ας σημειωθεί ότι σπάνια φορούσα στολή φαλαγγίτη.

Στην Καισαριανή εργάστηκα στη διαφώτιση του ΕΑΜ. Ζήτησα να φύγω για το βουνό, όμως η οργάνωση δε με άφησε. Μετά την απελευθέρωση με άδεια της οργάνωσής μου πήγα στην ιδιαίτερα πατρίδα της οικογένειάς μου –εκεί έχει ο πατέρας μου μία μικρή αγροτική περιουσία– για υπόθεση της οικογενείας μου. Εκεί αποπειράθηκαν να με δολοφονήσουν.

Όταν άρχισαν στην Αθήνα τα γεγονότα του Δεκέμβρη, έφυγα με αυτοκίνητο του ΕΛΑΣ για να παρουσιαστώ στην οργάνωσή μου. Απ' την αρχή του ταξιδιού μου το αυτοκίνητο χάλασε και προωθήθηκα πεζή στην Πάτρα. Απ' εκεί πληρώνοντας δύο (2) χρυσές λίρες έφυγα μαζί με πέντε (5) άλλους συντρόφους με ταξί για Αθήνα. Εκεί προσπάθησα να συνδεθώ με την οργάνωσή μου. Όμως στάθηκε αδύνατο να περάσω στην Καισαριανή. Γι' αυτό πήγα στην έδρα της 2ης Μεραρχίας του ΕΛΑΣ που δρούσε τότε έξω από την Αθήνα και κατατάχτηκα στο νόμιμο πλέον ΕΛΑΣ. Τοποθετήθηκα στο 2ο επιτελικό γραφείο. Μετά την ήττα μας στην Αθήνα ακολουθώντας την Δ/ση της 2ης Μεραρχίας έφθασα μέχρι το Κροκύλι. Με τη συμφωνία της Βάρκιζας πήρα απολυτήριο και μετατέθηκα στην Αθήνα από τους τελευταίους.

Λίγες μέρες πριν κατεβώ στην Αθήνα, μου πρότειναν να γίνω μέλος του Κόμματος. Δέχτηκα με χαρά. Κατεβαίνοντας όμως στην Αθήνα δεν έζησα κομματική ζωή, γιατί μετά το 7ο Συνέδριο του Κόμματος εμείς οι φοιτητές έπρεπε να εργαστούμε στην Ε.Π.Ο.Ν.

Στις 2 του Απρίλη, λίγες μέρες μετά την άφιξή μου στην Αθήνα, οργανώθηκα πρώτος στην Ε.Π.Ο.Ν. Νομικής Σχολής. Εργάστηκα ως γραμματέας του 1ου και 2ου έτους και κατόπιν του 3ου και 4ου έτους. Μου πρότειναν να γίνω γραμματέας ολόκληρης της Σχολής, αλλά δε δέχτηκα γιατί θεώρησα βαριά τα καθήκοντα αυτά για μένα. Το καλοκαίρι του 1946 εργάστηκα ως εργατοϋπάλληλος στο λιμάνι Πειραιώς, με έγκριση της οργάνωσής μου. Δούλευα στην οργάνωση της υπηρεσίας μου.

Τον Οχτώβρη του 1946 επέστρεψα πάλι στο Πανεπιστήμιο. Τοποθετήθηκα μέλος του τμηματικού συμβουλίου της Σχολής μας και μετά στη συνδικαλιστική μας οργάνωση Σ.Ε.Π.Σ. (Συντονιστική Επιτροπή Πανεπιστημιακών Σχολών). Εργάστηκα συνεχώς μέχρι τις 24 Ιούνη του 1947, οπότε παρουσιάστηκα στο στρατό. Η καθοδήγησή μου ήταν ικανοποιημένη από τη δουλειά μου και το εκδήλωνε. Πήγα στρατιώτης, παρά την αντίθετη γνώμη μου. Είχα συνεννοηθεί με τον καθοδηγητή μου να φύγουμε μαζί στο Μωριά, γιατί έτσι μάς είπαν οι καθοδηγητές μας και γιατί πρώτοι πήγαν.

Στο στρατό με κράτησαν περίπου ένα μήνα. Βρισκόμουν υπό άμεση και διαρκή παρακολούθηση και υπήρχε άνθρωπος

εντεταλμένος να με δολοφονήσει, στην περίπτωση που θα δεχόμεθα επίθεση ανταρτών στο στρατώνα. Ήμουν ο υπ' αριθμόν 1 επικίνδυνος του Συντάγματός μας. Από εκεί, αφού αρνήθηκα να κάμω δήλωση αποκήρυξης των φρονημάτων μου παρά τις συχνές πιέσεις του 2ου στρατιωτικού γραφείου, με έστειλαν στο Μακρονήσι στο Β' Τάγμα. Μετά από ολιγόωρη κράτηση και αφού αρνήθηκα να αποκηρύξω τα φρονηματά μου, λόγω των βεβαρυμένων στοιχείων του φακέλου μου με κατηγορούσαν για μεταβαρκιζική δράση ιδίως στο Πανεπιστήμιο – στάλθηκα στο Α' Τάγμα σκαπανέων, των επικίνδυνων.

Όπως παραδόξως, στις 13 του Δεκέμβρη του 1947, ο Διευθυντής του τάγματος Κωνσταντόπουλος έδωσε άδειες στους φοιτητές. Εκμεταλλεύτηκα την ευκαιρία μέσω του επιλοχία μου –εξόριστος κι' αυτός– και πήγα στην Αθήνα με σκοπό να φύγω. Παραβίασα επί εξαήμερο (6) την άδειά μου. Παρά τις προσπάθειες δεν το κατόρθωσα. Αυτοί που πλησίασα, με συμβούλεψαν να επιστρέψω στο Μακρονήσι. Επέστρεψα γεμάτος θλίψη.

Οι ΜΟΡ (ΜΦ) θέλησαν να λυγίσουν το Μακρονήσι, γι' αυτό με εντολή των Αμερικανών χτύπησαν το πιο ισχυρό και μαχητικό Τάγμα, το Α' Τάγμα. Δύο μέρες δώσαμε σκληρή μάχη άοπλοι εμείς με τους πάνοπλους δήμιους (μας χτύπησαν και με αντιτορπιλικό). Είχαμε 300 νεκρούς και τραυματίες. Το Τάγμα μας άντεξε και σε αυτή τη δοκιμασία.

Ύστερα από αυτό ο μαύρος Μπαϊρακτάρης απείλησε με νέες εκατόμβες. Μπροστά στη νέα κατάσταση, η κομματική επιτροπή που καθοδηγούσε το Τάγμα, πήρε απόφαση να υπογράψουμε μαζικά δηλώσεις και να βγούμε έξω. Αρνήθηκα και τάχθηκα ενάντια σ' αυτή την απόφαση. Τελικά αναγκάστηκα να πειθαρχήσω όταν γύρω μου είχαν όλα γκρεμιστεί (από 700 άνδρες του λόχου μου είχα μείνει μόνος με άλλους 6). Η κατάσταση στους άλλους λόχους ήταν χειρότερη.

Μετά την υπογραφή της δήλωσης ενέργησα και βγήκα έξω. Η στάση μου καθ' όλη τη διάρκεια της παραμονής μου ήταν μαχητική, αγωνιστική, πριν και μετά τη δήλωση. Σημειώνω τούτο το χαρακτηριστικό: Η Δ/ση του Τάγματος βλέποντας να κάνουμε μαζικές δηλώσεις, θέλησε εμάς τους φοιτητές να μας εκθέσει πιο πολύ. Απαίτησε να κάνουμε ανοιχτές δηλώσεις προς τον Πρύτανη του Πανεπιστημίου. Αρνήθηκα. Ήμουν ο μόνος μέσα σε 60 φοιτητές του λόχου. Αρνήθηκα α-

νοιχτά σε συγκέντρωση του λόχου να κάμω ομιλία γεμάτη λίβελους ενάντια στο κόμμα μου και τον Δ.Σ.Ε. (Δημοκρατικό Στρατό) λέγοντας ότι: «Είμαι επιστήμων και μόνο επιστημονική μπορώ να κάμω, που θα εξυπηρετήσει τους συναδέλφους μου. Δεν είμαι πολιτικός και ρήτωρ. Άλλον ζητάτε». Το αποτέλεσμα δε χρειάζεται, νομίζω, να το περιγράψω.

Επειδή, μετά τις δηλώσεις, κάθε Σαββατοκύριακο έδιναν άδειες, θέλοντας να εμφανίζονται το Μακρονήσι με άλλη μορφή απ' ό,τι είχε, προσπάθησα να το εκμεταλλευτώ –το νησί δε με χωρούσε, ιδίως μετά τη δήλωση. Συνεννοήθηκα με 10 πατριώτες μου να φύγουμε. Πήρα άδεια και πήγα στην Αθήνα. Εκεί συνδέθηκα με φίλο μου παλιό αντάρτη. Συνεννοήθηκα μαζί του να βγω μαζί με τους άλλους με άδεια και να μας στείλει στην Πελοπόννησο. Ήταν στρατολόγος. Όμως σταθήκαμε άτυχοι. Μετά μια βδομάδα πιάστηκε τυχαία σε μπλόκο στο τραμ και εκτοπίστηκε, ευτυχώς όχι με την κατηγορία του στρατολόγου. Μετά και από αυτή την αποτυχία δεν περίμενα να βγω, γιατί δεν ενέπνεα καθόλου εμπιστοσύνη στους Δ/τές μου. Αλλά εδώ στάθηκα τυχερός. Ο λοχαγός μου καταγράστηκε περισσότερα από ό,τι έπρεπε, μάλωσε με τον Δ/τή και διώχτηκε. Ανέλαβε το λόχο παλιός καπετάνιος του ΕΛΑΣ με υποδιοικητή ανθυπολοχαγό του ΕΛΑΣ. Σ' αυτόν εξέθεσα το σκοπό μου, το φλογερό μου πόθο. Δέχτηκε, με βοήθησε και έτσι μέσω αυτού, στις 3 του Γενάρη του 1949, βγήκα μαζί με 1600 περίπου μακρονησιώτες στον Έβρο. Με μια απόφαση «ούτε στιγμή στο ΜΟΡ στρατό». Οργανωθήκαμε μια παρέα από έξι (6), πήγαμε στην Αισύμη. Προσπαθήσαμε να συνδεθούμε με αντάρτες για να παραδώσουμε όλο το λόχο και πιθανόν και το Τάγμα, γιατί είχαμε σύνδεση με τους άλλους λόχους. Είχα οργανώσει προσωπικά ο ίδιος το λόχο κατά τριάδες και τετράδες για να φύγουμε. Πήγα στην Αλεξανδρούπολη και πήρα χάρτη, πυξίδα, φάρμακα και άλλα χρειώδη. Αυτό όμως απέτυχε γιατί την τελευταία στιγμή δίστασαν, επειδή είχε περάσει ένας μήνας περίπου χωρίς να ακουστεί ούτε τουφεκιά αντάρτη. Κινήθηκε το Τάγμα μας να χτυπήσει αντάρτες. Συνεννοηθήκαμε να στασιάσουμε στη μάχη και να επιφέρουμε σύγχυση με σκοπό να περάσουμε στους αντάρτες. Όμως εμένα και την παρέα μου δε μας πήραν, μας άφησαν για φρουρά του χωριού. Αφού δεν πήγα, ενήργησα αλλιώς. Έδωσα εντολή σε φίλο μου να αυτομολήσει και την ε-

πομένη να ῥθει με τους αντάρτες για να τους παραδώσουμε το λόχο. Του είχα δώσει σύνθημα και παρασύνθημα. Αυτός δεν ενήργησε.

Για να πετύχω καλύτερα το σκοπό μου δε δήλωσα ότι σπούδαζα νομικά (ότι είμαι κομμουνιστής), αλλά ότι είμαι αγρότης. Πήρα πολυβόλο με φίλο μου της Νομικής και κρατούσαμε το πιο οχυρωμένο φυλάκιο του χωριού.

Ύστερα από αυτές τις κινήσεις, η Δ/ση ήταν ήσυχη. Κινδυνεύαμε όμως να μας ανακαλύψουν. Γι' αυτό, τη νύχτα στις 12 με 13/2 του 1943, αφού δέσαμε τους εθνοφρουρούς και καταστρέψαμε το βαρύ οπλισμό και το τηλέφωνο του φυλακίου, φύγαμε οι 8 άνδρες του φυλακίου με όλο τον οπλισμό μας (5 όπλα, 3000 σφαίρες, 2 πολυβόλα, 24 γεμιστήρες, 1 τόμπσον (πιστόλι) με 500 σφαίρες και 32 χειροβομβίδες μιλς). Την επομένη συναντηθήκαμε με πολιτοφύλακες και μας οδήγησαν στο 35ο Τάγμα του Δ.Σ.Ε. όπου και καταταχθήκαμε στις 14/2/49.

Υπηρέτησα στο Τάγμα μέχρι το Μάη –μάχιμος ομαδάρχης– δε στάθηκα ούτε στιγμή. Πηγαίνοντας κατά το μήνα αυτό για το αναρωτήριο, ο εχθρός είχε περάσει σε εκστρατεία. Μπροστά στον κίνδυνο, ο στρατηγός Λάμπρος έδιωχνε τους ασθενείς στη Βουλγαρία, μαζί με αυτούς πέρασα και εγώ, παρά την επίμονη άρνησή μου, με εντολή του στρατηγού. Έμεινα στην Μπερκόβιτσα. Δούλεψα στη ραδιοληψία και μετά στην τριμελή επιτροπή διαλέξεων και αναλύσεων.

Με γράμμα μου ζήτησα να επιστρέψω στο Τάγμα. Ενεργούσα μέσω του λοχαγού Πάλλα. Ήταν κι' αυτός στην Μπερκόβιτσα. Δεν έγινε όμως τίποτα, για τους γνωστούς λόγους.

Με την άφιξη της VI μεραρχίας και την ανασυγκρότηση άρχισα να δουλεύω στην εφημερίδα μας *ΛΕΥΤΕΡΙΑ* ως συντάχτης-δημοσιογράφος. Έκαμα και ταξίδια στη Βουλγαρία για ρεπορτάζ. Ζήτησα να βγω στην παραγωγή να δουλέψω, δε με άφησαν.

Τώρα το κόμμα με έστειλε στο Πανεπιστήμιο, για να συμπληρώσω τις σπουδές μου. Παρακολούθω Πολιτική Οικονομία.

Στις 7 του Μάρτη του 1950 έγινα δόκιμο μέλος του Κ.Κ.Ε. Δεν τιμωρήθηκα ποτέ καθ' όλο το χρονικό διάστημα που δούλεψα στο κίνημα.

Για την αυτομόλησή μου καταδικάστηκα ερήμην εις θάνατο από το στρατοδικείο. Οι γονείς μου και τα αδέρφια μου φυλακίστηκαν. Ο εχθρός όμως έμαθε ότι σκοτώθηκα και έτσι τους άφησε πάλι.

Σύντροφοι που μπορούν να βεβαιώσουν τα παρακάτω είναι:

Στρατηγός Γιώτης
Ταγματάρχης Αλέκος Κωστάκης
Γιώργος Βαρελάς
Σίμος (ψευδώνυμο)
Θάνος Βερβέρης
Πάνος Αλέκου
Σπύρος Μαντάκος
Τάκης Πετκίδης
Σόφια 13/10/1950

ΓΙΑΤΙ Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΖΕΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΑΠΟ ΤΗΝ ΗΛΙΚΙΑ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΤΟΥ. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Σύμφωνα με τη φύση και τη φυσική επιλογή: «Κανονικά, το τέλος της σεξουαλικής γοητείας θα έπρεπε να συνδυάζεται ή τουλάχιστον να προαναγγέλλει και το βιολογικό τέλος του αρσενικού ατόμου.»¹ Μετά «το τέλος της σεξουαλικής γοητείας» το αρσενικό άτομο δε χρειάζεται. Η περαιτέρω ζωή του δεν έχει νόημα. Με τον πολιτισμό, τα πράγματα άλλαξαν. Ακόμα πριν από το θάνατο, ο άνθρωπος γνώρισε τα γηρατιά. Ο άνθρωπος άρχισε να ζει περισσότερο από την ηλικία αναπαραγωγής του. Όχι μόνο ο εκ γενετής αδύνατος, αλλά και ο λόγω γήρατος αδύνατος άνθρωπος επιβίωνε. Ξαφνικά ο άνθρωπος γνώρισε το γήρας ... και το θεοποίησε για να το εξηγήσει: «Γέννησε και τη Νέμεσι, κακό μεγάλο στους θνητούς ανθρώπους, η ολέθρια Νύχτα, κι' ύστερ' από τούτη την Απάτα γέννησε και την ερωτική Ηδονή, και το καταραμένο Γήρας, γέννησε και τη δυνατόψυχη την Έριδα» (*υπογράμμιση δική μου*.) Το γήρας είναι αποτέλεσμα του πολιτισμού και η θρησκεία ανέλαβε να το εξηγήσει. Δημιούργησε ένα θεό, μια αξιωματική εξήγηση. Η νεότητα δεν είναι αποτέλεσμα του πολιτισμού, είναι φυσική, δε χρειαζόταν απόδειξη και έτσι δε δημιουργήθηκε αντίστοιχος θεός για τη νεότητα.

---

¹ Ντέσμοντ Μόρρις, *Η σημασία της επαφής*, όπ.π., σελ. 62.

Γιατί όμως αυτή η αδυναμία έγινε το αίτιο για επιμήκυνση της ανθρώπινης ζωής; Ο αδύνατος άνθρωπος είχε ανάγκη βοήθειας ακόμα από τα πρώτα του χρόνια. Αυτή τη βοήθεια κλήθηκαν να δίδουν οι γονείς στα παιδιά. Από το γεγονός, ότι μόνο τα παιδιά των ζώντων γονέων επιβίωσαν, το γένος των ανθρώπων έγινε μακροβιότερο της ηλικίας αναπαραγωγής του. Ακόμα και σήμερα, κάθε γονέας θυσιάζεται για το δικό του και μόνο παιδί. Αυτή η θετική ανάδραση, μακροβιότεροι γονείς-πιο αβοήθητα παιδιά, πιο αβοήθητα παιδιά- ακόμα μακροβιότεροι γονείς, έχει ως αποτέλεσμα τη σημερινή κατάσταση, όπου οι γονείς ζουν συνήθως μέχρι τα παιδιά τους να αναπαραγάγουν, ήτοι μέχρι τα εγγόνια.

Αυτή η παράλληλη ζωή παιδιών, γονέων, ακόμα και παππούδων ή, απλά, απογόνων και προγόνων, έχει σπουδαιότατα αποτελέσματα, επειδή, παράλληλα με τη βοήθεια, οι γονείς μεταδίδουν στα παιδιά τους «συνήθειες», που δε μεταδίδονται με το σπέρμα, όπως διατροφικές, ιατρικές κτλ. Όσο μακρύτερη η συνύπαρξη των γενεών, τόσο περισσότερες «συνήθειες» μεταδίδονται από τη μία γενιά στην άλλη. Πιστεύω, ότι η λέξη «συνήθεια» αποδίδει σωστά τη σχέση των γενεών. Οι λέξεις εμπειρία, γνώση, πληροφορία κτλ., εκτός από ανθρώπινη αυτοκολακεία, νομίζω είναι παραπλανητικές. Ας σκεφθεί ο αναγνώστης τι πληροφορίες, γνώσεις ή εμπειρίες παρέλαβε από τους γονείς του ή τους παππούδες του. Καμία! (Γι' αυτό η Αμερική είναι επικίνδυνη.¹) Όμως, μάθαμε από τους γονείς μας να μιλάμε, να τρώμε, να προσέχουμε, να παίζουμε, να συμπεριφερόμαστε. Ο γονέας με σωστές συνήθειες, που επιβίωσε, μετέδιδε τις συνήθειες αυτές στα παιδιά του, ίσως ασυνείδητα. Θα ήθελα να δώσω ένα απλό παράδειγμα με την εξέλιξη της γλώσσας. Εάν οι γονείς πέθαιναν νωρίς, δε θα υπήρχε χρόνος μετάδοσης των γλωσσικών συνηθειών στα παιδιά. Έτσι, κάθε γενιά θα αναγκαζόταν να δημιουργεί δικές της γλωσσικές συνήθειες, που θα πέθαιναν μαζί της. «Διότι η γλώσσα τους κατά το μεγαλύτερο μέρος της χάθηκε και για έναν άλλο λόγο που φαίνεται κυρίως σ' αυτή την περίπτωση, μια γνήσια εικονογραφική γραφή είχε την όλη της εμβέλεια μέσα σε μια μικρή ομάδα ή σχολική τάξη ανθρώπων και ζού-

¹ Γιάννης Ε. Διακογιάννης, όπ.π., σελ. 63-64: «Ας μην ξεχνάμε, ότι έχουμε στην Αμερική ένα λαό χωρίς μνήμη. Εργάτες, για παράδειγμα, εγγόνια ή και παιδιά εργατών που έχουν λάβει μέρος στην απεργία στα υφαντουργεία της Μασσαχουσέτης, που δε θυμούνται τι έγινε με τις κινητοποιήσεις των προγόνων τους.»

σε δύο ή το πολύ τρεις γενιές, έπειτα ίσχυε άλλη.»¹ Ό,τι συνέβαινε με τους ανθρώπους, συμβαίνει τώρα με τις φάλαινες. Οι φάλαινες «μιλάνε», αλλά κάθε μία έχει το δικό της γλωσσικό κώδικα. Οι γονείς δεν προλαβαίνουν να μεταδώσουν τους δικούς τους κώδικες στα παιδιά τους, και έτσι αναγκαστικά κάθε γενιά ξαναανακαλύπτει τα ίδια πράγματα χωρίς δυνατότητα εξέλιξης: «Λέγεται ότι ο Kanzi έμαθε τα σύμβολα χωρίς να έχει εκπαιδευτεί επίπονα σ' αυτά – αλλά βρισκόταν στο πλάι της μητέρας του και παρακολουθούσε ενόσω εκείνη εκπαιδευόταν επίπονα (και χωρίς επιτυχία).»² Ο Kanzi ήταν πυγμαίος χιμπαντζής και, κατά τη γνώμη μου, θεώρησε τα σύμβολα ως κριτήρια επιλογής από τα θηλυκά. «Το καθοριστικό σημείο της επιχειρηματολογίας συνίσταται στο ότι η σύνθετη γλώσσα είναι καθολική επειδή τα παιδιά στην πραγματικότητα την επινοούν εκ νέου, γενιά προς γενιά, όχι γιατί τους τη διδάσκουν, όχι επειδή είναι γενικώς έξυπνα, όχι γιατί τους είναι χρήσιμη, αλλά επειδή απλώς δεν μπορούν να κάνουν αλλιώς.»³ Εφόσον η γλώσσα, όπως η δύναμη, η εξυπνάδα, η ομορφιά κ.ά., αποτελούν κριτήρια επιβίωσης, το παιδί καλείται να την ανακαλύψει εκ νέου. Άρα, το παιδί πρώτα ανακαλύπτει τα κριτήρια επιβίωσης και επιλογής και μετά τα αναπτύσσει διδασκόμενο ή αντιγράφοντας τους άλλους. Η πρώτη ανακάλυψη είναι το γέλιο και το κλάμα, μετά οι πρώτοι ήχοι επιβίωσης και στη συνέχεια η γλώσσα. «Για περισσότερο από έναν αιώνα, και σε ολόκληρη τη Γη, επιστήμονες κρατούν σημειώσεις με τις πρώτες λέξεις των νηπίων, και οι κατάλογοι είναι σχεδόν όμοιοι.»⁴

Ας δούμε προσεκτικά το επόμενο απόσπασμα: «Στην πραγματικότητα, τα πρώτα ίχνη της βιοτεχνολογίας πρέπει να τα αναζητήσουμε στην περίοδο που ακολουθεί τη λίθινη εποχή. Μελέτες προϊστορικών ερειπίων μάς οδηγούν στη σκέψη ότι οι πρώτες ανθρώπινες πρακτικές που σχετίζονται με τη συντήρηση, την προετοιμασία ή τη βελτίωση των τροφίμων (για παράδειγμα, η εμπειρική χρησιμοποίηση της ζύμωσης για την παραγωγή ποτών και γαλακτοκομικών προϊόντων) αποτελούν και τις πρώτες συγκεκριμένες αποδείξεις του ανθρώπινου ενδια-

¹ Κωνσταντίνου Σιαμάκη, όπ.π., σελ. 268.

² Steven Pinker, όπ.π., σελ. 384.

³ Steven Pinker, όπ.π., σελ. 37.

⁴ Steven Pinker, όπ.π., σελ. 300.

φέροντος για τη βιολογία. Στις πρακτικές αυτές πρέπει επίσης να προστεθεί η γνώση των φυτών που χρησιμεύουν στη διατροφή ή την ιατρική, καθώς και η κτηνοτροφία. Πολύ νωρίς, λοιπόν, από τη νεολιθική εποχή, ο άνθρωπος χρησιμοποίησε χωρίς να το γνωρίζει¹ τα βακτηρίδια, τους μύκητες, τα ένζυμα και τους ευρώτες για να επεξεργαστεί την τροφή του και για τα ποτά, ακόμα και για να παραγάγει ορισμένα υφάσματα.»² Οι λέξεις «βιοτεχνολογία», «εμπειρική», «πρακτικές», «γνώση» χρησιμοποιούνται χωρίς κανένα νόημα και συνέπεια, εκτός εάν πιστέψουμε ότι ο άνθρωπος της λίθινης εποχής ήταν επιστήμονας, είχε βιβλία, εργαστήρια και πανεπιστήμια! Όπως λέει και ο Desmont Morris: «Για να επιβιώσει, ο πίθηκος πρέπει να γίνει καλός βοτανολόγος. Κατά τον ίδιο τρόπο και το λιοντάρι πρέπει να γίνει καλός ζωολόγος...»³

Και εδώ απλά αποδεικνύεται, ότι η μακρά συνύπαρξη προγόνων και απογόνων (όχι μόνο ανθρώπων, αλλά και ζώων, όπως πίθηκοι, λιοντάρια κτλ.) εξασφαλίζει τη μετάδοση των συνηθειών από την προηγούμενη στην επόμενη γενιά, που σχετίζονται με τη διατροφή. Έτσι, η επόμενη γενιά δεν καλείται να ξαναανακαλύψει ό,τι ανακάλυψε η προηγούμενη, αλλά έχει τη δυνατότητα να ανακαλύψει καινούρια πράγματα. Το ίδιο ισχύει και για τα ζώα. Κάθε γάτα και κάθε σκύλος «ξέρει» πώς να γιατρευθεί, αναζητώντας τα κατάλληλα βότανα. Ξέρει η γάτα και ο σκύλος βιοτεχνολογία; Όχι, απλά, αυτές οι συνήθειες μεταδόθηκαν από την προηγούμενη στην επόμενη γενιά. Το ίδιο, ο γονέας που γιατρεύτηκε χρησιμοποιώντας τυχαία ένα βότανο, μετέδωσε τη συνήθεια στο παιδί του: «Φορείς αυτών των ιατρικών γνώσεων φαίνεται να είναι όλοι οι πολεμιστές. Ο ομηρικός άνθρωπος, για να αναγκαστεί να επιβιώσει στις συχνές μάχες που έδινε, είχε κατακτήσει βασικές γνώσεις αντιμετώπισης του τραύματος. Η εμπειρία στις μάχες, βέβαια, έδινε πολλές ευκαιρίες για να αποκτηθούν τέτοιου είδους

¹ Ο Jacques Robin, στο πρόσφατο σύγγραμμά του *Changer d'ère* (Αλλάζοντας εποχή), γράφει γι' αυτές τις σχεδόν «ενστικτώδεις» ικανότητες του ανθρώπου της νεολιθικής εποχής: «Θεωρούμε ότι αυτή η ανθρώπινη τεχνογνωσία είναι αποτέλεσμα μιας καταπληκτικής ευφυΐας και προαναγγέλλει τις μελλοντικές τεχνικές, που θα τελειοποιηθούν σχεδόν ένα εκατομμύριο χρόνια αργότερα, με τη μορφή εργαλείων για το μετασχηματισμό της αδρανούς ύλης.»

² François Gros, *όπ.π.*, σελ. 73-74.

³ Ντέσμοντ Μόρρις, *Ανθρωποπαράτηρηση - Η ανθρώπινη συμπεριφορά*, Εκδ. Αρσενίδη, Αθήνα, σελ. 278-279.

γνώσεις.»¹ Και εδώ οι λέξεις «γνώση» και «εμπειρία» είναι λάθος. Ο πολεμιστής, που τυχαία γιατρεύθηκε με ένα βότανο, θα γιατρέψει με το ίδιο βότανο τον τραυματισμένο συμπολεμιστή του ή το τραυματισμένο παιδί του. Οι άλλοι απλά θα πεθάνουν, χωρίς να μάθουμε τι βότανα χρησιμοποίησαν. Αλλά και σήμερα ακόμα, όσο απάνθρωπο και ανήθικο και ας φαίνεται, ο πόλεμος παρέχει πολλές και φθηνές «δοκιμές». Χάρη στις πολλές δοκιμές ανακαλύφθηκαν οι ομάδες αίματος: «Η μετάγγιση αίματος αποτελεί μεταμόσχευση ιστού που επιχειρήθηκε απο παλιά ως "μαγική", θεραπευτική προσέγγιση, εδραιώθηκε δε στην αρχή του αιώνα με την ανακάλυψη των ομάδων αίματος από τον Landsteiner. Ως θεραπευτικό μέσο επέτρεψε την αλματώδη εξέλιξη τόσο της ιατρικής (παράταση επιβίωσης των κακοηθών νοσημάτων με υψηλές δόσεις χημειοθεραπείας και υποστηρικτική αγωγή με παράγωγα αίματος) όσο και την πραγματοποίηση εκτεταμένων χειρουργικών επεμβάσεων (ανοικτής καρδιάς, μεταμοσχεύσεις οργάνων). Η εμφάνιση όμως του AIDS το 1983, απομυθοποίησε τη μετάγγιση και επηρέασε ριζικά τις ενδείξεις της, αφού ακόμα ο κίνδυνος είναι αδύνατο να εκμηδενιστεί. Η νέα κατάσταση οδηγεί σε κατενθύνσεις για ορθολογική χρήση του αίματος και των παραγώγων του. Η χρησιμοποίησή τους, πρέπει να περιορισθεί μόνο στις περιπτώσεις που η ζωή του ασθενούς βρίσκεται σε κίνδυνο.»²

Εκτός από διατροφικές και ιατρικές συνήθειες, μεταδίδονται και «τεχνολογικές»: «Η άνθρωποι άρχισαν να κατασκευάζουν κοφτερά εργαλεία πριν από δύομισι εκατομμύρια χρόνια, συγκρούοντας δύο πέτρες, αυτή ήταν η αφετηρία μιας τεχνολογικής δραστηριότητας που φωτίζει έντονα την ανθρώπινη προϊστορία.»³ Και: «"Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι πρώτοι κατασκευαστές εργαλείων διέθεταν νοητικές ικανότητες που υπερέβαιναν εκείνες των ανθρωποειδών πιθήκων», μου είπε πρόσφατα. «Η κατασκευή εργαλείων απαιτεί συντονισμό σημαντικών κινητικών και γνωστικών δεξιοτήτων".»⁴ Και σήμερα πολλά

---

¹ Αδάμ Αδαμόπουλος, «Η Θεραπεία στον Όμηρο» στο: *Πόλις και Πολιτισμός*, Εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 1998, σελ. 43.

² Δρ. Φαρμάκη Καλλισθένη, Δ/τρια Στ.Αιμοδοσίας Α' Γ.Ν.Ν.Κορίνθου, *Ορθολογική χρήση του αίματος και των παραγώγων του*.

³ Richard Leakey, όπ.π., σελ. 80-81.

⁴ Richard Leakey, όπ.π., σελ. 83.

ζωα χρησιμοποιούν εργαλεία. Η χρήση εργαλείων δε σημαίνει πολιτισμό. Εξ άλλου: «Όποια κι αν ήταν η κινητήρια δύναμη που δημιούργησε τον δίποδο ανθρωποειδή πίθηκο, δεν συνδεόταν με την ικανότητα της κατασκευής και χρησιμοποίησης των εργαλείων.»¹ Η συνήθεια κατασκευής εργαλείων ακολούθησε την ίδια πορεία με τις γλωσσικές, διατροφικές και ιατρικές συνήθειες. Αλλά και σήμερα υπάρχουν οικογένειες κατασκευαστών ρολογιών, βιολών, που δημιουργήθηκαν με τον ίδιο μηχανισμό μετάδοσης συνηθειών.

Ενδιαφέροντα αποτελέσματα προκάλεσε η αύξηση της ανθρώπινης ζωής στον έρωτα και στην αναπαραγωγή: «Αν κρίνουμε από το βάρος μας και τα άλλα σωματικά στοιχεία μας, ως ανώτερα θηλαστικά, τότε καταλήγουμε εύκολα στο συμπέρασμα ότι η φυσική διάρκεια της ζωής του ανθρώπου κυμαίνεται ανάμεσα στα σαράντα και τα πενήντα χρόνια. Κάθε χρόνος ζωής πέρα από τα όρια αυτά, θα πρέπει να θεωρείται σαν ένα δώρο.»² Μετά τα πενήντα (50) ο άνθρωπος θεωρείται «γέρος». Αλλά ποιος είναι τότε ο ορισμός του «γέρου ανθρώπου»; Σύμφωνα με τα παραπάνω, θα τολμούσα τον επόμενο ορισμό: Γέρος άνθρωπος είναι ένας νέος, που δεν πέθανε όταν έπρεπε.³

Στον ορισμό, «νέος» άνθρωπος είναι ο δυνάμενος να αναπαραγάγει. Ο «νέος» άνθρωπος πρέπει να πεθάνει, όταν δεν μπορεί πλέον να αναπαραγάγει. Συνεπώς, γέρος είναι ο άνθρωπος, που δεν μπορεί να αναπαραγάγει. Πάνω σ' αυτά τα δεδομένα βασίζεται η δυστυχία των γέρων ανθρώπων. Εφόσον ο «νέος» δεν πέθανε, εξακολουθεί να ζει ως «νέος» πέραν της ηλικίας αναπαραγωγής του. Τα παιδιά θέλουν παιδιά, οι έφηβοι θέλουν εφήβους, οι νέοι θέλουν νέους, οι γέροι όμως θέλουν νέους. Ο 70άρης άνδρας δε σαγηνεύεται από την 60άρα γυναίκα, αλλά από την πολύ νεότερή του 30άρα: «Επίσης, ακόμη και στις πιο πρόσφατες ιστορικές περιόδους, ένας ηλικιωμένος άντρας διατηρούσε την κυριαρχία του πάνω στους άλλους, περισσότερο εξαιτίας της κοινωνικής του δύναμης παρά του νεανικού του σφρίγους. Οι άνδρες αυτοί αποκτούσαν βέβαια συχνά νέες και ωραίες γυναίκες, αλ-

---

¹ Richard Leakey, όπ.π., σελ. 52.

² Ντέσμοντ Μόρρις, *Η σημασία της επαφής*, Εκδ. ΩΡΟΡΑ, Αθήνα, σελ. 62.

³ Φρίντριχ Νίτσε, όπ.π., σελ. 78: *Όποιος όμως αργεί να γεράσει κρατάει νέος πολύ καιρό.*

λά τις αγόραζαν μάλλον, παρά τις γοήτευαν.»¹ Το μόνο κριτήριο επιλογής του ηλικιωμένου άνδρα από τις γυναίκες είναι η ιδιοκτησία, ο πλούτος, όπως ήδη αναφέρθηκε στον πολιτισμό. Βοήθεια στο γέρο προσφέρει σήμερα η ιατρική, που «εξουδετέρωσε κατά κάποιο τρόπο αυτό το μηχανισμό φυσικής επιλογής.»² Η ιατρική παρέχει βοήθεια στον ηλικιωμένο να παραμείνει νέος, ώστε να συναγωνιστεί τους νέους και να επιλεγεί από τη γυναίκα. Το πρόβλημα αυτό η κοινωνία το βάφτισε «η αρρώστια του Τριμρ», από το όνομα του εκατομμυριούχου, που εγκατέλειψε την οικογένειά του για την όμορφη Μάρλα.

Κατ' αυτό τον τρόπο, διά μέσου των αιώνων, επιβίωσαν μόνο οι άνθρωποι με ορισμένες συνήθειες, που μεταδίδονται από γενεά σε γενεά. Ήτοι οι «γνώσεις» είναι απλώς η μετάδοση των τυχαίων θετικών επιλογών του ανθρώπου, που του εξασφάλισαν επιβίωση. Εδώ θα αναφέρω μια παιδική μου απορία: Γιατί η Αγγλία έχει πιο καλό ποδόσφαιρο από τις ΗΠΑ, ενώ ο πληθυσμός της είναι πολύ μικρότερος; Εάν η πιθανότητα να γεννηθεί καλός ποδοσφαιριστής στις ΗΠΑ είναι ίση με την πιθανότητα να γεννηθεί καλός ποδοσφαιριστής στην Αγγλία, τότε οι καλοί ποδοσφαιριστές των ΗΠΑ θα ήσαν πολλοί περισσότεροι από τους καλούς ποδοσφαιριστές της Αγγλίας. Αυτό όμως δε συμβαίνει! Η ίδια απορία μπορεί να διατυπωθεί και για άλλα φαινόμενα, όπως Ελβετοί και ρολόγια, Κινέζοι και γυμναστική κτλ. Όσο και να αντιγράφονται από τους άλλους, τα αποτελέσματα άργησαν να φανούν. Είναι η μετάδοση γνώσης, που δε γίνεται συνειδητά, αλλά με τη φυσική επιλογή: στην Αγγλία επιβιώνει ο καλός ποδοσφαιριστής, στην Ελβετία - ο καλός ωρολογοποιός, στην Κίνα - ο καλός γυμναστής κτλ. Ο Δαρβίνος είχε υποβάλει την εξής ερώτηση: γιατί «... κανείς δεν μπορεί να λύσει το απλούστερο πρόβλημα, το γιατί από δυο φυλές αγρίων η μία ανέβηκε ψηλότερα στην κλίμακα του πολιτισμού από την άλλη ...»³ Με τη διατύπωση του Δαρβίνου, η παιδική μου απορία μπορεί να πάρει την εξής μορφή: γιατί «κανείς δεν μπορεί να λύσει το απλούστερο πρόβλημα, το γιατί από δυο έθνη το ένα ανέβηκε ψηλότερα στην κλίμακα του ποδοσφαίρου από το άλλο;» Νομίζω, ότι η απάντηση ήδη δόθηκε. Αλλά και «Ο άνθρωπος, όμως, δεν έχει ζωντανά

¹ Ντέσμοντ Μόρρις, όπ.π., σελ. 62.

² Γιοστέιν Γκάαρντερ, όπ.π., σελ. 501.

³ Κ. Δαρβίνος, όπ.π., σελ. 263.

εργαλεία. Αντίθετα χρησιμοποιεί εξωοργανικά εργαλεία, τα οποία ύστερα από αμέτρητες φορές πειραματικής χρήσης και, ανάλογα με την αποτελεσματικότητά τους κατά τη δοκιμασία στην πράξη, μπορούσε να τα αντικαταστήσει, να τα τροποποιήσει, να τα τελειοποιήσει. Μ' αυτό τον τρόπο κατάφερε να περάσει βαθμιαία μέσα απ' αυτή τη διαδικασία των δοκιμών ως το σημείο που η μνήμη του να υποστεί μεταλλαγή από τη βιολογική στη νοητική σφαίρα. Η αντιστροφή αυτή της λειτουργίας της μνήμης επιτρέπει στον άνθρωπο να προβλέπει το αποτέλεσμα της δράσης του, το αποτέλεσμα της εγκεφαλικής του ενέργειας¹.»² Γι' αυτό η Αγγλία έχει καλούς ποδοσφαιριστές, η Ελβετία - καλούς ωρολογοποιούς, η Κίνα - καλούς γυμναστές.

Το αποτέλεσμα είναι, ότι η μετάδοση γενετικών πληροφοριών μεταξύ των ανθρώπων γίνεται πλέον με δύο τρόπους, με το σπέρμα και με την άμεση επαφή προγόνου-απογόνου (παιχνίδι). Την άμεση επαφή μπορούμε να την παρομοιάσουμε με την εκπαίδευση ή το παιχνίδι. Προφανώς οι τυχαία αποκτηθείσες πληροφορίες της άμεσης επαφής δεν μπορούν να γραφτούν και να μεταδοθούν με το σπέρμα. Αν αυτό γινόταν, τότε ο γιος του γιατρού θα γεννιόταν με γνώσεις ιατρικής, αλλά και όλοι θα γεννιόμασταν με γνώση της μητρικής μας γλώσσας, γεγονός που δε συμβαίνει. Η χρήση και αχρηστία μερών ανήκει στην κατηγορία επίκτητων συνηθειών, και είναι συνυφασμένες με τον τρόπο ζωής του ανθρώπου και ζώου. Προφανώς δεν είναι κληρονομήσιμες με την έννοια που δίδει ο Δαρβίνος στον όρο: «Από όσα γεγονότα αναφέρθηκαν στο πρώτο κεφάλαιο, νομίζω ότι δεν υπάρχει αμφιβολία ότι στα κατοικίδια ζώα η χρησιμότητα ενδυνάμωσε και ανάπτυξε μερικά μέρη, ενώ η αχρηστία τα εκφύλισε και αναμφίβολα επίσης τέτοιες μεταβολές είναι κληρονομήσιμες».³ Ήτοι ο γιος του αθλητή body building θα γεννιόταν με αναπτυγμένους μυς! Απλώς, όπως ήδη

---

¹ Μανώλη Γλέζου, ό.π., 1977, σελ. 89. Επίσης ο Ερνστ Φίσερ τονίζει: "Κάθε σκέψη δεν είναι τίποτε άλλο από μία συντομευμένη μορφή πειραματισμού, που έχει μεταφερθεί από τα χέρια στον εγκέφαλο (πώς; - σημείωση δική μου). Τα αμέτρητα προηγηθέντα πειράματα έχουν πάψει να είναι μνήμη και έχουν γίνει πείρα" (Από το βιβλίο του: *Η αναγκαιότητα της Τέχνης*, μετάφραση Φούλας Χατζιδάκι, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1976, σελ. 23).

² Μανώλη Γλέζου, ό.π., σελ. 89.

³ Κ. Δαρβίνος, ό.π., σελ. 165.

σε προηγούμενο κεφάλαιο αναλύθηκε, θα επιβιώσει-αναπαραγάγει ο απόγονος ο έχων υπερανεπτυγμένα τα χρήσιμα μέρη ή/και υποανεπτυγμένα τα άχρηστα μέρη, επειδή απλά θα επιλεγεί από το θηλυκό ως νικητής. Η χρήση ή η αχρηστία μερών δεν είναι άμεση, αλλά έμμεση αιτία ανάπτυξης ή ελάττωσης των μερών.

Το αποτέλεσμα των παραπάνω είναι η ανάπτυξη του εγκεφάλου του ανθρώπου, του οργάνου που χρησιμοποιεί κατά κόρον για την επιβίωσή του.

Στη σημερινή εποχή, οι άνθρωποι των πόλεων έχουν χάσει το δεύτερο τρόπο μετάδοσης γενετικών πληροφοριών. Γι' αυτό έχουν απολέσει τις διατροφικές συνήθειες και τη λεγόμενη λαϊκή ιατρική. Οι γονείς δε διδάσκουν πλέον τα παιδιά των πόλεων τι και πώς να τρώνε, πώς να αντιμετωπίζουν τις διάφορες αρρώστιες. Αντικαταστάτης έρχεται η επιστήμη, που ξαναανακαλύπτει τις χαμένες, διά μέσου των γενεών, πληροφορίες και τις προσφέρει, με άλλη όμως μορφή, στους ανθρώπους. Στα ζώα, όμως, συνεχίζεται η μετάδοση των συνηθειών με την άμεση επαφή. Το πουλί μαθαίνει να πετά και το λιοντάρι να κυνηγά από τους προγόνους του.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

Επιβάλλοντας την επιβίωση του αδυνάτου, ο πολιτισμός άμεσα καταπιέζει τα φυσικά ένστικτα του ανθρώπου: «Αρχίζοντας από την εγκράτεια κι αναπτυσσόμενος κάτω από προοδευτική εγκράτεια, ο πολιτισμός τείνει προς την αυτοκαταστροφή.»¹ Η απαγορευμένη βία προς τους άλλους πολλές φορές στρέφεται προς το ίδιο το άτομο. Μη μπορώντας να σκοτώσει, σκοτώνει το εαυτό του. Παράλληλα με τα κριτήρια γλώσσα, ομορφιά, πλούτος, με τα οποία ο αδύνατος κέρδιζε τη γυναίκα, δημιουργήθηκαν και τα ποτά, τσιγάρα, ναρκωτικά κτλ. Ο μηχανισμός είναι ο ίδιος και θα τον επαναλάβω: «Με τον καιρό δεν αντιγράφουν παρά αντίγραφα αντιγράφων και ούτω καθεξής. Κάθε γενιά απομακρύνεται και κατά μια βαθμίδα από το πρωτότυπο.»² Γύρω

---

¹ Herbert Marcuse, όπ.π., σελ. 90.

² Ιππόλυτου Γάιν, όπ.π., σελ. 20.

από τα βασικά κριτήρια δημιουργήθηκαν και άλλα, με τα οποία ο αδύνατος κερδίζει την εύνοια της κοινωνίας και επιβιώνει.

Όλη η κοινωνία «λυπάται» και εξασφαλίζει την επιβίωση των αδυνάτων. Κανένα ενδιαφέρον για τους δυνατούς. Έτσι εμφανίστηκαν οι τεχνητά αδύνατοι (αλκοολικοί, ναρκομανείς κτλ.). Εκβιασμός αυτοκτονίας για απολαβή από την κοινωνία. Ο σκοπός του υποψήφιου αυτοκτονίας είναι η επιβίωση. Υποστηρικτής και φορέας των παραπάνω είναι η θρησκεία, ο δημιουργός της τεχνητής πολιτισμένης φύσης: «Τυπική ενσάρκωση του αδύναμου, ο ιερέας δεν αγαπά τον πόλεμο, δεν είναι ρωμαλαίος, κατακτητής, πολεμιστής. Άρα ποια πρέπει να είναι η αξιοκρατία του;»¹ Η θρησκεία πλάθει την εικόνα του πολιτισμένου ήρωα, του άξιου για αναπαραγωγή, «... λέγοντας ότι μονάχα οι φτωχοί, οι ταπεινοί είναι καλοί, οι πονεμένοι, οι στερημένοι, οι άρρωστοι, οι άσχημοι είναι οι μόνοι δίκαιοι, μόνο αυτοί είναι ευλογημένοι από το Θεό, μονάχα γι' αυτούς είναι η ευτυχία – αντίθετα εσείς, οι ευγενείς και ισχυροί, είστε για όλη την αιωνιότητα κακοί, σκληροί, ακόλαστοι, αχόρταγοι, άθεοι. ... (Η γενεαλογία της ηθικής, § 7 του Νίτσε).»²

Γι' αυτό πάντα υπάρχουν φήμες ότι όλοι οι δημόσιοι άνδρες είναι άρρωστοι – η επιβίωση του αδυνάτου, του αρρώστου, που κυριαρχεί σήμερα στον πολιτισμένο κόσμο.

---

¹ Κωστή Παπαγιώργη, όπ.π., σελ. 173.

² Κωστή Παπαγιώργη, όπ.π., σελ. 173.

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Όπως φαίνεται από τα μέχρι τώρα, ο πολιτισμός (επιβίωση του αδυνάτου) ακολουθεί την εξής πορεία:

Θάνατος => Βία => Έρωτας => Αυτοκαταστροφή

Σήμερα, ο πολιτισμός έχει φθάσει στο επίπεδο της «αυτοκαταστροφής», ως κριτήριο επιβίωσης. Ήτοι, ο άνθρωπος, που καταστρέφει τον εαυτό του, εξασφαλίζει την επιβίωσή του!

Μπορούμε να υποθέσουμε την παραπέρα εξέλιξη του πολιτισμού:

*Αυτοκαταστροφή => Αυτοβία (μαζοχισμός) => Αυτοέρωτας
(αυνανισμός)*

ΟΙΔΙΠΟΔΕΙΟ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑ

Για το οιδιπόδειο σύμπλεγμα, ο Fromm αναφέρει: «Αυτό πουθενά δεν γίνεται σαφέστερο από ό,τι στη νέα ερμηνεία του Οιδιπόδειου συμπλέγματος η οποία προσπαθεί να "το μεταφράσει από τη σεξουαλική σφαίρα στη σφαίρα των διαπροσωπικών σχέσεων".¹ Το κεντρικό νόημα αυτής της "μετάφρασης" είναι ότι η ουσία της αιμομικτικής επιθυμίας δεν είναι «σεξουαλικός πόθος», αλλά ο πόθος να παραμείνει κανένας προστατευμένος, ασφαλής - παιδί. "Το έμβρυο ζει με και από τη μητέρα και η πράξη της γέννησης είναι μόνο ένα βήμα προς την κατεύθυνση της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας".² Τι σημαίνει «ελευθερία» και «ανεξαρτησία» για ένα έμβρυο, μη αναγκαστικά ανθρώπινο, ο Fromm δε μας λέει. Η αναφορά θα μπορούσε να ισχύει και για την αμοιβάδα και για το βάτραχο. Επίσης, «Η ιδεολογική ερμηνεία

---

¹ *Ψυχανάλυση και Θρησκεία*, σ. 79 κ.ε. Βλέπε επίσης την πιο ακαδημαϊκή ερμηνεία του Fromm στο *The Forgotten Language (Η Ξεχασμένη Γλώσσα)* (Νέα Υόρκη: Rinehart, 1951) σελ. 231-235.

² Herbert Marcuse, *όπ.π.*, σελ. 270.

του οιδιπόδειου συμπλέγματος από τον Fromm συνεπάγεται παραδοχή της δυστυχίας της ελευθερίας, του χωρισμού από την ικανοποίηση, η θεωρία του Φρόυντ συνεπάγεται ότι η Οιδιπόδεια επιθυμία είναι η αιώνια νηπιακή διαμαρτυρία ενάντια στο χωρισμό αυτό - διαμαρτυρία όχι ενάντια στην ελευθερία αλλά ενάντια στην οδυνηρή, απωθητική ελευθερία.»¹ Και ο Φρόυντ δε μας λέει τι σημαίνει «απωθητική ελευθερία» για τους ζώντες οργανισμούς.

Κατά την άποψή μου, το οιδιπόδειο σύμπλεγμα είναι η ανάμνησή μας από την ομαδική ζωή πριν τη δημιουργία της οικογένειας με την αναπαραγωγική εγκράτεια, που επιβάλλει στους ανθρώπους. Ο πρώτος άνδρας για το κορίτσι είναι ο πατέρας και η πρώτη γυναίκα για το αγόρι είναι η μάνα, που αντικρίζουν και πληρούν τις προϋποθέσεις για αναπαραγωγή – νέοι, ωραίοι και έξυπνοι. Το αγόρι θέλει να αναπαραγάγει με τη μάνα του, τη μόνη γυναίκα, που πληροί τα κριτήρια επιλογής του και το κορίτσι με τον πατέρα, το μόνο άνδρα, που πληροί τα δικά της κριτήρια.

Το οιδιπόδειο σύμπλεγμα είναι ακόμα μία απόδειξη, ότι ο άνθρωπος πέρασε, παραβαίνοντας την εντολή του Θεού (φύση), από τη φυσική επιλογή στην επιβίωση του αδυνάτου. Συνεχίζουμε και σήμερα να είμαστε σε μεταβατικό στάδιο, όπου η επιβίωση του αδυνάτου δεν έχει επικρατήσει πλήρως και υφίσταται εκδηλώσεις της φυσικής επιλογής. Θα είναι ενδιαφέρον να μάθουμε ποια ζώα παρουσιάζουν οιδιπόδειο σύμπλεγμα, για να δούμε κατά πόσο ο πολιτισμός έχει εισβάλει στο ζωικό βασίλειο.

Η συνύπαρξη στον άνθρωπο της φυσικής επιλογής και της επιβίωσης του αδυνάτου έχει δημιουργήσει τις έννοιες «συνειδητό», «υποσυνειδητό» και «ασυνειδητό», όπως θα δούμε στη συνέχεια.

ΓΙΑΤΙ ΟΙ ΑΝΔΡΕΣ ΚΥΝΗΓΟΥΝ ΤΙΣ ΕΥΚΟΛΕΣ

«Εύκολη», στο βιβλίο, είναι η γυναίκα που ανακοινώνει ότι αναπαραγάγει. Όπως και στο ζωικό βασίλειο, όταν το θηλυκό φθάσει στην ηλικία αναπαραγωγής του, τότε όλα τα αρσενικά θέλουν να παλέψουν για να επιλεγούν από το θηλυκό. Είναι τιμητικό για έναν άνδρα να επιλε-

¹ Herbert Marcuse, όπ.π., σελ. 270.

γεί από μία τραγουδίστρα, μία ηθοποιό ή μία πλούσια. Αποτελεί δημόσια αναγνώριση των προσόντων του άνδρα. Η τραγουδίστρα, η ηθοποιός και η πλούσια είναι οι αποδείξεις ορθότητας των κριτηρίων, που επέβαλε ο πολιτισμός, είναι η ανάμνηση των πρωτόγωνων μιμήσεων της φύσης.

Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΠΗΓΗ ΔΥΣΤΥΧΙΑΣ

Το βιβλίο *Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας*¹ του Σίγκμουντ Φρόντ μου έκανε μεγάλη εντύπωση. Την πρώτη φορά που το διάβασα, συμφώνησα περίπου απόλυτα με τις απόψεις του συγγραφέα. Ξαναδιαβάζοντάς το, όμως, κατά τη διάρκεια της συγγραφής του παρόντος βιβλίου και ξεκαθαρίζοντας μέσα μου τις έννοιες πολιτισμός, έρωτας, αγάπη κτλ., ανακάλυψα ότι σε πολλά βασικά θέματα διαφωνώ με τον Σίγκμουντ Φρόντ. Στη συνέχεια θα προσπαθήσω να εκθέσω τις διαφωνίες μου, παραθέτοντας και το κείμενο του βιβλίου *Ο πολιτισμός πηγή δυστυχίας*, ώστε ο αναγνώστης να μπορέσει να κρίνει αντικειμενικά και να σχηματίσει δική του άποψη. Γράφει λοιπόν ο Σίγκμουντ Φρόντ:

«Τι μας ωφελεί ο περιορισμός της θνησιμότητας των παιδιών, όταν ακριβώς αυτός μας επιβάλλει ακραίο περιορισμό των γεννήσεων, ώστε συνολικά να μην ανατρέφουμε σήμερα περισσότερα παιδιά απ' ό,τι στις εποχές πριν από την ανάπτυξη της υγιεινής, ταυτόχρονα δε να οδηγήσουμε τη σεξουαλική μας ζωή σε δυσκολίες στο γάμο και πιθανόν να έχουμε αντενεργήσει στην ευεργετική, φυσική επιλογή; Και τι να την κάνουμε τελικά τη μακροχρόνια ζωή, όταν είναι δύσκολη, φτωχή σε χαρές και γεμάτη πόνους, που μπορεί να μας κάνει να καλωσορίζουμε το θάνατο σα λυτρωτή;»² (*υπογράμμιση δική μου*).

«Ο Galton, που φρονούσε ότι η φυσική επιλογή είναι αρνητικός παράγοντας για την κοινωνία, παρατήρησε ότι οι λαϊκές μάζες έχουν περισσότερους απογόνους από τις εύπορες τάξεις. Σ' αυτή την παρα-

---

¹ Σίγκμουντ Φρόντ, *Ο Πολιτισμός πηγή δυστυχίας*, Εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1974.

² Σίγκμουντ Φρόντ, *όπ.π.*, σελ. 27.

τήρηση διέβλεπε έναν κίνδυνο από τον ανταγωνισμό των πλούσιων δυτικών κρατών με τα άλλα κράτη.»¹

Ο Σίγκμουντ Φρόντ δεν ορίζει τι εννοεί με τον όρο «υγιεινή». Από το κείμενο φαίνεται ότι θεωρεί θετικό την ανάπτυξη της «υγιεινής», που είναι βασικός παράγοντας για τον περιορισμό της θνησιμότητας των παιδιών. Ο περιορισμός της θνησιμότητας των παιδιών έχει ως αποτέλεσμα τα αδύνατα παιδιά, που θα πέθαιναν υπό φυσιολογικές συνθήκες (φυσική επιλογή), να επιβιώνουν, να ζουν και να αναπαράγουν. Αυτή η διαδικασία είναι και η ουσία του πολιτισμού: *Πολιτισμός είναι η επιβίωση του αδυνάτου*, σύμφωνα με το βιβλίο. Η «υγιεινή» είναι το μέσο απομάκρυνσής μας από τη φύση και τη διαδικασία της «φυσικής επιλογής». Είναι η διαδικασία μετάβασης από τη «φυσική επιλογή» στην «επιβίωση του αδυνάτου». Από εφημερίδα της εποχής διαβάζουμε: «Η υπερβολική καθαριότητα βλάπτει! Η καθαριότητα μπορεί να είναι μισή αρχοντιά, όμως η υπερβολική καθαριότητα διευκολύνει τις αλλεργίες, αφού ο οργανισμός αντί να ασχολείται με την καταστροφή των μικροβίων (*φυσική επιλογή - σημείωση δική μου*) στρέφεται στην ανάπτυξη αλλεργιών.» Ο άνθρωπος άρχισε να σιχάινεται τη μυρωδιά του, τα κόπρανά του, την τροφή του. Και αν ο Σίγκμουντ Φρόντ διατηρεί επιφυλάξεις μήπως έχουμε αντενεργήσει στην ευεργετική φυσική επιλογή (!); Παραθέτω τις απόψεις του Κ. Δαρβίνου, που θεωρώ ότι είναι η καλύτερη απάντηση: «Μπορούμε να δούμε γιατί σ' όλη τη φύση ο ίδιος τελικός σκοπός κερδίζεται με μια σχεδόν άπειρη ποικιλία μέσων, γιατί κάθε ιδιορρυθμία, άπαξ αποκτηθεί, κληρονομείται για πολύ καιρό, και δομές ήδη τροποποιημένες με πολλούς διαφορετικούς τρόπους πρέπει να προσαρμοστούν για τον ίδιο γενικό σκοπό. Μπορούμε, μ' ένα λόγο, να δούμε γιατί η φύση είναι σπάταλη σε ποικιλίες, αν και είναι φειδωλή σε καινοτομίες.»² Νομίζω ότι δεν απαιτείται κανένα επιπλέον σχόλιο.

Η «υγιεινή» και η «φυσική επιλογή» είναι δύο έννοιες κάθετα αντίθετες. Ο Σίγκμουντ Φρόντ θεωρεί και τις δύο θετικές· αφενός μεν η «υγιεινή» περιορίζει την παιδική θνησιμότητα, αφετέρου δε η «φυσική επιλογή» είναι ευεργετική. Πώς μπορεί να λειτουργήσει η «φυσική ε-

---

¹ Dominique Lecourt όπ.π., σελ. 19.

² Κ. Δαρβίνος, όπ.π., σελ. 573.

πιλογή» χωρίς «παιδική θνησιμότητα», ο Σίγκμουντ Φρόντ δεν εξηγεί.

Και συνεχίζει ο Σίγκμουντ Φρόντ:

«Είναι καιρός να ενδιαφερθούμε για την ουσία αυτού του πολιτισμού που αμφισβητείται η αξία της προσφοράς του σε ευτυχία. Δε θα χρειαστούμε καμιά διατύπωση που να εκφράζει αυτή την ουσία σε λίγες λέξεις, πριν μάθουμε κάτι από την έρευνα. Μας αρκεί λοιπόν να επαναλάβουμε ότι η λέξη "πολιτισμός" σημαίνει το σύνολο των επιτευγμάτων και των θεσμών, με τα οποία ο τρόπος της ζωής μας απομακρύνεται από αυτόν των ζωωδών προγόνων μας και για τα οποία εξυπηρετούν τους δύο σκοπούς: την προστασία του ανθρώπου απέναντι στη φύση και τη ρύθμιση των σχέσεων μεταξύ των ανθρώπων.

(Παρατήρηση δική μου: Ας αναλύσουμε τους δύο σκοπούς με το πνεύμα του βιβλίου: Ο άνθρωπος υπήρχε! Εφόσον ο άνθρωπος υπήρχε, τα προβλήματα προστασίας από τη φύση και οι ανθρώπινες σχέσεις είχαν επιλυθεί. Όπως έχουν επιλυθεί για όλα τα ζωντανά όντα, ζωικά και φυτικά. Από την κατσαρίδα μέχρι το τριαντάφυλλο και τη μαρίδα τα προβλήματα προστασίας από τη φύση και οι μεταξύ των σχέσεις είναι λυμένα! Τότε, τι εννοεί ο Σίγκμουντ Φρόντ; Ας ξαναδιατυπώσουμε τις απόψεις του Σίγκμουντ Φρόντ υπό το πνεύμα του παρόντος βιβλίου: «...και για τα οποία εξυπηρετούν τους δύο σκοπούς: την προστασία του (αδύνατου) ανθρώπου απέναντι στη φυσική επιλογή και τη ρύθμιση των σχέσεων μεταξύ των (δυνατών και αδύνατων) ανθρώπων.» Για τον αδύνατο άνθρωπο η «φυσική επιλογή» αποκαλείται «δυνάμεις της φύσης», ο δε «εμφύλιος αγώνας» αποκαλείται «ανθρώπινες σχέσεις». Ήτοι οι δύο σκοποί είναι αφενός μεν η κατάργηση του βίαιου αγώνα στη φύση, αφετέρου δε η κατάργηση του βίαιου εμφυλίου αγώνα. Και εδώ φαίνεται ότι ο ορισμός του Πολιτισμού είναι: Πολιτισμός είναι η επιβίωση του αδυνάτου. Εδώ θα ήθελα να επαναλάβω, ότι οι δύο σκοποί του ανθρώπου και κάθε όντος είναι η διατήρηση της ζωής του και η διατήρηση του είδους του και τίποτα άλλο.)

Για να καταλάβουμε περισσότερα, θα εξετάσουμε ξεχωριστά τα γνωρίσματα του πολιτισμού όπως εμφανίζονται στις ανθρώπινες κοινότητες. Θα αφεθούμε χωρίς δισταγμούς να οδηγηθούμε από τη χρήση της γλώσσας ή, όπως λέμε, από το γλωσσικό αίσθημα, πιστεύοντας

πως έτσι θα ανταποκριθούμε σε εσωτερικές γνώσεις που με αφηρημένες λέξεις αντιστέκονται ακόμη στην έκφραση.

(Παρατήρηση δική μου: Ο Σίγκμουντ Φρόντ δεν αναφέρει πώς και γιατί εμφανίστηκε η γλώσσα. Εδώ θα ήθελα να τονίσω, ότι ο άνθρωπος υπήρχε και πριν τον πολιτισμό. Άρα πρέπει να αιτιολογηθεί η ανάγκη δημιουργίας πολιτισμού, όποιος και αν είναι ο ορισμός του πολιτισμού.)

Η αρχή είναι εύκολη. Ως πολιτιστικές αναγνωρίζουμε όλες τις δραστηριότητες και τις αξίες που ωφελούν τον άνθρωπο με το να θέτουν στην υπηρεσία του τη γη, να τον προστατεύουν από τη βία των φυσικών δυνάμεων κ.λπ. Γι' αυτή την πλευρά του πολιτισμού υπάρχει η μικρότερη αμφιβολία. Για να επιστρέψουμε πολύ πίσω: οι πρώτες πολιτιστικές πράξεις ήταν η χρησιμοποίηση εργαλείων και το χτίσιμο κατοικιών. Ανάμεσά τους ξεχωρίζει ο δαμασμός της φωτιάς ως ένα εντελώς εξαιρετικό, χωρίς προηγούμενο, επίτευγμα.

(Παρατήρηση δική μου: Όπως και παραπάνω αναφέρθηκε, «για τον αδύνατο άνθρωπο η φυσική επιλογή αποκαλείται βία των φυσικών δυνάμεων». Πολιτισμός είναι η επιβίωση του αδυνάτου, όλα τα άλλα, όπως καλλιέργεια της γης, εξημέρωση ζώων, χρήση εργαλείων κτλ., αποτελούν τα μέσα για την επίτευξη του σκοπού της επιβίωσης του αδυνάτου! Σε πολλά ζώα βλέπουμε δραστηριότητες, που χαρακτηρίζονται στον άνθρωπο ως «πολιτιστικές», όπως παράδειγμα το χτίσιμο κατοικιών, η χρήση εργαλείων κτλ. Κανείς όμως δε μιλά για «πολιτισμένα» ζώα. «Όποια κι αν ήταν η κινητήρια δύναμη που δημιούργησε το δίποδο ανθρωποειδή πύθηκο, δε συνδεόταν με την ικανότητα της κατασκευής και χρησιμοποίησης των εργαλείων.»¹)

Για τα άλλα, ο άνθρωπος ακολούθησε δρόμους, που από τότε τους συνέχισε παραπέρα, και είναι εύκολο να μαντέψουμε τι τον παρακινούσε. Με τα εργαλεία του ο άνθρωπος τελειοποιεί τα όργανά του –τα κινητικά και τα αισθητήρια– ή παραμερίζει τα εμπόδια για την απόδοσή τους. Οι μηχανές θέτουν στη διάθεσή του τεράστιες δυνάμεις, που, όπως τους μυώνες του, μπορεί να τις χρησιμοποιήσει κατά βούληση. Το πλοίο και το αεροπλάνο κάνουν το νερό και τον αέρα ανίκανα να εμποδίσουν τη μετακίνησή του. Με τα γυαλιά διορθώνει τις ελλείψεις της όρασής του, με το τηλεσκόπιο κοιτάζει σε μακρινές αποστάσεις,

---

¹ Richard Leakey, όπ.π., σελ. 52.

με το μικροσκόπιο υπερνικά τα όρια της ορατότητας που θέτει η κατασκευή του αμφιβληστροειδούς του. Με τη φωτογραφική μηχανή έχει κατασκευάσει ένα όργανο που συλλαμβάνει τις φευγαλέες οπτικές εντυπώσεις, με τη φωνογραφική πλάκα τις εξίσου φευγαλέες ηχητικές εντυπώσεις, δύο όργανα που κατά βάση αποτελούν υλοποιήσεις της δοσμένης στον άνθρωπο ικανότητας της μνήμης¹. Με τη βοήθεια του τηλεφώνου ακούει από αποστάσεις, που και το παραμύθι θα τις σεβόταν ως απρόσιτες. Η γραφή είναι αρχικά η γλώσσα του απόντος, η κατοικία αντικαθιστά το μητρικό σώμα, την πρώτη, ίσως πάντα ποθητή κατοικία, όπου ο άνθρωπος ήταν ασφαλής και αισθανόταν τόσο ευχάριστα.

Δεν ακούγεται μόνο σαν παραμύθι, αλλά είναι άμεσα η εκπλήρωση όλων –όχι, των περισσότερων– επιθυμιών του με αυτά που δημιούργησε ο άνθρωπος με την επιστήμη και την Τεχνική του πάνω σ' αυτή τη γη, στην οποία εμφανίστηκε αρχικά σαν ένα αδύναμο ζώο και στην οποία κάθε άτομο του είδους του πρέπει να έλθει πάλι –oh inch of nature!– σαν αβοήθητο βρέφος.

(Παρατήρηση δική μου: Ο άνθρωπος υπήρχε, άρα δεν ήταν αδύνατος. Υπάρχουν και πιο αδύνατα ζώα, π.χ. κατσαρίδα, λαγός, όπως φυτά κτλ.)

Όλη αυτή την κατοχή μπορεί να τη θεωρεί πολιτιστικό του απόκτημα. Από παλιά διαμόρφωσε μια ιδανική παράσταση για την παντοδυναμία και την παντογνωσία, που την ενσωμάτωσε στους θεούς του. Σ' αυτούς απόδωσε καθετί που δεν μπορούσε να το πετύχει με τις επιθυμίες του ή του ήταν απαγορευμένο. Τώρα έχει πλησιάσει πολύ στην επίτευξη αυτού του ιδανικού, έχει γίνει ο ίδιος σχεδόν θεός. Φυσικά, μόνο στο βαθμό που μπορούν να επιτευχθούν συνήθως τα ιδανικά κατά τη γενική ανθρώπινη κρίση. Όχι απόλυτα, σε μερικά κομμάτια καθόλου, σε άλλα έτσι κι έτσι. Ο άνθρωπος έχει γίνει κατά κάποιον τρόπο ένας θεός με τεχνητά μέλη, ιδιαίτερα μεγαλοπρεπής, όταν χρησιμοποιεί όλα τα βοηθητικά του όργανα, αλλά δεν είναι τόσο στενά συνδεδεμένα μαζί του και του δημιουργούν κατά καιρούς ακόμη μεγάλες δυσκολίες. Έχει όμως το δικαίωμα να παρηγορείται ότι αυτή η εξέλιξη

¹ Θα ήθελα να σημειώσω τον προβληματισμό μου, ότι το μάτι δουλεύει στο χρόνο, το δε αυτί στη συχνότητα, σύμφωνα με το μετασχηματισμό Fourier. Ζούμε στο χρόνο και γι' αυτό κοιμόμαστε με τα μάτια κλειστά. Υπάρχει μόνο αργή και πίσω κίνηση, όχι όμως αργός και πίσω ήχος.

δε θα σταματήσει οπωσδήποτε το 1930μ.Χ. Στις επόμενες εποχές θα σημειωθούν νέες, ίσως αδιανόητες σήμερα, πρόοδοι σε αυτό τον τομέα του πολιτισμού, η ομοιότητα με το θεό θα αυξηθεί ακόμη περισσότερο. Για χάρη της έρευνάς μας δεν πρέπει, όμως, να ξεχάσουμε ότι ο σημερινός άνθρωπος δεν αισθάνεται ευτυχισμένος στην ομοιότητά του με το θεό.

Αναγνωρίζουμε την πολιτιστική στάθμη μιας χώρας, όταν βλέπουμε πως όλα καλλιεργούνται και φροντίζονται κατάλληλα, πως η εκμετάλλευση της γης από τον άνθρωπο και η προστασία του από τις φυσικές δυνάμεις εξυπηρετεί, ωφελεί τον ίδιο τον άνθρωπο.¹ Σε μία τέτοια χώρα τα ποτάμια, που απειλούν με πλημμύρες, έχουν ρυθμισμένη ροή, το νερό τους οδηγείται με κανάλια εκεί που χρειάζεται. Η γη καλλιεργείται με επιμέλεια και φυτεύεται με τα φυτά που είναι κατάλληλη να σηκώσει (ποιος κρίνει; - σημείωση δική μου), ο ορुकτός πλούτος του υπεδάφους εξάγεται με ζήλο και χρησιμοποιείται για την κατασκευή των αναγκαίων εργαλείων και μηχανημάτων. Τα συγκοινωνιακά μέσα είναι επαρκή, γρήγορα και ασφαλή, τα άγρια και επικίνδυνα ζώα έχουν εξολοθρευτεί (άγρια και επικίνδυνα για τον αδύνατο άνθρωπο - σημείωση δική μου), η εκτροφή των κατοικίδιων ζώων ανθεί. Έχουμε όμως να θέσουμε και άλλες απαιτήσεις στον πολιτισμό και, κατά περίεργο τρόπο, ελπίζουμε να τις βρούμε πραγματοποιημένες στις ίδιες χώρες. Σαν να θέλουμε να αρνηθούμε την απαίτηση που θέσαμε αρχικά, χαιρετίζουμε ως πολιτιστικό επίτευγμα τη φροντίδα του ανθρώπου και σε πράγματα που δεν είναι καθόλου ωφέλιμα, που φαίνονται άχρηστα, π.χ. όταν τα αναγκαία ως τόποι παιχνιδιού και πηγές οξυγόνου πάρκα σε μια πόλη έχουν και πρασιές με λουλούδια, ή όταν τα παράθυρα των σπιτιών στολίζονται με γλάστρες. Γρήγορα αντιλαμβανόμαστε πως το ανώφελο, που περιμένουμε την εκτίμησή του από τον πολιτισμό, είναι η ομορφιά. Απαιτούμε από τον πολιτισμένο άνθρωπο να λατρεύει την ομορφιά, όπου τη συναντά στη φύση, και να τη δημιουργεί με αντικείμενα, όσο είναι δυνατό στην επιτηδειότητα των χεριών του. Απέχουμε ωστόσο πολύ από το να έχουν εξαντληθεί εδώ οι απαιτήσεις μας απέναντι στον πολιτισμό.

---

¹ Παρατήρηση δική μου: τον αδύνατο άνθρωπο! Η «φυσική επιλογή» αποκαλείται «φυσικές δυνάμεις» για τον αδύνατο.

(Παρατήρηση δική μου: Η «ομορφιά» αναλύεται σε άλλο κεφάλαιο του παρόντος βιβλίου. Η ομορφιά είναι ένα από τα κριτήρια επιλογής, που αντικατέστησαν τη φυσική επιλογή.)

Απαιτούμε ακόμη να δούμε τα σημάδια της καθαριότητας και της τάξης. Δε σχηματίζουμε καλή γνώμη για τον πολιτισμό μιας αγγλικής αγροτικής πόλης της εποχής του Σαίξπηρ, όταν διαβάζουμε πως, μπροστά στην πόρτα του πατρικού του σπιτιού, υψωνόταν ένας σωρός κοπριάς. Μας εξοργίζει και το θεωρούμε "βάρβαρο", που είναι το αντίθετο του πολιτισμού, όταν βρίσκουμε τους δρόμους του βιεννέζικου δάσους γεμάτους με πεταμένα χαρτιά. Η ακαθαρσία κάθε είδους μάς φαίνεται ασυμβίβαστη με τον πολιτισμό. Την απαίτηση της καθαριότητας την επεκτείνουμε και στο ανθρώπινο σώμα, ακούμε με έκπληξη τι δυσσομία ανέδιδε το σώμα του Βασιλιά Ήλιου και κουνάμε το κεφάλι όταν στην Isola bella μάς δείχνουν τη μικροσκοπική λεκάνη που χρησιμοποιούσε ο Μέγας Ναπολέων στην πρωινή του τουαλέτα. Δε μας ξαφνιάζει όταν κάποιος χρησιμοποιεί ως μέτρο πολιτισμού την κατανάλωση του σαπουνιού. Το ίδιο συμβαίνει και με την τάξη, που, όπως και η καθαριότητα, είναι αποκλειστικά έργο του ανθρώπου. Αλλά ενώ την καθαριότητα δε θα έπρεπε να την περιμένουμε στη φύση, την τάξη την έχουμε αντιγράψει από τη φύση.

(Παρατήρηση δική μου: Η καθαριότητα ως «υγιεινή» προφανώς δεν υπάρχει στη φύση και, απεναντίας, αποτελεί διαδικασία απομάκρυνσής μας από τη φύση. Από «επιστημονική» άποψη, η «αταξία» της φύσης ονομάζεται «εντροπία» και συνεχώς αυξάνεται, σύμφωνα με τον Δεύτερο Θερμοδυναμικό Αξίωμα.¹ Πώς και πού ο άνθρωπος είδε «τάξη» στη φύση, ο Σίγκμουντ Φρόυντ δεν το εξηγεί).

Η παρατήρηση της μεγάλης αστρονομικής ακρίβειας έδωσε στον άνθρωπο όχι μόνο το πρότυπο, αλλά και τα πρώτα στηρίγματα για την εισαγωγή της τάξης στη ζωή του. Η τάξη είναι ένα είδος καταναγκασμού για επανάληψη, ώστε όταν κάτι έχει τακτοποιηθεί μία φορά, έχει αποφασιστεί τότε, πού και πώς θα πρέπει να γίνει και έτσι μας απαλλάσσει στην ίδια περίπτωση από δισταγμούς και αμφιβολίες. Η σημασία της τάξης είναι αναμφισβήτητη, κάνει δυνατή στον άνθρωπο την

¹ Καθ. Δημ. Α. Κουρεμένος, *Σημειώσεις Θερμοδυναμικής Ι*, Εκδ. Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου, Αθήνα 1978, σελ. 80: «Θερμότης δεν δύναται ποτέ να μεταβή "αφ' εαυτής" εκ σώματος χαμηλοτέρας προς σώμα υψηλοτέρας θερμοκρασίας.» (Περαιτέρω ανάλυση του θέματος ξεφεύγει των σκοπών του παρόντος βιβλίου).

καλύτερη εκμετάλλευση του χώρου και του χρόνου, ενώ προστατεύει τις ψυχικές του δυνάμεις. Θα είχαμε δικαίωμα να περιμένουμε ότι η τάξη επιβάλλεται από την αρχή και χωρίς βία στη δραστηριότητα του ανθρώπου, και πρέπει να μας ξαφνιάζει που, αντίθετα, ο άνθρωπος έχει μάλλον μια φυσική τάση για αμέλεια και ανακρίβεια στη δουλειά του και με μεγάλο κόπο πρέπει να εκπαιδευτεί σε μίμηση των ουράνιων προτύπων.

Η ομορφιά, η καθαριότητα και η τάξη έχουν προφανώς μία ιδιαίτερη θέση ανάμεσα στις πολιτιστικές απαιτήσεις.

(Παρατήρηση δική μου: Πώς η τάξη κάνει δυνατή την καλύτερη εκμετάλλευση του χώρου και το χρόνο και παράλληλα προστατεύει τις ψυχικές δυνάμεις του ανθρώπου; Όλη η φύση στηρίζεται στην «αταξία», και η ζωή ίσως να δημιουργήθηκε ακριβώς λόγω της επικρατούσας «αταξίας». Γιατί πρέπει να μας ξαφνιάζει που ο άνθρωπος έχει φυσική τάση για αμέλεια και ανακρίβεια; Σύμφωνα με τον Σίγκμουντ Φρόυντ, πρέπει να μας ξαφνιάζει το φυσικό! Και στις δύο ερωτήσεις δεν δίδονται απαντήσεις.)

Κανένας δε θα ισχυριστεί πως είναι εξίσου σημαντικές, όπως η κυριαρχία πάνω στις φυσικές δυνάμεις ή όπως άλλα στοιχεία που θα γνωρίσουμε ακόμη, και όμως κανένας δε θα τις παραμέριζε ως δευτερεύουσες. Το ότι ο πολιτισμός δεν αποσκοπεί μόνο σε ωφέλεια, το δείχνει ήδη το παράδειγμα της ομορφιάς που δε θα θέλαμε να λείπει από τα περιεχόμενα του πολιτισμού. Η ωφέλεια της τάξης είναι ολοφάνερη. Για την καθαριότητα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι απαιτείται και από την υγιεινή, και πρέπει να υποθέσουμε ότι αυτή η συσχέτιση δεν ήταν άγνωστη στον άνθρωπο και πριν από την επιστημονική πρόληψη των ασθενειών. Αλλά η ωφέλεια δε μας εξηγεί απόλυτα την τάξη μας. Πρέπει να υπάρχει και κάτι άλλο στη μέση.

Όμως, με κανένα άλλο γνώρισμα δεν μπορούμε να χαρακτηρίσουμε καλύτερα τον πολιτισμό απ' ό,τι με την εκτίμηση της καλλιέργειας των ανώτερων ψυχικών δραστηριοτήτων, των διανοητικών, επιστημονικών και καλλιτεχνικών αποδόσεων, και με τον κυρίαρχο ρόλο που παραχωρείται στις ιδέες στη ζωή των ανθρώπων.

(Παρατήρηση δική μου: Οι «διανοητικές, επιστημονικές και καλλιτεχνικές αποδόσεις» ταυτίζονται αντίστοιχα μία προς μία με τη γλώσσα,

ιδιοκτησία και ομορφιά του παρόντος βιβλίου, που ως φυσικές, αποσκοπούν στην αγάπη προς τον αδύνατο άνθρωπο.)

Την πρώτη θέση ανάμεσα σ' αυτές τις ιδέες κατέχουν τα θρησκευτικά συστήματα, που την πολύπλοκη σύνθεσή τους δοκίμασα να φωτίσω σε άλλο σημείο. Δίπλα σ' αυτά στέκουν οι φιλοσοφικές θεωρίες¹, και τελικά αυτό που μπορούμε να ονομάσουμε ιδανικές παραστάσεις των ανθρώπων, οι παραστάσεις τους για μια δυνατή τελειότητα του ατόμου, του λαού, ολόκληρης της ανθρωπότητας, και οι απαιτήσεις που εγείρονται με βάση τέτοιες παραστάσεις.

(Παρατήρηση δική μου: Ο Πολιτισμός δημιούργησε την ψυχή και τη θρησκεία για να αλλάξει την «επιβίωση του δυνατού» σε «επιβίωση του αδυνάτου»: «Εκκλησία και Πολιτεία είναι συνυπεύθυνοι και από κοινού και χωρίς αναβολή πρέπει να θεραπεύσουν ριζικά την πάσχουσα κοινωνία.»²

Το ότι αυτά τα δημιουργήματα δεν είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους, αλλά στενά συνυφασμένα, δυσκολεύει τόσο την περιγραφή τους όσο και την ψυχολογική τους εξήγηση. Αν υποθέσουμε πως το κίνητρο όλων των ανθρώπινων δραστηριοτήτων είναι η επιδίωξη των δύο συμβαλλόμενων σκοπών, της ωφέλειας και της αποκόμισης ηδονής³, θα πρέπει να δεχτούμε το ίδιο και για τις πολιτιστικές εκφράσεις που αναφέραμε εδώ, αν και τούτο φαίνεται πως ευσταθεί μόνο για την επιστημονική και την καλλιτεχνική δραστηριότητα. Δεν μπορούμε όμως να αμφισβητήσουμε ότι και οι άλλες ανταποκρίνονται σε ισχυρές ανάγκες των ανθρώπων, ίσως σε τέτοιες που είναι αναπτυγμένες μόνο από μία μειονότητα. Επίσης δεν πρέπει να πάθουμε σύγχυση από προκαταλήψεις απέναντι σε ορισμένα απ' τα θρησκευτικά και φιλοσοφικά συστήματα και τα ιδανικά. Είτε αναζητούμε σ' αυτά την ανώτατη απόδοση του ανθρώπινου πνεύματος είτε τα κατηγορούμε ως πλάνες, πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι η ύπαρξή τους, ιδίως η κυριαρχία τους, σημαίνει υψηλή στάθμη πολιτισμού.

---

¹ Παρατήρηση δική μου: Ο ορισμός της φιλοσοφίας αναλύεται στο παρόν βιβλίο.

² Ζάχου Ν. Ξηροτύρη, ό.π., σελ. 146.

³ Παρατήρηση δική μου: Οι δύο σκοποί του ανθρώπου και κάθε όντος είναι η διατήρηση της ζωής του και η διατήρηση του είδους του. Η ηδονή και ο έρωτας αναλύονται διεξοδικά στο παρόν βιβλίο.

Ως τελευταίο, σίγουρα όχι ασήμαντο, χαρακτηριστικό γνώρισμα ενός πολιτισμού είναι ο τρόπος με τον οποίο είναι ρυθμισμένες οι σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους, που αφορούν στον άνθρωπο ως γείτονα, ως εργατικό βοηθό, ως σεξουαλικό αντικείμενο ενός άλλου, ως μέλος μιας οικογένειας ή ενός κράτους.

(Παρατήρηση δική μου: Η κατάργηση του εμφύλιου βίαιου αγώνα δεν είναι απλώς ένα «όχι ασήμαντο χαρακτηριστικό γνώρισμα του πολιτισμού», είναι ο ίδιος ο πολιτισμός. Η «ρύθμιση των σχέσεων ανάμεσα στους ανθρώπους» για τον αδύνατο σημαίνει «κατάργηση της φυσικής επιλογής», ήτοι «κατάργηση του βίαιου εμφύλιου αγώνα επιβίωσης»).

Εδώ είναι ιδιαίτερα δύσκολο να απαλλαγούμε από ορισμένες ιδανικές απαιτήσεις και να συλλάβουμε μόνο αυτό που είναι πολιτιστικό.¹ Καλό είναι να αρχίσουμε ίσως με τη δήλωση πως το πολιτιστικό στοιχείο είναι δοσμένο με την πρώτη δοκιμή για τη ρύθμιση αυτών των κοινωνικών σχέσεων. Αν παραλειπόταν μια τέτοια δοκιμή, αυτές οι σχέσεις θα υπόκεινταν στην αυθαιρεσία του καθενός, δηλαδή ο φυσικά ισχυρότερος θα τις εκμεταλλευόταν ανάλογα με τα συμφέροντά του και τις ορμές του.² Εδώ δεν αλλάζει τίποτε αν αυτός ο ισχυρότερος έβρισκε έναν μεμονωμένο πιο ισχυρό. Η ανθρώπινη συμβίωση είναι δυνατή όταν βρίσκεται μια πλειοψηφία που είναι ισχυρότερη από κάθε ξεχωριστό άτομο και συνέχει κάθε ξεχωριστό άτομο. Η δύναμη αυτής της κοινότητας αντιτάσσεται ως "δίκαιο" στη δύναμη του ξεχωριστού ατόμου που καταδικάζεται ως "ωμή βία".³ Αυτή η αντικατάσταση της δύναμης του ξεχωριστού ατόμου από τη δύναμη της κοινότητας είναι το αποφασιστικό πολιτιστικό βήμα.

(Παρατήρηση δική μου: Είναι ο ορισμός του πολιτισμού με άλλα λόγια!)

Η ουσία της έγκειται στο ότι τα μέλη της κοινότητας περιορίζουν τις δυνατότητες ικανοποίησής τους, ενώ το ξεχωριστό άτομο δε γνωρίζει κανέναν τέτοιο περιορισμό. Έτσι η επόμενη πολιτιστική απαίτη-

---

¹ Παρατήρηση δική μου: Πολιτιστικό είναι ό,τι αφορά στην επιβίωση του αδύνατου ανθρώπου.

² Παρατήρηση δική μου: Έτσι κυριαρχία της «φυσικής επιλογής», που δεν εξασφαλίζει την επιβίωση του αδύνατου ανθρώπου.

³ Παρατήρηση δική μου: Η «φυσική επιλογή» με τη μορφή του «εμφύλιου βίαιου αγώνα» για τον αδύνατο άνθρωπο αποκαλείται «ωμή βία».

ση είναι αυτή της δικαιοσύνης, δηλαδή η διασφάλιση ότι η ήδη δοσμένη τάξη του δικαίου δε θα διασπαστεί πάλι για χάρη ενός ξεχωριστού ατόμου. Εδώ δε θα κρίνουμε την ηθική αξία ενός τέτοιου δικαίου. Η παραπέρα πορεία της πολιτιστικής εξέλιξης φαίνεται πως τείνει στο να μην αποτελεί πια αυτό το δίκαιο έκφραση της βούλησης μιας μικρής κοινότητας –κάστας, στρώματος του πληθυσμού, φυλής– που συμπεριφέρεται πάλι σε άλλες και ίσως πλατύτερες μάζες ως ένα βίαιο άτομο. Το τελικό αποτέλεσμα πρέπει να είναι ένα δίκαιο, στο οποίο όλοι –τουλάχιστον όλοι οι ικανοί για κοινοτική ζωή– έχουν συμβάλει με θυσία των ορμών τους και το οποίο –πάλι με την ίδια εξαίρεση– δεν αφήνει κανέναν να γίνει θύμα της ωμής βίας.

Η ατομική ελευθερία δεν είναι πολιτιστικό αγαθό. Ήταν πολύ μεγάλη πριν από τον πολιτισμό, αλλά τότε δεν είχε αξία, γιατί το άτομο δεν ήταν σε θέση να την υπερασπιστεί. Με την πολιτιστική εξέλιξη δέχεται περιορισμούς και η δικαιοσύνη απαιτεί να μην απαλλάσσεται κανένας απ' αυτούς τους περιορισμούς. Αυτό που ανακινείται μέσα σε μια ανθρώπινη κοινότητα ως τάση για ελευθερία, μπορεί να είναι η εξέγερση ενάντια σε μια υπάρχουσα αδικία και να ευνοεί έτσι την παραπέρα εξέλιξη του πολιτισμού, να συμβιβάζεται με τον πολιτισμό. Μπορεί όμως και να προέρχεται από την αρχική, την πριν από τον πολιτισμό αδάμαστη προσωπικότητα, και να γίνεται, έτσι, βάση της εχθρότητας απέναντι στον πολιτισμό. Η τάση προς την ελευθερία απευθύνεται ενάντια σε ορισμένες μορφές και απαιτήσεις του πολιτισμού ή ενάντια στον πολιτισμό γενικά. Φαίνεται πως δεν είναι δυνατό, με οποιοδήποτε επηρεασμό, να αχθεί ο άνθρωπος να μεταμορφώσει τη φύση του σε αυτή του τερμίτη, αλλά πάντα θα υπερασπίζεται την απαιτήσή του για ατομική ελευθερία απέναντι στη βούληση της μάζας. Ένα αρκετά μεγάλο μέρος του αγώνα της ανθρωπότητας συγκεντρώνεται στο μοναδικό σκοπό της ανεύρεσης μιας συμφέρουσας, δηλαδή ικανοποιητικής, ισορροπίας ανάμεσα σε αυτές τις ατομικές και τις πολιτιστικές μαζικές απαιτήσεις. Είναι ένα από τα μοιραία της προβλήματα, αν αυτή η ισορροπία επιτυγχάνεται με ιδιαίτερη διαμόρφωση του πολιτισμού ή αν η σύγκρουση είναι αγεφύρωτη.»¹ (υπογράμμιση δική μου).

---

¹ Σίγκμουντ Φρόντ, όπ.π., σελ. 27-33.

ΓΙΑΤΙ ΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΕΧΑΣΑΝ ΤΟ ΤΡΙΧΩΜΑ ΤΟΥΣ

Στο βιβλίο του *Ο γυμνός πίθηκος*, (εκδ. «Κέδρος», Αθήνα 1970), ο Ντέσμοντ Μόρρις αφιερώνει στο ερώτημα «γιατί ο πίθηκος έχασε το τρίχωμά του» τις σελίδες από 59 μέχρι 74! Δε θα κουράσω τον αναγνώστη με την παράθεση ολόκληρου του κειμένου, παρά θα αναφέρω τα κύρια σημεία του. Συνιστώ πάντως στον αναγνώστη να διαβάσει τις συγκεκριμένες σελίδες για να αποκτήσει προσωπική άποψη.

Ο Ντέσμοντ Μόρρις ξεκινά με το ερώτημα «Γιατί, μα την αλήθεια, ο κυνηγός πίθηκος θα 'πρεπε να εξελιχθεί σε γυμνό πίθηκο;»¹ και στη συνέχεια δίδει τις επικρατέστερες απαντήσεις.

Πρώτη είναι η θεωρία της «νεοτονικής διεργασίας». Δε θα την αναλύσω, αλλά θα παραθέσω και εδώ τα λόγια του Δαρβίνου: «Είναι τόσο εύκολο να κρύψουμε την άγνοιά μας κάτω από εκφράσεις, όπως το "σχέδιο της δημιουργίας", "ενότητα του σχεδίου", κ.λπ., και να νομίσουμε ότι δίνουμε μια εξήγηση, όταν απλώς μόνο επανεκθέτουμε το γεγονός.»² Αλλά και αυτή η απλή επαναδιατύπωση δεν απαντά πλήρως στο τεθέν ερώτημα.

Η δεύτερη απάντηση στηρίζεται στην ανάγκη καταπολέμησης των παρασίτων του δέρματος, όπως ψείρες, σκόροι, ψύλλοι και κοριοί. Απορρίπτοντας το τρίχωμά τους, οι άνθρωποι μπορούσαν πιο εύκολα να αντιμετωπίσουν αυτό το πρόβλημα. Και αυτή η θεωρία δεν απαντά στο ερώτημα, όπως παραδέχεται και ο ίδιος ο Ντέσμοντ Μόρρις. Χιλιάδες θηλαστικά αντιμετωπίζουν αυτό το πρόβλημα, αλλά κανένα δεν έχασε το τρίχωμά του, γιατί μόνο ο άνθρωπος να το χάσει!

Η τρίτη απάντηση είναι σχετική με τη δεύτερη, ήτοι, τρώγοντας ο πίθηκος λερώνοταν και γι' αυτό έχασε το τρίχωμά του! Αφήνω τον αναγνώστη να κρίνει μόνος του την αξία αυτής της θεωρίας.

Η τέταρτη απάντηση επικαλείται τη χρήση της φωτιάς, ως πηγή ζεστασιάς, και άρα αίτιο απώλειας του τριχώματος.

Η πέμπτη απάντηση στηρίζεται στην αναζήτηση τροφής στη θάλασσα, όπου το τρίχωμα σαφώς παρεμποδίζει την καταδυτική ικανότητα του ανθρώπου. Το δε κεφάλι, που ήταν έξω από το νερό, διατήρησε το τρίχωμά του!

¹ Ντέσμοντ Μόρρις, *Ο γυμνός πίθηκος*, Εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1970, σελ. 59.

² Κ. Δαρβίνος, *όπ.π.*, σελ. 584.

Οι έκτη και έβδομη απάντηση στηρίζονται σε κοινωνικά και ερωτικά αίτια αντίστοιχα, μακριά από τη φυσική επιλογή. Και οι δύο θεωρίες έχουν μόνο φιλολογική αξία, χωρίς τη δυνατότητα να εξηγήσουν την απώλεια του τριχώματος.

Στη συνέχεια, και αφού ο Ντέσμοντ Μόρρις έχει απορρίψει όλες τις παραπάνω απαντήσεις και θεωρίες, προχωρεί στη δική του εξήγηση, ήτοι όπως γράφει και ο ίδιος: «υπάρχει εξήγηση σ' αυτό και, κατά τη γνώμη μας, είναι η μόνη που μπορεί να δώσει την πιο καλή απάντηση που έχει δοθεί ως τώρα στο όλο πρόβλημα της γυμνότητάς μας.»¹ Εν συντομία, η εξήγηση στηρίζεται σε βιολογικά αίτια, στην φυσική επιλογή, στο νεοτονισμό και στις πολιτιστικές προόδους! Και όλα αυτά σε αντίθεση του ίδιου του εαυτού του: «Το ανθρώπινο σώμα είναι απίστευτα ευάλωτο και δεν διαθέτει κανενός είδους φυσική "θωράκιση"»² Πώς, τότε, ο άνθρωπος μπορεί να είναι αποτέλεσμα της φυσικής επιλογής;! Πώς αυτό το ευάλωτο σώμα χωρίς θωράκιση μπόρεσε να επιβιώσει στη φύση;!

Όμως: «Ο Wallace θεωρούσε ότι αρκετά χαρακτηριστικά του ανθρώπου, σωματικά και πνευματικά, δεν του προσέδιδαν εξελικτικό πλεονέκτημα, και ως εκ τούτου δεν μπορούσαν να εξηγηθούν μέσω της δράσης της φυσικής επιλογής. Σ' αυτά συγκαταλέγει την απώλεια των τριχών του σώματος, την επιδεξιότητα του χεριού, το όργανο του λόγου και τη νόηση του ανθρώπου.»³ Επιπλέον η γλώσσα, η τέχνη, ο έρωτας, η θρησκεία λειτουργούν περισσότερο ενάντια στη φύση και στη φυσική επιλογή, δυσκολεύοντας την επιβίωση του ανθρώπου στη φύση. Αυτά, ο Ντέσμοντ Μόρρις τα παραβλέπει και δεν τα λαμβάνει καθόλου υπόψη του.

Εδώ τολμώ να υπενθυμίσω την άποψη του Φρανσουά Ζακόμπ «... δεν μπόρεσαν να βρουν τις σωστές απαντήσεις καθώς δεν έκαναν τις κατάλληλες ερωτήσεις»⁴, σχετικά με την ερώτηση του Ντέσμοντ

---

¹ Ντέσμοντ Μόρρις, όπ.π., σελ. 70.

² Ντέσμοντ Μόρρις, *Ανθρωποπαράτηρηση - Η ανθρώπινη συμπεριφορά*, Εκδ. Αρσενίδη, Αθήνα, σελ. 136.

³ Richard Leakey, όπ.π., σελ. 23.

⁴ Φρανσουά Ζακόμπ, όπ.π., σελ. 64.

Μόρρις «γιατί ο πίθηκος έχασε το τρίχωμά του;» Η ερώτηση θέτει αξιωματικά τις κάτωθι προϋποθέσεις για την απάντηση:

- Ο πίθηκος υπήρχε (ο συγκεκριμένος πίθηκος, από τον οποίο υποτίθεται ότι προήρθε ο άνθρωπος, υπήρχε).
- Ο πίθηκος ήταν τριχωτός (πίθηκος χωρίς τρίχωμα δεν υπήρχε).
- Ο πίθηκος έχασε το τρίχωμά του (γεγονός, που αναζητά εξήγηση).
- Ο γυμνός πίθηκος εξελίχθηκε σε άνθρωπο (γεγονός).

Προφανώς ο Ντέσμοντ Μόρρις δε σκέφτεται σαν τον Γιοστέιν Γκάρντερ: «Εγώ, όμως, δε θέλω να μοιάσεις σ' αυτούς τους ανθρώπους και γι' αυτό θα βάλω τα δυνατά μου να σου μάθω τις ρίζες σου και την ιστορία σου. Μόνο έτσι θα γίνεις άνθρωπος. Μόνο έτσι θα είσαι κάτι περισσότερο από ένας γυμνός πίθηκος. Μόνο έτσι δε θα αιωρείσαι αβοήθητη στο κενό.»¹ Ο Ντέσμοντ Μόρρις αρκείται στο να απαντά στις ερωτήσεις, που θέτει, χωρίς να αναρωτιέται για την αξιοπιστία των ερωτήσεων.

Ήτοι, η ίδια η ερώτηση υπαγορεύει την απάντηση αποκλείοντας άλλη απάντηση, όπως για παράδειγμα ο άνθρωπος να προήρθε από γυμνό πίθηκο. Η ερώτηση απαγορεύει την ύπαρξη γυμνού πιθηκού, άρα δέχεται το γεγονός ότι γυμνός πίθηκος δεν μπορεί να επιβιώσει στη φύση (συνεπώς πώς θα επιβιώσει ο γυμνός άνθρωπος;).

Αντίστοιχα, η ερώτηση «γιατί ο άνθρωπος έχασε το τρίχωμά του;» βασίζεται στις κάτωθι προϋποθέσεις:

- Ο άνθρωπος υπήρχε.
- Ο άνθρωπος ήταν τριχωτός (άνθρωπος χωρίς τρίχωμα δεν υπήρχε, δεν μπορούσε να επιβιώσει στη φύση, σύμφωνα με τις αρχές της φυσικής επιλογής).
- Ο άνθρωπος έχασε το τρίχωμά του (γεγονός, που αναζητά εξήγηση).

Αφήνω τον αναγνώστη να κρίνει ποια ερώτηση πρέπει να τεθεί προς απάντηση.

Ας υποθέσουμε, ότι η εξήγηση του Ντέσμοντ Μόρρις είναι όντως «η μόνη που μπορεί να δώσει την πιο καλή απάντηση στο όλο πρό-

---

¹ Γιοστέιν Γκάρντερ, όπ.π., σελ. 202.

βλημα της γυμνότητάς μας». Ανεξάρτητα από την αληθοφάνεια από επιστημονική άποψη, μπορούμε να θέσουμε τα παρακάτω ερωτήματα:

Έστω καταρχήν, ότι η απώλεια του τριχώματος οφείλεται σε βιολογικά αίτια, ήτοι σε εσωτερική αλλαγή του οργανισμού του πιθήκου. Γιατί, από χιλιάδες τριχωτά θηλαστικά και από 193 είδη μικρών και μεγάλων πιθήκων, μόνο ο «ανθρώπινος» πίθηκος έχασε το τρίχωμά του; Εάν έπρεπε να το χάσει, τότε γιατί το είχε; Αφού υπήρχε επιτυχημένος αιώνες με το τρίχωμα, γιατί ξαφνικά, χωρίς εξωτερικά αίτια, το έχασε; Και το έχασε από τους Πόλους μέχρι τον Ισημερινό! Τα ερωτήματα αυτά οδηγούν σε σοφιστίες: «Ο άνθρωπος έχει ό,τι δεν έχασε. Δεν έχασε κέρατα, άρα έχει κέρατα!» (Θα επιθυμούσα εδώ να υπενθυμίσω στον αναγνώστη τη «σοφιστία»: από τον έναν άνθρωπο δημιουργήθηκαν 192 είδη πιθήκων!).

Δεύτερον, έστω ότι η αλλαγή προήρθε από εξωτερικά αίτια με τη διαδικασία της φυσικής επιλογής. Αυτό σημαίνει, ότι άλλαξαν οι περιβαλλοντικές συνθήκες με αποτέλεσμα να επιβιώσει ο έχων το λιγότερο τρίχωμα. Τότε γιατί τα άλλα τριχωτά είδη δεν έχασαν και αυτοί το τρίχωμά των, και, αφού δεν το έχασαν, γιατί δεν εξαφανίστηκαν ως μη προσαρμοσθέντα στο νέο περιβάλλον; Πουθενά και κανένas όμως δεν αναφέρει, ότι ο γυμνός πίθηκος (ή άνθρωπος) δεν μπορεί να επιβιώσει στη φύση! Ο γυμνός άνθρωπος επιβίωσε έξω από τη φύση, δημιουργώντας ένα δικό του περιβάλλον, μια δική του φύση. Κανείς (πολιτισμένος) άνθρωπος δεν μπορεί να επιβιώσει στη φύση χωρίς τα σύνεργα του πολιτισμού, ήτοι ρούχα, φωτιά, εργαλεία κτλ. Συνεπώς, πρώτα ο άνθρωπος έγινε πολιτισμένος, και μετά έχασε το τρίχωμά του. Η απώλεια του τριχώματος είναι αποτέλεσμα του πολιτισμού, που μόνο ο (απολίτιστος) άνθρωπος ανέπτυξε!

Γενικά, η εξήγηση του Ντέσμοντ Μόρρις μπορεί άνετα να εφαρμοστεί και σε άλλα είδη πιθήκων, ίσως και σε άλλα θηλαστικά. Γιατί δηλαδή να ισχύει μόνο για τον άνθρωπο; Μήπως ο άνθρωπος έχασε το τρίχωμά του επειδή ήδη ήταν άνθρωπος; Οι ερωτήσεις αυτές είχαν διατυπωθεί ακόμα από την εποχή του Δαρβίνου: «Τελευταία, περισσότεροι από έναν συγγραφείς ρώτησαν, γιατί μερικά ζώα έχουν αναπτύξει τις νοητικές τους ικανότητες περισσότερο από άλλα, εφ' όσον μια τέτοια ανάπτυξη θα ήταν πλεονέκτημα για όλα τα ζώα. Γιατί οι πίθηκοι δεν απέκτησαν τις νοητικές ικανότητες του ανθρώπου; Διάφο-

ρες αιτίες μπορούν να αναφερθούν. Αλλά, μια και είναι υποθετικές και η σχετική τους πιθανότητα δεν μπορεί να σταθμιστεί, θα ήταν άχρηστο να τις δώσουμε. Μια καθαρή απάντηση στην τελευταία ερώτηση δεν πρέπει να αναμένεται, αν δούμε ότι κανείς δεν μπορεί να λύσει το απλούστερο πρόβλημα, το γιατί από δυο φυλές αγρίων η μία ανέβηκε ψηλότερα στην κλίμακα του πολιτισμού από την άλλη, και αυτό προφανώς προϋποθέτει αυξημένη εγκεφαλική ικανότητα.»¹ (υπογράμμιση δική μου). Άρα η ερώτηση «Γιατί, μα την αλήθεια, ο κυνηγός πίθηκος θα 'πρεπε να εξελιχθεί σε γυμνό πίθηκο;» είναι μάλλον λάθος και θα έπρεπε να διατυπωθεί ως εξής «Γιατί, μα την αλήθεια, ο τριχωτός άνθρωπος θα 'πρεπε να εξελιχθεί σε γυμνό άνθρωπο;» Ως προς την ερώτηση δε, που θέτει ο Δαρβίνος, μπορώ να προτείνω την ακόλουθη απάντηση, που ήδη έχει αναλυθεί στη δημιουργία του ανθρώπου. Ο άνθρωπος, λόγω της αυξημένης εγκεφαλικής ικανότητας, δημιούργησε ενσυνείδητα πολιτισμό. Καταρχήν απ' όλα τα είδη ανθρώπων, μόνο ένα δημιούργησε πολιτισμό: «Ωστόσο, πρέπει να έχουμε κατά νου ότι αυτό το μοναδικό θηλυκό ήταν μέλος ενός πληθυσμού ίσως 10.000 ατόμων, δεν ήταν μία και μόνη Εύα με τον Αδάμ της.»² Ο «πολιτισμός» και η «αυξημένη εγκεφαλική ικανότητα» συνδέονται με θετική ανάδραση, ήτοι όσο ανεβαίνει η στάθμη πολιτισμού, τόσο ανεβαίνει και η εγκεφαλική ικανότητα και όσο ανεβαίνει η εγκεφαλική ικανότητα, τόσο ανεβαίνει και η στάθμη πολιτισμού. Άρα μία μικρή διαφορά στην εγκεφαλική ικανότητα μεταξύ δύο φυλών αγρίων σε λίγες γενεές θα εξελιχθεί σε μία τεράστια διαφορά και πολιτισμού και εγκεφαλικής ικανότητας. Η διαδικασία είναι η ακόλουθη: «Γιατί να εξελίσσει τον εγκέφαλό του προς την κατεύθυνση να καθίσταται ικανός να αποθηκεύει μεγάλη ποσότητα γνώσεων, οπότε παρουσιάζεται αύξηση του εγκεφαλικού όγκου και της κρανιακής κοιλότητας; Από 600-700κυβ.εκ. στους αυστραλανθρώπους, σε 1300-1600 στους Νεαντερτάλιους και στους homo sapiens και προς την κατεύθυνση της ειδικής αντιληπτικής ικανότητας των φωνητικών σημείων (νοητική λειτουργία), οπότε παρουσιάζεται ποιοτική ανακατάταξη των εγκεφαλικών χώρων (ο εγκέφαλος του Νεαντερτάλιου είναι γενικά πιο μειωμένος στην μετωπική χώρα από κείνη του homo sapiens)

¹ Κ. Δαρβίνος, όπ.π., σελ. 263.

² Richard Leakey, όπ.π., σελ. 153.

και ποιοτική μεταλλαγή του εγκεφαλικού φλοιού (αύξηση ελίκων του εγκεφάλου του homo sapiens σε σχέση με τον εγκεφαλο του Νεαντερτάλιου). Μέσα σε ένα εκατομμύριο χρόνια, το είδος, που αυτοονομάζεται άνθρωπος, έχει υποστεί μια ειδικής μορφής εξέλιξη στον εγκεφάλό του (cerebralisation) ποσοτική και ποιοτική. Η ποσοτική παρουσιάζεται με αύξηση στο μέγεθος της μάζας του εγκεφάλου και η ποιοτική με αύξηση των ελίκων και με τα εκατομμύρια τις συνδέσεις των εγκεφαλικών κέντρων.»¹ Μεταξύ των «αγρίων φυλών» της απορίας του Δαρβίνου, των αυστραλανθρώπων, των Νεαντερτάλιων και των homo sapiens, η τελευταία δημιούργησε πολιτισμό και επιβίωσε. Όλα στηρίζονται στον εγκεφαλο, που οι ανθρωπίδες διέθεταν και ήταν πάνω από ένα όριο. Για τα περισσότερα ζώα ισχύει η διαπίστωση, ότι: «... οι κοινωνίες των μυρμηγκιών έχουν μείνει αμετάβλητες εδώ και 50 εκατομμύρια χρόνια.»² Ο εγκεφαλος των μυρμηγκιών δεν μπορεί να ακολουθήσει τη θετική ανάδραση του πολιτισμού, αλλά και δεν μπορεί να δημιουργήσει την αρχή του πολιτισμού. Ίσως άλλα ζώα, όπως το δελφίνι, ο λύκος κτλ. να μπορούν.

Υπάρχει όμως και η επόμενη διαπίστωση, που όχι μόνο δεν εξηγείται στο προαναφερθέν βιβλίο, αλλά ούτε καν αναφέρεται. Ο γυμνός πίθηκος δεν ήταν ικανός να επιβιώσει στο φυσικό περιβάλλον! Ήτοι, εάν ο πίθηκος έχασε το τρίχωμά του, τότε θα έπρεπε να εξαφανιστεί! Όμως, και το τρίχωμά του έχασε και δεν εξαφανίστηκε! Γιατί; Άρα, δεν είναι η διαδικασία της φυσικής επιλογής που δημιούργησε το γυμνό άνθρωπο, αλλά κάποια άλλη διαδικασία. Για να επιβιώσει, ο γυμνός άνθρωπος χρειαζόταν ρούχα και φωτιά (ζεστασιά). «Το πώς το προανθρώπινο ον κατάφερε να εξελιχθεί και να γίνει άνθρωπος, είναι ένα πρόβλημα που δεν έχει λυθεί οριστικά. Υπάρχουν πάρα πολλά ανερευνήτα σημεία. Αλλά κι όσα ερευνήθηκαν, επιδέχονται πολλή αμφισβήτηση.»³

Συνεπώς, πρέπει πρώτα να δημιουργήθηκε ο τριχωτός (πολιτισμένος) άνθρωπος (όχι πίθηκος), ο οποίος μετέπειτα έχασε το τρίχωμά του και δημιουργήθηκε ο γυμνός άνθρωπος!

¹ Μανώλη Γλέζου, ό.π., σελ. 89.

² Μανώλη Γλέζου, ό.π., σελ. 88.

³ Μανώλη Γλέζου, ό.π., σελ. 123.

Όπως αναφέρεται στη δημιουργία του πολιτισμού, για να γίνει αληθοφανής αναπαράσταση της μάχης ανδρών και ζώων, οι άνδρες φορούσαν τα τομάρια των ζώων (αρκούδες, λύκοι, ελάφια κτλ.) και κραύγαζαν μιμούμενοι τις κραυγές των ζώων. Φορώντας τα τομάρια των ζώων για την ανάγκη του χορού, ο άνθρωπος ανακάλυψε ότι, παράλληλα, τα τομάρια τον ζέσταιναν και τον προστάτευαν. [«Αυτοί (εννοεί τον Αδάμ και την Εύα - σημείωση δική μου) ωστόσο έφαγαν και έτσι αμάρτησαν. Ύστερα, ντυμένοι με δερμάτινους χιτώνες (Γεν.3,21) και διωγμένοι από τον Παράδεισο...»¹]. Έτσι ανακαλύφθηκε ο ρουχισμός. Ο ρουχισμός, για τις ανάγκες του χορού, ήταν το αίτιο να χάσει ο άνθρωπος το τρίχωμά του! Παράλληλα δημιουργήθηκε το γέλιο και το κλάμα, που ήταν η αρχή της γλώσσας. Με το γέλιο και το κλάμα ο άνθρωπος (ο άνδρας) αναπαρίστανε αληθοφανέστερα τη φύση στις γυναίκες.

Ο ίδιος ο Ντέσμοντ Μόρρις αναφέρει: «Φτάσαμε όμως σ' ένα σημείο που θα πρέπει να σταματήσουμε για λίγο, γιατί βγαίνουμε έξω από το βιολογικό τομέα και μπαίνουμε στην περιοχή του πολιτισμού.»² Και αλλού: «Τόνισα ότι οι μεταλλαγές αυτές ήταν βασικά βιολογικού μάλλον τύπου παρά καθαρά πολιτιστικού και πως μ' αυτό τον τρόπο το νέο είδος άλλαξε γεννητικά!»³ Πουθενά όμως στο βιβλίο του δε λέει τι σημαίνει πολιτισμός!

Ανακεφαλαιώνοντας, νομίζω ότι:

- ο τριχωτός άνθρωπος έχασε το τρίχωμά του και έγινε γυμνός άνθρωπος.
- η διαδικασία της απώλειας του τριχώματος δεν είναι η φυσική επιλογή.
- ο άνθρωπος έχασε το τρίχωμά του λόγω της δημιουργίας του πολιτισμού, ήτοι της απομάκρυνσής του από τη φυσική επιλογή.
- ο μηχανισμός της απώλειας του τριχώματος είναι η χρήση ρούχων για τις ανάγκες του «χορού», με αποτέλεσμα να αναπαράγει ο έχων το λιγότερο τρίχωμα (ο καλύτερος χορευτής θα έχει και το λιγότερο τρίχωμα).

¹ Ignacio de Loyola, όπ.π., σελ. 170.

² Ντέσμοντ Μόρρις, όπ.π., σελ. 31-32.

³ Ντέσμοντ Μόρρις, όπ.π., σελ. 57.

Γιατί όμως έχει παραμείνει το τρίχωμα στο κεφάλι, στα γεννητικά όργανα, στις μασχάλες; Μία απλή απάντηση είναι η επόμενη: Αν το τρίχωμα σ' αυτά τα μέρη είναι το πιο ισχυρό, τότε θα αντέξει περισσότερο και θα εξαφανιστεί τελευταίο. Υπάρχουν πολλά αίτια το τρίχωμα στο κεφάλι, στα γεννητικά όργανα και στις μασχάλες, να είναι πιο έντονο από τα άλλα μέρη, όπως προστασία, απόκρυψη, ζεστασιά. Επίσης, το τρίχωμα στο κεφάλι παρέχει απόκρυψη στον άνδρα, αλλά και ομορφιά στη γυναίκα. Όμως, ήδη στην εποχή μας, η καράφλα στον άνδρα (αλλά και στην γυναίκα) είναι συχνό φαινόμενο. Παράλληλα, το ωραίο μαλλί έχει γίνει ερωτικό σύμβολο, έξω από τη φυσική επιλογή.

Οι άνθρωποι έχασαν το τρίχωμά τους όχι λόγω χρήσης ρούχων, αλλά για λόγους αισθητικής επιλογής ερωτικού συντρόφου για αναπαραγωγή. Όσο και να ξυρίζουν οι γυναίκες τις μασχάλες τους, δε θα απωλέσουν το τρίχωμα, έως ότου δεν γίνει κριτήριο αναπαραγωγής, επιλογής από τους άνδρες της ερωτικής συντρόφου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΓΛΩΣΣΑ

«Τα πρώτα βήματα
προς την ανθρώπινη γλώσσα
αποτελούν ένα μυστήριο.»¹

Η Πολωνέζα ποιήτρια Anna Janko έγραψε το εξής ποίημα:

«Ο Ποιητής Είναι Άντρας

Πρέπει να έχεις χείλια αντρικά
τη γλώσσα τρυπημένη απ' το μαχαίρι
να συστρέφεται γύρω απ' την κόψη ζωντανή.

Αυτός πάντα μιλά χωρίς ντροπή
πάντα από εκδίκηση
έχει αυτί που λείπει στις γυναίκες
στους μουγγούς στους αφελείς.

Γύρω του πάλλουν ρυθμικά
των άλαλων οι γλώσσες
στα ξαφνικά ξεσπάσματα της ομιλίας
κοροϊδεύουν
τα ροζ λουλούδια πες του βύσσινου
τι όμορφα που είναι.»²

Η γλώσσα επινοήθηκε για να περιγράφουν οι άνδρες τα κατορθώματα των στις γυναίκες για να επιλεγούν απ' αυτές για αναπαραγωγή. Και εφόσον ο πολιτισμός είναι η επιβίωση του αδυνάτου, η γλώσσα ε-

¹ Steven Pinker, όπ.π., σελ. 396.

² Περιοδικό *Η Λέξη*, Αθήνα, Γενάρης-Φλεβάρης 2002, τ. 167, σελ. 91-92.

πινοήθηκε για να περιγράψουν οι (αδύνατοι) άνδρες τα (ψεύτικα) κατορθώματά τους στις γυναίκες για να επιλεγούν απ' αυτές για αναπαραγωγή: «Εφόσον η προσποίηση είναι το μέσο που χρησιμοποιούν τα αδύνατα πλάσματα για να επιβιώσουν, ο νους αναγκαστικά πρέπει να διαπρέπει στο ψεύδος και στην απάτη – προς τους άλλους και στον εαυτό του.»¹ Ήτοι η γλώσσα, όπως προαναφέρθηκε, έγινε κριτήριο επιλογής. Λέγοντας ψέματα, και ο πιο αδύνατος μπορούσε να αναπαραγάγει, αποσπώντας το θαυμασμό – επιλογή των γυναικών. «Στην περίπτωση συστημάτων όπως η γλώσσα, δεν είναι εύκολο ούτε καν να φανταστούμε μια διαδικασία επιλογής που θα μπορούσε να τα έχει δημιουργήσει.»² Η διαδικασία είναι ο πολιτισμός, η επιβίωση του αδυνάτου, με κριτήρια επιλογής τη γλώσσα, την ομορφιά και τα δώρα.

«Ίσως», όπως είπε η Lily Tomlin, «ο άνθρωπος επινόησε τη γλώσσα για να ικανοποιήσει τη βαθιά ανάγκη του να παραπονιέται.»³ Ο άνδρας επινόησε τη γλώσσα για να ικανοποιήσει τη βαθιά ανάγκη του να επιλέγεται για αναπαραγωγή από τις γυναίκες. Με τη γλώσσα, ο άνδρας έλεγε ψέματα για να αναδείξει τον εαυτό του σε ήρωα. Ακριβώς, σκοπός της γλώσσας είναι να λέμε ψέματα. Αν σκοπός της ήταν η αλήθεια, τότε δε θα χρειαζόταν γλώσσα – όλοι ξέρουν την αλήθεια: «Γιατί ακόμη και οι πιο ειλικρινείς ομιλητές σπανίως αρθρώνουν την αλήθεια, όλη την αλήθεια και μόνο την αλήθεια;»⁴ Σκοπός της γλώσσας είναι το ψέμα,⁵ την αλήθεια την ξέρουμε όλοι.⁶ «Εγώ σκότωσα την αρκούδα» είναι ίσως η πρώτη φράση-ψέμα, που είπε (ο αδύνατος) άνδρας σε γυναίκα με σκοπό να συνουσιάσει μαζί της. Αυτό απαντά

---

¹ Κωστή Παπαγιώργη, *όπ.π.*, σελ. 156.

² Steven Pinker, *όπ.π.*, σελ. 400.

³ Steven Pinker, *όπ.π.*, σελ. 37.

⁴ Steven Pinker, *όπ.π.*, σελ. 254.

⁵ Ευάγγελος Καφετζόπουλος, *όπ.π.*, σελ. 310: «Η εξαπάτηση και η ανίχνευση της απάτης αποτελεί λοιπόν βασική αιτία της ευφυΐας.»

⁶ Grigory Kozintsev στο *Η Τέχνη και ο Άνθρωπος - Η θέση και ο ρόλος της τέχνης στην κοινωνία*, Unesco, Εκδ. Χ. Τεγόπουλος-Ν. Νίκας Ο.Ε., Αθήνα, σελ. 151: «Ακόμη και σήμερα, δύσκολα αναγνωρίζεται στον κινηματογράφο το δικαίωμά του να κοιτάζει σοβαρά τη ζωή, ή να την παρουσιάσει με την αληθινή της όψη.» Βεβαίως! Κινηματογράφο πάμε, για να δούμε αυτό που δεν ξέρουμε (επιστημονική φαντασία, ιστορία, βία, τρόμος κτλ.) και όχι αυτό που ξέρουμε, τη ζωή που ζούμε. Δε χρειάζεται να πάει κανείς κινηματογράφο για να δει την αληθινή όψη της ζωής· ήδη την ξέρει!

και στην ερώτηση: «... αν η γλώσσα για την πραγματική έκφρασή της προϋποθέτει ένα άλλο άτομο, σε ποιον μίλησε το πρώτο άτομο...;»¹ Ο άνδρας μίλησε στη γυναίκα! Γι' αυτό πιστεύω ότι ο άνδρας είναι καλός ομιλητής, η δε γυναίκα είναι καλός ακροατής.

Από τη φράση-ψέμα «Εγώ σκότωσα την αρκούδα» ξεκίνησε η γλώσσα. Η φράση περιγράφει την εικόνα, όπου ο άνδρας σκοτώνει την αρκούδα: «Η λέξη κρύβει μέσα της μια ιστορία, μια εμπειρική αφήγηση ...»² Κάθε νέο ψέμα, νέα εικόνα, που δημιουργούσε η ανδρική φαντασία, έπρεπε να εκφραστεί με κάτι παλιό και γνωστό. «Καθετί νέο ανάγεται σε κάτι παλιό, σε κάτι πρότερο.»³ Αυτό ήταν και το πρόβλημα του φυσικού Bohr: «Από την άλλη μεριά, όταν θέλουμε να μιλήσουμε για τα άτομα, πρέπει να χρησιμοποιήσουμε λέξεις. Αυτές τις λέξεις μπορούμε να τις πάρουμε μόνο από τις παλιές έννοιες, μόνο από την παλιά γλώσσα.»⁴ Γι' αυτό σήμερα υπάρχουν φράσεις, όπως: «μοναχή = καλαμιά στον κάμπο», «σπίτι = κεραμίδι», «ανθισμένη μυγδαλιά = νυφούλα», «καμήλα = πλοίο της ερήμου», αλλά και «πηγαδάκια των φιλάθλων», «το έργο κάνει κοιλιά», «τα καπούλια της κυρίας», κτλ. Κάθε νέο, ακόμα και σήμερα, εκφράζεται με μια παλαιά εικόνα. «Δεν θα ήταν άστοχο αν λέγαμε ότι, ουσιαστικά, μπροστά στη νέα παράσταση αντιδρούμε με αντανακλαστικά πρωτογόνων.»⁵

Ποια ήταν όμως η πρώτη εικόνα, από την οποία ξεκίνησε η παραπάνω διαδικασία; Τι είχε στη διάθεσή του ο άνδρας για να περιγράψει στη γυναίκα τις εικόνες, που ήθελε να της μεταδώσει; Μόνο το σώμα του. Η πρώτη εικόνα ήταν το (ανδρικό) σώμα: «Επίσης, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι, σε όλες τις γλώσσες, το μεγαλύτερο μέρος των εκφράσεων με τις οποίες υποδηλώνουμε τα άψυχα πράγματα είναι δανεισμένες από τις ονομασίες του ανθρώπινου σώματος, από τα διάφορα μέλη του, τις αισθήσεις και τα πάθη: έτσι, κεφαλή λέμε μια κορυφή ή μια έναρξη, πρόσωπο ή ράχη λέγεται για το μπροστά ή το πίσω, κάθε άνοιγμα αποκαλείται στόμα, λέμε τα μάτια στο αμπέλι, λέμε τα δόντια της θήκης ή της τσατσάρας, τα γένια για τις ρίζες, μια γλώσσα γης, λέμε λαιμός για τη χαράδρα, ένας βραχίονας θάλασσας ή τα

¹ Steven Pinker, όπ.π., σελ. 411.

² Κωστή Παπαγιώργη, όπ.π., σελ. 140.

³ Κωστή Παπαγιώργη, όπ.π., σελ. 99.

⁴ Abdus Salam, όπ.π., σελ. 93.

⁵ Κωστή Παπαγιώργη, όπ.π., σελ. 101.

πλευρά της θάλασσας, επίσης λέμε μια *φούχτα* για λίγους ανθρώπους, τα *πλευρά* για τις πλευρές, η *καρδιά* για το κέντρο, το οποίο οι Λατίνοι αποκαλούν *umbilicus*, το *πόδι* για το τέλος ή τη βάση. Τα φρούτα έχουν *σάρκα*, μιλάμε για μια *φλέβα* νερού ή μετάλλου, το κρασί είναι το *αίμα* του αμπελιού, η γη έχει *εντόσθια*, ο ουρανός *γελάει*, ο αέρας *σφυρίζει* και το νερό *μουρμουρίζει*.»¹

Εδώ θα τολμήσω να προτείνω ένα πείραμα, βασισμένο στην παρακάτω παρατήρηση: «Ο ψυχολόγος George Miller ζήτησε από διάφορους ανθρώπους να επαναλάβουν ακριβώς ό,τι άκουγαν σε μαγνητοταινίες με προτάσεις που συνοδεύονταν από θόρυβο βάθους. ... Οι άνθρωποι τα κατάφεραν καλύτερα με τις γραμματικές προτάσεις με νόημα, χειρότερα με τις γραμματικές χωρίς νόημα και τις αντιγραμματικές με νόημα, και χειρότερα απ' όλες με τις αντιγραμματικές χωρίς νόημα.»² «Οι άνθρωποι» εδώ προφανώς είναι άνδρες και γυναίκες. Εάν επαναληφθεί το πείραμα μόνο με άνδρες και μόνο με γυναίκες, τότε, εάν οι γυναίκες τα καταφέρουν καλύτερα από τους άνδρες, θα είναι ένδειξη, ότι η υπόθεσή μου για τη δημιουργία της γλώσσας είναι αληθινή. Εάν άνδρες και γυναίκες τα καταφέρουν όμοια, τότε η υπόθεση είναι λάθος και ισχύει ότι: «... οι απαιτήσεις τις οποίες αντιμετωπίζουν τα φύλα είναι ουσιαστικά όμοιες για το μεγαλύτερο μέρος της υπόλοιπης γνωστικής λειτουργίας, της γλώσσας συμπεριλαμβανομένης, και θα μου προκαλούσε έκπληξη αν υπήρχαν διαφορές μεταξύ τους ως προς τον σχεδιασμό.»³

Στο τέλος θα αναφέρω ένα απόσπασμα από τον Κωστή Παπαγιώργη σχετικό με τη γλώσσα: «Μια παρατεταμένη επανάσταση αιώνων χρειάστηκε για να αφομοιωθούν νεύματα, κραυγές, συσπάσεις και συστροφές στις λέξεις, και, από τη νευματική και κραυγαλέα πρόταση ενός πρωτόγονου που δήλωνε ότι πεινάει, να περάσουμε –με προσωδία, ρυθμό, σύνταξη, γραμματική και προφορά– στην πρόταση του πολιτισμένου, ο οποίος ζητάει ευγενικά το φαγητό του.»⁴ Ο πρωτόγονος, που αρκείται απλά και μόνο να δηλώνει *ότι πεινάει*, συνήθως πεθαίνει

¹ Giambattista Vico, «La science nouvelle», 1725, Gallimard, σελ. 146-147, από το βιβλίο του Κωστή Παπαγιώργη, *όπ.π.*, σελ. 153.

² Steven Pinker, *όπ.π.*, σελ. 207-209.

³ Steven Pinker, *όπ.π.*, σελ. 446.

⁴ Κωστή Παπαγιώργη, *όπ.π.*, σελ. 61.

από πείνα. Τα γατάκια, τα σκυλάκια, τα μοσχαράκια, που δεν αγωνίζονται για να βυζιάζουν, και δηλώνουν ότι πεινάνε, πεθαίνουν, απορριπτόμενα από την ίδια τους τη μάνα. Η γλώσσα δε δημιουργήθηκε για να λύσει λυμένα προβλήματα. Και χωρίς γλώσσα, ο πρωτόγονος, που πείναγε, είτε έτρωγε, είτε πέθαινε από πείνα. Η γλώσσα δημιουργήθηκε για να γίνει κριτήριο επιλογής. Ας δούμε το ίδιο απόσπασμα με μικρές αλλαγές: «Μια παρατεταμένη επανάσταση αιώνων χρειάστηκε για να αφομοιωθούν νεύματα, κραυγές, συσπάσεις και συστροφές στις λέξεις, και, από τη νευματική και κραυγαλέα πρόταση ενός πρωτόγονου που δήλωνε ότι θέλει να αναπαραγάγει, να περάσουμε –με προσωδία, ρυθμό, σύνταξη, γραμματική και προφορά– στην πρόταση του πολιτισμένου, ο οποίος ζητάει ευγενικά το χέρι της αγαπημένης του.» Οι σκοποί του πρωτόγονου είναι επιβίωση του είδους και του ιδίου. Με τη γλώσσα ως κριτήριο επιλογής εξασφαλίζεται η επιβίωση του είδους.

Η πραγματική εντροπία μιας αυξανόμενης αυτοκρατορίας ή γλώσσας αυξάνει διαρκώς με την πάροδο του χρόνου, αλλά η μέγιστη δυνατή εντροπία της αυξάνεται ταχύτερα κατακτώντας νέα εδάφη ή νέες λέξεις. Επομένως, με την πάροδο του χρόνου, η αυτοκρατορία ή η γλώσσα θα απομακρύνεται όλο και περισσότερο από το θάνατο. Η αυτοκρατορία, ή η γλώσσα, όμως, δεν μπορεί να αυξάνει εσαεί (ελάττωση εντροπίας). Κάποια στιγμή θα φτάσει στην ελάχιστη σχετική εντροπία και από εκεί και πέρα η εντροπία θα αυξάνεται, μέχρι να ξεπεράσει μια ορισμένη τιμή και να επέλθει ο θάνατος, η διάλυση. Τη στιγμή της ελάχιστης εντροπίας, η αυτοκρατορία θα διαλυθεί και θα δημιουργηθούν νέα κράτη,¹ η γλώσσα θα εξαφανιστεί και θα δημιουργηθούν νέες γλώσσες και ο κύκλος θα συνεχιστεί. Το ίδιο ισχύει για κάθε «ζωντανό» φαινόμενο. Κάθε ζωντανό φαινόμενο

---

¹ Immanuel Kant, όπ.π., σελ. 39, υποσημείωση: «Το τέρας όμως αυτό (στο οποίο σιγά-σιγά οι νόμοι χάνουν τη δύναμή τους [*αύξηση εντροπίας - σημείωση δική μου*]), αφού καταπιεί όλα τα γειτονικά του κράτη, διαλύεται στο τέλος μόνο του και διαιρείται, με την επανάσταση και τη διχόνοια, σε πολλά μικρότερα κράτη, που, αντί να προσπαθήσουν να σχηματίσουν ένα κράτος ομοσπονδιακό (μια δημοκρατία ελευθέρων ομοσπόνδων λαών), ξαναρχίζουν κι' αυτά το ίδιο παιχνίδι...»

κάνει μια «βουτιά» στην εντροπία, ελαττώνοντας την εντροπία του. Αυτές «οι βουτιές» αποτελούν την εξέλιξη.

Ας δούμε αναλυτικά την πορεία της ελληνικής γλώσσας, όπως απεικονίζεται στο διάγραμμα.

Σημείο 1: Γέννηση της ελληνικής γλώσσας.

Η γλώσσα γεννήθηκε από το τραγούδι, όταν τούτο έφτασε στο σημείο ελάχιστης εντροπίας του. Γι' αυτό «τα ελληνικά είχαν προσωδιακή προφορά...»¹

Γραμμή 1-2: Ζωή της ελληνικής γλώσσας.

Κατά τη ζωή ελαττώνεται η εντροπία της γλώσσας, ήτοι αυξάνει η πολυπλοκότητα και η οργάνωσή της, η γραμματική και το συντακτικό. Το ελληνικό ρήμα απέκτησε πάνω από 350 τύπους, εμφανίζονται επτά χρόνοι. Το ουσιαστικό απέκτησε περίπου 10 μορφές και τρεις αριθμούς.²

Σημείο 2: Γέννηση άλλων γλωσσών.

Στο σημείο αυτό η γλώσσα έχει φτάσει στην ελάχιστη δυνατή εντροπία της. Είναι το σημείο, στο οποίο η γλώσσα διασπάται, γεννάει άλλες γλώσσες. Ιδού πώς περιγράφεται η γέννηση άλλων γλωσσών: «Η αρχαία ελληνική γλώσσα, η οποία από το 500π.Χ. μέχρι το 1500μ.Χ. είναι καταγραμμένη στην πιο πλούσια γραμματεία του αρχαίου κόσμου ... με τη βία σχεδόν κρατήθηκε στους 20 αυτούς αιώνες ως μια ενιαία γλώσσα, ... Στην πράξι ήδη από τον τρίτο ή τέταρτο αιώνα της επιβιώσεώς της συμβίωσε με άλλες ζώσες και τρέχουσες δημοτικές μορφές της, διαφορετικές από την ίδια.»³ Δηλαδή, στον τρίτο ή τέταρτο αιώνα, η γλώσσα έφθασε στην ελάχιστη εντροπία και γέννησε άλλες γλώσσες. Μπορούμε να πούμε ότι δημιουργήθηκε ολόκληρη «οικογένεια»: «Οι παραλλαγές του αλφαβήτου κατάγονται η μια από την άλλη, ώστε να υπάρχουν μητρικές και θυγατρικές παραλλαγές, αδελφικές, εξαδελφικές, συγγενικές, καθώς και οικογένειες παραλλαγών, όπως συμβαίνει με τις φυλές και τα έθνη, τις γλώσσες, τις θρησκείες, τις αιρέσεις.»⁴

Γραμμή 2-3: Γήρανση της γλώσσας.

¹ Victor Davis Hanson και John Heath, όπ.π., σελ. 235.

² Victor Davis Hanson και John Heath, όπ.π., σελ. 229.

³ Κωνσταντίνου Σιαμάκη, όπ.π., σελ. 61.

⁴ Κωνσταντίνου Σιαμάκη, όπ.π., σελ. 515.

Κατά τη διαδικασία γήρανσης, η εντροπία της γλώσσας αυξάνει, ήτοι ελαττώνεται η πολυπλοκότητα και η οργάνωσή της. Η γλώσσα απλοποιείται. Εξαφανίζονται πολλοί τύποι ρημάτων και ουσιαστικών, μένουν δύο αριθμοί. Επικρατεί το μονοτονικό έναντι του πολυτονικού.

Σημείο 3: Θάνατος της γλώσσας.

Η γλώσσα φτάνει στο σημείο μέγιστης εντροπίας, ήτοι πλήρους αποδιοργάνωσης, και μοιραία εξαφανίζεται.

ΤΕΧΝΗ

Και για την τέχνη, όπως για τον έρωτα και την αγάπη, θα μπορούσε να είχε γραφτεί:

«Μεταφυσική της Τέχνης ... Αδεξιότητα και ανεπάρκεια των φιλοσόφων, όσων μίλησαν για την τέχνη.»
(το ίδιο θα μπορούσε να είχε γραφτεί
για κάθε τομέα του πολιτισμού,
αφού κανένας δεν ξέρει τι είναι πολιτισμός).

«Όλο μιλάω για το φιλόσοφο... Και δεν έχω και πολύ άδικο. Γιατί η ιστορία της φιλοσοφίας είναι σφραγισμένη από τους άνδρες.»¹ Εδώ «ο φιλόσοφος» μπορεί να είναι ο φιλόσοφος, ο ποιητής, ο επιστήμονας, ο ζωγράφος, ο συγγραφέας, ο πολιτικός, ο τραγουδιστής, ο χορευτής, ο αθλητής κτλ. Φιλόσοφοι είναι οι Σοπενάουερ, Σέλλινγκ, Σλέγκελ, Χαίλντερλιν, Νοβάλις, Χέγκελ αλλά και οι «Αέθλιος ο Σάμιος, Αναξίμανδρος ο Μιλήσιος, Αισχύλος, Αλκμαίων Κροτωνιάτης, Αριστοτέλης Σταγειρίτης, Αριγνώτη Σαμία, Βίας Τευτάμου, Βρύας Κροτωνιάτης, Γλαύκων Αθηναίος, Δήλιος Εφέσιος, Δεκρανός Πατρεύς, Δημόκριτος Αβδηρίτης, Εμπεδοκλής Ακραγαντινός, Ερμογένης Φιλόσοφος, Ευριπίδης Αθηναίος, Ζάλευκος Λοκρός, Ζήνων Σιδώνιος, Ηρόδοτος Αλικαρνασσεύς, Θαλής Μιλήσιος, Ιπποκράτης Κώος, Ξενοφάνης Κολοφώνιος, Όμηρος, Ορφεύς ο Θράξ, Ορφικοί, Πιπτακός Μυτιλιναίος, Πλάτων, Πρωταγόρας Αβδηρίτης, Πυθαγόρας Σάμιος, Πυθαγόριοι, Σαπφώ Λεσβία, Σιμωνίδης Κείος, Σοφοκλής Αθηναίος,

¹ Γιοστέιν Γκάρντερ, όπ.π., σελ. 45.

Σωκράτης Σωφρονίσκου, Σόλων Αθηναίος, Τηλαύγης Σάμιος υιός Πυθαγόρου, Χίλων Λακεδαιμόνιος, κ.λπ., κ.λπ., κ.λπ., κ.λπ...»¹ Επίσης «Πυθαγόρας Μαθηματικός, Απολλόδωρος Αριθμητικός, Απολλώνιος Γεωμέτρης, Αρίσταρχος μέγας Μαθηματικός, Γεμίος Μαθημ./Γεωμέτρης, Δεινοστράτης Μαθημ./Γεωμέτρης, Δημήτριος Μαθηματικός, Διονυσόδωρος Μαθηματικός, Ερατοσθένης Γεωμέτρης, Ιπποκράτης Μαθημ./Γεωμέτρης, Μέναιχος Μαθημ./Γεωμέτρης, Νικόμαχος Μαθηματικός, Περσεύς Μαθημ./Γεωμέτρης, Σέλευκος Μαθηματικός.»² Σ' όλο αυτό τον κατάλογο υπάρχουν μόνο δύο γυναίκες, και η μία είναι λεσβία! Και η Σοφία Αμουνδσεν, η ηρωίδα του Γιουστίν Γκάρντερ στο βιβλίο του *Ο Κόσμος της Σοφίας*, αναφώνησε: «Επιτέλους! Μια γυναίκα φιλόσοφος!»³ για την Σιμόν ντε Μποβουάρ, τη μοναδική γυναίκα φιλόσοφο, ανάμεσα από τους εκατοντάδες άνδρες της σύγχρονης εποχής (Ντεκάρτ, Σπινόζα, Λοκ, Χιουμ, Μπέρκλεϊ, Μπιέρκελι, Καντ, Χέγκελ, Κίρκεγκορ, Μαρξ, Δαρβίνος, Φρόιντ κ.ά.) Γιατί; Ο Γιουστίν Γκάρντερ δίδει την εξής απάντηση: «Αυτό συμβαίνει, επειδή η γυναίκα, τόσο ως φύλο όσο και ως σκεπτόμενο άτομο, υπήρξε αντικείμενο καταπίεσης καθ' όλη τη διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας.»⁴ Εφόσον η εξήγηση είναι αξιωματικά πρόβλημα «καταπίεσης», ο Γιουστίν Γκάρντερ έχει πιθανότητα 50% να πετύχει την αλήθεια – ή οι άνδρες καταπιέζουν τις γυναίκες ή οι γυναίκες καταπιέζουν τους άνδρες. Το πρόβλημα δεν είναι «καταπίεση», αλλά εντελώς φυσιολογικό. Ανέκαθεν, στη φύση, το θηλυκό (η γυναίκα) διαλέγει το αρσενικό (τον άνδρα) με τη διαδικασία της φυσικής επιλογής. Ο πολιτισμός επέβαλε στη γυναίκα τα κριτήρια της γλώσσας, της ομορφιάς και της ιδιοκτησίας, όπως ήδη αναφέρθηκε. Ο Σέρβος ηθοποιός Τζόκο Ρόσιτς, στην ερώτηση τι αποσκοπούσε παίζοντας τους διάφορους ρόλους, απάντησε: «Πάντα για μια γυναίκα! Και όλοι αυτό κάνουν, αλλά δεν το παραδέχονται!»⁵ Αρχικά ο άνδρας αναγκαστικά μιμούνταν τη φύση, γιατί μοιραία η σύγκριση γινόταν με τα φυσικά δεδομένα ήχων, χρωμάτων και αντικειμένων. Όσο πιο φυσικός ήταν ο

¹ Χρυσόστομος Εμμ. Καρπαθίου, *όπ.π.*, σελ. 10-11.

² Χρυσόστομος Εμμ. Καρπαθίου, *όπ.π.*, σελ. 13-14.

³ Γιουστίν Γκάρντερ, *όπ.π.*, σελ. 541.

⁴ Γιουστίν Γκάρντερ, *όπ.π.*, σελ. 45.

⁵ Βουλγάρικο Τηλεοπτικό Κανάλι bTV, εκπομπή «Σόουτο να Σλάβι Τρίφονοβ», 26.06.2001.

άνδρας, τόσο μεγαλύτερη πιθανότητα αναπαραγωγής είχε. Οι γενεές (οι άνδρες των γενεών), η μία μετά την άλλη, αντέγραφαν άμεσα τη φύση. Είναι αλήθεια: «... ότι η τέχνη είναι μια μίμηση και αναπαρα-σταση του πραγματικού;»¹ Όσο όμως αυξανόταν η διάρκεια της αν-θρώπινης ζωής, τόσο οι γενεές αρχίσαν να επηρεάζονται από τους προγόνους και σιγά-σιγά, αντί να αντιγράφουν άμεσα τη φύση, άρ-χισαν να την αντιγράφουν έμμεσα, μέσω των προηγούμενων γενεών. Το «πραγματικό» από φυσικό έγινε παραδοσιακό. Ό,τι έκαναν οι προ-ηγούμενες γενεές ήταν πιο φυσικό από τη φύση. Πάντα όμως ισχύει, ότι: «"Απώτατος σκοπός της τέχνης», γράφει, «δεν είναι ίσως άλλος α-πό εκείνον της αποκάλυψης της αλήθειας".»² Και εδώ η «αλήθεια» έ-χει το νόημα του «πραγματικού», από φυσική έγινε παραδοσιακή. Ή-ταν τόσο ισχυρός ο επηρεασμός από τους προγόνους, ώστε ήρθε η στιγμή, όπου: «Σιγά-σιγά η γνώση του ζωντανού πρωτύπου απαγορεύ-οταν. Έπαψαν πια να το βλέπουν, δε γνωρίζουν πια παρά τα έργα των παλαιών διδασκάλων και τ' αντιγράφουν δουλικά. Με τον καιρό δεν αντιγράφουν παρά αντίγραφα αντιγράφων και ούτω καθ' εξής. Κάθε γενιά απομακρύνεται και κατά μια βαθμίδα από το πρωτότυπο. Ο καλ-λιτέχνης παύει πια να έχει ατομικές εμπνεύσεις και αισθήματα, είναι μια απλή μηχανή αντιγραφής.»³ Μπορούμε να παραλληλίσουμε τις γε-νεές με το DNA: «Το γεγονός ότι τίποτε δεν μπορεί να αντιγραφεί τέ-λεια είναι απλή φυσική. Το DNA δεν μπορεί να αντιγράψει τον εαυτό του τέλεια. Κάνει λάθη. Η εξέλιξη συμβαίνει ακριβώς γιατί αυτά τα λάθη περνούν στην επόμενη γενιά ως νέα εξελικτικά χαρακτηριστικά. Αν τα νέα αυτά χαρακτηριστικά ενισχύουν τη δυνατότητα ενός οργα-νισμού να επιβιώνει, τότε παραμένουν και διαιωνίζονται. Πρόκειται για τα αποκαλούμενα «επιτυχημένα λάθη» επάνω στα οποία βασίζεται η εξέλιξη. Πρόκειται για κάτι τόσο απλό. Είναι ανόητο να το αρνείται κανείς.»⁴ Ότι ισχύει για το DNA ισχύει και για τις γενιές των ανθρώ-πων – καμιά γενιά δε μοιάζει με την προηγούμενη. Ο άνθρωπος, ό-μως, λόγω του εγκεφάλου του, έχει τη δυνατότητα επιπλέον και συνει-δητών μεταβολών των κληρονομημένων συνηθειών: «Είναι νόμιμο,

¹ Μάρτιν Χάιντεγκερ, *Η προέλευση του έργου τέχνης*, Εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1986, σελ. 61.

² Michel Haig, *όπ.π.*, σελ. 37.

³ Ιππόλυτου Γάιν, *όπ.π.*, σελ. 20.

⁴ Εφημερίδα *Το Βήμα*, Αθήνα, 19 Δεκεμβρίου 1999.

λέει ο Αριστοτέλης, το γεγονός ότι ένας τέτοιος ζωγράφος, ο Ζεύξης για παράδειγμα, ζωγράφισε τους ανθρώπους ωραιότερους απ' ό,τι είναι, διότι η ομοιότητα δεν αποκλείει τον εξωραϊσμό.»¹

Αν απομονώσουμε την έκφραση του Ιππόλυτου Τάιν: «Με τον καιρό δεν αντιγράφουν παρά αντίγραφα αντιγράφων και ούτω καθ'εξής...», μπορούμε να ορίσουμε, ότι:

Το έργο τέχνης είναι το αντίγραφο αντιγράφων της φύσης, που κάνουν οι άνδρες για να επιλεγούν από τις γυναίκες. Ο ορισμός περιέχει δύο συνθήκες για το έργο τέχνης. Η πρώτη συνθήκη απαιτεί το πρότυπο να είναι η φύση. «Ένας που πρέπει να ήταν γνώστης τούτου, ο Albrecht Duerer, είπε εκείνη τη γνωστή κουβέντα: "Η τέχνη στ' αλήθεια κρύβεται μέσα στη φύση, όποιος μπορεί να την αποσπάσει, αυτός την έχει".»² Η τέχνη απαιτεί αντιγραφή από τη φύση. Η δεύτερη συνθήκη είναι ο σκοπός της αντιγραφής. Σκοπός της τέχνης είναι η επιβίωση του είδους: «Αλλά, καθώς ξέρετε, ο καλλιτέχνης (άνδρας - *προσθήκη δική μου*) δημιουργεί για να τον εκτιμούνε και να τον εγκωμιάζουν (οι γυναίκες - *προσθήκη δική μου*). Αυτό είναι το πάθος που τον κυριαρχεί.»³ «Το πάθος» είναι το ένστικτο της αναπαραγωγής.

Μια πρώτη επιβεβαίωση του ορισμού είναι ότι: «Η χειρωνακτική εργασία δε δημιουργεί βέβαια έργα τέχνης, ακόμα και αν διακρίνουμε το χειρωνακτικό επίτευγμα από το βιομηχανικό προϊόν.»⁴ Προφανώς, και η χειρωνακτική εργασία είναι αντιγραφή αντιγράφων της φύσης, αλλά ο σκοπός της δεν είναι η επιβίωση του είδους. Ο σκοπός της χειρωνακτικής εργασίας είναι η επιβίωση του ατόμου, του όντος. Και εδώ βλέπουμε τους δύο (2) σκοπούς κάθε ζώντος οργανισμού: η επιβίωση του είδους (τέχνη) και η επιβίωση του ατόμου (χειρωνακτική εργασία). Τα ρούχα εργασίας είναι προϊόν χειρωνακτικής εργασίας, όμως η βραδυνή τουαλέτα ή το κουστούμι είναι προϊόντα τέχνης. Συνεπώς, το μόνο κριτήριο για το εάν ένα δημιούργημα είναι έργο τέχνης, είναι ο σκοπός του. Εάν ο σκοπός του είναι η επιβίωση του είδους, τότε είναι έργο τέχνης, εάν όχι, τότε είναι χειρωνακτική εργασία. Ίσως:

¹ Michel Har, *όπ.π.*, σελ. 28.

² Μάρτιν Χάιντεγκερ, *όπ.π.*, σελ. 117.

³ Ιππόλυτου Τάιν, *όπ.π.*, σελ. 52.

⁴ Μάρτιν Χάιντεγκερ, *όπ.π.*, σελ. 96.

«Πραγματικά, ανακαλύψαμε ήδη έναν υψηλότερο χαρακτήρα της τέχνης που γίνεται έτσι έργο της νόησης κι' όχι μόνο του χεριού.»¹ Εάν ως «νόηση» ο Ιππόλυτος Τάιν εννοεί «την αντιγραφή αντιγράφων για τη σαγήνευση της γυναίκας», τότε έχει δίκαιο. Ο μόνος κριτής για το εάν ένα έργο είναι προϊόν τέχνης ή όχι, είναι η γυναίκα. Εάν η γυναίκα ερωτευθεί τον δημιουργό, τότε αυτός είναι καλλιτέχνης, εάν όχι, τότε είναι χειρώναξ. «Το έργο τέχνης σύμφωνα με την καθιερωμένη αντίληψη προκύπτει από τη δραστηριότητα του καλλιτέχνη. Από πού όμως προκύπτει το τι είναι καλλιτέχνης; Από το έργο τέχνης, γιατί το γεγονός ότι "το έργο αναδεικνύει τον μάστορα" σημαίνει: το έργο πρωτοφανερώνει ότι ο καλλιτέχνης είναι μάστορας.»² «Μάστορας» είναι και ο ξυλουργός, όμως πατέρας των παιδιών μιας γυναίκας θα γίνει μόνο ο καλλιτέχνης. Ο καλλιτέχνης είναι ο ήρωας της σύγχρονης πολιτισμένης εποχής.

Για να γίνει η διάκριση χειρωνακτών και καλλιτεχνών, θα προσπαθήσω να αναφέρω μερικά αντίστοιχα επαγγέλματα:

<u>Χειρωνακτική εργασία</u>	<u>Τέχνη</u>
Ράφτης	Μόδιστρος
Οδηγός λεωφορείου	Οδηγός Φόρμουλα 1
Ξυλουργός	Διακοσμητής
Εργάτης	Αθλητής
Μπογιατζής	Ζωγράφος

Παρατηρήσεις:

– Οι μόδιστροι περιστοιχίζονται από όμορφα κορίτσια, οι ράφτες μπαλώνουν τα σκισμένα πανταλόνια.

– Οι οδηγοί φόρμουλας είναι αντικείμενα λατρείας και θαυμασμού, οι οδηγοί λεωφορείων είναι αντικείμενα ύβρεων. Από εφημερίδα διαβάζουμε: «Η Φόρμουλα 1 είναι σαν το Βιάγκρα. Η παρακολούθηση αγώνων Φόρμουλας 1 προκαλεί το 45% των Άγγλων να κάνουν έρωτα. Μεγάλο ποσοστό γυναικών επιθυμούν να κάνουν έρωτα με τους οδηγούς της Φόρμουλα 1.»

¹ Ιππόλυτου Τάιν, όπ.π., σελ. 27.

² Μάρτιν Χάιντεγκερ, όπ.π., σελ. 29.

– Οι διακοσμητές είναι διάσημοι και περιζήτητοι, οι ξυλουργοί κόβουν νοβοπάν με το μέτρο.

– Οι αθλητές αμείβονται αδρά για τα βάρη που σηκώνουν, οι εργάτες δεν πληρώνονται για το πηλοφόρι.

Να μην υπενθυμίσω την υστερία των γυναικών για τον Έλβις και τους Μπιτλς!

Επίσης, επιβεβαίωση του ορισμού είναι, ότι: «Όλες οι σχολές (δε νομίζω να υπάρχει καμιά εξαίρεση) παρακαμάζουν και ξεπέφτουν όταν παραμελήσουν την ακριβή μίμηση κ' εγκαταλείψουν το ζωντανό πρότυπο.»¹ Αλλά και: «Πεθαίνει (η τέχνη - σημείωση δική μου) ακόμη όταν ο καλλιτέχνης τοποθετεί την έκφραση της υποκειμενικότητάς του υπεράνω του περιεχομένου, όταν πασχίζει λόγου χάριν να κάνει επίδειξη της δεξιοτεχνίας του, του ταλέντου του, όταν επιδιώκει να εντυπωσιάσει τον θεατή προκειμένου να γίνει αντικείμενο θαυμασμού.»² Ο κριτής, η γυναίκα, δε σαγηνεύεται από κάτι μη φυσικό και απορρίπτει τον υποψήφιο καλλιτέχνη. Φυσικό για τη γυναίκα είναι η φύση, που έχει μάθει από την προηγούμενη γενιά και είναι το κριτήριο επιλογής της.

Η άγνοια και η μη κατανόηση της έννοιας και του σκοπού της «τέχνης» οδηγεί σε απορίες του είδους: «Φτάνουμε τότε να αναρωτηθούμε, πώς συμβαίνει ώστε οι σύγχρονες κοινωνίες να έχουν γίνει αδιάφορες απέναντι στην τέχνη.»³ Η απάντηση είναι προφανής: στη σύγχρονη εποχή όχι μόνο δεν υπάρχει πρόβλημα αναπαραγωγής, αλλά απεναντίας, η αναπαραγωγή καταπιέζεται (νόμος για τη σεξουαλική παρενόχληση), με αποτέλεσμα η ορμή για αναπαραγωγή να εκφυλίζεται και μαζί της τα κριτήρια επιλογής. Η «τέχνη», ως κριτήριο επιλογής, έχασε την αξία της και γι' αυτό οι σύγχρονες κοινωνίες (οι γυναίκες) αδιαφορούν για την τέχνη και τον καλλιτέχνη.

Από τα τρία κριτήρια επιλογής, γλώσσα, ομορφιά και ιδιοκτησία, υπό το πρίσμα του παραπάνω ορισμού του έργου τέχνης, θα αναλυθεί

¹ Ιππόλυτου Γάιν, όπ.π., σελ. 19.

² Michel Haq, όπ.π., σελ. 51.

³ Herbert Read στο *Η Τέχνη και ο Άνθρωπος - Η θέση και ο ρόλος της τέχνης στην κοινωνία*, Unesco, Εκδ. Χ. Τεγόπουλος-Ν. Νίκας Ο.Ε., Αθήνα, σελ. 28.

διεξοδικά το κριτήριο της γλώσσας. Για τα υπόλοιπα δύο κριτήρια, ομορφιά και ιδιοκτησία, προφανώς ισχύει η ίδια λογική ανάλυση.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, μπορούμε να πούμε, ότι γλώσσα είναι το αντίγραφο αντιγράφων των ήχων της φύσης, που κάνουν οι άνδρες για να επιλεγούν από τις γυναίκες. Ή τουλάχιστον έτσι ξεκίνησε η δημιουργία της ανθρώπινης γλώσσας, και όχι από ανάγκη συνεννόησης, επικοινωνίας κτλ. Με την έννοια του βιβλίου, «Η ίδια η γλώσσα είναι κατ' ουσίαν τέχνη.»¹ Η σωστότερη διατύπωση είναι: «Η ίδια η γλώσσα είναι κατ' ουσίαν έργο τέχνης.» Ακόμα και σήμερα οι άνδρες είναι καλύτεροι χειριστές της γλώσσας, η δε γυναίκες επιλέγουν τον πιο γλυκομίλητο άνδρα, τον παραμυθά, που τις σαγηνεύει με την ομιλία του. Η γλώσσα είναι αντίγραφο αντιγράφων, μίμηση μιμηθέντων. Γι' αυτό και προφανώς: «Η τέχνη πρέπει να προηγήθηκε της γλώσσας ή τουλάχιστον να εμφανίστηκε παράλληλα με αυτήν.»² Η τέχνη, ως διαδικασία αντιγραφής και μίμησης, προφανώς προηγήθηκε όχι μόνο της γλώσσας, αλλά και της ομορφιάς (εικαστικές τέχνες) και της ιδιοκτησίας. Η γλώσσα είναι το αποτέλεσμα της μίμησης των ήχων των γενεών μεταξύ τους. Αυτό μπορεί να φανεί από την εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας, όπου και σήμερα φαίνονται τα φυσικά πρότυπα των λέξεων, σύμφωνα με ομόφωνη παραδοχή ανθρώπων διαφορετικών επαγγελματικών τάξεων και μόρφωσης:

«Το ενδιαφέρον για την ελληνική γλώσσα προέκυψε από τη διαπίστωση των επιστημόνων πληροφορικής και υπολογιστών ότι οι Η/Υ προχωρημένης τεχνολογίας δέχονται ως "νοηματική" γλώσσα μόνο την ελληνική. Όλες τις άλλες γλώσσες τις χαρακτήρισαν "σημειολογικές". "Νοηματική" είναι η γλώσσα στην οποία το "σημαίνουν", δηλαδή η λέξη και το "σημαινόμενο", δηλαδή αυτό που η λέξη εκφράζει (πράγμα, ιδέα, κατάσταση), έχουν μεταξύ τους πραγματική πρωτογενή σχέση. Ενώ "σημειολογική" είναι η γλώσσα, όπου αυθαίρετα ορίζεται ότι το α' "πράγμα" (σημαινόμενο) εννοείται με το α' "σημείο" (σημαίνουν). Με άλλα λόγια, η ελληνική είναι η μόνη γλώσσα της οποίας οι λέξεις έχουν "πρωτογένεια", ενώ σε όλες τις άλλες είναι "συμβατικές". Σημαίνουν κάτι απλά επειδή έτσι συμφωνήθηκε μεταξύ εκείνων που τη χρησιμοποιούν. Παράδειγμα, στην ελληνική ενθου-

---

¹ Μάρτιν Χάιντεγκερ, όπ.π., σελ. 125.

² Richard Leakey, όπ.π., σελ. 203.

σιασμός = εν θεώ, γεωμετρία = γη + μετρώ, προφητεία = προ + φάω, άνθρωπος = ο αναθρών οπωπός (ο αρθρώνων λόγος). Έχουμε δηλαδή αιτιώδη σχέση μεταξύ λέξης και πράγματος, πράγμα ανύπαρκτο στις άλλες γλώσσες.»

Θεωρώ πολύ λογικό, ότι μια «νοηματική» γλώσσα μπορεί να δημιουργηθεί μόνο με τη διαδικασία της τέχνης, ήτοι με την αντιγραφή αντιγράφων, όπου οι επόμενες λέξεις προέρχονται από τις προηγούμενες. Από τις άναρθρες κραυγές, η τέχνη δημιούργησε το κλάμα και το γέλιο. Γι' αυτό: «Από όλα τα ανώτερα θηλαστικά, μόνον τα μωρά του ανθρώπου γελούν. ... Το γέλιο αποτελεί τη λύση που έδωσε η εξέλιξη στο πρόβλημα.»¹ Όπως πρεσβεύει το βιβλίο, δεν υπάρχει «εξέλιξη» και κανένας δεν ενδιαφέρεται να λύνει προβλήματα. Το γέλιο και το κλάμα είναι η λύση, που έδωσε ο άνθρωπος μέσω της τέχνης για την επιβίωση του αδυνάτου (πολιτισμός). Ο πολιτισμός και η τέχνη είναι ανθρώπινα δημιουργήματα και ο άνθρωπος ενδιαφέρεται να λύσει τα προβλήματά του – επιβίωση του ατόμου και επιβίωση του είδους. Μπορούμε να πούμε, ότι το γέλιο και το κλάμα ήταν η πρώτη ανθρώπινη γλώσσα. Το κλάμα και το γέλιο είναι τα ίδια για όλους τους ανθρώπους της γης και είναι το πρώτο στάδιο της δημιουργίας της γλώσσας. Από το κλάμα και το γέλιο η τέχνη δημιούργησε τη «νοηματική» γλώσσα και στη συνέχεια από τη γλώσσα δημιούργησε την ποίηση.

Η ετυμολογία προσπαθεί να αναστήσει αυτή τη διαδοχή αντιγραφής κατά την αντίθετη φορά, ήτοι από την αντιγραφή στο αντιγραφόμενο και τελικά στον πρότυπο φυσικό ήχο. Συνεπώς η ετυμολογία έχει νόημα μόνο στις «νοηματικές» γλώσσες, όπου αυτή η διαδοχή υπάρχει.

Το αποτέλεσμα της τέχνης είναι η δημιουργία μιας εικονικής πραγματικότητας για τη φύση από τους άνδρες για τις γυναίκες. Οι γυναίκες μαθαίνουν τον κόσμο από τα έργα τέχνης των ανδρών. «Ε, βέβαια. Ο καλλιτέχνης δημιουργεί κι αυτός τη δική του πραγματικότητα, όπως κι ο Θεός δημιούργησε τον κόσμο.»²

¹ Ντέσμοντ Μόρρις, ό.π., σελ. 31.

² Γιοστέιν Γκάρντερ, ό.π., σελ. 413.

Ας διαβάσουμε προσεκτικά τα κάτωθι αποσπάσματα:

«Το έργο τέχνης είναι σύμβολο.»¹

«Η λέξη τέχνη σημαίνει έναν τρόπο γνώσης.»²

«Το έργο τέχνης επιτρέπει στη γη να είναι γη.»³

Το έργο τέχνης όντως είναι σύμβολο, είναι αναπαράσταση ενός φυσικού δεδομένου – ήχου, χρώματος, αντικειμένου. Με την αντιγραφή χάθηκε το πρότυπο, αλλά παρέμεινε το σύμβολο. Το σύμβολο έχει σκοπό να δείξει στην γυναίκα κάτι το όμορφο, για να αναπαραγάγει με τον καλλιτέχνη. Για τη γυναίκα, τα σύμβολα είναι η φύση. Όλα, από το παπούτσι μέχρι τη γη, η γυναίκα τα μαθαίνει από σύμβολα. Είναι φανερό η αποστροφή των γυναικών προς τη φύση και η λατρεία τους για καθαριότητα. Όλα στη φύση είναι βρόμικα και επικίνδυνα. Τελικά ζούνε σ' έναν κόσμο, που δημιούργησαν οι άνδρες γι' αυτές. Άρα, η τέχνη, ως διαδικασία, από τους ήχους, τα χρώματα και τα αντικείμενα δημιούργησε τη γλώσσα, την εμφάνιση και την ιδιοκτησία. Μέσω των τυχαίων μεταβολών των συνηθειών μεταξύ των γενεών, τα αρχικά πρότυπα χάθηκαν και ό,τι βλέπουμε σήμερα είναι ο κόσμος που δημιούργησαν οι άνδρες για τις γυναίκες.⁴

Από τις κάτωθι εικόνες γίνεται σαφής η διαφορά έργου τέχνης και κατασκευής βιοπορισμού:

«Το έργο τέχνης μάς δίδαξε τι είναι στ' αλήθεια το παπούτσι.»⁵

---

¹ Μάρτιν Χάιντεγκερ, *όπ.π.*, σελ. 34.

² Μάρτιν Χάιντεγκερ, *όπ.π.*, σελ. 97.

³ Μάρτιν Χάιντεγκερ, *όπ.π.*, σελ. 17.

⁴ Φρίντριχ Νίτσε, *όπ.π.*, σελ. 90: «Κι ό,τι λέτε κόσμο, πρέπει πρώτα να το δημιουργήσετε εσείς, το λογικό σας, η φαντασία σας, η θέλησή σας, η αγάπη σας πρέπει να γίνουν ο δικός σας κόσμος.»

⁵ Μάρτιν Χάιντεγκερ, *όπ.π.*, σελ. 58.

Τα παπούτσια
Ζωγραφιά του Βαν Γκογκ¹
(Έργο τέχνης)

Τα παπούτσια
Κατασκευή τσαγκάρη
(Έργο βιοπορισμού)

Ας δούμε και κάποιες άλλες απόψεις για την τέχνη:

Α) «Όπως ξέρουμε, τα αρχαιότερα έργα τέχνης δημιουργήθηκαν για να εξυπηρετήσουν μια τελετουργία, που πρώτα ήταν μαγική και κατόπιν έγινε θρησκευτική.»² Ο Walter Benjamin δε λέει τι είναι «τελετουργία», «μαγεία» και «θρησκεία». Και βέβαια η αναφορά του μπορεί να εφαρμοστεί και για τα ζώα. Η μόνη τελετουργία, κατά την

---

¹ Μάρτιν Χάιντεγγερ, *όπ.π.*, σελ. 7.

² Walter Benjamin, *Δοκίμια για την τέχνη*, Εκδ. Κάλβος, Αθήνα 1978, σελ. 18.

άποψή μου, είναι η αναπαραγωγή, και η τέχνη συνεισφέρει στον πολιτισμό εξασφαλίζοντας την αναπαραγωγή των αδυνάτων.

Β) «Το ελάφι, που ζωγραφίζει ο άνθρωπος της λίθινης εποχής στους τοίχους της σπηλιάς-του, είναι ένα μαγικό όργανο. Μπορεί να το εκθέτει μπροστά στους συνανθρώπους-του, αλλά κατά κύριο λόγο το προορίζει για τα πνέβματα.»¹ Ο Walter Benjamin και εδώ δε λέει τι είναι «μαγεία» και «πνεύμα». Ο άνδρας της λίθινης εποχής ζωγράφιζε τα ζώα για να δείξει στην καλή του τα κατορθώματά του.

Γ) «Απ' όλα τα έργα του ανθρώπου, το καλλιτέχνημα φαίνεται ως το μάλλον τυχαίο.»² Η τέχνη είναι λογικό και αναπόφευκτο επακόλουθο του πολιτισμού. Χωρίς τέχνη, ο πολιτισμός δε θα επικρατούσε. Συνεπώς η τέχνη δεν μπορεί να είναι τυχαίο έργο του ανθρώπου.

Δ) «Ο άνθρωπος αισθάνεται αυτό το κενό και για να το πληρώσει εφευρίσκει την τέχνη.»³ Το «κενό», που άφησε η φυσική επιλογή...

Ε) «Κάθε μεγάλη τέχνη κλείνει μέσα της ένα ΑΓΡΙΟ θηρίο: εξημερωμένο. Όχι στον Mendelssohn, για παράδειγμα. Κάθε μεγάλη τέχνη έχει για basso ostinato τις πρωτόγονες ορμές του ανθρώπου. Δεν είναι αυτές η μελωδία (όπως ίσως συμβαίνει στον Wagner), αλλά εκείνο που δίνει στη μελωδία το βάθος και τη δύναμή της.

Υπ' αυτή την έννοια μπορεί κανείς να ονομάσει τον Mendelssohn «αναπαραγωγικό» καλλιτέχνη.

Υπό την ίδια έννοια: Το σπίτι πούχτισα για την Gretl είναι προϊόν μιας έντονα ευαίσθητης ακοής, καλών τρόπων, έκφραση μιας βαθειάς κατανόησης (ενός πολιτισμού κτλ.) Αλλά η αρχέγονη ζωή, η άγρια ζωή που θέλει να ξεσπάσει, αυτή απουσιάζει. Κι έτσι θα μπορούσε ακόμη κανείς να πει πως τούλειπε η υγεία (Kierkegaard), (Φυτό του θερμοκήπιου).»⁴ (υπογράμμιση δική μου).

¹ Walter Benjamin, όπ.π., σελ. 19.

² Ιππόλυτου Γάιν, όπ.π., σελ. 5.

³ Ιππόλυτου Γάιν, όπ.π., σελ. 34.

⁴ Ludwig Wittgenstein, όπ.π., σελ. 65-66.

ΣΤ) «Τα θαύματα της φύσης.

Θα μπορούσε κανείς να πει: Η τέχνη μάς δείχνει τα θαύματα της φύσης, βασιζείται στην έννοια του θαύματος της φύσης. (Το μπουμπούκι που σκάει. Τι το υπέροχο υπάρχει σ' αυτό;). Λέμε: "Μα δες το πώς ανοίγει!"»¹ (υπογράμμιση δική μου).

Η) Η ζωή ενός καλλιτέχνη, εδώ του Μιχαήλ-Αγγελου, είναι περίπου ως έπεται: «Η πρώτη περίοδος είναι η του αληθινού αισθήματος, η δεύτερη είναι η περίοδος της μανιέρας και της παρακμής. Αν μελετήσουμε το βίο των μεγαλυτέρων ανδρών, θα συναντήσουμε οπωσδήποτε και τη μια και την άλλη. Η πρώτη περίοδος στον Μιχαήλ-Άγγελο ήταν πολύ μακρά και κράτησε εξήντα περίπου χρόνια, διακρίνεται δε, σ' όλα τα έργα που γεμίζουν την εποχή αυτή, το αίσθημα της δύναμης και του ηρωικού μεγαλείου. Ο καλλιτέχνης είν' εμποτισμένος απ' αυτό, άλλο πράγμα δε συλλογίζεται. Οι πολυάριθμες ανατομικές του μελέτες, τ' απειράριθμα σχέδιά του, η διαρκής ανάλυση των αισθημάτων της ίδιας του καρδιάς, η μελέτη των τραγικών παθών και της σωματικής των εκδήλωσης, γι' αυτόν δεν είναι παρά τα μέσα για την εξωτερίκευση της αγωνιστικής ενέργειας που τον κυριαρχεί.»² (υπογράμμιση δική μου). Η «εξωτερίκευση της αγωνιστικής ενέργειας» μπορεί να είναι το ένστικτο της αναπαραγωγής. Όπως είπε ο ηθοποιός Τζόκο Ρόσιτς: «Πάντα για μια γυναίκα!»³

Θ) Και στο τέλος: «Τώρα είμαστε ικανοί να δικαιολογήσουμε το θαυμασμό μας και να ξεχωρίσουμε τη θέση της τέχνης στην ανθρώπινη ζωή. Σε πολλά σημεία ο άνθρωπος είν' ένα ζώο που προσπαθεί να αμυνθεί κατά της φύσεως ή κατά των άλλων ανθρώπων. Είναι υποχρεωμένος να εξοικονομεί την τροφή του, τον ρουχισμό του, την κατοικία του, να προφυλάγεται από την κακοκαιρία, την ένδεια και τις αρρώστιες (αυτό ισχύει και για όλα τα άλλα ζώα - σημείωση δική μου). Για το λόγο αυτό, οργώνει τη γη, ταξιδεύει, εξασκεί διάφορα είδη επαγγέλματος, βιομηχανίας ή εμπορίου. Εξ άλλου είναι

¹ Ludwig Wittgenstein, όπ.π., σελ. 90.

² Ιππόλυτου Γάιν, όπ.π., σελ. 17.

³ Βουλγάρικο Τηλεοπτικό Κανάλι bTV, εκπομπή «Σόουτο να Σλάβι Τρίφονοβ», 26.06.2001.

υποχρεωμένος να διαιωνίζει το είδος του και να αποκρούει τη βία των άλλων ανθρώπων. Γι' αυτό σχηματίζει οικογένειες και κράτη, εγκαθιδρύει άρχοντες, υπαλλήλους, πολιτεύματα, νόμους και στρατούς. Κι' όμως παρ' όλα αυτά τα εφευρήματα και τους μόχθους του δεν κατορθώνει να βγει από τον πρώτο του κύκλο. Είναι ακόμη ζώο που διαθέτει μεν περισσότερα εφόδια και μεγαλύτερη προστασία από τα άλλα, ωστόσο δεν σκέπτεται ακόμη τίποτα άλλο εξόν από τον εαυτό του και τους ομοίους του. (τα άλλα ζώα; - σημείωση δική μου.) – Αυτή τη στιγμή όμως ανοίγεται μπροστά του μια ζωή ανώτερη, η ζωή του φιλοσοφικού στοχασμού, με τον οποίον εξετάζει τις μόνιμες και γενεσιουργικές αιτίες από τις οποίες εξαρτάται η ύπαρξη αυτού και των ομοίων του, τους δεσπόζοντας και ουσιώδεις χαρακτήρες που διέπουνε κάθε σύνολο και αποτυπώνουν τη σφραγίδα τους και στις ελάχιστες λεπτομέρειες. Για να το κατορθώσει έχει στη διάθεσή του δυο μέσα: το ένα είναι η επιστήμη με την οποίαν, διαχωρίζοντας τα αίτια και τους βασικούς αυτούς νόμους, τους εκφράζει σε ακριβείς τύπους και σε αφηρημένους όρους, το δεύτερο είναι η τέχνη με την οποίαν εκδηλώνει τα αίτια και τους βασικούς αυτούς νόμους όχι πια σε άγονους ορισμούς, απρόσιτους στο πλήθος και νοητούς μονάχα σε μερικούς ειδικούς, αλλά κατά τρόπον καταληπτό, απευθυνόμενος όχι μόνο στη λογική αλλά στις αισθήσεις και στην καρδιά του κοινότερου ανθρώπου. Η τέχνη έχει τούτο το ιδιάζον: είναι ταυτόχρονα υψηλή και προσιτή στο λαό: εκδηλώνει ό,τι το υψηλότερο και το εκδηλώνει για όλο το κόσμο.»¹ Αφήνω τον αναγνώστη να κρίνει την αναφορά του Ιππόλυτου Τάιν.

Η γνησιότητα ενός έργου τέχνης είναι σημαντικότερο πρόβλημα. Οι γυναίκες θέλουν να αναπαράγουν με καλλιτέχνες και όχι με αντιγραφείς, όπως παράδειγμα οι φωτοτυπάδες. (Υπενθυμίζω ότι ο σκοπός του έργου τέχνης είναι η ανάδειξη του καλλιτέχνη και όχι του έργου.) Η πρώτη ερώτηση στη θεά ενός έργου τέχνης είναι: *Ποιος είναι ο καλλιτέχνης;* Επίσης και η κατοχή ενός έργου τέχνης είναι απόδειξη του πλούτου, που είναι κριτήριο επιλογής. Εάν οι πίνακες του Χ ζωγράφου είναι ακριβοί, τότε και ο κάτοχος αυτών μπορεί να επιλεγεί από τη γυναίκα. Πεθαίνοντας, ο ζωγράφος αφήνει ένα

---

¹ Ιππόλυτου Τάιν, όπ.π., σελ. 42-43.

σύμβολο οικονομικής ισχύος, που είναι απόδειξη πλούτου: «Αν οι πίνακες αφτοι ήσαν ιδιοκτησία μιας οικογένειας, ρωτούσε κανείς πότε-πότε ποιον παρίσταναν. Έπειτα όμως από δυο-τρεις γενιές, το ενδιαφέρον αφτό έσβηνε: οι πίνακες, όταν επιβιώνουν, επιβιώνουν μόνο σαν μαρτυρία για την τέχνη εκείνου που τους φιλοτέχνησε.»¹ Η «κατοχή της τέχνης» είναι και αυτή «τέχνη», με την έννοια του βιβλίου, ήτοι εξασφαλίζει την επιλογή των γυναικών.

Για την τέχνη, όπως ορίζεται στο βιβλίο, μπορούν να γραφτούν ακόμα εκατοντάδες σελίδες. Πιστεύοντας ότι αυτά που ήθελα να πω είναι κατανοητά στον αναγνώστη, θα σταματήσω εδώ την ανάλυση.

ΦΑΝΤΑΣΙΑ

Η φαντασία και η τέχνη είναι δύο στενά συνδεδεμένες έννοιες. Στην τέχνη ανέφερα: «Ό,τι ισχύει για το DNA ισχύει και για τις γενεές των ανθρώπων – καμία γενιά δε μοιάζει με την προηγούμενη. Ο άνθρωπος όμως, λόγω του εγκεφάλου του, έχει την δυνατότητα επιπλέον και συνειδητών μεταβολών των κληρονομημένων συνηθειών. "Είναι νόμιμο, λέει ο Αριστοτέλης, το γεγονός ό,τι ένας τέτοιος ζωγράφος, ο Ζεύξης για παράδειγμα, ζωγράφισε τους ανθρώπους ωραιότερους απ' ό,τι είναι, διότι η ομοιότητα δεν αποκλείει τον εξωραϊσμό".»² Μπορούμε να πούμε, ότι ενώ το DNA δημιουργεί τυχαίες μεταβολές, ο άνθρωπος (ο άνδρας), με τη φαντασία του, δημιουργεί σκόπιμες μεταβολές. Η τέχνη δημιούργησε τη φαντασία και η φαντασία προώθησε και προωθεί την τέχνη. Είναι μία θετική ανάδραση: περισσότερη τέχνη => περισσότερη φαντασία και περισσότερη φαντασία => περισσότερη τέχνη.

Συνεπώς, η φαντασία είναι μία ανδρική ιδιότητα, συνυφασμένη με τον αγώνα για επιλογή από τις γυναίκες. Η φαντασία δημιουργήθηκε και αναπτύχθηκε από την ανάγκη ο ένας άνδρας να διαφέρει από τους άλλους, ώστε να κερδίσει την εύνοια των γυναικών. Αν όλοι οι άνδρες ήσαν ίδιοι, τότε πώς η γυναίκα θα διάλεγε; Αντίθετα, η γυναίκα δεν

¹ Walter Benjamin, όπ.π., σελ. 51.

² Michel Har, όπ.π., σελ. 28.

έχει το δικαίωμα της φαντασίας, γιατί πρέπει να πορευτεί στα σταθερά, π.χ. φοβάται το αεροπλάνο, το αυτοκίνητο κτλ. Δεν έχει το δικαίωμα να κάνει λάθος, γιατί η μητέρα, που κουβαλά, είναι πολύτιμη.

Άρα, σε συνάρτηση με την τέχνη, μπορούμε να ορίσουμε τη φαντασία ως τη διαδικασία σκόπιμης δημιουργίας διαφορετικών αντιγράφων των αντιγράφων της φύσης, που κάνουν οι άνδρες για να επιλεγούν από τις γυναίκες.

Ορισμό, που προσεγγίζει τον προηγούμενο, βρήκα στο βιβλίο του Κωστή Παπαγιώργη *Λάδια ξίδια*. Η φαντασία είναι «... η ικανότητα με την οποία μια εικόνα ή μια αίσθηση τροποποιούν πολλές άλλες, και ενώνουν πολλές σε μια μέσω μιας συγχωνευτικής διαδικασίας συνδυάζοντας πολλές παραστάσεις σε μια στιγμή σκέψης για να πλάσουν το έσχατο εκείνο τέλος της ανθρώπινης σκέψης και της ανθρώπινης αίσθησης, την ενότητα, και διά μέσου αυτών την αναγωγή του πνεύματος στην αρχή και την πηγή του, που μόνο αυτή είναι αληθινά Μία.»¹ Βέβαια, πρόκειται για περιγραφή και όχι για ορισμό, όπου πάλι δεν αποφεύγεται η εμπλοκή της φαντασίας με πολλές άλλες έννοιες, όπως σκέψη, πνεύμα, σκοπός κτλ., δημιουργώντας φαύλο κύκλο. Και βέβαια, η περιγραφή δεν απαντά στο βασικό ερώτημα: γιατί ο άνθρωπος διαθέτει φαντασία;

Ας δούμε απλά και κάποιες άλλες απόψεις για τη φαντασία:

A) «Η φαντασία είναι πάνω απ' όλα η "δημιουργική δραστηριότητα που απ' αυτήν απορρέουν οι απαντήσεις για όλες τις ερωτήσεις που μπορούν να απαντηθούν", είναι η μητέρα όλων των δυνατοτήτων, που μέσα της όλα τα διανοητικά αντίθετα, καθώς και η σύγκρουση μεταξύ εσωτερικού και εξωτερικού κόσμου, ενώνονται.»²

B) «Η φαντασία παίζει ένα πολύ αποφασιστικής σημασίας ρόλο μέσα στην όλη διανοητική δομή: Συνδέει τα βαθύτερα στρώματα του ασυνείδητου με τα ανώτερα προϊόντα της συνείδησης (τέχνη), το όνειρο με την πραγματικότητα, συντηρεί τα αρχέτυπα του γένους, τις

---

¹ Κωστή Παπαγιώργη, *όπ.π.*, σελ. 61.

² Herbert Marcuse, *όπ.π.*, σελ. 154.

διαρκείς αλλά αποθιμμένες ιδέες της συλλογικής και της ατομικής μνήμης, τις απογορευμένες παραστάσεις της ελευθερίας.»¹

Γ) «Η φαντασία "προστατεύεται απ' τις πολιτιστικές μετατροπές" και συνεχίζει να διέπεται απ' την αρχή της ηδονής.»²

Και στις τρεις περιγραφές της φαντασίας, το μόνο που δεν καταλαβαίνει κανείς, είναι το τι είναι φαντασία. Για να περιγραφεί η φαντασία χρησιμοποιούνται έννοιες, όπως: «διανόηση», «εσωτερικός κόσμος», «εξωτερικός κόσμος», «βαθύτερα στρώματα του ασυνείδητου», «όνειρο», «συλλογική μνήμη», «ατομική μνήμη» κτλ., που κανείς, πιστεύω και ο ίδιος ο Herbert Marcuse, δεν ξέρει τι σημαίνουν. Λόγια, λόγια, λόγια... Με τον ορισμό της φαντασίας, όπως δίδεται εδώ, και οι τρεις αναφορές μπορούν να αποκτήσουν νόημα, αλλά αυτή η ανάλυση είναι εκτός του σκοπού του βιβλίου. Με χαρά αφήνω την ανάλυση στον αναγνώστη.

ΒΙΑ - ΠΟΛΕΜΟΣ

«Πόλεμος πάντων μεν πατήρ ἐστι, πάντων δε βασιλεύς, και τους μεν θεούς ἐδείξε τους δε ανθρώπους, τους μεν δούλους εποίησε τους δε ελευθέρους.
Ηράκλειτος, *Περί Φύσεως* 53.»³

Εκτός από τις προαναφερθείσες όμοιες λέξεις (θεός - θέατρο - θέαμα και ήρωας - έρωτας κτλ), μου έκανε εντύπωση και η ομοιότητα των λέξεων βίος - βία. Τώρα, πάνω στη βάση των εννοιών του πολιτισμού και του έρωτα, κατάλαβα τη μοιραία ομοιότητα των δύο αυτών λέξεων: Η *βία* είναι η προϋπόθεση του *βίου*, της ζωής. Χωρίς *βία* δεν υπάρχει *βίος*, ζωή.

Μία άποψη της θρησκείας για τη βία είναι η κάτωθι:

---

¹ Herbert Marcuse, όπ.π., σελ. 147.

² Herbert Marcuse, όπ.π., σελ. 24.

³ Χρυσόστομος Εμμ. Καρπαθίου, όπ.π., σελ. 5.

«Είναι γεγονός, ότι η βία, αυτή καθ' εαυτή, ιδιαίτερα ως ανθρωπίνη ενέργεια και πράξη, είναι, ως έννοια και λέξη, φορτισμένη αρνητικά, και μάλιστα, σε τέτοιο βαθμό, ώστε αβίαστα να απορρίπτη κανείς κάθε μορφή και κάθε ποιότητα βίας!

Ναι! Ασφαλώς, για την κοινή λογική, η βία έχει πάντοτε και σε κάθε περίπτωση αρνητικό και αποτρόπαιο νόημα. Κυρίως σε μια εποχή, σαν τη δική μας, που οι ατομικές ελευθερίες και τα ανθρώπινα δικαιώματα ανυψώνονται σε "θρησκευτικές" υπεραξίες, κάθε λόγος υπέρ της βίας ηχεί αρνητικά!

Αλήθεια! Ποιος άνθρωπος είναι σήμερα πρόθυμος, να υποβάλλη τον εαυτό του σε πράξεις και ενέργειες ή καταστάσεις βίας, έστω κι' αν είναι πολύ σίγουρος για το λυτρωτικό της αποτέλεσμα;

Ακόμη και ο χριστιανός άνθρωπος, στις πιο πολλές περιπτώσεις, φαίνεται να προτιμά να παρακάμψη περάσματα βίας, που όμως είναι εξαιρετικά αναγκαία για τη σωτηρία του. Λ.χ. η μετάνοια, η νηστεία, η ταπείνωση και πολλά άλλα περάσματα βίας, τον προκαλούν να αναζητή συχνά πειστικά επιχειρήματα, δηλ. δικαιολογίες, για την παράκαμψη αυτών των περασμάτων!»¹ (υπογράμμιση δική μου).

Ακόμα και στη χριστιανική θρησκεία «τα περάσματα βίας» είναι αναγκαία για τη «σωτηρία του»! Ποια είναι όμως τα «περάσματα βίας»; Είναι η «μετάνοια», η «ταπείνωση» κτλ. Ο χριστιανισμός κηρύσσοντας την αγάπη προς τον πλησίον και προς τον εχθρό, εκμηδένισε τη βία και τα αποτελέσματά της, το βασικότερο από τα οποία είναι η αναπαραγωγή και η διατήρηση του είδους. Μη βλέποντας βία και θάνατο, ο άνθρωπος έχασε το κίνητρο για αναπαραγωγή. Για να λύσει αυτό το πρόβλημα, η θρησκεία δημιούργησε εικονική βία. Οι μαρτυρικές, ταπεινές και πεινασμένες μορφές δημιουργούν την εντύπωση βίας και θανάτου, με αποτέλεσμα τη διέγερση του ενστίκτου αναπαραγωγής. Ήτοι η θρησκεία βρήκε τρόπο αναπλήρωσης της βίας. Στην σημερινή κοινωνία αυτή η αναπλήρωση γίνεται με τα έργα βίας, με τους αθλητικούς αγώνες, με την πάλη, την πυγμαχία κτλ.

Ανέκαθεν, στη φύση, ο αγώνας ανάμεσα στα αρσενικά δεν είχε σκοπό τη θανάτωση του αντιπάλου. Δεν είναι σκοπός ο θάνατος. Ένας

---

¹ Ιωάννη Κορναράκη, όπ.π., σελ. 9.

και μοναδικός σκοπός ήταν και είναι η κατάκτηση του δικαιώματος αναπαραγωγής, ήτοι η κατάκτηση του θηλυκού: «Το αποτέλεσμα δεν είναι θάνατος για τον άτυχο ανταγωνιστή, αλλά λίγοι ή κανένας απόγονος.»¹ Ο ανταγωνισμός ήταν ίδιος και στα ζώα και στους ανθρώπους. Η βία ήταν η αιτία της διέγερσης για αναπαραγωγή. Στο ίδιο αρσενικό λειτουργούν δύο σκοποί, αφενός η επιβίωση του ίδιου και, αφετέρου, η επιβίωση του είδους. «Όπως ήταν φυσικό, ο Αδάμ και η Εύα, αμέσως μετά την έξοδό τους από τον παράδεισο, άρχισαν τον αγώνα της δημιουργίας της οικογενειακής τους ζωής. Η δημιουργία απογόνων ήταν η πρώτη και βασική τους επιδίωξη.»² Ακόμα και η θρησκεία αποδέχεται, ότι ο βασικός σκοπός του ανθρώπου στον πολιτισμό (έξοδος από τον παράδεισο, οικογενειακή ζωή), όπως και στα ζώα και στα φυτά, παραμένει η διαίωσιση του είδους. Στη μάχη με τον αντίπαλο το αρσενικό καλείται να συμβιβάσει τους δύο αυτούς σκοπούς, ήτοι να νικήσει, για να επιβιώσει και να αναπαραγάγει το ίδιο, αλλά και συγχρόνως να μη σκοτώσει τον αντίπαλο, ο οποίος αποτελεί μέλος του είδους. Όσο τα είδη δεν απειλούνται με εξαφάνιση, ήτοι υπάρχει μεγάλο πλήθος, ο θάνατος του αντιπάλου δεν αποτελεί κίνδυνο για την εξαφάνιση του είδους. Όσο όμως μειώνεται το πλήθος, ήτοι το είδος απειλείται με εξαφάνιση, ο θάνατος του αντιπάλου αυξάνει την πιθανότητα εξαφάνισης. Για να μην εξαφανιστεί το είδος, το αποτέλεσμα της βίας δεν πρέπει να είναι ο θάνατος. Μία λύση είναι η κατάργηση της βίας και η αντικατάστασή της με άλλους τρόπους επιλογής του αρσενικού από τα θηλυκά: «Τα αποτελέσματα αυτής της εξέλιξης εκφράζονται σε πολλά είδη ζώων και με τη μορφή τελετουργικής αναπαράστασης απειλητικών κινήσεων, καθώς και με τη μορφή "χορών μάχης".»³ [Εάν «τελετουργία» σημαίνει τέλος (σκοπός) και έργο, τότε το επίθετο «τελετουργικής» χρησιμοποιείται σωστά ως «σκοπίμη» αναπαράσταση.] Στον άνθρωπο αυτή η εξέλιξη ονομάστηκε «πολιτισμός». Στους ανθρώπους: «Αντικειμενικός σκοπός της μάχης δεν ήταν η εξόντωση των αντιπάλων, αλλά η κυριαρχία στο πεδίο της μάχης, ...»⁴ Όταν οι στρατοί ήσαν πολυάριθμοι, για να αποφευχθεί ο άδικος σκοτωμός των ομοειδών, πολεμούσαν είτε επίλεκτα τμήματα,

¹ Κ. Δαρβίνος, *όπ.π.*, σελ. 114.

² Ιωάννη Κορναράκη, *όπ.π.*, σελ. 43.

³ Ντέσμοντ Μόρρις, *Ο γυνός πίθηκος*, Εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1970, σελ. 232.

είτε γινόταν μονομαχία μεταξύ εκπροσώπων των δύο στρατών. Εάν ο καλύτερος του ενός στρατού νικούσε τον καλύτερο του αντίπαλου στρατού, αυτό σήμαινε και νίκη του αντίστοιχου στρατού. Κατ' αυτό τον τρόπο εφαρμοζόταν η αρχή της φυσικής επιλογής μεταξύ μεγάλων τμημάτων αρσενικών, επιτυγχάνοντας συγχρόνως και οικονομία ζωών. Οι αντίπαλοι δεν πέθαιναν, αλλά εξακολουθούσαν να εκπροσωπούν το ανθρώπινο είδος, βοηθώντας το στην επιβίωση με άλλο τρόπο, π.χ. γινόμενοι δούλοι των νικητών. Συνήθως ο νικητής στρατός βίαζε τις γυναίκες του νικημένου, ως φυσικό επακόλουθο της νίκης.¹ Ο πόλεμος γίνεται για το δικαίωμα αναπαραγωγής, για την «ωραία Ελένη». Το έπαθλο του νικητή είναι το δικαίωμα αναπαραγωγής. Εξάλλου όλοι οι νικητές περιστοιχίζονται από ωραίες γυναίκες. Από τον επιτυχημένο επιχειρηματία, φιλόσοφο, μέχρι τον πρωταθλητή, όλοι έχουν για έπαθλο ωραίες γυναίκες. Το ίδιο και ο νικητής στρατός. Όσο όμως αύξαινε το πλήθος των ανθρώπων, τόσο ο πόλεμος γινόταν πιο βίαιος. Δεν υπήρχε λόγος εξοικονόμησης ανθρώπινων ζωών. Ο θάνατος του αντιπάλου δεν απειλούσε την ύπαρξη του είδους. Ο άνθρωπος (το αρσενικό, ο άνδρας) έγινε φθηνός. «... ο πόλεμος γίνεται τραχύτερος και απομακρύνεται ολοένα περισσότερο από το αθλητικό πνεύμα και τον παλαιό ηθικό και ημιθρησκευτικό κώδικα διεξαγωγής του».² Οι αρχαίοι Έλληνες, όπως αναφέρεται στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδ. Εκδοτική Αθηνών ΑΕ, είχαν συνειδητοποιήσει ότι οι άνθρωποι έγιναν πολλοί και ο πόλεμος γινόταν για την ελάττωση του ανθρώπινου πλήθους στη γη.

⁴ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδ. Εκδοτική Αθηνών ΑΕ, Αθήνα, τ. Γ2, σελ. 222.

¹ Immanuel Kant, όπ.π., σελ. 37, υποσημείωση: «Κατά τη γνώμη των αγρίων, η γενναιότητα στον πόλεμο είν' η μεγαλύτερη αρετή. Ακόμα και στους πολιτισμένους είν' ένα αντικείμενο θαυμασμού κι' είναι μια απ' τις αιτίες για τις οποίες δίνεται τόσος σεβασμός στην τάξη εκείνη που μια μόνη υπηρεσία προσφέρει, τη γενναιότητα στον πόλεμο, κι' αυτό έχει κάποια λογική αιτία. Γιατί το ότι ο άνθρωπος μπορεί να βάλει κάποιο σκοπό, που εκτιμά περισσότερο απ' τη ζωή του (την τιμή), χωρίς καμιά ιδιοτέλεια, είν' απόδειξη κάποιας ευγένειας. Βλέπει όμως κανείς στην ευχαρίστηση με την οποία οι νικητές παινεύονται για τις πράξεις τους (τους διαμελισμούς, τους αμείλικτους φόνους), πως η υπεροχή τους κι' η καταστροφή που προκαλούν, χωρίς κανέναν άλλο σκοπό, είν' η μόνη αιτία για την οποία υπερηφανεύονται.»

² *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδ. Εκδοτική Αθηνών ΑΕ, Αθήνα, τ. Γ2, σελ. 218.

ΓΙΑΤΙ ΟΙ ΗΛΙΘΙΟΙ ΕΥΗΜΕΡΟΥΝ

«...όμως δούλοι είναι για μένα και υποζύγια,
κι ας λάμπουνε μαλαματένια τα χάμουρά τους.»¹

Στη ρωμαϊκή εποχή, ο κόσμος διασκέδαζε με τους μονομάχους. Η διασκέδαση ήταν φτηνή, γιατί ο μονομάχος ήταν δούλος, που είχε υποκύψει στη βία των κυρίαρχων τάξεων. Τώρα ο «μονομάχος» είναι ακριβός, γιατί πρέπει να υποκύψει στη βία του πλούτου. Είναι οι αθλητές, οι καλλιτέχνες, οι πολιτικοί, που γίνονται δούλοι της κοινωνίας υποκύπτοντας στο χρήμα και τη δόξα. Για κάθε δημόσιο πρόσωπο ισχύει, ότι είναι: «Ένας αδηφάγος νάρκισσος της εφήμερης δόξας (χειροκροτούμενος απαντούσε άπληστα "Κι άλλο! Κι άλλο!"), η σφοδρότερη πολεμική επί σκηνης μηχανή του μιούζικ-χολ, ο Μπεκώ, αγαπήθηκε όσο κανείς από τα πλήθη, όχι όμως και από τη διάνοηση, που τον ονόμασε "έμπορο χαράς" ή από τη γαλλική δημοσιογραφία, η οποία του επιφύλαξε αρκετά περιορισμένη στήριξη τα τελευταία 30 χρόνια, καθώς και ένα μάλλον χλιαρό κατευόδιο, πλην του *Paris-Match*.»² «Αγαπήθηκε από τα πλήθη» σημαίνει, ότι έγινε θύμα του πλήθους, ότι το πλήθος διασκέδαζε μαζί του. Έγινε ο Μιμηθός, ο παλαβός της κοινωνίας. Γενικά, οι δημόσιοι άνδρες και γυναίκες, οι επώνυμοι, είναι τα άτομα της κοινωνίας, που δεν μπορούν να αντισταθούν στην κολακεία και τη σαγήνη της «δαιμονικής» βίας. «Όπου η σκληρότητα δεν περνάει, η δαιμονική βία θα περάσει στην κολακεία. Όπου η ανοικτή και χωρίς μάσκα πρόκληση δεν πρόκειται να βρη ανταπόκριση από το ανθρώπινο πνεύμα, η βία θα φορέσει το λευκό χιτώνα της αγνότητας των προθέσεων, στολισμένο με το διάσημα των ανωτέρων και υψηλών ιδανικών της ζωής. Όπου η απάτη της δαιμονικής βίας κινδυνεύει να αποκαλυφθή, εκείνη θα αποσυρθή από το πεδίο της μάχης, με το προσωπείο της ντροπής του ηττημένου. Θα αφήσει να γίνη αντιληπτή η ήττα της, για να νικήσει στα σίγουρα

¹ Φρίντριχ Νίτσε, όπ.π., σελ. 109.

² Περιοδικό *Η Λέξη*, Αθήνα, Γενάρης-Φλεβάρης 2002, τ. 167, σελ. 103.

τον εκλεκτό της φονικής της προσβολής!»¹ (υπογράμμιση δική μου). Όπως προαναφέρθηκε, «οι εκλεκτοί» της δαιμονικής βίας είναι όλοι οι δημόσιοι και επώνυμοι πολίτες, με τους οποίους οι υπόλοιποι διασκεδάζουν.

Ας δούμε τη θέση των «εκλεκτών» της δαιμονικής βίας στη σύγχρονη κοινωνία με ένα διήγημα του Μπέρτολτ Μπρεχτ:

«Μέτρα ενάντια στη βία

Όταν ο κ. Κ. ο στοχαστής έτυχε να μιλήσει κάποτε σε μian αίθουσα μπροστά σε πολύ κόσμο ενάντια στη βία, είδε τους ανθρώπους γύρω του να οπισθοχωρούν και να φεύγουν. Γύρισε τότε κι αντίκρισε τη βία. Τι έλεγε; τον ρώτησε ή βία. Εγώ; αποκρίθηκε ο κ. Κ., υποστήριζα τη βία. Σαν έφυγε η βία, οι μαθητές του κ. Κ. τον ρώτησαν γιατί έσκυψε το κεφάλι. Γιατί δεν έχω κεφάλι για σπάσιμο, αποκρίθηκε ο κ. Κ. Εξάλλου, εγώ πρέπει να ζήσω περισσότερο από τη βία.

Και ο κ. Κ. αφηγήθηκε την παρακάτω ιστορία:

Στο σπίτι του κ. Έγκε, που είχε μάθει να λέει όχι, ήρθε μια μέρα τον καιρό της παρανομίας ένας πράχτορας και του παρουσίασε ένα χαρτί, που το είχαν εκδώσει αυτοί που εξουσίαζαν την πόλη. Το χαρτί έλεγε ότι στον πράχτορα αυτόν θ' ανήκε κάθε σπίτι όπου θα πατούσε το πόδι του, όπως και κάθε φαγητό που θα ζητούσε. Θα 'πρεπε ακόμα να τον υπηρετεί και κάθε άνθρωπος που θ' αντάμωνε.

Ο πράχτορας κάθησε σε μια καρέκλα, ζήτησε φαγητό, πλύθηκε, πλάγιασε και προτού κοιμηθεί ρώτησε τον κ. Έγκε με το πρόσωπο στον τοίχο: Θα με υπηρετείς;

Ο κ. Έγκε τον σκέπασε με την κουβέρτα, έδιωξε τις μύγες, κάθησε δίπλα στο προσκεφάλι του, κι όπως εκείνη την ημέρα τον υπάκουσε άλλα επτά χρόνια. Ότι κι αν έκανε όμως για ναύτον, ένα πράγμα απόφυγε να κάνει: δεν του 'πε ποτέ μια λέξη. Σαν πέρασαν τα επτά χρόνια κι ο πράχτορας χόντρυνε από το πολύ φαΐ, τον ύπνο και τις διαταγές, πέθανε. Ο κ. Έγκε τον τύλιξε τότε στην ξεφτισμένη

---

¹ Ιωάννη Κορναράκη, όπ.π., σελ. 78.

κουβέρτα, τον έσυρε έξω από το σπίτι, έπλυνε το στρώμα, άσπρισε τους τοίχους, ανάσανε βαθιά κι αποκρίθηκε: Όχι.»¹

Ας δούμε το ίδιο κείμενο με μικρές αλλαγές:

"Μέτρα ενάντια στη βία

Όταν ο κ. Κ. ο στοχαστής έτυχε να μιλήσει κάποτε σε μιν αιθουσα μπροστά σε πολύ κόσμο ενάντια στη *δαιμονική* βία, είδε τους ανθρώπους γύρω του να οπισθοχωρούν και να φεύγουν. Γύρισε τότε κι αντίκρισε τη *δαιμονική* βία. Τι έλεγε; τον ρώτησε η *δαιμονική* βία. Εγώ; αποκρίθηκε ο κ. Κ. υποστήριζα τη *δαιμονική* βία. Σαν έφυγε η *δαιμονική* βία, οι μαθητές του κ. Κ. τον ρώτησαν γιατί έσκυψε το κεφάλι. Γιατί δεν έχω κεφάλι για σπάσιμο, αποκρίθηκε ο κ. Κ. Εξάλλου εγώ πρέπει να ζήσω περισσότερο από τη *δαιμονική* βία.

Και ο κ. Κ. αφηγήθηκε την παρακάτω ιστορία:

Στο σπίτι του κ. Έγκε, που είχε μάθει να λέει όχι, ήρθε μια μέρα τον καιρό της *ευημερίας* ένας *εκλεκτός* και του παρουσίασε ένα χαρτί, που το είχαν εκδώσει αυτοί που εξουσίαζαν την πόλη. Το χαρτί έλεγε ότι στον *εκλεκτό* αυτόν θ' ανήκε κάθε σπίτι όπου θα πατούσε το πόδι του, όπως και κάθε φαγητό που θα ζητούσε. Θα 'πρεπε ακόμα να τον υπηρετεί, *χειροκροτεί, θαυμάζει* και κάθε άνθρωπος που θ' αντάμωνε.

Ο *εκλεκτός* κάθησε σε μια καρέκλα, ζήτησε φαγητό, πλύθηκε, πλάγιασε και προτού κοιμηθεί ρώτησε τον κ. Έγκε με το πρόσωπο στον τοίχο: Θα με *πληρώνεις*;

Ο κ. Έγκε τον σκέπασε με την κουβέρτα, έδιωξε τις μύγες, κάθησε δίπλα στο προσκεφάλι του, κι όπως εκείνη την ήμερα τον πλήρωνε άλλα εφτά χρόνια. Ό,τι κι αν έκανε όμως για δαύτον, ένα πράγμα απόφυγε να κάνει: δεν του 'πε ποτέ μια λέξη. Σαν πέρασαν τα εφτά χρόνια κι ο *εκλεκτός* χόντρυνε από το πολύ φαΐ, τον ύπνο και τις διαταγές, πέθανε. Ο κ. Έγκε τον τύλιξε τότε στην ξεφτισμένη κουβέρτα, τον έσυρε έξω από το σπίτι, έπλυνε το στρώμα, άσπρισε τους τοίχους, ανάσανε βαθιά κι αποκρίθηκε: Όχι.»

---

¹ Μπέρτολτ Μπρεχτ, *Ιστορίες του κ.Κόυνερ*, Εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, ε' έκδοση, σελ. 21.

Στη θέση του «εκλεκτού» μπορεί να είναι κάθε αθλητής, καλλιτέχνης, πολιτικός, δημοσιογράφος, ήτοι κάθε δημόσιο πρόσωπο, με το οποίο η κοινωνία διασκεδάζει, όπως το χωριό με τον Μιμηθό, τον «ήρωα» του Ν. Καζαντζάκη. Και αφού σταματήσει να διασκεδάει μαζί του, τον ξεχνά, τον σκοτώνει. Τι απογίνονται οι αθλητές, οι καλλιτέχνες, οι πολιτικοί και όλοι οι επώνυμοι, όταν τελειώσει η «σύντομη» σταδιοδρομία τους; Όλοι τους ξεχνάμε και αυτοί πεθαίνουν, μεταφορικά και κυριολεκτικά. «Κάθε χωριό έχει τον παλαβό του, κι αν δεν έχει, τον φτιάχνει, για να περνά η ώρα του· ο Μιμηθός ήταν ο παλαβός του χωριού».¹ Έχω διαβάσει πολλές φορές το βιβλίο *Βίος και Πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά*. Κάθε φορά ανακαλύπτω νέες ιδέες, η παραπάνω όμως φράση θεωρώ ότι περικλείει όλη τη σύγχρονη κοινωνία με τον πολιτισμό, τη θρησκεία, τον έρωτα και την τέχνη.

Ο Μιμηθός! Αλλά ποιος είναι ο μηχανισμός «φτιαξίματος» του Μιμηθού; Το χωριό δε δύναται να αποφασίσει να κάνει «παλαβό» τον τάδε ή τον δείνα συγχωριανό ή όχι. Αυτό γινόταν κάποτε με την ωμή και απροκάλυπτη βία, όπως οι Ρωμαίοι, οι Γερμανοί κτλ. Στην εποχή μας, όπου η ωμή βία καταργήθηκε, το «χωριό» βρήκε άλλο τρόπο: θέτει βραβεία για να βρεθεί ο αδύνατος χαρακτήρας, αυτός που θα υποκύψει, για να «φτιαχτεί» ο παλαβός. Τα βραβεία είναι η περίσσεια του πλούτου, που διατίθεται για να διασκεδάσουν οι χωρικοί. Ο παλαβός είναι το άτομο, που για να διασκεδάσει το χωριό μαζί του, πρέπει να πληρωθεί. Ποιος αθλητής θα έκανε ό,τι κάνει με μισθό δημοσίου υπαλλήλου; Ποιος πολιτικός, καλλιτέχνης θα θυσιάζε τη ζωή του για λίγα λεφτά; Κανείς! Με το πολύ χρήμα η κοινωνία δημιουργεί τα άτομα, τους «εκλεκτούς», με τους οποίους, όπως με τον Μιμηθό, διασκεδάει. Όσο η τεχνολογία προοδεύει, τόσο λιγότεροι άνθρωποι δουλεύουν, με αποτέλεσμα πολλοί άνθρωποι να είναι διαθέσιμοι για υποψήφιοι «Μιμηθεί». Σήμερα η κοινωνία έχει την πολυτέλεια να διαλέγει τους Μιμηθούς από πλήθος ανέργων και απελπισμένων νέων, που η μόνη τους ελπίδα επιβίωσης είναι να γίνουν ... «επώνυμοι». Αυτό το καταφέρνει η κοινωνία θεσμοθετώντας τα «παιχνίδια» Big Brother και Bar.

---

¹ Νίκος Καζαντζάκης, *Βίος και Πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά*, Εκδ. Ελ. Καζαντζάκη, Αθήνα 1973, σελ. 125.

Πού στηρίζεται όμως «η επιτυχία» της διαδικασίας απονομής βραβείων; Η εξήγηση είναι πολύ απλή και τη βλέπουμε στο τσίρκο, όπου τα ζώα –άλογα, ελέφαντες, ζέβρες, φώκιες κ.ά.– εκτελούν δύσκολες χορευτικές φιγούρες. Αυτές οι φιγούρες είναι ο ερωτικός χορός προσέλκυσης του θηλυκού από το αρσενικό, που προκαλεί ο άνθρωπος επιβραβεύοντας το ζώο συνήθως με τροφή. «Οι εκλεκτοί», «οι επώνυμοι», είναι όσοι εκδηλώνουν δημόσια τις πράξεις προσέλκυσης του θηλυκού, της γυναίκας, έναντι βραβείου ή αμοιβής από την κοινωνία. Γι' αυτό στις βουλευτικές εκλογές περισσότερο ψηφίζονται «οι επώνυμοι – ηθοποιοί, τραγουδιστές, δημοσιογράφοι κτλ.», παρά οι όντως άξιοι εκπρόσωποι ενός λαού!

Να πώς προφύλαξε από τα παραπάνω ο Φίλιππος το γιο του, τον Μέγα Αλέξανδρο: «Δεν ντρέπεσαι να παίζεις τόσο καλά λύρα!»

Εδώ θα παραθέσω μία σύγχρονη βουλγάρικη παροιμία, που τα λέει όλα: «Ό,τι δεν γίνεται με χρήμα, γίνεται με πολύ χρήμα.» Στο πολύ χρήμα, όπως και στην πολλή δόξα κάποιοι άνθρωποι υποκύπτουν. «Ο αδαμικός άνθρωπος, τη στιγμή που εμπιστεύθηκε τον εαυτό του στη δαιμονική υποβολή, παραδόθηκε στην εξουσία της δαιμονικής βίας. Έγινε υποχείριος και δούλος της βίας. Πέρασε δηλ. στην κατάσταση μιας ανελέητα δουλωτικής, της ελευθερίας του και της αξιοπρεπείας του, βίας! Έγινε δούλος!»² Η προσφώνηση «επώνυμος» είναι συνώνυμη με τον χαρακτηρισμό «δούλος», δούλος του χρήματος, της δόξας, ήτοι δούλος των υπολοίπων ανθρώπων, που διασκεδάζουν μαζί του. «Τον έπεισε ότι η δουλεία αυτή είναι η πραγματική, η γνήσια και ολοσδιόλου ανθρωπίνη ελευθερία!

Πρόκειται και εδώ για μια κατάσταση βίας, κάτω από την οποία «αναπαύονται» πολλοί άνθρωποι, χωρίς να το αντιλαμβάνονται.»³ (υπογράμμιση δική μου). Ευτυχώς, που δεν το αντιλαμβάνονται, επειδή είναι: «όλοι μεγάλες μορφές των σπορ, αστέρες της ροκ και προσωπικότητες της τηλεόρασης που βγάζουν εκατομμύρια

¹ «Αφ' ου γαρ παρέβη ο Αδάμ την εντολήν, επεισελθών ο όφης δεσπότης γέγονε του οίκου και ως ψυχή ετέρα μετά της ψυχής εστί» (1. Μακαρίου, σελ. 229.)

² Ιωάννη Κορναράκη, όπ.π., σελ. 79.

³ Ιωάννη Κορναράκη, όπ.π., σελ. 79.

ξεστομίζοντας λέξεις όπως «bummer», «radical» και «awesome» θεωρώντας ότι πρόκειται για πλήρεις προτάσεις».¹

Μήπως το ίδιο δεν ισχύει και για ολόκληρα κράτη, που είναι υπόδουλα άλλων κρατών; Πρόκειται και εδώ για μια κατάσταση βίας, κάτω από την οποία «αναπαύονται» πολλά κράτη, χωρίς να το αντιλαμβάνονται. Κάποτε τα κράτη το κατάλαβαν και επαναστάτησαν, όπως και οι άνθρωποι. Διαβάζουμε πώς ένα κράτος υποδουλώνει ένα άλλο: «Το Συμβούλιον της Οργανώσεως δια αλληλεγγύην μεταξύ των αφρικανικών λαών εις μίαν Απόφασιν της Συνόδου εις Μπαντούγκ την 1 Απριλίου 1961, απαριθμεί τας κατωτέρω μορφάς του νεοαποικισμού: 1) εγκατάστασις κυβερνήσεως ανδρεικέλων, 2) ανασυγκρότησις χωρών και κρατών εις αποικιακόν κράτος μέχρι ή μετά την παραχώρησιν της ανεξαρτησίας εις διαφόρους ενώσεις προσηλωμένας εις τας πρώην μητροπόλεις, 3) εσκεμμένος (βαλκανισμός) των αποικιακών χωρών, 4) υποδαύλισις και διατήρησις της υπονομευτικής δράσεως εναντίον των κυβερνήσεων των ανεξαρτήτων κρατών, 5) πρόκλησις συγκρούσεων μεταξύ των εθνοτήτων και των φυλών, 6) δημιουργία στρατιωτικών βάσεων εις τα εδάφη των πρώην αποικιών, 7) οικονομική διείδυσις με την βοήθειαν επενδύσεων, δανείων, χρηματικής βοήθειας, αποστολή τεχνικών εμπειρογνομόνων, υποδουλωτικών συμβάσεων, 8) πρόσδεσις δια χρηματιστικής-συναλλαγματικής εξαρτήσεως των πρώην αποικιών προς τας μητροπόλεις κ.ο.κ., 9) οικονομική διάσπασις της χώρας και απομόνωσις των τμημάτων της, 10) προσχώρησις των πρώην αποικιών εις κλειστάς οικονομικάς ομάδας, 11) σκληραί διώξεις των αγωνιστών της ανεξαρτησίας και κατάπνιξις της λαϊκής αντιστάσεως.»²³ (υπογράμμισις δική μου).⁴

---

¹ Steven Pinker, *όπ.π.*, σελ. 335.

² *Afro-Asian Bulletin*, 1961, June, Supplement, σελ. 40-41.

³ Δημ.Κ.Μαρίτσας, *Το Κυπριακόν ζήτημα στο φως του Διεθνούς Δικαίου και της Διεθνούς Πολιτικής*, Εκδ. Ζύγιστρον - Βουλγάρικη Ακαδημία Επιστημών, Σόφια 2000, σελ. 171-172.

⁴ Γιάννης Ε. Διακογιάννης, *όπ.π.*, σελ. 49-50. Να τι λέει ο Πολ Τσόγκας το 1992: «Μια χώρα για να προχωρήσει θα πρέπει να έχει εμπορικό πλεόνασμα, μεγάλες δυνατότητες για επενδύσεις, υψηλό επίπεδο ανάπτυξης της τεχνολογίας και της έρευνας, μεγάλες αποταμιεύσεις.»

ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ (ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ)

«...Είχε τελαλιστεί, ότι ένας σχοινοβάτης θα έπαιζε...»¹

Σύμφωνα με τον Σόλωνα, οι νικητές των αθλητικών αγώνων, και ειδικά των Ολυμπιακών, αμείβονταν αδρά. Κανείς δεν αγωνιζόταν για ένα κλαδί ή για τη (σκέτη) δόξα:

---

¹ Φρίντριχ Νίτσε, όπ.π., σελ. 12.

«Αρθ. 479. Τω Ολύμπια
νικήσαντι δραχμάς
πεντακοσίας δίδοσθαι. Τω
Ίσθμια νικήσαντι δραχμάς
εκατόν δίδοσθαι.

Αρθ. 479. Οι νικηταί των
Ολυμπιακών αγώνων θέλουν
λαμβάνει δι' αμοιβήν
δραχμάς πεντακοσίας.

Οι δε των Ίσθμίων
δραχμάς εκατόν.

Οι Ολυμπιακοί αγώνες ετελούντο κατά πενταετίαν εις την Ολυμπίαν πόλιν της Πίσης και κατ' άλλους εις αυτήν την ιδίαν Πίσαν.

Κατ' αρχάς οι αγώνες ούτοι αποκαθίστανται πολυδάπανοι, διότι οι νικηταί ανταμείβοντο αδρώς από το δημόσιο, αλλ' ο Σόλων εμετρίασε και τούτην την πολυτέλειαν, προσδιόρισας δια μεν τους νικητάς των Ολυμπιακών αγώνων δραχμάς πεντακοσίας, δια δε των Ισθμίων δραχμάς εκατόν.

Αθληταί δε και ασκούμενοι, πολυδάπανοι, και νικώντες επιζήμιοι, και στεφανούνται κατά της πατρίδος μάλλον, ή κατά των ανταγωνιστών, γέροντές τε γινόμενοι κατά τον Ευριπίδην.

Τρίβονες ελλείποντες αίχονται κρόκας (Διογένης Λαέρτιος).»¹

Στο παρακάτω απόσπασμα από την *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, φαίνονται πώς στ' αλήθεια ήσαν οι Ολυμπιακοί αγώνες στην αρχαιότητα:

«Ποίηση, τέχνη και παράδοση συνεργάζονται στον αφηρωισμό και στην αποθέωση των αθλητών και ανοίγουν τον δρόμο της εκτροπής από το γνήσιο αθλητικό πνεύμα. Ο απέραντος θαυμασμός προς το πρόσωπο του ολυμπιονίκη και η αίγλη που τον περιβάλλει, οι τιμές, οι διακρίσεις και τα οικονομικά οφέλη που αποκτά, δημιουργούν γρήγορα κρίση στο αθλητικό ήθος. Ο αθέμιτος συναγωνισμός, η δωροδοκία των αντιπάλων κατά τον Δ' αιώνα π.Χ. και η εξαγορά ανήθικων αθλητών, που καταπατώντας τον όρκο τους δέχονται να εμφανισθούν ως εκπρόσωποι άλλης πόλεως, είναι οι βαριές ηθικές επιπτώσεις του επαγγελματισμού στον αθλητισμό και συμπτώματα της γενικής κρίσεως ηθών και αξιών, που ακολούθησε τον Πελοποννησιακό πόλεμο. Τότε εμφανίζεται, για πρώτη φορά, μια νέα τάξη αθλητών, που θέτει ως αποκλειστικό σκοπό την επιτυχία. Ο σκληρός συναγωνισμός δημιουργεί την ειδίκευση σε ωρισμένο αγώνισμα, που προϋποθέτει ριζική αλλαγή των συντελεστών της σωματικής αγωγής και συστηματοποίηση της προετοιμασίας, της δίαιτας και του τρόπου ζωής. (*Ο,τι γίνεται και σήμερα - σημείωση δική μου*).

---

¹ Σόλων, *Αρχαίον Ελληνικόν Δίκαιον*, Εκδ. Πελεία, Αθήνα 1988, σελ. 363.

Με το ήθος του αθλητή αλλάζει και ο σωματικός του τύπος, όπως δείχνουν και τα έργα τέχνης, και η παλαιά εκείνη αρμονική ισορροπία του σώματος και του πνεύματος παραχωρεί τη θέση της σε μια δυσανάλογη μυική έμφαση των μελών. Η μεγάλη δημοτικότητα που αποκτούν τα βαρέα αγωνίσματα (πάλη, παγκράτιο, πυγμή) (*άρση βαρών - σημείωση δική μου*) δημιουργεί τον πιο δημοφιλή τύπο αθλητή, τον παλαιστή, παγκρατιστή και πυγμάχο, που με την κρεατοφαγία και τον συστηματικό υπερσιτισμό (αναγκοφαγία) αποκτά υπερφυσική δύναμη και δύσμορφη εμφάνιση. Έτσι εμφανίζονται οι επαγγελματίες αθληταί, που κυριαρχούν στους πανελλήνιους και τοπικούς αγώνες και στις πανηγύρεις. Η εμφάνισή τους απεθάρρυνε τους ερασιτέχνες αθλητάς και κατέστρεψε τις ευγενικές φιλοδοξίες και τις αγνές χαρές τους. Η αναμέτρηση μαζί τους ήταν μάταιη πια. Οι ερασιτέχνες αθληταί άρχισαν σιγά-σιγά να απέχουν από τους τόπους ασκήσεως και στους αγώνες να προτιμούν τον ρόλο του θεατή από τον ρόλο του ανταγωνιστή. Την ώρα εκείνη το μοιραίο τέλος της ευγενικής άμιλλας και του γνήσιου αθλητισμού είχε πια σημάνει.¹ (*υπογράμμιση δική μου*).

Από το απόσπασμα φαίνεται ξεκάθαρα, ότι και στην αρχαιότητα γίνονταν τα ίδια πράγματα όπως και σήμερα. Οι αρχαίοι, προς τιμή τους, έγκαιρα κατάλαβαν τον εξευτελισμό των αγώνων και τους κατάργησαν. Μήπως ήρθε η ώρα να καταργήσουμε και εμείς τους Ολυμπιακούς αγώνες;

Αλλά ας δούμε την ιστορία ενός Ολυμπιονίκη από την ιστοσελίδα του Μείζονος Ελληνισμού www.ime.gr, Ιανουάριος 2002:

«Γυμνάστηκα στο γυμνάσιο της πόλης μου, υπό την επίβλεψη ενός γυμναστή που λεγόταν Καλλίας. Ασχολήθηκα με την πάλη, την πυγμαχία και το παγκράτιο, που είναι ένας συνδυασμός αυτών των δύο, και διακρίθηκα σε όλα αυτά τα αθλήματα. Ο γυμναστής μου συμπλήρωσε την προπόνησή μου με μαθήματα στους κανόνες συμμετοχής και με τα προσόντα

---

¹ *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδ. Εκδοτική Αθηνών ΑΕ, Αθήνα, τ. Β, σελ. 496.

που χρειαζόμουν για να κερδίσω στους Ολυμπιακούς. Μου έμαθε τους κανόνες για το παγκράτιο: "Οι παγκρατιαστές, αγόρι μου", έλεγε ο γυμναστής μου, "έξασκούν ένα επικίνδυνο είδος πάλης. Πρέπει να αντέχουν τα μωλωπισμένα μάτια, που είναι επικίνδυνα για τον παλαιστή και να μαθαίνουν ειδικές λαβές, ώστε ακόμη κι αν πέσουν να μπορούν να νικήσουν. Πρέπει να έχουν αναπτυγμένη τεχνική σε διάφορες λαβές πνιγμού. Να λυγίζουν τους αστραγάλους, να στραμπουλάνε χέρια, να γρονθοκοπούν και να πηδάνε πάνω στους αντιπάλους τους. Όλα επιτρέπονται στο παγκράτιο εκτός από τα δαγκώματα και τις σουβλιές στα μάτια." Μου έμαθε επίσης και τα προσόντα του καλού παλαιστή και πυγμάχου: "Ο αυχέννας πρέπει να είναι όρθιος σαν αλόγου, που είναι όμορφο και το ξέρει. Οι ώμοι πρέπει να είναι καλά συνδεδεμένοι και οι άκρες τους ορθές. Τα καλοσημαδεμένα χέρια είναι καλά για την πάλη, δηλαδή αυτά που έχουν φαρδιές φλέβες που ξεκινάνε από το σβέρκο, συνεχίζουν στο λαιμό, κατεβαίνουν τους ώμους και φτάνουν ως τα χέρια. Η ίσια πλάτη είναι όμορφη, αλλά η λίγο κυρτή είναι πιο αθλητική, διότι προσαρμόζεται στη γερτή προς τα μπρός στάση της πάλης. Τα εύκαμπτα πλευρά καλύπτουν τις ανάγκες τόσο της επιθετικής όσο και της αμυντικής πάλης. Πάνω απ' όλα, ο σωστός αθλητής πρέπει να έχει αντοχή, θάρρος και επιδεξιότητα".

Όταν πλησίαζε ο καιρός για τους Ολυμπιακούς Αγώνες, ένας σπονδοφόρος ήρθε από την Ολυμπία στην πόλη μου και ανακοίνωσε ότι οι αγώνες άρχιζαν σε δύο μήνες. Αποφάσισα να συμμετάσχω και να αγωνιστώ στο παγκράτιον παίδων. Πενήντα ημέρες πριν τους αγώνες, ο προπονητής μου ο Καλλίας κι εγώ πήραμε το πλοίο από την πόλη μας, την Έφεσο, και βάλουμε πλώρη για την Ελλάδα, για να συμμετάσχουμε στις υποχρεωτικές προγυμναστικές ασκήσεις στην Ήλιδα. Φτάσαμε στην Ήλιδα νωρίς το απόγευμα. Ήταν μια πολύ ζεστή ημέρα του Ιερού μήνα. Η εμπειρία όσο πλησιάζαμε στην Ολυμπία ήταν αξέχαστη. Καθώς κατεβαίναμε εκεί, η μυρωδιά των πλατανιών και τα τζιτζίκια μού έφεραν στο μυαλό ιστορίες που είχα ακούσει για ξακουστούς αθλητές που είχαν νικήσει στην Ολυμπία. Θυμήθηκα τον Μίλωνα, τον Κροτωνιάτη (6ος αιώνας π.Χ.), που είχε νικήσει έξι φορές στην

πάλη στην Ολυμπία και που, όπως λένε, κουβάλησε ο ίδιος το άγαλμά του στην Άλτη. Θυμήθηκα μετά τον Θεαγένη του Τιμοσθένη, το Θάσιο (5ος αιώνας π.Χ.), που σήκωσε στους ώμους του το άγαλμα ενός θεού, που βρισκόταν στην αγορά, όταν ήταν εννιά χρονών. Αργότερα έγινε διάσημος ολυμπιονίκης στο παγκράτιο, στο οποίο κέρδισε συνολικά 1400 νίκες. Μόλις πριν διασχίσουμε τον Αλφειό ποταμό, περάσαμε το Τυπαίον, το περίφημο ψηλό βουνό με τις απότομες πλαγιές. Εδώ οι Ήλαιοι, σύμφωνα με τους νόμους τους, πετούσαν τη γυναίκα που θα ανακάλυπταν να παρακολουθεί κρυφά τους αγώνες ή έστω να βρίσκεται στην όχθη του Αλφειού προς την Ολυμπία, τις ημέρες που απαγορευόταν στις γυναίκες. Διασχίζοντας τον Αλφειό, μπήκαμε στον ιερό χώρο της Ολυμπίας. Το φυσικό ανάγλυφο του εδάφους έκανε να διαγράφεται το Στάδιο στην κοιλάδα, που δίπλα της κυλούσε ο Αλφειός. Τριγύρω υπήρχαν παντού ελιές με γκριζοπράσινα φύλλα, σγουρά σαν του μαϊντανού. Γεμάτος συγκίνηση μπήκα για πρώτη φορά στη ζωή μου στο ναό του Διός και της Ήρας και πρωτοαντίκρισα τα αγάλματα των ένδοξων αθλητών στο ιερό. Μετά, επισκεφθήκαμε την πόλη της Ήλιδας, ήδη γεμάτη αθλητές που είχαν μαζευτεί εκεί για ν' ακολουθήσουν τους επίσημους κανόνες προγύμνασης των Ηλείων και να συνεχίσουν την προπόνησή τους. Μόλις φτάσαμε, οι Ήλαιοι Ελλανοδίκες μάς κατέταξαν ανάλογα με την ηλικία. Μετά μας είπαν: "Αν δουλέψατε τόσο ώστε να 'στε αξιοί να πάτε στα Ολύμπια, κι αν δεν κάνατε τίποτε ράθυμο ή ποταπό, πάρτε θάρρος και προχωρήστε. Εκείνοι όμως που δεν ασκήθηκαν έτσι να φύγουν και να πάνε όπου θέλουν". Τριάντα μέρες γυμναζόμουνα μαζί με τους άλλους νέους στο Τετράγωνο γυμνάσιο στην πόλη της Ήλιδας. Εκεί εξασκούμασταν στην πάλη. Υπήρχαν ειδικά δωμάτια για να αλειφόμαστε με λάδι και να κάνουμε μασάζ. Οι αίθουσες και οι ανοιχτοί χώροι ήταν στρωμένοι με λάσπη, για να πέφτουμε μαλακά. Μια επίστρωση λάσπης, έκανε τον αντίπαλο να γλιστράει κι έτσι χρειαζόταν περισσότερη δύναμη για να τον κρατήσουμε ενώ προσπαθούσε να ξεφύγει. Μια επίστρωση σκόνης μάς βοηθούσε να μην ιδρώνουμε και έκανε τον αντίπαλό μας να μην ξεφεύγει από τα χέρια μας. Στην Ολυμπία γνώρισα κι άλλους αθλητές, γνωστούς για

τις νίκες τους. Πρώτα γνώρισα τον Σώστρατο τον Σικιώνιο, ξακουστό για την τεχνική του στην πάλη. Αυτός κέρδισε δώδεκα νίκες στα Ίσθμια και τα Νέμεα, τρεις στην Ολυμπία και δύο στους Δελφούς. Μετά, στα στενά της Σικελίας, γνώρισα τον Λεοντίσκο, έναν παλαιστή από τη Μεσσήνη. Είχε στεφανωθεί μια φορά στους Δελφούς και δύο στην Ολυμπία. Η τεχνική του στο παγκράτιο ήταν παρόμοια με αυτή του Σώστρατου. Όταν ξημέρωσε η μέρα της έναρξης, συγκεντρωθήκαμε μπροστά στο άγαλμα του Ορκίου Διός για να πάρουμε όρκο ότι είχαμε όλοι ακολουθήσει αυστηρά την προπόνησή μας για δέκα συνεχείς μήνες. Όλοι οι αθλητές, μαζί με τους πατέρες, τους αδελφούς και τους προπονητές μας, ορκιστήκαμε πάνω από τα γεννητικά όργανα ενός θυσιασμένου κάπρου ότι δε θα διαπράτταμε κάποιο κακούργημα κατά τη διεξαγωγή των αγώνων. Αυτοί που έκριναν την ηλικία των νέων, ορκίστηκαν επίσης ότι θα έκριναν δίκαια κι ότι δε θα δέχονταν δωροδοκία, καθώς και ότι θα κρατούσαν εμπιστευτικές τις πληροφορίες για κάθε εξεταζόμενο. Την ημέρα των αγώνων παιδων, αφού φτάσαμε στο χώρο των αθλημάτων, μας μοίρασαν σε ζευγάρια σύμφωνα με το ακόλουθο σύστημα: έβαζαν μικρούς –σε μέγεθος φασολιού– κλήρους, με επιγραφές μέσα σε μια ασημένια ιερή κάλπη του Δία. Στο ένα ζευγάρι αντιστοιχούσε το γράμμα άλφα, στο άλλο το βήτα, σε έναν τρίτο το γάμμα κ.ο.κ. Το ίδιο γράμμα υπήρχε πάντοτε σε δύο κλήρους. Ο καθένας από μας έβγαине μπροστά επικαλούμενος το Δία, και έβαζε το χέρι μέσα στην κάλπη. Ο ένας μετά τον άλλο παίρναμε έναν κλήρο. Όταν είχαμε όλοι από έναν κλήρο, ο κριτής ερχόταν –στεκόμασταν σε έναν κύκλο– και επιθεωρούσε τους κλήρους. Μετά, μας ταίριαζε με τον άλλο, που είχε το ίδιο ψηφίο μ’ εμάς. Εγώ είχα το γάμμα και ήταν να αγωνιστώ με τον Πολίτη τον Καριώτη. Κοίταξα όλους τους θεατές που επευφημούσαν και προετοιμάστηκα για τον πιο κρίσιμο αγώνα της ζωής μου. Ο αγώνας ήταν μακρύς και δύσκολος, αλλά κατάφερα να νικήσω τον αντίπαλό μου δίκαια, με αρετή και θάρρος. Αφού νίκησα σ’ αυτό τον αγώνα, αντιμετώπισα τους νικητές όλων των άλλων ζευγαριών και τους νίκησα όλους. Το πλήθος ζητωκραύγαζε, μερικοί πηδούσαν από τη θέση τους, άλλοι κουνούσαν το χέρι, κάποιοι χτυπούσαν ο ένας τον άλλο στην πλάτη,

καθώς ο κριτής με στεφάνωνε με τον *κότινο*, ένα στεφάνι από κλαδί αγριελιάς. Δέχτηκα με αξιοπρέπεια τις επευφημίες του κοινού, περήφανος που χάρισα στην πόλη μου δόξα και φήμη για πάντα. "Σε όλη την Ασία διακηρύσσουν τ' όνομά μου, είμαι ο Αρίστων, αυτός που στο παγκράτιο στεφανώθηκε με κότινο, αυτός που τέλειο μ' ονόμασε η Ελλάδα, όταν με είδε στη νεανική μου ακμή, την ανδρεία στα χέρια μου να κρατώ. Γιατί ο στέφανος της νίκης δεν οφειλόταν σε τυχερή κλήρωση αλλά, χωρίς αντίπαλο, από το Δία και τον Αλφειό το δέχτηκα. Διότι από παιδί, μ' άλλους επτά παλεύοντας, τους έπαιρνα το βραβείο. Γι' αυτό δοξάζω τον πατέρα μου, τον Ειρηναίο και την πατρίδα μου την Έφεσο μ' αθάνατα στεφάνια". (*υπογράμμιση δική μου*).

Κατ' αυτό τον τρόπο η κοινωνία δημιουργούσε ολυμπιονίκες. Ο σκοπός τους ήταν ένας και μοναδικός: με μώλωπες, με λυγισμένους αστραγάλους, με στραμπουλιγμένα χέρια, να γρονθοκοπούν τον αντίπαλο για να ζητωκραυγάζει το πλήθος. Η περίσσεια πλούτου και ανθρώπων δημιουργεί τη δυνατότητα διασκέδασης της κοινωνίας με ανθρώπους. Πόσο ωραία το είπε ο Ν. Καζαντζάκης: «Κάθε χωριό έχει τον παλαβό του, κι αν δεν έχει, τον φτιάχνει, για να περνά η ώρα του· ο Μιμηθός ήταν ο παλαβός του χωριού».¹ Ο αθλητής είναι ένας εκ των παλαβών για να περνά την ώρα της η κοινωνία.²

ΠΟΡΝΗ, ΤΟΚΟΓΛΥΦΟΣ, ΕΜΠΡΗΣΤΗΣ

Με λίγα λόγια θα ήθελα να αναφέρω τρεις κατηγορίες ανθρώπων και παράλληλα να αποτίσω φόρο τιμής στην προσφορά τους στην κοινωνία. Οι τρεις αυτές κατηγορίες είναι ο αντίθετος πόλος των «επώνυμων». Ενώ οι επώνυμοι αμείβονται αδρά για να διασκεδάζουμε μαζί τους, οι πουτάνες, οι τοκογλύφοι και οι εμπρηστές θυσιάζονται για το καλό της κοινωνίας. Ας θυμηθούμε τη σύγκριση χειρωνακτικής εργασίας και τέχνης, όπως παρουσιάστηκε στο Κεφάλαιο «Τέχνη»:

¹ Νίκος Καζαντζάκης, *όπ.π.*, σελ. 125.

² Φρίντριχ Νίτσε, *όπ.π.*, σελ. 19: «Δεν είμαι τίποτα παραπάνω από ένα κτήνος που το μάθαν να χορεύει, με ξυλιές και μια μπουκιά ψωμί.»

<u>Χειρονακτική εργασία</u>	<u>Τέχνη</u>
Ράφτης	Μόδιστρος
Οδηγός λεωφορείου	Οδηγός Φόρμουλα 1
κ.τλ.	

Μπορούμε να συνεχίσουμε τη σύγκριση ως εξής:

Πόρνη	Καλλιτέχνης
Τοκογλύφος	Τραπεζίτης
Εμπρηστής	Εργολάβος

«Ο μόνος κριτής για το εάν ένα έργο είναι προϊόν τέχνης ή όχι, είναι η γυναίκα. Εάν η γυναίκα ερωτευθεί το δημιουργό, τότε αυτός είναι καλλιτέχνης, εάν όχι, τότε είναι χειρώναξ»:

– Οι πόρνες κατακρίνονται από τις γυναίκες, οι καλλιτέχνες (τραγουδίστριες, ηθοποιοί κτλ.) λατρεύονται.

– Οι τοκογλύφοι κατακρίνονται από τις γυναίκες, οι τραπεζίτες λατρεύονται.

– Οι εμπρηστές κατακρίνονται από τις γυναίκες, οι εργολάβοι λατρεύονται.

Χωρίς τις προαναφερόμενες τρεις κατηγορίες ανθρώπων, η κοινωνία μας δε θα προόδευε. Είναι οι αφανείς ήρωες της καθημερινότητας, που λύνουν όλα τα κοινωνικά προβλήματα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

«Κάθε χωριό έχει τον παλαβό του, κι αν δεν έχει, τον φτιάχνει, για να περνά η ώρα του· ο Μιμηθός ήταν ο παλαβός του χωριού.»¹ Σ' αυτά τα λόγια κρύβονται όλες οι συνέπειες του πολιτισμού. Το χωριό (ή η φυλή, η κοινωνία, το κράτος, η εταιρεία κτλ.) έχει τη δυνατότητα να θρέψει περισσότερους ανθρώπους, συνεπώς έχει την πολυτέλεια να διαθέτει άτομα, με τα οποία να περνά την ώρα του, ήτοι να διασκεδάζει. Γυρίζοντας προς τα πίσω, στην αρχή ο

¹ Νίκος Καζαντζάκης, όπ.π., σελ. 125.

άνθρωπος μπορούσε να θρέψει μόνο τον εαυτό του. Σιγά-σιγά, με την εξέλιξη των μέσων παραγωγής (πολιτισμός), ένας άνθρωπος μπορούσε να θρέψει δέκα, εκατό, χίλιους, δέκα χιλιάδες, εκατό χιλιάδες συνανθρώπους του. Σήμερα μπορούμε να πούμε ότι ένας άνθρωπος θρέφει ένα εκατομμύριο συνανθρώπους του! Άρα, ξαφνικά, δημιουργήθηκε η έννοια της "ελεύθερης ώρας", ήτοι δεν ήταν ανάγκη όλοι οι άνθρωποι να δουλεύουν. Συνεπώς κάποιοι σταμάτησαν τη χειρωνακτική δουλειά. Τι έκαναν οι άνθρωποι που δε δούλευαν; Γιατί οι άλλοι τους τάζαν και τους φρόντιζαν;

Οργανώνοντας την παραγωγή των αναγκαίων μέσων επιβίωσης (τροφή, ρούχα), ο άνθρωπος εξασφάλισε την ύπαρξή του. Πολλά μέρη της κοινωνίας πλέον δεν είχαν δουλειά, ήτοι ήσαν ελεύθερα να ασχοληθούν με άλλες δραστηριότητες. Ποιες ήσαν αυτές; Ήδη αναφέραμε ότι ο πολιτισμός έφερε τη γλώσσα, την ομορφιά και την ιδιοκτησία. Συνεπώς, οι άνθρωποι, που δε μετείχαν στις παραγωγικές διαδικασίες αφοσιώθηκαν στην τέχνη, αναπτύσσοντας τη γλώσσα, την ομορφιά και την ιδιοκτησία. Εδώ η τέχνη είναι (παραγωγική) διαδικασία, όπως ορίστηκε στο οικείο κεφάλαιο.

Έτσι γεννήθηκαν οι φιλόσοφοι (φυσικοί, μαθηματικοί, αστρονόμοι, συγγραφείς, ποιητές), αλλά και οι μονομάχοι, που διασκέδαζαν τους κατοίκους της Ρώμης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Όπως προαναφέρθηκε στο παρόν βιβλίο: *«Ο άνδρας επινόησε τη γλώσσα για να ικανοποιήσει τη βαθιά ανάγκη του να επιλέγεται για αναπαραγωγή από τις γυναίκες. Με τη γλώσσα ο (αδύνατος) άνδρας έλεγε ψέματα για να αναδείξει τον εαυτό του σε ήρωα. Ακριβώς, σκοπός της γλώσσας είναι να λέμε ψέματα. Αν σκοπός της ήταν η αλήθεια, τότε δε θα χρειαζόταν γλώσσα – όλοι ξέρουν την αλήθεια.»*

Συνεπώς, για την κατανόηση της γλώσσας, αλλά και άλλων εννοιών, όπως σκέψη, νόηση κτλ., πρέπει να κατανοηθούν πρώτα οι έννοιες “αλήθεια” και “ψέμα”.

ΑΛΗΘΕΙΑ

Ο ορισμός της “αλήθειας” είναι εκτός του θέματος του παρόντος βιβλίου. Η “αλήθεια”, για το σκοπό του βιβλίου, μπορεί να θεωρηθεί πρώτη έννοια, μη οριζόμενη. Ο κάθε άνθρωπος ξέρει την “αλήθεια” για το κάθε αντικείμενο ή γεγονός, που αντιλαμβάνεται με τις αισθήσεις του. Η αλήθεια είναι παντού, φτάνει κανείς να μπορεί να την αντιληφθεί και να τη διατυπώσει.

Η αντίληψη και η διατύπωση της «αλήθειας», ή του ό,τι νομίζουμε αλήθεια, είναι «η γνώση». Η ρήση του Ντομπζάνσκι, ότι: «η πιο δραματική ανακάλυψη στην επιστήμη γίνεται όταν κάποιος ξαφνικά βλέπει μια αλήθεια, που ήταν μπροστά στα μάτια όλου του κόσμου»¹, εκφράζει τέλεια το παραπάνω. Ο Δαρβίνος διατύπωσε την αρχή της φυσικής επιλογής, μια αρχή, που την ήξεραν όχι μόνο όλοι οι άνθρωποι, αλλά όλη η ζωντανή, ίσως και η νεκρή, φύση. Όλοι ήξεραν την αρχή της φυσικής επιλογής, ο Δαρβίνος όμως τη διατύπωσε, τη «βάρφτισε»: «Ονόμασα αυτή την αρχή, σύμφωνα με την οποία διατηρείται κάθε μικρή παραλλαγή, αν είναι ωφέλιμη, με τον όρο Φυσική Επιλογή, για να τονίσω τη σχέση της με την ανθρώπινη

---

¹ Πρόλογος του κ. Στ. Αλαχιώτη στο: Κ. Δαρβίνος, *Η Καταγωγή των Ειδών*, Εκδ. Παν. Πατρών, Πάτρα 1997, σελ. 19.

δυνατότητα της επιλογής.»² Με δύο λόγια, ο Δαρβίνος είπε την αλήθεια, ότι ο προσαρμοσμένος, ο δυνατός επιβιώνει!

ΨΕΜΑ

«Οι μικροί άνθρωποι όμως λένε ψέματα πολλά.»¹

Για να οριστεί το «ψέμα», πρέπει να δούμε πώς δημιουργήθηκε η ανάγκη οι άνθρωποι να λένε ψέματα.

Όπως ήδη προαναφέρθηκε: «*Εγώ σκότωσα την αρκούδα*» είναι ίσως το πρώτο ψέμα, που είπε ο αδύνατος άνδρας σε γυναίκα για να συνουσιάσει μαζί της. Πώς όμως ο αδύνατος άνδρας σκέφτηκε να πει ένα ψέμα; Στην ερώτηση υπάρχουν έννοιες, που πρέπει να οριστούν: γνώση, σκέψη, γλώσσα, ψέμα, νόηση.

Ας αναλύσουμε την «πορεία» του αδύνατου άνδρα:

– Οι άνθρωποι ήσαν πολιτισμένοι, άρα και ο αδύνατος άνδρας είχε δικαίωμα να επιλεγεί για αναπαραγωγή από τις γυναίκες, με τα γνωστά κριτήρια. Πάντα όμως ο δυνατός υπερτερούσε.

– Ο αδύνατος παρατηρούσε, ότι όποιος σκότωνε την αρκούδα επιλεγόταν από τις γυναίκες (γνώση).

– Ο αδύνατος καταλάβαινε, ότι για να επιλεγεί από τις γυναίκες έπρεπε και αυτός να σκοτώσει την αρκούδα (γνώση).

– Ο αδύνατος, μη μπορώντας να σκοτώσει την αρκούδα, φαντάστηκε ότι τη σκότωσε (σκέψη).

– Ο αδύνατος παρουσίαζε τη φαντασία του ως αλήθεια στις γυναίκες, για να επιλεγεί προς αναπαραγωγή (ψέμα).

– Ο αδύνατος περιέγραφε το ψέμα ως αλήθεια στις γυναίκες (γλώσσα, ζωγραφική).² Ο δυνατός σκότωσε την αρκούδα, ο αδύνατος ζωγράφισε, έκανε τέχνη.

Από τα παραπάνω βγαίνουν τα εξής συμπεράσματα:

---

² Κ. Δαρβίνος, *όπ.π.*, σελ. 86.

¹ Φρίντριχ Νίτσε, *όπ.π.*, σελ. 175.

² Adam Schaff, *Γλώσσα και γνώση*, Εκδ. Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα, σελ. 82: «Τα όρια της γλώσσας μου σημαίνουν τα όρια του κόσμου μου.»

– Σκοπός της γλώσσας είναι το (ανδρικό) ψέμα, την αλήθεια την ξέρουν όλες οι γυναίκες. Το ψέμα όμως εξαρτάται από τους περιβαλλοντικούς παράγοντες. Π.χ: «ο αδύνατος σκότωσε την αρκούδα», «ο αδύνατος ψάρεψε το ψάρι», «ο αδύνατος έφερε νερό» κτλ. Συνεπώς: «... το σύστημα της γλώσσας που μιλάει ένα έθνος διαπλάσσει την κοσμοθεωρία των μελών αυτού του έθνους»¹, ήτοι τα ψέματα, πάνω στα οποία στηρίζεται η επιβίωσή του.

– Σε συνάρτηση με την επιλογή και του αδύνατου για αναπαραγωγή, μπορούμε να ορίσουμε τη φαντασία ως τη διαδικασία σκόπιμης δημιουργίας διαφορετικών αντιγράφων των γεγονότων, που κάνουν οι αδύνατοι άνδρες.

Συνεπώς μπορούμε να ορίσουμε το ψέμα ως τη φαντασία, που παρουσιάζεται σαν αλήθεια από τους αδύνατους άνδρες με σκοπό την επιλογή τους για αναπαραγωγή από τις γυναίκες.

Άρα ο αδύνατος καλείται να πει καλό ψέμα για να επιλεγεί από τις γυναίκες για αναπαραγωγή.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΨΕΜΑ

Εν αντιθέσει με τη φυσική επιλογή (επιβίωση του δυνατού => αλήθεια), ο πολιτισμός (επιβίωση του αδυνάτου => ψέμα) οικοδομείται πάνω στο ψέμα. Ο αδύνατος άνδρας για να επιβιώσει καλείται να πει ψέμα για να επιλεγεί από τις γυναίκες για αναπαραγωγή. Οι γυναίκες καλούνται να ελέγχουν ποιος άνδρας είναι πραγματικά δυνατός και ποιος λέει ψέματα, ώστε να κάνουν σωστή επιλογή, μέσα από τα ψέματα να διακρίνουν την αλήθεια, μέσα από τους αδυνάτους να διακρίνουν το δυνατό για να συνουσιάσουν μαζί του. Απ' αυτή τη διαδικασία δημιουργήθηκαν όλες οι πολιτιστικές έννοιες, όπως γνώση, γλώσσα, σκέψη, νόηση.

---

¹ Adam Schaff, όπ.π., σελ. 31.

ΓΝΩΣΗ, ΣΚΕΨΗ¹, ΓΛΩΣΣΑ, ΝΟΗΣΗ

Ίσως η μεγαλύτερη δημιουργία του πολιτισμού είναι το ψέμα.² Από την ανάγκη του ψέματος, δημιουργήθηκαν η γνώση, η σκέψη, η γλώσσα και η νόηση. Η ανάλυση των παραπάνω εννοιών είναι εκτός των ορίων του βιβλίου. Η ανάλυση της κάθε έννοιας είναι αρκετή για τη συγγραφή αυτοτελούς βιβλίου. Εδώ μνημονεύονται μόνο η διαδικασία δημιουργίας τους και οι ορισμοί τους.

Ας αναλύσουμε βήμα-βήμα την «πορεία» του αδύνατου άνδρα να παρουσιαστεί ως δυνατός μυστά στις γυναίκες:

ΓΝΩΣΗ

Ο αδύνατος παρατηρούσε, ότι όποιος σκότωνε την αρκούδα επιλεγόταν από τις γυναίκες (γνώση).

Ο αδύνατος καταλάβαινε, ότι για να επιλεγεί από τις γυναίκες έπρεπε και αυτός να σκοτώσει την αρκούδα (γνώση).

Γνώση είναι η αντίληψη ότι όλα γύρω είναι αλήθεια. Άνδρες και γυναίκες έχουν γνώση, εφόσον εκλαμβάνουν όλα τα αντικείμενα και γεγονότα ως αλήθεια. Η γνώση είναι κτήμα όλων, ακόμα και των «παπαγάλων μαθητών», που δεν μπορούν να κρίνουν και να ξεχωρίσουν την αλήθεια από το ψέμα (βλ. νόηση).

ΣΚΕΨΗ

Ο αδύνατος, μη μπορώντας να σκοτώσει την αρκούδα, φαντάστηκε ότι την σκότωσε (σκέψη).

Ο αδύνατος παρουσίαζε τη φαντασία του ως αλήθεια στις γυναίκες, για να επιλεγεί προς αναπαραγωγή (ψέμα).

---

¹ Adam Schaff, όπ.π., σελ. 111: «Σκέψη, λέει ο Whorf, σημαίνει πάντα σκέψη σε κάποια γλώσσα.»

² Immanuel Kant, όπ.π., σελ. 50, υποσημείωση: «...γι' αυτό κι' η Αγία Γραφή το αίτιο του κακού που βρίσκεται μέσα μας, το λέει άρχοντα του ψεύδους,...»

Σκέψη είναι η παρουσίαση της φαντασίας (σκοπίμη δημιουργία διαφορετικών αντιγράφων των αντιγράφων της φύσης, που κάνουν οι άνδρες για να επιλεχούν από τις γυναίκες) ως αλήθειας. Η σκέψη είναι καθαρά ανδρική δημιουργία με σκοπό να πεισθεί η γυναίκα για τις (ψεύτικες) ικανότητες του άνδρα, του αδύνατου άνδρα, που θέλει να παρουσιασθεί ως δυνατός.

Η διαφορά φαντασίας και ψέματος είναι προφανής. Η φαντασία είναι ψέμα που δεν έχει σκοπό να παρουσιαστεί σαν αλήθεια. Ο Ιούλιος Βέρν έγραφε φαντασία, διότι δεν προσπαθούσε να μας πείσει ότι τα ψέματα που έγραφε ήταν αλήθεια.

ΓΛΩΣΣΑ

Ο αδύνατος περιέγραφε το ψέμα στις γυναίκες (γλώσσα).

Γλώσσα είναι η ηχητική περιγραφή του ψέματος. Προφανώς η γλώσσα είναι μία εκδήλωση της τέχνης, όπως η ζωγραφική, η μουσική, η γλυπτική, η μόδα κτλ. Η ανάγκη της τέχνης (και της γλώσσας) προέκυψε από την αδυναμία του σώματος να «λέει» ψέματα. Και η γλώσσα (όπως όλη η τέχνη) είναι καθαρά ανδρική δημιουργία.

Αν πούμε σε ένα παιδί τις λέξεις: *Άνθρωπος, σκύλος, δαγκώνω*, το παιδί θα καταλάβει αμέσως την «αλήθεια»: *Ο σκύλος δάγκωσε τον άνθρωπο.* Για να πούμε όμως «ψέμα», όπως: *Ο άνθρωπος δάγκωσε το σκύλο*, χρειαζόμαστε γλώσσα με γραμματική και συντακτικό, ώστε «η αλήθεια» και «το ψέμα» να εκφράζονται με τον ίδιο τρόπο. Η ανάλυση της γραμματικής και του συντακτικού είναι εκτός του σκοπού του βιβλίου.

ΝΟΗΣΗ

Νόηση είναι η ικανότητα διαχωρισμού αλήθειας και ψέματος (βλ. γνώση). Η σκέψη και η γλώσσα (τέχνη) έχουν σκοπό την πειθώ της γυναίκας για τις (αμφιλεγόμενες) ικανότητες του άνδρα. Η γυναίκα πρέπει να διακρίνει μέσα από την πληθώρα ψεμάτων την αλήθεια,

ώστε να κάνει σωστή επιλογή του άνδρα. Η νόηση είναι καθαρά γυναικεία δημιουργία για να ξεχωρίζει την «αλήθεια» από το «ψέμα». Ως προς τη νόηση της γυναίκας οι άνδρες αντί να διαχωρίζονται σε «δυνατούς και αδύνατους», διαχωρίζονται σε «ηλίθιους και έξυπνους». Οι ηλίθιοι λένε ψέματα (που εύκολα ανιχνεύονται) και χάνουν τη δυνατότητα επιλογής, οι έξυπνοι βιώνουν τα ψέματα (που δύσκολα ανιχνεύονται) και επιλέγονται από τις γυναίκες. Ο έξυπνος αδύνατος δημιουργεί αληθοφανή εικόνα για τον εαυτό του (επιτυχημένο ψέμα) και κερδίζει την εύνοια των γυναικών για αναπαραγωγή.

Ευτυχισμένη είναι η γυναίκα, που βιώνει το επιτυχημένο ψέμα του άνδρα:

*Χάρτινο το φεγγαράκι
Ψεύτικη η ακρογιαλιά
Αν με πίστευες λιγάκι
Θα ήσαν όλα αληθινα*

"Πίστεψε, βιώσε το ψέμα μου!», είναι το πιο ερωτικά λόγια που μπορεί να πει ο άνδρας στη γυναίκα.

Η σκέψη (δημιουργία ψέματος) και η νόηση (ανίχνευση ψέματος) είναι η βάση της εξέλιξης του ανθρώπου μέσα στον πολιτισμό (ψέμα). Όπως το ταχύτερο λιοντάρι δημιουργεί ταχύτερη αντιλόπη και ανάποδα, έτσι ο έξυπνότερος άνδρας δημιουργεί έξυπνότερη γυναίκα και η έξυπνότερη γυναίκα δημιουργεί έξυπνότερο άνδρα.

Πιστεύω, ότι οποιαδήποτε προσπάθεια ερμηνείας της προέλευσης των παραπάνω εννοιών βάσει των κριτηρίων της φύσης, και όχι του πολιτισμού, είναι καταδικασμένη σε αποτυχία.

ΑΝΘΡΩΠΟΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ - ΕΞΩΛΕΚΤΙΚΗ ΔΙΑΡΡΟΗ

Το κεφάλαιο «Εξωλεκτική Διαρροή» στο βιβλίο *Ανθρωποπαράτηρηση - Η Ανθρώπινη συμπεριφορά* του Desmond Morris μού έκανε μεγάλη εντύπωση, διότι διαπραγματεύεται ακριβώς τον τρόπο, που οι άνθρωποι λένε ψέματα. Παραθέτω όλο το εδάφιο για να σχηματίσει ο αναγνώστης τη δική του γνώμη.

Γράφει λοιπόν ο Desmond Morris:

«ΕΞΩΛΕΚΤΙΚΗ ΔΙΑΡΡΟΗ

Ενδείξεις που μας προδίδουν χωρίς να το καταλάβουμε

Σε πολλές περιστάσεις της κοινωνικής μας ζωής, ενώ θέλουμε να κρύψουμε τα πραγματικά μας συναισθήματα δεν το καταφέρνουμε. Για τη χήρα μητέρα που προσπαθεί να κρύψει τη λύπη της από τα παιδιά της, λέμε ότι "κάνει τη γενναία" σαν να φοράει μια ψεύτικη μάσκα πάνω από την αληθινή της έκφραση. Όταν δεν καταφέρνουμε να ξεγελάσουμε τους άλλους με τον τρόπο αυτό, πώς διαρρέει η πληροφορία σχετικά με τα πραγματικά μας συναισθήματα; Ποια είναι η πηγή της Εξωλεκτικής Διαρροής και πώς μαντεύουμε ότι κάποιος λέει ψέματα;

(Παρατήρηση δική μου: τα ψέματα λέγονται!!!)

Η περίπτωση της χαροκαμένης μητέρας είναι μια περίπτωση όπου το ξεγέλασμα αποτυγχάνει επειδή δεν υπάρχει μεγάλη πίεση να πετύχει. Αντίθετα υπάρχει ένα θετικό κέρδος στην αποτυχία. Αν η χαροκαμένη μητέρα πετύχαινε απόλυτα να κρύψει τον πόνο της, θα αντιμετώπιζε επικρίσεις για έλλειψη συναισθημάτων. Από την άλλη μεριά, αν δεν επιδείκνυε κάποιο φανερό περιορισμό της θλίψης της, θα την κατηγορούσαν για έλλειψη θάρρους και αυτοελέγχου. Επομένως η "μάσκα της γενναιότητας" είναι ένα παράδειγμα ψευδογελάσματος, όπου ο ξεγελαστής χαιρείται όταν τον ανακαλύπτουν. Συνειδητά ή ασυνειδητά η μητέρα θέλει το βεβιασμένο χαμόγελό της να αναγνωριστεί σαν βεβιασμένο.

Τι συμβαίνει όμως όταν η πίεση για το ξεγέλασμα είναι μεγαλύτερη; Ο κατηγορούμενος σε μια δίκη δολοφονίας, που ξέρει ότι είναι ένοχος, ενώ διαλαλεί απεγνωσμένα την αθωότητά του, βρίσκεται κάτω από μεγάλη πίεση να υποκριθεί πειστικά. Ψεύδεται στις λεκτικές

του δηλώσεις και είναι υποχρεωμένος να συνοδέψει τα λόγια του με εξίσου πειστικές σωματικές δράσεις. Πώς τα καταφέρνει; Τα λόγια του μπορεί να τα ελέγξει, το σώμα του όμως;

(Παρατήρηση δική μου: το σώμα λέει πάντα την αλήθεια, η γλώσσα δημιουργήθηκε για να λέμε ψέματα).

Η απάντηση είναι ότι ορισμένα μέρη του σώματός του μπορεί να τα ελέγξει καλύτερα από άλλα. Τα μέρη που εύκολα πειθαρχούνται είναι αυτά που συνειδητοποιεί τις δράσεις τους στις συνηθισμένες, καθημερινές νευματικές ανταλλαγές. Ξέρει πολλά πράγματα για το χαμόγελο και τις γκριμάτσες του προσώπου του –τις βλέπει συχνά στον καθρέφτη– έτσι οι εκφράσεις του προσώπου βρίσκονται στην πρώτη θέση των ενσυνείδητων κινήσεών του. Επομένως θα πει πιο εύκολα ψέματα με το πρόσωπό του.

Οι γενικές σωματικές του στάσεις μπορούν να δώσουν μερικές πολύτιμες ενδείξεις γιατί δεν έχει πάντα συναίσθηση σε τι βαθμό ακαμψίας, χαλάρωσης ή ετοιμότητας βρίσκεται η στάση του. Η αξία όμως αυτών των σωματικών στάσεων μειώνεται πολύ από τους κοινωνικούς κανόνες που απαιτούν μερικές μάλλον στερεότυπες πόζες σε συγκεκριμένα περιβάλλοντα. Έτσι ο κατηγορούμενος σε μια δίκη για φόνο υποχρεώνεται κατά παράδοση να στέκεται ή να κάθεται μάλλον άκαμπτος, ανεξάρτητα από το αν είναι ένοχος ή αθώος κι αυτό μπορεί εύκολα να λειτουργήσει ως "άμβλυση του σήματος".

Οι κινήσεις και οι στάσεις των χεριών θα μας πληροφορήσουν καλύτερα για τις προσπάθειες ξεγελάσματος, γιατί ξεφεύγουν περισσότερο από τον αυτοέλεγχο του δολοφόνου μας και γιατί δεν υπάρχουν συνήθως καθιερωμένοι κανόνες που να αμβλύνουν την εκφραστικότητα των χεριών. Βέβαια αν ο κατηγορούμενος υπόκειται σε στρατιωτική ανάκριση, τα σήματα των χεριών του θα είναι αμβλυμένα εξαιτίας του αυστηρού στρατιωτικού κώδικα: η στάση προσοχής διευκολύνει το στρατιώτη να πει ψέματα πιο πολύ από τον πολίτη. Φυσιολογικά, όμως, θα υπάρξουν οπωσδήποτε χειρονομίες που μπορούν να μελετηθούν για ενδείξεις ξεγελάσματος.

Τέλος, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα πόδια του, γιατί είναι το μέρος του σώματός του που συνειδητοποιεί ελάχιστα τις κινήσεις του. Συχνά όμως οι κινήσεις του κάτω μέρους του σώματος δεν είναι ορατές κι αυτό περιορίζει τη χρησιμότητά τους. Όμως, όταν η

επίπλωση το επιτρέπει, αποτελούν μια πολύ ζωτική περιοχή αποκάλυψης, γι' αυτό και οι περισσότεροι άνθρωποι προτιμούν στις συνεντεύξεις και τις επιχειρηματικές διαπραγματεύσεις να κάθονται πίσω από ένα τραπέζι ή ένα γραφείο που κρύβει το κάτω μέρος του σώματος. Το γεγονός αυτό εκμεταλλεύονται συχνά σε ανταγωνιστικές συνεντεύξεις τοποθετώντας το κάθισμα του υποψήφιου μόνο του στη μέση του δωματίου, έτσι που το σώμα του κάθε "θύματος" να είναι εκτεθειμένο σε κοινή θέα.

Για να συνοψίσουμε λοιπόν, ο καλύτερος τρόπος να ξεγελάσει κανείς τους άλλους είναι να περιορίσει τα σήματά του στα λόγια και τις εκφράσεις του προσώπου. Ο αποτελεσματικότερος τρόπος γι' αυτό είναι είτε να κρύβει κανείς το υπόλοιπο σώμα του είτε να το απασχολήσει τόσο πολύ με μια περίπλοκη μηχανική διαδικασία έτσι, που όλες οι οπτικές ενδείξεις εξαπάτησης να καλύπτονται από την ανάγκη σωματικής αυτοσυγκέντρωσης. Με άλλα λόγια αν θέλετε να πείτε ψέματα, πείτε τα τηλεφωνικά ή βγάζοντας το κεφάλι πάνω από ένα φράχτη. Αλλιώς πέστε τα καθώς περνάτε κλωστή σε μια βελόνα ή καθώς προσπαθείτε να παρκάρετε. Αν μεγάλο μέρος του σώματός σας είναι ορατό και δεν απασχολείται με κάποιο μηχανικό έργο, τότε για να είναι το ψέμα σας πειστικό θα πρέπει να κινητοποιήσετε όλο το σώμα σας μέσα στη διαδικασία εξαπάτησης, όχι μόνο τη φωνή και το πρόσωπό σας.

Το ψέμα με ολόκληρο το σώμα είναι δύσκολο για τους περισσότερους από μας, επειδή μας λείπει η πρακτική. Στην καθημερινή μας ζωή σπάνια χρειάζεται να προχωρήσουμε σε πράξεις συνολικής σκόπιμης εξαπάτησης. Μπορεί να ξεγελάμε τον εαυτό μας, μα αυτό είναι άλλο πράγμα. Και βέβαια όλοι μας παίζουμε ασυνείδητα ρόλους, αλλά κι αυτό είναι πολύ διαφορετικό από την οργανωμένη συμπεριφορά εξαπάτησης. Όταν αποφασίζουμε να πούμε ένα ψέμα, συχνά είμαστε αδέξιοι στην παρουσίασή του και μόνο η έλλειψη παρατηρητικότητας των συντρόφων μας μάς σώζει από την αποκάλυψη. Συχνά είναι πιο ικανοί απ' όσο νομίζουμε και καταλαβαίνουν το ψέμα μας, αλλά δεν το αποκαλύπτουν. Ξέρουν ότι τους ξεγελάμε, αλλά δε μας κατηγορούν γι' αυτό. Δυο πιθανοί λόγοι γι' αυτό είναι ότι είτε οι σύντροφοί μας βρίσκονται σε δύσκολη θέση να αποκαλύψουν την υποκρισία μας ή έχουν τόσο μπερδευτεί από τις

πράξεις μας που δεν καταφέρνουν να καταλάβουν την ακριβή φύση του ψέματος. Στην πρώτη περίπτωση καταλαβαίνουν πολύ καλά τι συμβαίνει, αλλά το βρίσκουν πιο βολικό κοινωνικά να κάνουν πως δεν κατάλαβαν παρά να γκρεμίσουν την πρόσοψη που στήσαμε. Αυτό συμβαίνει κυρίως στις περιπτώσεις των μικροψεμάτων που ανταλλάσσονται σε φιλικές κοινωνικές συναντήσεις. Αν σ' ένα δείπνο η οικοδέσποινα μάς προσφέρει άλλη μια μερίδα από ένα κακοφτιαγμένο και απαίσιο φαγητό, αρνιόμαστε μ' ένα ευγενικό ψέμα. Αντί να πούμε την αλήθεια, προτιμάμε να πούμε ότι δεν πεινάμε άλλο ή ότι κάνουμε δίαιτα. Αν καταλάβει το ψέμα και το λόγο που το είπαμε, θα προτιμήσει να το αφήσει να περάσει παρά να διακινδυνεύσει να βάλει μια δυσάρεστη νότα μέσα στη βραδιά. Αντί λοιπόν να αποκαλύψει το ψέμα, το ακολουθεί και γυρίζει τη συζήτηση προς το θέμα της δίαιτας, προσπαθώντας να ταιριάσει τις εκφραζόμενες απόψεις της με αυτές της ευγενικής καλεσμένης. Τώρα και οι δύο ψεύδονται ξέροντάς το και οι δύο, συνεχίζουν όμως το παιχνίδι γιατί η κάθε πλευρά θέλει να ευχαριστήσει την άλλη. Αυτό είναι το Συνεργατικό Ψέμα που παίζει βασικό ρόλο σε πολλές κοινωνικές επαφές.

Ο δεύτερος λόγος να μείνει καλυμμένο ένα ψέμα, είναι όταν δεν μπορεί κανείς να το αναγνωρίσει σωστά. Οι πράξεις του ψεύτη δημιουργούν τέτοια σύγχυση, που οι σύντροφοί του δεν ξέρουν πώς να τις αντιμετωπίσουν. Ξέρουν πως δε λέει την αλήθεια γιατί οι σωματικές του δράσεις δεν ταιριάζουν μεταξύ τους ή με τα λεκτικά του σήματα, όσο όμως κι αν συλλαμβάνουν την ανακολουθία αυτή, δεν μπορούν να μαντέψουν ποια αλήθεια θέλει να συγκαλύψει. Όταν ένας τέτοιος άνθρωπος μπαίνει μέσα σ' ένα δωμάτιο, η συμπεριφορά του κάνει τους άλλους να νιώθουν όλο και πιο δυσάρεστα. Αν μπορούσαν να ανακαλύψουν την αλήθεια πίσω από το αποτυχημένο ψέμα, θα αντιδρούσαν με κάποιο τρόπο, είτε αποκαλύπτοντάς το είτε αφήνοντάς το να περάσει, τώρα όμως δεν μπορούν να το εντοπίσουν και αισθάνονται παγιδευμένοι. Ένα καλό παράδειγμα μιας τέτοιας σύγχυσης είναι μια κοινωνική συγκέντρωση όπου ένας καλεσμένος, ενώ έχει υποστεί μια προσωπική κακοτυχία, προσπαθεί να φερθεί σαν να είναι μια χαρά και διασκεδάζει πολύ. Καθώς τα προσωπικά του αισθήματα αναβλύζουν κατά κύματα από μέσα του, η υποκριτική του

παράσταση παρουσιάζει ανεβοκατεβάσματα και συχνά παραπαίει από το ένα άκρο στο άλλο. Αν στη διάρκεια της βραδιάς οι σύντροφοί του αποφύγουν τελικά να αποκαλύψουν την αλήθεια προκαλώντας μια κοινωνική κρίση, αναστενάζουν όλοι με ανακούφιση όταν φεύγει και μπορούν πια να χαλαρώσουν και να κάνουν υποθέσεις γύρω από το πρόβλημά του.

Το γεγονός ότι είμαστε τόσο απρόθυμοι να ξεσκεπάσουμε τα ψέματα των άλλων σημαίνει ότι η ποιότητα των συνηθισμένων κοινωνικών ψευδών δεν είναι πολύ υψηλή. Όχι μόνο δεν έχουμε αρκετή εξάσκηση, αλλά κι όταν τελικά έχουμε αυτή την ευκαιρία δεν περνάμε από αυστηρές εξετάσεις. Το αποτέλεσμα είναι ότι οι περισσότεροι από μας μπορούμε να χαρακτηριστούμε ως διαφανείς και έχουμε να μάθουμε πολλά πράγματα από την παμπόνηρη μειοψηφική ομάδα των Επαγγελματιών Στεγανών.

Επαγγελματίες Στεγανοί είναι εκείνοι που η δουλειά τους απαιτεί επαναλαμβανόμενες και παρατεταμένες εξαπατήσεις και μάλιστα εξαπατήσεις που ενέχουν κίνδυνο όταν ξεσκεπαστούν. Αν δεν είναι ικανοί να πούνε επιτυχημένα ψέματα και να τα υποστηρίξουν, είναι καταδικασμένοι να αποτύχουν στο επάγγελμα που διάλεξαν. Γι' αυτό το λόγο έχουν αναπτύξει ιδιαίτερη επιδεξιότητα στο χειρισμό των περιστάσεων (επιλογή της κατάλληλης στιγμής για το ψέμα) και στο ψέμα ολόκληρου του σώματος. Αυτό μπορεί να απαιτεί πολύχρονη εκπαίδευση, και συχνά βρίσκεται κανείς μπροστά σε εξαπατητές που έχουν αναγάγει την υποκρισία σε πραγματική τέχνη. Δεν αναφέρομαι εδώ μόνο στα φανερά παραδείγματα –τους μεγάλους ηθοποιούς– αλλά και όλους τους άλλους σούπερ-ψεύτες, τους επαγγελματίες διπλωμάτες και πολιτικούς, τους δικηγόρους, τους ταχυδακτυλουργούς και τους μάγους, τους απατεώνες και τους πωλητές μεταχειρισμένων αυτοκινήτων. Για όλους αυτούς τους ανθρώπους το ψέμα είναι ένας τρόπος ζωής, μια υψηλή δεξιότητα που τη γυαλίζουν ξανά και ξανά και την κάνουν να λάμπει τόσο ωραία, ώστε οι περισσότεροι από μας χαιρόμαστε σχεδόν όταν μας ξεγελάνε.

(Παρατήρηση δική μου: Ας πάρουμε για παράδειγμα δύο πωλητές αυτοκινήτων, τον Α και τον Ψ. Και οι δύο πρέπει να μας πείσουν, ότι το αυτοκίνητο, που προσφέρουν, είναι το καλύτερο. Ο Α ξέρει ότι αυτό δεν ισχύει και προσπαθεί με ψέματα να μας πείσει. Αντίθετα, ο Ψ έχει πείσει

τον εαυτό του ότι αυτό ισχύει και προσπαθεί με τη «δική του» αλήθεια να πείσει και εμάς. Ο Α λέει ψέμα, ο Ψ βιώνει το ψέμα. Στον Α υπάρχει διαφοροποίηση γλώσσας και σώματος, στον Ψ η γλώσσα και το σώμα λένε το ίδιο. Ποιος άνδρας θα κατακτήσει τη γυναίκα - αυτός που λέει ψέματα ή αυτός που βιώνει τα ψέματα;)

Το χάσμα ανάμεσα στους Διαφανείς και τους Επαγγελματίες Στεγανούς είναι τεράστιο – πολύ πιο μεγάλο απ’ ό,τι νομίζει ο μέσος Διαφανής. Μπορεί συχνά να ισχυρίζεται πως “θα μπορούσε οποιοσδήποτε να παίξει στον κινηματογράφο” και ότι “οι διπλωμάτες την περνάνε ζάχαρη, όλο σαμπάνια και δεξιώσεις”, κάντε του όμως ένα τεστ και θα φανεί αμέσως η ανεπάρκειά του. Ζητήστε του να περπατήσει –τι πιο εύκολο από το βάδισμα;– αργά και με άνετο, φυσικό τρόπο, από τη μια άκρη της σκηνής ως την άλλη, μπροστά σ’ ένα μεγάλο ακροατήριο και καθίστε να δείτε τι θα συμβεί. Μόλις συγκριθεί το σφιγμένο, άκαμπτο βάδισμά του, με τον άνετο τρόπο που κατηγοριάζει το δρόμο παρέα μ’ ένα φίλο του, τότε φαίνεται αμέσως η ικανότητα του ηθοποιού. Μπροστά σ’ ένα πυκνό ακροατήριο, ο Διαφανής νιώθει φοβερά σφιγμένος και δεν μπορεί να πιέσει το σώμα του να στείλει σήματα χαλάρωσης όσο κι αν το προσπαθεί. Στην πραγματικότητα όσο πιο πολύ προσπαθεί, τόσο χειρότερα γίνονται τα πράγματα.

Περνώντας από τον επίδοξο υποκριτή στον επίδοξο ανιχνευτή του, ποια είναι τα στοιχεία που τον προδίδουν;

(Παρατήρηση δική μου: υποκριτής => σκέψη, ανιχνευτής => νόηση. Η γυναίκα καλείται να ανιχνεύσει εάν ο άνδρας λέει ή βιώνει το ψέμα!)

Μια σειρά πειραμάτων από Αμερικανούς ερευνητές έχουν προσφέρει μερικές από τις απαντήσεις. Ζήτησαν από εκπαιδευόμενες νοσοκόμες να πουν ψέματα και αλήθεια πάνω σε μερικά φιλμ που τους έδειχναν. Τα φιλμ παρουσίαζαν σκηνές από σκληρές εγχειρήσεις, όπως είναι ο ακρωτηριασμός του ποδιού, και παράλληλα σκηνές με ανώδυνο και ευχάριστο περιεχόμενο. Σε ορισμένες προβολές τούς ζητούσαν να περιγράψουν αυτό που είδαν, άλλοτε αληθινά κι άλλοτε ψεύτικα. Όση ώρα το έκαναν αυτό, μια κρυμμένη κάμερα κατέγραφε κάθε κίνηση και έκφρασή τους. Μετά αναλύθηκαν λεπτομερώς όλες οι δράσεις που συνόδευαν τις αλήθειες, όπως κι αυτές που συνόδευαν τα ψέματα, για να μελετηθούν οι διαφορές τους.

Οι νοσοκόμες έκαναν κάθε δυνατή προσπάθεια να κρύψουν τα ψέματά τους, γιατί τους είχαν πει πως η υποκριτική τους ικανότητα είχε μεγάλη σημασία για τη μελλοντική τους καριέρα. Αυτό είναι απαραίτητο για να πειστεί ο ανήσυχος άρρωστος ότι πάει καλά, ότι μια επικίνδυνη εγχείρηση είναι εντελώς ασφαλής ή ότι ο μάλλον πελαγωμένος γιατρός ξέρει πολύ καλά να αντιμετωπίσει το πρόβλημα. Το χειρότερο είναι ότι ο ασθενής ζητάει αυτό τον καθησυχασμό, ενώ ταυτόχρονα έχει όλες τις αισθήσεις του τεταμένες για να πιάσει το παραμικρό ίχνος κακοκρυμμένης απαισιοδοξίας. Για να είναι αποτελεσματική και πετυχημένη μια νοσοκόμα, πρέπει να λέει καλά ψέματα. Έτσι το πείραμα αυτό ήταν παραπάνω από μια ακαδημαϊκή άσκηση και πράγματι αποδείχτηκε στην περαιτέρω εκπαίδευση πως οι νοσοκόμες που ήταν πρώτες στην επίδοσή τους ήταν αυτές ακριβώς που έλεγαν τα καλύτερα σωματικά ψέματα στα τεστ.

Ωστόσο ακόμη κι εκείνες με τα καλύτερα σωματικά ψέματα δεν ήταν τέλειες και οι πειραματιστές μπόρεσαν να συγκεντρώσουν μια σειρά από κρίσιμες διαφορές στις σωματικές δράσεις, ανάμεσα στις στιγμές της αλήθειας και τις στιγμές της υποκρισίας. Οι διαφορές είναι οι εξής:

1. Όταν έλεγαν ψέματα, οι νοσοκόμες μείωναν τη συχνότητα των απλών χειρονομιών τους. Οι δράσεις των χεριών που χρησιμοποιούμε συνήθως για να υπογραμμίσουμε λεκτικές δηλώσεις –για να τονίσουμε ένα σημείο ή να δώσουμε έμφαση σε μια σημαντική στιγμή– είχαν μειωθεί αισθητά. Αιτία γι' αυτό είναι ότι οι δράσεις των χεριών που χρησιμοποιούνται για την «εικονογράφηση» των λόγων, δεν είναι σημασιοδοτημένα νεύματα. Ξέρουμε ότι «κουνάμε τα χέρια μας» όταν συζητάμε ζωντανά, δεν έχουμε όμως ακριβή ιδέα τι κάνουν τα χέρια μας. Η συνείδηση ότι τα χέρια μας κάνουν *κάτι*, χωρίς όμως να ξέρουμε τι ακριβώς είναι αυτό, μας κάνει καχύποπτους απέναντι στην πιθανή διαφάνεια αυτών των χειρονομιών. Ασυνείδητα φοβόμαστε ότι ίσως κινδυνεύουν να μας προδώσουν χωρίς να το καταλάβουμε, γι' αυτό τις καταργούμε. Η κατάργηση δεν είναι εύκολο πράγμα. Μπορούμε να κρύψουμε τα χέρια μας, να καθίσουμε πάνω τους, να τα χώσουμε βαθιά μέσα τις τσέπες μας (όπου και πάλι μπορούν να μας προδώσουν αν βρουν κάποια νομίσματα κι αρχίσουν να παίζουν μ' αυτά) ή μπορεί να καταφύγουμε στο λιγότερο δραστικό μέτρο του

δεσίματος των χεριών. Όλα αυτά δεν ξεγελούν βέβαια τον έμπειρο παρατηρητή – ξέρει πως αν αυτά τα μικρά χέρια έχουν ακινητοποιηθεί, κάτι τρέχει.

2. Όταν έλεγαν ψέματα, οι νοσοκόμες παρουσίαζαν αυξημένη συχνότητα στην αυτεπαφή χεριού-προσώπου. Όλοι αγγίζουμε το πρόσωπό μας κατά διαστήματα στην πορεία μιας συζήτησης, η συχνότητα όμως αυτών των μικρών κινήσεων αυξάνει δραματικά όταν θέλουμε να εξαπατήσουμε κάποιον. Ορισμένες κινήσεις χεριού-προσώπου είναι πιο διαδεδομένες σ' αυτές τις περιπτώσεις και η φύση της κίνησης του χεριού αλλάζει ανάλογα με το μέρος του κεφαλιού που αγγίζει. Οι πιο συχνές υποκριτικές χειρονομίες είναι: το Χάιδεμα του Πηγουνιού, η Πίεση των Χειλιών, το Σκέπασμα του Στόματος, το Άγγιγμα της Μύτης, το Τρίψιμο του Μάγουλου, το Ξύσιμο του Φρυδιού, το Τράβηγμα του Αυτιού και το Στρώσιμο των Μαλλιών. Στη διάρκεια μιας προσπάθειας εξαπάτησης οποιαδήποτε απ' αυτές τις κινήσεις μπορεί να παρουσιάσει έντονη αύξηση συχνότητας, αλλά δύο προτιμούνται ιδιαίτερα: το Άγγιγμα της Μύτης και το Σκέπασμα του Στόματος.

Το Σκέπασμα του Στόματος το καταλαβαίνουμε εύκολα. Από το στόμα του ομιλητή βγαίνουν λόγια ψεύτικα και το μέρος του μυαλού του που ενοχλείται απ' αυτό, του στέλνει το σήμα να σκεπάσει το στόμα του. Ασυνοείδητα ο ψεύτης σηκώνει το χέρι του σαν για να αυτοφιμωθεί, από την άλλη μεριά όμως ξέρει πως πρέπει να αφήσει τα λόγια να βγουν από το στόμα του. Το άλλο κομμάτι του μυαλού του δεν επιτρέπει την κάλυψη. Το λεκτικό ψέμα πρέπει να κυλήσει αβίαστο. Το αποτέλεσμα είναι ένα αποτυχημένο φίμωμα, με την κίνηση του χεριού προς το στόμα να καταλήγει σε μερική μόνον επαφή. Υπάρχουν πολλές τυπικές μορφές τέτοιας κίνησης. Ανάμεσά τους: τα δάχτυλα ανοιχτά σαν βεντάλια μπροστά στο στόμα, ο δείκτης που ακουμπάει στο πάνω χείλος, ή το χέρι στην άκρη του στόματος.

Είναι σημαντικό να προσθέσουμε πως, όταν βλέπουμε κάποιον να κάνει αυτό το μερικό σκέπασμα του στόματος, δεν πρέπει να συμπεραίνουμε απαραίτητα πως λέει ψέματα. Σημαίνει απλώς ότι υπάρχουν περισσότερες πιθανότητες να λέει ψέματα τότε, παρά στις περιπτώσεις που το χέρι του δεν ανεβαίνει προς το στόμα.

Το Σκέπασμα του Στόματος έχει ένα αδύνατο σημείο: παραείναι εμφανές το μήνυμά του. Καμιά φορά, όταν γίνεται αδέξια από ένα παιδί μπορεί να προκαλέσει άμεσα σχόλια, του τύπου: "Πάψε να μουρμουράς μέσα από το χέρι σου. Τι προσπαθείς να κρύψεις;" Οι πιο εξελιγμένες κινήσεις του ενήλικου πάνω στο στόμα μπορεί να αποφύγουν αυτό το ανοιχτό ξεσκέπασμα, εξακολουθούν όμως να είναι υπέρ το δέον αποκαλυπτικές. Η λύση δίνεται από μια αύξηση της εκτροπής στην κίνηση, πράγμα που μας φέρνει στην άλλη χαρακτηριστική δράση-ένδειξη – το Άγγιγμα της Μύτης.

Πολλοί παρατηρητές έχουν επισημάνει ότι ψέμα και άγγιγμα της μύτης πάνε μαζί, κανείς όμως δε δοκίμασε να εξηγήσει γιατί συμβαίνει αυτό. Η απάντηση φαίνεται να είναι διπλή. Καταρχήν το χέρι που ανεβαίνει να κρύψει το ψέμα, παρεκκλίνει υποχρεωτικά και βέβαια η μύτη είναι πολύ κοντά. Ίσως το χέρι θα μπορούσε να πάει στο σαγόκι, αλλά δε θα κάλυπτε το στόμα, ίσως θα μπορούσε να πάει στο μάγουλο, αλλά έτσι θα χρειαζόταν να κινηθεί πολύ πλάγια. Η μύτη όμως που προεξέχει και βρίσκεται πάνω από το στόμα είναι ιδανικό σημείο, γιατί το χέρι δεν έχει παρά να κινηθεί μερικά εκατοστά πάνω από τα χείλη και να συνεχίσει να καλύπτει εν μέρει το στόμα, ενώ εμφανώς ασχολείται με τη μύτη.

Σαν μεταμφιεσμένο σκέπασμα του στόματος, το Άγγιγμα της Μύτης έχει γίνει η πιο διαδεδομένη χειρονομία απόκρυψης, υπάρχει όμως κι ένας δεύτερος λόγος που συγκεντρώνει την προτίμηση όλων. Όταν έρχεται η στιγμή ενός σκόπιμου ψέματος, υπάρχει, ακόμη και στον πιο έμπειρο ψεύτη, μια ελαφριά αύξηση της έντασης. Η αύξηση αυτή προκαλεί μικρές μεταβολές στη φυσιολογία, μερικές από τις οποίες επιδρούν πιθανώς πάνω στην ευαισθησία του εσωτερικού επιστρώματος της μύτης δημιουργώντας φαγούρα. Η αίσθηση αυτή μπορεί να είναι σχεδόν αδιόρατη, να μην την παίρνουμε καν είδηση, μας κάνει όμως τη μύτη πιο ελκυστικό μέρος για την εκτροπή του χεριού. Δεν προκαλεί απαραίτητα την κινητοποίηση του χεριού, αλλά το βοηθάει απλώς να κατευθυνθεί προς τη μύτη όταν έχει αρχίσει την κίνηση σκεπάσματος του στόματος και χρειάζεται κάποια εκτροπή.

3. Όταν έλεγαν ψέματα, οι νοσοκόμες παρουσίασαν μια αύξηση στις αλλαγές στάσης του σώματος. Ένα παιδί που δε βρίσκει ησυχία στην καρέκλα του είναι φανερό πως λαχταρά να φύγει, και όλοι οι

γονείς αναγνωρίζουν αμέσως αυτά τα συμπτώματα της ανυπομονησίας. Στους ενήλικους αυτά τα συμπτώματα είναι μειωμένα ή καταπιεσμένα –γιατί και πάλι είναι υπερβολικά φανερά σημάδια δυσφορίας– χωρίς όμως να εξαφανίζονται εντελώς. Αν παρακολουθήσουμε από κοντά έναν ενήλικο που λέει ψέματα, θα δούμε ότι κάνει μικρές, ανεπαίσθητες μετακινήσεις του σώματος και ότι τις κάνει πολύ πιο συχνά από όταν λέει αλήθεια. Δε συστρέφει πια ολόκληρο το σώμα σαν τα παιδιά, αλλά κάνει μικρές αλλαγές στη στάση του κορμού καθώς περνάει από τη μια καθιστή στάση στην άλλη.

Αυτές οι ανεπαίσθητες σωματικές μεταθέσεις λένε: «Θα ήθελα να ήμουν κάπου αλλού» και οι αλλαγές της στάσης είναι έντονα παρεμποδισμένες απόπειρες φυγής.

4. Όταν έλεγαν ψέματα, οι νοσοκόμες έκαναν μεγαλύτερη χρήση μιας ιδιαίτερης δράσης του χεριού, του Αδιάφορου Κουνήματος του Χεριού. Ενώ οι άλλες χειρονομίες μειώνονταν σε συχνότητα, αυτή αυξανόταν. Ήταν σαν τα χέρια να ήθελαν να αποσείσουν κάθε ευθύνη για τα λόγια του στόματος.

Όταν έλεγαν ψέματα οι νοσοκόμες, οι εκφράσεις του προσώπου τους ήταν σχεδόν ίδιες μ' αυτές που είχαν όταν έλεγαν αλήθεια. Σχεδόν ίδιες, όχι εντελώς, γιατί υπήρχαν ακόμη και στα πιο ελεγχόμενα πρόσωπα μικροεκφράσεις που άφηναν να διαρρέει η αλήθεια. Αυτές οι μικροεκφράσεις ήταν τόσο ανεπαίσθητες και γρήγορες –σε κλάσματα δευτερολέπτου– που ένας ανεκπαιδευτος παρατηρητής δε θα τις καταλάβαινε. Ύστερα όμως από ειδική εξάσκηση και με τη βοήθεια του αργού γυρίσματος, οι παρατηρητές μπόρεσαν να τις εντοπίσουν και στην κινηματογράφηση με κανονική ταχύτητα. Έτσι, για τον ειδικευμένο παρατηρητή, ένα πρόσωπο δεν μπορεί να πει ψέματα.

Αυτές οι μικροεκφράσεις είναι αποτέλεσμα της μεγάλης ταχύτητας και ικανότητας του προσώπου να αντανakλά τα εσωτερικά συναισθήματα. Όταν μια αλλαγή διάθεσης θέλει να εκφραστεί, είναι δυνατό να καταγραφεί μέσα σε λιγότερο από ένα δευτερόλεπτο στη μετακίνηση των μυών του προσώπου. Το αντίθετο μήνυμα από τον εγκέφαλο που διατάζει το πρόσωπο να «κλείσει», συχνά δεν προλαβαίνει να ακυρώσει την πρώτη εντολή έκφρασης. Το

αποτέλεσμα είναι να αρχίζει μια έκφραση και μισό δευτερόλεπτο αργότερα να ακυρώνεται από ένα αντίθετο μήνυμα. Αυτό που συμβαίνει στο πρόσωπο μέσα σ' αυτή την απειροελάχιστη καθυστέρηση είναι μια μικροσκοπική, φευγαλέα ένδειξη έκφρασης. Η κατάργησή της είναι τόσο γρήγορη που οι περισσότεροι δεν τη βλέπουν, αν όμως παρακολουθήσει κανείς προσεχτικά καταστάσεις ψέματος, η αλλαγή αυτή μπορεί να εντοπιστεί και αποτελεί μια από τις καλύτερες ενδείξεις ξεγελάσματος.

Υπάρχει μια σοβαρή κριτική όλων αυτών των πειραμάτων. Οι Αμερικανοί ερευνητές οργάνωσαν ένα εργαστηριακό πείραμα που, μέσα στα όριά του, λειτούργησε σωστά. Μας λέει αρκετά καθαρά τι συμβαίνει όταν οι άνθρωποι προσπαθούν να πουν ψέματα και μας δείχνει πώς αποτυγχάνουν οι ανθρώπινες δράσεις στην προσπάθειά τους να εξαπατήσουν εντελώς το θεατή τους. Μας επιτρέπει να εντοπίσουμε τις μικροσκοπικές κινήσεις που αποκαλύπτουν την απάτη. Αλλά επειδή το πείραμα αυτό ερευνά μόνο το ψέμα, δεν είναι σε θέση να μας πει αν αποτελεί και τη μόνη περίπτωση που εμφανίζονται αυτές οι αλλαγές συμπεριφοράς. Αποδεικνύει ότι υπάρχει μια αύξηση στις δράσεις χεριού-προσώπου και μια μείωση στις χειρονομίες γενικότερα όταν οι άνθρωποι αρχίζουν να λένε ψέματα, δεν μπορεί όμως να μας αποκλείσει την περίπτωση να υπάρχουν και άλλες περιστάσεις, εκτός από το ψέμα, που προκαλούν αυτά τα φαινόμενα. Με άλλα λόγια, είναι το ψέμα το κλειδί ή ένα μέρος μόνον του κλειδιού;

Οι επιτόπιες μελέτες τείνουν να αποδείξουν πως αποτελεί μόνο ένα μέρος του κλειδιού. Για να δώσουμε ένα παράδειγμα: δυο άνθρωποι κάθονται και μιλούν όταν ξαφνικά ένας απ' αυτούς ξεσπάει σε μια έντονη βρισιά. Η βρισιά είναι τόσο απρόσμενη που ο προσβεβλημένος δεν αντιδρά αμέσως. Μένει μουνδιασμένος για κάμποσα λεπτά ενώ οι βρισιές συνεχίζουν. Κάποια στιγμή απαντάει, με ψύχραιμο όμως και συγκρατημένο τρόπο. Στη διάρκεια αυτής της λεκτικής ανταλλαγής, υπάρχει μια στιγμή υψηλής έντασης –η στιγμή της αρχικής βρισιάς– και αυτήν ακριβώς τη στιγμή ο προσβεβλημένος σηκώνει το χέρι του και αγγίζει την πλευρά της μύτης του. Είναι το Άγγιγμα της Μύτης που έχουμε ήδη παρατηρήσει σε στιγμές ψέματος. Αυτός όμως που αγγίζει τώρα τη μύτη του δεν μπορεί να λέει ψέματα γιατί δε μιλάει.

Πολύ πριν ανοίξει το στόμα του, το χέρι έχει ήδη απομακρυνθεί από τη μύτη, έτσι που όταν βγαίνει η απάντησή του είναι ήρεμος και ψύχραιμος. Ένα δεύτερο παράδειγμα: ένας άνθρωπος υποβάλλει έναν άλλον σ' ένα ερωτηματολόγιο. Οι ερωτήσεις είναι εύκολες και οι απαντήσεις δίνονται αμέσως. Κάποια στιγμή κάνει μια δύσκολη ερώτηση. Καθώς ο ερωτώμενος αρχίζει, μάλλον διστακτικά, την απάντησή του, το χέρι του ανεβαίνει προς τη μύτη του. Κι όμως δεν έχει σκοπό να πει ψέματα. Το ερώτημα δεν είναι τέτοιο που να προκαλεί μια ψευδή απάντηση, αλλά μια απάντηση κάπως περίπλοκη που πρέπει να σκεφτεί καλά.

Στα δύο παραπάνω παραδείγματα δεν υπάρχει ψέμα, ωστόσο το άγγιγμα της μύτης θυμίζει πολύ τη δράση που γίνεται στις στιγμές του ψέματος. Τι το κοινό έχουν άραγε αυτές οι δύο καταστάσεις; Περιλαμβάνουν και οι δύο μια αρχική στιγμή έντασης. Ο προσβεβλημένος που αγγίζει τη μύτη του παραμένει σιωπηλός αλλά από μέσα του έχει αναστατωθεί από την απρόσμενη επίθεση. Από μέσα του βράζει, εξωτερικά όμως μένει ψύχραιμος. Η εσωτερική του συμπεριφορά (οι σκέψεις του) και η εξωτερική (η αδράνειά του) δε συμβιβάζονται. Το ίδιο και το άτομο που ξαφνικά δέχεται μια δύσκολη ερώτηση, αισθάνεται ένα ρήγμα ανάμεσα στις σκέψεις και τις δράσεις του. Προσπαθεί να απαντήσει εύκολα και άνετα, αλλά το μυαλό του εργάζεται έντονα για να αντιμετωπίσει το πολύπλοκο ερώτημα. Έτσι έχουμε κι εδώ διάσταση ανάμεσα στις εσωτερικές σκέψεις και τις εξωτερικές δρασεις.

(Παρατήρηση δική μου: η σκέψη ξεκινά από τη γνώση και τη φαντασία και μπορεί να καταλήξει στο ψέμα που λέγεται, στο ψέμα που βιώνεται ή στην αλήθεια).

Αν συγκρίνουμε τώρα αυτές τις δύο καταστάσεις με τη στιγμή του ψέματος, θα δούμε καθαρά ότι έχουν πάρα πολλά κοινά στοιχεία. Η ουσία της εσκεμμένης εξαπάτησης είναι ακριβώς ότι αυτό που συμβαίνει μέσα στο μυαλό δεν αντανακλάται από την εξωτερική λεκτική συμπεριφορά. Λέμε το ένα, ενώ σκεφτόμαστε το άλλο. Ίσως λοιπόν να είναι μια υπεραπλούστευση αν πούμε πως το Άγγιγμα της Μύτης είναι μια ένδειξη ψέματος. Σωστότερο θα ήταν να λέγαμε ότι το Άγγιγμα της Μύτης κι άλλες παρόμοιες δράσεις αντανακλούν το γεγονός ότι δημιουργείται ένα χάσμα ανάμεσα στις εσωτερικές μας

σκέψεις και τις εξωτερικές μας δράσεις. Αυτό μπορεί να περιγραφεί σαν υποκρισία με πολύ γενικότερο τρόπο και το ψέμα δεν αποτελεί παρά μια ειδική περίπτωση αυτής της γενικότερης κατηγορίας. Όταν αγωνιζόμαστε να κρατήσουμε την ψυχραιμία μας, ενώ παλεύουμε εσωτερικά με μια προσβολή ή ένα δύσκολο ερώτημα, κατά κάποιο τρόπο υποκρινόμαστε, αλλά δεν μπορεί να πει κανείς ότι λέμε ψέματα. Με άλλα λόγια δεν αρκεί η υποκρισία για να θεωρηθεί κανείς ανέντιμος. Έτσι, αν στήσουμε ένα πείραμα για να ερευνήσουμε τη συμπεριφορά στο ψέμα, κινδυνεύουμε να μας διαφύγει η γενικότερη σημασία της συμπεριφοράς που διαπιστώνουμε.

Επομένως αυτό που δείχνει πραγματικά η Εξωλεκτική Διαρροή δεν είναι ακριβώς το ψέμα, αλλά η ύπαρξη μιας βασικής και οξύτατης διάστασης εσωτερικού-εξωτερικού, όπου οι σκέψεις και οι πράξεις έρχονται σε σύγκρουση μεταξύ τους σε στιγμές έντασης. Αυτό βέβαια σημαίνει ότι δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι λέει ψέματα εκείνος που αγγίζει με το χέρι τη μύτη του, μπορούμε όμως να είμαστε σίγουροι ότι κάτι συμβαίνει μέσα στο μυαλό του που δεν εξωτερικεύεται και δε μας μεταδίδεται λεκτικά. Έτσι, μπορεί να μη λέει ψέματα, με την ακριβή έννοια του όρου, αλλά οπωσδήποτε μας κρύβει κάτι και το άγγιγμα της μύτης του τον προδίδει.»¹

Τα παραπάνω δύνανται να τυποποιηθούν σύμφωνα με τον κάτωθι πίνακα:

		Υποκριτής (άνδρας) Σκέψη	Ανιχνευτής (γυναίκα) Νόηση
Ψέμα	Ψέμα, που λέγεται	Ψέμα	Ψέμα
	Ψέμα, που βιώνεται	Αλήθεια	Ψέμα
Αλήθεια		Αλήθεια	Αλήθεια

¹ Ντέσμοντ Μόρρις, *Ανθρωποπαράτηρηση - Η ανθρώπινη συμπεριφορά*, Εκδ. Αρσενίδη, Αθήνα, σελ. 106-111.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΠΩΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΘΗΚΑΝ ΚΑΙ ΕΞΑΦΑΝΙΖΟΝΤΑΙ ΤΑ ΕΙΔΗ

Οι έννοιες «δημιουργία», «εξαφάνιση», «ζωή» και «θάνατος» μπορούν να ενταχθούν στον αναφερόμενο στο κεφάλαιο «Τέχνη» πίνακα, ως εξής:

<u>Χειρωνακτική εργασία</u> (επιβίωση του ατόμου)	<u>Τέχνη</u> (επιβίωση του είδους)
Ζωή	Δημιουργία
Θάνατος	Εξαφάνιση

Παρατηρήσεις:

- Η γέννηση μιας κότας είναι αμελητέο γεγονός, η (τεχνητή) δημιουργία ενός είδους, π.χ. με διασταύρωση, είναι επίτευγμα.
- Ο θάνατος μιας κότας είναι αμελητέο γεγονός, η εξαφάνιση ενός είδους, π.χ. των πάντα, θεωρείται καταστροφή.

Εάν προσωποϊήσουμε τη λέξη «φύση», τότε ισχύει, ότι οι «δημιουργία» και «εξαφάνιση» είναι έργα τέχνης της φύσης, οι δε «ζωή» και «θάνατος» αποτελούν χειρωνακτική εργασία της φύσης. Οι «δημιουργία» και «εξαφάνιση» συντελούνται εφάπαξ, μια φορά, οι δε «ζωή» και «θάνατος» συμβαίνουν συνέχεια. Ένα είδος δημιουργείται μια φορά, αλλά γεννάει συνέχεια άτομα, και εξαφανίζεται μια φορά, όμως συνέχεια πεθαίνουν άτομα.

Άρα τι είναι «η δημιουργία» και τι «η εξαφάνιση»;

Σύμφωνα με τα προαναφερόμενα στο βιβλίο, μετά τη (τυχαία) δημιουργία των κυττάρων, μπορούμε να ορίσουμε την έννοια «δημιουργία» ως την (τυχαία) ένωση οργάνων με σχηματισμό οργανισμών, ικανών να επιβιώσουν στο φυσικό περιβάλλον. Με την έννοια αυτή, επίσης «δημιουργία» είναι και η (τυχαία) ένωση κυττάρων με σχηματισμό οργάνων, ικανών να επιβιώσουν στο φυσικό περιβάλλον, αλλά και η (τυχαία) ένωση οργανισμών με σχηματισμό κοινωνιών, ικανών να επιβιώσουν στο φυσικό περιβάλλον κτλ. Μετά τη δημιουργία του DNA σταμάτησε η

«τυχαιότητα» της δημιουργίας κυττάρων, μετά τη δημιουργία των γονιδίων σταμάτησε η «τυχαιότητα» της δημιουργίας οργάνων, μετά τη δημιουργία του εγκεφάλου, σταμάτησε η «τυχαιότητα» της δημιουργίας οργανισμών, μετά τη δημιουργία του δικαίου σταμάτησε η «τυχαιότητα» της δημιουργίας κρατών κτλ. Ήτοι, με τον ίδιο μηχανισμό, που δημιουργούνται οι οργανισμοί, δημιουργούνται και τα κράτη.

Από τα παραπάνω γίνεται σαφές, ότι η «δημιουργία» έγινε «τυχαία» μια φορά. Πόσες φορές μπορεί κάποιος να κερδίσει το λαχείο; Ότι δημιουργήθηκε δημιουργήθηκε τυχαία μια φορά, διότι η πιθανότητα δημιουργίας είναι ελάχιστη. Ήτοι, «... ξέρουμε με βεβαιότητα ότι σήμερα δεν μπορεί να δημιουργηθεί νέα ζωή και ούτε καν ένα βακτηρίδιο ή ένας ιός.»¹ Ούτε καν ένα νετρίνο... *Η «δημιουργία» δημιούργησε κύτταρα, όργανα και οργανισμούς, ικανά να επιβιώσουν στο φυσικό περιβάλλον τη στιγμή της δημιουργίας. Το φυσικό περιβάλλον όμως αλλάζει συνέχεια. Το ίδιο και τα διάφορα είδη. «Κρύβει, βέβαια, η κληρονομικότητα "πλαστικότητα" και είναι δυνατό το ανάστημα να μας δώσει μεγαλύτερα ύψη, αλλά υπάρχουν και όρια σ' αυτή την πλαστικότητα.»² Θα ήθελα εδώ να επισημάνω, ότι οι έννοιες «πλαστικότητα», «εξέλιξη» και «προσαρμογή» είναι ταυτόσημες. Όταν ένα είδος καταφέρνει να επιβιώνει παρά τη μεταβολή των εξωτερικών συνθηκών, τότε λέμε ότι έχει εξελιχθεί, έχει προσαρμοστεί, έχει πλαστικότητα. «Το γεγονός ότι τίποτε δεν μπορεί να αντιγραφεί τέλεια είναι απλή φυσική. Το DNA δεν μπορεί να αντιγράψει τον εαυτό του τέλεια. Κάνει λάθη. Η εξέλιξη συμβαίνει ακριβώς γιατί αυτά τα λάθη περνούν στην επόμενη γενιά ως νέα εξελικτικά χαρακτηριστικά. Αν τα νέα αυτά χαρακτηριστικά ενισχύουν τη δυνατότητα ενός οργανισμού να επιβιώνει, τότε παραμένουν και διαιωνίζονται. Πρόκειται για τα αποκαλούμενα "επιτυχημένα λάθη" επάνω στα οποία βασίζεται η εξέλιξη. Πρόκειται για κάτι τόσο απλό. Είναι ανόητο να το αρνείται κανείς.*

...

– Κανείς δεν ξέρει την απάντηση. Οι χημικές αναδράσεις που περιλαμβάνονται στην αντιγραφή ενός μορίου DNA είναι

¹ Γιοστέιν Γκάρντερ, όπ.π., σελ. 504.

² Άρης Ν. Πουλιανού, *Η Καταγωγή των Κρητών*, Βιβλιοθήκη Ανθρωπολογικής Εταιρείας αρ. 1, Αθήνα 1971, σελ. 19-20.

τρομακτικές. Απλώς γιατί το μόριο αποτελείται από τρία δισεκατομμύρια τμήματα! Λογικά η αντιγραφή του δε θα ήταν δυνατή χωρίς δεκάδες χιλιάδες λάθη. Όμως η διαδικασία της αντιγραφής λειτουργεί γιατί έχει αναπτυχθεί ένας σύνθετος μηχανισμός που διορθώνει τα λάθη τη στιγμή που συμβαίνουν. Ο μηχανισμός αυτός είναι τόσο προηγμένος, που θα περίμενε κανείς να διορθώνει όλα τα λάθη. Ξέρουμε ότι τα πολλά λάθη στην αντιγραφή του DNA απειλούν την επιβίωση του οργανισμού. Ξέρουμε ακόμη ότι μηδέν λάθη στην αντιγραφή του DNA ακινητοποιούν την εξέλιξη – και ως εκ τούτου απειλούν επίσης την επιβίωση. Ο διορθωτικός μηχανισμός μοιάζει να κρατά αυτή την ευαίσθητη ισορροπία, αλλά δεν ξέρουμε πώς. Η εξελικτική μετατοπία ("evolutionary mutation") είναι ένα από τα μεγάλα προβλήματα που ακόμη δεν κατανοούμε.»¹

Αλλά και ο ίδιος ο Κ. Δαρβίνος αναφέρει, ότι η εξέλιξη είναι τα επιτυχημένα λάθη και τίποτα άλλο: «Μολονότι κάθε μέρος του σώματος ποικίλλει ελαφρά, αυτό δεν σημαίνει ότι όλα τα αναγκαία μέρη θα ποικίλλουν προς τη σωστή κατεύθυνση και το σωστό βαθμό και ότι μερικά είδη ποικίλλουν πολύ περισσότερο από άλλα. Ακόμα και αν οι κατάλληλες μεταβολές παρουσιάζονταν, αυτό δε σημαίνει ότι η φυσική επιλογή θα ήταν ικανή να δράσει πάνω τους και να παραγάγει μια δομή φανερά ωφέλιμη για το είδος.»²

Από τα παραπάνω αποσπάσματα συμπεραίνουμε, ότι οι έννοιες «πλαστικότητα», «εξέλιξη» και «προσαρμογή» είναι ταυτόσημες με τις έννοιες «λάθος» και «τυχαίο». Στη ζωντανή φύση κυριαρχεί το τυχαίο ή το λάθος. Ο απόγονος ενός όντος διαφέρει λίγο από τον πρόγονο, Παράδειγμα, η αντοχή του ανθρώπου κάτω από το νερό είναι περίπου ένα λεπτό, τα ζώα αντέχουν την υφιστάμενη ηλιακή ακτινοβολία, τα φυτά θέλουν ηλιακό φως και άπειρα άλλα. Ας υποθέσουμε συγκεκριμένα τη γνωστή θεωρία για την εξαφάνιση των δεινισαύρων. Με λίγα λόγια η θεωρία υποθέτει ότι λόγω σύγκρουσης της γης με μετεωρίτη, η σκόνη ελάττωσε την προσπίπτουσα ηλιακή ακτινοβολία με αποτέλεσμα ελάττωση της βλάστησης. Δεδομένου

---

¹ Εφημερίδα *Το Βήμα*, Αθήνα, 19 Δεκεμβρίου 1999.

² Κ. Δαρβίνος, *όπ.π.*, σελ. 261.

ότι οι δεινόσαυροι κατανάλωναν τεράστιες ποσότητες φυτικής ύλης, η απότομη ελάττωση αυτής επέφερε την εξαφάνισή τους.

Ας αναλύσουμε τη θεωρία υπό το πρίσμα των τυχαίων δοκιμών. Αν η βλάστηση εξαφανιζόταν ξαφνικά, ήτοι εντός ενός έτους, όλοι οι δεινόσαυροι θα πέθαιναν, χωρίς να αφήσουν απογόνους. Αν όμως η βλάστηση μειωνόταν βαθμιαία, π.χ. 10% κάθε έτος, τότε θα επιβίωναν οι δεινόσαυροι, που θα μπορούσαν να χορτάσουν με λιγότερη βλάστηση, ήτοι οι μικρότεροι σε μέγεθος δεινόσαυροι. Και αυτό, επειδή οι απόγονοι ενός δεινόσαυρου απαιτούν λίγο λιγότερη ή λίγο περισσότερη τροφή από τον πρόγονο. Προφανώς, στο παράδειγμα, το «λίγο» πρέπει να είναι περισσότερο από το 10% για να υπάρξει ο δεινόσαυρος, που μπορεί να επιβιώσει. Αν το «λίγο» ήταν 5% ή 8%, οι δεινόσαυροι θα είχαν εξαφανιστεί ακαριαία.

Το ίδιο θα συμβεί αν ξαφνικά εξαφανιστεί το όζον, ήτοι όλοι οι ζωντανοί οργανισμοί θα πεθάνουν αμέσως και τα είδη θα εξαφανιστούν. Αν όμως η ηλιακή ακτινοβολία αυξάνει σταδιακά κάθε έτος, θα επιβιώσουν οι οργανισμοί, που αντέχουν την αυξημένη ακτινοβολία.

Ήτοι, η συνθήκη επιβίωσης ενός οργανισμού είναι η εξής: *«Το εύρος των τυχαίων μεταβολών των χαρακτηριστικών του οργανισμού πρέπει να είναι μεγαλύτερο από το εύρος της μεταβολής των χαρακτηριστικών του περιβάλλοντος»*. Το εύρος της μεταβολής σε απαίτηση σε οξυγόνο πρέπει να είναι μεγαλύτερο από τη μεταβολή του οξυγόνου στο περιβάλλον. Το εύρος της μεταβολής σε αντοχή της εξωτερικής θερμοκρασίας/υγρασίας πρέπει να είναι μεγαλύτερο από τη μεταβολή της θερμοκρασίας/υγρασίας στο περιβάλλον. *«Αυτές θα μπορούσαν να έχουν επιζήσει, ακόμη και αν το κλίμα δεν ήταν απόλυτα κατάλληλο για τις ανάγκες τους, γιατί οι αλλαγές της θερμοκρασίας θα πρέπει να έγιναν με πολύ αργό ρυθμό, και τα φυτά αναμφίβολα διαθέτουν μια συγκεκριμένη ικανότητα εγκλιματισμού, πράγμα που φαίνεται από το γεγονός ότι μεταβιβάζουν στους απογόνους τους διαφορετικές έμφυτες δυνάμεις για να αντέχουν τη ζέστη και το κρύο.»*¹ Και κατ' αυτό τον τρόπο για όλους τους οργανισμούς και για όλα τα χαρακτηριστικά τους. Άλλο ένα παράδειγμα είναι το ακόλουθο: «Έτσι και στη φύση, με τη

---

¹ Κ. Δαρβίνος, όπ.π., σελ. 474.

δημιουργούμενη καμηλοπάρδαλη, τα άτομα που μπορούσαν να βόσκουν σε υψηλότερα σημεία και ήταν ικανά κατά τη διάρκεια της ξηρασίας να βοσκήσουν ακόμα και μια ή δύο ίντσες ψηλότερα από τα άλλα, διατηρήθηκαν γιατί θα γύρισαν όλη τη χώρα ψάχνοντας για τροφή. Το ότι τα άτομα του ίδιου είδους συχνά διαφέρουν ελαφρά στο σχετικό μήκος όλων των μερών, μπορεί συχνά να το δει κανείς σε αρκετές δουλειές της φυσικής ιστορίας, στις οποίες δίνονται ακριβείς μετρήσεις. Αυτές οι μικρές ποσοστιαίες διαφορές που οφείλονται στους νόμους ανάπτυξης και ποικιλότητας δεν έχουν την παραμικρή σπουδαιότητα ή σημασία για τα περισσότερα είδη. Αλλά αυτό δε θα συνέβαινε με την καμηλοπάρδαλη, αν σκεφτούμε τις συνήθειες της ζωής της, αυτά τα άτομα, τα οποία είχαν ένα ή περισσότερα μέρη του σώματός τους πιο επιμηκυσμένα απ' ό,τι συνήθως, κατά κανόνα θα επιζούσαν. Αυτά θα διασταυρώθηκαν και θα άφησαν απογόνους, που ή θα είχαν τις ίδιες σωματικές ιδιομορφίες ή θα είχαν μια τάση να ποικίλλουν πάλι με τον ίδιο τρόπο, ενώ τα άτομα, που θα ήταν λιγότερο ευνοημένα από αυτή την άποψη, θα κινδύνευαν περισσότερο να καταστραφούν.»¹

Συνεπώς, μπορούμε να δούμε την πορεία όλων των ειδών στη γη όπως παρακάτω:

«Δημιουργία-Εξέλιξη, Προσαρμογή, Πλαστικότητα-Εξαφάνιση».

(Η λέξη «εξέλιξη» είναι παραπλανητική. Πώς είναι δυνατό ένα είδος να εξελίσσεται και στο τέλος να εξαφανίζεται; «Εξέλιξη» με την έννοια που έχει δοθεί στον όρο δεν υπάρχει. Υπάρχουν μόνο επιτυχημένα ή αποτυχημένα λάθη). Αυτή είναι η ιστορία όλης της ζωντανής φύσης: «Δημιουργία, Προσαρμογή, Εξαφάνιση». Όπως είπε και ο σοφός του παραμυθιού: «Γεννήθηκαν, πόνεσαν, πέθαναν. Αυτή είναι η ιστορία όλων των ανθρώπων της Γης, Βασιλιά μου». «Πράγματι, η εξαφάνιση φαίνεται να είναι η μοιραία κατάληξη όλων των ειδών: σήμερα έχει εξαφανιστεί περισσότερο από το 99,9% όλων των ειδών που υπήρξαν ποτέ – πιθανώς η εξαφάνιση οφείλεται τόσο σε κακοτυχία όσο και σε κακά γονίδια.»²

---

¹ Κ. Δαρβίνος, *όπ.π.*, σελ. 258-259.

² Richard Leakey, *όπ.π.*, σελ. 106.

Είναι ενδιαφέρον να δούμε πόσος καιρός απαιτείται για τις προαναφερόμενες αλλαγές.¹ Έτσι, ίσως απαντηθεί το ερώτημα του Κ. Δαρβίνου: «Αλλά, καθώς σύμφωνα μ' αυτή τη θεωρία, αναρίθμητες μεταβατικές μορφές θα έχουν υπάρξει, γιατί δεν τις βρίσκουμε με τη μορφή των απολιθωμάτων στο φλοιό της γης;»² Για παράδειγμα, αν υπολογίσουμε πόσος καιρός απαιτείται για να χάσει ο άνθρωπος το τρίχωμά του. Για το σκοπό αυτό, θα κάνουμε τις παρακάτω υποθέσεις:

- κάθε γενιά διαθέτει 1% λιγότερο τρίχωμα από την προηγούμενη.
- η απώλεια τριχώματος σημαίνει ελάττωσή του κατά 99%.
- η κάθε γενιά διαρκεί 20 χρόνια.

Έστω ότι μετά από N γενιές το τρίχωμα έχει ελαττωθεί στο 1% από το αρχικό του μέγεθος. Τότε ισχύει η εξίσωση:

$$\begin{aligned}(1-1\%)^N &= 0,01 \\ (1-0,01)^N &= 0,01 \\ 0,99^N &= 0,01 \\ N \times \ln(0,99) &= \ln(0,01) \\ N &= \ln(0,01)/\ln(0,99) \\ N &= (-4,60)/(-0,01) \\ N &= 460\end{aligned}$$

ήτοι, σε 460 γενιές το τρίχωμα θα έχει ελαττωθεί στο 1% του αρχικού ή:

$$X = 460 \times 20 = 9200,$$

σε 9200 χρόνια.

Ο ίδιος συλλογισμός ισχύει και για τη γλώσσα: «Οι περισσότεροι γλωσσολόγοι πιστεύουν ότι με την πάροδο 10.000 ετών κανένα ίχνος της γλώσσας δεν απομένει στους απογόνους της.»³

Αν επαναλάβουμε τους ίδιους υπολογισμούς με μεταβολή 5%, αντί 1%, έχουμε:

¹ «Οι μικρές αλλαγές της πορείας πραγματικά μπορούν να μας διαφύγουν ή να μην τις θεωρήσουμε άξιες λόγου», Ignacio de Loyola, όπ.π., σελ. 135.

² Κ. Δαρβίνος, όπ.π., σελ. 202.

³ Steven Pinker, όπ.π., σελ. 292.

$$\begin{aligned}
(1-5\%)^N &= 5\% \\
(1-0,05)^N &= 0,05 \\
0,95^N &= 0,05 \\
N \times \ln(0,95) &= \ln(0,05) \\
N &= \ln(0,05)/\ln(0,95) \\
N &= (-2,99)/(-0,05) \\
N &= 60
\end{aligned}$$

ήτοι, σε μόνο 60 γενιές το τρίχωμα θα έχει ελλατωθεί στο 5% του αρχικού ή:

$$X = 460 \times 20 = 1200$$

σε μόνο 1200 χρόνια.

Φαίνεται λοιπόν, ότι και η πιο δραστική μεταβολή δύναται να συντελεστεί σε χρονικό διάστημα από 1000 μέχρι 10.000 χρόνια, σε εξάρτηση από τη διάρκεια ζωής μιας γενιάς. Ίσως αυτό απαντά στην ερώτηση του Δαρβίνου, γιατί δε βρίσκουμε τις μεταβατικές μορφές των ειδών. Ο ίδιος λέει, ότι: «Αν βασιστούμε, λοιπόν, σ' αυτά τα γεγονότα και συμπεράσματα, όπου οι παραλλαγές που συνδέουν άλλες, είναι συνήθως ολιγοαριθμότερες των ακραίων παραλλαγών, τότε θα μπορούσαμε να καταλάβουμε γιατί οι ενδιάμεσες ποικιλίες δεν μπορούν να διατηρηθούν για μεγάλα διαστήματα.»¹ Εδώ μπορούμε να επεκτείνουμε την έννοια «μεταβολή» σε κάθε διαδικασία, όπως βιολογική, γλωσσική, θρησκευτική, ηθική, πολιτιστική κτλ.

Ο ίδιος συλλογισμός ισχύει για όλα τα φαινόμενα. Ισχύει και για τη σκέψη, τη φιλοσοφία, την ηθική κτλ. Γι' αυτό διδασκόμαστε από τους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους. Όχι διότι ήσαν πιο έξυπνοι από εμάς, αλλά διότι είναι 2.500 χρόνια πιο κοντά στη φύση, στην αλυσίδα της ζωής, ενώ εμείς βγαίνουμε, απομακρυνόμαστε από το φυσικό μας περιβάλλον.² «Σιγά-σιγά η γνώση του ζωντανού προτύπου απαγορεύεται. ... Κάθε γενιά απομακρύνεται και κατά μια βαθμίδα από το πρωτότυπο.»³ Η βαθμίδα μπορεί να είναι 1%,

¹ Κ. Δαρβίνος, όπ.π., σελ. 205.

² Victor Davis Hanson και John Heath, όπ.π., σελ. 22: «Οι πολίτες μας απομακρύνονται όλο και περισσότερο από τις φιλοσοφική και ηθική θεώρηση...»

³ Ιππόλυτου Τάιν, όπ.π., σελ. 20.

αλλά και 10%. Εδώ το πρωτότυπο είναι η φύση. Τα 2500 χρόνια, σύμφωνα με τους υπολογισμούς, είναι χρονικό διάστημα, που μπορεί να επιφέρει πολύ μεγάλη μεταβολή. Ενώ σήμερα ταξιδεύουμε με αεροπλάνα και πατήσαμε στη Σελήνη, δεν μπορούμε να επιβιώσουμε μία μέρα στη φύση.

Τα παραπάνω απλά μαθηματικά δεν έχουν καμία σχέση με το φυσικό ή βιολογικό φαινόμενο. Είναι απλώς μία ένδειξη του απαραίτητου χρονικού διαστήματος για να συμβεί μία μεταβολή. Η εξίσωση δε λέει εάν θα συμβεί η μεταβολή και τα όρια αυτής. Η εξίσωση ισχύει εφόσον η μεταβολή μπορεί να συντελεστεί ή, ακόμα καλύτερα, εάν η μεταβολή ήδη έχει συντελεστεί, όπως η απώλεια του τριχώματος. Προφανώς η υπόθεση «κάθε γενιά διαθέτει 1% λιγότερο τρίχωμα από την προηγούμενη» δεν μπορεί να ισχύει παντοτινά. Και δεν ισχύει: «Γιατί αλλιώς πρέπει να παραδεχθούμε ότι το 2000μ.Χ. οι Έλληνες θα είναι γίγαντες. Η ιστορία όμως της ανθρωπότητας κατά τα τελευταία 40.000 χρόνια δεν φαίνεται να επιβεβαιώνει την άποψη για την αλματώδη αύξηση του αναστήματος. Κρύβει, βέβαια, η κληρονομικότητα "πλαστικότητα" και είναι δυνατόν το ανάστημα να μας δώσει μεγαλύτερα ύψη, αλλά υπάρχουν και όρια σ' αυτή την πλαστικότητα.»¹ Τα όρια δεν τα ξέρει κανείς. Συλλογισμοί, όπως: «Φανταστείται πως ένα ποντίκι έχει υποστεί μια μικρή επιλογική πίεση για αυξημένο μέγεθος - λόγου χάρη, αναπαραγωγικό πλεονέκτημα 1% γι' αυτούς τους απογόνους που ήσαν κατά 1% μεγαλύτεροι. Με λίγη αριθμητική διαπιστώνουμε ότι σε λίγες χιλιάδες γενεές –ριπή οφθαλμού για την εξέλιξη– οι απόγονοι του ποντικιού θα εξελίσσονταν στο μέγεθος ελέφαντα»² είναι εντελώς λανθασμένοι. Ουσιαστικά αυτά καθορίζουν μέχρι πού μπορεί να προσαρμοστεί ένα είδος και τότε θα εξαφανιστεί.

Ας δούμε το παραπάνω παράδειγμα με μαθηματικά:

- έστω ότι κάθε γενιά διαθέτει 1% υψηλότερο ανάστημα από την προηγούμενη.
- το ανάστημα αυξάνει σταθερά.

¹ Άρης Ν. Πουλιανός, ό.π., σελ. 19-20.

² Steven Pinker, ό.π., σελ. 413.

- η κάθε γενιά διαρκεί 20 χρόνια.
- εάν ο άνθρωπος είχε ύψος 1,50m σε πόσες γενιές θα έχει ύψος 5m;

Τότε:

$$\begin{aligned}
 (1+1\%)^N \times 1,50\text{m} &= 5\text{m} \\
 (1+0,01)^N \times 1,50 &= 5 \\
 1,01^N &= 5/1,50 \\
 1,01^N &= 3,33 \\
 N \times \ln(1,01) &= \ln(3,33) \\
 N &= \ln(3,33)/\ln(1,01) \\
 N &= 1,21/0,01 \\
 N &= 120 \text{ γενιές ή } X = 120 \times 20 = 2400 \text{ χρόνια!}
 \end{aligned}$$

Προφανώς, τα παραπάνω είναι σωστά από μαθηματικά άποψη αλλά απαράδεκτα από βιολογική! Το εάν ένα γεγονός γίνεται ή δε γίνεται δεν το καθορίζουν τα μαθηματικά, αλλά η φύση! «Η επιστήμη μπορεί να εξηγήσει, εκ των υστέρων πώς συνέβη το καθένα από αυτά τα γεγονότα. Σε καμιά όμως περίπτωση δεν μπορεί να τα προβλέψει.»¹ Αρκεί να γίνει σωστός συνδυασμός των γεγονότων.

Το αποτέλεσμα είναι, ότι μεγάλες μεταβολές γίνονται σε πολύ μικρά χρονικά διαστήματα. Και αυτό είναι λογικό, γιατί αλλιώς τα είδη θα κινδύνευαν με εξαφάνιση. Παράλληλα όμως είναι εξαιρετικά απίθανο να βρεθούν μεταβατικοί αντιπρόσωποι των ειδών, λόγω του μικρού χρόνου ύπαρξής των.

(Αντι)παράδειγμα «βιολογικών υπολογισμών»:

Ας δούμε τον παρακάτω υπολογισμό, πάνω στον οποίο στηρίζονται συμπεράσματα για τις διαφορές στα άτομα:

«Ένας απλός υπολογισμός μπορεί να διαφωτίσει αυτό το σημείο (εννοεί τις διαφορές στα άτομα - *σημείωση δική μου*). Κάθε άνθρωπος έχει δύο γονείς, τέσσερις παππούδες, οκτώ προπάππους κ.ο.κ. Αν συνεχίσουμε την πορεία αυτή προς τα πίσω για τριάντα γενιές –ως το

¹ Φρανσουά Ζακόμπ, όπ.π., σελ. 44.

1000μ.Χ. περίπου–, θα έπρεπε να βρούμε περισσότερους από 2^{30} άμεσους προγόνους του ίδιου ανθρώπου στην ίδια γενιά. Επειδή ο αριθμός αυτός είναι εξαιρετικά μεγάλος (το 2 ακολουθούμενο από τριάντα μηδενικά) και ο πληθυσμός της Γης δεν ξεπερνούσε τότε το ένα δισεκατομμύριο, πολλοί από τους ανθρώπους που ζούσαν τότε είναι άμεσοι πρόγονοί μας πολλές φορές.»¹

Μπορούμε άμεσα να κάνουμε τις κάτωθι παρακάτω επί των προαναφερθέντων «υπολογισμών»:

A) Σύμφωνα με τον κ. Ευάγγελο Καφετζόπουλο, το 2^{30} ισούται με το 2 ακολουθούμενο από τριάντα μηδενικά!

Όμως $2^{30} = 1.073.741.824$, ήτοι περίπου ένα δισεκατομμύριο (10^9) ή 1 με (μόνο!) εννέα μηδενικά (για προσεγγιστικούς υπολογισμούς λαμβάνεται συνήθως $2^{10} = 1.000$).

Το 2 ακολουθούμενο από τριάντα μηδενικά ισούται με 2×10^{30} .

Συνεπώς ο συγγραφέας κάνει λάθος της τάξης $2 \times 10^{30} / 10^9 = 2 \times 10^{21}$, ήτοι 2 με εικοσι ένα (21) μηδενικά!

B) Το τεράστιο αυτό λάθος οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι «πολλοί από τους ανθρώπους που ζούσαν τότε είναι άμεσοι πρόγονοί μας πολλές φορές». Προσωπικά δεν καταλαβαίνω, πώς ένας άνθρωπος μπορεί να είναι παππούς μου πολλές φορές!

Γ) Ας θυμηθούμε εδώ τη συνέντευξη του κ. Στιβ Τζόουνς, που αναφέρεται στην αρχή του βιβλίου: «Υπάρχουν 6 δισεκατομμύρια άνθρωποι στον κόσμο. Είμαστε 50.000 φορές περισσότεροι απ' όσο η Γη επιτρέπει. Και αυτό γιατί έχουμε δημιουργήσει μηχανές. Χωρίς τεχνολογία, ο πληθυσμός της Γης θα ήταν σήμερα 120.000 άνθρωποι. Ο κανονικός πληθυσμός της Βρετανίας χωρίς το παραμικρό ίχνος τεχνολογίας είναι περίπου 10.000 άνθρωποι. Πράγματι, αυτός ήταν ο πληθυσμός της Βρετανίας ακριβώς πριν από τη γεωργική

---

¹ Ευάγγελος Καφετζόπουλος, όπ.π., σελ. 41.

επανάσταση, πριν περίπου 10.000 χρόνια.»² Πού βρήκε ο κ. Ευάγγελος Καφετζόπουλος 1.000.000.000 ανθρώπους το 1000μ.Χ.;

Ο αναγνώστης ας κρίνει μόνος του την ορθότητα (και σοβαρότητα) τέτοιων «υπολογισμών».

ΧΡΗΣΗ ΚΑΙ ΑΧΡΗΣΤΙΑ. ΕΞΕΛΙΞΗ

Οι όροι «χρήση», «αχρηστία», ακόμα και ο όρος «εξέλιξη», υποθέτουν την ύπαρξη κάποιας διάνοιας (θεός, φύση), που κρίνει και κατευθύνει. *Ποιος κρίνει εάν ένα όργανο χρησιμοποιείται ή όχι από ένα είδος; Κατά μείζονα λόγο, ποιος ενδιαφέρεται εάν ένα όργανο χρησιμοποιείται ή όχι από ένα είδος; Ποιος μπορεί, ποιος εξουσιοδοτείται να απαφασίζει, ότι: «Η αχρηστία, βοηθούμενη πότε-πότε από τη φυσική επιλογή, συχνά έχει περιορίσει κάποια όργανα, όταν γίνονται άχρηστα κάτω από αλλαγμένες συνθήκες ή συνθήκες ζωής.»¹ Κανένας και τίποτα! Εκατομμύρια είδη ζώντων οργανισμών έχουν εξαφανιστεί και κανείς δεν αναρωτήθηκε πώς «αυτό» (θεός ή φύση) το επέτρεψε. Εάν δεν υπάρχει «αυτό» (θεός, φύση), τότε δεν υπάρχουν «χρήση», «αχρηστία», «εξέλιξη», «τάση», «βελτίωση», «σκοπός», και άλλες έννοιες, που απλώς διευκολύνουν την επαναδιατύπωση της άγνοιάς μας, δίδοντας την ψευδαίσθηση κάποιας ερμηνείας των φαινομένων. Απλώς επιβιώνει (αναπαράγει) το ον που έχει τυχαία αναπτυγμένο περισσότερο (ή λιγότερο) το συγκεκριμένο όργανο, ανάλογα με τις αλλαγές του περιβάλλοντος. Αυτή η ελάττωση ή αύξηση του οργάνου δίδει τη δυνατότητα επιβίωσης (ή προσαρμογής) του οργανισμού στις μεταβαλλόμενες εξωτερικές συνθήκες. Με δύο λόγια, το ον, που είναι ικανό για αναπαραγωγή στις δεδομένες συνθήκες, θα επιβιώσει. Αν τα όργανα δεν άλλαζαν, κάθε μικρή αλλαγή του περιβάλλοντος θα ήταν ολέθρια για την ύπαρξή του. Το ποσοστό μεταβολής εξασφαλίζει την επιβίωση του είδους σε περίπτωση ίσης ή μικρότερης αλλαγής των συνθηκών του περιβάλλοντος. Τα παραπάνω ισχύουν προφανώς στον κόσμο της*

² Εφημερίδα *Το Βήμα*, Αθήνα, 19 Δεκεμβρίου 1999.

¹ Κ. Δαρβίνος, *όπ.π.*, σελ. 581.

φυσικής επιλογής. Η επιβίωση και η αναπαραγωγή είναι έννοιες στενά συνδεδεμένες. Το ον που επιβιώνει αναπαράγει και το είδος που αναπαράγει επιβιώνει. Η χρήση και η αχρηστία έχουν μόνο έμμεση έννοια – εάν η χρήση ενός οργάνου, ήτοι η μεγέθυνσή του εξασφαλίζει την επιβίωση, τότε θα αναπαράγουν τα όντα με το μεγαλύτερο όργανο και το ανάποδο, εάν η αχρηστία, ήτοι η ελάττωσή του εξασφαλίζει την επιβίωση, τότε θα αναπαράγουν τα όντα με το μικρότερο όργανο. «Αλλά μαθαίνουμε από τη μελέτη των εξημερωμένων παραγωγών ότι η αχρηστία των μερών οδηγεί στον περιορισμό του μεγέθους και ότι το αποτέλεσμα αυτό κληρονομείται. Φαίνεται πιθανό ότι η αχρηστία υπήρξε ο κύριος παράγων για να καταστήσει τα όργανα υποτυπώδη.»¹ Η αχρηστία, ως παράγων επιβίωσης. Ο ίδιος ο Κ. Δαρβίνος δίδει το εξής παράδειγμα: «Τέτοια γεγονότα και παρατηρήσεις με κάνουν να πιστεύω ότι η χωρίς φτερά κατάσταση τόσο πολλών σκαθαριών στη Μαδέρα οφείλεται στη δράση της φυσικής επιλογής, η οποία πιθανόν συνδυάζεται με την αχρηστία. Γιατί μέσα από μια σειρά διαδοχικών γενεών κάθε σκαθάρι που θα πετούσε όλο και πιο λίγο, είτε επειδή δεν είχε επαρκώς ανεπτυγμένα φτερά, είτε επειδή απέφευγε κάτι τέτοιο και τεμπέλιαζε, θα είχε περισσότερη τύχη να επιβιώσει, αφού δε θα παρασυρόταν στη θάλασσα, και, από την άλλη, τα σκαθάρια εκείνα που πετούν πιο πρόθυμα θα έπεφταν συχνότερα στη θάλασσα και θα καταστρέφονταν.»² (υπογράμμιση δική μου). Εφόσον τα μικρά φτερά αποτελούσαν συνθήκη επιβίωσης, τότε μεγαλύτερη πιθανότητα αναπαραγωγής είχαν τα σκαθάρια με μικρότερα φτερά. Ο μηχανισμός είναι προφανώς «η φυσική επιλογή», ο δε όρος «αχρηστία» έχει απλά το νόημα της ανθρώπινης παρατήρησης – το σκαθάρι, που δε χρησιμοποιεί τα φτερά του, επιβιώνει. «Οπωσδήποτε, αυτή η δυσκολία παραμένει. Όταν ένα όργανο έχει πάψει να χρησιμοποιείται, και συνεπώς έχει μικρύνει πολύ (άλλο να μικρύνει και άλλο να εξαφανιστεί - σημείωση δική μου), πώς μπορεί να περιοριστεί ακόμα σε μέγεθος μέχρι να απομείνει ένα απλούστατο ίχνος; Και πώς τελικά μπορεί να εξαφανιστεί εντελώς; Είναι σχεδόν αδύνατο η αχρηστία να συνεχίζει να παράγει κάποιο αποτέλεσμα, όταν πια το όργανο έχει γίνει μη λειτουργικό. Εδώ χρειάζεται κάποια πρόσθετη εξήγηση που δεν μπορώ

---

¹ Κ. Δαρβίνος, ό.π., σελ. 554.

² Κ. Δαρβίνος, ό.π., σελ. 167.

να τη δώσω.»¹ Γιατί χρειάζεται εξήγηση; Ένα όργανο έχει ελάχιστες και μέγιστες διαστάσεις. Μικραίνει τόσο, όσο παραμένει να είναι αυτό το όργανο, μικραίνοντας και άλλο δε θα είναι πλέον αυτό το όργανο. Το ίδιο μπορούμε να ρωτήσουμε για την αύξηση ενός οργάνου. Το όργανο αυξάνει τόσο, όσο παραμένει να είναι αυτό το όργανο μεγαλώνοντας άλλο δε θα είναι πλέον αυτό το όργανο. «Γιατί αλλιώς πρέπει να παραδεχθούμε ότι το 2000μ.Χ. οι Έλληνες θα είναι γίγαντες. Η ιστορία όμως της ανθρωπότητας κατά τα τελευταία 40.000 χρόνια δε φαίνεται να επιβεβαιώνει την άποψη για την αλματώδη αύξηση του αναστήματος. Κρύβει, βέβαια, η κληρονομικότητα "πλαστικότητα" και είναι δυνατόν το ανάστημα να μας δώσει μεγαλύτερα ύψη, αλλά υπάρχουν και όρια σ' αυτή την πλαστικότητα.»² Η «αχρηστία» δεν παράγει κανένα αποτέλεσμα, γιατί η «αχρηστία» δεν υπάρχει. Εμείς προσωποποιούμε τα διάφορα φαινόμενα. Το ότι: «Τα όργανα ή τα μέρη σ' αυτή την περιεργη κατάσταση, που φέρουν τη σφραγίδα του άχρηστου, είναι εξαιρετικά κοινά, ή μάλλον γενικά, σ' όλη τη φύση»³ είναι μία ένδειξη, ότι οι οργανισμοί δημιουργήθηκαν από την (τυχαία) συνένωση οργάνων, και τα όργανα από τη συνένωση κυττάρων. Κάθε οργανισμός διαθέτει «όλα» τα όργανα, το καθένα με διαφορετική ανάπτυξη, η οποία προήρθε από τις τοπικές εξωτερικές συνθήκες – από υπερανπτυγμένα όργανα μέχρι υποτυπώδη. «Έχω παρουσιάσει ως τώρα τα κύρια γεγονότα σχετικά με τα υποτυπώδη όργανα. Ο καθένας θα έπρεπε να εκπλαγεί, αν τα ελάμβανε υπ' όψιν του. Γιατί η ίδια δύναμη της λογικής, που μας λέγει πως τα περισσότερα μέρη και όργανα είναι προσαρμοσμένα για ορισμένους σκοπούς, μας λέγει με την ίδια απλότητα πως αυτά τα υποτυπώδη ή ατροφικά όργανα είναι ατελή και άχρηστα. Σε εργασίες φυσικής ιστορίας τα υποτυπώδη όργανα γενικά λέγεται ότι δημιουργήθηκαν "χάριν συμμετρίας", ή με σκοπό "να ολοκληρωθεί το σχέδιο φύσης". Όμως αυτό δεν είναι εξήγηση, αλλά μια επαναδιατύπωση του γεγονότος.»⁴ Ας κρίνει ο αναγνώστης ποια εξήγηση είναι σωστή, παρόλο ότι ο Κ. Δαρβίνος επιμένει: «Θα πρέπει να θυμόμαστε, όπως επέμεινα παραπάνω, πως τα κληρονομούμενα αποτελέσματα της αυξημένης χρήσης των μερών,

¹ Κ. Δαρβίνος, *όπ.π.*, σελ. 555.

² Άρη Ν. Πουλιανού, *όπ.π.*, σελ. 19-20.

³ Κ. Δαρβίνος, *όπ.π.*, σελ. 549.

⁴ Κ. Δαρβίνος, *όπ.π.*, σελ. 553.

και πιθανόν της αχρηστίας τους, θα δυναμωθούν από τη φυσική επιλογή. Όλη αυτή η τυχαία ποικιλότητα που βρίσκεται προς τη σωστή κατεύθυνση θα διατηρηθεί, όπως επίσης θα διατηρηθούν αυτά τα άτομα που κληρονομούν σε μεγαλύτερο βαθμό τα αποτελέσματα της αυξημένης και ωφέλιμης χρήσης κάποιου μέρους. Το πόσο μπορούμε να αποδώσουμε κάθε ειδική περίπτωση στη χρήση και πόσο στη φυσική επιλογή, φαίνεται αδύνατο να το αποφασίσουμε.»¹ (υπογράμμιση δική μου).

Τι γίνεται όμως στον κόσμο του πολιτισμού; Εδώ η επιβίωση είναι «εξασφαλισμένη» και μπορεί να αναπαράγει ο καθένας, που θα επιλεγεί από το θηλυκό με τα γνωστά κριτήρια του πολιτισμού. Συνεπώς και εδώ η χρήση και η αχρηστία έχουν μόνο έμμεση έννοια, το αίτιο όμως δεν είναι το εξωτερικό περιβάλλον, αλλά η ερωτική επιλογή. Εάν στους άνδρες αρέσουν, ήτοι επιλέγονται, οι γυναίκες με μεγάλα στήθη, τότε μόνο αυτές θα αναπαραγάγουν και οι επόμενες γενεές γυναικών θα έχουν μεγάλα στήθη, σε πλήρη ανεξαρτησία με τη φύση. Εάν στις γυναίκες αρέσουν οι ψηλοί άνδρες, τότε μόνο αυτοί θα αναπαραγάγουν και οι επόμενες γενεές θα είναι ψηλότερες. Όσο όμως και να βιάζουν οι γυναίκες τα νύχια τους, ποτέ δε θα γεννηθεί γυναίκα με κόκκινα νύχια, διότι αυτή η πληροφορία δεν θα είναι γραμμένη στο γενετικό κώδικα ως κριτήριο ερωτικής επιλογής. «Είμαστε φυσικά βέβαιοι ότι τα επίκτητα χαρακτηριστικά δεν είναι μεταβιβάσιμα. Ο οργανισμός προσαρμόζεται και χάρη στην εκμάθηση αναπτύσσει νέες λειτουργίες, αλλά οι ιδιότητες που απέκτησε δεν μετατρέπονται σε έμφυτες. Με λίγα λόγια, δεν εγκαθίστανται στα γονίδια! Για να τις κληρονομήσουν οι απόγονοι πρέπει αφ' ενός να βρεθούν στο ίδιο περιβάλλοντικό πλαίσιο με τους γονείς τους, αφ' ετέρου οι ιδιότητες των γονιδίων τους (ο περίφημος "γονότυπος") να επιτρέπουν κάτι τέτοιο.»² Εάν όμως δε βιάζουν τα νύχια και το ερωτικό κριτήριο είναι «κόκκινα νύχια», ήτοι αναπαραγάγουν μόνο οι γυναίκες, που τα νύχια τους κοκκινίζουν, τότε σε μερικές γενεές όντως θα έχουν κόκκινα νύχια. Ίσως με αυτό το μηχανισμό το χρώμα των μαλλιών των ανθρώπων να είναι το σημερινό, και όχι πράσινο, το χρώμα των

---

¹ Κ. Δαρβίνος, όπ.π., σελ. 271-272.

² François Gros, όπ.π., σελ. 42-43.

ματιών να είναι το σημερινό και όχι κόκκινο, το χρώμα του δέρματος να είναι το σημερινό και όχι μπλε.

ΓΙΑΤΙ ΟΙ ΑΡΣΕΝΙΚΟΙ ΑΠΟΓΟΝΟΙ ΜΟΙΑΖΟΥΝ ΣΤΗ ΜΑΝΑ ΚΑΙ ΟΙ ΘΗΛΥΚΟΙ ΣΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ

Στη φύση τα αρσενικά παλεύουν για να επιλεγούν από τα θηλυκά. Με αυτό τον τρόπο μόνο τα προσαρμοσμένα στη φύση αρσενικά θα επιβιώσουν και αναπαραγάγουν. Αυτή η πάλη εξασφαλίζει την επιβίωση των προσαρμοσμένων ατόμων. Τι γίνεται όμως με τα θηλυκά; Πώς γίνεται η προσαρμογή των θηλυκών στις συνθήκες του φυσικού περιβάλλοντος; Λογικό είναι ο αρσενικός απόγονος να μοιάζει στη θηλυκή πρόγονο και η θηλυκή απόγονος να μοιάζει στον αρσενικό πρόγονο. Κατ' αυτό τον τρόπο τα χαρακτηριστικά, που εξασφαλίζουν την επιβίωση, μεταβιβάζονται από φύλο σε φύλο και έτσι τα δύο φύλα προσαρμόζονται παράλληλα. Σε αντίθετη περίπτωση, ήτοι εάν ο αρσενικός απόγονος μοιάζει στον αρσενικό πρόγονο και η θηλυκή απόγονος μοιάζει στη θηλυκή πρόγονο, τότε τα δύο φύλα θα είχαν διαφορετικά χαρακτηριστικά, τα οποία μόνο τυχαία θα σύγκλιναν και το πιο πιθανό θα ήταν η εξαφάνιση του είδους. Συνεπώς; Επιβίωσε το είδος, που διασταυρώνει τα κληρονομικά χαρακτηριστικά, ώστε να εξασφαλίζεται αυτή η σύγκλιση χαρακτηριστικών. Εδώ η φυσική επιλογή εφαρμόζεται όχι στα άτομα, άλλα σε ολόκληρα είδη: «...και τέλος της φυλετικής επιλογής, με την οποία χαρακτήρες που χρησιμοποιούνται από το ένα φύλο, συχνά αποκτώνται και στη συνέχεια μεταβιβάζονται, περισσότερο ή λιγότερο τέλεια, στο άλλο φύλο, αν και δεν έχουν καμιά χρησιμότητα σ' αυτό.»¹ (υπογράμμιση δική μου). Η ερώτηση είναι: ποια η χρησιμότητα στα θηλυκά κάποιων αρσενικών χαρακτηριστικών. Απλά και μόνο για να τα μεταδώσουν στον αρσενικό απόγονο. Μπορούμε με δυο λόγια να πούμε, ότι στα δίφυλα είδη στο αρσενικό γίνεται η επιλογή, το δε θηλυκό είναι η μνήμη, όπου αποθηκεύονται τα χαρακτηριστικά, που εξασφαλίζουν την επιβίωση. Γι' αυτό και: «Η φυλετική επιλογή θα δώσει ακόμα χαρακτηριστικά ωφέλιμα μονάχα για τα αρσενικά στον

¹ Κ. Δαρβίνος, όπ.π., σελ. 233.

αγώνα τους ή στην αντιζηλία τους με τα άλλα αρσενικά κι αυτά τα χαρακτηριστικά θα μεταβιβαστούν στο ένα φύλο ή και στα δύο, ανάλογα με τη μορφή κληρονομικότητας που επικρατεί.»¹ Ο άνδρας είναι δοκιμή, είδος αναλλώσιμο, η δε γυναίκα μνήμη, που εξασφαλίζει τη διαίωνιση του είδους.

---

¹ Κ. Δαρβίνος, όπ.π., σελ. 158.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

«Για τους φιλοσόφους, ένα από τα δυσκολότερα έργα είναι να κατέβουν από τον κόσμο των σκέψεων στον πραγματικό κόσμο.»¹

*(Παρατήρηση δική μου:
Κόσμος των σκέψεων - Πολιτισμός
Πραγματικός κόσμος - Φυσική επιλογή)*

Δε σημαίνει αναγκαστικά, ότι κάθε πρόβλημα πρέπει να έχει λύση. Πλήθος προβλημάτων δεν έχουν λύση, όπως το κλασικό «ο τετραγωνισμός του κύκλου». Στην εποχή μας, όλο και πιο λίγο σκεφτόμαστε πριν υποβάλλουμε ερωτήσεις στη φύση (και τον πολιτισμό). Για πόσους φιλοσόφους μπορούμε να πούμε: «Βασανίστηκε πολύ καιρό με την ερώτηση, πριν αποτολμήσει να δώσει την απάντηση.»²

Σήμερα, το πρόβλημα των φιλοσόφων είναι:

Γιατί ο άνθρωπος δημιούργησε γλώσσα (και πλήθος άλλων εννοιών, όπως σκέψη, νόηση, τέχνη κτλ.);

Κάθε πρόβλημα έχει τρία δεδομένα: το πεδίο ορισμού, το πεδίο τιμών και το νόμο.

– Πεδίο ορισμού

Το πεδίο ορισμού, με απλά λόγια, είναι οι τιμές, που μπορούν να λάβουν οι παράμετροι του προβλήματος.

Παραδείγματα:

Από τα μαθηματικά:

Η συνάρτηση $f(x) = x + 1$ μπορεί να έχει πεδίο ορισμού του x τις τιμές $0 < x < 1$. Για $x = 2$ η συνάρτηση απλά δεν έχει νόημα.

Από την καθημερινή ζωή:

---

¹ Adam Schaff, όπ.π., σελ. 161.

² Γιοστέιν Γκάαρντερ, όπ.π., σελ. 488.

Ο νόμος «οι Έλληνες πληρώνουν φόρους» έχει πεδίο ορισμού τους Έλληνες φορολογούμενους πολίτες. Για ένα μωρό ή για ένα Γερμανό, ο νόμος δεν έχει νόημα.

Τα φιλοσοφικά προβλήματα έχουν δύο πεδία ορισμού και πρέπει να επιλύονται ή στο ένα ή στο άλλο, όχι συγχρόνως και στα δύο (Όπως το φως στη Φυσική μπορεί να είναι ή κύμα ή σωματίδιο «φωτόνιο», όχι και τα δύο). Τα πεδία ορισμού είναι:

- Πολιτισμός,
- Φυσική επιλογή.

– Πεδίο τιμών

Το πεδίο τιμών, με απλά λόγια, είναι οι τιμές, που μπορούν να λάβουν οι λύσεις του προβλήματος.

Παραδείγματα:

Από τα μαθηματικά:

Η συνάρτηση $f(x) = x + 1$ με πεδίο ορισμού του x τις τιμές $0 < x < 1$ έχει πεδίο τιμών $1 < f(x) < 2$.

Από την καθημερινή ζωή:

Ο νόμος «οι Έλληνες πληρώνουν φόρους» με πεδίο ορισμού τους Έλληνες φορολογούμενους πολίτες έχει πεδίο τιμών ... τους πληρωτέους φόρους.

Τα φιλοσοφικά προβλήματα έχουν πεδίο τιμών τις διάφορες φιλοσοφικές έννοιες, όπως γλώσσα, σκέψη, τέχνη, φαντασία, συνείδηση κτλ.

– Νόμος

Νόμος είναι ο τρόπος σύνδεσης του πεδίου ορισμού με το πεδίο τιμών.

Παραδείγματα:

Από τα μαθηματικά:

Η συνάρτηση $f(x) = x + 1$ με πεδίο ορισμού του x τις τιμές $0 < x < 1$ έχει νόμο τον τύπο $x + 1$.

Από την καθημερινή ζωή:

Ο νόμος «οι Έλληνες πληρώνουν φόρους» με πεδίο ορισμού τους Έλληνες φορολογούμενους πολίτες έχει το φορολογικό νόμο της Ελλάδας.

Τα φιλοσοφικά προβλήματα έχουν νόμους τις θεωρίες, που συνδέουν το πεδίο ορισμού με το πεδίο τιμών.

Φιλοσοφικό πρόβλημα από την καθημερινή ζωή:

Πρόβλημα: Πείνα

Λύση:

Πεδίο ορισμού Εστιατόρια

Πεδίο τιμών Κατάλογος φαγητών

Νόμος Παραγγελία

Προφανώς, κάθε «φιλόσοφος» μπορεί να θεωρήσει άλλα πεδία ορισμού και τιμών για να λύσει το πρόβλημα και να βρει μία λύση (θεωρία), όπως:

1) Αν κάποιος, που πεινάει, πάει στο θέατρο, τότε δεν μπορεί να λύσει το πρόβλημα της πείνας.

2) Αν κάποιος, που πεινάει, πάει στο εστιατόριο και δεν παραγγείλει, τότε δεν μπορεί να λύσει το πρόβλημα της πείνας.

3) Αν κάποιος, που πεινάει, πάει στο εστιατόριο και παραγγείλει πουκάμισο (ή φαγητό εκτός καταλόγου), τότε δεν μπορεί να λύσει το πρόβλημα της πείνας.

4) Αν κάποιος, που πεινάει, πάει στο εστιατόριο και παραγγείλει φαγητό από τον κατάλογο, τότε μπορεί να λύσει το πρόβλημα της πείνας.

Προφανώς, όπως φαινόταν εξ αρχής, η 4τη λύση (θεωρία) είναι η σωστή.

Στο πρόβλημα των φιλοσόφων

Γιατί ο άνθρωπος δημιούργησε γλώσσα (και πλήθος άλλων εννοιών, όπως σκέψη, νόηση, τέχνη κτλ.);

ως πεδίο ορισμού λήφθηκε ο άνθρωπος της φύσης (φυσική επιλογή) και ως πεδίο τιμών η γλώσσα, η σκέψη, η νόηση, ή τέχνη κτλ. Ζητούμενο είναι ο νόμος, που οδήγησε τον άνθρωπο να δημιουργήσει τις αναφερόμενες έννοιες. Και βεβαίως οι φιλόσοφοι θεώρησαν (όπως

πάντα), ότι βρίσκονται στην 4τη, τη σωστή περίπτωση. Χιλιάδες βιβλία έχουν γραφτεί και εκατοντάδες θεωρίες έχουν προταθεί για να αιτιολογήσουν (ο νόμος) πως ο άνθρωπος της φυσικής επιλογής δημιούργησε γλώσσα, σκέψη και άλλες έννοιες.

Πολλές από τις θεωρίες κατέληγαν σε φαύλο κύκλο («Έτσι, ο BuysSENS δέχεται αυτό που θέλει ν' αποδείξει: τον δυϊσμό γλώσσας και σκέψης.»¹ Και στη συνέχεια: «Δεν δεχόμαστε προκαταβολικά θέσεις που είναι ν' αποδειχθούν»²), άλλες μπλέκανε αυθαίρετα φυσική επιλογή και πολιτισμό («Μπορούμε να διδάξουμε ένα ζώο ν' ανάβει το φως σ' ένα σκοτεινό δωμάτιο, αλλ' αν το ζώο ήξερε πώς να μην το ανάβει για να μην ξυπνήσει κάποιον, τότε δεν θα ήταν πιά ζώο, θα σκεφτόταν.»³ Και στη συνέχεια «Μήπως κάνουμε ταύτιση της σκέψης με τη γλωσσική σκέψη εξ ορισμού;»⁴).

Παρόλη την αποτυχία των προτεινόμενων θεωριών, κανένας δεν αναρωτήθηκε μήπως το πεδίο ορισμού είναι λάθος! Γιατί μόνο ο άνθρωπος, και μάλιστα της φυσικής επιλογής, δημιούργησε τα προαναφερόμενα; Μήπως ξανά τετραγωνίζουμε τον κύκλο; Και βεβαίως οι θεωρίες έρχονται και παρέρχονται και ο νόμος ακόμα δεν έχει ανακαλυφθεί!

Και βεβαίως, κατά τη γνώμη μου δε θα ανακαλυφθεί, διότι απλά το πεδίο ορισμού είναι λανθασμένο. Όχι ο άνθρωπος της φύσης, αλλά ο άνθρωπος του πολιτισμού, ο αδύνατος και όχι ο δυνατός, δημιούργησε γλώσσα, σκέψη, νόηση, τέχνη κτλ.!

Το πεδίο ορισμού για το πρόβλημα:

Γιατί ο άνθρωπος δημιούργησε γλώσσα (και πλήθος άλλων εννοιών, όπως σκέψη, νόηση, τέχνη κτλ.);

είναι ο πολιτισμός! Ο πολιτισμένος άνθρωπος δημιούργησε, όπως αναφέρθηκε στο βιβλίο, όλες τις «πολιτισμένες» έννοιες, που δεν υπάρχουν στη φύση, στο χώρο της φυσικής επιλογής.

---

¹ Adam Schaff, όπ.π., σελ. 177.

² Adam Schaff, όπ.π., σελ. 177-178.

³ Adam Schaff, όπ.π., Αθήνα, σελ. 159.

⁴ Adam Schaff, όπ.π., σελ. 159.

Ας γυρίσουμε στο παράδειγμα στην αρχή του βιβλίου: «Αν κάποιος βρει ένα ρολόι στο δρόμο, δεν αμφιβάλλει ούτε για μια στιγμή ότι κατασκευάστηκε από έναν ωρολογοποιό. Όταν κάποιος εξετάζει έναν πολύπλοκο οργανισμό, δεν έχει ούτε σε αυτή την περίπτωση την παραμικρή αμφιβολία ότι σχηματίστηκε από τη θέληση ενός Δημιουργού. Πώς, λοιπόν, να πιστέψει κανείς ότι το μάτι ενός θηλαστικού, με την ακρίβεια των στοιχείων που το αποτελούν, μπορεί να είναι αποτέλεσμα καθαρής τύχης;»¹

Τώρα πιστεύω ότι η απάντηση είναι σαφής: το ρολόι είναι προϊόν του πολιτισμού, ενώ το μάτι είναι προϊόν της φύσης. Η ανάμιξη αυτών καθιστά την ερώτηση χωρίς νόημα, ήτοι χωρίς δυνατότητα ανίχνευσης αλήθειας και ψέματος, χωρίς απάντηση.

---

¹ Φρανσουά Ζακόμπ, όπ.π., σελ. 136-137.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Φυσική επιλογή είναι η επιβίωση του δυνατού

Πολιτισμός είναι η επιβίωση του αδυνάτου

Το Ψέμα είναι το κύριο δημιούργημα του Πολιτισμού

Θρησκεία είναι η επιστήμη του Πολιτισμού

Θεός είναι η τύχη και εμείς οι ουρές του Gauss

Ανδρών επιφανών πάσα γυνή τάφος

Οι ηλίθιοι λένε ψέματα, οι έξυπνοι τα βιώνουν¹

Εργασία είναι ο χαμένος χρόνος ανάμεσα από δύο οργασμούς

---

¹ Φρίντριχ Νίτσε, όπ.π., σελ. 299: «... μα όποιος να ψεύδεται δεν μπορεί, πολύ απέχει από το να 'ναι εραστής της αλήθειας».